

בסייעתא דשמיא

אם תשילך

סיכום הלכות שבת

סימני העיון

תוכן עניינים

<u>200</u>	<u>סימן שכא</u>	<u>93</u>	<u>סימן שט</u>	<u>5</u>	<u>סימן רנג</u>
<u>211</u>	<u>סימן שכב</u>	<u>97</u>	<u>סימן שי</u>	<u>17</u>	<u>סימן רנד</u>
<u>215</u>	<u>סימן שכה</u>	<u>104</u>	<u>סימן שיא</u>	<u>24</u>	<u>סימן רנה</u>
<u>228</u>	<u>סימן שכח</u>	<u>110</u>	<u>סימן שיג</u>	<u>26</u>	<u>סימן רנו</u>
<u>249</u>	<u>סימן שכט</u>	<u>117</u>	<u>סימן שיד</u>	<u>27</u>	<u>סימן רנז</u>
<u>252</u>	<u>סימן של</u>	<u>126</u>	<u>סימן שטו</u>	<u>34</u>	<u>סימן רנח</u>
<u>259</u>	<u>סימן שלא</u>	<u>137</u>	<u>סימן שטז</u>	<u>36</u>	<u>סימן רנט</u>
<u>266</u>	<u>סימן שלז</u>	<u>150</u>	<u>סימן שיז</u>	<u>39</u>	<u>סימן רעט</u>
<u>271</u>	<u>סימן שלט</u>	<u>158</u>	<u>סימן שיח</u>	<u>43</u>	<u>סימן שב</u>
<u>276</u>	<u>סימן שמ</u>	<u>179</u>	<u>סימן שיט</u>	<u>51</u>	<u>סימן שז</u>
<u>285</u>	<u>נספחים</u>	<u>191</u>	<u>סימן שכ</u>	<u>65</u>	<u>סימן שח</u>

הסיכום נכתב במהלך הלימוד, יש סעיפים שהרחבתי יותר ויש סעיפים שקיצרתי. הדברים נכתבו לפי הבנתי וכמובן שיכולות להיות טעויות. במהלך הסיכום נעזרתי רבות בספר 'שירת הים' של הרב הלל מרצבך.

מהדורה פנימית

התשע"ט

אשמח לקבל הארות, הערות ותיקונים במייל arye.minkov@gmail.com

אריה מינקוב

סימן רנג | דיין כירה

סעיף א | השהיה, סמיכה והטמנה

❖ הקדמה

סעיף א עוסק בדרך שבה מותר לחמם אוכל מערב שבת לשבת. החשש הוא שמא יבוא לחתות בגחלים כדי להגביר את החום, וממילא כל הדיונים בסעיף זה הם מתי יש חשש שאדם יבוא להגביר את החום, ומתי לא¹.

בתחילת הסעיף נידונים מקרים שונים בעניין חימום באמצעות כירה:

- א. אם השהה כבר מערב שבת (מחלוקת: לדעת חנניה כשמבושל כמאכל בן דרוסאי כבר אין חשש שיבוא לחתות, ולדעת חכמים עדיין יש חשש).
- ב. כשהגחלים גרופות או קטומות.
- ג. השהיה של תבשיל חי או קדרה מבושלת שנתן בתוכה חתיכה לא מבושלת (מחלוקת: לדעת הגהות מרדכי והגהות אשרי מועיל רק בתנור ולא בכירה. לדעת סמ"ג, סמ"ק, טור וש"ע מועיל גם בכירה).
- ד. השהיה של תבשיל המצטמק ורע לו.
- ה. לסמוך לכירה מבחוץ.
- ו. כשהסיקו את הכירה בקש ובגבבא.

א. השהיה על אש גלויה (ב"י וש"ע)

בדף לו (עמוד ב) המשנה אומרת שאפשר לתת תבשיל על כירה רק אם הסיקו אותה בקש ובגבבא, ואם הסיקו בגפת ועצים אין לתת עד שיגרוף את הגחלים או יתן אפר. בגמרא הסתפקו האם האיסור כשהסיק בעצים ולא גרף הוא דווקא להחזיר את הסיר לכירה בשבת ('להחזיר תנן'), או שאפילו להשהות מערב שבת על הכירה אסור ('לשהות תנן'). הגמרא לא הכריעה, ונחלקו בדבר התנאים, האמוראים והראשונים:

◀ **רז"ה:** אמנם 'להחזיר תנן', אך אם גם אחרי שיתבשל כל צורכו הוא מצטמק ויפה לו - אסור, כל עוד אינו מבושל כל צורכו.

◀ **חכמים, רבי יצחק בר נחמני ורבה בר בר חנה, שאילתות, רמב"ם ורי"ף:** 'לשהות תנן'. בכירה לא גרופה אסור אפילו להשהות מערב שבת אם אינו מבושל לגמרי או שמצטמק ויפה לו (מחשש שיחתה בגחלים)³.

☞ כך פסק שו"ע⁴.

◀ **חנניה, רב ששת ורבא, רש"י, תוס', רשב"א ורא"ש:** 'להחזיר תנן'. מותר להשהות מערב שבת מאז שהגיע לשיעור בן דרוסאי. דווקא החזרה בשבת אסורה.

☞ כך פסק רמ"א.

☞ **פניני הלכה:** מותר להשהות על אש גלויה מאז שמבושל כמאכל בן דרוסאי וכך נהגו ברוב הקהילות, אך לכתחילה ראוי להחמיר ולהשהות רק על אש מכוסה (וכתב הילקוט יוסף שגם הספרדים נהגו להקל).

❖ שיעור בן דרוסאי (ב"י. אליה רבה ס"ק טו, משנ"ב ס"ק לח וס"ק מג)

◀ **רמב"ם:** שיעור כמאכל בן דרוסאי הוא חצי בישול.

☞ כך פסק שו"ע (רנד, ב. אך כתב שם הבאר היטב שהשו"ע פסק כך לחומרא)

הערות

¹ בפניני הלכה (י, הערה 14) העיר שהחשש שיבוא להגביר את החום הוא רק בחימום מאכלים, אך בתנורים לצורך חימום הבית לא חששו לכך, ואין מניעה להשאיר תנור דולק.

² כמותם סוברים גם רבנו יונה, ספר העיתים ורמב"ן.

³ כל הדיונים בנוגע להשהיה הם על כירה שאינה גרופה וקטומה. בכירה גרופה וקטומה תמיד מותר להשהות מערב שבת, בנוגע לפלטה חשמלית נחלקו האחרונים האם מוגדרת ככירה גרופה וקטומה או לא - ע' בסימן רנח, ח.

⁴ אמנם, לדעת הגר"א וש"ע הרב השולחן ערוך פסק כחנניה, ולא כחכמים - כי כך ההבנה הפשוטה בדבריו בסימן רנד, ד.

⁵ כמותם סוברים גם רב האי גאון, ר"ח, סמ"ג, סמ"ק, תרומה, מהר"ם מרוטנבורג, הגהות מיימוניות ואור זרוע.

◀ **רש"י וטור, הגהות מרדכי, רבנו ירוחם, שלטי גיבורים, מגיד משנה ועוד:** שיעור כמאכל בן דרוסאי הוא שליש בישול.

☞ **משנה ברורה:** במקום הדחק אפשר להקל (שהוא שליש בישול).

ב. כירה גרופה וקטומה (ב"י)

כאמור, בכירה אם גרף וקטם לכו"ע מותר להשהות. הירושלמי כותב שבקטימה למרות שלא קטם כל צורכו שרי, וביאר הר"ן שאינו צריך לקטום עד שלא יהיה ניכר בכלל שיש אש, אלא בקטימה כל שהוא סגי. הגמרא אומרת שאפילו אם אחרי הקטימה הגחלים הובערו שוב - מותר. בנוגע לגריפה נחלקו הראשונים:

◀ **רז"ה ור"ן:** מספיק לגרוף את כל הגחלים לצד אחד⁶.

◀ **רמב"ם וטור:** צריך להוציא את כל הגחלים החוצה.

☞ כך פסק שו"ע.

☞ **פניני הלכה:** היום קטימה היא כיסוי האש שעליה מבשלים. אמנם הלכה כאחרונים הסוברים שאין צורך לכסות את כפתורי הגז (גרש"ז, שש"כ, אול"צ, ולא כשבה"ל שמחמיר), אך לכתחילה טוב לכסות.

ג. השהיה של תבשיל חי (ב"י)

בדף יח (עמוד ב) הגמרא אומרת שמכיוון שאיסור השהיה הוא מחשש שיחתה בגחלים - מותר להשהות קדרה שהתבשיל שבתוכה חי לגמרי, מכיוון שהיא לא ראויה לאכילה בליל שבת מסיח דעתו ממנה עד הבוקר, ובבוקר היא כבר ודאי תהיה מבושלת וגם אז לא יבוא לחתות בגחלים.

הראשונים נחלקו האם כך הדין דווקא בתנור שהוא חם מאוד, או אפילו בכירה שאינה חמה כל כך:

◀ **מרדכי, הגהות מרדכי והגהות אשרי:** בכירה אסור, מחשש שאפילו עד הבוקר לא יתבשל ויבוא לחתות.

◀ **תוס' (להבנת הב"י), סמ"ג, סמ"ק וטור:** גם בכירה מותר להשהות תבשיל חי.

☞ כך פסק שו"ע.

1. גם אם התבשיל יתבשל תוך כמה שעות ובאמצע הלילה יהיה מוכן - מותר להשהות אותו כי ודאי מסיח דעתו ממנו, מכיוון שאין דרך להמתין בסעודה כל כך (ביאור הלכה).

2. **השהיה לצורך הבוקר של תבשיל לא מבושל.** אמנם יש פוסקים (הגהות מרדכי וכלבו) המתירים, אבל הגר"א, מג"א ואליה רבה אסרו מחשש שיימלך וירצה לאכול ממנו בלילה. בדיעבד מותר (ביאור הלכה).

3. **השהיה לצורך מוצ"ש של תבשיל לא מבושל.** לעניין אפיית לחם בתנור הרמ"א (בסימן רנד, ה) פסק שמותר לאפות בערב שבת אם כוונתו לאכול מהלחם רק במוצ"ש. **המג"א והמשנ"ב** (שם) סוברים שדווקא באפיית לחם שיש איסור ברדייה הדין כך, כי לא חוששים שיבוא להוציא ולקחת בשבת עצמה. כשאין איסור ברדייה אסור לאפות מערב שבת לצורך מוצ"ש, כשם שלכתחילה אסור להשהות תבשיל מערב שבת לצורך מוצ"ש (שער הציון בסימן רנד, ס"ק לו).

4. כשהתחיל להתבשל מבעוד יום אסור להשהות, אך אם רק התחמם מותר (משנ"ב בשם רב האי גאון. חזו"א סובר שאם חם בשיעור יד סולדת הוי תחילת הבישול ואסור, והעמיד שזוהי כוונת המשנ"ב כאן).

❖ קדרה מבושלת שנתן בה אבר חי (ב"י)

כפי שהוזכר, הגמרא לומדת שמותר להשהות קדרה שהתבשיל שבה חי. מאותה סיבה הגמרא בדף יח (עמוד ב) אומרת שאם נתן בתוך קדירה מבושלת עצם שאינה מבושלת - מותר להשהות אותה, כי מסיח דעתו ממנה. הפוסקים נחלקו מה גורם להסחת הדעת, וממילא האם דווקא בדבר שלא יתבשל עד הבוקר מותר:

◀ **רמב"ם** (להבנת ב"י): עצם נתינת הדבר החי מגלה שהוא מסיח דעתו, ולכן אפילו בתבשיל שיכול להתבשל מבעוד יום (כגון ירק) מותר.

הערות

⁶ בס"ק סח המשנ"ב מביא שלעניין החזרה בשבת, ניתן לסמוך על הדעות הללו, כי שם האיסור מדין מיחזי כמבשל בלבד, בשונה מכאן שיש גם חשש שיחתה בגחלים.

◀ **בית יוסף:** מכיוון שהתבשיל לא יהיה מוכן בלילה מסיח דעתו ממנו עד הבוקר, ולכן אם יכול להתבשל כבר בלילה - אין היתר כי לא מסיח דעתו.⁷

📌 כך פסקו באר היטב ומשנ"ב.

⌚ מכיוון שכך, היום שסעודת ליל שבת מתארכת כמה שעות אחרי השקיעה, רק אם לא יוכל להתבשל עד סיום הסעודה אפילו בהגברת האש ניתן לסמוך על ההיתר הזה (גרש"ז והרב אלישיב⁸).

ד. מצטמק ורע לו (היתר השהיה לדעת רי"ף ושו"ע)

בדף יח (עמוד ב) הגמרא אומרת שאם התבשיל כבר מבושל מותר להשהות אותו, ואם מבושל ואינו מבושל - אסור. הב"י הסביר שהגמרא מתבארת באופן שונה, על פי מחלוקת הראשונים האם הלכה כחנניה או כחכמים:

לדעת רש"י וסיעתו שפסקו כחנניה מותר להשהות כל דבר שהגיע לשיעור מאכל בן דרוסאי, ורק אם התחיל להתבשל ועוד לא הגיע למאכל בן דרוסאי אסור.

לדעת הרי"ף וסיעתו שפסקו כחכמים מותר להשהות רק דבר שהתבשל כל צורכו וכבר מצטמק ורע לו, וכל עוד לא הגיע לרמה הזאת אסור להשהות. אם כן, בדבר המצטמק ורע לו לכל הדעות מותר להשהות.

טור ושו"ע: בדבר המצטמק ורע לו - מותר להשהות.

א. הגמרא בדף לז (עמוד ב) אומרת שאם יש בתבשיל קמח הוא מצטמק ורע לו, אלא אם כן יש בנוסף לקמח גם לפת ובשר שאז מצטמק ויפה לו, וכך כתבו רש"י ופמ"ג. גם במקרה הזה, מפורש בגמרא שאם התבשיל מיועד לאורחים נחשב מצטמק ורע לו (כי הצימוק גורם שהתבשיל לא נראה מכובד), וכך כתב בשער הצינון.

ב. הגמרא התייחסה לכמה מאכלים בפירוש: מאכל מתאנים, דייסה, מאכל תמרים ומים חמים - כל אלה מוגדרים מצטמק ורע לו. כרוב, פולים, בשר טרוף, ביצים - מוגדרים מצטמק ויפה לו (ביאור הלכה ד"ה והוא). **האליה רבה ופרי מגדים** כתבו שאם אינו יודע בבירור האם הצימוק רע לו או יפה לו - ראוי להחמיר.

ה. לסמוך לכירה שאינה גרופה וקטומה (משנ"ב ס"ק טו)

בדף לז (עמוד א) הגמרא אומרת למסקנה שמותר להניח סמוך לכירה אפילו שאינה גרופה וקטומה. כך פסק שו"ע. המשנ"ב הביא מחלוקת אחרונים האם רק בערב שבת מותר לסמוך או אפילו בשבת עצמה⁹:

◀ **מגן אברהם** (עפ"י רעק"א): רק בערב שבת. בשבת אסור אפילו להחזיר למקום סמוך לכירה (ורק לרש"י ור"י עפ"י דיני החזרה מותר).

◀ **ר"ן, תוס', מג"א** (עפ"י דגול מרובה) **ובית מאיר:** אם התבשיל חם ומבושל כל צורכו מותר להחזיר. בנוגע לסמיכה לכתחילה בשבת נחלקו (הר"ן מחמיר ואילו בית מאיר ודגול מרובה הקלו. בביאור כתב שכשיטתם משמע מהרא"ש).

◎ **דין תנור** (ב"י)

כפי שהוזכר, כירה אינה חמה כמו תנור ומכיוון שכך לתנור יש דינים חמורים יותר: המשנה אומרת (לה, ב) שבתנור אסור אפילו להניח סיר לידו. בברייתא מוזכר שאין סומכים לתנור, וכ"ש שאסור להניח על גביו או בתוכו.

◀ **רמב"ם, רשב"א וטור:** בתנור גם כשהוא גרוף וקטום אסור אפילו לסמוך לו (כי א"א לגרוף בצורה מלאה, ומכיוון שהבלו חם יש חשש שיחתה בנחלים - רמב"ם).

📌 כך פסק שו"ע.

הערות

⁷ נראה לומר שלכו"ע אסור להשהות קדירה המלאה ירק שיכול להתבשל מבעוד יום אם מצטמק ויפה לו: לרמב"ם מצד התבשיל החי אין כאן היכר שיגרום לו להיסח הדעת, ומצד שהתבשיל מבושל כל צורכו, דעת הרמב"ם לאסור השהיה אם מצטמק ויפה לו. פשוט שגם לבית יוסף הדין כך, על פי סברתו פה ומשום שפסק כדעת הרמב"ם במצטמק ויפה לו. כך מפורש בסימן רנד, ת, וכך מבאר הפרי מגדים כאן.

⁸ הביא את שיטתם בספר שירת הים בשם אורחות שבת ושבבות יצחק.

⁹ וכשסומך מערב שבת, מותר אפילו במקום שיד סולדת בו וגם כשאינה מבושלת אפילו שליש, כי אינו חמור מהשהיה על כירה גרופה וקטומה שמותר לכו"ע (משנ"ב).

◀ **מגיד משנה, הגהות מרדכי והגהות מיימוניות:** לרש"י וסיעתו המתירים השהיה מבעוד יום מאז שמבושל כמאכל בן דרוסאי, מותר להשהות גם על גבי תנור.
כך פסק רמ"א.

♦ היתרים לחימום באמצעות תנור

גם בתנור ישנם מספר מקרים שבהם אין חשש חיתוי ומותר להשתמש בתנור לחימום. כפי שכבר הוזכר לדעת רש"י וסיעתו מותר להשהות גם על תנור מערב שבת כל שהתבשל כמאכל בן דרוסאי, ובנוסף לכך ישנם היתרים נוספים:

א. מצטמק ורע לו. במאכל מבושל המצטמק ורע לו מותר להשהות אפילו בתנור (כי אין חשש שיחתה בגחלים. רי"ף, רא"ש ורבנו ירוחם).

ב. כשאין יד סולדת בו. כך כתב הגהות מרדכי, ואפילו כשהגחלים לא מכוסות. מג"א ומשנ"ב.

ג. תנור שהסיקו בקש וגבבה וגם גרף וקטם. אמנם לדעת רבי יהונתן (המובא בר"ן) והטור גם אז אסור אפילו לסמוך לו, וכמותם סובר שו"ע, אך הרמב"ם, כלבו ור"ן סוברים שבמצב כזה מותר להשהות על התנור, וכך פסק משנ"ב (בס"ק כב).

ד. תנורים שלנו. דווקא בתנורים שלהם שהיו רחבים למטה וקצרים למעלה הדין כך, אך לתנורים שלנו יש דין כירה, וממילא ההיתרים בכירה מועילים גם בהם. רש"י, ר"ח, ר"ן וכלבו, וכך פסקו רמ"א ומשנ"ב (כי הפתח שלהם מהצד, וכן בגלל שהחום שלהם לא גדול כל כך - משנ"ב¹⁰).

◎ דין כופח (ב"י)

הגמרא שם אומרת שכופח הוא מקום שפיתת קדירה אחת, חם יותר מכירה ופחות מתנור. במשנה מבואר שאם הסיקו כופח בגפת ועצים דינו כמו תנור (ואסור אפילו בגריפה וקטימה), ואם הסיקו בקש ובגבבה דינו ככירה. הראשונים נחלקו האם דינו לגמרי ככירה ומותר להחזיר אפילו כשלא גרף וקטם, או שרק אחרי גריפה וקטימה מותר להחזיר¹¹.

◀ **רא"ש וטור:** גם כשהסיק את הכופח בקש ובגבבה, יש לו דין כירה רק אם אחרי גריפה וקטימה.

◀ **רמב"ם ור"ן:** כופח שהסיק בקש וגבבה נחשב לגמרי ככירה, ואין צורך גם לגרוף ולקטום.

כך פסקו שו"ע ומשנ"ב.

♦ דין כופח שלנו (ב"י)

◀ **רבנו ירוחם:** היום אין הבדל בין כירה לכופח, ומותר להשהות גם על כופח גרוף וקטום מערב שבת, כמו כירה.

◀ **ר"ן וב"י:** גם היום יש הבדל. בכופח שהסיקו בגפת ועצים אסור להשהות אפילו כשהוא גרוף וקטום.

כך פסק שו"ע.

◎ עבר והשהה באיסור (ב"י)

בדף לז (עמוד ב) הגמרא אומרת שאם שכח קדירה על גבי כירה והתבשלה באיסור גזרו ואסור לאכול. הרמב"ם והגהות אשר"י כתבו שאסור לו במוצאי שבת אפילו בכדי שיעשו, וכ"פ רמ"א.

בהמשך הגמרא שואלת עוד מה הדין בעבר ושיהיה ונשאת בשאלה¹². הראשונים נחלקו בביאור הגמרא:

◀ **רא"ש וטור:** שאלת הגמרא היא האם לאחרים מותר לאכול מהתבשיל בשבת, ומכיוון שלא הכריעו יש להחמיר ואסור גם לאחרים.

הערות

¹⁰ אך הביא שרש"ל חולק וסובר שלדינא דין התנורים שווה. בתנור של אופים המשנ"ב הסכים שטוב להחמיר.
¹¹ כשהסיק את הכופח בגפת ועצים המקרים שבהם אין חשש חיתוי הם אלה שמועילים בתנור, וכשהסיק בקש ובגבבה - ההיתרים שמועילים בכירה.
¹² לרש"י וסיעתו הדיון הוא כשעדיין לא התבשל כמאכל בן דרוסאי, כי מאז שהתבשל כך מותר להשהות אפילו לכתחילה (שו"ע).

◀ **מרדכי:** דווקא למי שעבר והשהה אסור, לאחרים מותר.

◀ **רי"ף ורמב"ם:** שאלת הגמרא היא על השוכח שהשהה תבשיל המבושל כל צורכו אלא שמצטמק ויפה לו, ומכיוון שלא הכריעו יש להקל ומותר (דווקא בשוגג ובדיעבד. במזיד אסור, וכן אם לא מבושל כל צורכו אסור אפילו בשוגג¹³).

☞ כך פסק שו"ע.

1. אם גוי החזיר לכירה בשבת קדירה עם תבשיל שמבושל כל צורכו, אפילו כשמצטמק ויפה לו מותר, כדין שכח ושהה (רמ"א בשם הגהות אשרי והגהות מיימוניות). לדעת ה**לבוש** דווקא כשהגוי עשה בלי שיהודי ידע, אך ה**ביאור הלכה** ושו"ע הרב סוברים שאפילו אם היהודי ידע מותר.

◀ אם התבשיל שהגוי החזיר לכירה לא היה מבושל כל צורכו, לכו"ע אסור להנות ממנו בשבת (ביאור הלכה).

2. אם ישראל החזיר באופן שאסור לכו"ע - דינו כעבר ושהה שאסור עד מוצ"ש ובכדי שיעשו, אך אם מצטמק ורע לו מותר אפילו בשבת (רמ"א). כשהחזיר בשוגג גם כשמצטמק ויפה לו מותר לאחרים - **מג"א ומשנ"ב**.

◎ הטמנה בכירה שאינה גרופה וקטומה (ב"י)

◀ **רמב"ם, רא"ש, ר"ן, טור ועוד:** אפילו כשהכירה גרופה וקטומה אסור להטמין בתוכה, מפני שמוסיף הבל.

◀ **רש"י, ראב"ה, מרדכי ואור זרוע¹⁴:** אחרי שגרף וקטם אינו מוסיף הבל ואפשר גם להטמין בתוך הכירה. ◀ העמדת קדירה על גבי גחלים ממש:

◀ **שו"ע:** אסור מדין הטמנה, ולכן אפילו כשמצטמק ורע לו הדין כך.

◀ **רמ"א:** מותר, כי אינו נחשב הטמנה כל עוד הקדרה לא מכוסה מלמעלה (אך מצד הסרת הקדירה בשבת עדיף להגביה את הקדרה קצת מהגחלים. אם לא הגביה עדיף להסיר ע"י גוי, וכשאין גוי מותר להסיר ויזהר שלא יזיז את הגחלים, אם למרות זאת הזיז הוא דבר שאינו מתכוון - רמ"א עפ"י **מרדכי והגהות מיימוניות**¹⁵).

❖ השהיה על כירה גרופה וקטומה (ביאור הלכה ד"ה אלא כשהתחיל, שירת היס)

◀ **שו"ע:** על כירה גרופה וקטומה מותר להשהות כל תבשיל.

☞ כך פסק יביע אומר.

◀ **רעק"א:** רק אם מבושל כבר כמאכל בן דרוסאי.

☞ כך פסק שש"כ.

1. במקום שאסור להשהות על גבי כירה, אפילו אם היא מכוסה ומניח על גבי הכיסוי אסור (רש"י, **טור ומגן אברהם**). לכאורה נראה שה**רמב"ם** מתיר, אך ה**ביאור הלכה** (ד"ה ליתן עליה) נשאר בספק מה דעתו).

2. שתי כירות מחוברת שאחת גרופה וקטומה והשניה לא - מותר להשהות על הכירה הגרופה למרות שמתווסף בה הבל מהכירה השניה (ב"י ורמ"א בשם הגמ' בדף לז, א. מותר גם להחזיר אליה בשבת - **משנ"ב**).

הערות

¹³ ולרש"י וסיעתו אסור בשוגג אם אינו מבושל כמאכל בן דרוסאי.

¹⁴ אמנם המרדכי והאור זרוע לא כתבו זאת במפורש, אך כתבו שמותר להשהות קדירה אפילו על גחלים ממש והב"י למד בשיטתם שודאי סוברים כמו רש"י וראב"ה, כי אחרת אין להתיר כשהגחלים נוגעים בשולי הקדירה. מאידך, הדרכי משה דחה את הבנת הב"י וכתב שהטמנה היא רק כשהכלי מכוסה גם מלמעלה, ולכן אפשר שגם הרמב"ם ושאר הראשונים מסכימים לאור זרוע, ונחלקו להלכה בדיון זה.

¹⁵ המשנ"ב הוסיף שאם הגחלים מונחים סביב הקדירה ובהרמת הקדירה ודאי שיחתה בגחלים - אסור להרים אותה. למסקנה כתב שעל ידי גוי מותר להרים לצורך שבת.

3. כפי שהוזכר בתחילת הסעיף, אם הסיק בקש ובגבבה מותר להשהות אפילו כשלא גרף וקטם (וכן מותר לתת בתוכה ולהחזיר עפ"י דיני החזרה - משנ"ב וביאו"ה), וכ"פ שו"ע¹⁶. בירושלמי מוזכר שאם הסיק בגללי בהמה דקה נחשב כמו גפת ועצים, ובגללי בהמה גסה כקש וגבבה (ב"י). הרמב"ם פסק בדיוק הפוך, והכלבו כתב שהייתה לרמב"ם גרסה הפוכה בירושלמי. משנ"ב פסק כרמב"ם.

⊙ הלכה למעשה – השהיה באופן המותר

היום אפשרויות ההשהיה השכיחות הן על פלטה, בתוך תנור או על "בלעך" (טס מתכת שמניחים על להבות הכיריים, מצוי בעיקר בזמן הפסקות חשמל).

א. **פלטה חשמלית**. לדעת הרב מרדכי אליהו אסור להשהות מערב שבת על פלטה בצורה ישירה אלא רק על גבי חציצה, ולדעת רוב הפוסקים מערב שבת מותר להניח בצורה ישירה (המחלוקת הובאה בסוף הסיכום של סעיף ג).

ב. **בתוך תנור חשמלי**. צריך להקפיד לעשות היכר (מעין גריפה וקטימה¹⁷), וכמובן רק בתנאי שאין תרמוסטט שיגרום להפעלת גוף החימום עם פתיחת התנור.

ג. **"בלעך"**. אמנם לדעת החזו"א אינו נחשב גרופה וקטומה, אך לרוב הפוסקים כן. המתירים נחלקו האם יש צורך שהכיסוי יכסה גם את כפתורי הכיריים (המחלוקת הובאה בסוף הסיכום של סעיף ג).

סעיף ב | החזרה

בגמרא ובראשונים הובאו מספר תנאים כדי להתיר החזרה (התבשיל חם, הכירה גרופה וקטומה, דעתו להחזיר, עדיין בידו ורק על גבי הכירה. התנאים יפורטו בהמשך).

◀ **תוס', רא"ש ורמב"ם**: יש להקפיד על תנאי החזרה גם כשהוריד את הסיר מהכירה בתוך שבת.

◀ **ר"ן וכלבו**: רק אם הוריד את הסיר מהכירה ביום שישי ועד שבת לא החזיר צריך להקפיד על תנאי החזרה. אם הוריד מהכירה בשבת מותר להחזיר גם בלי תנאי החזרה (אך בתנאי שגרוף וקטום - ט"ז ומשנ"ב).

☞ **רמ"א**: נהגו להקל כל עוד הסיר חם, אך טוב להחמיר.

◀ **לבוש ומשנ"ב**: מכיוון שהחזרה אסורה דווקא אם הקדרה תרתח בעקבותיה וזה לא מצוי, אפשר לסמוך על דברי הר"ן.

⊙ טעם איסור החזרה (משנ"ב ס"ק נ"ה וס"ק ע, שער הציון ס"ק לז)

◀ **רש"י, ר"ן ורשב"א**: מפני שנראה כמבשל.

◀ **ספר הישר, תוס' ורא"ש**: מחשש שיחתה בגחלים.

1. כשאין איסור בישול¹⁸ (ב"י)

טור ושו"ע: מותר להחזיר רק כשהסיר עדיין רותח, כי אם הוא לא רותח אסור מדין בישול (וכמובן מדובר שמבושל כל צורכו)¹⁹.

הערות

¹⁶ בביאור הלכה (ד"ה אפילו) הסתפק האם מותר להשהות בזמן שהקש עדיין בוער, ונשאר בצ"ע.
¹⁷ בפניני הלכה (פרק י, הערה 16) מביא שהאחרונים נחלקו במחלוקת משולשת בעניין זה, האם צריך להניח חציצה בין כל גופי החימום ובין הסיר (הרב אלישיב), האם מספיק להניח הפסק בין הסיר ובין קרקעית התנור (אז נדברו ואור לציון), או שחיסוי הכפתורים מועיל לבדו (מנוחת אהבה, הרב הלפרין ועוד).

¹⁸ המשנ"ב העיר שתנאי זה אינו דומה לתנאים האחרים: חכמים הצריכו את שאר התנאים כדי להתיר החזרה, ואם התנאי הזה לא מתקיים - יש איסור תורה של בישול.

¹⁹ במקרה שמאכל לא היה מבושל כל צורכו מבעוד יום - רבנו יונה סובר שאסור להחזיר בשבת, ואילו לדעת הרמב"ן, הרשב"א והב"י אם בזמן החזרה הוא מבושל כל צורכו מותר. הב"י כתב שאפשר שגם רבנו יונה התכוון שאסור להחזיר דווקא כשבזמן החזרה עצמו עדיין לא מבושל.

ל **מגן אברהם**: אם הסיר הצטנן לגמרי אפילו בתבשיל יבש אסור להחזיר לכו"ע, כי בטלה ההשהיה הראשונה.

2. גרוף וקטום (ב"י)

המשנה שהוזכרה בתחילת סעיף א מתירה להחזיר על גבי כירה רק אם היא גרופה וקטומה, ואם אינה גרופה וקטומה אסור אפילו כשהתבשיל מצטמק ורע לו (ר"ן ורמב"ם).

שו"ע: מותר להחזיר רק לכירה גרופה וקטומה.

ל **משנ"ב** (עפ"י האחרונים): אם אינה גרופה וקטומה אסור אפילו כשמצטמק ורע לו, ואסור להחזיר לתנור אפילו כשהוא גרוף וקטום. אם הכירה הוסקה בקש וגבבה מותר להחזיר אליה אפילו כשלא גרף וקטם (**ביאור הלכה** בשם הרמב"ם).

3. ההשהיה הראשונה לא בטלה (ב"י, משנ"ב ס"ק נו, ביאור הלכה ד"ה ודעתו)

האמוראים בגמרא נחלקו האם ההיתר להחזיר הוא דווקא כשלא מניח את הסיר מידו (רבי זוריקא), או שאפילו אם הניח מותר (רבי אמי).

בגמרא הובאו שתי מימרות של חזקיה בשם אביי: המימרא הראשונה נוקטת שכדי להתיר להחזיר צריך את שני התנאים - גם שיהיה בדעתו וגם שלא הניח את הסיר, והמימרא השנייה נוקטת שכל עוד לא הניחו את הסיר מותר להחזיר אותו, למרות שלא הייתה בכוונת האדם להחזיר אותו.

הראשונים נחלקו במחלוקת משולשת - האם צריך את שני התנאים, האם מספיק אחד מהתנאים, או שאמנם מספיק אחד מהתנאים - אבל דווקא התנאי שהסיר עדיין בידיים:

◀ **רי"ף, רא"ש, ר"ן ועוד**: צריך את שני התנאים כדי להתיר החזרה, גם שלא הניח וגם כשהיה בדעתו להחזיר (והחמירו מכיוון שאלו דברים הקרובים לאיסור תורה. ר"ן).

כך פסק **רמ"א**.

◀ **רמב"ם**: מספיק תנאי אחד, ודווקא כשלא הניח. אם הניח אסור להחזיר אפילו כשהיה בדעתו²⁰.

כך פסק **שו"ע**.

ל **משנ"ב וביאור הלכה**: בשעת הצורך יש לסמוך על דעה זו.

◀ **תרומה, הגהות מיימוניות, ריא"ז, מאירי ותוס'**: מספיק תנאי אחד, אם היה בדעתו או שלא הניח - מותר להחזיר.

כך פסק **ביאור הלכה**: אפשר שגם בזה יש להקל, אך קשה להקל נגד השו"ע (שער הציון).

❖ הניח את הסיר אך לא על הקרקע (ב"י, ביאור הלכה ד"ה ודעתו)

בגמרא הסתפקו מה הדין כשלא הניח את הסיר על הקרקע אך כבר אינו מחזיק אותו ביד, למשל: תלה במקל, הניח על מיטה או שהעביר את התבשיל לכלי אחר. הגמרא נשארה בתיקו, והראשונים נחלקו בדבר:

◀ **רבנו ירוחם וטור**: בכל מקרה שהסיר כבר לא בידיים אסור להחזיר (לחומרא, מכיוון שאלו דברים הקרובים לאיסור תורה - ב"י).

כך פסק **רמ"א**.

◀ **רמב"ם** (להבנת ב"י): כל שלא הניח על הקרקע ממש - מותר להחזיר.

כך פסק **שו"ע** (להבנת ביאור הלכה ד"ה ולא) **ומשנ"ב**.

❖ אם אדם שאינו בעל הקדרה הוריד אותה לרצפה אסור להחזיר, ולא שייך בזה 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'. אם עודה בידו אך לא היה בדעתו להחזיר - מחלוקת ראשונים (רעק"א בביאור הלכה).

4. על גבי הכירה (ב"י, משנ"ב ס"ק נז)

תנאי נוסף להחזרה שהובא בגמרא הוא להחזיר דווקא על גבי הכירה אבל לא לתוכה. כך פסקו הטור והשו"ע. הב"י הביא שהראשונים נחלקו מה מוגדר על גבה ומה בתוכה:

◀ **רש"י:** גם אם הסיר יושב על הדפנות וממלא את חלל הכירה - מוגדר על גבה. רק אם יושב על קרקעית הכירה מוגדר בתוכה.

☞ כך פסק **משנ"ב**²¹ (והביא בשער הציון מהירושלמי שעד ג' טפחים לתוך הכירה מוגדר על גבה, אך הפוסקים לא הזכירו זאת).

◀ **טור** (להבנת ב"י): רק אם הסיר לא נכנס לתוך חלל הכירה מותר. אם נכנס לחלל נחשב בתוכה ואסור.

⊙ החזרה בע"ש סמוך לחשכה (ב"י, משנ"ב ס"ק ע)

רב ששת אומר שלדברי המתיר להחזיר, אפשר להחזיר אפילו בשבת. חלק מהראשונים דייקו מדבריו שמחלוקת בית שמאי ובית הלל בכירה גרופה וקטומה היא גם בערב שבת ('אפילו' בשבת), וממילא בכירה שאינה גרופה וקטומה אסור להשהות מערב שבת לכו"ע (כי גם בית הלל שהתירו, זה דווקא בכירה גרופה וקטומה). הראשונים המחמירים כתבו שמסתבר שהזמן ביום שישי שממנו אסור להשהות הוא סמוך לשבת, משעה שאם הסיר התקרר אין שהות להרתיח מבעוד יום. מהזמן הזה אסור להניח על כירה שאינה גרופה וקטומה אפילו סיר רותח.

ראשונים אחרים חלקו על הדיוק הזה בדברי רב ששת, וסוברים שכוונתו היא שלא רק בליל שבת מותר להחזיר, אלא אפילו בשבת בוקר, למרות שבשעה שנוטל מעל גבי הכירה לא ברור לרואים שכוונתו להחזיר, כשתנאי החזרה מתקיימים.

◀ **תוס', רא"ש, מרדכי, סמ"ג וטור:** מאז שאין זמן להרתיח סיר קר בערב שבת אסור להחזיר לכירה שאינה גרופה וקטומה, אלא רק לגרופה וקטומה (אך א"צ להקפיד על שאר דיני החזרה - **תוספת שבת וגר"א** בשם **הרא"ש**)²².

◀ **רש"י, רמב"ם ור"ן:** איסור החזרה הוא רק בתוך שבת. ביום שישי בכל מקרה מותר להחזיר.

☞ **ב"י:** כך נהגו העולם.

☞ **רמ"א:** המנהג להקל, אך טוב להחמיר במקום שאין צורך כל כך.

☞ גם למחמירים יש להקל ולהחזיר בערב שבת כל שאינו מבושל כל צורכו, כי אין חשש שיבוא להחזיר גם בשבת במצב כזה (**רא"ש וטור**). הסמ"ג סובר שיש להחמיר גם בזה, מדין לא פלוג (**משנ"ב**).

1. המחמירים אוסרים דווקא אם מוריד ומחזיר את הסיר לכירה שעליה רוצה להשהות, אך אם מחזיר לשם הטמנה - לכו"ע מותר אפילו סמוך לשבת (**תוס'**).

2. צריך עיון האם מותר להניח לכתחילה סמוך לחשיכה על גבי כירה גרופה וקטומה, כי אפשר שגם אם הכירה גרופה וקטומה רק החזרה מותרת סמוך לשבת (**הגהות מרדכי**). הספק שייך רק לשיטות המחמירים הנ"ל).

3. מותר להניח סמוך לאש גם בזמן שסיר צונן לא היה מספיק להתחמם, ואפילו במקום שהיד סולדת בו (**הגהות מרדכי**, וב"י בשיטתו. הב"י הוסיף שאפשר וגם תוס' מסכים לכך).

4. לתנור וכופח שהוסק בגפת ועצים בכל מקרה אסור להחזיר (**רמב"ם, טור ושו"ע**). החזרה הותרה רק לכירה גרופה וקטומה, וכנ"ל בסעיף א גריפה וקטימה לא מועילה בתנור וכופח כזה - **משנ"ב**).

5. אסור להוריד בשבת מעל האש ולטמון בכרים וכסתות, כי אסור לטמון בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, גם כשהתבשיל רותח (**הגהות מיימוניות ורמ"א**). אם לא כיסה מלמעלה מותר, כי אינו נקרא הטמנה - **משנ"ב**).

הערות

²¹ והמג"א (ס"ק כב) למד מלשון השר"ע שזוהי גם דעתו.

²² לדעת **רמ"א**, המחמירים נוקטים להחמיר משעה שלא יספיקו להרתיח עד הזמן שמקבלים שבת (אפילו שהוא מבעוד יום). **המגן אברהם** חולק וסובר שגם לדעה המחמירה, אסור להחזיר משעה שלא יספיקו להרתיח עד השקיעה (למרות שמקבלים שבת קודם לכן).

6. האחרונים נחלקו האם מותר להניח תבשיל קר בתוך תנור שיתחיל לפעול בהמשך באמצעות שעון שבת, אחרונים רבים אוסרים (חזו"א לח, ב, שש"כ א, לב, ארחות שבת ב, סח, שבות יצחק ח"ב ט, א ועוד), אך יש שהתירו (הרב דב ליאור, הרב הלפרין בספרו 'כשרות ושבת במטבח המודרני ופנה"ל' י הערה 24).

סעיף ג | נתינה על גבי קדירה

הגהות מרדכי: אם רואה במהלך השבת שהתבשיל נשרף, יכול להסיר את הסיר מהכירה, לשים במקומו סיר ריק ישן (שלא יתלבן וייעשה כלי גמור) ולהניח על גביו את הסיר.

כך פסק שו"ע²³.

⊙ נתינה על התנור מלמעלה (משנ"ב ס"ק פא)

◀ **מגן אברהם:** נתינת הסיר הריק מועילה כדי שהכירה תחשב גרופה וקטומה. ממילא, בתנורים שהפתח מהצד - מותר לתת על התנור מלמעלה גם בלי הפסק.

◀ **מהרי"ל ורמ"א:** גם אם מניח על התנור מלמעלה, צריך להניח דבר כלשהו להיכר שאינו חפץ בחום הגבוה.

⌋ **משנ"ב** (מתוך דברי המג"א בסימן רנט): משמע שבאמצעות היכר מותר אפילו להניח לכתחילה ולא רק להחזיר, כל שאין איסור בישול.

❖ **הנחה על גבי קדירה לכתחילה.** לדעת השו"ע אסור להניח לכתחילה בשבת סיר על כירה גרופה וקטומה, אבל על גבי קדירה מלאה מותר כי אינו נחשב כעומד על הכירה (פרי מגדים וביאור הלכה ד"ה ויזהר, ביישוב הסתירה בין סעיף ג לסעיף ה).

⊙ דין כיריים של גז המכוסות בטס מתכת (שירת הים)

◀ **חזון איש:** הכיסוי לא ממעט את החום ודרך בישול בכך, ולכן אינו נחשב גרופה וקטומה.

◀ **ציץ אליעזר, אגרות משה וביע אומר:** מוגדר ככירה גרופה וקטומה.

⌋ באיזה אופן מותר להשהות על גבי כיריים מכוסות:

◀ **אגרות משה:** עדיף שהכיסוי יכסה גם את הכפתורים, ובשעת הדחק יש להקל גם כשמכסה רק את האש.

◀ **שש"כ:** מותר, אך צריך להקפיד שהתבשיל יהיה מבושל כל צורכו מערב שבת.

◀ **ביע אומר:** מותר להשהות תמיד, כי מוגדר גרופה וקטומה.

⊙ פלטה חשמלית (שירת הים)

⌋ לדעת רוב רובם של האחרונים פלטה מוגדרת ככירה גרופה וקטומה, וביארו בדרכים שונות מדוע²⁴:
 ◀ **הר צבי וביע אומר:** חום הפלטה לא משתנה.

◀ **ציץ אליעזר:** לא רגילים לבשל על פלטה, אלא רק לחמם עליה.

◀ **ישכיל עבדי ושש"כ:** משתמשים בפלטה רק בשבת, זה נחשב היכר.

הערות

²³ שו"ע פסק בעקבות ההגהות מרדכי שדווקא אם לא הניח את הסיר על הרצפה מותר להניח אותו על גבי הסיר הריק, ורמ"א כתב שנהגו להקל אפילו אם הניח את הסיר על הרצפה, מכיוון שמדובר על החזרה בתוך שבת (כ"ל תחילת סעיף ב, עפ"י הר"י).
²⁴ בסימן רנח, ח הובאה דעתו של הרב מרדכי אליהו שפלטה לא מוגדרת ככירה גרופה וקטומה אלא כגחלים, וממילא אסור להשהות עליה מערב שבת.

ל השחיית תבשיל על פלטה מערב שבת:

◀ **הרב אליהו:** אסור להשהות על פלטה מערב שבת, אלא רק אם מניח משהו בין הסיר לפלטה.

◀ **שש"כ:** טוב להקפיד שכל התבשילים יהיו מבושלים כל צורכם.

◀ **יביע אומר, הר צבי ומנוחת אהבה:** מותר להשהות כל תבשיל.

סעיף ד | להוסיף מים לקדרה

◀ **רבנו יונה, רש"י, רבנו ירוחם וכלבו:** אסור להוסיף בשבת ממים העומדים על הכירה לתוך תבשיל הנמצא גם הוא על הכירה²⁵.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **תוס', רשב"א ור"ן:** מותר להוסיף מים מסיר העומד על הכירה לסיר שני הנמצא שם²⁶.

☞ כך פסק משנ"ב²⁷.

סעיף ה | נתנת תבשיל לכתחילה בשבת

רשב"א ור"ן: מותר להניח מאכל מבושל מבעוד יום על גבי סיר מלא הנמצא על האש בשבת, ולמרות שמגיע לחום יד סולדת אין איסור כי זה לא דרך בישול. אסור להטמין בתוך הבגדים שנמצאים על הסיר, מכיוון שהטמנה בשבת אסורה אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל.

☞ כך פסק שו"ע.

ל חימום לחם על כירה (דבר שרגילים לאפות ולא לבשל על גבי כירה):

◀ **ר"ן:** מתוך סברא זאת נראה שמותר אפילו להניח על כירה מאכל אפוי. זאת לא דרך בישולו וגם מצטמק ורע לו, ומוכח שמניח על הכירה רק בשביל שיתחמם (בתוך תנור אסור לשים, כי זאת דרך בישולו).

◀ **רמ"א, גר"א ומשנ"ב:** התירו לתת על גבי כירה ממש רק על פי דיני החזרה. נתונה לכתחילה אסורה אפילו בדבר שזאת לא דרך בישולו, גם כשהוא רותח ומצטמק ורע לו.

☞ האחרונים נחלקו כיצד פסק שו"ע (בביאור הלכה בסעיף ג, ד"ה ויזהר): לדעת **הדגול מרובה** שו"ע סובר כדעת הר"ן, ואילו **הגר"א, מג"א והביאור הלכה** סוברים ששו"ע לא מסכים עם חידושו של הר"ן.

❖ פירות הנאכלים חיים (ב"י)

רבנו ירוחם: פירות הנאכלים חיים נחשבים כתבשיל המבושל כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו, שלר"ף ושו"ע אסור להשהות מערב שבת על כירה, ולרש"י ורמ"א מותר.

◎ **נתונה לתוך תנור שחיממו בו מבעוד יום (ב"י)**

הערות

²⁵ בפוסקים האוסרים יש שאסרו מחשש בישול, שמה באחד מהסירים לא יהיה חום יד סולדת ובשני כן (רבנו יונה), יש שאסרו מצד הטמנה (רש"י) ויש שאסרו מחשש שהוספת המים תגרום לערבוב והגסת הקדרה (כלבו).

²⁶ המתירים משיבים לטענות האוסרים שמפורש במשנה שאין בישול אחר בישול, אפילו כשהוא צונן (ר"ן לשיטתו בסימן שיח, ד), ובנוגע להטמנה - אין הטמנה בדבר המעורב (תוס').

²⁷ וביאר שהשו"ע אסר מחשש בישול, לשיטתו שאיסור בישול שייך מאז שאין בנוזל חום יד סולדת (סימן שיח, טו). לשיטת רמ"א כל עוד לא הצטנן לגמרי אין בו בישול, ולכן כאן מותר. אמנם, יש להעיר שמדברי **המגן אברהם** משמע שעדיף להחמיר.

◀ **כלבו:** אם אפו בתנור ביום שישי ובשבת עדיין נשאר בו מעט חום - מותר להניח בתוכו מאכל כדי שיתחמם בשבת, אם במאכל אין איסור בישול ואין שם גחלים בכלל²⁸.

◀ **רש"י** (להבנת ב"י): בכל מקרה אסור להחזיר לתנור בשבת.

☞ **רמ"א:** יש המתירים להחזיר לתוך תנור שנשאר בו חום מועט, ויש שאוסרים אם התנור חם בשיעור יד סולדת.

◀ **האחרונים** נחלקו בדעת רמ"א האם כשמקפיד על כל דיני החזרה מותר להחזיר במידה והתבשיל היבש הצטנן לגמרי:

◀ **מגן אברהם:** כשהמאכל הצטנן לגמרי נחשב הנחה חדשה ולא החזרה, ואסור²⁹.

◀ **גר"א וביאור הלכה:** דווקא בתבשיל לח הדין כך, כי כשהצטנן לגמרי שוב יש בו איסור בישול. במאכל יבש מותר להחזיר עפ"י דיני החזרה אפילו כשהצטנן.

⊙ הנחה על פלטה בשבת (פנה"ל י, יח)

הפוסקים נחלקו האם הנחה לכתחילה על פלטה בשבת נראית כמו בישול ואסורה, או שאינה נראית כבישול כי לא רגילים לבשל באופן הזה:

◀ **גרש"ז, חזו"א, שש"ב, שבט הלוי, אור לציון ועוד:** בהנחה על פלטה יש איסור של מיחזי כמבשל ואסור. אם מניח את הסיר על גבי חציצה ולא על הפלטה ממש כבר אינו נראה כמבשל, ומותר (ונחלקו איזו חציצה צריך - לרוב הפוסקים מספיקה חציצה שיש בה חלל כמו טס מתכת או צלחת הפוכה (שש"ב). לחזו"א מותר להניח רק על גבי סיר מלא).

◀ **ציץ אליעזר, הר צבי יחיה דעת, מנוחת אהבה, הרב דב ליאור ועוד:** מותר להניח אפילו בצורה ישירה על הפלטה, מכיוון שפלטה נחשבת כמו כירה וגרופה שיש לה עוד כיסוי, ובייחוד בפלטה חשמלית שרגילים לחמם עליה ולא לבשל הדין כך.

❖ הנחה על רדיאטור. במקרה שברור שלא רגילים לחמם באופן הזה, כמו למשל להניח סיר על רדיאטור חם - מותר להניח בצורה ישירה (אגרות משה ופנה"ל).

⊙ חימום בשבת באמצעות גוי (ב"י, משנ"ב)

הב"י כותב שבכל המקרים שאסור לחמם בשבת, גם על ידי גוי אסור שהרי אמירה לגוי אסורה משום שבות.

בכל זאת, יש מקרים שבהם התירו חימום אוכל בשבת ע"י גויים:

1. **מאכל שכבר ראוי לאכילה עכשיו.** הראשונים כתבו שאם האוכל בסיר ראוי לאכילה בכל מקרה כבר עכשיו, מותר לגויים להדליק אש תחתיו אם הוא מתקרר³⁰ (הגהות מרדכי, הגהות מיימוניות, סמ"ג, סמ"ק ותרומה. דיברו במציאות שמכניס אוכל לסעודת שבת שאחרי חתונה).

◀ **תרומת הדשן:** מותר לחמם על ידי גויים אם האוכל היה ראוי לאכילה בכל מקרה.

☞ כך פסק רמ"א (ודווקא בדיעבד - משנה ברורה).

◀ **אור זרוע:** רק במקום שיש חכמים יש להתיר לחמם באופן הזה.

הערות

²⁸ למרות שיש בתנור חום יד סולדת, מכיוון שלא הטמינו בו בשבת והחום שנשאר הוא מאפיה ביום שישי - אין בזה דרך בישול (משנ"ב ושער הציון).

²⁹ ברמ"א על גבי דברי הכלבו כתוב 'ויש מחמירים בזה, ואם החום כל כך בתנור שאין יד סולדת בו אסור'. המשנ"ב הגיה בדבריו 'שאם', ועפ"ד כתבנו בדברי הרמ"א, אך האחרונים הסבירו שהסיבה שהמג"א ביאר כך בדברי הרמ"א נובעת מדבריו ללא הגהת המשנ"ב (כי יוצא שרמ"א אסר גם במקרה שאין חום יד סולדת, ובוזו אין משום בישול אלא רק משום החזרה - ועל כורחן שהחזרה אסורה במצב כזה. ע' בהערות למשנ"ב המבואר בהוצאת עוז והדר).

³⁰ נראה שסברא זו מתאימה רק לדעת הרמ"א הסובר שכל עוד התבשיל חם קצת אין בו משום בישול, אך לדעת השו"ע שיש בישול אחר בישול בלח מאז שאין בו יד סולדת - אין להתיר לחמם על ידי גויים כשהתבשילים התקררו פחות מיד סולדת, כי הגויים עושים איסור תורה.

2. חימום בגרמא. מותר לגוי להניח בשבת קדרה על גבי תנור החימום של הבית³¹, ואחר כך כשמדליק את התנור ממילא גם הקדרה מתחממת (תרומת הדשן ורמ"א). מותר לגוי להדליק תנור חימום כי הכל חולים אצל צינה וחכמים התירו. אם בזמן שהגוי הניח את הקדרה התנור היה כבוי, וכשהדליק עיקר כוונתו לחימום הבית - מותר, למרות שהוא פסיק רישיה).

ל אם הגוי מילא מים בתוך מיכל הקבוע בתנור כדי שהמיכל לא יהרס מהחום, ואחר כך הדליק את התנור - מותר להשתמש במים כי זה פסיק רישיה, ואפילו לכתחילה מותר לומר לגוי למלא מים לפני שמדליק את התנור (מג"א ומשנ"ב).

3. דבר שאין בו איסור בישול. יש להקל שגוי יכניס לתנור שעדיין חם דבר שאין בו איסור בישול (שערי תשובה בשם מהרי"ט), ויש המקלים אפילו בדבר לח שהצטנן, כל שלא נותן אותו על גבי האש או על כירה ממש (ברכי יוסף). צ"ע האם ניתן לסמוך על כך, ולצורך שבת אם אין אפשרות אחרת ניתן להקל (ביאור הלכה).

4. גוי שחימם באיסור. אם ישראל אמר לגוי לעשות מלאכה דאורייתא כדי לחמם אוכל - אסור לישראל להנות מהאוכל באותה השבת, ואסור אפילו לאכול אותו קר³² (רשב"א ורמ"א, וצריך להמתין במוצ"ש בכדי שיעשו - משנ"ב).

ל בדיעבד, אם הגוי הניח את התבשיל על גבי תנור ולא על האש ממש - התבשיל מותר בשבת (מג"א ומשנ"ב).

ל אם הגוי חימם מעצמו עבור ישראל, בלי שאמרו לו - מותר לאכול את המאכל קר, כי אינו נהנה ממלאכת הגוי ואינו רוצה בה (אליה רבה ותוספת שבת). גם כשהגוי מחמם מעצמו, אם היהודי רואה הוא צריך למחות (דרכי משה).

הערות

³¹ ודווקא בתנור המיועד לחימום מותר. בתנור המיועד לבישול ורגילים לבשל גם מעליו - אסור, כי כשהגוי מדליק את האש כוונתו גם בשביל הקדרות (משנ"ב).

³² בב"י מוזכר מלאכה דאורייתא, והמשנ"ב כתב שאפילו מלאכה דרבנן. אולי הכוונה שאסור לומר לגוי לבצע אפילו מלאכה דרבנן, אך האיסור לאכול מהמאכל הוא רק כשהגוי עשה מלאכה דאורייתא.

סימן רנד | תבשילים המוכנים מערב שבת ונגמרים בשבת

הקדמה

- א. סימן רנג עסק בדיני ההשהייה היסודיים, ובסימן זה עוסקים במקרים מיוחדים.
 ב. כמו בסימן רנג, גם כאן הדיון הוא מצד חשש שמא יחתה בגחלים:
1. בשר גדי ועז: בצלי בתוך תנור הסתום בטיט אין חשש. בבשר גדי בתוך תנור באופן עקרוני אין חשש, והפוסקים נחלקו כשצולה מחוץ לתנור או בתוך סיר (סעיף א).
 2. אסור לצלות על הגחלים או על האש באופן ישיר כי חוששים שיחתה בגחלים (סעיף א).
 3. במאכלים הנאכלים חיים יש חשש שיחתה בגחלים אם לא נצלו מבעוד יום מספיק. אם הצלי נוגע באש לכו"ע כשנצלה מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי מותר (סעיף ב).
 4. נתינת פת בתנור אם לא קרמו פניה מבעוד יום (סעיף ה). התנאים והראשונים נחלקו בשיעור זה. פעולת רדיית הפת אסורה משום עובדין דחול, והראשונים נחלקו האם גם כשקרמו פניה מבעוד יום כך שלא עשה איסור יש צורך לרדות בשינוי.
 5. בעססיות ותורמוסין תמיד יש חשש שיבוא לחתות (סעיף ח). הראשונים נחלקו האם החשש הוא מכיוון שמתבשלות מהר מאוד או בגלל שמתבשלות לאט מאוד. שו"ע פסק כדעה הראשונה, ולכן כתבו האחרונים שהוא הדין בכל שאר הקטניות.
 6. נתינת חבית מים לתנור סמוך מאוד לכניסת שבת (סעיף ט). אם התחילו להתחמם מבעוד יום מותר.
- ג. נושאים נוספים שנידונו בסימן: עבר וצלה באופן אסור (סעיף ג), דין מאכלים שרגילים לאכול חיים (סעיף ד), הוצאת הפת מהתנור כשהכניס אותה לתנור בשבת (סעיף ו) ודין רדיית הפת בתנורים שלנו (סעיף ז)

סעיף א | השהיית צלי מערב שבת

בסימן רנג הובאו הכללים שעל פיהם מותר להשהות תבשיל מערב שבת. כל הדיון שם הוא על תבשיל בתוך סיר, אך לצלי יש דין שונה ולפעמים אפשר להשהות אותו אפילו כשידני ההשהיה שהובאו שם לא מתקיימים³³.

בדף יח (עמוד ב) מובא שמותר להשהות בשר גדי בתוך תנור שפיו סתום בטיט, ואילו בשר עז אסור אם התנור לא סתום בטיט. האמוראים נחלקו מה הדין במצבי הביניים - בשר גדי בתנור שאינו סתום בטיט ובשר עז בתנור הסתום בטיט. רב אשי מתיר להשהות ואילו רבי ירמיה מדיפתי אסור.

בגמרא מובאת גרסה אחרת למחלוקת: בשר גדי בכל מקרה מותר להשהות והמחלוקת היא רק בבשר עז בתנור שאינו סתום בטיט - רב אשי מתיר ורבי ירמיה מדיפתי אסור³⁴.

מוסכם שהגרסה השניה התקבלה להלכה, אך הראשונים נחלקו האם נפסק כרב אשי או כרבי ירמיה:

◀ **סמ"ג, סמ"ק, תרומה, רשב"א ועוד:** הלכה כרב אשי, מותר להשהות הכל - אפילו בשר עז בתנור שאינו סתום בטיט.

◀ **רמב"ם, רי"ף, רא"ש, תוס' וטור:** הלכה כרבי ירמיה, אסור להשהות בשר עז בתנור שאינו סתום בטיט.

☞ כך פסקו שו"ע ורמ"א (אך נחלקו בסברת החילוק בין גדי לעז, יובא מיד).

☞ **ביאור הלכה** (עפ"י אחרונים): בדיעבד כשעבר והשהה בשר עז בתנור שאינו סתום מותר (מכיוון שיש המתירים לכתחילה).

❖ **החילוק בין בשר עז לבשר גדי** (ב"י, ביאור הלכה ד"ה אע"פ)

◀ **רש"י, רא"ש וטור:** בגדי הרוח מזיקה לבשר ולכן אין חשש שיבוא לפתוח את פי התנור ולחתות. בבשר עז הרוח לא מזיקה ויש חשש שיחתה, ורק אם סתום אין חשש שיבוא לפתוח ולחתות.

☞ כך פסק רמ"א.

◀ **רמב"ם:** בגדי אם יחתה יהרוס את הבשר. בבשר עז שהצלייה מורכבת יותר יש חשש שיבוא לחתות, ועדיין בתוך תנור שפיו סתום בטיט מותר - כי אם יפתח את התנור הרוח שתיכנס תפגע בבשר העז.

הערות

³³ אם הצלי צלוי כל צורכו ומצטמק ורע לו (לדעת שו"ע) או צלוי כמאכל בן דרוסאי (לדעת רמ"א), כך שלפי דיני ההשהיה שם מותר - גם כאן תמיד מותר להשהות אותו (מג"א, ט"ז ומשנ"ב).

³⁴ הראשונים מבארים שמדובר דווקא על צלי ולכן אפשר שיש בעיה כשאינו טוח בטיט, כי יכול להיות מוכן עוד בלילה (תוס', רא"ש ועוד). במקום שמותר להשהות, מותר בין כשהתחיל להיצלות ובין כשעוד לא התחיל (מגיד משנה, רמ"א ועוד).

כך פסק שו"ע.

הנפק"מ בין הדעות: צלייה מחוץ לתנור, וצלייה בסיר בתוך התנור כשהתנור סתום בטיט (משנ"ב ס"ק י"א):

- א. **מחוץ לתנור.** לדעת הרמב"ם והשו"ע עדיין מותר לצלות גדי, כי חיתוי יחרוך את הבשר, ולדעת רש"י ורמ"א אסור כי הראה שלא אכפת לו מכך שהרוח מזיקה וחוששים שיחתה.
- ב. **צלייה בסיר הנמצא בתוך התנור והתנור סתום בטיט.** לדעת הרמב"ם והשו"ע אסור, כי חוששים שיפתח ויחתה, כי החיתוי לא יהרוס את הבשר. לדעת רש"י ורמ"א מותר, כי הטיט שסותם את התנור מנטרל את החשש שיחתה.

⊙ **השהיה סמוך לגחלים (ב"י, משנ"ב)**

מדברי רב אשי לפי הגרסה השניה יוצא שמותר להשהות מערב שבת כל בשר בשביל שייצלה. הגמרא שואלת כיצד רב אשי יסביר את המשנה האוסרת להשהות בשר אלא אם כן הוא נצלה מבעוד יום ("אין צולין בשר, בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום". יט, ב, תובא בסעיף ב) - ומשיבה שהמשנה מדברת על בשר המונח על הגחלים ('מנח אגומרי')³⁵.

הראשונים נחלקו מהי הגדרת 'מנח אגומרי', שבמציאות כזאת אסור להשהות בשר לא צלוי:

◀ **הגהות אשרי וטור:** אם הבשר מונח סמוך לגחלים אסור, אלא אם כן התנור סתום בטיט.

◀ **רמב"ם:** סמוך לגחלים או לאש מותר להשהות, ורק על הגחלים ממש אסור כשהתנור לא סתום³⁶.

כך פסק שו"ע.

◀ **רש"י, סמ"ג, סמ"ק ותרומה:** על האש ממש אסור (עד שיצלה כמאכל בן דרוסאי³⁷), בתנור הסתום בטיט מותר³⁸, ובתוך תנור סגור שאינו סתום בשר עז אסור ובשר גדי מותר.

כך פסק רמ"א.

◀ **ביאור הלכה** (עפ"י הראשונים שפסקו לעיל כרב אשי): בדיעבד אם השהה גדי על אש מגולה ניתן להקל.

❖ **צליית גדי שלם (ב"י)**

הגמרא שם דנה גם בדברי המשנה שמותר להשהות קרבן פסח מערב שבת כדי שיצלה דווקא בגלל שבני החבורה ישימו לב אחד לשני שלא יבואו לחתות בגחלים. הגמרא שואלת מדוע יש צורך בסברא מיוחדת שם, הרי בשר גדי מותר להשהות - ומשיבה שההיתר להשהות הוא דווקא כשהגדי מנותח לאיברים ולא כשהוא שלם (ולכן בקרבן פסח, שהגדי שלם - צריך היתר מיוחד).

טור ושו"ע: גדי שלם נחשב כמו עז (ואסור להשהות בתנור שאינו סתום בטיט).

א. עוף שלם נחשב כגדי שלם (סמ"ג, סמ"ק, תרומה, מרדכי ועוד).

ב. גם כשצולים טלה בלי הראש והכרעיים - מכיוון שחלל הגוף סגור נחשב שלם (הגהות מרדכי ורמ"א).

ג. לדלעת חיה יש דין של גדי מנותח ומותר להשהות, כי הרוח קשה לה (גמרא ורבנו ירוחם).

סעיף ב | צליית מאכלים שלא נאכלים חיים

המשנה בדף יט (עמוד ב) אומרת שאסור להניח בשר, בצל וביצה שייצלו מערב שבת אלא אם כן נצלו כבר מבעוד יום, ובגמרא (א, ב, א) מובא ששיעור הצלייה הנדרש לפני שבת הוא כמאכל בן דרוסאי³⁹.

הערות

³⁵ בביאור הלכה הביא מדברי התוספת שבת, שגם רבי ירמיה מסכים לסברא שיש להחמיר בבשרא אגומרי.

³⁶ ואז אסור אפילו בשר גדי. אם נצלה כבר כמאכל בן דרוסאי - מותר להשהות (מגיד משנה, וכן תוספת שבת בביאור הלכה).

³⁷ אחרונים בשיטת רמ"א, על פי סעיף ב (ביאור הלכה).

³⁸ ואפילו סיר שהתחיל להתבשל קצת (שהשו"ע מחמיר בזה) - משנ"ב.

³⁹ בשר, בצל וביצה הם דוגמא לכל הדברים שאינם נאכלים חיים, והדין כאן נוגע גם לשאר הדברים (משנ"ב). כשמניח להיצלות ליד האש שלדעת השו"ע יש חילוק בין בשר גדי לבשר עז (כ"ל בסעיף א) - דין שאר המאכלים כדין בשר גדי ומותר (ביאור הלכה).

כאמור בתחילת סימן רנג, הראשונים נחלקו האם השהיה מותרת מאז שמבושל כמאכל בן דרוסאי (רש"י ורמ"א), או רק כשמבושל כל צורכו ומצטמק ורע לו (רי"ף ושו"ע). הב"י מביא שלמחלוקת שם יש נפק"מ גם בדין כאן:

◀ **לדעת רש"י:** מאכל שצלוי כמאכל בן דרוסאי מותר להשהות בין על האש ובין כשאינו על האש.

☞ כך פסק רמ"א (ולשיטתו בסעיף א, אם פי התנור סתום בטיט מותר להשהות אפילו כשלא צלוי כלל - משנ"ב).

◀ **לדעת רי"ף:** אמנם סיר מותר להשהות רק כשמבושל כל צורכו ומצטמק ורע לו, וכאן מותר מאז שצלוי כשיעור בן דרוסאי - משום שפה האוכל על גבי האש⁴⁰ ואם יחתה יחרוך אותו. ממילא, אם האוכל לא על האש ממש אסור גם כאן להשהות עד שייצלה כל צורכו ומצטמק ורע לו.

☞ כך פסק שו"ע (וכשאינו על האש ממש יש חילוק בין סוגי המאכלים⁴¹).

❖ אם צלוי רק בצד אחד כשיעור בן דרוסאי - אינו מועיל (כך פסק הרמב"ם לעניין חיוב חטאת, והב"י כתב שהוא הדין לענינו, וכ"פ בשו"ע).

סעיף ג | עבר וצלה באיסור

הגהות אשרי: אם עבר וצלה באיסור, הצלי אסור באכילה.

☞ כך פסק שו"ע, בין במזיד ובין בשוגג.

⌋ **ביאור הלכה:** במקרה שיש מתירים להשהות באופן שהשהה, בדיעבד מותר (כפי שהוזכר בסעיף א).

☞ **מג"א, גר"א ומשנ"ב:** כשאסור, אסור בין לו ובין לאחרים, וגם במוצאי שבת עד בכדי שיעשו.

א. אמנם **בהגהות מרדכי** כתב שהמשנה האוסרת לצלות מבעוד יום עד שיהיה צלוי כמאכל בן דרוסאי היא רק דעת בית שמאי ולבית הלל מותר אפילו כשאינו צלוי, אך אין דבריו נכונים והמשנה היא לכו"ע (ב"י).
ב. **המרדכי ושיבולי הלקט** כתבו שהאיסור הוא דווקא כשצולה לצורך הלילה, ולצורך היום מותר להשהות תמיד - אך מדברי הראשונים האחרים משמע שגם אז אסור, מכיוון שיכול להיות מוכן בלילה (ב"י). ועיין בסימן רנג, א, השהיית תבשיל חי שיכול להיות מוכן בלילה אך מייעד ליום)

סעיף ד | צליית מאכלים הנאכלים חיים⁴²

◀ **מרדכי:** אסור להניח אפילו פירות במקום שלא ייצלו מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי.

◀ **רשב"ם, תוס', רא"ש, סמ"ג, סמ"ק, תרומה ורבנו ירוחם:** פירות הנאכלים חיים נחשבים מבושלים כמאכל בן דרוסאי, ולכן מותר להשהות אותם למרות שלא הספיקו להיצלות מבעוד יום.

☞ כך פסק שו"ע.

א. מאכלים שניתן לאכול חיים אך טוב יותר לאכול צלויים או מבושלים - אסור להשהות כל שלא נצלו מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי (משנ"ב).

ב. גם כשמשהה פירות הראויים להיאכל חיים - צריך להיזהר שלא להחזיר מעליהם את הכיסוי אם הורידו אותו וכן לא להוסיף כיסוי בשבת, כי מזרז בכך את גמר ההכנה שלהם (טור ושו"ע).

הערות

⁴⁰ דהיינו נוגע באש ממש, אך אין צורך שיהיה מונח על הגחלים (ביאור הלכה בסעיף א, ד"ה הכל אסור). **המשנ"ב** בס"ק יז מבאר שבמצב כזה מותר ליטול את האוכל מעל האש רק אחרי שהגחלים יכבו, וכל עוד הגחלים בוערות אסור להזיז (כפי שהוזכר בסימן רנג, א).

⁴¹ בבשר גדי ועוף, וכן שאר המאכלים שהם רכים ואין חשש שיחתה כי חיתוי יהרוס - מותר להניח אותו אפילו כשלא נצלה בכלל מבעוד יום. בבשר עז ושור שהוא קשה - אסור להשהות כל שאינו צלוי כל צורכו (משנ"ב בסיכום דעת שו"ע).

⁴² בנספחים שבסוף הסיכום מובאת תשובה בעניין הנחת פירות חיים על פלטה. הדיון בטור ובבית יוסף נמצא בסוף סימן רנז.

סעיף ה | נתינת פת בתנור

המשנה בדף יט (עמוד ב) אומרת שאסור לתת פת בתנור אלא אם כן מבעוד יום יקרמו פניה, ודעת רבי אליעזר שיקרם הצד הדבוק בדופן התנור. רש"י פירש שדעת רבי אליעזר היא חומרה, כי הצד שלכיוון האש נאפה קודם.

אחרי שהפת נאפת בשיעור שקרמו פניה, שוב אין חשש שיבוא לחתות כי חיתוי יהרוס את הפת (רמב"ם).

◀ **ר"ן, מגיד משנה** (בדעת הרמב"ם) **וטור** (להבנת ב"י): הלכה כרבי אליעזר, וצריך שיקרמו הפנים הדבוקות בדופן.

◀ **רמב"ם וטור** (להבנת פרישה), **גר"א, ט"ז, מג"א, משנ"ב ועוד**: מספיק שיקרמו הפנים באחד הצדדים. לא משנה איזה צד.

↪ **משנ"ב**: אפשר שגם השו"ע סובר כך.

א. כשסותם את פי התנור בטיט מותר להשהות פת אפילו כשלא קרמו פניה (**הגהות אשרי, ומשנ"ב בדעת רמ"א**, ולדעת שו"ע אסור (ביאור הלכה ד"ה אבל, עפ"י דעת הרמב"ם והשו"ע בסעיף א)).

ב. אם אינו צריך את הפת לשבת כלל, מותר לתת פת אפילו כשלא יספיק לקרום פניה (**בלבו ורמ"א**). אך בתנורים שלנו שמותר לרדות מהם בשבת חוששים שימלך וירצה לאכול מהפת בשבת, ויבוא לחתות בגחלים - **מג"א**).

◎ הגדרת קרימת פני הפת (ב"י ומשנ"ב ס"ק כט)

תוס', הגהות מיימוניות ורמ"א: קרימת פני הפת היינו שאם חותך אותה אין חוטים שנמשכים.

↪ **האם צריך שלא יהיו חוטים נמשכים בכל עובי הפת או רק בפניה (שירת היס)**:

◀ **שו"ת נאות דשא**: לעניין שבת מספיק שרק במקום הקרימה לא יהיו חוטים נמשכים (אך לעניין חמץ ולחם הפנים - צריך שבכל עובי הפת לא ימשכו).

◀ **אגלי טל**: תמיד צריך שלא יהיו חוטים נמשכים בכל עובי הפת.

❖ **הגהות מיימוניות, סמ"ק ותרומה ורמ"א**: אם מניח בתנור פשטידה (מילוי שיש מעליו ומתחתיו דפי בצק), צריך שיקרמו הפנים בשני הצדדים ובנוסף שמבפנים יתבשל כמאכל בן דרוסאי.

↪ **האם השו"ע מסכים לרמ"א בזה**:

◀ **מג"א וט"ז**: השו"ע חולק וסובר שגם בפשטידה מספיק שיקרמו פניה בצד אחד.

◀ **גר"א ודגול מרבבה**: השו"ע מסכים וגם לדעתו בפשטידה צריך שיקרמו הפנים בשני הצדדים ויתבשל מבפנים כמאכל בן דרוסאי (לגר"א כי כך הדין במאפה עבה, ולדגול מרבבה כי פשטידה בנויה משני חלקים שונים, ובכל חלק צריך שיקרמו הפנים בפני עצמו).

◎ עבר ונתן פת באיסור (ב"י)

אם עבר ונתן פת בתנור באיסור, במזיד הפת אסורה עד מוצאי שבת ובכדי שיעשו (רמב"ם וטור עפ"י הברייתא שתובא בסעיף ח).

כששכח פת בתנור ונכנסה שבת עוד לפני שקרמו פניה - הברייתא בדף קיז (עמוד ב) אומרת שמותר לו לרדות פת לשלוש סעודות⁴³, ויכול לומר לאחרים שיבואו לרדות גם לעצמם לשלוש סעודות.

טור: אם נתן פת באיסור במזיד - אסור (לרדות, ואפילו אם גוי רדה אסור עד מוצ"ש ובכדי שיעשו⁴⁴ - **משנ"ב**). בשוגג מותר לו לרדות מזון שלוש סעודות, ויכול לקרוא לאחרים שירדו גם הם לעצמם.

☞ **כך פסק שו"ע**.

הערות

⁴³ הפוסקים הביאו כמה סברות מדוע בשוגג התיירו: א. משום כבוד שבת (ב"י). ב. אי אפשר לקיים מצוות ג' סעודות בלא פת, וכאן מדובר שאין לו פת אחרת (**מג"א ומשנ"ב**). עפ"י כתבו שגם תבשיל מותר להוציא כשאין לו שום דבר אחר לאכול, שהרי אסור להתענות בשבת).

⁴⁴ במוצ"ש אסור להנות עד בכדי שיעשו, אך מותר מיד להוציא את הפת מהתנור - **משנ"ב**.

- א.** ההיתר לרדות הוא דווקא כשאין לו מה לאכול (ר"ן, רי"ף ושו"ע).
ב. כשקורא לאחרים - אסור לו לרדות עבורם, אלא הם יוציאו פת לעצמם (ביאור הלכה).

⊙ רדייה במרדה ולצורך שבת (ב"י, משנ"ב ס"ק לו, שער הציזין)

הברייתא אומרת שאם שגג ונתן באיסור, מותר לו לרדות כמות לשלוש סעודות אך את צריך לרדות באמצעות סכין ולא עם הכלי הרגיל שרגילים לרדות בו (רדייה אסורה בשבת מדברי חכמים, משום עובדין דחול).
רמב"ם (להבנת הב"י) **ור"ן**: כשנתן את הפת בהיתר ורוצה להוציא לצורך שבת - מותר לרדות כדרכו⁴⁵. כשעבר ונתן בשוגג רודה בשינוי, וכשאינו לצורך שבת אסור לרדות כלל.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **רמב"ן, רמ"ך, כלבו, רא"ם ורבנו ירוחם**: גם כשנתן בהיתר ולצורך שבת - מותר רק בשינוי.

☞ כך פסק אליה רבה.

◀ **מגיד משנה והגהות מרדכי**: בשינוי מותר לרדות לכל צורך.

- א.** במקרים שצריך לרדות בסכין הוא דווקא כשאפשר, אבל אם אי אפשר לרדות בשינוי רודה כדרכו (ר"ן ושו"ע). רדייה אסורה רק משום עובדין דחול, ובמקום שאי אפשר התירו - **משנ"ב**.
ב. צורך שבת נחשב שאין לו פת. אם ברדיית פת אחת יש לו מספיק לשלוש סעודות אסור לו לרדות עוד, למרות שאין לו פת שלמה ולחם משנה לכל סעודה (**מג"א ומשנ"ב**).
ג. לדעת **ר"ח** האיסור לרדות את הפת הוא רק בעודה עיסה (מכיוון שיש בזה מעין לט, שמרכז את הבצק כשמוציא אותו. תוס' בר"ה כט, ב, ד"ה רדיית), ואחרי שנאפתה מותר לכתחילה לרדות. **ר"י** חולק וסובר שגם אחרי שנאפתה אסור מדברי חכמים (**הגהות אשרי**, מובא בב"י בסעיף ו).

סעיף ו | רדיית הפת לפני שנאפית

הגמרא בדף ד (עמוד א) אומרת שאם הכניס פת לתנור בשבת, אפילו במזיד - התירו לו לרדות אותה מהר, כדי שלא יבוא לידי חיוב סקילה.
טור ושו"ע: אם הכניס פת לתנור בשבת אפילו במזיד, התירו לו לרדות אותה לפני שיבוא לידי חיוב סקילה (אם יכול להוציא בשינוי עדיף, אך לא יתעכב בשביל להוציא בשינוי אלא יוציא מיד כדי שלא יגיע לאיסור - **ר"ן ומגיד משנה**).
 ☞ **תוס', ב"ח ומשנ"ב**: דווקא למכניס הפת עצמו התירו ולאדם אחר לא - כי לא אומרים לאדם לעשות איסור קל כדי להציל את חברו מאיסור חמור.
 ☞ **משנ"ב**: אפילו בתנורים שלנו שאין איסור ברדייה, אסור לאחר להוציא את הבצק בגלל איסור מוקצה. במקרה שמישהו הניח סיר שיתבשל - חברו צריך לסלק את הסיר מעל האש, כי אין לו שום איסור והוא מציל את הראשון.

סעיף ז | תנורים שלנו

רבנו ירוחם: בתנורים שלנו לא מדביקים את הפת לדפנות התנור ולא רודים אותה, ולכן אין שום בעיה להוציא פת מהתנור באמצעות סכין או לתחוב בה משהו ולמשוך החוצה.
 ☞ כך פסק **שו"ע**, והוסיף שמשום כך מותר להוציא אפילו שלא לצורך ג' סעודות (**ביאור הלכה**: ואם הדביק באיסור מותר להוציא דווקא במקום הפסד).

הערות

⁴⁵ **הפרי מגדים** סובר שצורך שבת היינו מזון ג' סעודות, ו**הביאור הלכה** משיג עליו שכל וכותב שאם רוצה לאכול בשבת מהפת הזאת מוגדר צורך שבת, גם כשיש לו פת אחרת לג' סעודות.

ל האם מותר להוציא כשאיין לו צורך בלחם לשבת כלל:

◀ **מגן אברהם:** לא, אך אם צריך אפילו רק חלק מהלחם מותר כבר להוציא הכל.

◀ **אליה רבה:** כן, אם הלחם יתקלקל במידה וישאר בתנור.

❖ הוצאת פת באמצעות רחת (ב"י)

רבנו ירוחם: אסור להוציא באמצעות רחת (הכלי שבו רגילים להוציא מתנור), כי היא כעין המרדה שהיו רודים בה את הפת ויש בזה עובדין דחול (ב"י: אפשר שברחת אסור אפילו כשהפת היא לצורך ג' סעודות).

☞ כך פסק שו"ע.

ל **משנה ברורה:** על ידי גוי מותר להוציא גם באמצעות רחת.

סעיף ח | השהיית עססיות ותורמוסים בתנור

הברייתא בדף יח (עמוד ב) אומרת שאסור למלא קדרה בעססיות ותורמוסים (מיני קטניות) ולהניח בתנור סמוך לחשיכה, ואם בכל זאת הניח אסור במוצאי שבת בכדי שיעשו. סיבת האיסור היא מחשש שמא יחתה בגחלים.

טור ושו"ע: אסור להניח קדירה המלאה בעססיות ותורמוסים בתנור סמוך לשבת, ולכן אפילו כשלא התחיל להתבשל כלל אסור להשהות מערב שבת. אם עבר והשהה אפילו בשוגג, אסור למוצ"ש בכדי שיעשו⁴⁶.

ל **רמ"א:** בתנור תמיד אסור, ובכירה דווקא כשאינה גרופה וקטומה ויכול לחתות בגחלים (ודין תנור שלנו כדין כירה - משנ"ב ס"ק ג).

❖ הסיבה להחמיר בעססיות ותורמוסים (ב"י, משנ"ב ס"ק מה, ביאור הלכה)

◀ **רש"י, רשב"א, ר"ן וטור:** הם צריכים בישול מרובה, ומחשש שאפילו עד הבוקר לא יתבשלו כראוי ויבוא לחתות.

◀ **רמב"ם:** הם מתבשלים במהירות, ומחשש שיחתה בגחלים כדי שיהיו מוכנים לסעודת הלילה.

☞ כך פסק שו"ע.

ל **משנ"ב, פרי מגדים ותוספת שבת:** מכיוון שכך, הוא הדין לשאר מיני קטניות.

סעיף ט | השהיית מים בתנור

בברייתא שם מובא שאסור גם להכניס חבית מים לתנור סמוך לכניסת שבת, ואם הכניס אסור במוצ"ש בכדי שיעשו⁴⁷.

☞ **שו"ע:** אסור לתת חבית מים סמוך לחשכה בתוך תנור, ואם נתן אסור במוצ"ש בכדי שיעשו.

א. אם המים התחילו להתחמם מערב שבת, אפילו כשלא התחממו כל צורכם מותר להשהות אותם (משנ"ב).
ב. לדעת **מגן אברהם** סמוך לכניסת שבת אסור גם לתת מים בתוך קדרות כדי שלא יפקעו, מכיוון שרגיל להדיח במים האלה כלים ויש חשש שיבוא לחתות בגחלים. **האליה רבה** מקל בזה, ולמעשה בשעת הדחק אם שכח לתת בקדרות מים מראש מותר לתת סמוך לחשיכה, לפני שקיעה (משנ"ב ושעה"צ).

הערות

⁴⁶ לדעת רמ"א בסימן רנג, א, אם התבשל מבעוד יום כשיעור בן דרוסאי שוב אין איסור לאכול ממנו בשבת (משנ"ב).
⁴⁷ הראשונים נחלקו האם האיסור נובע מכך שמים מתבשלים מהר ויבוא לחתות (רמב"ם), או מחשש שהמים יתקררו, ירצה לחמם אותם ובגלל זה יבוא לחתות (רא"ש, ר"ן וטור).

ג. אמנם מים ראויים לשתיה גם בעודם חיים, ואם כן לכאורה דינם כדין פירות שמוגדרים תמיד כמבושלים כמאכל בן דרוסאי (ומותר להשהות אותם אפילו שלא יספיקו להתבשל - סעיף ד), אך אין הדין כך כי החימום מועיל מאוד למים וקיים חשש חיתוי (מג"א ומשנ"ב).

סימן רנה | הכנת האש לפני שבת

סעיף א | הכנת מדורה לשבת

המשנה בדף יט (עמוד ב) אומרת שאם רוצה להדליק מדורה, מערב שבת צריך שהאש תיתפס ברוב העצים. בגמרא נחלקו רב ושמואל מה הכוונה - האם מדובר על רוב של כל עץ ועץ (רב), או רוב המדורה כולה (שמואל). הגמרא מביאה סיוע לדעת שמואל.

אם רוצה להדליק עץ יחיד, נחלקו בגמרא מה הדין ולמסקנה רב פפא אומר שהאש צריכה לאחוז ברוב היקף העץ וברוב העובי שלו.

בדף כא (עמוד א) הברייתא אומרת שאחרי שהעצים נדלקו באופן הזה, מותר להתחמם מהאש ולהשתמש באור אפילו אם המדורה מהדברים שאסור להדליק מהם פתילה בשבת.

טור ושו"ע: אם רוצה להדליק מדורה צריך שהאש תאחז ברוב המדורה כך שהשלהבת תעלה מאליה, בעץ יחידי צריך שהאש תאחז ברוב העובי וברוב ההיקף. אחרי שנדלקו אפשר להתחמם ולהשתמש באור אפילו כשהמדורה מדברים שאסור להדליק בהם בשבת.

↓ **משנ"ב:** למרות זאת, לכתחילה ראוי שלא להדליק סמוך לחשיכה אלא מזמן שההדלקה כולה תיגמר מבעוד יום ולא רק רובה.

❖ **ישיבה סמוך למדורה (משנ"ב ס"ק ז)**

◀ **ט"ז:** גם כשהדליק כראוי מבעוד יום אין לשבת סמוך למדורה, מחשש שיבוא לקרב את זנבות האודים למדורה.

◀ **אליה רבה ותוספת שבת:** אין לחוש לזה ומותר לשבת סמוך. רק מה שנאסר מחשש שמא יטה אסור (בסימן ער"ה).

❖ **אש שלא נדלקה כראוי (ב"י)**

רמב"ם ושו"ע: אם האש לא נדלקה כראוי מערב שבת אסור להשתמש בה בשבת, גזירה שמא יחתה כדי שתידלק טוב.

↓ **מג"א ומשנ"ב:** אפילו אם אחרי כניסת שבת העצים נדלקו מעצמם לגמרי - אסור, מכיוון שעבר על דברי חז"ל.

סעיף ב | הדלקת פחמים לשבת

במשנה שהובאה בסעיף א מובאת דעתו של רבי יהודה שבפחמים מספיק שידלקו אפילו קצת ואין צורך שידלקו רובם. הראשונים נחלקו האם רבי יהודה חולק על ת"ק (והלכה כת"ק), או מוסיף על דבריו ולא נחלקו:

◀ **רמב"ם:** רבי יהודה חולק והלכה כת"ק. גם בפחמים צריך שידלקו רובם.

◀ **רבנו ירוחם וטור:** רבי יהודה מוסיף ולא חולק. להלכה בפחמים מספיק שיידלקו אפילו קצת.

☞ כך פסק שו"ע.

סעיף ג | דברים שנדלקים בקלות

בדף כ (עמוד ב) הגמרא אומרת שיש דברים שנדלקים בקלות ולכן אין צורך שרובם ידלקו מבעוד יום - זפת, גפרית, גבינה, רבב, קש וגבבה.

טור ושו"ע: אם הדליק מדורה מזפת, גפרית, קש וגבבה (וכן שומן, שעווה וכל דבר שניתך - משנ"ב) אין צורך שרובם ידלק כי הם נדלקים בקלות.

❖ **מדורה של קנים וגרעינים (ב"י)**

בגמרא מובא שבקנים וגרעינים תלוי אם הם מקובצים או מפוזרים. הראשונים נחלקו מה הכוונה⁴⁸:

◀ **רא"ש וטור:** כשהם מקובצים אין צורך שרובם ידלקו וכשהם מפוזרים כן.

◀ **רי"ף ורמב"ם:** כשהם מפוזרים אין צורך שרובם ידלקו וכשהם מקובצים כן.

👉 כך פסק **שו"ע**.

◀ **רש"י:** בקנים כשהם מפוזרים אין צורך וכשהם מקובצים כן, ובגרעינים הפוך.

הערות

⁴⁸ יש סברא לשני הצדדים - מצד אחד כשהם מקובצים כל אחד מדליק את השני וכשהם מפוזרים הם הולכים ונכבים, וממילא כשהם מקובצים אין צורך שהרוב יידלק, ומצד שני כשהם מפוזרים אין מה שמונע מהם לבעור וכשהם מקובצים האש לא מצליחה להיכנס בניהם, וממילא הסברא הפוכה ורק כאשר הם מפוזרים אין צורך שהרוב יידלק.

סימן רנו | תקיעות בערב שבת

סעיף א | תקיעות בערב שבת

בגמרא (לה, ב) מובא שנהגו לתקוע שש פעמים (שלוש תקיעות כפולות) בערב שבת - הראשונה להודיע לעם שבשדות שעליהם להפסיק ממלאכתם, השניה להודיע לבעלי החנויות שבעיר שעליהם לסגור, והשלישית להודיע שצריך להדליק את נרות שבת.

טור: נהגו לתקוע בערב שבת שש תקיעות ממקום גבוה כדי שישמעו כולם: הראשונה כדי שהעובדים בשדה יפסיקו ממלאכתם (והעובדים קרוב ממתנים לרחוקים כדי שכולם יכנסו לעיר יחד), שניה לנעול את החנויות, ושלישית כדי לסיים את ההכנות לשבת ולהדליק נרות.

שו"ע: כשישראל היו במקומם נהגו לתקוע בערב שבת כדי להבדיל את העם ממלאכה.

רמ"א: היום נהגו שחצי שעה לפני שבת מכריזים שצריך להכין לשבת. ההכרזה היא במקום התקיעות וכך ראוי לנהוג.

משנ"ב: ראוי לשלוח אדם שיאמר לבעלי החנויות לסגור בזמן מנחה קטנה. כשאי אפשר להכריז נכון למצוא אנשים שיסתובבו ויזרזו לסגור את החנויות ולהדליק נרות.

פרי מגדים וביאור הלכה: מכיוון שההכרזה היא במקום התקיעות - אפילו כשיום טוב חל ביום שישי יש להכריז, שהרי תקעו גם ביום טוב.

❖ יש להקדים ולקבל שבת מבעוד יום, כי העולם נהגו לעשות מלאכה עד התפילה ובאים לידי חילול שבת (משנה ברורה וערוך השולחן).

סימן רנז | הטמנת החמין

סעיף א | הטמנה מערב שבת ובשבת

הגמרא בדהף לד (עמוד א) אומרת שמערב שבת אסור להטמין בדבר המוסיף הבל אלא רק בדבר שאינו מוסיף הבל, ובשבת עצמה אסור אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל (את האיסור להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל בשבת עצמה האמוראים למדו מהמשנה שבבין השמשות מותר להטמין, משמע שבשבת אסור, וסתם הטמנה היא בדבר שאינו מוסיף הבל (רש"י). האיסור להטמין אפילו בערב שבת בדבר המוסיף הבל מפורש במשנה בדהף מז, ב, שאסור להטמין בגפת ובעצים, שהם דברים המוסיפים הבל).

הראשונים נחלקו בגרסת הגמרא בנוגע לטעם הדין, כשהנפק"מ היא הטמנה בדבר המוסיף הבל בזמן בין השמשות:

◀ **ר"ף:** מערב שבת אסור לטמון בדבר המוסיף הבל מחשש שמא ירתיח⁴⁹, ובשבת אסור להטמין כלל, גזירה שמא יטמין ברמץ.

לפי גרסה זו יוצא שהגמרא שואלת על הטמנה בדבר המוסיף הבל - אולי נאסור הטמנה שכזאת גם בבין השמשות, ומשיבה שאין לאסור מכיוון שבד"כ הקדרות רותחות בזמן בין השמשות, ולכן אפילו כשמטמין בדבר המוסיף הבל מותר⁵⁰. כך כתב הרמב"ם, אך המגיד משנה כתב שכל הפוסקים חלקו עליו, והעיקר כגרסת רש"י. כ"כ גם הר"ן והרא"ש.

◀ **רש"י:** בשבת אסור לטמון כלל מחשש שמא ירתיח (ובערב שבת אין חשש כזה, כי סתם קדירות רותחות בזמן בין השמשות), ומערב שבת אסור לטמון בדבר המוסיף הבל גזירה שמא יטמין ברמץ ויבוא לחתות בגחלים.

☞ **טור ושו"ע:** מערב שבת מותר לטמון רק בדבר שאינו מוסיף הבל ובשבת אסור לטמון כלל.

◎ הטמין באיסור (ב"י, דרכי משה ומשנ"ב)

◀ **ר"ן:** אם הטמין בדבר המוסיף הבל אסור אפילו בדיעבד.

ל **רמב"ן:** דווקא בדבר שהיה קר והתחמם או מצטמק ויפה לו אסור. אם למרות ההטמנה נשאר כמו שהיה אין לאסור.

☞ כך פסק **שו"ע**⁵¹ (והוא הדין בשוכח ומטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל - **מג"א**⁵²).

◀ **הגהות מרדכי:** במזיד אסור ובשוגג מותר (שוגג היינו שכח או טעה בדין).

☞ **רמ"א ומשנ"ב:** בדיעבד אם אינו רגיל לעשות כך מותר⁵³.

❖ **הטמין באיסור כשלא היה מבושל כל צורכו** (ביאור הלכה ד"ה י"א)

כאמור, רמ"א פסק עפ"י הגהות מרדכי שבשוגג מותר אם הטמין באיסור. האחרונים נחלקו האם ההיתר הוא רק כשמבושל כל צורכו⁵⁴:

◀ **מג"א וחיי אדם:** מותר בדיעבד רק אם הטמין תבשיל המבושל כל צורכו.

הערות

⁴⁹ שמא הקדירה תתחמם מידי ויוריד ממנה את הכיסוי, ולאחר זמן בתוך שבת יבוא לכסות שוב - **רמב"ם ור"ן** בשיטתו.
⁵⁰ הסברה בזה היא שאם מטמין את הקדרה בשעה מוקדמת - הקדרה תרתח רק בזמן ההטמנה, ואז חוששים שיגלה את הקדרה כדי שהרתיחה תיפסק ולאחר זמן יכסה אותה שוב ונמצא מבשל. כשמטמין מאוחר מאוד, בזמן בין השמשות - הקדרה כבר הספיקה לרתוח לפני כן ושוב היא לא תרתח, וממילא אין חשש שיגיע לידי בישול (ב"י).

⁵¹ כל זה בדיעבד. לכתחילה אסור להטמין בע"ש בדבר המוסיף הבל אפילו אם מצטמק ורע לו - **משנ"ב** עפ"י אחרונים.

⁵² **רעק"א** כתב שמשמע שאם הטמין בשבת בדבר המוסיף הבל אפילו כשנשאר באותו החום אסור, והניח בצ"ע (שער הצינון).

⁵³ **הרמ"א** הביא סעיף נוסף להקל עפ"י דברי **המרדכי ושבלי הלקט** (בסימן רנד, ג) שאפילו אם השהה צלי סמוך למדורה באיסור מותר אם הוא לצורך הבוקר, כי אין חשש שיבוא לחתות בגחלים. על פי סברתם מותר גם להטמין בדבר המוסיף הבל מבעוד יום אם מיועד לסעודת הבוקר.

⁵⁴ יש להעיר שהב"י הביא מדברי ההגהות מרדכי עצמו שהקל בשוגג דווקא כשמבושל כל צורכו.

◀ **תוספת שבת, שולחן עצי שיטים וביאור הלכה:** גם כשהתבשיל לא מבושל לגמרי מותר בדיעבד⁵⁵.

⊙ **הטמנה מע"ש לצורך מוצ"ש** (משנ"ב ס"ק ד)

◀ **מג"א:** נהגו להחמיר שלא להטמין כלל מערב שבת לצורך מוצאי שבת.

◀ **לבוש ואליה רבה:** אין צורך להחמיר ואין אפילו מנהג כזה.

❖ אפילו אם בבוקר יום שישי הטמין בדבר המוסיף הבל - אם לפני שבת לא מסלק את ההטמנה עושה איסור (פרי מגדים ומשנ"ב).

סעיף ב | הטמנה שלא לצורך חימום

ר"ן: מותר בשבת להניח כלי על גבי הסיר אם המטרה היא לשמור מעכברים או מלכלוך ולא להטמין.

☞ **כך פסק שו"ע** (אפילו אם מה שמניח על הסיר מעמיד את החום מותר, מכיוון שאינו מתכוון לזה - משנ"ב).

א. אפשר שכל גזירת הטמנה היא דווקא על הטמנה בבגד ולא הטמנה בכלי, כי כל כלי גורם שהסיר פחות יתקרר ולא אסרו לתת סיר בתוך כלי (חזו"א).

ב. מכסה של סיר אינו נחשב הטמנה גם כשהוא נוגע באוכל, כי זו דרך שמירת האוכל מלכלוך (אגרות משה, וממילא מותר אפילו כשמתכוון גם בשביל לשמור על החום).

ג. מותר לעטוף אוכל בנייר אלומיניום ולהניח על מיחם, כי זו דרך שמירה (שש"ב בשם גרש"ז).

סעיף ג | דברים המוסיפים הבל ושאינם מוסיפים הבל

המשנה בדף מז (עמוד ב) מפרטת איזה דברים מוסיפים הבל ואיזה אינם מוסיפים הבל: גפת⁵⁶, זבל, מלח, סיד וחול - מוסיפים הבל בין כשהם לחים ובין כשהם יבשים. תבן, זגים, מוכים⁵⁷ ועשבים - מוסיפים הבל כשהם לחים ואינם מוסיפים הבל כשהם יבשים.

הגמרא מסתפקת האם הדברים שהוזכרו כמוסיפים הבל כשהם לחים הכוונה כשהם לחים מחמת עצמם או שמשוהו אחר הרטיב אותם. הראשונים פסקו שמדובר על לחים מחמת עצמם, ולכן הרי"ף והרא"ש כתבו שאם התחממו מדבר אחר אינם מוסיפים הבל. מאידך, דעת הרמב"ם והטור שאם התחממו מדבר אחר ק"ו שמוסיפים הבל, וממילא בכל דרך שהתחממו מוסיפים הבל⁵⁸.

המשנה שם אומרת שמותר לטמון בכסות, פירות, כנפי יונה, נעורת פשתן ונסורת של חרשים⁵⁹.
טור: פסולת זיתים ושומשומים, זבל, מלח, סיד וחול - מוסיפים הבל תמיד. תבן, זגים, מוכים ועשבים - מוסיפים הבל כשהם לחים ולא כשהם יבשים. כסות, פירות, כנפי יונה (וכן שאר נוצות - מהר"א ורמ"א), נעורת פשתן ונסורת חרשים - לא מוסיפים הבל כלל, ומותר לטמון בהם מערב שבת.
☞ **כך פסק שו"ע.**

❖ **הטמנה בסלעים** (רמ"א ומשנ"ב)

תוס' ומרדכי: מותר להטמין בסלעים למרות שמוסיפים הבל, כי מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן.

הערות

⁵⁵ **מג"א** החמיר בהטמנה בנימוק שגם שהיה אסור אם אינו מבושל כל צורכו. **התוספת שבת** הקשה שהרי רמ"א בסימן רנג, א מתיר להשהות מאז שמבושל כמאכל בן דרוסאי. **הביאור הלכה** מיישב את דברי המג"א שאין להקל פעמיים - גם להשוות דין הטמנה לדין שהיה ולהתיר בדיעבד, וגם שאין צורך שיהיה מבושל כל צורכו.

⁵⁶ הגמרא מסתפקת האם מדובר רק על גפת זיתים או גם על גפת שומשומים, הראשונים כתבו להחמיר וכך פסק שו"ע.

⁵⁷ כל בגד רך נקרא מוך - רש"י.

⁵⁸ אמנם השר"ע לא חילק וסובר שגם אם לחים מחמת דבר אחר אסור להטמין בהם, אך האחרונים סוברים שיש לחלק ודווקא אם לחים מחמת עצמם הם מוסיפים הבל (משנ"ב).

⁵⁹ בגמרא רב הושעיא אומר שבכל אלה מותר לטמון דווקא כשהם יבשים ולא כשהם לחים. **רבנו ירוחם** הביא **שהרי"ף** פסק כך, ותמה על דבריו שהרי במשנה לא נזכר חילוק בין לחים ליבשים. שאר הראשונים חולקים על הרי"ף.

כך פסק רמ"א.

משנ"ב: דווקא דבר שלא טומנים בו כלל. אם לפעמים טומנים אסור אפילו כשאינו שכיח.

א. אפר חם אינו מוסיף הבל ומותר לטמון בו מערב שבת. כך בכל דבר שאינו מוסיף הבל אפילו כשהוא עצמו חם (מהרש"ל, אליה רבה, תוספת שבת ומשנ"ב).

ב. בגפת זיתים יש חומרה מיוחדת לעומת שאר דברים, שאסור להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל אם הוא על גבי גפת זיתים (משנ"ב ופרי מגדים עפ"י הגמרא).

סעיף ד | טמן והתגלה

המשנה בדף נא (עמוד א) אומרת שאם לא כיסה את הסיר מבעוד יום אסור לכסות אותו אחרי כניסת שבת, אך אם כיסה את הסיר והתגלה - מותר לכסות אותו שוב בשבת.

הראשונים נחלקו מה הכוונה שהסיר התגלה - האם רק במידה והתגלה בתוך שבת, וממילא כל שהתגלה לפני שבת אם בכניסת שבת לא היה מכוסה - שוב אסור לכסות אותו (רמב"ם), או שאפילו כשהתגלה ביום שישי, כל עוד לא הייתה לאדם כוונה מפורשת שלא לכסות את הסיר שוב - מותר לכסותו אפילו בשבת עצמה (תוס' ורא"ש):

◀ **תוס', רא"ש, רבנו ירוחם וטור:** אם כיסה והתגלה מבעוד יום מותר לכסות שוב בשבת, אלא אם כן גילה על דעת שלא לכסות בחזרה.

כך פסקו ב"ח ואליה רבה.

◀ **ירושלמי, רמב"ם, סמ"ג, סמ"ק ותרומה:** כל שגילה מבעוד יום אסור לכסות בלילה שוב, אפילו אם התכוון לחזור לכסות.

כך פסקו שו"ע, גר"א, שולחן עצי שיטים, שו"ע הרב ומשנ"ב.

⊙ החלפת חומר ההטמנה (ב"י)

בברייתא שם ת"ק אומר שאמנם אסור לטמון בשבת, אבל מותר להוסיף על גבי סיר טמון. רשב"ג אומר שיכול ליטול סדינים ולהניח במקומם גלופקריין (שמחממים יותר) או להפך.

◀ **תוס' וסמ"ג:** ת"ק ורשב"ג נחלקו. ת"ק התיר רק להוסיף על ההטמנה ולא להחליף, והלכה כמותו⁶⁰.

◀ **רש"י, רי"ף, ר"ן, רבנו ירוחם, רמב"ן, רשב"א ועוד:** אין מחלוקת אלא רשב"ג מבאר דעת דברי ת"ק, ולכו"ע מותר גם להחליף.

כך פסק שו"ע.

א. כל ההיתר להחזיר, להוסיף או להחליף כסוי הוא דווקא כשהתבשיל מבושל כל צורכו (סמ"ג, סמ"ק, תרומה, הגהות מיימוניות, טור ושו"ע).

ב. אמנם המג"א התיר להוסיף בשבת הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל אפילו כשאינו מבושל כל צורכו, אך הבית מאיר והגר"א חולקים עליו משום שכל הוספת הטמנה מועילה להאריך את זמן רתיחת הקדירה וממילא את הבישול, וכך פסק ביאור הלכה.

סעיף ה | הטמנה בכלי שני

בגמרא שם רשב"ג אומר שהאיסור להטמין בשבת הוא דווקא אם התבשיל נמצא בסיר שבו בישלו אותו, אך אם העביר לסיר אחר מותר להטמין ואין חשש שיבוא להרתיח, שהרי ההעברה לסיר השני קיררה אותו.

הערות

⁶⁰ הרא"ש למד בדעת תוס' שלכתחילה אסור לגלות את הסיר ואח"כ לכסות אותו שוב, אך הב"י משיב על דבריו שגם לתוס' מותר לכתחילה לגלות את הסיר ואח"כ לכסות אותו שוב, ונחלק רק בהחלפת הכיסוי.

◀ **רש"י:** דווקא אם העביר את התבשיל לסיר אחר על מנת לקרר מותר להטמין.

◀ **רמב"ם ור"ן:** לא משנה בגלל איזה סיבה העביר, בכל מקרה שהעביר מותר להטמין (בשבת, בדבר שאינו מוסיף הבל).

☞ כך פסקו **ב"י ומשנ"ב**.

◎ **שימוש בתרמוס בשבת** (שירת הים)⁶¹

◀ **חזו"א:** מותר להכניס מים חמים לתרמוס בשבת ואין בזה הטמנה. ודאי לדעת רמב"ם, וגם לרש"י אפשר שהטמנה בכלי אינה הטמנה.

☞ כך פסקו **ציץ אליעזר, יביע אומר, שאלי ציון, שש"כ, פניני הלכה ועוד**.

◀ **אגרות משה:** מותר, ודאי לדעת הרמב"ם ואפשר שגם לרש"י מכיוון שעיקר שמירת החום היא באמצעות מכסה התרמוס, ואותו הוא סוגר גם בשביל לשמור שהמים לא יתלכלכו.

◀ **שבט הלוי:** אסור, כדעת רש"י. אפשר שגם הרמב"ם יאסור כי כוונתו בעירו המים לתרמוס היא בשביל לשמור על החום שלהם.

א. אפילו אם בכלי השני התבשיל עדיין חם בשיעור יד סולדת מותר (**פרי מגדים ומשנ"ב**).

ב. במקום הצורך ניתן להקל להטמין אפילו בכלי הראשון עצמו אם התקרר וכבר אין בו חום יד סולדת (**משנ"ב ע"פ פרי מגדים ושו"ע הרב**). אמנם בשער הציון הזכיר **שהמג"א** מסתפק בזה, אך כאמור הכריע להקל).

ג. גם אם חזר והערה את התבשיל לכלי הראשון שבו התבשל מותר (**מג"א ומשנ"ב**).

סעיף ו | הטמנת דבר צונן

המשנה שם אומרת שמותר למלא קיתון מים ולהניח אותו מתחת כרים וכסתות, ובגמרא מובא שהוא הדין גם בתבשיל. הראשונים נחלקו באיזה אופן מותר להטמין צונן:

◀ **רש"י:** מותר להטמין את הצונן כדי שלא יתחמם מהשמש, אך אם מטמין אותו בשביל שיתחמם אסור.

◀ **גאוני, רמב"ם ור"ן:** מותר להטמין צונן בדבר שאינו מוסיף הבל, גם אם כוונתו שתפוג צינתו.

☞ כך פסק **שו"ע**.

❖ בדבר המוסיף הבל אסור להטמין צונן אפילו מבעוד יום (**ר"ן ע"פ הגמרא**, וכך פסק **שו"ע**).

ל אמנם חול בד"כ נחשב דבר המוסיף הבל, אך כשמטמינים בו צונן אינו מוסיף הבל ומותר (**תוספת שבת** בביאור הלכה).

סעיף ז | הטמנת תבשיל המבושל כל צורכו

◀ **רשב"ם:** איסור הטמנה מערב שבת בדבר המוסיף הבל הוא רק כשלא מבושל כמאכל בן דרוסאי.

◀ **ר"ת, תוס', רא"ש, ר"ן, תרומה, סמ"ג וסמ"ק:** גם כשמבושל כמאכל בן דרוסאי יש בו איסור הטמנה.

ל כשמבושל כל צורכו:

◀ **רבנו ירוחם:** אפשר שרבנו תם התיר הטמנה אם כבר מבושל כל צורכו.

◀ **ב"י:** גם אז אסור להטמין מערב שבת בדבר המוסיף הבל, ואפילו מצטמק ורע ל⁶².

☞ כך פסקו **שו"ע ורמ"א**.

❖ יש המקלים להטמין תבשיל חי לגמרי או מבושל כל צורכו. אמנם אין לנהוג כך, אך אין למחות במקומות שנהגו להקל (**רמ"א**. דווקא בדבר המוסיף הבל מבעוד יום, אך הטמנה בשבת אסורה תמיד - **גר"א ופמ"ג**).

⌋ אם אינו מבושל לגמרי אלא כמאכל בן דרוסאי, צריך למחות בידי המקלים (**אליה רבה ותוספת שבת**, דלא כ**מנן אברהם** הסובר שהדעה המקלה שהביא רמ"א מקלה גם בזה. **ביאור הלכה**).

סעיף ח | הטמנה על גבי דבר המוסיף הבל

הגמרא בדהך מזו (עמוד ב) אומרת שגם את טמון בתוך דבר שאינו מוסיף הבל, אסור להניח את הסיר עם הטמנה על גבי גפת של זיתים.

הראשונים נחלקו האם מותר לטמון בתוך דבר שאינו מוסיף הבל מעל גחלים (שלא נוגעות בסיר):

◀ **תוס', רבנו יונה, רשב"א, סמ"ג, סמ"ק ותרומה:** אסור, הגחלים הופכים להטמנה בדבר המוסיף הבל.

☞ כך פסקו **שו"ע ורמ"א**⁶³.

◀ **רמב"ן ור"ן:** מותר, ההשהיה על הגחלים לעצמה וההטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל לעצמו (מכיוון שיש הפסק אוויר בין הגחלים לסיר).

☞ **נתיבי עם:** הספרדים נהגו כדעת הרמב"ן ונגד השו"ע, עפ"י מנהג קדום ומשום עונג שבת.

◎ כשהטמנה לא נוגעת בסיר (ב"י)

רא"ש, תוס', מרדכי, סמ"ג, סמ"ק, תרומה ורבנו ירוחם: מותר להטמין אם הכיסוי לא נוגע בסיר מכל הצדדים, כי זאת לא דרך הטמנה.

⌋ גם אם הכיסוי מלמעלה נוגע בסיר, אם מהצדדים יש אוויר מותר להניח על הכיסוי בגדים שישמרו על החום (**ר"ן, רבנו יונה, רשב"א ורבנו ירוחם**).

☞ כך פסק **שו"ע**.

◎ להשהות סיר על גחלים הנוגעים בסיר (שירת הים עפ"י סימן רנג)

◀ **ר"ן, רא"ש ורמב"ם:** אסור, מכיוון שהגחלים מוסיפות הבל אפילו כשמוטמן רק מקצת נחשב הטמנה.

☞ כך פסק **שו"ע**.

◀ **רש"י, ראבי"ה ואור זרוע:** מותר להשהות סיר אפילו כשהוא נוגע בגחלים מתחתיו, ואין בזה הטמנה כי הגחלים נוגעות בסיר רק מלמטה.

☞ כך פסק **רמ"א**.

⌋ האם לדעת רמ"א מותר להשהות על גבי גחלים גם כשיש מעל הסיר בגדים שלא עוטפים את כולו?

◀ **אליה רבה:** כשיש בגדים מלמעלה גם רמ"א מסכים שאסור להשהות על הגחלים.

◀ **מנן אברהם:** מותר גם כשיש בגדים מלמעלה, כי הטמנה במקצת אינה הטמנה.

☞ כך פסק **משנ"ב**.

הערות

⁶² אמנם לכ"ע מותר לשהות על גבי כירה אם מבושל כל צורכו (בסימן רנג), אך בהטמנה שעיקרה לצורך הבוקר וחיתוי מועיל כדי לשמור על חום התבשיל - חוששים תמיד לחיתוי אם מטמין ברמץ, ומכיוון שכך גוזרים בדבר המוסיף הבל - **משנ"ב**.

⁶³ רמ"א אסר דווקא אם הטמנה עוטפת את הסיר מכל הכיוונים, כי אם לא אינו נחשב הטמנה וכמו שיובא בהמשך.

❖ **הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל על כירה שהאש נכבתה (ב"י ומשנ"ב)**

◀ **תוס':** מותר (ואינו דומה לגפת שאסור להניח עליה, כי בגפת אפשר שיבוא לטמון בתוכה וגם היא מוסיפה הבל, מה שאין כן כירה שהאש בה נכבתה שהחום פוחת והולך).

◀ **רא"ש:** אסור, אלא אם כן מטמין באופן שהכיסוי לא נוגע מכל הצדדים.

👉 **משנ"ב:** אין למחות בידי המעמיד קדרה מוטמנת על גבי כירה שכיבו בה את האש.

◎ **הטמנה בתוך תנור (שו"ע, משנ"ב ס"ק מה)**

רא"ש ושו"ע: מותר להטמין בתוך תנור ע"י שנותן לתוך הסיר חתיכה חיה (לדעת שו"ע דווקא אם הגחלים לא נוגעות בסיר, ולדעת רמ"א אפילו כשנוגעות מותר - משנ"ב).

❖ **הטמנה בתנור שסתם את פיו בטיט (רמ"א, משנ"ב ס"ק מז)**

אור זרוע, תרומת הדשן, אגור ורמ"א: כשמניח את הסיר בתוך התנור וסותם את פיו התנור בטיט - מותר גם כשלא מניח חתיכה חיה בסיר.

👉 **האם כשהתנור סתום בטיט מותר גם כשיש גחלים מכל צדדי הסיר?**

◀ **רש"ל, ט"ז, תוספת שבת ומאמר מרדכי:** אסור, נחשב הטמנה בדבר המוסיף הבל.

◀ **אור זרוע, אליה רבה, רעק"א ושו"ע הרב:** מותר, התנור סתום בטיט ואין חשש שיבוא לחתות (והחשש שמא יטמין ברמץ ויבוא לחתות לא שייך).

👉 **המשנ"ב** כתב שטוב להחמיר לכתחילה, אך **בשער הציון** כתב שאם המחמירים היו רואים את דברי האור זרוע, לא היו מחמירים.

◎ **הטמנה בתנור חשמלי (שירת הים, תשובה באתר ישיבה⁶⁴, פניני הלכה)**

◀ **ילקוט יוסף ומנוחת אהבה:** מותר כי דפנות התנור לא נוגעות בסיר ויש אוויר.

◀ **פניני הלכה:** מותר אפילו להחזיר, אם לא מניח על קרקעית התנור ומכסה את הכפתורים (לתת לכתחילה בשבת אסור, אך אם התנור מכון באמצעות שרון שבת בזמן שהוא כבוי מותר להכניס לתוכו תבשיל קר עפ"י התנאים שהוזכרו. מותר דווקא אם מבטל את התרמוסטט).

◀ **הרב יעקב אריאל:** מותר להניח כשהתרמוסטט מנותק, אך אסור להחזיר משום מראית עין. אם דלת התנור נשארת פתוחה ולא מניח על הקרקעית יש המתירים להחזיר.

◀ **הרב קאפח ושו"ת אז נדברו:** אסור, ורק אם מניח דבר המונע את סגירת הדלת לגמרי מותר.

◎ **השהייה על פלטה מערב שבת (גליון קול אליהו מס' 215, שש"כ פ"א הערה קצה, יביע אומר ח"ו סי' לב)**

◀ **הרב מרדכי אליהו:** אסור, פלטה נחשבת כמו גחלים והשו"ע אסר להשהות על גחלים (בסימן רנג, א. רמ"א שם חולק ומתיר).

◀ **יביע אומר, מנוחת אהבה, הר צבי, שש"כ ופניני הלכה:** מותר גם לדעת השו"ע, פלטה אינה נחשבת כגחלים אלא ככירה גרופה וקטומה⁶⁵.

👉 **לדעת המתירים, האם מותר גם לכסות את הסיר בבגד?**

הערות

⁶⁴ <https://www.yeshiva.org.il/ask/18990> ושאלות ההמשך שם.

⁶⁵ עיין בסימן רנד, ג כמה סברות באחרונים מדוע פלטה נחשבת ככירה גרופה וקטומה.

◀ **יביע אומר:** מותר, דין פלטה אפילו יותר קל מכירה גרופה וקטומה.

◀ **שש"כ, מנוחת אהבה ופניני הלכה:** אסור לכסות את כל הסיר, ומותר אם מכסה רק חלק ממנו.

◎ **סיר לבישול איטי** (שולחן שלמה רנו סקי"ד, חזון עובדיה שבת א עמוד סד, פניני הלכה)

◀ **גרש"ז:** אסור להטמין בו מערב שבת, אלא אם כן מכניס קדירת פח בולטת בין הסיר הגדול ובין הכלי שבו האוכל.

◀ **חזון עובדיה ופניני הלכה:** מותר ואין בו הטמנה (כי החלק העליון גלוי - פנה"ל), אך צריך לכסות את כפתור ההפעלה אם אינו מבושל כל צורכו.

א. יש מקומות שאחרי סיום בישול המאכלים מכבים את האש, גורפים את הגחלים ואז מחזירים את הסירים ומכסים אותם באפר צונן. ניתן ללמד זכות על מנהג זה (כי ההנחה הראשונית לא הייתה לשם הטמנה, ומכיון שלא ראוי להטמין בקרקע. תוס' ותוס' רא"ש).

ב. אסור להטמין בחול, ולכן כשטומן סיר בתוך בגדים בתנור כבוי, צריך להיזהר שלא יהיה בו חול. כשלא טומן לגמרי אלא משאיר רווח אוויר, מותר להכניס את הסיר עד חציו לחול (משנ"ב).

סימן רנח | הנחת דבר קר על סיר מערב שבת

סעיף א | הנחת צונן על סיר חם

הברייתא בדף נא (עמוד ב) אומרת שמותר להניח מיחם (שעשוי מנחושת) או קדרה (שעשויה מחרס) על גבי מיחם או קדרה בשביל שהחום שלהם ישמר⁶⁶. רש"י שם פירש שהכוונה אפילו להניח בשבת, ומותר מכיוון שרק שומר על החום הקיים ולא מוסיף חום.

טור: מותר להניח כלי חם על גבי קדרה טמונה כדי לשמור על החום, ואם יש לו בצק מוכן יכול גם לטוח את פי הכלי בבצק לאותו הצורך.

⌋ **ב"י:** דווקא אם הכלי העליון כבר חם בשיעור יד סולדת, ואם לא אסור. (משנ"ב [שיח, מט]: לדעת רמ"א כל שלא הצטנן לגמרי מותר).

⊙ הנחת כלי קר על סיר חם מערב שבת (ב"י ומשנ"ב)

טור: מערב שבת מותר להניח כלי שיש בו מאכל קר על גבי סיר חם אם אינו יכול להתבשל שם, ובתנאי שאין בו דבר קרוש שיפשיר⁶⁷. בשבת עצמה אסור כי מוליד בו חום (ודווקא אם יכול להגיע לחום יד סולדת - ב"י עפ"י הטור בסימן שיח).

⌋ כך פסק שו"ע (ומערב שבת מותר אפילו כשבכלי העליון יש דבר חי, וגם אם מכסה את הכלי והסיר בבגדים⁶⁸ - משנ"ב).

❖ הנחת כלי קר על סיר חם בשבת (משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **רבנו יונה, ר"ן, גר"א:** בשבת אסור להניח כלי קר על סיר חם ולכסות בבגדים, ואפילו אם לא יכול להגיע לחום של יד סולדת.

⌋ כך פסק משנה ברורה, והוסיף שאם אינו מכסה ולא יכול להגיע לחום יד סולדת - מותר.

◀ **פרי מגדים ומחצית השקל:** אם אינו יכול להגיע לחום יד סולדת, מותר להניח את הכלי על הסיר וגם לכסות.

⊙ הכנסת בקבוק עם נוזל לכלי שני (שירת הים)

◀ **ט"ז, חיי אדם, ערוך השולחן ומשנה ברורה:** אם מכניס את כל הבקבוק אסור. יש הטמנה במאכלים ובמשקים וגם בכלי שני.

◀ **אליה רבה, שו"ע הרב וחזון איש:** מותר⁶⁹, אין הטמנה בכלי שני או שאין הטמנה במאכלים ומשקים.

⌋ הטמנת קופסת שימורים בכלי שני כשיכולה להגיע לחום יד סולדת:

◀ **שש"כ:** אסור, ורק אם חלק מהקופסה בחוץ מותר.

◀ **מנוחת אהבה וילקוט יוסף:** מותר מהטעמים הנ"ל (אין הטמנה באוכל ואין הטמנה בכלי שני).

❖ מותר להניח דבר יבש ומבושל על גבי סיר שעל האש כי נחשב כמניח כנגד המדורה, ורק אם מצטמק ויפה לו אסור. (רבנו ירוחם, רא"ש, מגיד משנה, רשב"א ור"ן. אמנם, רבנו ירוחם מביא דעה האוסרת כי נחשב כמניח על כירה).

הערות

⁶⁶ הב"י מעיר שאמנם יש גרסה שאסור להניח מיחם על קדרה, אך הראשונים גרסו כפי שהובא למעלה.

⁶⁷ טור לשיטתו בסימן שיח, טז, שאוסר מדין נולד להניח שומן קרוש במקום שיפשיר. רמ"א פסק כך, אך שו"ע מתיר.

⁶⁸ אמנם אסור להטמין בדבר המוסיף הבל גם מערב שבת, אך סיר טמון אינו נחשב דבר המוסיף הבל כי אין לו חום עצמי והחום שלו הולך ופוחת. אם הסיר התחתון מונח על האש אסור לכסות בבגדים, וגם ללא כיסוי יש כאן דין השהיה ומותר רק על פי דיני השהיה.

⁶⁹ מדובר כאן שאין חשש בישול, מאחת הסיבות: א. הנוזל שבבקבוק לא יכול להגיע לחום יד סולדת, ב. הנוזל כבר התבשל מערב שבת (והמשנ"ב בסימן שיח, ס"ק כג התיר בזה), ג. מדובר על מים, שלכ"ע אין בהם בישול בכלי שני (שו"ע שיח, יב).

סימן רנט | דיני הטמנה

סעיף א | טלטול מוכים שטמן בהם

בדף מח (עמוד א) הגמרא אומרת שאם הטמין במוכין אסור לטלטל אותם, מכיוון שהם עדיין חשובים ומיועדים לשימוש המקורי שלהם⁷⁰. בדף הבא רבא אומר שאם ייחד גיזי צמר להטמנה מותר לטלטל אותם, ורבינא אומר שגם ללא ייחוד מפורש, סתם גיזי צמר מותר לטלטל ורק אם הצמר מיועד לסחורה צריך ייחוד.

אם כן, מוסכם שבמוכים רק אם ייחד מותר לטלטל אותם, אך הראשונים נחלקו כיצד נפסק לעניין גיזי צמר שלא ייחד:

- ◀ **רי"ף ורמב"ם:** אין הבדל בין מוכים לגיזי צמר, בשניהם רק אם ייחד להטמנה מותר לטלטל (כדעת רבא).
- ◀ **רא"ש, ר"ן, רש"י ורשב"א:** מותר לטלטל גיזי צמר אם טמן בהם אפילו כשלא ייחד אותם, אלא אם כן הצמר מיוחד לסחורה שאז מותר לטלטל אותו רק אם ייחד להטמנה (כדעת רבינא).

כך פסק שו"ע.

❖ הורדת כיסוי מוקצה (ב"י)

במשנה שם מוזכר שאם הטמין במוקצה (למשל מוכים שלא ייחד), יכול לנער את הכיסוי והמוכים נופלים מעצמם.

טור ושו"ע: במקרה שאסור לטלטל, יכול לנער את הכיסוי בזמן שמקצתו מגולה (ואז הוא טלטול מהצד) והמוקצה נופל מאליו.

ל **משנ"ב:** אם הכיסוי מכוסה כולו, יכול לתחוב בו משהו ולנער כדי שהמוקצה יפול.

א. אם רגיל להטמין במוכים מותר לטלטל אותם אפילו כשלא ייחד בפירוש. דעת הב"ח שאפילו בפעמיים שמטמין מספיק (**משנ"ב**).

ב. ייחוד צריך להעשות מערב שבת. מספיק אפילו לייחד במחשבה (**משנ"ב**, כנגד **פרי מגדים** שמחמיר), וצריך להתכוון לייחד לשימוש להטמנה לעולם (**משנ"ב** עפ"י **רש"י**, **מג"א ותוספת שבת**, כנגד **הלבוש** הסובר שמספיק לייחד לשבת אחת).

ג. גם גיזי צמר מוקצים לאריגה וטוויה, אך אינם חשובים כמו מוכים ולכן מיד כשטומן בהם נחשב שייחד אותם לכך (**רש"י**, הובא **במשנ"ב**).

ד. אמנם דעת **המגן אברהם** שגם במה שמיועד לסחורה אם לא מקפיד שלא להשתמש בהם מותר, אך **אבן העזר** ו**אליה רבה** חולקים עליו, וכמותם סובר **הביאור הלכה**.

ה. דעת **בה"ג ור"ח** שמוכים אינם מוקצה כמו גיזי צמר אם אינם עומדים לסחורה, וכמותם פסק **האליה רבה**. אמנם הרבה ראשונים חולקים וסוברים שכל עוד לא ייחדם להטמנה מוכים הם מוקצה, אך בשעת הדחק ניתן לסמוך על זה (**ביאור הלכה**).

סעיף ב | טלטול אבנים לצורך הסיר

רשב"א וטור: המניחים אבנים סביב לסיר צריכים לייחד את האבנים הללו (לעולם, ולא מספיק שייחד לאותה שבת - ב"י).

כך פסק שו"ע.

א. בשונה ממוכים, באבנים צריך בפירוש שייחד אותם לעולם ולא מספיק שמשמש בהם כמה פעמים (**ב"ח**, הובא **בביאור הלכה**).

- ב. דין עצים העומדים להסקה כדין אבנים, וצריך לייחד אותם (מג"א ומשנ"ב).
ג. אבנים ולבנים המונחים על התנור תמיד אינם מוקצה, כי מיוחדים לשימוש (מג"א ומשנ"ב).

סעיף ג | החזרת סיר לתוך הטמנה במוקצה

המשנה בדף מט (עמוד א) מביאה מחלוקת בנוגע להחזרת סיר לתוך הטמנה: רבי אלעזר בן עזריה אומר שאפילו אם הגומה קיימת יש חשש שהיא תתקלקל ויבוא לעשות גומה מחדש, וחכמים לא חוששים לזה. אם הגומה כבר התקלקלה, לכו"ע אסור להחזיר אליה בשבת.

רי"ף, רא"ש וטור: הלכה כחכמים, יכול ליטול את הסיר לכתחילה וכל עוד הגומה לא התקלקלה יכול גם להחזיר.

כך פסק שו"ע.

❖ מדוע אסור להחזיר כשהגומה התקלקלה (ב"י)

◀ **רמב"ם:** יצירת גומה היא כעין הטמנה חדשה בשבת. מכיוון שכך, אפילו כשהטמין בדבר שאינו מוקצה אסור אם הגומה התקלקלה.

◀ **רש"י, טור ורבנו ירוחם:** מדובר שהטמין במוקצה, ואסור להזיז את המוקצה כדי ליצור גומה חדשה. ממילא אם טמן בדבר שמותר לטלטל - גם כשהגומה התקלקלה מותר להחזיר.

כך פסק שו"ע.

סעיפים ד | ה, טמן בדבר אחד וכיסה באחר

הברייתא בדף נא (עמוד א) אומרת שכל עוד כיסה בדבר שאינו מוקצה מותר ליטול את הסיר ולהחזיר (גם אם מסביב לסיר טמן במוקצה), אך אם כיסה במוקצה אסור ליטול את הסיר אלא אם כן מקצתו היה מגולה.

טור: כל שהסיר מלמעלה מכוסה בדבר שאינו מוקצה, יכול להוריד את הכיסוי ולהרים את הסיר. אם הסיר מלמעלה מכוסה במוקצה, אינו יכול להרים אותו אלא אם כן מקצתו מגולה ואז מנער את הכיסוי והמוקצה נופל.

כך פסק שו"ע.

❖ לקחת את הסיר מהצד (ב"י)

במקרה שהסיר מכוסה מלמעלה במוקצה אך טמן מסביב בדבר שאינו מוקצה - הראשונים נחלקו האם יכול לפנות את ההטמנה מסביב, וכך לנער את הסיר כדי שהכיסוי יפול מעצמו:

◀ **רש"י:** אי אפשר, כי הסיר הופך להיות בסיס למוקצה ואסור לטלטל את הסיר עצמו (ואם מקצת מהסיר מגולה זה לא טלטול).

◀ **רבנו תם:** אפשר לנער את הסיר באופן הזה. הסיר אינו הופך להיות בסיס כי דעתו ליטלו בשבת. והסביר שהגמרא לא הביאה את האפשרות הזאת כי מדובר על סוג כיסוי שלא נופל בניעור.

כך פסק משנ"ב.

סעיף ו | הטמנה באבנים כשיו"ט חל ביום שישי

◀ **רבי יהודה בר נתן** (בשיבולי הלקט): ביום טוב אסור להטמין סיר באבנים לצורך שבת, משום בניין.

◀ **רבי בנימין** (בשיבולי הלקט), **אגור ומרדכי:** מותר, רק בניין קבע אסור ומשום כבוד שבת לא גזרו כאן.

כך פסק שו"ע, אליה רבה, שו"ע הרב ומשנ"ב.

ל **מג"א ומשנ"ב:** אם יכול להטמין באופן אחר לכו"ע אסור לטמון באבנים.

סעיף ז | לפתוח תנור הסתום בטיט

בתקופת הראשונים נהגו להטמין בשבת בתוך התנור, כאשר סתמו את פי התנור בדרך עם טיט מסביב. הראשונים נחלקו האם מותר לפתוח תנור כזה:

◀ **מרדכי:** מותר לפתוח כדרכו, כי זה בניין שלא עומד לקיום (ולכן מותר אפילו בתנורים המחוברים לקרקע).

☞ **שו"ע:** מותר ליהודי לפתוח את התנור.

◀ **תרומת הדשן, תוס' ואגודה:** אסור ליהודי לפתוח, משום סתירה. על ידי גוי או קטן אפשר, וכשאינן אפשרות מותר גם על ידי יהודי.

☞ כך פסק רמ"א.

❖ כשיש בתנור גחלים לוחשות לכו"ע אסור ליהודי לפתוח (**משנ"ב**), ואסור גם לומר לגוי להוציא את הסיר, אך אם הגוי מוציא מהתנור בעצמו מותר (**הגהות מרדכי ושו"ע**).

❖ **לסתום את פי התנור בשבת (שו"ע ומשנ"ב ס"ק כא)**

שו"ע: מותר לסתום את פי התנור בשבת (וא"צ לחשוש שמא יש בפנים גחלים לוחשות - **משנ"ב**). אם יש בפנים גחלים לוחשות אפשר לסתום ע"י גוי.

⌋ **משנ"ב:** ליהודי אסור לסתום אם יש גחלים מכיוון שגורם לכיבוי הגחלים. אם לא סותם לגמרי מותר (עפ"י **אגור ומהרי"ל**).

⌋ כשמשאיר פתח קטן:

◀ **מג"א ומשנ"ב:** אסור משום מבעיר, כי בפתח קטן הרוח נכנסת בעוצמה ומבעירה את הגחלים.

◀ **אליה רבה:** גם אם משאיר רק פתח קטן מותר.

❖ במקום הדחק ישראל יכול לסתום את פי התנור אפילו כשיש גחלים (כי ניתן לסמוך על תרומת הדשן שמתיר וסובר שאין בזה פסיק רישיה. **אליה רבה**. אם יש בתנור אש בוערת אפילו אז אסור. **משנ"ב**).

❖ **סתירת תנור בליל שבת (רמ"א ומשנ"ב)**

רמ"א: ההיתר לחזור ולסתום את פי התנור הוא דווקא ביום שבת, אך בלילה שיש סיכוי שחלק מהסירים לא מבושלים כל צורכם אסור כי גורם בישול, וגם ע"י גוי אסור.

א. מחצית השקל ומשנ"ב: גם אם אינו יודע צריך לחשוש בסתמא.

ב. אליה רבה ומשנ"ב: אפילו כשהתנור גרוף וקטום אסור, ואם אינו גרוף וקטום מסתמא יש בו גחלים לוחשות ואסור לישראל לפתוח אפילו אם יודע שכל הסירים מבושלים כל צורכם.

ג. משנ"ב (עפ"י תשובת רמ"א): אם סתם בליל שבת והתבשיל לא היה מבושל כמאכל בן דרוסאי - התבשיל אסור אפילו בדיעבד, כדין המבשל בשבת (אמנם **פרי מגדים** הקשה על פסק הרמ"א, אך המשנ"ב השיב על דבריו). אם גוי סתם בדיעבד התבשיל לא נאסר.

ד. של"ה, מג"א, תוספת שבת ומשנ"ב: אפילו כשקיבלו שבת מוקדם ועוד לא שקעה השמש, אסור לומר לגוי לסתום את התנור.

סימן רעט | טלטול הנר בשבת

סעיף א | מוקצה מחמת איסור

הברייתא בדף מד (עמוד א) מביאה מחלוקת האם מותר להשתמש בשמן שנשאר אחרי שהנר כבה. לדעת ת"ק אסור מדין 'מיגו דאיתקצאי' ולרבי שמעון מותר כי אפילו במוקצה מחמת איסור אין לו 'מיגו דאיתקצאי'.

במשנה ובגמרא שם התנאים נחלקו האם מותר לטלטל נר שדלק בשבת: לרבי יהודה רק נר חדש (שעוד לא הדליקו בו) מותר לטלטל (כי נר ישן מאוס וסובר שיש מוקצה מחמת מיאוס), לרבי מאיר כל שהדליקו את הנר באותה שבת אסור לטלטל אותו (כי יש לו מוקצה מחמת איסור ולא מחמת מיאוס), ולרבי שמעון מהרגע שהנר כבה מותר לטלטל אותו (כי אין לו אפילו מוקצה מחמת איסור).

כפי שהוזכר בסימן שי, ב, להלכה בזה לא נפסק כרבי שמעון, ויש מוקצה מחמת איסור⁷¹.

רי"ף, רמב"ם ורא"ש: אין הלכה כרבי שמעון בזה, ושמן או נר שהדליקו בו באותה שבת (גם אם לא נשאר שמן בנר כלל - משנ"ב) אסור בטלטול מדין מוקצה מחמת איסור.

כך פסק שו"ע.

ל **שלטי גיבורים ותוספת שבת:** במקום שיש פחד מהגויים אם ידעו שהדליקו נרות - מותר לטלטל

את הנר אחרי שכבה (אך מג"א חולק, ובפמ"ג כתב שאם יש חשש שיכהו או הפסד ממון לכו"ע מותר - משנ"ב).

❖ בגמרא הוזכרו שני טעמים מדוע אסור להשתמש בשמן אחרי שהנר כבה - גם מפני שבזמן בין השמשות השמן היה בסיס לדבר האסור, וגם בגלל שהשמן הוקצה לבעירה בזמן בין השמשות ומדין 'מיגו דאיתקצאי' (באור הלכה. מכיוון שגם הטעם השני קיים, גם בנר שעווה ובי"ט, שבאופן עקרוני מותר לחתוך שעווה מלמטה ויכול להשתמש בה - אסור, כי השעווה כולה הוקצתה למצוותה. בנר שאינו נר מצוות הדלקת היום מותר).

סעיף ב | טלטול נר לצורך גופו ומקומו

◀ **מרדכי, רי"ד ואגור:** מותר לטלטל לצורך גופו ומקומו נר שדלק בכניסת שבת ונכבה.

◀ **רמב"ם, הגהות אשרי, רבנו ירוחם ורא"ש:** אסור לטלטל נר שדלק בכניסת שבת גם לצורך גופו ומקומו (מכיוון שבבין השמשות היה אסור בטלטול כלל).

כך פסק שו"ע.

❖ **בסיס לדבר האסור בנר שדלק (ביאור הלכה)**

כפי שהוזכר בסימן שט, ד חלק מהראשונים (תרומה, תוס' ועוד) הסוברים שאם בדעתו התכוון לסלק את המוקצה מעל חפץ ההיתר במהלך השבת, לא נעשה בסיס למוקצה. המשנ"ב שם כתב שבמקום הדחק ניתן לסמוך על דעה זו.

האחרונים נחלקו האם לדעת הראשונים הנ"ל השמן והשעווה של נר שכבה מותר בטלטול או אסור בטלטול:

◀ **ט"ז:** מותר לטלטל את הנר, השמן והשעווה אחרי שהנר כבה, כי לא נעשו בסיס.

◀ **תורת השלמים:** אסור לטלטל כי נעשה בסיס, וגם הראשונים הנ"ל מסכימים בכך מכיוון שכל עוד הנר דלק לא היה בדעתו לסלק את האיסור מעל ההיתר (את הנר מעל השמן והשעווה).

◀ **פרי מגדים:** אסור לטלטל. בנר שהדליקו לכבוד שבת חובה שישאר דלוק בליל שבת ולכן אינו רוצה לכבות אותו ואסור מדין 'מיגו דאיתקצאי'. הראשונים הנ"ל דיברו במקרה שבאופן עקרוני יכל להסיר את המוקצה כבר מבעוד יום ולא הייתה לו סיבה להשאיר אותו שם (כגון אבן של החבית).

⊙ **טלטול נר המאוס עליו** (ב"י אצלנו ובסימן שי, ב. משנ"ב)

◀ **ב"י:** אסור לטלטל נר אפילו אם הוא מאוס.

◀ **מרדכי, רמ"א ודרך חיים:** לאיסטניסט מותר להוציא נר שדלק וכבה כשהוא מאוס עליו מדין גרף של רעי. איסטניסט יכול להקל בזה, אך המחמיר תבוא עליו ברכה.

◀ **ב"ח ומג"א:** גם לאדם שאינו איסטניסט מותר להוציא אם מאוס עליו (ב"ח: דווקא בנר חרס או עץ, אך לא בנר מתכת שאינו מאוס).

סעיף ג | טלטול נר באמצעות לחם

הפוסקים נחלקו האם ניתן להניח לחם על גבי הנר או הפמוט וכך לטלטל את שניהם ביחד: המתירים סוברים שאם הלחם חשוב לו יותר מהנר - ניתן לטלטל מדין בסיס לדבר האסור והמותר, והאוסרים סוברים שמכיוון שהנר והפמוט עשויים בשביל השלהבת - כל דבר נוסף שיניח עליהם טפל לשלהבת, ולעולם הוי בסיס לדבר האסור (מג"א ומשנ"ב):

◀ **ריב"ש ומקצת חכמי צרפת:** אם הניח את הלחם על הנר מבעוד יום - מותר לטלטל אותם יחד⁷² (ומה שאמרו שבעזרת כיכר או תינוק מותר לטלטל רק מת, היינו כשמניח בשבת עצמה).

◀ **רבנו ירוחם, רא"ש, ר"ן, בעל ההשלמה וכל בו:** אפילו אם הניחו לחם על הנר - אסור לטלטל אותו.

☞ כך פסק שו"ע.

⊕ טלטול טס שמונחים עליו נרות וחלות

ש"כ (כ, סד ובהערה רנו), **ציץ אליעזר** (יב, ל), **אגרות משה** (ה, כב, יא) ו**ילקוט יוסף** (קישור"ע שי, קצג): מותר לטלטל את הטס, כי הוא בסיס גם לחלות (אם משתמשים במגש גם לדבר היתר). אם המגש מיוחד לשימוש רק לנרות בלבד - אסור לטלטל אפילו כשהניח עליו חלות.

סעיף ד | טלטול נר עפ"י תנאי

◀ **רמב"ן, ר"ן, רשב"א, רא"ה, רשב"ץ וריב"ש:** אם מבעוד יום התנה שיהיה מותר לו לטלטל את הנר אחרי שיכבה - יכול לטלטל (וצריך לעשות את התנאי סמוך לכניסת שבת - רא"ה).

☞ כך פסק שו"ע (דווקא מכיוון שהנר עומד להיכבות, אך בשאר בסיס לדבר האסור תנאי לא מועיל - מג"א ומשנ"ב).

◀ **רבנו ירוחם, תוס', הגהות אשרי וכל בו:** תנאי לא מועיל כדי להתיר טלטול נר אחרי שנכבה.

☞ כך פסק רמ"א.

⊕ טלטול ע"י גוי (רמ"א)

רמ"א: נוהגים לטלטל נר אחרי שנכבה ע"י גוי, ואין בזה איסור אמירה לנכרי מכיוון שהמנהג כך וכאילו התנה עליו מתחילה.

⌚ **משנ"ב:** ע"י גוי יכול לטלטל אפילו רק בשביל שלא יגנב, גם אם אינו צריך אותו לצורך גופו ומקומו. אם הניח נר מתוך כוונה שידלוק כל השבת, אפשר שגם ע"י גוי אסור לטלטלו סתם, אלא רק לצורך גופו ומקומו⁷³.

הערות

⁷² ריב"ש בסוף הדברים כותב שאינו מתיר מדין בסיס לדבר האסור והמותר, אלא מכיוון שהנחת הלחם נחשבת כמו תנאי שיוכל לטלטל את הנר אחרי שיכבה, וכפי שיובא בסעיף הבא - הוא סובר שתנאי מועיל.

⁷³ טעם הדבר הוא שהיתר הטלטול ע"י גוי מתבסס על היכולת לעשות תנאי, וכפי שהוזכר שם תנאי מועיל דווקא בנר מכיוון שעומד להיכבות. מכיוון שכך, בנר שלא עומד להיכבות תנאי לא מועיל וממילא גם ע"י גוי אפשר שאסור (משנ"ב עפ"י פמ"ג).

סעיף ה | נר שהדליקו בשבת

רשב"א: נר שהדליקו בתוך שבת עבור יולדת או חולה וכבר אין בו צורך, אחרי שהנר כבה מותר לטלטל אותו (והטעם הוא שבכניסת שבת לא היה מוקצה, ובנוסף אין מוקצה לחצי שבת מספק).
 כן פסק **שו"ע**, והוסיף שכך הדין במדליק נר בשבת בשוגג (כי אין מוקצה לחצי שבת).

א. גם אם הדליקו את הנר עבור היולדת והחולה מבעוד יום, אחרי שהוא נכבה מותר לטלטל אותו מכיוון שבבין השמשות הנר לא הוקצה, שהרי מותר לטלטל אותו עבור היולדת והחולה (**פמ"ג ומשנ"ב**).
ב. מותר לטלטל את הנר דווקא לצורך גופו ומקומו, דלא גרע משאר כלי שמלאכתו לאיסור (**משנ"ב**).
ג. גם אם הדליק נר בשבת עצמה, בשוגג או במזיד - מותר להזיזו לצורך גופו ומקומו אחרי שנכבה (**רשב"א ושו"ע**, ולענין מזיד - **משנ"ב** בשם **מג"א**, **תוספת שבת ושו"ע הרב**).

סעיף ו | מוקצה מחמת מיאוס

בדף מו (עמוד א) האמוראים נחלקו האם רבי שמעון מתיר במוקצה מחמת מיאוס דווקא נר שמן, או אפילו נר נפט שמסריח. משמע שרוב האמוראים פסקו שאפילו בנר נפט רבי שמעון מתיר, וכך פסקו הראשונים.
טור ושו"ע: אם הנר כבוי ולא דלק כלל באותה השבת, מותר לטלטל אותו אפילו של חרס ונפט, כי מותר לטלטל מוקצה מחמת מיאוס (מכיוון שעדיין יש עליו תורת כלי - **משנ"ב** עפ"י **הגמרא**).

ל **מג"א**, **אליה רבה ומשנ"ב:** אך מותר רק לצורך גופו ומקומו, כי הוא כלי שמלאכתו לאיסור.

א. אם מעולם עוד לא השתמשו בנר, נחשב כלי שמלאכתו להיתר ומותר לטלטלו לכל צורך שהוא. רק אם כבר השתמש בנר בעבר נחשב כלי שמלאכתו לאיסור (**אליה רבה**, בביאור הלכה).
ב. לדעת הרמב"ם כלי מאוס ניתן לטלטל רק לצורך גופו ומקומו, אפילו אם השימוש שלו הוא שימוש היתר. בעל המאור והר"ן חולקים (**פרי מגדים**, בביאור הלכה).

סעיף ז | מנורה של פרקים

הגמרא בדף מה (עמוד ב) מביאה מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש האם מותר לטלטל מנורה בשבת. ריש לקיש מתיר ורבי יוחנן אוסר. טעם האיסור הוא שמא המנורה תיפול ויבוא לבנותה בשבת. הגמרא מבארת שלכל הדעות אם המנורה בנויה מחוליות אסור לטלטל אותה, והמחלוקת היא רק במנורה קטנה שיש לה חריצים כעין חוליות: ריש לקיש מתיר כי לא גזר שיחשבו שאלו חוליות, ורבי יוחנן אוסר: לעומת זאת, הגמרא בביצה (בא, ב) אומרת שבית הלל מתירים לזקוף מנורה ביו"ט, משום שאין בניין בכלים. **רא"ש ותוס':** אסור לטלטל מנורה בשבת כשיש לה חוליות או חריצים כעין חוליות (כדעת רבי יוחנן בשבת. לשיטתם הגמרא בביצה דיברה במנורה שמחוברת באופן רפוי. **תוס'**).

כך פוסק **שו"ע**.

רי"ף: מותר להעמיד מנורה בשבת (כדברי הגמרא בביצה, ולשיטתו הגמרא בשבת היא לפי הדעה שיש בניין בכלים. (ר"ן).

♦ מנורה ללא חוליות (ב"י)

בדף קכא (עמוד ב) רבי אבא אומר שמותר לטלטל פמוטות של בית רבי. רבי זירא שואל האם מדובר על מנורה שניטלת ביד אחת או בשתי ידיים, ורבי אבא עונה לו שמדובר על פמוטות כעין אלה שהיו בבית אביו של רבי זירא. רש"י מבאר שמדובר שם על מנורה שאין לה סדקים או חוליות.
 הראשונים נחלקו האם הכוונה שאפילו מנורות גדולות מותר לטלטל כשאין להם חוליות וסדקים:

◀ **רש"י ורמב"ם**⁷⁴ (להבנת הב"י): אפילו כשאין חוליות וסדקים, התירו רק מנורה קטנה.

◀ **רא"ש, רמב"ן, ר"ן וטור**: במנורה כזאת מותר לטלטל אפילו כשהיא גדולה מאוד.

❖ **רשב"א**: אם המנורה רפויה לגמרי - מותר להעמידה ולהחזירה.

נ"ע **שו"ע** (בסימן שיג, ו) **ומשנ"ב**: מנורה רפויה שכך רגילה להיות - מותר להחזיר אם היא מתפרקת (וממילא מותר גם לטלטל).

הערות

⁷⁴ הרמב"ם מתיר לטלטל מנורה שיש בה סדקים כשהיא קטנה. לכאורה יוצא שפסק כריש לקיש במחלוקתו עם רבי יוחנן - והדבר צ"ע. המגיד משנה העמיד שהמחלוקת היא בדין מוקצה, ומכיוון שריש לקיש סובר כדעת רבי שמעון הלכה כמותו. הב"י לא מקבל את דברי המגיד משנה, משום שהדיון כאן לא קשור למוקצה אלא חשש שיבוא לבנות בשבת, וביאר שלדעת הרמב"ם רבי אבא שהתיר פמוטות כעין של בית אביו של רבי זירא - הכוונה לפמוטות קטנים, כפירוש רש"י, ולכן הרמב"ם פסק כריש לקיש ולא כרבי יוחנן.

סימן שב | דיני ניקוי וקיפול בגדים

סעיף א | המנער טליתו

בדף קמז (עמוד א) רב הונא אומר שהמנער טליתו בשבת חייב חטאת. **טור וש"ע:** המנער בגד מטיפות מים שעליו חייב, מכיוון שהניעור מועיל כמו כיבוס.

⊙ **ניעור מעפר** (ב"י, משנ"ב ושער הציון)

הראשונים נחלקו באיזו מציאות רב הונא אסר לנער טלית:

◀ **תוס', רא"ש ור"ן:** מדובר על ניעור טל (אך אם הטלית התלכלכה בעפר מותר לנער).

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **רש"י, אור זרוע, יראים, תרומה ושיבולי הלקט:** מדובר על ניעור עפר (וכ"ש שניעור טל אסור)⁷⁵.

☞ כך פסק אליה רבה.

☞ **רמ"א ומשנ"ב:** טוב להחמיר ולחוש לשתי הדעות (אך משום כבוד הבריות ניתן להתיר ניעור עפר ע"י גוי - משנ"ב).

⊙ **תנאים שבהם הניעור איסור** (ב"י, משנ"ב, ביאור הלכה ופנה"ל)

בגמרא שם רב הונא עצמו אומר שהניעור אסור דווקא בטלית שחורה, חדשה ומקפיד עליה. אם חסר אחד משלושת התנאים - מותר לנער. כך פסקו הטור והשו"ע.

א. בגד חדש - הבגד מוגדר חדש כל עוד שלא השתמשו בו כל כך. **רמב"ם.** (שעוד נראה בחידושו - משנ"ב. בביאור הלכה הביא את דעת ה**יערת דבש** שאנו לא בקיאים מה נחשב חדש וישן ולכן יש להחמיר, ולמעשה כתב שהמחמיר תבוא עליו ברכה).

ב. בגד שחור - כי רק בו ניכר הייפוי בעקבות הניעור. **ב"י ומשנ"ב.**

ג. מקפיד - שלא היה לובש את הבגד כשהוא מלוכלך. **רש"י** (והדבר משתנה בין אדם לאדם, וגם באותו אדם תלוי במקרה).

⌋ מה הדין בבגד שמקפיד עליו אך הוא ישן ולבן?

◀ **ביאור הלכה, ערוך השולחן ושש"כ:** גם בבגד ישן ולבן, כשמקפיד אסור לנער אותו. בבגד חדש

ושחור מן הסתם מקפיד ולכן אסור, ורק אם בפירוש אינו מקפיד מותר - **ביאור הלכה.**

◀ **שו"ע הרב וקצות השולחן:** אם אינו שחור או אינו חדש - אפילו כשמקפיד מותר.

❖ בלכלוך הדבוק לבגד, כל שלא מנקה את הלכלוך לגמרי מותר כי אינו בכלל מלבן (**ביאור הלכה**)⁷⁶.

❖ ההיתר כשאינו מקפיד הוא דווקא בניעור, אך פעולת כיבוס גמורה אסורה בכל מקרה (**ביאור הלכה**).

⊙ **הסרת נוצה מבגד** (דרכי משה, משנ"ב ושער הציון)

◀ **אור זרוע, רמ"א וגר"א:** מותר להסיר נוצה מבגד (מכיוון שאינה תחובה בתוך הבגד אלא מונחת עליו - **לבוש**).

☞ כך פסק משנ"ב.

הערות

⁷⁵ תוס' הקשה על רש"י מדוע חייב על ניעור אבק, הרי אין כאן מים ולא שייך מלבן כשאין מים. בסעיף ז רש"י עצמו מסכים שאם אין מים אין לגמרי איסור על הליבון, וביאר שם שער הציון שדעת רש"י היא שאם הבגד יכול להיות נקי לגמרי בלי מים - חייב גם שאין מים (סעיף א), ואם לא יהיה נקי בלי מים - כל שאין מים אין בו חיוב מהתורה (סעיף ז).

⁷⁶ יש מקום לעיין האם דין זה נכון גם בכלל הבלוע בתוך הבגד (להסיר כתם אבק בצורה חלקית). לענ"ד מותר כי אם הבגד לא נקי אין על פעולתו שם ניקוי, אך יש צד לומר שדין זה נכון דווקא בכלל הדיבוק לבגד מבחוץ, והסברא בזה שההיתר הוא דווקא כל שהבד עצמו התנקה בכלל (אלא רק חלק מהלכלוך הדבוק מבחוץ).

◀ **ספר הזכרונות ומגן אברהם:** אסור, כמו שאסור לנער מאבק.

❖ **ניעור שלג** (ביאור הלכה ד"ה מן הטל)

ביאור הלכה (עפ"י אגודה ואליה רבה): אם השלג התחיל להפשיר קצת הדין בו כמו ניעור טל. אם עדיין לא הפשיר בכלל מותר להסיר אותו מהבגד, כמו נוצות, אך יקפיד להסיר בניעור קל שמא השלג הפשיר קצת באופן שאינו ניכר.

סעיף ב | נטילת קיסמים מבגד חדש

בדף עה (עמוד ב) הגמרא אומרת שהנוטל שאריות אריגה (יבולות) מבגד חדש חייב משום מכה בפטיש, אם מקפיד עליהם.

טור ושו"ע: הנוטל שאריות אריגה מבגד חדש - חייב משום מכה בפטיש, אם מקפיד עליהם.

❖ **הגדרת ההקפדה כאן** (ב"י ושער הציון)

◀ **אור זרוע ורבנו ירוחם:** כמו בדין ניעור בגד.

◀ **רמב"ם:** כל שלא מוציא את השאריות בדרך של מתעסק (וחמור יותר מניעור בגד).

📌 כך פסקו שו"ע ומשנ"ב.

❖ **הפמ"ג** הסתפק מה הדין כשמסיר רק חלק משאריות האריגה ולא את הכל, ובביאור הלכה הוכיח שחיוב מכה בפטיש הוא גם כשעושה רק חלק מגמר המלאכה - וממילא חייב.

סעיף ג | קיפול בגדים

בדף קיג (עמוד א) המשנה אומרת שמותר לקפל בגדים בשבת, ובגמרא מובאים כמה תנאים שרק אם כולם קיימים מותר: אדם אחד מקפל לברו, רק בגד חדש, בגד לבן ולא צבעוני (בצירוף שלושת התנאים האלו הקיפול לא גורם לכיבוס), וכן שאין לו בגד אחר. בב"י הוסיף תנאי נוסף, רק אם מקפל את הבגדים לצורך שבת.

טור ושו"ע: מותר לקפל בגדים בשבת רק כשמתקיימים חמישה תנאים: לצורך שבת, בגד לבן, אדם אחד מקפל, בגד חדש שלא עבר כביסה, ואין לו בגד אחר להחליף.

📌 **מרדכי ושו"ע:** אם לא מקפל כסדר הקיפול אלא בשינוי - מותר אפילו כשאף אחד מהתנאים לא מתקיים.

📌 **מחצית השקל ומשנ"ב:** גם כשמקפל בשינוי, עדיף להחמיר שלא לקפל כלל.

א. ביו"ט שחל בערב שבת מותר לקפל את הטלית בצורה הרגילה. **לאליה רבה** רק אם עשה עירוב תבשילין ולרעק"א אפילו אם לא עשה.

ב. מותר לסדר את המיטה בשבת בבוקר כשרוצה להשתמש בה שוב במהלך השבת. אם אינו מתכנן להשתמש שוב - אסור, אלא אם כן יש ביזוי שהמיטה נשארת לא מסודרת (**מג"א ומשנ"ב**).

ג. מותר להציע את המיטה מיום טוב לשבת אף כשלא הניח עירוב תבשילין (**רעק"א** בשער הציון). יש מקום להסתפק האם אליה רבה יחלוק).

סעיף ד | שימוש במכבש

המשנה בדף קמא (עמוד א) אומרת שמותר להוציא בגד מתוך מכבש ביתי, אך ממכבש של אומן אסור. רבי יהודה אומר שגם במכבש של אומן, אם לא היה מהודק מערב שבת מותר להוציא ממנו.

הראשונים נחלקו מה האיסור: לדעת רש"י, רבנו ירוחם וטור - במכבש אומן מהודק אסור מכיוון שנראה כסותר, ואילו לדעת הרמב"ם האיסור מדין מוקצה, כי מכבש אומן הוא מוקצה מחמת חסרון כיס. **טור ושו"ע**: מותר ליטול בגד מתוך מכבש ביתי, אך לא לכבש בגד בשבת (מכיוון שהוא לצורך חול, וכן אסור להוציא בשבת בגד שצריך במוצ"ש - **טור ומשנ"ב**).

❖ הוצאה ממכבש של אומן (ב"י, רעק"א ומשנ"ב)

כאמור, רבי יהודה סובר שגם ממכבש של אומן מותר ליטול אם לא היה מהודק. לדעת הטור ורבנו ירוחם ת"ק מסכים לרבי יהודה, אך הרמב"ם סובר שת"ק חולק ואוסר תמיד - והלכה כת"ק. **רמב"ם** (להבנת המגיד משנה): גם כשהמכבש של האומן לא מהודק לגמרי אסור להוציא (אך אם אינו מהודק כלל גם הרמב"ם מסכים שמותר, ואף המכבש זז בעקבות ההוצאה הוי טלטול כלאחר יד - **רעק"א**). **טור, רבנו ירוחם**: כשאינו מהודק מותר.

כך פסק **שו"ע** (להבנת הגר"א, ולמד מכך שהשו"ע נקט כדעת רש"י שהאיסור מפני שנראה כסותר, וממילא אם המכבש פתוח אין סיבה לאסור להוציא).

סעיף ה | שפשוף בגדים

בדף קמ (עמוד א) יוצא מדיון האמוראים שמותר לשפשוף חלוק מכיוון שמתכוון לרכך את הבגד ולא לעשות אותו נקי יותר⁷⁷. הראשונים נחלקו בגרסת הגמרא, האם דווקא בחלוק מותר ובסודר אסור או שאין הברל: **רי"ף, ראב"ד ורמב"ן**: אין חילוק בין סודר ושאר בגדים, כשמתכוון לרכך תמיד מותר. **רמב"ם, רא"ש וטור**: דווקא בחלוק מותר אם מתכוון לרכך, בסודר אסור אפילו כשזוהי כוונתו. **כך פסק שו"ע**.

א. לכל הבגדים העשויים מפשתן יש דין סודר, ואסור לשפשוף אותם אפילו בשביל לרכך (שיבולי הלקט ורמ"א). **ב.** למרות האמור, תמיד מותר לשפשוף חלוק ואפילו אם הוא מפשתן כי ודאי שכוונתו לרכך ולא לנקיון, מכיוון שהוא מלבוש תחתון ואינו נראה מבחוץ (רש"י, אליה רבה, גר"א ומשנ"ב). **ג.** גם בחלוק, אם משפשוף וכוונתו לעשות אותו נקי יותר - אסור (עולת שבת ומשנ"ב).

סעיף ו | ניקוי טיט מהרגל והנעל

בדף קמא (עמוד א) האמוראים נחלקו האם מותר לנקות טיט מהרגל: אביי אמר שמותר לנקות בקרקע ולא בכותל (ובכותל אסור משום בונה), רבא אמר שמותר בכותל ואסור בקרקע (בקרקע אסור משום השוואת גומות), מר בריה דרבינא אוסר בשניהם (משני הטעמים הנ"ל) ורב פפא מתיר בשניהם. הראשונים נחלקו כיצד נפסק: **ר"ח**: בין בכותל ובין בקרקע אסור (ומותר בקורה, באבן גדולה או בכותל עץ - **משנ"ב ושעה"צ**). **בה"ג ורמב"ם**: בכותל מותר ובקרקע אסור (כדעת רבא).

כך פסקו **שו"ע ומשנ"ב**.

רא"ש: בין בכותל ובין בקרקע מותר (כדעת רב פפא).

כך פסק **ט"ז**.

לכ"ע מותר לנקות בעזרת חתיכת חרס קטנה שאינה מוקצה (רבנו ירוחם, רמ"א ומשנ"ב).

הערות

⁷⁷ אמנם זוהי פעולה של כיבוס, אך מדובר על בגד נקי שלא שייך בו כיבוס מהתורה, וכל הדיון הוא מדרבנן ובגלל שעושה פעולה הדומה לכיבוס. מכיוון שכך, חכמים אסרו רק כשכוונתו לעשות את הבגד נקי יותר - ואם כוונתו רק לרכך את הבגד מותר.

⊙ ממחק בניקוי טיט מנעל (ב"י ומשנ"ב)

בהמשך הגמרא מביאה ברייתא שאסור לגרר לכלוך מנעל בעזרת סכין (הברייתא תובא בסעיף ח).
◀ **מהר"י אבוהב:** על פי הברייתא יוצא שבכל מקרה אסור לנקות נעל.

☞ כך פסק ב"ח.

◀ **רבנו ירוחם, שלטי גיבורים וב"י:** אין ממחק בקינוח טיט מנעל. דווקא כשגורר בסכין או בציפורן יש בו משום ממחק ורק על זה הברייתא דיברה. בקינוח על קרקע או קיר אינו ממחק, ואפילו אם במקרה ימחק אינו פסיק רישיה.

☞ כך פסקו רמ"א, ט"ז ואליה רבה.

☞ **ביאור הלכה:** בטיט לח אין להחמיר שלא לנקות, ובטיט יבש נכון להחמיר מצד טוחן (סברא זו תוזכר בסעיף ז).

❖ ניקוי נעליים על ברזל (משנ"ב)

◀ **מג"א:** אסור לנקות נעליים על ברזל אפילו כשהוא רחב, כמו שאסור באמצעות גב הסכין (בסעיף ח).

◀ **ט"ז:** דווקא על ברזל חד אסור, על ברזל רחב מותר⁷⁸.

◀ **פרי מגדים, יד אפרים ומשנ"ב:** אם מקנח בנחת אין להחמיר אפילו בברזל חד, כי אין לחוש לממחק (ואם הטיט לח בוודאי שאין להחמיר - **משנ"ב**, עפ"י **הכלבו ומאירי** הסוברים שאין איסור אפילו לגרר כל שהטיט לח).

סעיף ז | ניקוי טיט מהבגד

בגמרא שם רב כהנא אומר שאם בגד התלכלך בטיט יכול לשפשף מהצד הפנימי של הבגד, אך לא מהצד החיצוני. רש"י מבאר שאין כאן מלבן ממש מכיוון שאין פה מים⁷⁹, וכשמשפשף מבפנים גם אינו נראה כמלבן.

טור ושו"ע: יכול לשפשף בגד מצידו הפנימי כדי להסיר ממנו טיט, אך לא מבחוץ מכיוון שדומה לליבון.

❖ **שפשוף כתם מבגד פשוט** (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **שיבולי הלקט:** דווקא בבגד פשתן אסור לשפשף מבחוץ כי נראה כמלבן. בבגד צמר או משי מותר.

◀ **ב"ח, מג"א, גר"א ומשנ"ב:** אין חילוק ובכל הבגדים אסור לשפשף מבחוץ.

⊙ **גירוד טיט בציפורן וסכין**

בברייתא שם נפסק שמותר לגרד טיט מהבגד בעזרת **ציפורן**. הברייתא מוסיפה שניתן גם לגרד טיט מהנעל באמצעות סכין, אך החלק הזה של הברייתא לא נפסק מכיוון שרבי חייא שנה ברייתא האוסרת לגרד טיט מנעל בכל מקרה (הברייתא תובא בסעיף ח).

רא"ש, רבנו ירוחם וטור: מותר לגרד טיט מהבגד, בין בציפורן ובין בסכין (אין הבדל בניהם, והסיבה שהברייתא נקטה דווקא ציפורן בבגד כתבה כך מכיוון שהדרך הרגילה היא להסיר לכלוך מבגד באמצעות ציפורן ולא באמצעות סכין).

☞ כך פסק משנ"ב.

הערות

⁷⁸ בס"ק לח המשנ"ב כתב שנכון להחמיר כשיטתו ולא לנקות נעליים על ברזל חד אלא רק על ברזל רחב.

⁷⁹ אמנם בסעיף א דעת רש"י שאסור לנער אבק מבגד שמקפיד עליו (שחור וחדש) ואם מנער חייב למרות שאין שם מים - והחילוק הוא ששם הניעור מנקה את הבגד לגמרי ולכן אפילו כשאין מים חייב, ואילו כאן הבגד לא יתנקה לגמרי בלי מים, ולכן אין כאן מלבן ממש כל עוד אין מים (שער הציור).

לדעת תוס' שם הסובר שאין איסור כלל בניעור בגד כל עוד אין בו מים - החידוש כאן הוא שאפילו כשאין מים אסור לעשות פעולת ליבון (כפי שנקט שם הביאור הלכה, בד"ה יש אומרים).

© ניקוי טיט יבש

רבנו פרץ, סמ"ק והגהות מיימוניות: כל ההיתרים להסיר טיט הוא דווקא בטיט לח, אך בטיט יבש אסור מסיבה אחרת, מכיוון שטוחן את הטיט.

- א.** לדעת ה"ז אם אין ממשות של טיט אלא רק מראה טיט - אפילו כשיבש אינו דומה לטוחן ומותר (וגם לדעתו פשוט שמותר רק כשאינו עושה פעולה הנראית כליבון, אלא מגרד בציפורן או משפשף מבפנים). יש להשיג על דבריו כי אמנם אין בזה טוחן - אך אסור משום מלבן, שהרי מכוון לייפות את הבגד (משנ"ב).
- ב.** כשיש לאדם טיט על הרגל (ולא על הנעל) יש להקל להסיר אפילו אם הטיט יבש, משום צער גופו (פמ"ג בביאור הלכה ד"ה או).

סעיף ח | גירוד סוליית נעל

למסקנת הגמרא בדף קמא (עמוד ב) אסור לגרד שום נעל, לא חדשה ולא ישנה.
טור ושו"ע: אסור לגרד סוליית נעל מכיוון שהעור מתקלף והוא ממחק.

❖ גירוד טיט לח מהסוליה (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

- ◀ **רבנו פרץ וב"י:** גם כשיש טיט לח אסור לגרד, מכיוון שיש בזה פסיק רישיה שימחק.
- ◀ **כל בו ומאירי:** אם יש טיט לח על הסוליה מותר לגרד אותה, כי לא יגרור בחוזק ולא בטוח שיבוא לידי קילוף העור.

📌 **ביאור הלכה:** כשיש עוד צד להתיר (בנחת או על כותל) מותר לגרד טיט לח.

סעיפים ט | י, שרייתו זהו כיבוסו

מסקנת הגמרא בזבחים (צד, ב) והגמרא בשבת (קמב, ב) שבעור לא אומרים 'שרייתו זהו כיבוסו' ולכן אם נעל או כרית מעור התלכלכו מותר לשפך עליהם מים עד שיתנקו (אך אם משפשף את העור בידיים חייב, כי שפשוף נחשב כיבוס אפילו בעור - רש"י ומשנ"ב), וכך פסקו רי"ף, ר"א"ש, טור ושו"ע.

לעומת זאת, בבגד אומרים 'שרייתו זהו כיבוסו', ולכן באופן עקרוני אסור להרטיב בגד. בכל זאת, מצאנו בגמרות מקרים יוצאי דופן שבהם מותר להרטיב בגדים: הגמרא בביצה (יה, א) אומרת שאם לנדה אין בגד טהור ללבוש אחרי הטבילה - יכולה להערים ולטבול בבגדיה כך שגם הם ייטהרו, רואים שבמצב הזה לא אומרים 'שרייתו זהו כיבוסו'. במסכת יומא (עו, ב) מוזכר שאדם ההולך להקביל את פני רבו וצריך לחצות נהר - מותר לו לעבור בבגדיו בתוך הנהר למרות שהבגדים יירטבו. גם שם רואים שלא אומרים 'שרייתו זהו כיבוסו'.

הראשונים נחלקו מתי מותר להרטיב בגדים ומתי אסור:

- ◀ **ר"ת, רשב"ם וטור:** מותר להרטיב את הבגד בדרך לכלוך, ובאופן כזה אפילו כשיש טינוף על הבגד מותר (להיכנס למים עם בגדים זה דרך לכלוך ולכן הגמרות התירו. מותר ליטול ידיים ולנגב ידיים בבגד במקום שהוא מלוכלך, מכיוון שזו דרך לכלוך)⁸⁰.

📌 **שו"ע** (להבנת תוספת שבת וגר"א): מותר להרטיב בגד נקי בדרך לכלוך (יש להחמיר כך באיסור תורה - אליה זוטא ומשנ"ב. יש להעיר ששו"ע בסעיף י פסק שטוב להחמיר אפילו בדרך לכלוך).

הערות

⁸⁰ הראשונים נחלקו האם ר"ת מתיר גם ליטול ידיים על הבגד: **הגהות מרדכי וכלבו** סוברים שר"ת מגדיר אפילו את זה כדרך לכלוך ומותר, אך **הב"י** חולק וסובר שאינו נחשב דרך לכלוך ור"ת מתיר רק ניגוב הידיים בבגד אחרי הנטילה (וביסס דבריו על כך שהפוסקים לא הזכירו שמותר ליטול ידיים על גבי לכלוך), וכך פסק **משנ"ב** (ס"ק נה).

◀ **ר"י וסמ"ק:** מותר להרטיב בגד נקי, ואפילו שלא בדרך לכלוך אלא לשפוך מים ממש (להרטיב בגד נקי זה תמיד דרך לכלוך, ובזה עסקו הגמרות. כשיש טינוף על הבגד בכל צורה שירטיב את הבגד הוא מתכוון לכבס ואסור)⁸¹.

☞ כך פסקו **שו"ע** (להבנת המג"א), **גר"א ואליה רבה**.

◀ **רא"ש, סמ"ג ותרומה:** יש שני היתרים להרטיב בגד - אן בדרך לכלוך ואז מותר אפילו כשיש טינוף, אן כשהבגד נקי ואז מותר אפילו שלא בדרך לכלוך.

◀ **מהר"ם מרוטנבורג:** בבגד צמר מותר ואילו בבגד פשתן אומרים שרייתו זהו כיבוסו (הגמרות עוסקות בבגדי צמר⁸²).

◀ **יראים** (סימן רעד): תמיד אסור. אומרים 'שרייתו זהו כיבוסו' על כל בגד, אפילו כשהוא נקי וגם בדרך לכלוך (הגמרות עוסקות בבגדי עור. במעט מים אין חשש כיבוס, אך אנו לא יודעים מה נחשב מעט).

☞ **שו"ע** (בסעיף י): אמנם מעיקר הדין מותר, אך טוב להחמיר אפילו בדרך לכלוך.

א. גם הסוברים שמותר להרטיב בגד נקי בכל צורה - אסור לשרות אותו במים, שמא יבוא לידי סחיטה (**סמ"ג, סמ"ק ותרומה**). וביאר **הרא"ש** שאמנם הגמרא התירה לנידה ולהולך להקביל פני רבו לעבור במים - אך מכיון שהתירו רק באופן הזה הוא ודאי יזכרו ולא יבואו לידי סחיטה).

ב. האחרונים נחלקו מה דין ניילון: **ציץ אליעזר, אגרות משה וילקוט יוסף** סוברים שדין ניילון כמו דין עור, ואילו **הגרש"ז והאור לציון** הקלו יותר וסוברים שמותר אפילו לשפשף ניילון כי לא שייך בו כיבוס כלל. (**פנה"ל** ושש"כ טו, הערה קכב).

ג. מהתורה יש כיבוס גם בעור ובשיער, אך סחיטה שייכת בהם רק מדרבנן (**ביאור הלכה** ד"ה אסור, לדעת הרמב"ם).

♦ **דין כיבוס בעור** (ביאור הלכה ד"ה אבל, ציץ אליעזר ה, י)

מוסכם שמהתורה חייב רק על שפשוף עור רך ומאידך נתינת מים בלבד מותרת, האחרונים נחלקו מה הדין בכיבוס בלי שפשוף (שלב הביניים שבין שפשוף ונתינת מים):

◀ **ביאור הלכה והעמק שאלה:** כיבוס בלי שפשוף בעור רך אסור מדרבנן. בנוגע לעור קשה, **לרש"י ור"ן** אין איסור כיבוס אפילו לכתחילה, אך **לר"ף, רמב"ם, רא"ש וטור** יש איסור מדרבנן וכך ההלכה.

◀ **שו"ע הרב, ערוך השולחן וציץ אליעזר:** כיבוס בלי שפשוף מותר לכתחילה אפילו בעור רך (יש להעיר שהמשנ"ב כתב שכך משמע מסתימת לשון השו"ע).

סעיף יא | קינוח בוץ באמצעות בגד

התוספתא (יז, ה) אומרת שמותר לקנח בזנב סוס או בזנב פרה - אך לא יקנח בבגד כדרך שעושה בחול. כך פסק הרמב"ם.

שו"ע: אדם שידו התלכלכה בבוץ יכול לקנח אותה בזנב סוס או פרה או בבגד קשה שמיועד לתפוס קוצים, אך לא יקנח בבגד שרגילים לקנח בו שמא יבוא לכבס.

◀ **משנ"ב:** וכן יכול לקנח בבגד שאינו מקפיד עליו או בכותל.

♦ **ניגוב בזנב בע"ח המחובר בו** (ביאור הלכה)

◀ **תוספת שבת:** דווקא בזנב המנותק מבעל חי מותר לקנח, אך כשמחובר בבע"ח אסור מדין טלטול בע"ח.

הערות

⁸¹ גם לשיטה זו יש שני סייגים: אם מתכוון לכבס אסור לשפוך מים אפילו על בגד נקי (**משנ"ב** עפ"י הראשונים), בכל מקרה אסור לשפוך מים מרובים על הבגד מחשש שמא יסחוט (**רמ"א**). **ביאור הלכה** מביא שאפשר ולדעה זו מותר אפילו כשהבגד מלוכלך, ונשא בצ"ע.

⁸² יש להעיר שמהר"ם לא התייחס במפורש לגמרות אלא כתב את הדברים בפני עצמם. הוא כתב שאפילו דרך לכלוך אסור ולכן ודאי אינו סובר כמו ר"ת או הרא"ש, אך אפשר שמודה לר"י בביאור הגמרות.

◀ **ביאור הלכה:** אפשר שגם כשמחובר בבע"ח מותר, ואפשר שאסרו רק טלטול גוף בעל החי ולא טלטול השיער המחובר בהם.

סעיף יב | ניגוב כלים

מהר"ם, רבנו ירוחם ותשב"ץ: אסור לנגב כוס שיש בה מים או יין באמצעות בגד, כי יכול לבוא לידי סחיטה.

📖 כך פסק שו"ע.

◀ **רדב"ז** (במשנ"ב): למעשה מותר לנגב מכיוון שלא נשארת בכלים כמות גדולה של מים ולא יבוא לידי סחיטה. אם מנגב הרבה כלים והבגד נרטב עד שיכול להגיע לסחיטה - אסור. בסמרטוט העשוי לכך ולא מקפיד לסוחטו מותר לנגב אפילו כמות גדולה.

❖ ניגוב כוס צרה (ביאור הלכה)

הביאור הלכה מביא שדברי השו"ע לכאורה לא מובנים: בסעיף ט רמ"א אומר שחשש סוחט שייך רק במים מרובים ולא במועטים, ומשמע שגם השו"ע מודה שם - וכאן הוא אסר לנגב כלי מחשש שיסחט את הבגד ולא חילק בין מים מרובים למועטים! באחרונים הובאו שני הסברים בביאור העניין:

◀ **מג"א בתירוץ השני⁸³, שו"ע הרב וחיי אדם:** בסעיף יב מדובר על כוס צרה שבה ודאי יסחט את הבגד אחרי שינגב את פנים הכוס ולכן שו"ע אוסר. בכלי רחב שו"ע מסכים שמותר.

◀ **מג"א בתירוץ הראשון, גר"א ורדב"ז:** בסעיף יב מדובר שמנגב בבגד שמקפיד עליו ולכן חוששים שיבוא לסחוט אותו ואסור. בין בכוס צרה ובין בכוס רחבה, אם אינו מקפיד על הבגד שבו מנגב - מותר.

📖 **ביאור הלכה:** יוצא שלכו"ע אם מנגב כוס רחבה ואינו מקפיד על הבגד מותר. בשעת הדחק אין למחות בידי מי שמקל לנגב כוס צרה כשאינו מקפיד על הבגד, אך ישפוך את כל המים מתוך הכלי לפני הניגוב.

סעיף יג | הסתכלות במראה

בדף קמט, א התנאים נחלקו האם מותר להסתכל במראה בשבת: לת"ק אסור, ולרבי מאיר מותר במראה הקבועה בכותל.

הגמרא מבארת שמדובר במראה ממתכת עם קצוות חדים, ות"ק אסר מכיוון שרגילים להסתכל במראה ולהשתמש בה כדי לחתוך נימים ויבוא לחתוך בשבת (ואפילו כשקבועה בקיר אסור, מדין לא פלוג). הראשונים פסקו כת"ק.

רמב"ם, מגיד משנה, ר"ן וטור: אסור להסתכל במראה של מתכת חדה ואפילו קבועה בקיר, אם אינה ממתכת מותר להסתכל בה גם כשהיא מנותקת.

📖 כך פסק שו"ע.

◀ **משנ"ב:** במראה כמו שלנו שעשויה מזכוכית מותר, מכיוון שאינה עשויה להשיר נימים לא גזרו כלל.

❖ מראה ממתכת שאינה חדה (ביאור הלכה)

◀ **מלבושי יום טוב:** כל מראה ממתכת אסורה ואפילו אינה חדה, מדין לא פלוג.

◀ **ביאור הלכה:** מראה ממתכת שאינה חדה ולא עשויה להשיר נימים מותרת (ודייק כך מלשון הגמ' והשו"ע).

הערות

⁸³ המג"א התקשה בשאלה אחרת - מדוע השו"ע כותב שאסור לנגב כוס גם מין, הרי במקומות אחרים (סימן שיט, י ושלט, כד) משמע שחוששים לסוחט רק במים! המג"א מביא שני תירוצים: א. השו"ע סובר שיש מנקה כמו מים ולכן חוששים גם בו לסוחט, ב. כאן מדובר שהכוס צרה ובודאות יסחט, וכשבודאות יסחט אסור בכל המשקים ולא רק במים. הביאור הלכה מסביר את הסתירה בין הסעיפים כאן באופן שונה עפ"י שני תירוצי המג"א.

סימן שז | דינים התלויים בדיבור

סעיף א | דיבורי חול בשבת

בדף קיג (עמוד א) הגמרא דורשת את הפסוק "ממצוא חפצך ודבר דבר" - שלא יהיה דיבורך בשבת כדיבורך בחול, והגמרא ממשיכה שדיבור אסור והרהור מותר.

טור ושו"ע: הדיבור בשבת צריך להיות שונה מהדיבור ביום חול. לכן אסור לומר בשבת 'דבר פלוני אעשה למחר' (כל דבר שאסור לעשות בשבת, ואפילו איסור דרבנן. משנ"ב בשם רא"ש).

א. האחרונים נחלקו האם מותר לדבר בדברים האסורים בשבת אך הם צורך מצווה: **למנ"א וכנסת הגדולה** אסור, ואילו **האליה רבה, מאמר מרדכי, וברכי יוסף** מתירים. לכתחילה נכון להחמיר כשהדיבור לא מועיל לקיום המצווה (משנ"ב).

ב. אסור לכלוא גוי בשבת בגלל חוב, מדין "ממצוא חפצך". אם הגוי מתכנן לצאת מהעיר במהלך השבת ואפשר שלא ישוב, **הב"ח** התיר להתלונן אצל שר העיר כי במקום הפסד לא גזרו. **האליה רבה** התיר במצב כזה ללכת לגוי החייב ולומר לו שייתן את הכסף לגוי אחר עבור היהודי (משנ"ב).

ג. אסור לתפוס נכסים של בעלי חובות בשבת (משנ"ב בשם האחרונים).

♦ דיבורי חולין (ב"י ומשנ"ב)

ירושלמי, תוס', רא"ש, ר"ן, רמב"ם וסמ"ג: אסור להרבות בשיחת דברים בטלים (אפילו כשאין בהם תכנוני עסקים או דיבורים אסורים. משנ"ב).

כך פסק שו"ע.

א. אם נהנה מדיבורי החולין מותר, אך אם אינו נהנה ומדבר רק כי אחרים נהנים - אסור (תרומת הדשן ורמ"א). אם האדם נהנה מכך שהשומעים נהנים - יש להקל (משנ"ב).

ב. גם כשנהנה מדיבורי החולין אין להאריך בהם, כי צריך להקדיש את עיקר הזמן בשבת ללימוד התורה. בוודאי לאלו שלא לומדים בימות החול, אך גם לתלמידי החכמים (משנ"ב עפ"י סימן רצ, ב).

ג. דברים מצערים אסור לספר בשבת בכל מקרה (משנ"ב בשם האחרונים).

ד. הנשמר מכל דיבורי חול בשבת - קדוש יאמר לו (אליה רבה).

סעיף ב | אמירה לגוי

© יסודות דין אמירה לגוי

א. באופן עקרוני, אסור לומר לגוי לעשות מלאכה בשבת עבור היהודי, אלא רק בתנאים שיבוארו בהמשך.

ב. אם הגוי עשה מלאכה עבור היהודי באיסור - הראשונים נחלקו האם אסור להנות מהמלאכה עולמית או רק עד בכדי שיעשו במוצאי שבת. שו"ע פסק כדעה השנייה (סעיף כ).

ג. אם הגוי עושה מלאכה עבור עצמו בלבד - כשאין חשש שהנכרי ירבה במלאכה גם עבור היהודי מותר להנות ממנה (סי' רעו, א. דין הדלקת הנר), ואם יש אפשרות שהגוי ירבה במלאכתו עבור היהודי, במקום שהגוי מכיר את היהודי ויודע שהוא נצרך למלאכה - אסור (סי' שכה, י. דין נכרי ששאב מים עבור בהמתו ונשאר מים).

ד. אם גוי בא לעשות מלאכה עבור היהודי בדבר ששייך ליהודי - חייב למחות בידו (משנ"ב רעו, סק"א).

♦ מדוע אמירה לגוי אסורה (רמב"ם שבת ו, א, משנ"ב, אנציקלופדיה תלמודית)

◀ **רמב"ם:** חז"ל אסרו, כדי ששבת לא תהיה קלה בעיני האנשים ולא יבואו לעשות מלאכות בעצמם.

◀ **רש"י:** חז"ל אסרו מדין "ממצוא חפצך", האיסור על עשיית חפציו. בנוסף, הגוי נעשה שליח של היהודי⁸⁴.

כך נקט המשנ"ב.

◀ **יראים** (בתירוץ אחד⁸⁵): איסור תורה שנלמד מהפסוק "לא תעשה כל מלאכה" - לא יעשה נכרי מלאכתך.

❖ באיזה אופן אמירה לגוי מותרת בשבת

באמירה לגוי בשבת צריך לדון משני צדדים: א. עצם האמירה, ב. ההנאה מהפעולה שהגוי עושה עבור היהודי:

א. אסור לומר לגוי בשבת לעשות מלאכה עבור יהודי, ואפילו מלאכה דרבנן. אין הבדל בין אמירה מפורשת לבין רמיזה. עם זאת, התירו את האמירה בתנאים מסויימים:

1. עבור חולה, מצווה או צורך גדול - מותר לומר לגוי לעשות מלאכה האסורה מדרבנן בלבד (שו"ע בסעיף ה' וסעיף יט).

2. לצורך מצווה של רבים במקום הדחק מותר לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה דאורייתא (העיטור התיר לומר לגוי לעשות מלאכה דאורייתא במקום מצווה, והפוסקים הסתמכו על דעתו רק במקום מצווה של רבים. מגיד משנה, חיי אדם ומשנ"ב ב' רעו ס"ק כה).

3. רמיזה באופן של סיפור דברים בעלמא, בלי להשתמש בלשון ציווי - מותרת, בכל מקום שההנאה ממעשה הגוי מותרת (משנ"ב ס"ק עו).

ב. גם אם האמירה נעשתה באופן מותר, עדיין יש איסור להנות ממלאכה שגוי עשה עבור היהודי, חוץ מהמקרים הבאים:

1. עבור קטן מצווה או צורך גדול מותר להנות כשגוי עשה מלאכה דרבנן (שו"ע ומשנ"ב בסעיף ה')

2. אם הגוי לא עושה פעולה חיובית אלא פעולה שלילית (מכבה מכשיר, כי זאת לא נחשבת הנאה. הובא בארחות שבת).

3. הגוי הוסיף על דבר קיים ולא יצר דבר חדש (היה אור קטן שיכלו להשתמש בו בדוחק, והגוי הדליק אור נוסף. משנ"ב ס"ק עו).

4. אם הגוי הדליק דבר שמותר להדליק, ואגב כך נדלקו דברים נוספים (פסיק רישיה מותר בגוי. למשל, הרים את השלטר בשביל שיהיה אור לקטן, ואגב כך נדלקה הפלטה. תרומת הדשן שהובא ברמ"א ב' רנג, ה, ומשנ"ב שם בס"ק צט).

◎ אמירה לגוי בשבת (ב"י ומשנ"ב)

בדף קכא (עמוד א) המשנה אומרת שאם יש שריפה בבית של היהודי - אין צורך למנוע מגוי לכבות אם הוא בא מעצמו, ומאידך אסור לומר לו בפירוש לכבות. מדברי המשנה נלמד שאמירה לנכרי (לכבות) אסורה, ורק אם עושה מעצמו אין צורך למנוע ממנו.

בדף קנ (עמוד א) הגמרא מביאה שאסור לאדם לומר לחברו לשכור עבורו פועלים. הגמרא מעמידה שמדובר על אמירה לחברו הגוי, ואסור לומר לגוי לשכור פועלים בשבת עבור היהודי (אמנם הגמרא דוחה את ההעמדה הזאת, אך רק משום שבדף קכא, א כבר למדנו שאמירה לגוי אסורה).

טור ושו"ע: כל מה שאסור לעשות בשבת - אסור גם לומר לגוי לעשות עבור היהודי.

ל אך דבר שאסור משום מנהג או חומרה - מותר לומר לגוי לעשות אותו (מג"א ומשנ"ב).

א. בכלל איסור אמירה לגוי, אסור לומר לו לשכור בשבת פועלים בשביל עבודה לאחר השבת (חיי אדם ומשנ"ב).

ב. אפילו אם הגוי לא קוצב עם הפועלים את השכירות ולא סוגר איתם, אסור שידבר עם פועלים אפילו באופן עקרוני (חוות יאיר, בביאור הלכה).

הערות

⁸⁴ אמנם מהתורה גוי לא נעשה שליח לישראל, אך מדברי סופרים כן ולכן כשהגוי עושה בשליחותו של ישראל נחשב שהישראל עושה בעצמו (הנהגות מיימוניות ושו"ע הרב).

⁸⁵ בתירוץ השני היראים מחלק בין מלאכה שהגוי עושה בחפץ של ישראל ואיסורו מהתורה, לבין מלאכה שהגוי עושה בחפץ של הגוי ואיסורו מדרבנן. החולקים על היראים סוברים שהלימוד מהפסוק הוא אסמכתא בעלמא.

⊙ אמירה לגוי ביום חול (ב"י)

בבבא מציעא (ז, א) הגמרא מסתפקת האם מותר לומר לנכרי לחסום את פי השור ואחר כך לדרוש איתו את התבואה. ספק הגמרא הוא האם איסור אמירה לנכרי הוא רק בשבת או בכל ההלכות. בעצם חסימת פי השור אין איסור, אלא רק בכך שדש איתו אחר כך כשפיו חסום - ורב סעדיה גאון למד מכך שאיסור אמירה לגוי בשבת הוא אפילו כשאומר לו מערב שבת.

בשבת (קנ"ג, א) הגמרא אומרת שאם הולך בדרך ביום שישי ושבת כמעט נכנסת - התירו לו לתת לגוי לסחוב לו את ארנקו, כי אדם בהול על ממונו ואם לא יתירו לו יבוא לטלטל בעצמו. הר"ן דייק מהגמרא שאפילו מבעוד יום אמירה לגוי אסורה באופן עקרוני, ורק מהחשש שמא יבוא לטלטל בעצמו חכמים התירו.

רב סעדיה גאון, רא"ש, ר"ן, טור ועוד: אמירה לגוי אסורה אפילו מבעוד יום, ולא רק בשבת עצמה.

כך פסק שו"ע.

❖ **החתם סופר** סובר שאמירה דאמירה מערב שבת מותרת (לומר בערב שבת לגוי שיאמר לגוי אחר לעשות מלאכה בשבת). **הביאור הלכה** חולק עליו, ומביא ראיה לאיסור מדברי הרשב"א.

⊙ רמיזה לנכרי ביום חול (ב"י)

◀ **ריטב"א וטור:** גם ביום חול אסור לרמוז לנכרי לעשות מלאכה בשבת הבאה.

◀ **סמ"ג, תרומה, רשב"א והגהות מיימוניות:** מותר לרמוז ביום חול לעשות מלאכה בשבת.

כך פסק שו"ע.

ל **משנ"ב:** גם באופן הזה, אסור ליהודי להנות מהמלאכה שהגוי עשה עבורו בשבת (כדין מעשה שבת של גוי), ורק אם לא יצר הנאה חדשה אלא הוסיף על הנאה קיימת מותר (הנר דלוק, והגוי הגדיל את הלהבה).

סעיף ג | קנייה בשבת עבור יהודי

רא"ש ורבנו ירוחם: אסור לתת מעות לגוי ביום חול ולומר לו לקנות חפץ בשבת עבור היהודי⁸⁶. עם זאת, מותר לומר לגוי שיקנה לעצמו ואם היהודי יצטרך הוא יקנה ממנו⁸⁷, ואפילו ביום שישי מותר (הגהות מרדכי).

כך פסק שו"ע.

ל אפילו אם מבטיח לגוי שיקנה ממנו אחר כך - מותר (ב"ח ואליה רבה).

סעיף ד | לבקש מגוי שיקנה חפץ

סמ"ג וסמ"ק: מותר לתת כסף לגוי כדי שיקנה עבורו חפץ כלשהו, אם לא אומר לו בפירוש שיקנה בשבת.

כך פסק שו"ע.

ל מה הדין כשלא קצץ את שכר הגוי מראש:

◀ **סמ"ג:** אפילו כשלא קצץ מותר.

◀ **סמ"ק:** רק אם קצץ מראש, ואם לא קצץ אסור.

כך פסק מג"א, אליה רבה ומשנ"ב.

הערות

⁸⁶ אם אינו נותן מעות אלא רק אומר לגוי שיקנה עבורו - הפמ"ג הסתפק (ביאור הלכה).

⁸⁷ הב"י מביא שמקור הדין הוא בתוספתא בפסחים (ב, יב) שמותר לישראל למכור לגוי את חמצו ולקנות ממנו חזרה אחרי פסח. נראה שהלימוד הוא ששם למרות שנראה כהערמה לא אסור, וגם כאן אין לאסור למרות שנראה קצת כהערמה.

גר"א (בביאור הלכה): אם הגוי יכול להספיק לקנות מערב שבת - מותר אפילו כשלא קצץ.

- א.** אם יום השוק בשבת, וביום אחר קשה להשיג - אסור לומר לגוי לקנות אפילו בסתם, כי נחשב שאומר לו בפירוש לקנות בשבת (**מג"א, ט"ז ועוד**).
- ב.** כך הדין גם אם אומר לגוי ביום שישי שבמוצאי שבת עליו לצאת לדרך, ונחשב שאומר לו בפירוש לקנות בשבת (**אליה רבה, לבושי שרד ומשנ"ב. המג"א הקל בזה**).
- ג.** **ספר חסידים** כתב שאדם לא ידור במקום שהשוק בשבת, כי יבוא לידי חילול שבת (אך אם יש יום שוק נוסף באחד מימות השבוע - אין איסור. **מקור חיים**). אם השוק בשכונה אחרת - מותר (**כנסת הגדולה**).

❖ הנאה בשבת מהחפץ שהגוי קנה (משנ"ב ושער הציזון)

בסימן רעו (סעיף א) נפסק שאם גוי הדליק נר עבור יהודי - אסור להנות ממנו, אפילו אם קצץ שכר לגוי עבור זה מראש והגוי הדליק מעצמו, כי המלאכה נעשתה עבור היהודי (וגזרו שמא יבוא לומר לגוי בפירוש לעשות). מאידך, בסימן רנב (סעיף ד) שו"ע פסק שאם יהודי נתן לכובס גוי בגדים בערב שבת, קצץ לו שכר ולא אמר לו בפירוש לכבס בשבת - אם הגוי כיבס אותם בשבת מותר ללבוש אותם כבר בשבת עצמה.

◀ **ט"ז:** גם אם הגוי קנה עבור היהודי באופן המותר - אסור בשבת עצמה להנות מהחפץ (כדין הדלקת הנר, שאסור להנות ממלאכת הגוי).

◀ **אליה רבה ותוספת שבת:** מותר להנות (דומה לשימוש בגדים שהגוי כיבס, וההיתר משום שהגוי לא עשה זאת עבור הנאת היהודי אלא לצורך עצמו, לסיים את המוטל עליו. לעומת זאת הדלקת נר אינה לצורך הגוי כלל אלא לצורך היהודי, ולכן אסור)⁸⁸. עם זאת, אפשר שאם הגוי קנה מאכלים - יש להחמיר שלא לאכול בשבת עצמה (**שער הציזון**).

❖ מלאכה בבית היהודי (רמ"א ומשנ"ב)

רבנו ירוחם ורמ"א: השוכר גוי לקחת סחורה מבית היהודי למקום אחר, אסור לגוי לקחת אותה בשבת.

◀ אפילו אם קצץ לו את שכרו מראש ולא אמר לו לעשות בשבת - אסור, מכיוון שלוקח מבית היהודי בשבת (**מג"א, תוספת שבת ומשנ"ב**).

במידה והוציא את הסחורה מבית היהודי לפני שבת, אין בעיה שהגוי גם יוציא אותה אל מחוץ לתחום במהלך השבת (**מג"א ומשנ"ב**). כשקצץ לו שכר מראש ולא אמר לו להוביל את הסחורה בשבת דווקא).

סעיף ה | אמירה לגוי לצורך חולה ומצווה

בעירובין (סו. ב) נפסק שמותר לומר לגוי להביא מים חמים עבור תינוק כדי שיוכלו לקיים ברית מילה. הראשונים נחלקו האם ההיתר הוא דווקא במקרה הזה, האם גם בכל המצוות, והאם אפילו במלאכות דאורייתא:

◀ **תוס', רמב"ן, רשב"א וטור:** רק לצורך מצווה שהיא עצמה דוחה שבת (מצוות מילה) או עבור חולה גמור מותר, וגם אז רק מלאכה דרבנן.

◀ **נאונים, רמב"ם וראבי"ה:** מותר לומר לגוי לעשות מלאכה דרבנן בלבד לצורך מצווה או חולה.

◀ כן פסקו **שו"ע, רמ"א, לבוש ואליה רבה**.

◀ **עיטור ובה"ג:** מותר לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה דאורייתא לצורך מצווה או לחולה.

◀ **רמ"א** (בסימן רעו, ב) פסק שבמקום צורך גדול ניתן לנהוג כך. **מג"א** כתב שרק לעניין ברית מילה ניתן לסמוך על דעה זו.

הערות

⁸⁸ אמנם רמ"א אסר להשתמש בגדים שהגוי כיבס בשבת, אך זה דווקא מפני שכיבוס הוא מלאכה דאורייתא. במלאכה דרבנן (מקח וממכר) גם רמ"א יסכים שמותר להשתמש בחפץ אפילו בשבת עצמה (**שער הציזון**). בהערות על משנ"ב 'מתיבתא' הוכיחו זאת, עיי"ש בהערה).

❖ אמירה לגוי עבור צורך גדול (שו"ע ומשנ"ב)

רמב"ם ושו"ע: גם עבור צורך גדול ניתן להקל ולומר לגוי לעשות מלאכה דרבנן.

⤵ האחרונים נחלקו מה מוגדר צורך גדול:

◀ **מג"א:** הפסד כספי גדול.

◀ **אליה רבה:** רק צער הגוף, והפסד כספי אינו סיבה להתיר.

❖ אין לדמות דבר לדבר באיסורי דרבנן, ואין להתיר אלא רק מה שחכמים כתבו בפירוש. לפעמים חכמים התירו אפילו לצורך דבר קל כגון קניית בית בארץ ישראל, ולפעמים החמירו אפילו לצורך דבר חמור כגון ברית מילה (**מגיד משנה**, הובא בב"י ובמשנ"ב).

סעיף ו | חישוב חשבונות בשבת

בדף קנ (עמוד א) הגמרא אומרת שמותר לעשות בשבת חשבונות אם אין להם השלכה מעשית, אך אם עדיין צריך לעשות את החשבונות האלו, כגון שעדיין עליו לשלם כסף לפועלים - אסור לעשות חשבונות כאלה בשבת.

טור ושו"ע: אסור לעשות חשבונות בשבת אפילו על דברים שהיו בעבר, אם עדיין צריך להם (כגון אם עדיין לא שילם את שכר הפועלים). אם אין לו צורך בחשבונות - מותר.

א. אסור לעשות את החשבונות אפילו אם אחרי החישוב מתברר לו שאינו צריך לשלם כסף נוסף לפועלים (**ט"ז ומשנ"ב**).

ב. גם אם לאדם עצמו אין צורך בחשבונות, אך לחברו יש צורך בחשבונות - אסור לו לעשותם (**ט"ז, תוספת שבת ומשנ"ב**. האליה רבה מקל בכך).

ג. אמנם מותר לעשות חשבונות שאין בהם צורך, אך הם נכללים בשיחה בטילה וראוי למעט בהם בשבת (**מגיד משנה** בדעת **הרמב"ם**). **מהרש"ל** כתב שאפילו ביום חול ראוי לתלמיד חכם למעט משיחה בטילה, כי מבטל מלימודו (**אליה רבה ומשנ"ב**).

סעיף ז | רמיזה למוצאי שבת

בגמרא שם נפסק שמותר לאדם לומר לחברו בשבת 'הנראה שתעמוד עימי לערב' כשכוונתו לרמוז לו שרוצה לשכור אותו למלאכה. הרמב"ם מוסיף שאסור לומר 'היה נכון עמי לערב', כי זאת כבר לא רמיזה אלא אמירה מפורשת.

טור ושו"ע: מותר לומר לחברו בשבת 'הנראה שתעמוד עימי לערב', אך אסור לומר 'היה נכון עמי לערב'.

⤵ ואין הבדל לעניין זה בין אם אומר ליהודי או לגוי (**משנ"ב**).

סעיף ח | תכנון דבר המותר בשבת

בדף קנ (עמוד ב) רב יהודה אומר שמותר לאדם לומר לחברו שהוא מתכנן למחרת ללכת לעיר מסויימת, ולמרות שהיא נמצאת מחוץ לתחום - מכיוון שאם יש מחיצות מותר ללכת, מותר גם לספר שמתכנן ללכת לשם⁸⁹.

הערות

⁸⁹ רבנו ירוחם חולק על רוב הראשונים, וסובר שההיתר הוא רק אם היו מחיצות בפועל. הב"י תמה על סברת רבנו ירוחם, שלפי דבריו לא ברור חידוש הגמרא. לענ"ד גם לדברי רבנו ירוחם יש חידוש, כי עד עכשיו היה אפשר להבין שכל דיבור של תכנון ליום חול אסור, ורב יהודה חידש שאם ניתן לעשות משהו בשבת עצמה, מותר גם לתכנן אותו ליום חול. לדברי שאר הראשונים בנוסף לחידוש הנ"ל יש חידוש נוסף - שגם אם באופן מעשי אסור לעשות את הפעולה המדוברת בשבת (כי אין מחיצות ולכן אסור ללכת), אם באופן עקרוני אפשר בתנאים מסויימים ללכת בשבת - מותר לתכנן ליום חול.

תוס', רא"ש, ר"ן, רמב"ם, רי"ף ועוד: אפילו אם אין מחיצות בפועל, מכיון שאם היו מחיצות היה מותר ללכת - מותר לספר. יכול אפילו לומר לחברו 'לך עבורי לעיר ההיא למחר'.

כך פסק שו"ע.

א. אמנם מותר לומר 'אני הולך לעיר מסויימת' למרות שבפועל לא ילך ברגל, אך אסור לומר 'אני אסע לעיר מסויימת', כי פעולת הנסיעה אסורה (ט"ז, מג"א ומשנ"ב).

ב. דעת המג"א שלרוב הראשונים כל עוד לא אומר לחברו שיצטרף לתכנון שלו - מותר לדבר אפילו על דבר האסור בשבת, ורק הרא"ש מחמיר. האחרונים (אליה רבה, מאמר מרדכי ופרי מגדים). חלקו על המג"א וסוברים שלכו"ע אסור לתכנן דבר האסור בשבת, אפילו כשמתכוון לעשות אותו לבדו (ביאור הלכה).

ג. אסור לתכנן להביא פירות מחוברים, אך אם אומר לחברו שיביא לו למחרת פירות ולא מפרט על איזה פירות מדובר, למרות שבבירור כוונתו לפירות המחוברים - מותר, כי במילים שאומר אפשר להבין שכוונתו לדבר המותר בשבת (תוספת שבת, בביאור הלכה).

⊙ להחשיך על התחום (ב"י)

במהלך הגמרא שם מקשים על דין זה ממשנה האוסרת להחשיך על התחום בשביל לשכור פועלים או להביא פירות. מדברי הגמרא יוצא שאסור להמתין בשבת בקצה תחום שבת בשביל לעשות דבר שאין צד היתר לעשות אותו בשבת עצמה, כמו שאסור לתכנן לעשות אותו ביום חול.

עם זאת, המשנה אומרת שאם כוונתו לשמור על הפירות (דבר שמותר לעשות בשבת) - מותר לו להחשיך על התחום עבור כך, ומכיוון שעיקר כוונתו בשביל לשמור על הפירות יכול גם להביא פירות כשחוזר, למרות שאסור לו ללכת בשביל להביא פירות (כשהם מחוברים או מוקצה בשבת).

טור ושו"ע: דברים שאינו יכול לעשות בשבת - אסור גם להמתין בקצה התחום כדי לעשות אותם מיד בצאת שבת. אם ממתין בקצה התחום כדי ללכת במוצאי שבת לשמור על הפירות (דבר שמותר אפילו בשבת עצמה, אם היו מחיצות והיה יכול להגיע למקום הפירות), יכול בחזרתו גם להביא פירות.

◆ דבר האסור מדרבנן (ב"י)

בגמרא שם מבואר שבדבר שאין שום היתר לעשות בשבת עצמה, כגון להביא פירות מחוברים, אסור גם לומר שמתכנן להביא אותם ביום ראשון (כמו שאסור להחשיך על התחום עבורם). הגמרא מקשה מדברי רב אושעיא האוסר לתכנן להביא קש ותבן, שהם תלושים, ומשיבה שמדובר על קש ותבן עם ריח רע שהם מוקצה, וגם בהם אין צד היתר להביא בשבת.

רא"ש, טור ושו"ע: דבר שאין היתר לעשותו בשבת, אפילו אם אסור מדרבנן בלבד - אסור גם לתכנן לעשות אותו ביום חול.

סעיף ט | המתנה לדבר שאינו ניכר

תוס', רמב"ן, רשב"א ומגיד משנה: כאמור, אסור לאדם להמתין בקצה תחום שבת כדי ללכת במוצאי שבת לדבר שאסור לעשותו בשבת. עם זאת, אם יש לו גינה או שדה בתוך התחום ורוצה מיד בצאת שבת לעבוד בגינה - מותר לו להמתין על ידה, כי לא מוכח שממתין שם בשביל פעולה האסורה בשבת.

כך פסק שו"ע.

אם בעצם המתנה שלו מוכח שכוונתו להמתין למוצ"ש כדי לעבוד - אסור (משנ"ב עפ"י הראשונים).

סעיף י | 'שמור לי ואשמור לך'

בגמרא (קנא, א) מבואר שמותר לאדם לומר לחברו 'שמור לי את הפירות שנמצאים בתוך התחום שלך, ואני אשמור לך את הפירות שנמצאים בתוך התחום שלי'.

טור ושו"ע: מותר לומר לחברו 'שמור לי את הפירות שנמצאים בתחום שלך, ואני אשמור לך את הפירות שנמצאים בתחום שלי'.

ל החידוש שאינו נראה כשכירות. **משנ"ב** (אמנם מצד הלכות שכירות נחשבים כשומרי שכר זה של זה (שער הציון), אך לענין האיסור בשבת הנובע מ'דבר דבר' אין איסור).

סעיף יא | השאלה והלוואה

המשנה בדף קמח (עמוד א) אומרת שמותר לאדם לשאול מחברו כדי יין וכדי שמן, בתנאי שלא יאמר לו 'הלויני'. הגמרא שואלת מה ההבדל, ומשיבה שאם אומר 'השאלני' לא יבואו לכתוב ואם אומר 'הלויני' יבואו לכתוב. הגמרא מקשה על כך שהרי בימות החול אנשים לא מדייקים בלשונם ולפעמים גם כשמתכוונים להלוואה אומרים לשון 'השאלני', והם כותבים - ומשיבה שמכיוון שבשבת חכמים התירו דווקא השאלה ולא הלוואה - הדבר ניכר ולא יבואו לכתוב.

הראשונים נחלקו מדוע בהלוואה יבואו לכתוב ובהשאלה לא יבואו לכתוב: רש"י סובר שהשאלה היא לזמן קצר והלוואה לזמן ארוך, ותוס' סובר שבהשאלה החפץ חוזר כפי שהוא ובהלוואה לא מחזירים אותו אלא חפץ אחר.

טור ושו"ע: השואל דבר בשבת צריך להשתמש בלשון 'השאלני' ולא בלשון 'הלויני', מכיוון שהשאלה מתפרשת לזמן מועט ולא יבואו לכתוב, והלוואה כדבר לזמן ארוך ויבואו לכתוב (כדעת רש"י).

⊙ הלוואה לזמן קצר (פמ"ג, משנ"ב, ילקוט ביאורים של מתיבתא על הגמרא)

כאמור, רש"י ותוס' נחלקו מדוע בהלוואה יבואו לכתוב ובהשאלה לא. רש"י סובר שהשאלה היא לזמן קצר והלוואה לזמן ארוך, והפוסקים נקטו כדעת רש"י. מתוך כך יש מקום לשאול, מה הדין כשאומר 'הלויני לזמן קצר'? מצד אחד נוקט לשון הלוואה, אך מצד שני מפרש שכוונתו לזמן קצר.

◀ **פסקי רי"ד:** אם אומר בפירוש שהלוואה לזמן קצר - מותר.

◀ **ריטב"א:** באופן עקרוני אם אמר שהלוואה לזמן קצר היה צריך להתיר, אך למעשה יש לאסור כי יבוא לומר 'הלויני' בסתם.

◀ **פמ"ג בדעת הרשב"א**⁹⁰: כל שמשתמש בלשון הלוואה אסור, אפילו כשמסביר שכוונתו להחזיר תוך זמן קצר.

Ⓢ כך פסק משנ"ב.

❖ כשרגילים להלוות לזמן קצר (משנ"ב והערות על משנ"ב מתיבתא)

מג"א: אם רגילים להלוות לזמן קצר - מותר להשתמש גם בלשון 'הלויני', כי לא יבואו לכתוב.

Ⓢ כך פסק משנ"ב.

ל בספר **מתוק מדבש** (ר' יהונתן אייבשיץ) כתב שהמג"א אינו הולך בדרכו של הרשב"א שהוזכר לעיל, וממילא לא מובן כיצד המשנ"ב פסק לעיל כדעת הרשב"א וכאן כדעת המג"א. **בערך השולחן** ביאר שבהלוואה סתם שאין דרכם של מלווים לדחוק את הלווה להחזיר את הלוואה - אסור, ומדבריו משמע שאם יש מנהג להחזיר מיד - מותר. לפי דבריו מובן כיצד המשנ"ב פסק כדעת הרשב"א וגם כדעת המג"א.

❖ כשלא מבדילים בין המילים (ב"י ומשנ"ב)

רבנו פרץ כתב שבלשון לועזית אין הבדל במשמעות בין לשון השאלה ללשון הלוואה. בב"י כתב שמדבריו לא ברור האם בלועזית שניהם מותרים או שניהם אסורים.

רשב"א, ר"ן וסמ"ג: אם ההבדל בין לשון השאלה ללשון הלוואה לא ברור - צריך להשתמש בלשון אחרת שבה הדבר ברור, כגון 'תן לי' (ומותר להוסיף 'ואחזור ואתן לך'. ט"ז ומשנ"ב).

הערות

⁹⁰ יש להעיר שהרשב"א עצמו דיבר על מצב שאמר 'הלויני' ואחזיר מתי שתצצה, וסברתו שאין דרכם של מלווים לתבוע שיחזירו את הלוואה תוך שלושים יום ולכן יבואו לכתוב. מפשט דבריו לכאורה נראה שאם בפירוש אמר 'הלויני' ואחזיר תוך יומיים' מותר, כי לא יבואו לכתוב. עכ"פ הפמ"ג ואחרונים נוספים לא פירשו כך את דבריו.

- א.** מותר לתת משכון אם המשאל אינו מאמין שיחזיר לו, אך לא יאמר 'הילך משכון' (ארחות חיים ורמ"א).
 דווקא דבר שהוא צורך שבת מותר להשאיל, אך דבר שאינו צורך שבת אסור (מג"א ומשנ"ב).
- ב.** אפילו כשלווה ספרים לצורך מצווה לא יאמר 'הלויני' אלא 'השאלני' (פמ"ג).
- ג.** כשם שאין לוויים בשבת - כך גם לא פורעים בשבת (ריב"ש). אם אומר לשון החזרה ולא לשון פריעה - מותר (תוס'), בתנאי שהוא צורך שבת (משנ"ב בשם האחרונים).

סעיף יב | קריאת תפריט

המשנה בדף קמט (עמוד א) אומרת שמותר לאדם לחשב כמה אורחים יש לו וכמה מנות, אבל לא מתוך הכתב. בדף קמט (עמוד א) האמוראים נחלקו מה הסיבה: רב ביבי סובר שזו גזירה שמא ימחק (כשיראה שאין לו מספיק אוכל, ימחק שמות של חלק מהאורחים כדי שלא יזמינו אותם), ואביי סובר שזו גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות. הנפק"מ בין הדעות היא שהדברים רשומים על הכותל במקום גבוה - לרב ביבי מותר, כי אין חשש שיבוא למחוק (כי הכיתוב גבוה וקשה להגיע לשם), ולאביי אסור כי עדיין יש חשש שיבוא לקרוא בשטרי הדיוטות. דעתו של אביי מסתדרת עם סברת רבה (הסובר שאסור לקרוא לאור הנר אפילו אם הנר גבוה ואינו יכול להגיע אליו), ולכן כתבו רי"ף, רמב"ם ורא"ש שאין הלכה כרב ביבי, ואפילו אם הדברים רשומים על הכותל במקום גבוה יש לאסור⁹¹.

רי"ף, רמב"ם, רא"ש וטור: אסור לקרוא את רשימת המנות והאורחים מתוך הכתב, בין אם כתוב על נייר ובין אם כתוב על הקיר, ואפילו אם כתוב במקום גבוה שאינו מגיע אליו.

כך פסק שו"ע⁹².

ל מכיוון שהיום לא מכינים מספר מדויק של מנות אין חשש שבעל הבית יבוא למחוק, ולכן מותר לקרוא את רשימת המוזמנים מתוך הכתב (הרב אלישיב בשש"כ פכ"ט הערה קלג). במקום שיש מעקב אחרי האורחים (כגון בית מלון או בית חולים) - אסור (שש"כ)⁹³.

⊙ כתב החקוק בכותל (ב"י)

בגמרא מובאת ברייתא שמותר לאדם לחשב את האורחים מתוך הכתב שעל הכותל, והגמרא מעמידה שמדובר על כתב שחקוק בכותל. במציאות כזאת אין לאסור משני הטעמים - 'שמא ימחק' לא שייך כי הכתב חקוק בכותל, וגם 'שמא יקרא' אין כאן, כי לא יטעו להחליף קריאה מהכותל בקריאה בשטר. רבנו ירוחם הוסיף שההיתר בכתב חקוק הוא דווקא כשהכתב שקוע בתוך הכותל, אך אם הכתב בולט מהכותל אסור, כי עדיין יש חשש שימחק.

שו"ע: כתב חקוק ששקוע בתוך הכותל מותר לקרוא. דווקא בכותל, אם חקק בטבלה ופנקס אסור⁹⁴.

◆ קריאה של המלצר מתוך הכתב (משנ"ב)

א. אמנם למי שאינו בעל הבית אין חשש שיבוא למחוק את הכתוב, אך עדיין סברת שמא יקרא שייכת ולכן גם לאחרים אסור לקרוא את התפריט ורשימת המוזמנים (ב"ח ושיירי בנסת הגדולה).

הערות

⁹¹ נראה לבאר שבמחלוקת אביי ורב ביבי, שלדעת רב ביבי החשש הוא שמא ימחק ולא אומרים את סברת 'לא פלוג' (רב ביבי חולק על רבה). אביי חושש גם משום שמא ימחק בתוספת סברת 'לא פלוג' (כי הוא מסכים לדעת רבה), אלא שהוא הוסיף סברא נוספת - שמא יקרא, וסברא זו הוסיפה איסור גם בכתב החקוק על פנקס וטבלה.

ממילא, בכתב הכתוב על הכותל במקום גבוה אביי אוסר משני טעמים - גם מחשש שמא ימחק ומדין לא פלוג, וגם מחשש שמא יקרא ששייך גם במקום גבוה. רב ביבי סובר שכתב על הכותל במקום גבוה מותר: מצד חשש מחיקה הוא לא סובר כרבה ומכיוון שכן לא אומרים 'לא פלוג', ומותר, ומצד סברת שמא יקרא הוא סובר שכותל בשטר לא מיחלף, ואין סיבה לגזור.

⁹² שו"ע פסק כדעת אביי: הוא הזכיר את סברת שמא יקרא, ובשער הציון הוסיף שמקבלים גם את סברת שמא ימחק וכדברי רבה. יש להעיר שהרמב"ם לא פסק כאביי וסובר שהאיסור הוא רק שמא ימחק, אלא שקיבל גם את סברת רבה ואפילו כשכתוב על הכותל במקום גבוה נראה שאוסר.

⁹³ בשולחן שלמה (סי' שז, הערה ו) כתב שיתכן ומותר להציץ בתפריט של סעודות השבת, כדי לראות את סדר המנות.

⁹⁴ כפי שהוזכר לעיל, דעת הרמב"ם שהחשש הוא שמא ימחק בלבד. מתוך כך כתב הרמב"ם שמותר לקרוא כתב החקוק בטבלה ובפנקס.

- ב.** בסעודת מצווה יש להקל לאחרים לקרוא (מג"א ומשנ"ב).
- ג.** יש שיישבו את המנהג להקל שהמלצר קורא מתוך הכתב אפילו לסעודת רשות, כי לא גזרו על המלצר כדי שלא יבואו לידי תקלה (שערי תשובה).

סעיף יג | קריאה בשטרי הדיוטות

- כפי שהוזכר בסעיף הקודם, חכמים אסרו קריאת תפריט ורשימת מוזמנים, ואביי ביאר שהאיסור הוא שמא יקרא בשטרי הדיוטות.
- בדף קטז (עמוד ב) מובאת דעתו של רבי נחמיה שאסור לקרוא בכתבי הקודש בשבת, כדי שלא יבואו לקרוא בשטרי הדיוטות (אמנם להלכה דעתו לעניין קריאת כתבי הקודש נדחתה, אך האיסור לקרוא בשטרי הדיוטות מוסכם). הראשונים נחלקו מה הסיבה שאסור לקרוא בשטרי הדיוטות:
- ◀ **רש"י** (לביאור הפמ"ג, א"א סקכ"א), **ר"י ורא"ש** (פרק שואל, סימן א): האיסור הוא מדין 'ממצוא חפצך'.
- ◀ **רמב"ם ור"ן** (דף מג, ב מדפי הר"ף): האיסור מחשש שמא ימחק.

© מה אסור לקרוא (ב"י, פנה"ל)

- מוסכם ששטרי הדיוטות הם שטרי מקח וממכר ושטרי חשבונות. הראשונים נחלקו האם דברים נוספים נאסרו משום שטרי הדיוטות:
- ◀ **ר"ת וראב"ה**: רק שטרי הדיוטות אסורים. מותר לקרוא באגרות רשות ובאגרות שאלת שלום.
- ◀ **רש"י, רא"ש, רבנו יונה, ר"ן ורשב"א**: אסור לקרוא גם באגרות הרשות ואגרות שאלת שלום (דברים שאין לאדם צורך בהם כלל), שמא יבוא לקרוא גם בשטרי הדיוטות.
- ☞ כך פסק שו"ע.

- ◀ **רמב"ם** (בפירוש המשנה, פכ"ג, ב) ו**מאירי**: בכלל איסור שטרי הדיוטות נכללים כל הדברים הכתובים, אפילו דברי חכמה ומדע, חוץ מדברי תורה.

◀ אפשר לבאר את שהמחלוקת כאן תלויה במחלוקת מדוע אסור לקרוא בשטרי הדיוטות: הסוברים שמותר לקרוא אגרות רשות נוקטים שמקור האיסור הוא מדין 'ודבר דבר', ולכן בדבר שלא קשור למקח וממכר מותר (ואפשר שכך סובר ר"ח). מאידך, הסוברים שכל דבר כתוב נכלל באיסור סוברים שהאיסור מחשש שימחק, והחשש שייך בכל דבר כתוב (וכך נוקם הרמב"ם).

בדעת הסוברים שאגרות רשות אסור לקרוא ושאר הדברים מותר, יש מקום לשני הצדדים: ניתן לומר שהאיסור הוא מדין 'ודבר דבר' וגזרו בדבר שאין בו צורך שמא יבואו לקרוא בשטרי הדיוטות (הרא"ש כתב כך בפירוש, והפמ"ג כתב שכך סובר רש"י), ואפשר לומר שהחשש הוא שמא ימחק - בדבר סתמי חששו, אך אם יש סיבה לקריאה הקלו ולא חששו (וכך סובר הר"ן).

- ❖ בסעיף הקודם הוזכר שיש להקל בקריאה מתוך הכתב לצורך מצווה. הסברא להתיר היא דווקא לסוברים שטעם האיסור הוא מדין 'ממצוא חפצך', אבל לסוברים שהאיסור מחשש שימחק - אין להתיר אפילו לצורך מצווה (פמ"ג, אשל אברהם ס"ק טז).

© עיון בלא קריאה (ב"י)

- הראשונים נחלקו האם מותר לקרוא שטרי הדיוטות בעיון בלבד, בלי שקורא את הדברים בשפתיו.
- ◀ **רבנו יונה, רא"ש ושיבולי הלקט**: האיסור הוא אפילו כשמעיין בלבד ולא קורא את הדברים בשפתיו.
- ☞ כך פסק שו"ע (ואם אינו יודע מה כתוב בשטר, שו"ע בסעיף הבא פסק להקל).

◀ **מרדכי, הגהות מרדכי והגהות מיימוניות** (בשם אור זרוע): אם מעיין ולא קורא בשפתיו - מותר⁹⁵.

סעיף יד | מכתב שהגיע בשבת

במכתב שהגיע לאדם בשבת יכולים להיות שלוש בעיות: איסור הנאה ממעשה שבת אם גוי הביא את המכתב מחוץ לתחום, איסור מוקצה, ואם אינו יודע מה כתוב במכתב - אולי הוא מכיל דבר האסור לקרוא משום שטרי הדיוטות.

הראשונים נחלקו האם מותר לקרוא מכתב שהובא ע"י גוי מחוץ לתחום, והאם מכתב כזה מוקצה:

◀ **ר"ת, ראבי"ה, תוס' ומרדכי בשם האור זרוע:** מותר לקרוא את המכתב. אין איסור הנאה ממעשה שבת (כי הגוי שהביא את המכתב לא עשה זאת בשבילו, אלא בשביל השולח), וממילא גם לא איסור מוקצה.

◀ **טור:** אסור לקרוא את המכתב. ההנאה בקריאת המכתב אסורה והוא גם מוקצה ואסור לטלטלו.

◀ **מהר"ם מרוטנבורג:** מותר לקרוא את המכתב בלי לגעת בו (אפשר שסברתו שקריאת המכתב אינה נחשבת הנאה ממנו, ולכן אמנם המכתב הוא מוקצה ואין להנות ממנו כי הגוי הביאו מחוץ לתחום, ובכל זאת הקריאה מותרת).

☞ **שו"ע:** מותר לקרוא את המכתב, אך טוב להיזהר שלא לגעת בו (חשב לסברת המהר"ם).

☞ **ביאור הלכה** (עפ"י הגר"א): למעשה לעניין קריאת המכתב נכון למי שהמכתב נשלח אליו להחמיר, אך ודאי שמתיר לכולם טלטל את המכתב (כי דבר שאינו מוקצה ליהודי אחד - אינו מוקצה לכולם).

☉ אגרת שאינו יודע מה כתוב בה (ב"י בסעיף יג)

באגרת שאינו יודע מה כתוב בה יכול להיות ענייני מסחר, דברי הרשות או דברי צורך. דבר צורך לכו"ע מותר לקרוא בשבת, קריאת דברי הרשות תלויה במחלוקת ראשונים בסעיף יג, וענייני מסחר לכל הדעות אסור.

הראשונים נחלקו האם מותר לקרוא בשבת אגרת שאינו יודע מה כתוב בה:

◀ **ר"ת:** מותר לקרוא אגרת שאינו יודע מה כתוב בה, שמא יש בה דבר צורך (אפילו האוסרים לקרוא אגרות רשות יתירו מטעם זה, אם האגרת נשלחה בשבת עצמה כך שיש סבירות גבוהה שיש בה דבר צורך - **רבנו ירוחם**).

◀ **טור** (לפירוש הב"י): האוסרים לקרוא אגרות רשות יחמירו גם באגרת שאינו יודע מה כתוב בה, כל שלא יודע בפירוש שיש בה דבר צורך.

☞ **שו"ע:** אם הגיעה אליו אגרת שאינו יודע מה כתוב בתוכה, יכול לעיין בה ולא יקרא בפיו (שו"ע הקל רק בצירוף שתי סברות: כשמעיין ולא קורא בשפתיו, וכן שאינו יודע מה כתוב באגרת. **משנ"ב**).

א. אם מקפיד על המכתב ושומר אותו כדי שלא יאבד - המכתב מוקצה עבורו (**מג"א וחיי אדם**).

ב. נהגו שלא לקבל מכתב מידי שליח גוי, אלא השליח מניח את המכתב מידו ואז לוקחים אותו. הסברא בכך היא חשש שיבואו לקחת את המכתב מהגוי לפני שיעמוד לפוש, ונמצא שהיהודי עושה את ההנחה וממילא את גמר מלאכת ההוצאה מרשות לרשות (**משנ"ב**). והביא שהט"ז פקפק בצורך הזה).

ג. כשהאגרת חתומה אסור לפתוח אותה (הכרעת המשנ"ב בסימן שמ, י), אלא רומז לגוי שאינו יכול לפתוח את האגרת, והגוי פותח. רק לצורך גדול ניתן לומר לגוי בפירוש (**משנ"ב** עפ"י האחרונים).

סעיף טו | כתב שמתחת לתמונה

הברייתא בדף קמט (עמוד א) אומרת שאסור לקרוא בשבת כתב המהלך מתחת לצורה. רש"י מבאר שהכוונה לציורים שכתוב מתחתם מה מופיע בציור.

הערות

⁹⁵ הגר"א כתב שישוד דברי המתירים לעיין בלי לקרוא בשפתיים הוא שסוברים שאיסור שטרי הדיוטות נובע מדין 'ממצוא חפצך', כי בדין 'ממצוא חפצך' הכלל הוא שדיבור אסור והרהור מותר, והדבר מסתדר לדעת המרדכי והגהות מיימוניות שהתירו קריאת אגרות הרשות.

יש להעיר שהרא"ש סובר שהאיסור בשטרי הדיוטות הוא משום 'ממצוא חפצך' ובכל זאת סובר שהעיון אסור. אפשר שסברתו שאמנם האיסור עצמו לא שייך כאן, ובכל זאת אסרו שמא יבואו לקרוא בשפתיים.

טור ושו"ע: אסור לקרוא בשבת כתב מתחת לתמונה.

ל מהי סיבת האיסור?

◀ **ב"י ורש"י** (להעמדת הפמ"ג): כתב כזה נחשב שטרי הדיוטות ממש.

◀ **רש"י** (בפשוט הדברים), **רא"ש**, **שיבולי הלקט ולבוש**: מחשש שמא יבואו לקרוא בשטרי הדיוטות.

☞ כך פסק משנ"ב.

סעיף טז | קריאת דברי חולין

תוס', רבנו יונה ורא"ש: דברי חשק, כתבי מליצות ומשלים של חול - אסור לקרוא בשבת, ודברי חשק אסור לקרוא אפילו ביום חול מדין מושב ליצים, ויש בהם איסור בכך שמגרה את היצר.

☞ כך פסק שו"ע.

◆ דברי חול הכתובים בעברית (דרכי משה ומשנ"ב)

◀ **דרכי משה** (וכ"כ ברמ"א): האיסור בכתבי מליצות ומשלים הוא דווקא כשכתובים בלשון לועזית, אך אם כתובים בעברית - מותר, כי בלשון עצמה יש קדושה.

◀ **אגודה, ט"ז, ב"ח, גר"א ועוד** (במשנ"ב): דברי חול אוסרים אפילו כשכתובים בעברית.

◎ קריאת עיתון בשבת (משנ"ב, ילקוט יוסף, שש"כ, ארחות שבת, שיעור קול צופייד)⁹⁶

בפשטות קריאת עיתון בשבת אסורה משום שטרי הדיוטות, ואכן אחרונים רבים כתבו שאסור לקרוא עיתון בשבת כלל. עם זאת, מקור האיסור מדרבנן (רוב הפוסקים סוברים שהאיסור בשטרי הדיוטות הוא משום 'דבר דבר'), ויש כמה סברות להקל: כשהעיתון כתוב בעברית, אינו יודע מה כתוב בעיתון ואולי יש בו דבר צורך, יש בקריאה עונג שבת וכן אם מעיין ואינו קורא בפיו. חלק מהפוסקים אסרו, וחלק התירו מסברות שונות:

◀ **יעב"ץ, שולחן עצי שיטים, כלכלת השבת, משנ"ב והרב מרדכי אליהו:** אסור לקרוא עיתון (אמנם מעיקר הדין מי שמתענג בקריאה מותר, אך למעשה יש לאסור בגלל המודעות ואולי יבוא לקרוא גם בהם).

◀ **מג"א:** אם מתענג בקריאת העיתון - מותר, משום עונג שבת⁹⁷.

◀ **שבות יעקב** (ג, כג): מותר לקרוא עיתון בשבת (לפעמים יש צורך לדעת את המתרחש).

◀ **דעת תורה, שש"כ וילקוט יוסף:** מותר לקרוא בעיתון את החדשות⁹⁸, אך אסור לעיין בענייני מקח וממכר או במודעות. ראוי לירא שמים להחמיר ולא לקרוא עיתון כלל. מותר לקרוא דברי תורה שמתפרסמים בעיתונים.

◆ קריאה שיש בה עונג (הרחבות לפנה"ל)

בעיתון יש גם ענייני מקח וממכר, ולכן יש שאסרו אפילו כשמתענג. במקום שקורא דברי חולין שאין בהם כלל ענייני מקח וממכר, אחרונים רבים התירו את הקריאה משום עונג שבת:

הערות

⁹⁶ בנספחים שבסוף הסיכום מובאת תשובה בעניין קריאת ספרי חול ועיתונים.

⁹⁷ המג"א בסימן שא סק"ד למד בדעת הש"ע שמוותר לאדם לקרוא דבר שנאסר משום שטרי הדיוטות אם זה עונג עבורו. המשנ"ב בשער הציון שם (סק"ז) מביא שהאחרונים דחו את דבריו, וסוברים שאין להתיר משום עונג שבת דברים שנאסרו משום שטרי הדיוטות, ובהמשך הסיכום התייחסנו לדין זה.

בשולחן עצי שיטים כתב שיש המקלים לקרוא עיתון מכיוון שמתענגים מהקריאה, אלא שלמעשה כתב להחמיר. בארחות שבת (כב, הערה ר"ח) מביאים שהרב אלישיב התיר לקרוא חדשות בקצרה, ואם הוא מתענג מהקריאה אפשר בדוחק גדול להתיר. נראה שהסתמך בדוחק על סברת המג"א.

⁹⁸ גם את החלקים המתורים בקריאה - דווקא כשעוד לא קרא מותר, אך אם כבר קרא את הדברים - אין לחזור ולקרוא אותם בשבת (שש"כ), והסברא בזה היא שאם אינו יודע מה כתוב שם קל יותר להתיר, כפי שראינו בסעיף יד לעניין אגרת.

◀ **מג"א, פמ"ג, יעב"ץ, ברכי יוסף, שערי תשובה, מהרש"ם, נזר ישראל, הרב אלישיב:** אם מתענג בקריאת דברי החולין - מותר לו לקרוא, כל עוד הדברים נאסרו אטו שטרי הדיוטות ואינם שטרי הדיוטות ממש.

◀ **מאמר מרדכי, שו"ע הרב וחמד משה:** אסור לקרוא דברים שנאסרו אטו שטרי הדיוטות אפילו אם מתענג בקריאתם.

סעיף יז | קריאת חכמות חול

כפי שהוזכר בסעיף יג, דעת הרמב"ם והמאירי שאסור לקרוא בשבת כל דבר שאינו תורה. כאן הביא את המחלוקת בעניין קריאת ספרי חכמות חול:

◀ **רמב"ם, רז"ה ומאירי:** אסור לקרוא בשבת שום חכמה שאינה חכמת התורה (רק בספרים שיש בהם לכל הפחות סרך קדושה מותר. רז"ה).

Ⓢ כך פסק **שו"ע**⁹⁹ (ואליה רבה כתב שראוי לירא שמים להחמיר בזה).

◀ **רשב"א ורמב"ן:** מותר ללמוד חכמות חול, ואינו דומה לשטרי הדיוטות.

Ⓢ כך פסקו **לבוש, שולחן עצי שיטים, שו"ע הרב ומשנ"ב.**

סעיף יח | דיבור עם שד

רבנו ירוחם (עפ"י הגמרא בסנהדרין קא, א): מה שמותר לשאול מהשדים ביום חול - מותר גם בשבת.

Ⓢ כך פסק **שו"ע**.

⌚ דווקא לענייני רפואה מותר בשבת, אך אם רוצה למצוא אבדתו וכדו' אסור לשאול שדים מדין 'ממצוא חפצך' (**מג"א ומשנ"ב** עפ"י **רש"י** בסנהדרין).

סעיף יט | רמיזה לגוי במקום הפסד

הגמרא בכתובות (ע, ב) אומרת שדווקא בדליקה התירו לומר לגוי 'כל המכבה אינו מפסיד', אך בשאר איסורי שבת לא התירו¹⁰⁰.

פשט הדברים שאסור לרמוז לגוי לעשות מלאכה אחרת האסורה בשבת, ורק כיבוי התירו (וכך מפורש בירושלמי). עם זאת, חלק מהראשונים פירשו את הגמרא שאין הכוונה רק למלאכת כיבוי, אלא למלאכות שיש בהם הפסד ממון.

◀ **ירושלמי, רשב"א, תרומה וסמ"ג:** דווקא בכיבוי שריפה התירו לומר לגוי, ובשאר מלאכות שבת לא.

◀ **בה"ג ורא"ש:** כוונת הגמרא שרק במקום הפסד התירו, ואין הבדל בין מלאכות שבת. במקום הפסד מותר לרמוז לגוי בכלן.

Ⓢ כך פסק **שו"ע** (ובב"י ביאר שמכיוון שאמירה לגוי אסורה מדרבנן - כדאי בה"ג ורא"ש לסמוך עליהם).

א. יכול לרמוז לגוי אפילו אם הגוי יעשה מלאכה דאורייתא. אם רוצה שהגוי יעשה מלאכה האסורה מדרבנן בלבד יכול לומר לו בפירוש כשיש הפסד גדול (**משנ"ב**).

ב. גם כשמותר לרמוז לגוי, אסור לומר בלשון נוכח - 'אם תציל לא תפסיד' (**אליה רבה ומשנ"ב**). דעת האליה רבה שבכיבוי שריפה מותר לומר בלשון נוכח, אך בשער הציון דחה את דבריו).

הערות

⁹⁹ יש להעיר שכאן השו"ע סתם כדעת הרמב"ם והביא כיש אומרים את דעת הרשב"א והרמב"ן - ובסימן שח, נ הביא את שתי הדעות בשמם (וכבר עמד על כך הציץ אליעזר בחלק יז, נג). ניתן להבין שהשו"ע פסק כרמב"ם ורק כתב שם מי הסובר בכל דעה, אך ניתן גם להבין שהשו"ע כתב כך כי לא פסק לגמרי כדעת הרמב"ם, אלא החמיר כדעתו והשאיר מקום למי שרוצה להקל.

¹⁰⁰ רש"י שם ביאר שההיתר העקרוני לומר כך הוא מכיוון שאדם בהול על ממונו התירו, כי אחרת יבוא לעבור על מלאכה דאורייתא.

ג. אם קורא לגוי ואינו אומר לו כלום, אלא רק מראה לו - לכל הדעות מותר (עולת שבת, אליה רבה ומשנ"ב).

סעיף כ | אמירה לגוי באיסור

◀ **רבנו ירוחם:** יהודי שאמר לגוי לעשות מלאכה באופן אסור, והגוי עשה אותה עבורו - קנסו את היהודי ואסור לו להנות ממנה לעולם.

◀ **רמב"ם:** מותר ליהודי להנות מהמלאכה במוצאי שבת, אחרי שיעבור זמן של בכדי שיעשו.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

❖ אם הגוי עשה את המלאכה בפהרסיא ורבים יודעים שעשה אותה עבור ישראל - אסור להנות ממנה לעולם, אפילו אם הגוי עשה מעצמו (מג"א בשם הרמב"ם).

סעיף כא | אמירה לגוי לצורך הגוי

רא"ש: אסור לומר לגוי בשבת 'קח בשר ובשל אותו לעצמך', אפילו אם היהודי לא אחראי לפרנסת הגוי.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

⌋ כל דבר שאסור ליהודי לעשות עבור הגוי - אסור גם לומר לגוי לעשות בשבת, למרות שיהודי לא נהנה בכלל ממלאכת הגוי (משנ"ב בשם תוס' ב"מ ז, א ד"ה חסום).

❖ כחלק מהאיסור, גם בערב שבת אסור לתת לגוי בשר ולומר לו לבשל לעצמו בשבת (אליה רבה ומשנ"ב).

⊙ כשאינו משתמש בחפץ היהודי (ב"י ורמ"א)

רמב"ן והגהות מרדכי: מותר לומר לגוי שיעשה את מלאכתו בשבת, אם היהודי לא נותן לו כלום.

Ⓢ כך פסק רמ"א.

⌋ אמנם אסור ליהודי לעשות את מלאכת הגוי בשבת, אך מכיוון שליהודי אין שום קשר לחפץ שבו נעשית המלאכה והגוי עושה לצורך עצמו - לא גזרו (משנ"ב, גר"א וש"ך עפ"י נימוקי יוסף).

סעיף כב | דינים שונים

א. אמירה לגוי בזמן בין השמשות. בזמן בין השמשות מותר לעשות דבר האסור מדרבנן לצורך מצווה או במקום צורך, ולכן מותר לעשר פירות או לומר לגוי להדליק נר (רבנו יונה, טור ושו"ע).

ב. רמיזה לגוי לצורך מוצאי שבת. כל מלאכה שאסור לומר לגוי לעשות, אסור גם לרמוז (אך אם לא רומז בלשון ציווי אלא כסיפור דברים בעלמא - מותר. משנ"ב. ההנאה ממעשה הגוי מותרת רק בתנאים שהוזכרו בתחילת סעיף ב). עם זאת, מותר לרמוז לגוי לעשות מלאכה במוצאי שבת (אור זרוע ורמ"א).

ג. הבאת תבואה ע"י גויים בשבת. גויים שמביאים תבואה בשבת כדי לפרוע חוב שיש להם ליהודי, ורוצים להכניס אותה למחסן ולמדוד אותה - יש מי שמתיר ליהודי לתת להם את המפתח, כי הם עוסקים במלאכת עצמם והתבואה לא שייכת ליהודי עד אחרי שימדדו ויעשו את החשבון (אגודה ורמ"א. אם התבואה שייכת ליהודי אסור לומר לגוי לפנות אותה משום מוקצה, ושבות דשבות הותרה רק לצורך מצווה או חולה. מג"א, אליה רבה ומשנ"ב. הט"ז חולק).

ד. טלטול חפצי הגוי בבית היהודי. אם גוי הביא חפצים שלו בשבת לבית היהודי, אפילו כשהם מוקצה והביא כדי שיהודי ישתמש בהם - מותר לומר לגוי להניח אותם במקום מסוים, כל עוד הם בידיים של הגוי (מגיד משנה, הביאו המג"א והמשנ"ב).

ה. פיקוח על הכנת גבינות בשבת. גויים המכינים גבינות בשבת ויהודי נמצא שם כדי לפקח על ההכנה, אמנם לאחר מכן הוא יקנה את הגבינות מהם, אבל בזמן ההכנה הגבינות שייכות לגויים והם עוסקים במלאכת עצמם, ולכן מותר (מהר"ם, ארחות חיים ורמ"א. למרות שהיהודי עומד שם לפקח כדי שיוכל לקנות את הגבינות אחר כך, ואפילו כשהגוי עובד רק בשבת ולא בימות השבוע).

סימן שח | הלכות מוקצה

הקדמה לדיני מוקצה

בדף ל (עמוד ב) מסופר שרודד המלך נפטר בשבת, ושלמה טלטל את גופתו רק באמצעות כיכר או תינוק ולא בפני עצמה. רואים שכבר אז נהגו איסור במוקצה מחמת גופו.

בדף כג (עמוד ב) מסופר שבימי נחמיה כשרבים נכשלו בשמירת שבת אסרו לטלטל כמעט את כל הכלים, ועם הזמן התירו כלי שמלאכתו להיתר לכל צורך ואף כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו.

בפסחים (מז, ב) הגמרא אומרת שיש חמישה לאווים למי שמבשל גיד הנשה ביום טוב, ורבה מונה בתור אחד מהם את טלטול העצים ומשום מוקצה. אביי שואל אותו האם איסור מוקצה מדאורייתא, רבה משיב שכן ולומד זאת מהפסוק 'והכינו את אשר יביאו' (משמע שכל דבר שלא מכינים אסור). בהמשך הגמרא מקשים על דברי רבה, ואפשר להבין שחזר בו.

הראשונים נחלקו האם איסור מוקצה מדאורייתא או מדרבנן:

◀ **רש"י ושאליות:** איסור מוקצה הוא מהתורה, כפשט דברי רבה¹⁰¹.

◀ **תוס', רמב"ם, רמב"ן ורשב"א:** איסור מוקצה מדרבנן, רבה חזר בו.

ל **רמב"ן, מנחת חינוך ועוד:** גם אם איסור מוקצה עצמו מדרבנן, מדאורייתא צריך לשובות גם מדברים שאינם מלאכה גמורה וחכמים אלה שיקבעו מה מותר ומה אסור.

◎ טעמי איסור מוקצה (ב"י)

- א. כדי ששבת לא תהפוך ליום שמתקן ומעביר כלים מפינה לפינה, שהרי אדם בטל ויושב בביתו (רמב"ם).
- ב. אם יטלטל כלים שמלאכתם לאיסור אפשר שיתעסק בהם ויבוא לידי מלאכה (רמב"ם).
- ג. יש בטלנים שלא עובדים כל השבוע, ואם בשבת יהיה מותר לטלטל כמו בשאר הימים, השביתה לא תהיה ניכרת (רמב"ם).
- ד. טלטול נאסר משום הוצאה מרשות לרשות (ראב"ד).

◎ מחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה

במהלך המסכת מוזכרת מספר פעמים מחלוקת עקרונית במוקצה בין רבי שמעון ורבי יהודה, שלרבי יהודה יש מוקצה ולרבי שמעון אין איסור מוקצה. המפרשים ביארו שהמחלוקת היא לא קוטבית, אלא הכוונה שרבי יהודה מרחיב את דין מוקצה ורבי שמעון מצמצם אותו.

◀ שיטת רבי שמעון מפורשת בדף מד (עמוד א), שם במשנה הוא אומר שמותר לטלטל את כל הנרות בשבת חוץ מנר שדולק כעת (ובזה האיסור הוא מחשש מבעיר או מכבה).

◀ שיטת רבי יהודה מפורשת במספר מקומות. בגמרא שם מובאת ברייתא שרבי יהודה אוסר לטלטל נר ישן למרות שהוא כבוי עכשיו. בדף קנו (עמוד ב) במשנה רבי יהודה אומר שאסור לחתוך נבלה בשבת לכלבים אם הבהמה לא מתה מבעוד יום כי אינה מהמוכן.

בגמרא שם מובאת מחלוקת האמוראים כיצד נפסק ולמסקנה הלכה כרבי שמעון. כל סוגי המוקצה שיוזכרו בסימנים הבאים מוסכמים גם על רבי שמעון. בסימן שי סעיף ב מפורטים סוגי המוקצה שרבי שמעון מודה בהם, סוגי המוקצה שנחלקו בהם ונפסק כרבי שמעון, והמוקצה היחיד שבו אין הלכה כרבי שמעון.

❖ סוגי המוקצה השונים (ב"י)

1. מחמת חסרון כיס.
2. כלי שמלאכתו לאיסור.
3. מוקצה מחמת גופו.
4. בסיס לדבר האסור.
5. מיגו דאיתקצאי לבין השמשות (מוזכר בסימן תקטו, בהלכות יום טוב).
6. מוקצה מחמת מצווה (מוזכר בסימן תרלח, בהלכות סוכה).

הערות

¹⁰¹ יש שביארו בדעת רש"י שאיסור תורה שייך רק במוקצה חמור וגמור (פני יהושע ביצה ב, ב) או רק במאכלים (חת"ס א"ח ע"ט).

❖ היתרי טלטול לסוגי המוקצה השונים¹⁰² (ב"י)

- יב.** שברי כלים, כל שניתן לעשות בעזרתם מעין מלאכה (סעיף ו).
- יג.** טלטול באמצעות גופו (אך באמצעות הידיים נקרא טלטול מן הצד ואסור, אפילו כשאינו נוגע ממש).
- 4.** בסיס לדבר האסור. באחת מהאפשרויות הבאות:
- א.** אם האיסור לא הונח שם בכוונה אלא נשכח שם. מותר להטות את הבסיס והאיסור ייפול (טלטול מן הצד. סימן שט, ד).
- ב.** באותו מקרה, אם אינו יכול להטות את הבסיס - מגביה אותו ומניח במקום אחר.
- ג.** אם ילד מחזיק אבן, מותר לאביו להרים אותו (אך אם מחזיק מטבע אסור. שם א).
- ד.** דלי שמוציאים איתו מים ויש בו אבן, או סלסלה נקובה שאבן שתמה את החור - כשהאבן מהודקת מותר, כי נחשבת חלק מהכלי (שם ב).
- ה.** בסיס לדבר האסור והמותר, כשאינו יכול לנער את האיסור שיפול לבד. בתנאי שהדבר המותר חשוב יותר מהאסור והוא צריך את הדבר המותר.

- 1.** מחמת חסרון כיס: אין היתר לטלטל כלל (סעיף א).
- 2.** כלי שמלאכתו לאיסור: מותר לטלטל לצורך גופו או מקומו (סעיף ג).
- 3.** מוקצה מחמת גופו. באחת מהאפשרויות הבאות:
- א.** אם חושב עליהם בדעתו שישתמש בהם (מוקצה למאכל בהמה וכדו'. סעיף ט).
- ב.** אם מייחד או מכניס אותם לרשותו (קופה מלאה עפר שהכניס וייחד לה מקום. סעיף כב).
- ג.** דברים שצריכים שפשוף או לימוד (סעיף כא).
- ד.** כיסוי בור, אם יש לו בית אחיזה (סעיף י).
- ה.** טלטול אבנים לצורך בית הכסא.
- ו.** כלי ריק המיועד לרעי, כשנותן בו מים (סעיף לה).
- ז.** טלטול מת מפני הדלקה.
- ח.** טלטול מת בגלל השמש, ע"י שמניח עליו פת או תינוק.
- ט.** קוץ ברשות הרבים, כדי שהרבים לא ינזקו (סעיף יח).
- י.** רעי, גם באמצעות כלי וגם בלי כלי (סעיף לד).
- יא.** קליפות אגוזים, ע"י שמנער את מסגרת השולחן והם נופלות (סעיף כז).

⊙ הגדרות טלטול (עיקר הדיון על טלטול מהצד ובגופו – בסימן שיא)

יש ארבע רמות של מלמול ונגיעה במוקצה:

- א. טלטול בידיים.** באופן עקרוני אסור לטלטל בידיים מוקצה, חוץ מהיתרי הטלטול שהוזכרו בסוגי המוקצה השונים.
- ב. טלטול מן הצד.** טלטול המוקצה באמצעות דבר אחר, בלי לגעת בו (כך יוצא מדברי הראשונים. שיא, ח). במקום אחד (מג, ב) הגמרא אומרת שנחשב טלטול, ובמקום אחר (קכג, ב) שנחשב טלטול. הראשונים ביארו שאם מטלטל לצורך דבר האסור - נחשב טלטול ואסור, ולצורך דבר המותר - אינו נחשב טלטול ומותר (שיא, ח). גרירה בסכין נחשבת טלטול מהצד (משנ"ב בסימן שח, ס"ק קטו), וכן דחיפת המוקצה במקל (משנ"ב בסימן שיא, סק"ו).
- ג. טלטול בגופו.** טלטול המוקצה שלא בעזרת הידיים אלא בשאר איברי הגוף, באופן שונה מהדרך שרגילים לטלטל (רוב הפוסקים, שיא, ח. לחזו"א רק טלטול בשכיבה באופן שאין היכר שמטלטל). אינו נחשב טלטול, ולכן מותר גם לצורך דבר האסור (סעיף ח).
- ד. נגיעה בלי להזיז.** אינה נחשבת טלטול, ומותרת בכל מקרה (כנזכר בסימן שח, כא). אם עושה פעולה עבור המוקצה - אסור גם לגעת בו (סימן שי, ו לעניין כפיית כלי על ביצה, לדעת חלק מהפוסקים).

⊙ כללי איסור מוקצה

- א.** מותר לטלטל כלים בשבת אם ניתן להשתמש בהם באופן המותר, והגדרת השימוש בכלי נקבעת לפי האדם לבדו (מגיד משנה וב"י בסעיף א לעניין כלים העומדים לסחורה, וכן משנ"ב בסק"ו לעניין הגדרת חסרון כיס).
- ב.** בסתמא הולכים אחרי רגילות בני האדם (דוגמא לכך בדין מחט בלי חור, חדשה וישנה. סעיף יא).
- ג.** כדי לטלטל כלי צריך שבזמן בין השמשות יחול עליו שם כלי (סעיף ז) וגם בזמן השימוש (סעיף ו).
- ד.** אם אין שם כלי על החפץ - אסור לטלטל אותו אפילו לצורך גופו ומקומו, כדין מוקצה מחמת גופו (ביאור הלכה בסעיף יג, ד"ה ואם לאו).
- ה.** כלי גמור אינו נחשב מוקצה אפילו אם זרק אותו לפח, כי בטלה דעתו (משנ"ב ס"ק נא, וכן בשער הציון ס"ק נו).

הערות

¹⁰² גם בסוגי המוקצה שבהם אין היתר בפני עצמם - יש היתר של טלטול מן הצד או בגופו, כפי שיוזכר בסימן שיא.

ו. האחרונים נחלקו האם מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו כשיכול לעשות אותה פעולה ע"י כלי היתר (משנ"ב ואליה רבה אוסרים, ואילו אגרות משה, קצות השולחן ועוד מתירים. סעיף ג).

סעיף א | מוקצה מחמת חסרון כיס

בדף קכג (עמוד ב) רבי יוסי אומר שהתירו לטלטל את כל הכלים בשבת חוץ מהמסור הגדול ויתד של מחרישה. רש"י הסביר שעל הכלים האלה מקפיד ומייחד להם מקום מכיוון שלא ראויים למלאכה אחרת, ובדף קנז (עמוד א) הגמרא מגדירה שכלים כאלה נקראים מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטל אותם. הגמרא שם מונה סוגי סכינים שונות האסורים בטלטול מאותה סיבה, והרא"ש מוסיף גם סכין של מילה ושל סופרים שמקפידים שלא להשתמש בהם לשימוש אחר.

רמב"ם: כל כלי שמקפיד שהשווי שלא לא יפגע כמו כלים יקרים שמקפיד שלא יהרסו - הם מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלו כלל.

כך פסק שו"ע.

❖ דבר העומד למכירה (ב"י)

רמב"ם ורמ"א: דבר העומד למכירה נחשב מוקצה מחמת חסרון כיס.

ל **מגיד משנה וב"י:** אם אינו מקפיד שלא להשתמש בכלי העומד לסחורה מותר לטלטל אותו, ומותר לאכול פירות העומדים למכירה.

כך פסק משנ"ב.

א. אם בשבת חשב על כלי להקצות אותו לסחורה - אינו מוקצה אם חוזר בו ורוצה להשתמש בו, אך אם לא חוזר בו ורוצה לטלטל את הכלי לצורך גופו אסור (תהילה לדוד, הובא בשש"כ פרק כ, הערה פג).
ב. אמנם כלי העומד לסחורה הוא מוקצה מחמת חסרון כיס, אך זה דווקא אם רוצה להשתמש ולהחזירו לסחורה. אם רוצה לקחת לצורכו לחלוטין מותר, וצריך קודם להתכוון ורק אז לטלטל (גרש"ז, בשש"כ שם).

◎ כשמקפיד שלא להשתמש בו לדברים אחרים (ב"י ומשנ"ב)

המשנה בדף קכב (עמוד ב) אומרת שמותר להשתמש בקורנס כדי לפצח אגוזים. בגמרא נחלקו האם רק בקורנס שלא אנפת לו האם יפגם קצת (רבי חייא בר אבא), או שאפילו בקורנס שמקפיד עליו מותר (רב שמן בר אבא).

רי"ף, רא"ש, רמב"ם וטור: כלי שמקפיד להשתמש רק למלאכתו ולא לדבר אחר הוא מוקצה מחמת חסרון כיס (כדעת רבי חייא בר אבא).

כך פסק שו"ע.

ל כשהאדם עצמו לא מקפיד - מותר לו לטלטל למרות שאחרים מקפידים (מג"א ומשנ"ב).

❖ טלטול מחמת גופו או מקומו של מוקצה מחמת חסרון כיס (ב"י ודרכ"מ)

רבי שמעון מודה לרבי יהודה במוקצה מחמת חסרון כיס (כפי שנוכר בדף קנז, א). דעת רבי יהודה שאפילו כלי שמלאכתו לאיסור אסור לטלטל לצורך גופו ומקומו (אך בזה רבי שמעון חלוק עליו). לפי זה, מסתבר שבמקום שרבי שמעון מודה לרבי יהודה - במוקצה מחמת חסרון כיס - הוא מסכים לו גם בהגדרת הדברים שנאסרו בטלטול.

הראשונים נחלקו בדבר:

◀ **מרדכי:** מותר לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס לצורך גופו ומקומו.

◀ **תוס', רא"ש, רמב"ם ורבנו ירוחם:** אסור.

כך פסק שו"ע.

❖ טלטול ע"י גופו (שירת הים¹⁰³)

◀ **ב"י, פמ"ג ותורת השבת:** אסור לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס אפילו על ידי גופו.

◀ **משנ"ב, חיי אדם ודרך חיים:** על ידי גופו מותר לטלטל.

☞ כך פסקו **שש"כ וילקו"י**.

◎ **מוקצה מחמת חסרון כיס שנשבר (שש"כ, שירת הים)**

◀ **מג"א ומשנ"ב:** גם אם עכשיו אין בו מחמת חסרון כיס אסור לטלטלו מדין 'מיגו דאיתקצאי'.

☞ כך פסק **שש"כ**.

◀ **רעק"א:** אם כעת אין בו חסרון כיס מותר לטלטל. 'מיגו דאיתקצאי' לא שייך במוקצה מחמת חסרון כיס.

◎ **טלטול סכין מילה אחרי הברית (משנ"ב שי ס"ק טו, שירת הים)**

◀ **מהרי"ל וגר"א:** אסור לטלטל, ולכן מיד אחרי הברית צריך לשמוט את הסכין.

◀ **רש"ל:** מותר לטלטל כי אין מוקצה לחצי שבת (ט"ז: סברא זו לא שייכת כאן, הסכין אסורה בטלטול כל השבת אלא שלצורך הברית התירו).

☞ כך פסק **הרב עובדיה**.

◀ **רמב"ן, רבנו ירוחם, ב"י ורמ"א:** מותר לטלטל את הסכין כדי להצניע אותה ולא לצורך אחר (ט"ז: ורק בתוך אותו החדר. **מג"א:** כל עוד הסכין בידו יכול לטלטל, אך לא אחרי שמניח).

☞ כך פסק **שבט הלוי**.

◀ **רעק"א:** מותר לטלטל על ידי כיכר או תינוק.

סעיף ב | כלי גדול וכבד

הגמרא בעירובין (קב, א) מספרת שטלטלו בשבת קורה גדולה כל כך עד שעשרה אנשים היו צריכים להרים אותה, ובכל זאת רבי פדת לא מחה בהם כי עדיין יש עליה תורת כלי. שמואל נהג באותה הדרך על כלי אחר.

אמנם אצלנו בדה"ה (עמוד א) רבה ורב יוסף סוברים שכלי גדול אסור לטלטל בשבת, אך כתב הב"י שהראשונים לא פסקו כמותם כי החמירו ואין הלכה כן.

רי"ף, רא"ש וטור: מותר לטלטל כלי אפילו כשהוא גדול וכבד, כי עדיין לא מתבטל ממנו שם כלי.

☞ כך פסק **שו"ע**.

◀ **משנ"ב:** כך הדין גם באבן גדולה אם רגיל להשתמש בה. אם מקפיד שלא להזיז את הכלי כדי שלא יהרס הוא מוקצה מחמת חסרון כיס.

סעיף ג | כלי שמלאכתו לאיסור

בדה"ה קבד (עמוד א) ת"ק סובר שכל הכלים ניטלים בין לצורך ובין שלא לצורך, ורבי נחמיה מתיר לטלטל רק לצורך. הלכה כת"ק, אך אביי ורבא נחלקו בפירוש המשנה. למסקנה רבא סובר ש'לצורך' הכוונה לצורך גופו או מקומו, ואילו 'שלא לצורך' הוא להעביר את הכלי מהשמש לצל. בכלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטל רק לצורך.

טור וש"ע: מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור רק לצורך גופו או מקומו, ולא מהשמש לצל.

⌋ **פרי מגדים ומשנ"ב:** מותר לומר לגוי לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור אפילו מהשמש לצל (שהרי היהודי יכול לטלטל בעצמו, לצורך גופו או מקומו).

⊙ הגדרת כלי שמלאכתו לאיסור (ביאור הלכה, פני שבת)

פרי מגדים וביאור הלכה: כלי האסור במלאכה בשבת, גם אם אסור מדרבנן בלבד.

⌋ **פרי מגדים ולבוש** (בש"כ כ, הערה יב): אם איסור השימוש בכלי בשבת הוא חומרא בלבד (כגון טבעת הקבועה בדלת, השימוש בה אסור מחמת השמעת קול), מותר לטלטל.

א. מג"א, משנ"ב וערוה"ש: כלי שמשמש בו לאיסור ולהיתר במידה שווה נחשב כלי שמלאכתו להיתר.

ב. פמ"ג וביאור הלכה: כלי שמשמש בו בעיקר לאיסור ורק לפעמים להיתר נחשב כלי שמלאכתו לאיסור.

ג. ביאור הלכה: כלי שמשמש בו לאיסור ולהיתר ומעט יותר לאיסור - צ"ע.

❖ שימוש בכלי שמלאכתו לאיסור כשיש כלי היתר (משנ"ב ופני שבת)

◀ **אליה רבה¹⁰⁴, משנ"ב וכף החיים:** רק כשאינן כלי היתר שיכול להשתמש בו לאותו הצורך מותר.

◀ **אגרות משה:** אין צורך לטרוח כדי למצוא כלי היתר, רק אם כלי היתר קרוב וניתן להשתמש בו בלי טורח רב - צריך להשתמש דווקא בו.

◀ **קצות השולחן, תפילה למשה וילקוט יוסף:** אין עדיפות להשתמש בכלי היתר מכיוון שטלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו הוא היתר גמור.

❖ לאן יכול לטלטל (ב"י, דרכי משה, משנ"ב וש"כ)

מגיד משנה, תוס', ר"ן, מרדכי והגהות אשרי: כשמטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו - אינו צריך לשמוט אותו מיד אחרי שהזיז אותו ממקומו, אלא יכול להניח אותו בכל מקום שירצה¹⁰⁵.

☞ כך פסק שו"ע.

⌋ **שנח** ונטל חפץ מוקצה:

◀ **מגן אברהם:** גם אז יכול להניח אותו איפה שירצה.

◀ **גר"א:** רק כשנטל בהיתר מותר לו לטלטל אותו להיכן שירצה. באיסור צריך לשמוט מיד.

☞ כך פסק שש"ב.

❖ שימוש במוקצה כשאינו נוגע בו (ב"י ורמ"א)

הגמרא בעירובין (פד, א) דנה במציאות של שטח הנמצא בין חצר ומרפסת שלא עירבו, מהיכן מותר לטלטל דבר הנמצא שם. הגמרא דנה על בור הנמצא בין הרשויות, ושואלת כיצד אנשי המרפסת הגבוהים יכולים להגיע לדבר המונח בתוך הבור. תשובת הגמרא שמדובר על בור מלא פירות, ואין חשש שגובה הפירות ירד באמצע השבת, כי מדובר שהפירות בבור הם פירות טבל, לכן אין חשש שיקחו מהפירות בשבת וממילא מותר לקחת דבר המונח על הפירות. תרומת הדשן (בסימן סז) למד מדברי הגמרא האלו שמותר לקחת דבר המונח על מוקצה.

הערות

¹⁰⁴ נראה שזו גם דעת האליה רבה, על פי דבריו לעניין הורדת מנעל מהדפוס, במשנ"ב ס"ק נז.

¹⁰⁵ מותר להערים, דהיינו להרים את המוקצה לצורך גופו או מקומו כשעיקר כוונתו להעביר אותו למקום אחר כדי שלא ינזק או יגנב (משנ"ב וילקו"י).

מרדכי, רבנו ירוחם, מגיד משנה וכלבו: מותר לגעת במוקצה אם אינו מטלטל אותו, וממילא מותר לקחת דבר היתר שנמצא על גבי מוקצה.

כך פסק **רמ"א** (ואפילו אם המוקצה יתנדנד כשייקח את דבר ההיתר - מותר, כי זה טלטול מן הצד. **פמ"ג**).

אם רוצה לגעת במוקצה בשביל המוקצה (למשל, להניח כלי על גבי ביצה כדי שלא תישבר): דעת **המג"א** שאסור לגעת בו, ואילו **הגר"א ודרך החיים** סוברים שמותר לגעת, כל עוד המוקצה לא זז.

- א.** אמנם **המרדכי** סובר שנוי שהדליקו מערב שבת נחשב כלי שמלאכתו לאיסור ומותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, אך **הרמב"ם, רא"ש ורבנו ירוחם** אוסרים, וכך פסק **שו"ע** (רעט, א).
- ב.** **המהרי"ל ורמ"א** כתבו שמותר לטלטל מוקצה באמצעות נשיפה, כי נחשב טלטול כלאחר יד שאינו טלטול¹⁰⁶. מותר לדחוף מוקצה עם הרגל (**חיי אדם, דרך חיים ומשנ"ב**).

סעיף ד | כלי שמלאכתו להיתר

המשנה בדרך קבד (עמוד א) אומרת שמותר לטלטל את הכלים לצורך וגם שלא לצורך. רבא מבאר שהכונה ב'שלא לצורך' הוא בטלטול מחמה לצל.

רוב הראשונים דייקו מכך שגם כלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטל רק לצורך - מחמה לצל, אך ללא שום צורך אסור. מאידך, יש שלמדו שמחמה לצל נחשב ללא שום צורך, ובכל זאת התירו.

◀ **מיוחס לר"ן ורא"ה** (מובא בריטב"א): מותר לטלטל כלי שמלאכתו להיתר אפילו ללא שום צורך.

◀ **מגיד משנה, רמב"ם, רשב"א ור"ן:** ללא שום צורך אסור לטלטל (אך אם יצטרך את הכלי בהמשך ומטלטלו כדי שיהיה מוכן לו. **ט"ז**).

ל **ר"ן** (ונראה שכך סוברים **רש"י, תוס' ורא"ה**¹⁰⁷): ספרי קודש ואוכל מותר לטלטל גם ללא שום צורך (וכן כלי אוכל שמשמשים בהם תדיר - **משנ"ב** בשם **שלטי גיבורים**).

כך פסק **שו"ע**.

◎ טלטול תשמישי מצווה (ב"י, משנ"ב ושש"כ)

א. טלטול תפילין.

בגיטין (ס, א) הגמרא מתירה לטלטל ספרי הפטרות בשבת דווקא בגלל שמותר לקרוא בהן. ספר המקדש למד מכך שאסור לטלטל תפילין בשבת, שהרי אסור להניח תפילין בשבת. הפוסקים האחרים חלקו עליו וכתבו שתפילין נחשבות כלי שמלאכתו להיתר, כי באופן עקרוני מותר להניח תפילין בשבת.

◀ **ספר מקדש:** תפילין נחשבות כלי שמלאכתו לאיסור.

כך פסקו **ט"ז, מג"א ושש"כ**.

◀ **תרומת הדשן, מהרלב"ח, תוס', רש"י ור"ן:** תפילין נחשבות כלי שמלאכתו להיתר.

כך פסק **רמ"א**.

משנ"ב: במקום הדחק ניתן לסמוך על דעת **רמ"א**.

ב. טלטול שופר. מותר לטלטל שופר רק לצורך גופו או מקומו, מכיוון שהוא מיוחד לתקיעה (הגהות אשרי ורמ"א).

ג. טלטול לולב. אסור לטלטל לולב בכלל, כי אין עליו שם כלי (תוספת שבת, דרך חיים, חיי אדם ומשנ"ב. **הט"ז** חולק וסובר שכפי שמותר לטלטל שופר, מותר גם לולב).

הערות

¹⁰⁶ כך פסק גם השו"ע בסעיף מג.

¹⁰⁷ ב"י ובמשנ"ב לא הובא שכך סוברים **רש"י, תוס' ורא"ה**, אך בגמרא שם הם ביארו שכלי אכילה (כוסות וצלווחיות) מעולם לא נאסרו בטלטול כלל כי יש בהם צורך, ומסברתם נראה שבדברים כאלה אין שום הגבלה.

ד. **טלטול מגילה.** לדעת הפרי חדש אסור לטלטלה מגילה בשבת, ולדעת האליה רבה ופמ"ג מותר כפי שמותר לטלטל את כתבי הקודש. נראה שדעת המשנ"ב להתיר.

סעיף ה | כלי שמלאכתו לאיסור עם דבר היתר

בדף כג (עמוד ב) הגמרא אומרת שמותר לטלטל מדוכה אם יש עליה שום, ולעומת זאת במקום אחר (קמב, ב) מפורש שרק לצורך מת מותר לטלטל מוקצה מחמת גופו כשמניח עליו כיכר או תינוק. הראשונים נחלקו האם סיבת ההיתר היא מכיוון שהמדוכה בטלה לגבי השום ובכל מקום שהמוקצה לא בטל אסור (יש היתר מיוחד לצורך מת), או שרק במקום שאין על המוקצה שם כלי (מוקצה מחמת גופו) אסור ואילו בכלי שמלאכתו לאיסור אם מניח עליו כיכר או תינוק מותר לטלטל לכל צורך שהוא.

◀ **רא"ש וראב"ן:** מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור עם דבר היתר לכל צורך.

☞ כך פסק שו"ע (ושו"ע הרב כתב שבהפסד מרובה יש להקל).

◀ **בעל ההשלמה, מאור, רשב"א, כלבו וטור:** אסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור עם דבר היתר שלא לצורך גופו ומקומו. רק אם דבר ההיתר מיוחד למוקצה (כגון שום בתוך מדוכה) מותר לטלטל אותם יחד.

☞ כך פסקו ט"ז, גר"א, דרך חיים ומשנ"ב.

סעיף ו | שברי כלים

המשנה בדף קכד (עמוד ב) אומרת שמותר לטלטל שברי כלים כל עוד ניתן לבצע איתם מעין מלאכה (למשל להשתמש בשברי גיגית ככיסוי לחבית). רבי יהודה סובר שרק אם עושים מעין המלאכה המקורית שלהם מותר - למשל לשמור נוזל בכלי הקיבול של שברי הגיגית. בגמרא שם מובא שהמחלוקת היא כשהכלים נשברו בשבת עצמה, ואם נשברו בערב שבת גם רבי יהודה מסכים שכל עוד השברים ראויים למלאכה כלשהי מותר לטלטל אותם.

רי"ף, רא"ש ורמב"ם: הלכה כת"ק, גם אם הכלים נשברו בשבת עצמה מותר לטלטל אותם כל עוד הם ראויים למלאכה כלשהי¹⁰⁸.

☞ כך פסק שו"ע.

⚡ **פרי מגדים** (בביאור הלכה): בשברי כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטל לצורך גופם ומקומם כשעדיין ראויים למלאכה כלשהי.

❖ אמנם **המגן אברהם** חושש לנווד ולכן מתיר לטלטל כלי שנשבר בשבת רק אם ראוי למלאכתו הראשונה (עפ"י דעה מחמירה שהובאה ברמ"א בסימן תצה, ד¹⁰⁹) - אך הרבה אחרונים חולקים עליו וסוברים שאין בזה נולד (ב"ח, ט"ז, אליה רבה ותורת השלמים). לכו"ע אם גוי יצר כלי בשבת אסור לטלטלו לדעה הנ"ל (ביאור הלכה).

❖ שברי כלים שעלולים להזיק (ב"י, דרכי משה ומשנ"ב)

ארחות חיים, כלבו והגהות מרדכי: מותר לטלטל שברי כלים ממקום שבו הם עלולים להזיק (על השולחן או באמצע הבית), אפילו אם אין להם שום שימוש.

☞ כך פסק רמ"א.

⚡ **מג"א ומשנ"ב:** אם אלו שברי חרס אסור לפנות אותם כי אינם גורמים לנזק. אפשר לדחוף אותם עם הרגל כי מותר להזיז כן מוקצה מחמת גופו.

הערות

¹⁰⁸ אמנם אסור לטלטל צרורות עפר אפילו כשאפשר להשתמש בהם (סעיף ז), אך בשברי כלים מכיוון שהם היו כלי לא בטל מהם שם כלי כל עוד יש בהם שימוש כלשהו (משנ"ב).

¹⁰⁹ שם המשנ"ב נוקט שאין מוקצה משום נולד בשבת אלא רק ביום טוב.

סעיף ז | שבר חרס מערב שבת

בדף קכד (עמוד ב) האמוראים נחלקו האם מותר לטלטל חתיכת חרס שבאופן עקרוני ראויה לכיסוי כלים אלא שאין לו מה לעשות איתה בפועל: שמואל אוסר לטלטל במקום שאין כלים (ולכן רק ברשות היחיד מותר), רב נחמן מתיר אם יכול להיות שימוש כלשהו (גם בכרמלית, אפשר שיכסה איתה רוק) ואילו רבא מתיר לטלטל בכל מקום (אפילו ברשות הרבים).

רי"ף, רא"ש וטור: הלכה כרבא. אם באופן עקרוני יש שימוש לשבר מותר לטלטל אפילו כשבפועל לא יכול להשתמש בו.

כך פסק שו"ע.

⊙ זרק את השבר לאשפה (ב"י)

בגמרא שם מוזכר שאם זרק את השבר לאשפה אסור לטלטל אותו בשבת. דווקא אם זרק מבעוד יום כי אחרי שנכנסת שבת שוב לא פקע מהחתיכה שם כלי אם זורק אותה כעת.

טור ושו"ע: אם זרק את השבר לאשפה מבעוד יום אסור לטלטל אותה בשבת, כי ביטל ממנה שם כלי.

↓ **ר"ן ורמ"א:** אפילו אם השבר עדיין ראוי לשימוש ע"י עניים, מכיוון שהבעלים הקצו אותה מדעתם אסור בטלטול לכולם.

⊙ דבר שאינו כלי (ב"י ושו"ע)

בדף מו (עמוד א) הגמרא אומרת שאסור לטלטל צרורות בשבת למרות שאפשר לכסות איתם כלים, מכיוון שאין עליהם שם כלי. בכלים שאפשר להשתמש בהם לכסות כלים - מותר גם לטלטלם.

רמב"ם, מרדכי וטור: אסור לטלטל צרורות או אבנים כי אין עליהם שם כלי.

כך פסק שו"ע.

❖ כלי שלם שנשברה ממנו חתיכה (ב"י ודרכי משה)

הטור כותב שהדין של חתיכת חרס שבאופן עקרוני אפשר לכסות איתה אך בפועל אין שם כלים הדורשים כיסוי הוא בחתיכת חרס שנשברה ביום חול. בסעיף הקודם נפסק שאפילו אם הכלי נשבר בשבת כל שיש בשברים שימוש מותר לטלטל אותו, ואם כך - מדוע הטור כתב שהחתיכה נשברה ביום חול דווקא?

◀ **ב"י:** אפשר שכאן מדובר בכלי שלם שנשברה ממנו חתיכה אחת, ובמצב כזה יש בחתיכה משום נולד אם היא נשברה בשבת (למעשה שו"ע לא פסק כך, כי רק לסוברים שיש נולד יש בכך איסור).

◀ **דרכי משה:** אין כאן דין מיוחד, אלא שהסעיף עוסק גם במקרה שזרק את החתיכה לאשפה מבעוד יום דווקא, ולכן הטור כתב כך.

כך כתב משנ"ב.

❖ זרק כלי חד פעמי בשבת (חוט השני ח"ג, פרק נא. שש"כ כ, סעיף מב והערה צו)

◀ **חוט השני:** אפילו אם זרק כלים חד פעמיים לאשפה אחרי השימוש בשבת - עדיין אינם מוקצה.

◀ **גרש"ז ושש"כ:** במצב כזה הם מוקצה, כי אף אחד לא רגיל להשתמש בהם כעת.

א. לדעת המחמירים לאסור מוקצה משום נולד (בסימן תצה, הוזכר גם בסעיף הקודם), כתבו האחרונים שיש להחמיר ולא לטלטל שברי כלים במקום שלא מצויים כלים לכסות עם השברים אם הכלים נשברו בשבת (ב"ח, ט"ז וא"ר. הובא **ביאור הלכה**). אם הכלי עדיין ראוי למלאכתו הראשונה קצת - לכו"ע מותר לטלטל אותו כעת.

ב. גם אם לא זרק לאשפה ממש אלא זרק מפתח ביתו לרחוב אסור בטלטול, ונקט זרק לאשפה כי אין דרך לזרוק לרחוב (**ביאור הלכה**).

- ג. אדם המוצא שבר כלי באשפה בשבת ואינו יודע האם נזרק מבעוד יום או בשבת עצמה אולי יש להקל. אם מצא שבר כלי ברשות הרבים בודאי שיש להקל (ביאור הלכה).
- ד. אם זרק את השבר לאשפה מבעוד יום - אפילו כשהשבר עדיין ראוי למלאכתו הראשונה, אסור לטלטלה (ביאור הלכה).
- ה. לדעת המור וקציעה כלי שמלאכתו לאיסור שאין אפשרות להשתמש בו לצורך גופו - אסור לטלטל אותו גם לצורך מקומו (משנ"ב. אך המג"א חולק).

סעיף ח | טלטול דלתות הכלים

- המשנה והגמרא בדף קכב (עמוד ב) אומרות שמותר לטלטל בשבת את דלתות הכלים שהתפרקו, בין אם התפרקו בשבת ובין אם התפרקו בימות החול.
- טור וש"ע:** מותר לטלטל את דלתות הכלים אפילו שהתפרקו בימות החול, כי עדיין יש עליהם שם כלי.
- ל דווקא דלתות הכלים, אך אסור לטלטל את דלתות הבית או כיסויי החלונות מכיוון שלא הוכנו לתשמיש אחר (רמב"ם, הובא במשנ"ב).

- ❖ כשהדלתות לא ראויות למלאכה אחרת (משנ"ב, שש"כ טו, הערה רלה, אגרו"מ ה, כב, כ, אז נדברו ז, מו)
- ◀ **פמ"ג, משנ"ב ואז נדברו** (עפ"י תוס'): אפילו אם הדלתות לא ראויות לשום שימוש אחר - מותר לטלטלן, מכיוון שלאחר השבת יחבר אותן לכלי חזרה.
- ◀ **אגרות משה ושש"כ** (עפ"י מאירי ור"ן): רק כשהדלתות ראויות לשימוש נוסף מותר לטלטלן. אם אינן ראויות - אסור, למרות שלאחר השבת יחבר אותן.

סעיף ט | בניין וסתירה בדלתות

- הברייתא שם אומרת שמותר בשבת לפרק דלת של שידה תיבה ומגדל אך אסור להרכיב חזרה. דלת של לול תרנגולים אסור לפרק ולהרכיב. הגמרא שם שואלת מדוע בשידה יש הבדל בין פירוק והרכבה - אם יש בניין וסתירה בכלים אסור גם לפרק, ואם אין מותר גם להרכיב?
- תשובת הגמרא היא שאין בניין בכלים ובכל זאת הרכבה אסורה מחשש שמא יתקע. בלול תרנגולים מכיון שהוא מחובר לקרקע יש בו בניין וסתירה.
- טור וש"ע:** מותר לפרק דלת של שידה, תיבה ומגדל אך אסור להרכיב חזרה. דלת של לול תרנגולים אסור בין לפרק ובין להרכיב.

⊙ מתי גזרה שמא יתקע (כ"י, משנ"ב ושירת הים)

- פשוט שאם הציר תקוע בחוזקה ורוצה להוציא אותו, ולחילופין אם אינו מחובר ורוצה לתקוע אותו בחוזקה - הדבר אסור. הגמרא שהתירה להוציא את דלתות הכלים מדברת על מצב שהציר לא תקוע בחוזק, ואסור להחזיר את דלתות הכלים למקומם אפילו כשאינו תוקע, מחשש שמא יתקע בחוזק.
- פשוט הגמרא שגזרה שמא יתקע שייך רק בדלתות הכלים, ובדבר המחובר לקרקע (לול התרנגולים) האיסור נובע מדין בונה ממש. לדעת הרמב"ם גזרה שמא יתקע שייכת גם במחובר לקרקע, ובמחובר לקרקע מכח גזרה זו אסור גם להוציא את הציר ממקומו:
- ◀ **רש"י, ר"ן ורי"ף** (להבנת הר"ן): גזרה שמא יתקע שייכת רק בדלתות כלים. במחובר לקרקע יש איסור תורה¹¹⁰.

כך פסק שו"ע.

הערות

¹¹⁰ לדעת רש"י אין בניין וסתירה בכלים כלל (כפי שיובא בסימן שיד, א), ולכן גם כאן הוא סובר שכל הגזרה שמא יתקע היא רק משום מכה בפטיש. בזה הר"ן חולק על רש"י, וסובר שיש אפשרות שהגזרה שמא יתקע נובעת ממלאכת בונה. הר"ן לשיטתו שם הסובר שבתקון כלי הדורש מלאכת אומן יש בניין אפילו בכלים, ולכן אפשר שבהחזרת הדלת למקומה יהיה חיוב של בונה.

◀ **רי"ף** (להבנת מגיד משנה וב"ח) **ורמב"ם**: גזרה שמא יתקע שייכת גם בדלתות כלים וגם במחובר לקרקע¹¹¹.

א. גם על ידי גוי אסור לפרק ולהרכיב חלונות, משום שבות (ט"ז ומשנ"ב). **אשל אברהם ותהילה לדוד** התירו במקום צורך גדול לומר לגוי לפרק ולהרכיב חלונות¹¹².

ב. איסור בניין וסתירה בלול תרנגולים שייך דווקא כשבנו אותו מחובר לקרקע, אך אם בנו אותו בפני עצמו ואחר כך חיברו אותו בטיט אין בו בניין וסתירה (תוספת שבת ומשנ"ב). **הפרי מגדים** מחמיר אפילו אז מכיוון שדלת הלול מחוברת אליו בציר.

סעיף י | בניין וסתירה בכיסויים

הגמרא בדף קכו (עמוד ב) עוסקת בשימוש בכיסויים. למסקנה לכו"ע מותר להשתמש בכיסוי כלים ואילו בכיסוי קרקעות רק כשיש לו בית אחיזה¹¹³. התנאים נחלקו כשחיבר כלי לקרקע בטיט: לדעת ת"ק נחשב ככיסוי קרקעות ולדעת רבי יוסי נחשב ככיסוי כלים.

◀ **רי"ף**: הלכה כת"ק. כיסוי של הכלי המחובר לקרקע בטיט נחשב ככיסוי קרקעות¹¹⁴.

◀ **רי"ף** (להבנת הר"ן), **רמב"ם ורשב"א**: הלכה כת"ק, אך הוא סובר שרק כיסוי חבית השקועה בקרקע נחשב כיסוי קרקעות. בכלי שאינו שקוע ורק מחובר בטיט נחשב כיסוי כלים.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **רא"ש וטור**: הלכה כרבי יוסי. גם כשהכלי מחובר לקרקע בטיט נחשב כיסוי כלים.

⊙ תורת כלי על הכיסוי (ב"י)

לפי האמור, בכיסוי קרקעות צריך שיהיה בו בית אחיזה כדי להתיר לטלטל אותו. בגמרא מוזכר שגם בכיסוי כלים צריך שתהיה תורת כלי על הכיסוי, וכך פסק הרמב"ם. הראשונים נחלקו מתי חל על הכיסוי תורת כלי:

◀ **רש"י**: שהכיסוי יהיה ראוי גם לתשיש אחר.

◀ **ר"ת, רא"ש ומגיד משנה**: שתיקנו ועשו מעשה בכיסוי כדי להכין אותו, אפילו כשאינו ראוי לתשיש בנוסף לכיסוי הכלי.

☞ כך פסק שו"ע¹¹⁵.

☞ **ר"ן ושו"ע**: אם השתמש השתמשו בכיסוי כדי לכסות מבעוד יום, החילו בזה תורת כלי עליו.

❖ טלטול כיסוי קרקעות (משנ"ב)

הערות

¹¹¹ הרמב"ם סובר שגזרה שמא יתקע נובעת ממלאכת בונה. על דברי הרמב"ם קשה: **א.** הגמרא אומרת שהאיסור בדלת הלול היא משום בונה מכיוון שהלול מחובר לקרקע, וכיצד הרמב"ם מבאר שהאיסור הוא רק בגלל הגזרה שמא יתקע? **ב.** לדברי הרמב"ם בין בלול ובין בשידה ותיבה האיסור נובע מאותו דין - חשש שמא יתקע, אם כך מדוע בשידה ותיבה מותר להוציא את הדלת, ובלול אסור?

הב"ח מיישב את שיטת הרמב"ם: **א.** למסקנה הגמרא אומרת שהסיבה שאסור להחזיר דלת של שידה ותיבה היא גזרה שמא יתקע - ולמסקנה היא חזרה בה גם ממה שאמרה בהתחלה שבדלת של לול המחובר לקרקע יש משום בונה וסותר, כי המעשה שעושה הוא להוציא ציר מהחור שלו או להכניס ציר לחור שלו, ובזה לא שייך בניין אלא תוקע. כלומר, למסקנה גם בקרקע האיסור נובע רק מגזרה שמא יתקע. **ב.** עם זאת, יש הבדל בין הוצאת דלת המחוברת לקרקע לדלת שאינה מחוברת לקרקע: מכיוון שבכלים גם אם יתקע יש רק איסור דרבנן, כי אין בניין בכלים - התירו להוציא את הדלת, אך במחובר לקרקע שיכול להיות איסור תורה - אסרו גם להוציא את הדלת, שמא היא תקועה שם ויש חיוב משום סותר בהוצאה שלה.

¹¹² על אותה הדרך, במקום צורך גדול **אשל אברהם** התיר לומר לגוי לשבור דלת שנועלה.

¹¹³ הסברא בזה היא שבקרקעות יש בניין וסתירה, ולכן כשנותן או נוטל כיסוי הוא כעין בניין וסתירה. כשיש לכיסוי בית יד מוכח שהוא כלי המיועד לכך ואין איסור (רש"י, הובא במשנ"ב). בכלים אין בניין וסתירה, ולכן מותר להניח ולהוריד כיסוי כלים.

¹¹⁴ הרא"ש כתב שזאת טעות סופר בדעת הר"ן, כי גם הר"ף במקום אחר הסתמך על דעת רבי יוסי ומוכח שפסק כמותו.

¹¹⁵ לדעת **הגר"א** אם יש לכיסוי בית אחיזה מותר לטלטל אותו בלי הכנה נוספת, **אליה רבה** חולק וסובר שגם כשיש לו בית אחיזה צריך הכנה.

◀ **פרי מגדים:** אמנם אסור ליטול ולהחזיר כיסוי קרקעות, אך מותר לטלטל אותו סתם כשהוא מונח למקום אחר.

◀ **מג"א, לבושי שרד ודרך חיים:** אסור לטלטל כיסוי קרקעות אפילו כשאינם במקומם (אם אין לו בית יד).

☞ כך פסק משנ"ב.

סעיף יא | טלטול מחט

המשנה בדף קכב (עמוד ב) מתירה לטלטל מחט כדי להוציא איתה קוץ. בגמרא מבואר שאם ניטל ממנה החוד או החור אסור כי אנשים זורקים מחט שבורה. מחט חדשה שעוד לא ניקבו בה חור מותר לטלטל כי לפעמים אדם מחליט להשאיר אותה ככה ולייחד אותה להוצאת קוצים.

טור ושו"ע: מותר לטלטל מחט שלמה כדי להוציא קוץ. אם ניטל החוד או החור שלה אסור כי רגילים לזרוק מחט שבורה. במחט חדשה מותר לטלטל אפילו אם עוד לא עשו בה חור¹¹⁶.

א. מחט העומדת לתפירה היא כלי שמלאכתו לאיסור, ולכן מותר לטלטל אותה רק לצורך גופה (להוציא קוץ, להוציא מוגלה או להדק בגדים) או מקומה (משנ"ב).

ב. אם ייחד את המחט לתשמיש היתר, היא כלי שמלאכתו להיתר ומותר לטלטל אותה לכל צורך (פמ"ג ומשנ"ב).

ג. כשהמחט מונחת במקום שיכולה לגרום לנזק מותר להזיז אותה משם אפילו כשהיא שבורה ואין עליה שם כלי (משנ"ב).

ד. מותר להוציא קוץ באמצעות מחט דווקא שאין פסיק רישיא שיצא דם ותיווצר חבורה (מג"א). אמנם, בעל חמד משה חולק וסובר שאפילו אז מותר כי חכמים לא גזרו במקום צער גם כשיש פסיק רישיא (וכתב הביאור הלכה שכך משמע מדברי ספר התרומה).

סעיף יב | טלטול שיירי מחצלות

בדף קכה (עמוד א) שמואל אומר שמותר לטלטל שאריות של מחצלת מכיוון שראויות לכסות לכלוך. **טור ושו"ע:** מותר לטלטל שאריות מחצלת בשבת (בין כשנפרדו מהמחצלת בשבת ובין כשנפרדו מע"ש - משנ"ב).

☞ **משנ"ב:** גם כשאין בשאריות שיעור חשוב. מותר לטלטל לכל צורך שהוא.

❖ **מגיד משנה ושו"ע:** אם זרק אותן לאשפה מבעוד יום - אסור לטלטל אותן.

☞ **משנ"ב:** אך אם זרק מחצלת שלמה לאשפה מותר לטלטל אותה, כי בטלה דעתו אצל כל אדם.

סעיף יג | טלטול שאריות בגדים

בגמרא שם רבי זירא אומר שאסור לטלטל שאריות של בגדים, ואביי מבאר שמדובר על שאריות קטנות שאין בהם שיעור ג' אצבעות על ג' אצבעות, כך שאין להם שום שימוש אפילו לעניים.

◀ **ראב"ד, ר"ן ומגיד משנה:** דווקא בשאריות בד של טליתות מצווה אסור לטלטל כי לא משתמש בהם לתשמיש מגונה, אך בשאריות של בגדים אחרים יכול לקנח גם בחתיכות קטנות ואינן מוקצה.

◀ **רמב"ם:** אסור לטלטל כל שאריות בגדים בגודל כזה.

☞ כך פסק שו"ע.

1. גם כשיש במטלית ג' אצבעות על ג' אצבעות - יש בה שימוש רק לעניים ולא לעשירים, ולעשירים מותר לטלטל רק כשיש בה ג' טפחים על ג' טפחים (משנ"ב).
2. עם זאת, במקרה שהניח את המטלית בקופסה אפילו לעשירים מותר לטלטל אותה כשיש בה ג' אצבעות על ג' אצבעות (שער הציון).
3. במקרה שאסור לטלטל את המטלית, אין לטלטל גם לצורך גופו ומקומו (ביאור הלכה).

סעיף יד | הורדת נעל מהדפוס

בדף קמא (עמוד ב) נחלקו התנאים האם מותר להוריד נעל חדשה מהמקום שבו מכינים אותה, ולהלכה נפסק כדעת חכמים שלמרות שהדפוס מוגדר כלי שמלאכתו לאיסור - מותר להזיז אותו כדי להוריד את הנעל, כי טלטול כזה מוגדר לצורך מקומו.

טור ושו"ע: מותר לשמוט נעל חדשה מעל הדפוס שבו מכינים אותה, והזזת הדפוס עבור זה מותרת כי נחשב לצורך מקומו.

ל **משנ"ב:** נקט 'נעל חדשה' לרבותא שאפילו אם מהודקת וחייב לטלטל את הדפוס בידיים כדי להוציא אותה - מותר. בנעל ישנה שלא מהודקת ודאי שיכול להסיר אותה מהדפוס מבלי לטלטל את הדפוס בידיים.

לדעת **ט"ז** מותר לטלטל את הדפוס בידיים אפילו בנעל ישנה, **והאליה רבה** חולק. במקום שקשה ודאי שאין להחמיר.

סעיף טו | סנדל שנקרע

בדף קיב (עמוד א) מובאת מחלוקת בין ת"ק ורבי יהודה: האם סנדל שנקרע לו הרצועה טמא כי עדיין נחשב כלי (ת"ק), או שרק אם הפנימית נקרעה טמא ואילו כשהרצועה החיצונית נקרעה - טהור (רבי יהודה). בגמרא שם מובא שנחלקו גם לעניין הוצאה בשבת ודין הליצה.

האמוראים נחלקו האם הלכה כרבי יהודה או כת"ק, והטור פסק שהלכה כרבי יהודה:

טור: מותר לטלטל סנדל שנקרע לו הרצועה הפנימית כי עדיין יש עליו שם כלי. אם נקרעה הרצועה החיצונית בטל ממנו שם כלי ואסור לטלטלו.

כך פסק **שו"ע** (ואין חילוק אם נקרע מבעוד יום או נקרע בשבת - משנ"ב).

משנה ברורה: הנעלים שלנו ראויים לשימוש גם אם הרצועה נקרעה ומותר לטלטל אותן. אם הסוליה נפלה גם בנעלים שלנו אסור (שער הציון).

סנדל שנקרע בכרמלית (ב"י)

בגמרא שם מסופר שסנדלו של רבי ירמיה נקרע כשהלך בכרמלית, ורבי אבהו הורה לו שיכול לכרוך עליו גמי לח (דבר הראוי למאכל בהמה) כדי שהסנדל לא ייפול מהרגל.

טור ושו"ע: בכרמלית מותר לכרוך על הסנדל גמי רך כדי שלא ייפול מהרגל.

ל **מג"א:** דווקא בגמי רך, אך אסור לתקן באמצעות חוט כי מבטל אותו שם והוי קשר של קיימא. אם קושר בקשר עניבה מותר גם בחוט לכו"ע (פמ"ג).

סנדל שנקרע במקום המשתמר (ב"י)

הגמרא מביאה סיפור נוסף על אביי שרצועת סנדלו נקרעה בחצר ורב יוסף הורה לו לשמוט את הסנדל ולא להמשיך ללכת איתו. ההבדל בין המקרה של רבי ירמיה הוא שכאן מדובר על מקום המשתמר.

ל **רי"ף ורא"ש:** במקום המשתמר אסור לכרוך על הסנדל גמי רך, אלא צריך להוריד אותו.

כך פסק **שו"ע** (אך אם יש שם רבים וגנאי ללכת יחף, יכול לתקנו בגמי רך - מג"א).

◀ **ראב"ד:** אין הלכה כרב יוסף. גם במקום המשתמר מותר לכרוך על הסנדל גמי רך ולהמשיך להשתמש בו¹¹⁷.

❖ **דעת הרמב"ם.** הרמב"ם לא הזכיר את דין סנדל בחצר המשתמרת, ואפשר שסובר כדעת הראב"ד (מניד משנה). אמנם, אפשר שלא סובר כמותו (ב"י).

סעיף טז | חלוק שתלוי לייבוש

בדף קמ (עמוד א) רב חסדא אומר שאם תלה חלוק לייבוש ולשם כך תחב בתוכו קנה - מותר להוריד את החלוק מהקנה אך אסור להוציא את הקנה מהחלוק. אם תחב בתוך החלוק כלי - מותר גם להוציא את הכלי מתוך החלוק.

טור ושו"ע: כשתחב קנה בתוך חלוק על מנת לייבוש, מותר להוריד את החלוק אך לא להוציא את המוט. אם במקום קנה תחב כלי - מותר גם להוציא את הכלי, ואפילו אם הוא כלי שמלאכתו לאיסור.

א. אסור לטלטל את הקנה מכיוון שאין עליו שם כלי, ולמרות שמשתמש בו בפועל לא ייחד אותו בכך. אם ייחד את הקנה מותר לטלטל אותו (משנ"ב עפ"י אחרונים).

ב. אמנם כשלוקח את החלוק מעל הקנה בד"כ הוא מזיז גם את הקנה, אך מדובר שיכול להוריד את החלוק מבלי להזיז את הקנה (אליה רבה, משנ"ב ולבושי שרד. שו"ע הרב, תוספת שבת ואז נדברו סוברים שאפילו אם יזיז את הקנה אין בכך איסור, כי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר הותר, בסימן שיא, ח"ט¹¹⁸).

◎ בגדים התלויים לייבוש (משנ"ב, אגרות משה (ח"ה, כב, כו) ופניני הלכה)

◀ **משנה ברורה:** בגד שהיה רטוב בזמן בין השמשות אסור בטלטול כל השבת, ולכן כאן מדובר שהחלוק לא היה טופח על מנת להטפח בכניסת שבת (אז נדברו - כי הוא מוקצה מחמת איסור. משנה הלכות - דווקא כשהם מתייבשים בידי שמים (במשש), אם מתייבש בידי אדם (ליד התנור) - אינו מוקצה).

◀ **מנחת שלמה, אגרות משה, מנחת יצחק, שבט הלוי ולוית חן:** דווקא אם לא בטוח שהבגדים יתייבשו לאורך כל השבת אסור, אך אם ודאי יתייבשו לא מקצה אותם מדעתו ומותר (האגרות משה סייג שדווקא אם תלה אותם לייבוש, ואם מונחים בביתו סתם - אסור).

☞ כך פסקו ילקוט יוסף, מנוחת אהבה, ארחות שבת ופניני הלכה.

◎ כירה שנפלה לה הרגל (טור)

בדף קלח (עמוד ב) נחלקו התנאים האם רק כשנשמטו לכירה שתי רגלים אסור לטלטל אותה (ת"ק) או שאפילו אם נשמטה רגל אחת אסור (רב). הראשונים פסקו כדעת רב:

רמב"ם וטור: אסור לטלטל כירה שנשמטה לה רגל אחת, ק"ו אם נשמטו שתי רגלים¹¹⁹.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ ספסל שנפלה לו הרגל (רמ"א)

תרומת הדשן: אסור להניח ספסל שנשמטה לו הרגל על ספסל אחר ולשבת עליו, ואסור לטלטל ספסל כזה.

⌚ **ב"י** (בסימן שיג): אסור גם להחזיר את הרגל למקומה מחשש תוקע. אם הניח את הספסל השבור על ספסל אחר וישב עליו כך פעם אחת מבעוד יום מותר.

הערות

¹¹⁷ הראב"ד סובר שרב יוסף נקט שמותר לטלטל כלי שנשבר רק אם עדיין עושה כעין מלאכתו הראשונה, ולהלכה נפסק שמותר לטלטל שברים כל שעושים מלאכה כלשהי (סעיף ו).

¹¹⁸ הדיון הובא בשו"ת **אז נדברו**, ח"א סי' כא. הלבושי שרד שם הוא מיישב את דעת המשנ"ב שטלטול מן הצד הותר רק בדבר שהזדמן באופן חד פעמי, אך דבר שדרכו בכך - לא הותר בטלטול מן הצד.

¹¹⁹ גוזרים לאסור מחשש שיחזיר את הרגל למקומה בחזק ויעבור על תוקע שהוא מכה בפטיש או בונה (משנ"ב).

א. דווקא בספסל שנשמטה לו הרגל ומחשש תוקע, אך אם הרגל נשברה ואין לה תקנה אלא צריך להכין רגל אחרת - מותר לטלטל את הספסל בשבת כי לא חוששים שיבוא לתקוע, ויכול לסמוך אותו לספסל אחר ולשבת עליו (ט"ז ומשנ"ב).

ב. גם כשנשמטה הרגל, מותר לשבת על הספסל אם לא מטלטל אותו (אליה רבה ומשנ"ב). לדעת רעק"א (בסימן שכה, ד) אסור לשבת על מוקצה אפילו כשלא מטלטל אותו, אך המג"א (בסעיף כא) חולק עליו.

ג. אם הרגל נשמטה בשבת ויש חשש שהספסל השבור יזיק לאנשים, כך שמותר לטלטל אותו - אפשר לסמוך אותו על ספסל אחר ולהמשיך להשתמש בו, אך יזהר שלא יטלטל אותו בישיבתו (ביאור הלכה).

ד. אם ישב על הספסל מערב שבת כך שאינו מוקצה, ודרך הרגל שנשמטה להחזיק את הספסל בצורה רפויה מאוד ולא מהודקת - מותר להחזיר אותה למקומה (מג"א. בביאור הלכה הסתפק בדבר).

סעיף יז | טלטול לבני בנין

בדף קכד (עמוד ב) הגמרא אומרת שמותר לטלטל לבנים שנשארו מבניין כי הן ראויות שישבו עליהן. אם סידר אותן זו על זו מגלה בדעתו שמקצה אותן לבניין נוסף, ואסור לטלטלן.

טור ושו"ע: מותר לטלטל לבנים שנשארו מבניין, אך אם סידר אותן גילה דעתו שמקצן לבניין נוסף ואסור.

מה הסיבה שאסור למלטל את האבנים אם ייחדן לבניין:

◀ **ריטב"א:** כי כעת הן מוקצה מחמת חסרון כיס.

◀ **מג"א, פמ"ג ומשנ"ב:** כי אין עליהן שם כלי כעת (ונחשבות מוקצה מחמת גופו).

א. לבנים שנשארו מבניין מותר לטלטל אפילו מחמה לצל (פרי מגדים).

ב. האחרונים נחלקו האם צריך לחשוב מערב שבת שישתמש בלבנים כדי לשבת עליהן (אליה רבה סובר שאין צורך, ואילו תוספת שבת מחמיר).

ג. אם הלבנים נשברו דינם כמו שאר שבירי כלים, וכל שראויים לשימוש כלשהו יש עליהם שם כלי (פמ"ג).

סעיף יח | קוץ המונח ברשות הרבים

הגמרא בדף מב (עמוד א) אומרת שאם יש קוץ ברשות הרבים וקיים חשש שהרבים יזקו ממנו - מותר לטלטל אותו כל פעם פחות מארבע אמות עד שיסלק אותו הצידיה כי טלטול כזה אסור רק מדרבנן ובמקום היזק רבים חכמים לא אסרו. בכרמלית מותר לטלטל אפילו יותר מארבע אמות.

טור ושו"ע: מותר לטלטל קוץ המונח ברשות הרבים פחות מארבע אמות כל פעם, כי במקום היזק רבים חכמים לא גזרו. בכרמלית מותר לטלטל אפילו יותר מארבע אמות.

❖ קוץ בולט ברשות הרבים (משנ"ב ס"ק עה, ביאור הלכה)

◀ **ריב"ש ותוספת שבת:** קוץ גדול שקל להיזהר ממנו אסור לטלטל.

◀ **מגן אברהם:** גם קוץ גדול מותר לטלטל.

◀ **שולחן עצי שיטים:** קוץ גדול מותר לטלטל מן הצד, אך לא בטלטול רגיל.

❖ קוץ שהיה ברשות הרבים מע"ש (משנ"ב ס"ק עז)

◀ **מג"א:** אם הקוץ היה ברשות הרבים מערב שבת אסור לטלטל אותו, כי היה עליו לסלקו מבעוד יום.

◀ **אליה רבה:** אפילו כשהקוץ שם מבעוד יום מותר לטלטל אותו.

☞ כך משמע שפסק המשנ"ב.

❖ אסור לטלטל אבן הנמצאת ברשות הרבים או בכרמלית, כי אינה מזיקה כל כך כמו קוץ (ביאור הלכה). אך בטלטול בגופו מותר, כמו כל מוקצה מחמת גופו, בסימן שיא, ח).

סעיף יט | טלטול סולם

במסכת ביצה (ט, א) בית שמאי אוסרים להעביר סולם משובך לשובך אלא רק להטות אותו קצת בין החלונות של אותו השובך, ובית הלל מתירים גם להעביר. בגמרא שם נאמר שהמחלוקת בסולם של שובך, אך בסולם של עליה לכו"ע אסור.

מאידך, במסכת עירובין (עו, ב) משמע שמותר לטלטל אפילו סולם גדול, והראשונים נחלקו כיצד נפסק:

◀ **תוס', רא"ש וטור:** מותר לטלטל סולם גדול בשבת.

◀ **רמב"ם ור"ת:** אסור לטלטל סולם גדול בשבת, כי אין עליו שם כלי¹²⁰.

☞ כך פסק שו"ע (ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור - פמ"ג).

⌋ **הגר"א פוסק (עפ"י הרשב"א)** שגם אם אסור להוליך את הסולם ממקום למקום, אך אין איסור לטלטל את הסולם סתם (ביאור הלכה).

⊙ טלטול סולם של שובך (ב"י ושירת הים)

בגמרא בביצה שם על גבי מחלוקת בית שמאי ובית הלל (לב"ה מותר להעביר משובך לשובך ולב"ש רק להטות את הסולם) מובאות שתי דעות באיזה מקרה נחלקו - או שמדובר על רשות הרבים וברשות היחיד לכו"ע מותר להיזיז, או שמדובר על רשות היחיד, וברשות הרבים לכו"ע אסור.

רבי דוסא חולק מכל וכל וסובר שגם בית הלל מתירים להטות את ראש הסולם ולא יותר, ויש אומרים בדעתו שמותר גם לדדות את רגלי הסולם מעט מעט.

הראשונים נחלקו כיצד נפסק בטלטול סולם של שובך:

◀ **רי"ף, ראב"ד ורא"ש:** מותר לטלטל סולם של שובך (כדעת ב"ה בסתמא).

◀ **תוס':** אסור לטלטל סולם שובך, אלא רק להטות (כדעת רבי דוסא).

◀ **רמב"ם:** ביום טוב מותר רק ברשות היחיד (אמנם משום מראית עין גם דברים ברשות היחיד נאסרו, אך משום שמחת יו"ט התירו ברשות היחיד), ובשבת מותר רק להטות אך לא לטלטל.

◀ **טור:** ביום טוב מותר (משום שמחת יו"ט), ובשבת מותר רק להטות ולא לטלטל (שלא יעשה כדרך שעושה בחול ויבוא לצוד).

☞ כך פסק שו"ע.

⌋ **משנ"ב:** מותר לטלטל סולם שבתוך הבית, ואפילו אם הוא סולם גדול (עפ"י הט"ז).

סעיף כ | טלטול ענפי דקל

⊙ הקדמה לסעיפים כ - כד

בסעיפים אלו הדיון עוסק בשלושה עניינים: ענפים, חתיכות צמר המיועדות לתחבושת, ואבנים. כל הדברים הם מוקצה באופן עקרוני, מחמת גופו, אך כשעושה להם הכנה מתאימה מבעוד יום - הם מותרים בשימוש בשבת. יש הבדל בין הדברים בהכנה הנדרשת:

א. ענפים (סעיף ט). האמוראים נחלקו מהי ההכנה הנדרשת: לרב צריך לעשות בהם פעולת הכנה, שמואל סובר שצריך לחשוב להשתמש בהם, ולדעת רב אסי מספיק להשתמש פעם אחת בענפים מבעוד יום. רוב

הערות

¹²⁰ תוס' ורא"ש הסבירו שהגמרא בביצה עוסקת ביום טוב ואילו בשבת הדין שונה, והרמב"ם חולק וסובר שהגמרא בביצה מדברת גם על שבת, ומה שהגמרא בעירובין התירה לטלטל זה בסולמות קטנים של בית שרגילים לטלטל (ב"י וחידישי הגהות).

הראשונים פסקו כדעת רב אסי וביארו שכל הכנה מועילה - פעולת הכנה, חשיבה או שימוש בפועל (לדעת ר"ת רק פעולה מועילה, ולרמב"ן רק פעולה או שימוש ולא מחשבה).

ב. חתיכות צמר (סעיף כד). לדעת רא"ש, טור ושו"ע דין חתיכות צמר כדין ענפים. לדעת רבנו יונה מחשבה לא מועילה בהן, אלא רק פעולת הכנה או שימוש בפועל.

ג. אבנים (סעיפים כא-כב). הראשונים נחלקו איזו הכנה צריך לעשות בשביל להשתמש באבנים - האם כמו ענפים וחתיכות צמר (רמ"א), האם רק מעשה הכנה (רמב"ם ושו"ע). ואם מיוחד לעולם - מועיל בפני עצמו, או שבכל מצב אסור לטלטל אבנים, אפילו כשעושה מעשה הכנה (רש"י).

לדעת הרמב"ם שיש הבדל בין ענפים לאבנים - החילוק הוא שאבנים כלל לא מיועדות לישיבה, ולכן צריך מעשה משמעותי של הכנה כדי להתיר מלטול. ענפים וחתיכות צמר מיועדים לשימוש היתר באופן עקרוני, ולכן מספיק גם לחשוב או להשתמש.

אם מיוחד את האבנים לשימוש לעולם - מועיל, ואינו צריך בנוסף גם לעשות מעשה הכנה באבנים (לדעת טור ושו"ע, לרבנו ירוחם צריך).

לדעת רבנו יונה שיש הבדל בין חתיכות צמר לענפים - ההבדל הוא שבענפים מוכח שמשתמש לשימוש היתר, ובחתיכות צמר לא. נראה שכוונתו היא שמחשבה מועילה יותר משימוש דווקא במקום שמוכח שמשתמש בחפץ לשימוש מותר, אך במקום שלא מוכח - מחשבה פחות טובה משימוש בפועל, והיא לא מועילה.

⊙ טלטול ענפי דקל

בדף נ (עמוד א) מובאת מחלוקת מה הדין בענפי דקל שמיועדים לשריפה ונמלך להשתמש בהם כמושב: ת"ק ורב סוברים שצריך לעשות פעולה של קשירת הענפים, רשב"ג, רבה בר בר חנה ושמואל פוסקים שאין צריך לקשור ומספיק רק לחשוב, ורב אסי סובר שאם ישב על הענפים מבעוד יום מועיל אפילו כשלא קשר ולא חשב.

הראשונים נחלקו כמו מי נפסקה ההלכה:

◀ **ר"ת:** צריך לעשות פעולה של קשירת הענפים (כדעת רב).

◀ **ר"י הזקן, רי"ף, רא"ש, רמב"ם וטור:** מספיק רק לשבת או רק לחשוב (כרב אסי, מכיוון שרב אשי בגמרא פוסק כמותו).

📖 כך פסק שו"ע.

👉 האם לדעת רב אסי מועיל לחשוב בלבד?

◀ **רב האי גאון, רבנו יונה, ר"ן, רמב"ם ורא"ש:** כן (חשיבה טובה יותר מקשירה, ושניהם מועילות).

📖 כך פסק שו"ע.

◀ **רמב"ן:** לא, צריך דווקא שישב מבעוד יום (ישיבה טובה יותר, ורק היא מועילה. אם רק חשב אסור לטלטל).

❖ **כשחושב להשתמש בענפים ביום חול (ב"י ומשנ"ב)**

◀ **ר"י:** אינו מועיל, צריך לחשוב להשתמש בענפים בשבת דווקא.

📖 כך פסק אליה רבה.

◀ **רא"ש:** מועיל אפילו כשחשב להשתמש בימות החול.

📖 כך פסק שו"ע.

א. סתם עצים לא נחשבים מיועדים לשריפה ואינם מוקצה, אך עצים שלנו עומדים להסקה (מג"א ומשנ"ב).

ב. גם בעצים שהם מוקצה מותר לשבת עליהם, ואפילו אם מזיז אותם בישיבתו מותר דהוי טלטול מן הצד (מג"א). גם המאירי מתיר טלטול מן הצד כאן, אך כתב שאם אין צורך ראוי להחמיר. **משנ"ב**, וכך פסק ש"כ.

סעיף כא | ישיבה על נדבך אבנים

בדף קכה (עמוד ב) מסופר שרבי הלך עם תלמידיו, מצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו לעשות הכנה כדי שיהיה מותר לשבת על האבנים בשבת. האמוראים נחלקו איזו הכנה רבי הורה לתלמידים לעשות: א. רק לחשוב עליהם, ב. מעשה בפועל של סידור האבנים, ג. מעשה בפועל של ניקוי ושפשוף האבנים¹²¹.

◀ **רש"י:** שום דבר לא מועיל כדי להכין אבנים לשימוש. אפשר להשתמש באבנים רק אם לא מטלטל אותם.

☞ כך פסק מגן אברהם.

◀ **רמב"ם, רי"ף ורא"ש** (להבנת הב"י): כדי להשתמש באבנים בשבת צריך לסדר אותם מבעוד יום¹²².

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **מרדכי, ר"ן, רי"ף ורא"ש** (להבנת מגיד משנה ודרכי משה): אין חילוק בין אבנים לענפי דקל. אם ישב, חשב או עשה פעולה מבעוד יום מועיל.

☞ כך פסק רמ"א.

סעיף כב | ייחוד אבן לשימוש היתר

רשב"א ושו"ע: אם מייחד אבן לשימוש היתר לעולם (כמו כיסוי פי חבית), וגם השתמש בה פעם אחת מבעוד יום - מותר לטלטל אותה¹²³.

◀ **משנ"ב:** מותר לטלטל אם רגיל להשתמש באבן לכך בימות החול, או שייחד במחשבה.

◎ **ייחוד האבן כשרגילים להשתמש בה לכך** (ב"י)

◀ **פסקי הרי"ד ושיבולי הלקט:** גם בשימוש רגיל של האבן צריך לייחד אותה לעולם.

◀ **ר"ן ורש"י:** כשרגילים להשתמש באבן לצורך כזה מספיק שמייחד את האבן לשבת הזו לבד.

☞ כך פסק שו"ע (אם עשה מעשה הכנה באבן מועיל אפילו כשלא רגילים להשתמש באבן לכך וגם כשייחד לשבת זו בלבד - משנ"ב).

◎ **מעשה הכנה באבן** (ב"י ודרכי משה)

◀ **רבנו ירוחם:** גם באבן שמייחד לשימוש היתר צריך לעשות מעשה הכנה ניכר מערב שבת.

◀ **טור:** מספיק לייחד אותה, גם ללא מעשה הכנה.

☞ כך פסקו שו"ע ורמ"א.

סעיף כג | טלטול ענף לסילוק זבובים

פסקי הרי"ד וכלבו: מותר לחתוך ענף מהדקל מבעוד יום כדי לסלק עמו זבובים בשבת, ומכיוון שייחד אותו לכך נחשב כלי גמור (אך יזהר שלא להרוג את הזבובים).

הערות

¹²¹ בביאור הלכה מביא בשם הפרי מגדים שהחילוק בין אבנים ללבני בניין (סעיף יז) הוא שאבנים אינם חלקות ואינן עומדות לישיבה, ואילו לבני בניין חלקות ואם השתיירו מבניין הן עומדות לישיבה.

¹²² סברת הרמב"ם לחלק בין דין ענפי דקל לדין אבנים היא שענפים לפעמים מיועדים לישיבה ולפעמים לשריפה ולכן הכנה כלשהי מועילה, ואילו אבנים אף פעם לא מיועדות לישיבה. לכן אם בכל זאת רוצה להשתמש בהם לישיבה - צריך לעשות מעשה הכנה בפועל.

לפי זה כתב המשנ"ב שבתקופתו עצים עומדים רק לשריפה ולא לישיבה, ואם רוצה להשתמש בהם בשבת צריך לעשות הכנה בפועל.

¹²³ לדעת רמ"א דין אבנים כדין ענפים, ולכן נראה שחלוק על הרשב"א בזה וסובר שאין צורך שייחד לעולם, שהרי מספיק שישתמש מבעוד יום.

סעיף כד | טלטול תחבושות

בדף נ (עמוד א) הברייתא אומרת שמותר לטלטל פשתן וצמר שמניחים על המכה אם צבע אותם בשמן או כרך במשיחה, ואם לא צבע או כרך אסור. אם מבעוד יום הניח את הפשתן והצמר על המכה מותר לטלטל אפילו כשלא צבע או כרך.

רש"י מבאר שאם צבע וכרך גילה בדעתו שמתכוון להניח את הצמר והפשתן על המכה כתחבושת ולכן מותר לטלטל אותם בשבת. אם הניח אותם על המכה מבעוד יום מועיל כדברי רב אסי שהובאו בסעיף כ, 'ישב אף על פי שלא חשב ולא קשר'.

טור: פשתן וצמר שנותנים על המכה, אם צבע אותם בשמן או כרך במשיחה מותר להניח אותם על המכה בשבת, ואין בהם משום מוקצה ולא משום רפואה (כי אינו אלא כמלבוש, ומניח אותם כדי שבגדיו לא יתלכלכו מדם המכה).

האם מחשבה מועילה בתחבושות (ב"י)

◀ **רבנו יונה:** מחשבה לבד לא מועילה, אלא צריך הכנה או שימוש מבעוד יום¹²⁴.

◀ **רא"ש וטור:** גם מחשבה מועילה, ואם חשב מותר לטלטל את הצמר והפשתן.

כך פסק שו"ע.

סעיף כה | טלטול עורות

המשנה בדף מט (עמוד א) אומרת שמותר לטלטל עורות, ובגמרא נחלקו האם רק עורות השייכים לאדם רגיל מותר או אפילו עורות של אומן (מייצר העורות). הראשונים פסקו שאפילו עורות של אומן מותר (רמב"ם, רי"ף ורא"ש).

מאידך, בדף קטז (עמוד ב) נפסק שאסור לטלטל עור בפני עצמו, והראשונים נחלקו מה ההבדל בין המקרים: **רש"י:** מותר לטלטל עור בהמה גסה כי ראוי לאכול עליו, ועור בהמה דקה אסור.

◀ **ר"ת, ר"ן והגהות אשרי:** מותר לטלטל עור יבש כי ראוי לאכול עליו, ועור לח אסור אם לא חשב עליו מבעוד יום.

כך פסקו שו"ע ומשנ"ב.

❖ אם העורות מונחים במחסן למכירה, צריך לייחד אותם מבעוד יום לשימוש (מג"א).

סעיף כו | טלטול לוחות עץ

בדף מט (עמוד ב) הברייתא אומרת שלוחות עץ (נסרים) של בעל הבית מותר לטלטל, ואילו לוחות של אומן אסור אלא אם כן מבעוד יום חשב להשתמש בהם.

טור ושו"ע: לוחות עץ של אדם רגיל מותר לטלטל, אך לוחות של אומן אסור לטלטל אלא אם כן חשב להשתמש בהם מבעוד יום.

◀ **משנ"ב:** דין סוחרים כדין אומן, ואם לא חשב להשתמש אסור לטלטל אותם.

הערות

¹²⁴ אמנם בסעיף כ ה"י הביא שגם רבנו יונה סובר שאם שימוש מועיל - קל וחומר שגם מחשבה מועילה, ואם כן לא ברור מדוע כאן מחשבה לא מועילה לשיטתו.
רבנו יונה כתב שבתחבושות שלא עשה מעשה הכנה לא מוכח שמייחד אותן למכתו, ואפשר שסובר שמחשבה מועילה יותר משימוש דווקא במקום שמוכח שמשמש בחפץ לשימוש מותר, אך במקום שלא מוכח - מחשבה פחות טובה משימוש בפועל, והיא לא מועילה.

סעיף כז | טלטול שאריות אוכל

בדף קמג (עמוד א) בית הלל אומרים שמותר לאסוף ביד עצמות וקליפות מעל השולחן ולהניח אותם במקום אחר, ואילו בית שמאי מחמירים וסוברים שאסור לאסוף ביד אלא מנער את הטבלה והשאריות נופלות מעצמן.

רש"י פירש שמדובר על עצמות וקליפות שלא ראיות למאכל כלב, אך שאר הראשונים חולקים עליו וסוברים שרק אם השאריות ראיות למאכל כלב או בהמה מותר לטלטל אותם ביד (תוס', רי"ף, רא"ש, רמב"ם ור"ן).

טור ושו"ע: מותר לאסוף ביד עצמות הראיות למאכל כלב וקליפות הראיות למאכל בהמה ולהעביר מעל השולחן. אם השאריות אינן ראיות לכלב ובהמה אסור לטלטל אותם ביד אלא מנער את הטבלה והן נופלות.

1. מותר לאסוף ביד גם חתיכות לחם שאין בהם כזית, וק"ו אם יש בהם כזית (גמרא, ראשונים ושו"ע).
2. אם השאריות אינן ראיות למאכל כלב אסור להגביה את הטבלה אלא רק לנער אותה, אך כשיש פת על השולחן מותר להגביה את הטבלה כי השאריות בטלות לפת (ב"י בביאור דברי הרא"ש, וכ"פ בשו"ע).
3. אם צריך למקום השולחן, מותר להגביה את הטבלה ולטלטל אותה למרות שיש עליה רק שאריות שאינן ראיות למאכל כלב (שו"ע).
4. במקרים שמותר לנער את הטבלה יכול גם לנער מפה או לאסוף את השאריות באמצעות סכין וכדו' כי לטלטל מן הצד מותר (משנ"ב).
5. כשנשאר על העצמות מעט בשר, אינן מוקצה כלל (ריא"ז, מאירי ומשנ"ב).
6. אם התקבצו הרבה שאריות ומאוס עליו להשאיר אותן על השולחן, מותר להעביר אותם בידיים כדין גרף של רעי (משנ"ב).

סעיף כח | חבילות קש המיועדות לבהמה

המשנה בדף קכו (עמוד ב) אומרת שמותר לטלטל חבילות קש וזרדים רק אם התקין אותם למאכל בהמה (כי סתמן עומדות להסקה - מגיד משנה). בברייתא בהמשך (קכח. א) נחלקו האם אפילו כשהחבילות גדולות מותר לטלטל אותם כשהן עומדות למאכל בהמה, והטור פסק כת"ק שאפילו אז מותר.

טור ושו"ע: מותר לטלטל חבילות קש וזרדים אם הכין אותן למאכל בהמה, ואפילו אם החבילות גדולות.

ל **תוספת שבת** (במשנ"ב): היום הדבר תלוי במנהג המקומות. במקום שרגילים להשתמש בקש לשימוש היתר מותר לטלטל אותו בסתם, ובמקום שרגילים להשתמש לשימוש איסור רק אם הכין אותו להיתר מערב שבת.

סעיף כט | מאכל בהמה שאינה מצוייה

המשנה שם מביאה שלדעת ת"ק אסור לטלטל לוף וחרדל, ורשב"ג מתיר לטלטל לוף מפני שהוא מאכל עורבים. בדף קכח (עמוד א) הברייתא מביאה שמותר לטלטל חצב וחרדל, כי הם מאכל צבים ויונים. רשב"ג בברייתא מתיר לטלטל שברי זכוכית כי הם מאכל בנות יענה. רבי נתן מקשה שמא יהיה מותר לטלטל גם חבילי זמורות כי הם מאכל פילים, ורשב"ג משיב שבנות יענה שכיחות ופילים לא. מדברי אב"י שם משמע שאין הלכה כרשב"ג (אב"י מונה כמה תנאים שכולם סוברים עיקרון דומה, ובמצב כזה אין הלכה כמותם - ב"י).

◀ **רמב"ם** (להבנת מגיד משנה): מותר לטלטל חצב וחרדל אפילו כשאין לו צבים ויונים (כת"ק בברייתא).

◀ **רמב"ם** (להבנת ב"י), **רי"ף**, **רשב"א וטור**: מותר לטלטל דברים הראויים למאכל בעלי חיים המצויים (אין מחלוקת בין ת"ק של המשנה לת"ק בברייתא, כל אחד דיבר על המציאות שהייתה מצויה במקומו).

☞ כך פסק שו"ע.

1. פשוט שמותר לו לטלטל אוכל הראוי לבעל חי שיש לו, גם אם אינו מצוי (ב"י, וכ"פ בשו"ע).
2. אם עשירים מגדלים בעל חי כזה אך לא רוב בני האדם - אינו נחשב מצוי (משנ"ב עפ"י הרמב"ם).

3. על פי היסוד הזה מותר לטלטל עצמות ללא בשר ואפילו אם התפרקו מהבשר מערב שבת, כי ראיות לכלבים (רמ"א. אם כלבים אינם מצויים אסור - משנ"ב).
4. גם במקום שאין עירוב מותר לטלטל בתוך הבית קליפות הראויות לבעל חי המצוי שם (פסקי תשובות בשם הרב אלישיב).

סעיף ל | טלטול גרעיני תמרים

בדף קמג (עמוד א) הגמרא אומרת שמותר לטלטל גרעיני תמרים ארמיים מכיוון שהם ראויים אגב התמרים עצמם, אך גרעיני תמרים פרסיים אסור לטלטל כי אינם ראויים אפילו אגב התמרים¹²⁵, והאמוראים היו מטלטלים אותם אגב דבר היתר אחר.

הב"י מעיר שההיתר בטלטול גרעיני תמרים ארמיים הוא רק במקום שמאכילים תמרים כאלה לבהמות, אך אם לא מאכילים אלה ואלה אסורים.

הראשונים נחלקו האם דין הגמרא הוא בדעת רבי יהודה, ולרבי שמעון באופן עקרוני מותר לטלטל - או שגם רבי שמעון מסכים שאסור לטלטל אותם.

◀ **רא"ש, תוס', רבנו יונה, רז"ה וטור:** באופן עקרוני מותר לטלטל את כל הגרעינים (כי המשנה בדעת רבי יהודה, ורבי שמעון חולק), אך ראוי לאדם חשוב להחמיר ולטלטל גרעיני תמרים פרסיים רק אגב פת או בשינוי (כמו שמתואר בגמרא שהאמוראים החמירו).

כך פסק שו"ע¹²⁶.

◀ **רי"ף ורמב"ן:** מותר לטלטל גרעיני תמרים ארמיים (כי ראויים לבהמה), אך גרעיני פרסיים עומדים להסקה ולכן גם רבי שמעון מסכים שהם מוקצה ואסור לטלטל אותם (ובכל זאת האמוראים טלטלו אותם על גבי פת, ובאופן הזה מותר לטלטל מוקצה גמור).

◀ **רמב"ם:** מותר לטלטל גרעיני תמרים ארמיים (כי ראויים לבהמה), אך גרעיני תמרים פרסיים אינם ראויים ולכן אוכל את הפרי וזורק את הגרעין לאחוריו.

❖ גרעיני שאר הפירות (ביאור הלכה, שירת הים)

ביאור הלכה: החמירו רק בגרעיני תמרים שנאכלים ע"י הדחק, אך שאר גרעיני הפירות הראויים למאכל בהמה אפשר שהשו"ע יודה לרמב"ם שמותר לטלטל אפילו במקום שאין בהמות.

ל גרעיני תפוחים, אגסים ושזיפים מותר לטלטל כי הם ראויים לאכילת אדם (ביאור הלכה), קליפות של גרעינים קלויים אינם מוקצה כי אנשים מוצצים אותן, וגם קליפות של בוטנים ופירות הדר אינם מוקצה בישוב שיש בו בהמות (ברית עולם, הובא בפסקי תשובות).

סעיף לא | טלטול בשר חי

הברייתא בדף קכח (עמוד א) אומרת שמותר לטלטל בשר חי אפילו אם אינו מלוח.

טור ושו"ע: מותר לטלטל בשר אפילו אם אינו מלוח כי יש אנשים שאוכלים בשר חי, ואפילו כשהוא סרוח מכיוון שראוי לכלבים.

ל האם גם בבשר בהמה הדין כך?

◀ **מגן אברהם:** בשר בהמה קשה ואנשים לא אוכלים אותו, ולכן כשהוא חי אסור לטלטלו.

◀ **ט"ז, אליה רבה וגר"א:** כל בשר ראוי להיאכל חי, ולכן גם בשר בהמה מותר לטלטל חי.

משנ"ב: במקום הדחק יש לסמוך על המקלים.

הערות

¹²⁵ החילוק בין הסוגים הוא שהגרעינים הארמיים נאכלים אגב התמר מכיוון שהם רכים, אך הגרעינים הפרסיים קשים ואינם נאכלים אגב התמר (ר"ף, והביא גם פירוש אחר שהארמיים קשים ולכן בהמות אכלו אותם, אך העיקרון דומה שגרעינים ארמיים בהמות אכלו ופרסיים לא).

¹²⁶ וראוי להחמיר לטלטל אגב דבר אחר דווקא בגרעיני תמרים ולא במוקצה אחר, מכיוון שיש מקומות שלא מאכילים את הגרעינים אפילו לבהמה, ובנוסף יש גרעינים שראויים לבהמה רק בשעת הדחק (משנ"ב בשם האחרונים).

סעיף לב | טלטול בשר דג חי

הברייתא שם אומרת שדג טפל אסור לטלטל. רש"י הסביר שאינו ראוי לכלום, ואדם גם לא זורק אותו לכלבים.

טור ושו"ע: מותר לטלטל דג מלוח, אך דג חי שאינו מלוח אסור לטלטל.

⤵ האם דג חי שכן ראוי לכלבים הוא מוקצה?

◀ **ט"ז:** לא. למרות שלא נותנים לכלבים לאכול אותו.

◀ **מג"א, דרך חיים, תוספת שבת, שו"ע הרב, חיי אדם ושולחן שלמה:** כן, מכיוון שעומד לאכילת אדם ואינו ראוי לכך כעת (וממילא כך הדין גם בשומן צונן ושאר דברים העומדים לאכילת אדם ואינם ראויים כעת).

☞ כך פסק משנ"ב.

◎ האם היום דג נא הוא מוקצה? (מתוך חיפוש באינטרנט)

היום מקובל לאכול דג חי - סושי. האם לאור זה עדיין דג חי הוא מוקצה בשבת?

◀ **הרב יצחק וייס והרב דוד לאו:** לא, דג חי אינו מוקצה.

◀ **הרב מרדכי גרוס והרב יעקב מאיר שטרן:** במקום שרגילים לאכול - אינו מוקצה לכל.

◀ **הרב חיים קנייבסקי, הרב ניסים קרליץ ועוד:** אינו מוקצה למי שרגיל לאכול סושי, אך מוקצה למי שלא רגיל.

סעיף לג | טלטול קמע שאינו מומחה

התוספתא (יד, ז) אומרת שחבית שהתגלתה ואבטיח שנשבר מותר לטלטל ולהניח במקום מוצנע. מפרשי התוספתא ביארו שאסור לאכול את החבית והאבטיח כי הם התגלו ויש חשש שנחש הטיל בהם ארס, ובכל זאת מותר לטלטל אותם כדי להציל אנשים שלא ינזקו מהם.

רמב"ם וטור: חבית שהתגלתה ואבטיח שנשבר אינם ראויים לאכילה, ובכל זאת מותר לטלטל אותם כדי להניח אותם במקום מוצנע. כיוצא בדבר אמנם אסור לצאת לרה"ר עם קמיע שאינו מומחה, אך מותר לטלטל אותו.

☞ **שו"ע** הביא רק את דין קמע.

⤵ האם מותר להוציא קמע שאינו של מומחה לכרמלית?

◀ **מגן אברהם:** אסור.

◀ **מהרש"ל, אליה רבה, תוספת שבת ומשנ"ב:** מותר.

◀ **שולחן עצי שיטים:** קמע שלא בדקו האם הוא מועיל מותר. אם ידוע שאינו של מומחה אסור.

סעיף לד | טלטול טינוף

בדף קבא (עמוד א) המשנה אומרת שמותר לכפות קערה על צואה של קטן. בגמרא דנו בדברי הגמרא ולמסקנה מדובר על צואת תרנגולים הנמצאת בחצר אחרת (שאדם מקצה לתרנגולים - ר"ן) ורוצים לכסות בשביל שקטן לא יתלכלך ממנה. צואה של בני אדם ושל תרנגולים באותה חצר מותר גם לטלטל ולהוציא אותה מהחצר כדין גרף של רעי.

◀ **רמב"ם, רא"ש, רי"ף, ר"ן וטור:** כל טינוף וצואה הנמצא בחצר שיושבים בה מותר לטלטל ולהוציא. בחצר אחרת אם חושש שקטן יתלכלך מהם מותר לכפות עליהם כלי אך לא לטלטל.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **רבנו ירוחם:** צואת אדם מותר להוציא אפילו בחצר אחרת¹²⁷.

- א.** עכבר מת נחשב גרף של רעי ומותר להוציאו בידיים (משנ"ב עפ"י גמרא).
- ב.** דין מבוי כדין חצר שיושבים בה, ומותר לסלק לצדדים טינוף שנמצא בו (מג"א ומשנ"ב).
- ג.** במקום שלא יושבים שם אסור לטלטל גרף של רעי או עביט של מי רגלים, אפילו כשהם ריקים (אליה רבה). אם הם מלאים ואי אפשר להתפנות עליהם מותר להוציא ולהחזיר אותם משום כבוד הבריות (מג"א ומשנ"ב).

❖ הוצאת גרף של רעי ללא כלי (ב"י)

בביצה (לו, ב) שמואל אומר שמותר לטלטל גרף של רעי ועביט של מי רגלים החוצה, אך כשמחזיר אותו צריך לתת בהם מים. הגמרא מבינה בה"א שגרף של רעי מותר לטלטל רק אגב כלי, ואז מביאה שבבית רב אשי מצאו עכבר מת בשבת ורב אשי אמר שיכולים לתפוס אותו מזנבו ולהוציאו משם.

טור ושו"ע: מותר לטלטל גרף של רעי אפילו ללא כלי.

סעיף לה | החזרת גרף של רעי

כפי שהוזכר בסעיף הקודם, שמואל התיר לטלטל גרף של רעי ועביט של מי רגלים אך כדי להחזיר הצריך לתת בהם מים. הרשב"א כתב שנתנית המים מועילה כי המים האלה ראויים לבהמות, אך אם אינם ראויים אפילו לבהמות נתנית המים לא מועילה (מג"א ומשנ"ב).

◀ **רבנו ירוחם, רשב"א ומהר"י אבוהב:** גם כשנותן בגרף מים, מותר להחזירו רק לצורך.

◀ **רא"ש:** אחרי שנותן בגרף מים יכול להחזירו למקומו גם כשאינו צריך לו עוד.

☞ כך משמע שפסקו ה**טור והשו"ע**.

☞ **אליה רבה:** אם הוציא את הגרף למקום המשתמר, לא יחזיר אותו שלא לצורך.

❖ כשלא הוריד את הגרף מידו (משנ"ב)

כאמור, דעת הרא"ש שמותר להחזיר את הגרף למקומו אפילו כשאינו צריך להשתמש בו בבית עוד. על דברי הרא"ש קשה, שהרי התירו לטלטל מת באמצעות כיכר או תינוק רק במקום צורך - ואם כן מדוע כאן מותר לטלטל את הגרף עם המים למרות שאין בכך צורך? הב"י מציע שהתירו סופם משום תחילתם, דהיינו התירו להחזיר את הכלים כדי שלא יימנעו מלהוציא אותם.

סברא זו דורשת ביאור, שהרי בדין כלי שמלאכתו לאיסור (בסעיף ג) למדנו שאם כבר מחזיק חפץ מוקצה בהיתר - יכול לטלטלו לאן שרוצה, ואם כן מדוע כאן היה צריך להתיר סופם משום תחילתם, הרי יכול להחזיר את הכלי למקומו כל עוד לא מסיר אותו מידיו!

האחרונים נחלקו למעשה, האם במקרה שלא הוריד מידו מותר להחזיר אפילו ללא מים (ועפ"י הדין שבסעיף ג) - או שגם אם לא הוריד את הכלי מידו דווקא כשיש בו מים מותר להחזיר (כפשט ההבנה בדברי הרא"ש)¹²⁸.

◀ **מג"א:** כל שלא הוריד את הגרף מידו מותר להחזיר אותו למקומו גם בלי שנותן בו מים.

◀ **אליה רבה ופרי מגדים:** גם כשלא הוריד את הגרף מהידיים צריך לתת בו מים כדי להחזיר.

❖ מדוע יש איסור בטלטול הגרף (ב"ח ומשנ"ב)

בדף קנא (עמוד א) הגמרא אומרת שהלכה כרבי שמעון גם במוקצה מחמת מיאוס ואין בו איסור, וכך נפסק בשימון שי (סעיף א). לפי זה, מדוע צריך למצוא היתרים לטלטל את הגרף של רעי - למרות שהוא מאוס אינו מוקצה?

הערות

¹²⁷ ב"י ביאר שלפי הגרסה שלנו בגמרא כך יוצא, ולרמב"ם ולר"ן הייתה גרסה אחרת בגמרא.

¹²⁸ מדברי הרא"ש משמע שאין שום דרך להחזיר את הגרף אל הבית, ולכן הוצרכו להתיר סופם משום תחילתם. המג"א

- ◀ **ב"ח:** כל מה שרבי שמעון התיר לטלטל מוקצה מחמת מיאוס זה רק כשהוא ראוי לשימוש היתר, וכאן הגרף של רעי אינו ראוי לשום שימוש.
- ◀ **לבוש ומשנ"ב:** גרף של רעי חמור יותר ממוקצה מחמת מיאוס אלא הוא נחשב מוקצה מחמת גופו, כי הוא מאוס מאוד.

סעיף לו | לז, עשיית גרף לכתחילה

לכאורה יש סתירה בין שתי גמרות - במסכת ביצה בדף כא (עמוד ב) מובא שאסור להזמין גוי בשבת מכיוון ששאריות הכוסות שלו יהיו מוקצה ואסור לטלטלן. הגמרא שואלת למה לא נתיר לטלטל מדין גרף של רעי, ועונה שאין עושים גרף של רעי לכתחילה.

מאידך, שם בדף לו (עמוד ב) מסופר שטפטפו מים על הריחיים של אביי בשבת, ורבה אמר לו שיכול להעביר את מיטתו סמוך לריחיים, הריחיים שהולכות ונימוחות ייחשבו כגרף של רעי ויהיה מותר לטלטל אותם משם. אביי לא עשה זאת בטענה שלא עושים גרף של רעי לכתחילה, לבינתיים הריחיים נהרסו לגמרי ואביי אמר שזה קרה לו בגלל שעבר על דברי רבה. משמע שהלכה כרבה.

הראשונים נחלקו מה ההבדל בין הגמרות:

◀ **רא"ש, תוס' (בתירוצו השני) וטור:** אסור לעשות גרף בידיים (הגמרא הראשונה), אך אם הגרף נעשה מאיליו מותר לבוא לשבת לידו כדי שהדבר יפריע ויזיז אותו (הגמרא השנייה).

◀ **תוס' (בתירוצו הראשון) ומגיד משנה:** במקום שיש הפסד מותר לעשות גרף לכתחילה (הגמרא השנייה), ובמקום שאין הפסד לא (הגמרא הראשונה).

📖 כך פסק שו"ע.

👉 **הגר"א** למד בדעת השו"ע שהחמיר כשתי הדעות, והצריך גם מקום הפסד וגם שילך לשבת ליד הגרף ולא להביא את הגרף אליו (**הביאור הלכה** הביא את דברי הגר"א).

א. למרות שמדובר על חפץ המותר בטלטול - אסור להביא אותו אל המקום שיושבים בו מתוך ידיעה שבהמשך הוא ימאס ויוציא אותו החוצה מדין גרף של רעי, אפילו אם מביא אותו לשם מסיבה אחרת (**מג"א ומשנ"ב**). אם אין ודאות שהחפץ ימאס אחר כך - מותר להביאו למקום שיושב שם (**ביאור הלכה**, וכתב **שהלבושי שרד** חולק).

ב. אמנם יכול לבוא לשבת ליד הגרף כדי שיפריע ויזיז אותו, אך צריך לקבוע שם את ישיבתו וישיבת עראי לא מועילה כדי להתיר להזיז את הגרף (**ב"י ומשנ"ב**).

ג. אם הגרף בתוך הדירה מותר לפנות אותו אפילו כשלא בא לשבת לידו (**משנ"ב** עפ"י סעיף לד).

ד. אמנם לא עושים גרף של רעי לכתחילה, אך אם עבר ועשה מותר להוציאו (**רמב"ם ושו"ע**).

סעיף לח | טלטול עפר

בדף נ (עמוד א) הגמרא אומרת שמותר להכניס קופה מלאה עפר ולעשות בעפר כל מה שהוא צריך, אך יש לייחד לקופה הזאת פינה בבית (כי כך העפר מוגדר מוכן. אם פיזר את העפר על הרצפה הוא בטל לקרקעית הבית ועדיין מוקצה - רש"י).

טור ושו"ע: אם הכניס מערב שבת קופה מלאה עפר וייחד לה קרן זווית - מותר לטלטל את העפר בשבת כי הכין אותו לכך. אם פיזר את העפר על הרצפה באמצע הבית אסור.

❖ ניקוי ידיים בסתם עפר (ב"י)

◀ **רשב"א:** אם אין לו מים, מותר לנקות בשבת את הידיים לתפילה בעפר, כי עפר הוא לא מוקצה.

◀ **תוס' ורא"ש:** כל שלא הכניס את העפר בערב שבת וייחד לו קרן זווית - אסור, כי סתם עפר מוקצה.

📖 משמע שכך נפסק.

- א.** גם אם הכין את העפר מראש יכול להשתמש בו רק במקום שאין בעיה של השוואת גומות (תוספת שבת ומשנ"ב).
- ב.** אם הכניס את העפר מבעוד יום לקרן זוית, יכול גם לערות אותו על הרצפה (רש"י, הובא במשנ"ב).
- ג.** כשפיזר את העפר על הרצפה באמצע הבית הוא בטל לקרקע ואסור בטלטול אפילו אם הכניסו מתוך כוונה להשתמש בו. משום כך גם אסור לקחת חול המפוזר בקרקע הבית ולהשתמש בו בשבת (משנ"ב).

סעיף לט | טלטול בעלי חיים

המשנה בדף קכח (עמוד ב) אומרת שמותר להניח סל הפוך כדי שאפרוחים יעלו וירדו דרכו. רש"י הסביר שהחידוש במשנה שמותר לטלטל כלי לצורך דבר שאינו ניטל, והמגיד משנה ביאר שאפרוחים ושאר בעלי החיים הם מוקצה.

שו"ע: אסור לטלטל בעלי חיים בשבת, ובכל זאת מותר להניח סל הפוך כדי שאפרוחים יעלו וירדו דרכו (ואין בזה ביטול כלי מהיכנו, כי יכול להבריח אותם כל רגע. משנ"ב). כשהאפרוחים על הסל אסור לטלטל אותו.

- א.** אפילו אם בעלי החיים יכולים לגרום להפסד, כגון עופות שעפים ליד הכלים - אסור להזיז אותם בידיים כי אסור לטלטל מוקצה גם במקום נזק (משנ"ב עפ"י מג"א).
- ב.** אם האפרוחים היו על הסל בזמן בין השמשות אסור לטלטל אותו, כדין 'מיגו דאיתקצאי' (משנ"ב ומג"א עפ"י הגמרא).
- ג.** מותר לעיוור לטלטל כלב נחייה ואינו מוקצה, כי העיוור צריך לו (גרש"ז, בשש"כ פרק יח הערה סב).

⊙ טלטול חיית מחמד (שירת הים)

◀ **ר' יוסף** (בתוס') ו**מהר"ח אור זרוע:** מותר מכיוון שיש לה שימוש בשבת - לשחק איתה.

☞ כך פסק **אגרות משה** (בבע"ח המיועדים לשעשועים).

◀ **תוס', רמב"ם ורא"ש:** אסור, הגמרא לא חילקה בין סוגי בעלי החיים.

☞ כך פסקו **שו"ע הרב** (סעיף עח), **משנ"ב ויביע אומר** (ה, כו).

❖ טלטול אקווריום וכלוב ציפורים (שירת הים)

◀ **שש"ב, ילקוט יוסף ושו"ת בצל החכמה:** הדגים, הציפורים, האקווריום והכלוב מוקצה ואסור לטלטל אותם (אך אם הכלוב נמצא במקום שיש צער בעלי חיים, כגון שיש עליו שמש חזקה - מותר להזיז אותו משם).

◀ **גרש"ז וקצות השולחן:** הדגים והציפורים מוקצה, אך הכלוב והאקווריום לא מכיוון שעומדים לנוי ולכן מותר לטלטל אותם אפילו כשהדגים והציפורים בתוכם.

סעיף מ | דידי בעלי חיים

המשנה שם אומרת שמותר לדחות תרנגולת שברחה עד שתיכנס חזרה למקומה, ומותר לדדות סיחים ועגלים. הגמרא מדייקת שדווקא סיחים ועגלים מותר לדדות (להחזיק בהם, לגרור אותם ולנענע להם את הרגלים - רש"י), אך תרנגולת אסור מכיוון שתרגולת 'מקפא אנפשה'¹²⁹.

הברייתא שם אומרת שמותר לדדות בעלי חיים בחצר ולא ברשות הרבים, אך אסור לעקור. רש"י ביאר שאסור לעקור את רגלי בעל החי מהקרקע לגמרי כי הם מוקצה, והר"ן הקשה על דבריו וביאר שהאיסור מצד צער בעלי חיים וכשיש צורך מותר¹³⁰.

טור ושו"ע: מותר לדדות את כל בעלי החיים חוץ מתרנגולת ובתנאי שמקפיד שרגליהם לא יעקרו מהקרקע. תרנגולת אפשר רק לדחות מאחוריה ולא לדדות.

הערות

¹²⁹ רש"י פירש שתרגולת קופצת ונמצא שמטלטל אותה בידיים, ואילו רמב"ם וסמ"ג פירשו שהיא נשמטת מיד ואגפיה נתלשים.
¹³⁰ קושיית הר"ן על רש"י היא שבמקום שנאסר טלטול משום מוקצה אסור לטלטל גם את מקצתו, ואם כך אסור להזיז בעלי חיים גם כשלא מרימים את רגליהם מהקרקע! לכן הר"ן מבאר שהאיסור כאן נובע מדין אחר.

ל שו"ע ומשנ"ב: ההיתר לדדות הוא רק אם בעלי החיים צריכים לכך, כי אחרת אסור.
 ל ב"ח ואליה רבה: מותר לדחות תרנגולת אפילו אם זה כדי למנוע הפסד ממון ולא בשבילה, אך ללא צורך אסור. אפילו אם התרנגולת ברחה לרשות הרבים מותר לדחות אותה (שער הציון).

⊙ דיודי בע"ח בכרמלית וברשות הרבים (ב"י)

כפי שהוזכר בברייתא, בחצר מותר לדדות בעלי חיים וברשות הרבים אסור. הראשונים דייקו שלעניין הזה כרמלית נחשבת כמו רשות הרבים וגם שם אסור לדדות בע"ח¹³¹.
 ◀ **רמב"ם וטור:** בחצר מותר לדדות בעל חיים, אך ברשות הרבים ובכרמלית לא.

כך פסק שו"ע.

◀ **ר"ן:** דווקא עגלים וסייחים קטנים אסור לדדות ברשות הרבים (כי קשה להוליך אותם ויבוא לטלטלם), אך כשהם גדולים מותר.

ל **משנ"ב:** בעלי חיים גדולים מותר לדדות בכרמלית, אך לא ברשות הרבים.

סעיף מא | דיודי קטן

אזתה משנה אומרת שמותר לאשה לדדות את בנה, ורבי יהודה מסביר שמותר דווקא אם הילד מרים רגל ומניח רגל, אך אם הוא גורר את רגליו אסור.

רש"י, ר"ן, רבנו ירוחם וטור: דיודי קטן כשמרים רגל ומוריד רגל מותר אפילו ברשות הרבים, מכיוון שאפילו אם יגביהו את הקטן - 'החי נושא את עצמו', ואין בזה איסור תורה.

כך פסק שו"ע.

- א. סברת 'החי נושא את עצמו' לא שייכת בכפות או חולה, ואם טלטל אדם כזה ברשות הרבים חייב (משנ"ב).
- ב. כשהקטן גורר רגליו אסור גם בכרמלית, ויש המקלים בזה. להרים אותו ממש אסור לכו"ע (משנ"ב).
- ג. לרוב הפוסקים טלטול קטן שאינו יכול ללכת ברשות הרבים אסור מדאורייתא. ע"י גוי מותר (פמ"ג ומשנ"ב).
- ד. תינוק היכול ללכת שמחזיק ארנק - אמנם מצד טלטול הקטן אין איסור תורה, אך הארנק לא בטל אליו וחייב עליו. הבגדים שלו טפלים אליו ולא חייב עליהם (רמב"ם, הובא במג"א ובמשנ"ב).

סעיף מב | נגיעה במוקצה

מהר"ם מרוטנבורג, מרדכי, רבנו ירוחם, מגיד משנה וכל בו: מותר לגעת במוקצה אם אינו מזיז אותו כלל (כל דבר שאסור לטלטל, אין לטלטל גם מקצתו - ר"ן).

כך פסק שו"ע.

ל כשנוגע במוקצה לצורך המוקצה (כגון לכפות עליו כלי כדי לשמור עליו. משנ"ב ס"ק ז):

◀ **מג"א:** במצב כזה צריך להיזהר שלא לגעת במוקצה בידיים.

◀ **מגיד משנה, גר"א ודרך חיים:** נגיעה במוקצה מותרת לכל צורך.

הערות

¹³¹ הב"י הקשה מדוע אסור לדדות בכרמלית, הרי רש"י ביאר שסיבת האיסור ברשות הרבים היא גזירה שמא יגביה אותם מהארץ ונמצא מטלטל, ואנחנו פוסקים שלא אוסרים בכרמלית בדבר שגם ברשות הרבים נאסר רק משום גזירה! (עפ"י עירובין צט, א).
 בחידושי הגהות הציע תירוץ לקושייתו שברשות הרבים כאן יש שני איסורים אם יגביה - איסור מוקצה ואיסור העברה, ובמקום כזה גוזרים אפילו בכרמלית.

סעיף מג | טלטול מוקצה בנשיפה

מהרי"ל: מותר להזיז מוקצה באמצעות נשיפה עליו. אין דרך לטלטל ככה וטלטול כלאחר יד מותר.

כך פסקו **שו"ע ורמ"א** (בסעיף ג).

סעיף מד | תלישת חתיכה מכלי שבור

בדף קכד (עמוד ב) הברייתא אומרת שאסור לתלוש חתיכה ממגופת חבית שנשברה לצורך בשביל לכסות כלי או לכל שימוש אחר.

רמב"ם ושו"ע: אסור לתלוש חתיכה מכלי שנהרס כדי להשתמש בה לצורך כלשהו.

ל **משנ"ב:** האיסור מצד מתקן כלי, וגם אם החתיכה כבר נתלשה אסור להסיר ממנה את הבליטות כדי להשתמש בה. אם החתיכה כבר תלושה ורוצה להשתמש בה כפי שהיא מותר.

סעיף מה | משחק בכדור בשבת

◀ **שבולי הלקט ואגור:** אסור לשחק בכדור בשבת ובליום טוב (כי הוא מוקצה מחמת גופו, ואסור אף לטלטלו - אחרונים, הובאו במשנ"ב).

כך פסק **שו"ע**.

◀ **תוס':** מותר לשחק בכדור בשבת (מכיוון שעשוי למשחק אינו מוקצה).

כך פסק **רמ"א**.

א. גם לדעות המתירות, יש להיזהר שלא לשחק על הקרקע מחשש שישווה גומות (**משנ"ב**).
ב. לכו"ע אין לשחק בכרמלית או ברשות הרבים, כי בקלות הוא נופל מחוץ לד' אמות ויבוא לטלטל. ביו"ט מותר לשחק אפילו ברשות הרבים (**דרכי משה ומשנ"ב**).

❖ משחק בכדור היום (שירת הים)

א. משחקי כדור על רצפה מרוצפת, על שולחן או באוויר - מותרים מכיוון שכדור הוא מעשה אומן ואינו מוקצה. על קרקע שאינה מרוצפת אסור מחשש שישווה גומות (**שש"כ, גרש"ז, שבט הלוי וחזון עובדיה**, אך בילקוט יוסף כתב שיש לאסור והכדור נחשב מוקצה מחמת גופו. גם לדעת המתירים רק ברצפה מרוצפת שבתוך הבית, ואילו בחוץ אפילו במקום מרוצף - לא).

ב. אם רוב העיר מרוצפת ומשחק על קרקע מרוצפת - מותר גם בחוץ. במשחק שרובו אינו על הקרקע כמו כדורסל - מותר אפילו כשרוב העיר לא מרוצפת (**הרב נבנצל**).

סעיף מז | נשיאת תולעת משי

רשב"א: אסור לנשיאת תולעת משי מתחת לבית השחי, מכיוון שאסורה בטלטול ובנוסף על ידי חום הגוף עובר על איסור מוליד (כי התולעים טוות משי בגללו, ולמרות שאינו מתכוון זה פסיק רישיה ואסור - **משנ"ב**).

כך פסק **שו"ע**.

סעיף מז | טלטול שעטנז

◀ **רבנו שמחה** (במרדכי): מותר, למרות שאסור ללבוש אותו (כי מכל מקום יש עליו שם כלי - **משנ"ב**).

☞ כך פסק שו"ע (י"א וי"א).

◀ **תשב"ץ, רבנו ירוחם ואור זרוע:** אסור לטלטל שעטנז בשבת.

☞ כך פסקו אליה רבה ומשנה ברורה.

⤵ מותר לטלטל שעטנז לצורך גופו ומקומו?

◀ **אגודה, אליה רבה ועוד:** אפילו לצורך גופו ומקומו אסור.

◀ **מהרש"ל:** לצורך גופו ומקומו מותר.

❖ דברי מאכל האסורים בהנאה הם מוקצה בשבת, אך מאכלים האסורים באכילה ומותרים בהנאה אינם מוקצה ומותרים בטלטול (שש"ב).

סעיף מח | טלטול מניפה

כל בו: מותר לטלטל מניפה כדי להבריח זבובים, ובלבד שזוהר שלא להרוג את הזבובים.

☞ כך פסק שו"ע (משנ"ב: ככל כלי שמלאכתו לאיסור שמוותר לצורך גופו).

סעיף מט | טלטול מטאטא

רמב"ם: מותר לטלטל מטאטא כי הוא כלי שמלאכתו להיתר, שהרי מותר לטאטא רצפה מרוצפת. לאוסרים לטאטא אפילו רצפה מרוצפת מטאטא הוא כלי שמלאכתו לאיסור.

☞ **שו"ע:** מותר לטלטל מטאטא בשבת (ואפילו מחמה לצל - משנ"ב בשיטתו).

☞ **משנ"ב** בדעת **רמ"א:** מטאטא הוא כלי שמלאכתו לאיסור, כי אסור לטאטא אפילו רצפה מרוצפת. לכן מותר לטלטלו רק לצורך גופו ומקומו.

⤵ **בביאור הלכה** (סימן שלז, ד"ה ויש מחמירין) כתב שאם רוב בתי העיר מרוצפים - גם לדעת רמ"א מותר לטאטא רצפה מרוצפת. לפי זה מטאטא הוא כלי שמלאכתו להיתר.

סעיף נ | טלטול אצטרולב¹³²

◀ **רמב"ם** (להבנת הגר"א), **רשב"א ואגור:** מותר לטלטל אצטרולב בשבת וגם להשתמש בו.

◀ **רמב"ם** (להבנת הב"י): אסור להשתמש באצטרולב בשבת, וממילא אפשר שאסור גם לטלטל אותו.

סעיף נא | טלטול שעון

מהרי"ל ושו"ע: יש להסתפק האם מותר לטלטל שעון בשבת, כי אסור למדוד בשבת ואפשר שמדידת זמן היא כעין מדידה, וממילא גם אסור לטלטלו (לצורך גופו ומקומו ודאי מותר - משנ"ב).

⤵ **פמ"ג, מחצית השקל ומשנ"ב:** בשעונים שלנו מותר (כי אינו מודד כלום - לא את החול בשעון חול ולא את הצל בשעון שמש. **פנים מאירות.** בנוסף, אינו עושה שום פעולת מדידה בשבת. **השואל שם.** וכן דווקא בדבר שרגילים להשתמש בו בזמן קנייה ומכירה אסור משום מדידה, אך כשכולם רגילים להשתמש בשעונים - אין בכך איסור מדידה. **שולחן שלמה**), אך דווקא בשעון כיס. בשעון קיר אסור ואפילו כשעומדים בתיבה על הרצפה, ורק לצורך מקומו מותר.

⊙ **טלטול שעון המופעל ע"י בטריה (שירת הים)**

◀ **גרש"ז, הרב נבנצל וילקוט יוסף:** מותר לטלטל שעון אפילו כשהוא מופעל ע"י בטריה, וגם אם יש בו כפתור המיועד לשימוש איסור (אך יזהר בעצמו או יכסה את הכפתורים).

◀ **הגהות איש מצליח:** השעון נעשה בסיס לסוללה, והוא אסור בטלטול (במנוחת אהבה כתב שלמקלים יש על מי לסמוך, אך ראוי להחמיר).

❖ **טלטול שעון שהתקלקל (שירת הים)**

◀ **קצות השולחן:** מותר כי עדיין יש עליו שם כלי.

◀ **ברית עולם:** כשהוא נשבר אסור, אך כשהפסיק לעבוד אפשר להקל.

◀ **שש"כ:** אסור, אך כשהוא עשוי זהב או כסף ומשאיר אותו על ידו גם כשאינו עובד מותר.

◀ **הרב אלישיב:** אסור, אך אם הוא תכשיט נשים מותר.

⌋ **שש"כ:** אם השעון הפסיק לעבוד בעודו על ידו, אם השעון עלול להיגנב באותו מקום מותר ללכת איתו למקום שמור ולהוריד אותו שם.

סעיף נב | מוקצה לעשירים

בדף מז (עמוד א) הגמרא מספרת שרבי התיר לאחד מתלמידיו לטלטל מחתה המלאה אפר בשבת. שאלו כיצד הדבר מותר והרי המחתה היא מוקצה, והשיבו שיש שאריות של לבונה באפר, ואגב הלבונה מטלטל את האפר והמחתה. אביי ממשיך ושואל כיצד הלבונה מועילה להתיר שהרי היא לא חשובה - הגמרא מציעה אפשרות שהלבונה חשובה לעניים, ודוחה מברייטא שדבר החשוב לעניים אסור לעשירים (לבסוף הגמרא מבארת שמותר לטלטל את המחתה עם האפר מדין גרף של רעי).

אם כן, בדבר החשוב לעניים עדיין יכול להיות איסור מוקצה לגבי עשירים.

ר"ן: מוקצה השייך לעשיר והקצה אותו מדעתו - גם לעניים אסור לטלטל אותו למרות שחשוב עבורם, אחרי שכבר הוקצה מדעתו של הבעלים.

📖 **כך פסק שו"ע.**

⌋ הנודר מכיכר היא מוקצה עבורו אך עדיין מותרת בטלטול לשאר העולם. אם אסר אותה לכולם - היא גם מוקצה לכולם (מג"א, פרי מגדים ומשנ"ב עפ"י הר"ן, אך תוס' חולק).

סימן שט | טלטול ע"י דבר אחר

סעיף א | טלטול ילד המחזיק מוקצה

המשנה בדף קמא (עמוד ב) אומרת שמותר לאדם להרים את בנו למרות שמחזיק אבן. בגמרא שם מעמידים שמדובר דווקא אם יש לילד געגועים לאביו (ואם לא ירים אותו הילד יחלה - רש"י). אם הילד מחזיק מטבע אפילו במצב כזה אסור להרים אותו, וסברת החילוק היא שאם האבן תיפול - האב לא יבוא להרים אותה, ואילו אם המטבע יפול עלול להרים אותו.

טור ושו"ע: מותר לאדם להרים את בנו התינוק שמחזיק אבן אם יש לו געגועים לאביו (ודווקא בחצר שהבעיה היחידה היא מצד מוקצה - משנ"ב עפ"י הגמרא). כשהתינוק מחזיק מטבע אסור אפילו כשיש לו געגועים.

↪ **משנ"ב:** לא דורשים שהתינוק ישליך את האבן כי הוא יצעק ויבכה. אם האבן תיפול לו אסור להרים ולהביא אותה לתינוק, אלא יוריד את התינוק שייקח את האבן בעצמו ואז ירים אותו שוב.

❖ לתת יד לתינוק המחזיק מטבע (ב"י)

◀ **רש"י:** אסור להרים תינוק עם מטבע מחשש שהמטבע יפול וירם אותו, ומאותה סיבה אסור גם להחזיק ביד התינוק וללכת עמו יחד.

☞ כך פסקו שו"ע וב"ח.

◀ **רמב"ן:** האיסור להרים תינוק עם מטבע הוא בגלל טלטול, ומחשש שאם יתירו להרים את הילד עם המטבע יבוא לטלטל את המטבע לבדו. מותר לתת יד לתינוק המחזיק מטבע.

☞ כך פסק אליה רבה (בביאור הלכה).

סעיף ב | סל ובתוכו אבן

במשנה שם מוזכר שמותר גם לטלטל סל שבתוכו יש אבן. הגמרא שואלת מדוע הסל לא הופך לבסיס לדבר האסור ומשיבה שמדובר על סל שיש בו חור וסתמו את החור באמצעות האבן.

בדף קכה (עמוד א) המשנה עוסקת בדלעת שממלא בה מים. כשיש בה אבן, אם האבן קשורה בצורה מהודקת ואינה נופלת כשממלאים מים מותר לטלטל את הדלעת איתה ביחד, ואם אינה מהודקת אסור (וכשאינה מהודקת צריך לומר שהאבן לא משמשת את הדלת. ש"כ פ"כ, הערה רח). בגמרא מבואר שאם האבן מהודקת היא מתבטלת לדלעת והופכת להיות חלק ממנה.

טור ושו"ע: סל שהיה בו חור וסתמו אותו עם אבן מותר לטלטל, וכן דלעת שקשרו בתוכה אבן כדי שתהיה כבדה מותר לטלטל אם האבן קשורה היטב ואינה נופלת, כי האבנים בטלות לסל ולדלעת.

סעיף ג | סל מלא פירות ובתוכו אבן

על גבי המשנה שהובאה בסעיף א ובסעיף ב, הגמרא שם (קמב, א) ניסתה לברר באיזה סל מדובר. בה"א מותר לטלטל את האבן עם הסל כי מדובר על סל מלא פירות. הגמרא שואלת מדוע לא יזרוק את הפירות מהסל החוצה, ינער את האבן מהסל ואז יחזיר את הפירות פנימה, ומשיבה שמדובר על פירות שאם יזרוק אותם הם יהרסו (כמו תאנים וענבים), ולכן אינו יכול לנער אותם מהסל (הגמרא ממשיכה לשאול מדוע לא ינער את הפירות בתוך הסל לצדדים ואז ינער את האבן לבדה החוצה, ואז מביאה הסבר שונה שמדובר כשהאבן חוסמת חור בסל, ממילא היא מתבטלת אליו ומותר לטלטל אותה יחד עם הסל).

◀ **ר"ן:** ממהלך הגמרא יוצא שאפילו אם הסל מלא פירות שיכולים להיהרס - אסור לטלטל אותו כשיש בה גם אבן, ורק אם האבן סותמת חור בסל מותר.

◀ **רמב"ם וטור:** כשיש בסל פירות שיכולים להיהרס מותר לטלטל את הסל אפילו כשיש בו אבן, כי במקום הפסד לא גזרו¹³³.

הערות

¹³³ ה"י מבאר שהרמב"ם והטור לא גרסו את השאלה הנוספת של הגמרא מדוע לא ינער את הפירות הצידה בתוך הסל, ולכן לשיטתם למסקנה יש שתי אפשרויות כיצד מותר לטלטל סל ובתוכו אבן - או כשיש בו פירות שיכולים להיהרס, או כשהאבן סותמת חור.

- א.** אם צריך את המקום שבו נמצא הסל, למרות שהפירות שיש בו לא יהרסו בעקבות הניעור - מותר לטלטל את הסל עם האבן כדי להשתמש במקום (שו"ע). וניעור לא יעזור, כי אולי האבן תיפול למקום שצריך אותו).
- ב.** אפילו אם הניח את האבן בסל בכוונה, מותר לטלטל את הסל איתה ביחד בתנאים שהוזכרו (ב"י עפ"י רש"י ותוס').
- ג.** גם כשיכול לנער את הפירות מהסל בלי שיהרסו, הסל הוא בסיס לדבר האסור והמותר - אך מכיוון שיכול לנער את האבן החוצה ולטלטל את הסל בלי האבן, לא הקלו בזה (משנ"ב).

סעיף ד | שכח והניח דבר אסור על בסיס

המשנה בדף קמב (עמוד ב) אומרת שאם יש אבן על חבית או מעות על הכר - יכול להטות את החבית ולנער את הכר, והם נופלים מעצמם. אם החבית נמצאת בין חביות ולא יכול להטות מותר להגביה אותה ואז להטות, והאבן נופלת.

טור ושו"ע: במקרה ושכח אבן על חבית או מעות על הכר - יכול להטות את החבית ולנער את הכר, המוקצה ייפול וישתמש בחבית ובכר. אם החבית בין חביות יכול להגביה אותה ואז להטות.

⚡ **מג"א** (עפ"י רבנו ירוחם): דווקא כשצריך את תכולת החבית או את הכר מותר לנער ולהטות, אך אם רוצה להזיז כדי שלא יגנבו את חפץ המוקצה אסור. אם מטה את החבית באמצעות גופו ולא בידיים, אפילו לצורך כזה מותר (משנ"ב).

❖ מותר לאדם ללמוד על שולחן גם אם מונחות עליו מעות ולמרות שהדרך היא לנענע את השולחן בלימוד, כי אין בזה פסיק רישיה (משנ"ב). אם היה לו הפסד מניעור המעות, אפילו אם היה פסיק רישיה מותר. **שער הציון**).

⊙ הניח מוקצה על דבר היתר (ב"י, הערות של שוטנשטיין)

בגמרא שם רב הונא אומר שמותר להפיל את המוקצה מעל החבית דווקא אם שכח את המוקצה שם, אבל אם הניח בכוונה אסור כי החבית הופכת לבסיס למוקצה.

בדף נא (עמוד א) בברייתא נפסק שאם הניח מסביב לסיר דבר שמותר לטלטל אך מלמעלה כיסה בדבר שאסור בטלטול - אם חלק מהסיר מגולה מותר ליטול ולהחזיר, ואם אינו מגולה אסור.

בדף מט (עמוד א) במשנה נאמר שגיזי צמר הם מוקצה ואם טמן בהם אסור לטלטל אותם, אלא מנער את הכיסוי והם נופלים מעצמם.

אם כן, בדף נא משמע שאסור לנער מוקצה שנמצא על דבר היתר ואילו בדף מט יוצא שמותר. מתוך שתי הגמרות האלו נחלקו הראשונים מה הדין כשאדם הניח מוקצה על דבר היתר מתוך כוונה שישאר עליו רק לחלק מהשבת:

◀ **רש"י:** גם אם חושב להשאיר את המוקצה על דבר היתר רק לחלק מהשבת הוא הופך להיות בסיס לדבר האסור¹³⁴.

כך פסק שו"ע (סתם ו"א).

הערות

¹³⁴ כך רש"י מסביר מדוע בדף נא לא התירו להזיז את הדבר המותר לטלטול שמסביב לסיר ואז להטות את הסיר, כי כוונתו הייתה שהמוקצה יישאר על גבי הסיר כדי לכסותו וממילא הסיר הפך להיות בסיס לדבר האסור.

מאידך, בדף מט התירו לנער את הכיסוי וגיזי הצמר יפלו מכיוון שגיזי הצמר משמשים את הסיר ובטלים אליו (כך ביאר הב"י בדעת רש"י. בדף נא מדובר שיש לסיר מכסה משלו ולכן לגיזי הצמר אין חשיבות והם בטלים כלפי הסיר, ואילו בדף מט אין מכסה לסיר אלא דבר מוקצה מכסה מלמעלה, ולכן הוא חשוב והסיר הופך להיות בסיס עבורו - שפת אמת).

הראשונים הקשו על רש"י מדוע בדף נא מועיל שלא כל המכסה מגולה, אם הסיר הופך להיות בסיס לדבר האסור בכל מקרה אסור לטלטל אותו! המאירי מיישב שאם לא כל הסיר מכוסה זאת לא דרך כיסוי, ואינו נעשה בסיס.

◀ **ר"ת, תרומה, סמ"ג והגהות מיימוניות:** אם לא מתכוון שהמוקצה ישאר שם כל השבת - לא נעשה בסיס לדבר האסור¹³⁵ (ובתנאי שחשב לסלק את המוקצה במהלך השבת או בדבר שרגיל לסלק אותו¹³⁶ - **משנ"ב**).
 ☞ **משנ"ב:** במקום הפסד ניתן לסמוך על דעה זו.

❖ **ניטל המוקצה מעל הבסיס בשבת (ב"י)**

רמב"ם: גם אם בתוך השבת ניטל המוקצה מעל הבסיס אסור לטלטל אותו, מדין מיגו דאיתקצאי (ומכך נלמד שאם בתוך שבת הניחו מוקצה על דבר היתר, כשהמוקצה ניטל משם מותר לטלטל את דבר היתר - **ב"י**).
 ☞ כך פסק **רמ"א**.

❖ **הניח ביום שישי בסתמא (ב"י ומשנ"ב ס"ק יח)**

◀ **רמב"ם** (להבנת שער הציון) **ותרומת הדשן:** אם הניח ביום חול ולא התכוון בפירוש שישאר גם לשבת - לא נעשה בסיס. ביום שישי גם כשלא התכוון בפירוש נעשה בסיס.
 ◀ **רש"י** (להבנת ב"י) **וב"י:** גם ביום שישי, כל שלא התכוון בפירוש להשאיר על דבר היתר לא נעשה בסיס.
 ☞ כך פסק **מנוחת אהבה**.

◎ **הניח מוקצה על דבר היתר מחוסר מקום (ב"י ומשנ"ב)**

◀ **תרומת הדשן וט"ז:** גם אם הניח את המוקצה על דבר היתר מחוסר מקום הוא הופך לבסיס.
 ◀ **מג"א, בית מאיר ושו"ע הרב:** כשמניח מוקצה על היתר באקראי אינו נחשב מניח אלא שוכח, ומותר לטלטל את דבר היתר.
 ☞ **משנה ברורה:** במקום הצורך יש להקל.

❖ קן תרנגולת שמונחת בה ביצה, למרות שלא ידע מבעוד יום שתהיה שם ביצה - הקן הופך לבסיס לביצה, מכיוון שהדרך היא שיש ביצה בקן (**מג"א ומשנ"ב**, עפ"י הגמרא בדף מה [עמוד ב]).

◎ **הנחת מוקצה על דבר היתר של חברו (רמ"א)**

אור זרוע ורמ"א: אם הניח מוקצה על דבר היתר של חברו לא נעשה בסיס, כי אדם לא אוסר של חברו שלא מדעתו.
 ל **מג"א, משנ"ב ועוד:** אך אם הניח לטובת בעל החפץ ומסתמא נוח לו בהנחה זו, נעשה בסיס¹³⁷.

ל **כשאשחזו של בעל החפץ הניחה עליו מוקצה (שירח הים):**

◀ **מנחת שבת ואהבת שלום:** אשה אינה אוסרת חפץ של בעלה, אא"כ הניחה על דבר מאכל שניזונת ממנו או על נכסי מלוג שלה.

הערות

¹³⁵ ר"ת וסיעתו נוקטים על פי הגמרא בדף מט שכל עוד לא מתכוון להשאיר את המוקצה על דבר היתר כל השבת - אינו נהפך לבסיס. לכן מותר לנער גיזי צמר המונחים על סיר. בכל זאת, בדף מט התירו רק אם חלק מהסיר מגולה כי מדובר שהסיר בלוע בתוך הכיסוי וחייב להגביה אותו כדי לנער, ולכן אם מכוסה כולו אסור (ר"ת). הסבר נוסף הוא שהסיר נמצא בתוך קופה ואין אפשרות להזיז את הכיסוי מהצדדים בלי לפנות את המוקצה מלמעלה, ולכן כשמכוסה כולו אסור (ר"ת).

¹³⁶ אם חשב להשאיר את המוקצה עד זמן בין השמשות של מוצ"ש - גם לדעה זו נעשה בסיס (**פמ"ג**). אם תכנן להוריד את המוקצה בצהריים (באמצעות גופו או בעזרת גוי) - לר"ת מותר לו להוריד ולטלטל גם בבוקר, כי לא נעשה בסיס כלל (**משנ"ב**).

¹³⁷ **בדרך חיים** כתב שאם הניח לטובת חברו, והיה בדעתו לסלק את המוקצה במהלך השבת - ניתן לצרף את דעת ר"ת ואינו נעשה בסיס.

◀ **חזון עובדיה:** אשתו כגופו, ואם הניחה מוקצה החפץ שלו הופך לבסיס.

❖ דבר היתר המונח על איסור ומשמשו (פסקי תשובות)

◀ **ב"ח ושו"ת אז נדברו:** מותר. נעשה בסיס רק כשהאיסור נמצא על ההיתר.

◀ **פרי מגדים:** ספק.

◀ **מנחת שבת:** ראוי להחמיר.

א. קטן שהניח מוקצה על היתר לא הופך את ההיתר לבסיס (**דעת תורה**, הובא בשירת הים)

ב. חפץ של שותפים שאחד מהשותפים הניח עליו מוקצה - נעשה בסיס (**שו"ת אז נדברו**, כ"ל).

ג. אדם שהניח מוקצה על שני חפצים, אחד שלו ואחד של חברו - שלו נעשה בסיס ושל חברו לא (**חזון עובדיה**, כ"ל).

ד. גם אם מתחת למוקצה יש כמה דברים - כולם הופכים לבסיס ואסורים בטלטול (**אגרות משה**, כ"ל).

ה. אם הניח מוקצה על ספר תורה לא נעשה בסיס, כי זה בזיון גדול ונחשב כמו מניח על חפץ של חברו. אם הניח על ספר קודש נעשה בסיס, אך במקרה והתכוון להזיז את המוקצה במהלך השבת לא נעשה בסיס, דלא גרע ממקום הפסד (**אגרות משה**, כ"ל).

סעיף ה | טלטול בסיס כשצריך למקומו

הגמרא בדף קמב (עמוד ב) אומרת שדווקא לצורך גופו צריך לנער את דבר ההיתר כדי שהמוקצה יפול מעצמו, אך אם צריך את מקומו מותר לטלטל את דבר ההיתר בעוד המוקצה עליו.

הראשונים נחלקו האם דווקא בשוכח מותר לטלטל כשצריך את מקומו או אפילו במניח¹³⁸:

◀ **רש"י וב"י:** דווקא בשוכח. במניח אפילו אם צריך למקומו אסור להזיז.

☞ כך פסק **משנה ברורה**.

◀ **רבנו ירוחם:** אפילו במניח, כשצריך למקומו מותר להזיז את דבר ההיתר בעוד המוקצה עליו.

❖ אמירה לגוי לשמור כיס ברה"ר (שירת הים)

האם מותר לומר לגוי לשמור על הכיס, כשאדם מוצא עליו בשבת ברשות הרבים וצריך לשמוט אותו?

◀ **רבנו ירוחם:** אסור לומר לגוי להצניע את הכיס (אך ייתכן שמסכים להתיר לומר לגוי רק לשמור על הכיס - שירת הים).

◀ **אגודה:** מותר, ואם הגוי גם יביא לו את הכיס לביתו אין לחוש.

☞ כך פסק **רמ"א** (בסימן רסו, יב).

☞ **משנ"ב:** אם אינו סומך על הגוי יכול לומר לו להביא את הכיס לביתו.

סימן שי | דיני מוקצה נוספים

סעיף א | מוקצה מחמת מיאוס

בדף קמ (עמוד ב) רב אומר שמותר לטלטל עץ שתולים עליו בשר, ואסור לטלטל עץ שתולים עליו דגים. הרי"ף והרא"ש מבארים שלדגים יש ריח מאוד לא טוב ולכן מסיח דעתו מהם והוי מוקצה מחמת מיאוס. רב סובר כרבי יהודה, אך לדעת רבי שמעון אין מוקצה מחמת מיאוס ולכן מותר לטלטל גם עץ שתולים עליו דגים.

לעומת זאת, לדעת הרמב"ם הדיון הוא לא במוקצה מחמת מיאוס, אלא בדין אחר - עץ שתולים עליו בשר מותר לטלטל כי משתמשים בו אחר כך שוב, ובעץ שתולים עליו דגים רגילים לזרוק אחרי השימוש. הרמב"ם פוסק כדעת רב, כי לשיטתו דין זה לא קשור למחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. להלכה הטור והשו"ע קיבלו את פירושו הרי"ף והרא"ש ופסקו כמותם:

טור ושו"ע: מותר לטלטל עץ שתולים עליו דגים או בשר למרות שהוא מאוס, כי הלכה כרבי שמעון שאין מוקצה מחמת מיאוס.

סעיף ב | מוקצה לרבי שמעון

בדף קנז (עמוד ב) נפסק שהלכה כרבי שמעון במוקצה. רב אחא ורבינא הסכימו שלא בכל המוקצה הלכה כמותו, ונחלקו האם רק במוקצה מחמת איסור אין הלכה כמותו (ונר שהדליקו בו באותה שבת אסור), או שגם במוקצה מחמת מיאוס (ובכל נר ישן שנמאס בעקבות השימוש בו אסור).

במסכת חולין (צג, ב) הגמרא קובעת כלל שבמחלוקת רב אחא ורבינא כשלא מוזכר מי סובר מה, רבינא הוא המיקל והלכה כמותו, וממילא יוצא שהלכה כרבי שמעון תמיד ורק במוקצה מחמת איסור לא. אצלנו בדף מה (עמוד א) הגמרא אומרת שאם זרע חיטים בקרקע ועוד לא השרישו, וכן ביצים שהניח מתחת לתרנגולת כדי שתדגור עליהן - לרבי שמעון אינם מוקצה. רק בדבר שהוקצה למצוותו רבי שמעון מסכים שאסור משום מוקצה. בהמשך הגמרא שואלת האם תמרים שעדיין בוסר הם מוקצה לדעת רבי שמעון, ומשיבה שלרבי שמעון שום אוכל אינו מוקצה אלא גרוגרות וצימוקים שהניח לייבוש בלבד (שיש בהם תרתי לריעותא - דחה אותם בידיים, ואינם ראויים בעת. רש"י).

שו"ע: אוכל תלוש הראוי לאכילה לעולם אינו מוקצה. פירות העומדים למכירה אינם מוקצים, ואפילו חיטים שהניח בקרקע או ביצים שהניח מתחת לתרנגולת - מותרים בטלטול. הדברים היחידים שאסורים הם גרוגרות וצימוקים שהניח לייבוש, מכיוון שמסריחים בתהליך הייבוש ויש שתי סיבות לאסור: דחה בידיים וגם אינם ראויים.

↪ **משנ"ב:** גם אם היה אוכל מהענבים ביום שישי, וסמוך לשבת הניח אותם על הגג שיתייבשו - הם מוקצים.

⊙ הגדרות מוקצה לרבי שמעון

נראה שלדעת רבי שמעון באופן עקרוני רק דבר שאדם הקצה לגמרי מדעתו הוא מוקצה, כמו גרוגרות וצימוקים שלגמרי אינם בדעתו - גם דחה אותה בידיים, וגם אינם ראויים בעת. מאותה סיבה הוא מסכים לאסור דבר המחובר לקרקע, כי מכיוון שיכל לחתוך מערב שבת נחשב שדחה בידיים וגם אינו ראוי בעת (ב"י).

יש שני סוגי מוקצה שלא נאסרו בגלל דעת האדם אלא בגלל גזרת חכמים - כלי שמלאכתו לאיסור ומחמת חסרון כיס, וגם בהם רבי שמעון מודה.

❖ במה רבי שמעון מודה שיש מוקצה (שירת הים)

1. גרוגרות וצימוקים (בדף מה, א הגמרא אומרת שגם רבי שמעון מודה שגרוגרות וצימוקים הם מוקצה, ורש"י מבאר שדווקא כשיש שני תנאים לאיסור: א. דחה אותם בידיים, ב. גם אינם ראויים בעת).
2. מוקצה מחמת מצווה (כפי שהוזכר בגמרא שם).
3. מוקצה מחמת חסרון כיס (בדף קנז, ב הגמרא. סימן שח, א).

4. כלי שמלאכתו לאיסור, מחמה לצל (דף קכד, א. סימן שח, ג)¹³⁹.
5. מוקצה מחמת גופו (סימן שח, ו-ט. דעת רבי שמעון בעניין הזה הוזכרה בדף מד, ב, שם הגמרא אומרת שאסור לטלטל מוכני שיש עליה מעות, ומעמידים שזו דעת רבי שמעון. מעות מוגדרות מחמת גופו, ומדברי הגמרא יוצא שגם לשיטתו הן אסורות בטלטול)
6. בסיס לדבר האסור (סימן שט, ד-ה. בדף מו, ב הגמרא שואלת כיצד אפשר לומר שרבי שמעון מתיר לטלטל נר דולק, ובסוף הדיון רבא אומר שגם רבי שמעון מסכים לאסור שמן ופתילה, כי הם נעשים בסיס לדבר האסור).
7. מחובר לקרקע או מחוסר צידה (הגמרא בביצה כד, ב ועפ"י ביאור רש"י שם. סימן שכה, ה).
8. בכל סוגי המוקצה הנ"ל, אם היו מוקצים בערב שבת ולא היה צפוי שהאיסור יסתלק במהלך השבת, גם אם במקרה כן הסתלק במהלך השבת (מד, א).

❖ במה נחלקו רבי שמעון ורבי יהודה – והלכה כרבי שמעון

1. מוקצה מחמת מיאוס (דף קנז, ב, סעיף א כאן).
2. מוקצה העומד לסחורה (סימן שלג, א וסימן שח, א).
3. טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו.
4. מוכן לאדם הוי מוכן לכלבים.
5. נולד¹⁴⁰.
6. דבר הראוי לאכילה שדחה אותו מבעוד יום (דף מה, א, הוזכר בתחילת הסעיף).
7. מקום שייחד לשים עליו מעות, ולא היו עליו מעות בכניסת שבת (סימן שי, ז. כך סוברים הרי"ף והשו"ע. לדעת ר"ת ורמ"א בזה גם רבי שמעון מסכים שהוי מוקצה).

❖ במה אין הלכה כרבי שמעון

1. מוקצה מחמת איסור - מיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא (בדף קנז, ב. סימן רעט, א. כגון נר קטן שדלק בערב שבת וכבה במהלך השבת, שלרבי שמעון אחרי שכבה מותר לטלטל אותו ולרבי יהודה אסור למרות שידע שיכבה, והלכה כרבי יהודה¹⁴¹).

לכאמור, רבי שמעון ורבי יהודה נחלקו האם אומרים את סברת 'מיגו דאיתקצאי', וזה המקום היחיד שבו לא נפסקה הלכה כרבי שמעון אלא כרבי יהודה. בספר אפיקי ים (ח"ב, ים) ביאר את סברת רבי יהודה בזה, שכדי להתיר שימוש צריך שהדבר יהיה מוכן מבעוד יום, "והכינו את אשר יביאו"¹⁴², ולכן העיקר תלוי בזמן בין השמשות, ואם אז הדבר היה מוקצה - חסרה ההכנה מבעוד יום. ליסוד הזה יש גם השלכה הפוכה - אין מוקצה לחצי שבת, ולכן דבר שהיה מוכן בכניסת שבת, לאחר זמן נדחה ושוב חוזר להיות מוכן - מותר, כי עיקר הזמן הקובע הוא כניסת שבת (סעיף ג).

באפיקי ים ביאר שדעת רבי שמעון שלא מסכים לסברת 'מיגו דאיתקצאי' נחונה במחלוקת אמוראים בדף מד (עמוד א), עולא סובר שרבי שמעון כלל לא מצריך הכנה מבעוד יום (ולכן סובר שכל מוקצה שכרוגע אינו מוקצה מותר בשימוש, אפילו כשבכניסת שבת לא היה ראוי), ומר זוטרא סובר שגם רבי שמעון מצריך הכנה מבעוד יום, אלא שגם אם בכניסת שבת הדבר מוקצה, אם האדם חושב מראש שלאחר שיסתלק ממנו שם המוקצה ישתמש בו - נחשב הכנה.

◎ הכנה אצל גוי

◀ **ר"ן, רמב"ן וכל בו:** גם דבר שישראל מקצה מדעתו, כשהוא שייך לגוי אינו נחשב מוקצה (כי דעתו של גוי על הכל. עפ"י הירושלמי). בדברים השייכים לגוי רק דבר מחובר שהגוי תלש בשבת הוא מוקצה.

הערות

¹³⁹ חסרון כיס וכלי שמלאכתו לאיסור הם שני סוגי מוקצה שלא נקבעים על פי דעתו של האדם, אלא חז"ל גזרו עליהם. לכן בהם גם רבי שמעון מודה.

¹⁴⁰ לדעת רוב הראשונים דין נולד שייך רק ביה"ט ולא בשבת, כדעת רבי שמעון (רי"ף, רמב"ם, טור ושו"ע). ר"ת חולק ופוסק כרבי יהודה שיש נולד גם בשבת. בנוולד גמור שלא היה בעולם כלל מערב שבת - גם ר"ש מודה שאסור בשבת (ערוך השולחן).

¹⁴¹ ערוך השולחן ביאר שבזה רבי מאיר מסכים לרבי יהודה לאסור, ומכיוון שזו מחלוקת של רבי שמעון מול רבי - הלכה כרבי. ¹⁴² והעיר שם שגם לדעות שאיסור מוקצה הוא מדרבנן בלבד - חכמים הסמיכו אותו לפסוקים, וכך קבעו את יסודות דין מוקצה.

כך פסק שו"ע (בדיני יו"ט, סי' תצח, ג) ורמ"א (אצלנו)¹⁴³.

◀ **כל בו**¹⁴⁴: בדבר שמוקצה אצל ישראל כי מקצה מדעתו, גם כששייך לגוי הוא מוקצה (וכוונת הירושלמי שבכל הדברים שאנו אומרים שדעתו של ישראל עליהם, גם דעת הגוי עליהם).

סעיף ג | מוקצה לחצי שבת

במסכת ביצה (כו, ב) הגמרא שואלת האם יש מוקצה לחצי שבת או לא. הכוונה לדבר שהיה ראוי בבין השמשות, במהלך השבת הפך ללא ראוי לשימוש ולאחר זמן חזר להיות ראוי - האם כעת הוא מוקצה? הגמרא מביאה שתי גרסאות בדבר בדעת אביי, הראשונה שיש מוקצה לחצי שבת, והשנייה שאין מוקצה לחצי שבת.

רא"ש, רשב"א ור"ן: אין מוקצה לחצי שבת, בין לעניין אכילה ובין לעניין טלטול (כגרסה השנייה).

כך פסק שו"ע.

סעיף ד | דבר שהיה ראוי ובעליו לא ידע מכך

בגמרא שם מובא שאם היו לאדם גרוגרות וצימוקים שהניח לייבוש ובכניסת שבת כבר היו יבשים וראויים לאכילה, למרות שלא יודע בשעה שהתייבשו שהם כבר מוכנים - הם מותרים, ולא אומרים שמכיוון שהבעלים חשבו שעדיין אינם מוכנים הוי מוקצה.

אמנם בירושלמי כתוב שבמקרה כזה הוי מוקצה ואסור, אך כתב הר"ן שאנו פוסקים כמו הבבלי.

שו"ע: דבר מוקצה שבכניסת שבת כבר היה ראוי לאכילה ובעליו לא ידע מכך אז - מותר.

סעיף ה | דבר הראוי לחלק מהאנשים

בגמרא שם דנים גם בדין גרוגרות וצימוקים שיש אנשים שכבר אוכלים אותם ויש הממתינים שיתייבשו יותר ורק אז אוכלים - אם דעתו הייתה עליהם אינם מוקצה, ואם לא חשב עליהם הם מוקצה.

בארחות חיים כתב שדבר שאינו ראוי ודעתו הייתה עליו - אינו מועיל, ועדיין הוא מוקצה.

שו"ע: דבר הראוי לחלק מהאנשים - אם דעתו הייתה עליו אינו מוקצה ואם לא חשב עליו הוא מוקצה. בדבר שאינו ראוי אפילו אם חשב עליו הוא מוקצה.

⊙ דבר הנגמר בידי אדם (ב"י ומשנ"ב)

במהלך הדיון בגמרא שם (ביצה כז, א) על מוקצה לחצי שבת, הגמרא מקשה על הדעה שיש מוקצה לחצי שבת מכך שבכניסת שבת יש על אש קדרות שאינן ראויות לאכילה, ולמרות זאת אנו אוכלים את האוכל שבהם בסעודה ולא אומרים שזה מוקצה. תשובת הגמרא שבדבר שנגמר בידי אדם לכו"ע אין מוקצה לחצי שבת (כי לא מסיח דעתו ממנו - רש"י), והדיון הוא רק בדבר שנגמר בידי שמים.

כלבו: בדבר שנגמר בידי אדם אפילו אם עדיין אינו ראוי בזמן בין השמשות - לא הסיח דעתו ממנו ואינו מוקצה (כגון תמרים שנתן בתוך מים, והמים עוד לא קלטו את טעם התמרים).

כך פסק משנ"ב.

סעיף ו | ביטול כלי מהיכנו

המשנה בדרך מב (עמוד ב) אומרת שאסור להניח בשבת כלי מתחת לנר כדי שהשמן יטפטף לתוכו. בגמרא רב חסדא אומר שאמנם אסור לבטל כלי מהיכנו (כגון להניח כלי מתחת לתרנגולת כדי שתטיל ביצה לתוכו. והאיסור

הערות

¹⁴³ הכוונה שבדבר התלוי בדעת האדם, דברים השייכים לגוי אינם מוקצה. פשוט שאבנים ומעות של גוי הם מוקצה כי לא שייך בהם הזמנה (משנ"ב).

¹⁴⁴ בסימן אחד הכל בו כתב שגרוגרות וצימוקים של גוי אינם מוקצה ובסימן אחר כתב שכן. הדרישה יישב שלעניין טלטול סובר שאינו מוקצה ולעניין אכילה מחמיר ואסור.

מכיוון שדומה לסתירת כלי. טור. רש"י כתב שדומה לבונה או משום שעושה את הכלי מוקצה), אך מותר להניח כלי על גבי ביצה כדי שלא תישבר¹⁴⁵.

אמנם, רבי יצחק חולק וסובר שאסור גם להניח כלי על גבי המוקצה, כי סובר שאין כלי ניטל בשבת אלא לצורך דבר הניטל.

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, ר"ן וטור:** הלכה כרב חסדא. אסור לבטל כלי מהיכנו ובכל זאת מותר להניח כלי על גבי מוקצה.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **הגהות מרדכי:** הלכה כרבי יצחק, גם הנחת כלי על גבי מוקצה אסורה.

◎ **נגיעה במוקצה באמצעות הכלי שעליו (ב"י, משנ"ב ושירת הים)**

ירושלמי, רא"ש וראב"ד: כשמניח כלי על מוקצה, צריך להקפיד שהכלי לא יגע במוקצה.

⌋ למה - הרי אין איסור לגעת במוקצה בשבת? (כפי שנזכר ברמ"א (שה, כ))

◀ **מגיד משנה:** מחשש שמא ינענע את המוקצה באמצעות הכלי.

☞ כך נקטו באר הגולה, גר"א, דרך חיים ומשנ"ב, ולכן אם לא מתנדנד אין בעיה שהכלי יגע בו.

◀ **תרומת הדשן:** הנחת הכלי היא לצורך המוקצה, ולכן אסור לגעת אפילו כשאינו מזיז.

☞ כך נקטו מג"א, ט"ז, כה"ח ומנוחת אהבה, ולכן אפילו כשאין חשש שיזיז את המוקצה אסור.

◎ **במקום הפסד מרובה (שירת הים. הדיון בסימן רסו)**

◀ **רש"י, מגיד משנה ושלטי גיבורים:** במקום הפסד מרובה מותר לבטל כלי מהיכנו אפילו לכל השבת.

☞ כך פסק מג"א.

◀ **רי"ף, רמב"ן, רשב"א, רא"ש, ר"ן ועוד:** אפילו במקום הפסד מרובה אסור לבטל לכל השבת.

☞ **ביאור הלכה:** קשה מאוד להקל בדבר כזה.

❖ **לזמן קצר (שירת הים. הדיון בסימן רסו)**

רשב"א ור"ן: אסור לבטל כלי מהיכנו אפילו לזמן קצר בשבת, ורק במקום הפסד מרובה מותר.

☞ כך פסק מג"א.

◎ **במקום צער בעלי חיים (שירת הים. הדיון בסימן שה)**

בדף קכח (עמוד ב) רב יהודה בשם רב אומר שאם בהמה נפלה לאמת מים מותר להניח לידה כרים וכסתות כדי שתטפס עליהם ותצא משם. הגמרא שואלת מדוע אין לאסור משום מבטל כלי מהיכנו (מכיוון שאח"כ לא יוכל לטלטל את הכרים והכסתות, כי דומה לסותר בניין מדרבנן - רש"י), ומשיבה שלדעתו צער בעלי חיים מדאורייתא וביטול כלי הוא דרבנן, ודאורייתא דוחה דרבנן.

שו"ע (שה, יט): אם בהמה נפלה לאמת מים ואינה יכולה להסתדר שם עד צאת שבת - מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה כדי שתעלה ותצא, למרות שמבטל כלי מהיכנו.

⌋ האם במקום שאי אפשר להעלות בהמה באופן הזה, מותר להעלות אותה בידיים?

הערות

¹⁴⁵ בגמרא נחלקו רבה ורב יוסף מה טעמו של רב חסדא, והפוסקים קיבלו את דעת רב חסדא שהדיון מצד ביטול כלי מהיכנו - אסור להניח כלי מתחת למוקצה כדי שיפול לתוכו כי מבטל כלי מהיכנו, ומותר להניח מעליו כי אינו מבטלו ואם רוצה יכול לקחת את הכלי.

◀ **רמב"ם:** אסור, חכמים התיירו רק ביטול כלי ואין לדמות גזירת חכמים זו לזו (ע"י גוי מותר).

☞ כך פסקו ט"ז, מג"א ותוספת שבת.

◀ **שלטי גיבורים:** מותר, משום צער בעלי חיים.

☞ כך פסק אליה רבה.

סעיף ז | בסיס לדבר האסור

הגמרא בדף קמב (עמוד ב) אומרת שאם הניח בכוונה מוקצה על דבר היתר - גם דבר ההיתר נאסר בטלטול והוא בסיס לדבר האסור (כפי שכבר הזכר בסימן שט, ד). בסעיף כאן הראשונים עסקו בכלי שייחד למוקצה, אך בכניסת שבת אין עליו מוקצה.

בדף מד (עמוד ב) רב יהודה בשם רב אומר שאם ייחד מיטה להניח עליה מעות, והניח עליה פעם אחת - למרות שבכניסת שבת אין עליה מעות, אסור לטלטל אותה בשבת. אם לא ייחד אותה לכך, רק כשיש עליה מעות בכניסת שבת אסור לטלטל אותה.

הראשונים נחלקו האם נפסקה הלכה כדברי רב יהודה ורב:

◀ **רי"ף, רמב"ם ורבנו ירוחם:** כל עוד אין מוקצה על הכלי בכניסת שבת - מותר לטלטל אותו (רב יהודה ורב סוברים כדעת רבי יהודה במוקצה וגם בעניין מיטה שייחד סוברים כמוהו, ואילו להלכה פוסקים כרבי שמעון).

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **ר"ת:** כלי שייחד להניח עליו מוקצה ופעם אחת הניחו עליו - אסור לטלטלו בשבת למרות שכעת אין עליו מעות, וגם בכניסת שבת לא היו (כדברי רב יהודה בשם רב).

☞ כך פסק רמ"א (והוסיף שאם עשה מעשה המבטל את ייחוד הכלי - מותר לטלטלו).

⌋ טלמול הכלי שייחד לצורך גופו ומקומו כשלא היה עליו כלום בכניסת שבת:

◀ **מג"א, פרישה ונר"א:** אסור לטלטל אותו כלל. טעם הדין: מן הסתם כשמייחד כלי למוקצה גם מקפיד שלא להשתמש בו לצורך אחר, וממילא הוא מוקצה מחמת חסרון כיס¹⁴⁶.

◀ **רמ"א, אליה רבה ובית מאיר:** מותר לטלטל לצורך גופו ומקומו¹⁴⁷. טעם הדין: כל עוד לא מקפיד להניח בארנק אך ורק מטבעות - אינו נחשב מוקצה מחמת חסרון כיס אלא כלי שמלאכתו לאיסור, ומותר לטלטל אותו לצורך גופו ומקומו.

☞ נראה שכך נקט המשנ"ב.

◎ טלטול בסיס שניטל ממנו המוקצה (ב"י)

◀ **רבנו ירוחם והגהות אשרי:** גם אם המוקצה כבר לא על הבסיס, עדיין אסור לטלטל את הבסיס.

☞ כך פסקו ב"י ורמ"א.

◀ **מרדכי ואגור:** אם ניטל המוקצה מותר לטלטל את הבסיס לצורך גופו ומקומו.

◎ יצירת בסיס בשבת (ב"י, ביאור הלכה ושירת הים)

הפוסקים נחלקו מה הדין כשבתוך שבת גוי או קטן הניח בכוונה דבר מוקצה על מיטה באופן שנוח לבעלים, האם המיטה הופכת להיות בסיס או לא:

◀ **תוס' ומאירי:** ניתן ליצור בסיס גם בשבת, ולכן גם אם הניחו את המוקצה בשבת עצמה - כל עוד הוא על הבסיס אסור לנער אותו מהבסיס (אם המוקצה ניטל - לכל'ע מותר לטלטל את הבסיס).

הערות

¹⁴⁶ יש דיון באחרונים האם כלי שמלאכתו לאיסור עושה בסיס (ראה מנוחת אהבה ושלמי יהונתן), אך לדעת המג"א וסיעתו אפילו אם נאמר שכלי שמלאכתו לאיסור לא עושה בסיס - במקרה שלנו יהיה אסור לטלטל את הכלי שייחד עבור הכלי שמלאכתו לאיסור, מכיוון שנחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס (שהרי מקפיד להשתמש בו רק עבור הכלי הראשון).

¹⁴⁷ רמ"א מוסיף שאם עשה מעשה המבטל את ייחוד הבסיס עבוד המוקצה - מותר לטלטלו לכל צורך.

כך פסקו חזו"א ומנוחת אהבה.

◀ **רז"ה, אור זרוע והגהות אשרי:** לא ניתן ליצור בסיס בשבת, ולכן אם הניחו מוקצה בשבת - מותר לנער אותו באמצעות טלטול הבסיס.

כך פסקו **שו"ע** (סימן רסו, ט¹⁴⁸), **אליה רבה, שו"ע הרב, מג"א, ערוה"ש ומשנ"ב**. המשנ"ב הוסיף שאם אינו יכול לנער את המוקצה - מותר לשים דבר היתר על הבסיס וכך יכול לטלטל את הבסיס עם החפצים שעליו.

⊙ **מוקצה בכיס הבגד (ב"י בסימן שט, רמ"א כאן, משנ"ב, שער הציון ושירת הים)**

ב"י (עפ"י תרומת הדשן): כיס שפיו תפור בבגד ומשאר הצדדים אינו תפור, אם שכח מעות בכיס מותר לטלטל את הבגד כי המוקצה לא על עיקר הבגד. אסור ללבוש את הבגד מחשש שיצא איתו לרשות הרבים ויעבור על איסור הוצאה.

כך פסק **רמ"א**, והוסיף שאם הוציא את המעות מהכיס מותר ללבוש את הבגד, כי הכיס בטל לבגד ואינו נחשב בפני עצמו (ולכן מותר לצאת איתו גם לרשות הרבים ולהשתמש בכיס עצמו - **מג"א ומשנ"ב**).

ל האם צריך לנער את המטבעות ששכח בכיס?

◀ **רעק"א** (עפ"י תוס', רשב"א ושו"ע): אין צורך לנער.

◀ **מג"א** (עפ"י רמב"ם): אם אפשר - צריך לנער.

משנ"ב ומנוחת אהבה: אם יכול צריך לנער.

א. אם הכיס שבו המוקצה תפור לבגד מכל הצדדים - אינו בטל לבגד אלא נחשב חלק ממנו, ולכן כשהניח בו מעות בכוונה כל הבגד נעשה בסיס ואסור בטלטול. אם שכח בו את המעות צריך לנער אותם החוצה (**מג"א ומשנ"ב**).

ב. אותו הדין אם הכיס כלל אינו תפור לבגד אלא עומד בפני עצמו וקשר אותו לבגד - אינו בטל אלא נחשב כלי בפני עצמו, ומכיוון שכך אם הניח בכיס מעות והניח את הכיס קשור לבגד - גם הבגד נעשה בסיס ואסור בטלטול בשבת (**מג"א ומשנ"ב**¹⁴⁹).

ג. כשיש בכיס סכום כסף קטן - הבגד לא נעשה בסיס, כי אדם לא מבטל בגד לסכום קטן (**חיי"א ומשנ"ב**). וה"ה לשולחן. כשרגיל לאחסן במגירת השולחן בד"כ חפצי היתר - גם אם כעת הניח בה מוקצה, השולחן נחשב בסיס לדבר האסור והמותר [המוקצה איסור, והמגירה מותר]. **שם**.

ד. גם כשמותר לטלטל את הבגד, אם הכיס בסיס של המעות אסור להכניס אליו את היד (**מג"א ומשנ"ב**).

סעיפים ח | ט, בסיס לדבר האסור והמותר

בדף מז (עמוד א) רבא אומר שמותר לטלטל מחתה אגב האפר שעליה (שצריכים אותו כדי לכסות רוק, ודעתו עליו לשם כך - רש"י), למרות שיש בתוך המחתה גם שברי עצים.

טור ושו"ע: כשיש על הבסיס דבר אסור ודבר מותר - מותר לטלטל את הבסיס עם מה שעליו (בכפוף למגבלות שיובאו מ"ד).

⊙ **כשהאיסור וההיתר שווים בחשיבותם (ב"י, שירת הים)**

בגמרא (שם) מקשים על דברי רבא ממימרא שאם יש בנר ישן שאריות של פתילה אסור לטלטל את הנר לכו"ע, ואביי מתרץ שדווקא בגליל אסור. הראשונים נחלקו מה מיוחד במקום הזה, ומתוך כך בשאלה מה הדין כשהאיסור וההיתר שווים בחשיבותם:

הערות

¹⁴⁸ כך הביין המשנ"ב (בס"ק כו שם) מדברי השו"ע שם

¹⁴⁹ מגירת שולחן ובתוכה מעות - כשניתן להוציא את המגירה דינה ככיס הקשור בבגד וכשיש בה מוקצה כל השולחן הופך לבסיס, וכשלא ניתן להוציא אותה דינה ככיס התפור רק בפיו לבגד, שבטל לגביו ומותר לטלטל אותו תמיד (שם).

◀ **רש"י:** בגליל שבירי הפשתן היו חשובים, ולכן הם לא התבטלו לגבי השמן והנר נעשה בסיס לדבר האסור (ולשיטתו כל עוד האיסור חשוב תמיד אסור, וכשאינו חשוב תמיד מותר - **נשמת אדם**).

◀ **ר"ת:** בגליל השמן לא היה חשוב, ולכן שבירי הפשתן לא התבטלו כלפיו והנר הפך לבסיס לדבר האסור (תוס' כתבו שגם הפשתן לא היה חשוב שם, ויוצא שאם שני הדברים אינם חשובים - נעשה בסיס לדבר האסור).

⤵ מה הדין כשהאיסור וההיתר חשובים לאדם באותה רמה:

◀ **ר"ת:** אסור.

📖 כך פסקו שו"ע¹⁵⁰, משנ"ב וחיי אדם.

◀ **רש"י:** כששניהם חשובים אסור, וכששניהם לא חשובים מותר.

◀ **הגהות מיימוניות:** מותר.

📖 כך פסק ערוך השולחן.

◎ כשיכול להסתדר מבלי לטלטל את דבר האיסור (ב"י)

רא"ש ושו"ע: אם צריך רק את גוף הבסיס - עליו לנער מהבסיס את דבר האיסור ודבר ההיתר, ולטלטל את הבסיס לבדו (וכן אם צריך את דבר ההיתר ויכול לנער את האיסור לבדו - עליו לעשות כך, ולא לטלטל גם אותו. **רא"ש ורמ"א**).

❖ כשהאיסור או ההיתר לא היו על הבסיס בכניסת שבת

א. אם בכניסת שבת על הבסיס היה רק האיסור, אינו מועיל כשמניח על הבסיס גם דבר היתר (**רשב"א ורמ"א**. אפילו כדי להציל מגניבה או מגנבים אסור - **רשב"א**).

ב. אם האיסור הונח בשבת על הבסיס ואינו יכול לנער אותו ממנו, מותר להניח דבר היתר שיהיה גם הוא על הבסיס ולטלטל (כי אין מוקצה לחצי שבת. **משנ"ב**).

❖ הגדרת חשיבות (משנ"ב ושירת הים)

א. הקביעה מה נחשב חשוב ומה לא היא אישית לכל אדם והבעלים קובעים לעצמם, ולא משנה איך שאר העולם מחשיבים (**משנ"ב**).

ב. דבר החשוב לאדם בשבת עצמה (כגון משקפיים) המונח עם דבר יקר האסור בשימוש בשבת (כגון מעות) - הולכים אחרי החשוב לו כעת ומותר לטלטל. אם יש לו עוד זוג משקפיים אסור (**אגרות משה**). וכעין זה כתב **חיי אדם** (סז, ד) שהולכים אחרי מה שצריך לסעודת השבת. **שבט הלוי** (ה, נב) לעניין טלטול טס עם פמוטים יקרים וחלות, ו**שו"ת באר משה** (ה, סז) באותו עניין).

❖ טס שיש עליו פמוטות וחלות

שש"כ (כ, סד ובהערה רנו), **ציץ אליעזר** (יב, ל), **אגרות משה** (ה, כב, יא) ו**ילקוט יוסף** (קישור"ע שי, קצג): מותר לטלטל את הטס, כי הוא בסיס גם לחלות (אם משתמשים במגש גם לדבר היתר). אם המגש מיוחד לשימוש רק לנרות בלבד - אסור לטלטל אפילו כשהניח עליו חלות.

סימן שיא | טלטול מת וטלטול מן הצד

סעיף א | טלטול מת מפני הדלקה

בדף מג (עמוד ב) רבי יוחנן פוסק כרבי יהודה בן לקיש שמותר לטלטל מת מפני הדלקה. הראשונים נחלקו האם מותר לטלטל כדרכו או רק בטלטול מן הצד:

◀ **רי"ף ורבנו יונה:** רק בטלטול מן הצד מותר.

◀ **רש"י, רמב"ם, מרדכי ורא"ש:** מפני הדלקה מותר לטלטל מת בצורה רגילה.

⌋ **ב"י** (עפ"י הרא"ש והרמב"ם): גם לשיטתם, אם יכול לטלטל מן הצד או ע"י כיכר או תינוק - אין לטלטל כדרכו (כי כל מה שאפשר לעשות בהיתר - עדיף).

☞ כך פסק שו"ע.

© **מת המוטל בחמה (טור ושו"ע)**

טור ושו"ע: מת המוטל בחמה מותר לטלטל באמצעות כיכר או תינוק, אם אין אפשרות - אסור לטלטל אותו מן הצד, כי טלטול מן הצד נחשב טלטול וכשמטלטל לצורך דבר האסור - אסור.

⌋ **משנ"ב:** אם המת עדיין לא הסריח אלא רק חושש שיסריח השו"ע מחמיר ואוסר להוציא לרשות אחרת באמצעות כיכר או תינוק. לדעת רמ"א במצב כזה כבר מותר גם להוציא לרשות אחרת (מחלוקתם בסעיף ב. באותה הרשות גם לדעת רמ"א אין היתר לטלטל בלי כיכר או תינוק. **ביאור הלכה**).

א. טלטול המיטה אחרי שסילק את המת ממנה. אם היה חי בכניסת שבת לכו"ע מותר לטלטל את המיטה. אם מת כבר קודם הרא"ש מתיר בטלטול ובעל המאור אוסר, ואם התכוון שהמת יהיה על המיטה למשך כל השבת לכו"ע אסור לטלטל אותה (**תוספת שבת ומשנ"ב**).

ב. הוצאת המת לרשות אחרת. שו"ע כתב עפ"י הרמב"ם שדווקא באותה רשות מותר לטלטל מת מפני הדלקה, אך אחרונים רבים פסקו שמותר גם להוציא לרשות אחרת (רשות היחיד אחרת שלא שיתפו יחד עם רשות היחיד שבה המת נמצא כרגע) מפני ביזיון המת. גם בדעת השו"ע נראה שלמעשה יתיר להוציא לרשות אחרת, ויש שתי אפשרויות להסביר מדוע כתב דווקא באותה רשות (או שלא רצה להיכנס למחלוקת המוזכרת בסעיף ב, או שבסעיף ב חזר בו מדבריו כאן). למעשה ודאי יש להקל ולהוציא לרשות אחרת (**משנ"ב וביאור הלכה** ד"ה וכל זה).

ג. לדחוף מוקצה במקל. כאמור, טלטול מן הצד נחשב טלטול ולכן אסור לדחוף מוקצה במקל. אם דוחף מכיוון שצריך את המקום שבו מונח המוקצה - מותר כי הוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר (**ט"ז ומשנ"ב** עפ"י האמור סעיף ה. לכן מותר לטלטל מת מהצד אם צריך את מקומו לכהנים. בסעיף ב).

סעיף ב | טלטול מת שהסריח

האמוראים נחלקו שם מה הדין במידה ואינו יכול לטלטל מת המוטל בחמה באמצעות כיכר או תינוק. לרב יהודה מותר לטלטלו מן הצד ולרב חנניה אסור. יסוד מחלוקתם הוא האם טלטול מן הצד נחשב טלטול. הראשונים פסקו שנחשב טלטול וממילא אסור לטלטל מן הצד מת המוטל בחמה (רמב"ם, תוס', רי"ף ורא"ש)¹⁵¹. בדף צד (עמוד ב) רב נחמן בר יצחק התיר להוציא מת (מפני דלקה או שהיה מונח בבזיון - רש"י) מרשות היחיד לכרמלית מכיוון שגדול כבוד הבריות. רוב הראשונים כתבו שמצד הטלטול הצריכו להניח על המת כיכר או תינוק ולהוציא אותם יחד לרשות אחרת (כי ניתן לתקן באופן הזה), אך הרמב"ן חולק וסובר שאם צריך להוציא את המת לכרמלית יש להוציאו לבדו, כי הוצאה עם כיכר או תינוק מועילה מצד הטלטול אך פוגמת מצד הוצאת הכיכר לכרמלית שלא לצורך, ורק את הוצאת המת עצמו התירו.

◀ **רש"י, ר"ן, רשב"א וטור:** מת המוטל בחמה או בבית בבזיון - מניח עליו כיכר או תינוק ומוציא אפילו מרשות היחיד לכרמלית.

☞ כך פסק אליה רבה.

◀ **רמב"ן:** אם מוציא לכרמלית יש להוציאו בלי כיכר או תינוק כדי למעט בהוצאה, ורק בתוך רשות היחיד יש לטלטל באמצעותם.

☞ **משנ"ב:** מוציא את המת עם כיכר או תינוק לכרמלית, אך אם אין לו כיכר או תינוק יכול להוציא את המת בפני עצמו¹⁵².

◎ **הוצאת מת העומד להסריח (ב"י ומשנ"ב)**

◀ **רש"י, ר"ן וטור:** גם אם המת עדיין לא הסריח אלא עומד להסריח - מותר להוציא אותו לכרמלית.

☞ כך פסק רמ"א.

◀ **רמב"ם:** רק אם המת כבר הסריח מותר, אך כל עוד אינו מסריח אסור להוציא אותו לרשות אחרת.

☞ כך פסק שו"ע.

⌋ אם יש מקום שהאנשים יכולים לצאת אליו ולהשאיר את המת במקומו: לרמב"ם ושו"ע אסור להוציא אותו לרשות אחרת אלא צריכים לצאת, ואילו לרש"י ולרמ"א אפילו במצב כזה מותר להוציא את המת (מג"א, גר"א ומשנ"ב. אליה רבה חולק)¹⁵³.

◎ **הוצאת מת לרשות הרבים (ב"י ומשנ"ב)**

◀ **רמב"ן:** מותר להוציא מת אפילו לרשות הרבים אם מניח עליו תינוק ומטלטל אותם יחד¹⁵⁴ (כי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסורה רק מדרבנן. מדובר על תינוק גדול קצת הנושא את עצמו שיש בו רק איסור דרבנן - מג"א ומשנ"ב), אך אסור להוציא עם כיכר ואם הוציא חייב גם על הוצאת הכיכר (ודין תינוק קטן כדין כיכר).

◀ **רבנו חננאל ור"ן:** אין לטלטל מת לרשות הרבים בכל מקרה.

☞ כך פסקו ט"ז, אליה רבה ומשנ"ב.

◎ **הוצאת מת באמצעות גוי (ב"י)**

◀ **רבנו ברוך ממגנצא ומרדכי:** אסור לומר לגוי להוציא מת המוטל בבזיון (ורק מפני דלקה התיירו הוצאה).

◀ **רש"י, יראים, הגהות מיימוניות ושיבולי הלקט:** התיירו איסור דרבנן כדי להציל מת מבזיון, ולכן מותר לומר לגוי להוציא. מכרמלית מותר לטלטל גם ע"י ישראל.

☞ כך פסק רמ"א.

⌋ **האם מותר לומר לגוי להוציא אפילו לרשות הרבים?**

◀ **מג"א:** גם אם הגוי מוציא ומניח עליו כיכר או תינוק - אסור לו להוציא לרשות הרבים.

◀ **אליה רבה:** יש להקל להוציא באמצעות גוי גם לרשות הרבים.

☞ **שער הציון:** ברשות הרבים שלנו יש להקל להוציא באמצעות גוי, בצירוף דעת הרמב"ן המתיר (לעיל).

הערות

¹⁵² יש להעיר שבביאור הלכה בסעיף א (ד"ה לא יטלטלנו) פסק שבתוך אותה רשות אסור לטלטל בלי כיכר או תינוק ואפילו במקום שאין לו אסור מדין לא פלוג - וכאן פסק שיכול להוציא לרשות אחרת בלי כיכר או תינוק. בחוט השני אף הוסיף שאם רוצה לטלטל בתוך אותה רשות ואין לו כיכר או תינוק אסור להסתמך על פסיקת המשנ"ב כאן ולהוציא לרשות אחרת, כי זאת הוצאה שלא לצורך. ולכאורה צ"ע בדבר.

¹⁵³ יסוד המחלוקת ביניהם הוא מתי יש היתר משום כבוד הבריות: לדעת רמב"ם ושו"ע כבוד הבריות הוא כבוד החיים, ולכן כשטלטל המת לא נצרך לכבוד החיים (כי הוא עדיין לא הסריח, או כי החיים יכולים ללכת למקום אחר) - אין היתר לטלטלו, ואילו לרש"י ורמ"א כבוד הבריות הוא כבוד המת - ולכן גם במצב שהטלטול לא נצרך לאנשים האחרים (המצבים הנ"ל) - מותר לטלטל.

¹⁵⁴ בביאור הלכה מביא מדברי המאמר מרדכי שהרמב"ן כתב כך בדעת רש"י, והרמב"ן עצמו סובר שיש להוציא את המת לבדו כדי לא להרבות בהוצאה (כשיטתו לעניין כרמלית).

❖ **טלטול מת לצורך כהנים** (ב"י ודרכי משה)

- ◀ **מהרי"ל:** נראה שמותר לטלטל בשביל כהנים ע"י כיכר או תינוק. באמצעות גוי ודאי מותר.
- ◀ **הגהות מיימוניות:** אסור לטלטל מת באמצעות כיכר או תינוק כדי שכהנים יוכלו לשהות שם.

☞ כך פסק **רמ"א** (והוסיף שבאמצעות גוי מותר).

⤵ **משנ"ב:** טלטול מן הצד של המת כדי להתיר לכהנים להיות תחת אותה קורת גג מותר, שהרי מטלטל לצורך מקומו שמותר (כפי שנפסק בסעיף ה).

⤵ **משנ"ב:** בטלטול מת - בין טלטול מן הצד ובין טלטול באמצעות גוי מותרים דווקא אם קרובי המת מסכימים, ואם אינם מסכימים אי אפשר להוציא את המת מהבית (אא"כ כך המנהג ואז אפשר. בנפל לא שייך כבוד המת ולכן כשנפל נפטר אפשר לכפות את קרוביו ולהוציא אותו).

סעיף ג | טלטול מת אגב בגד

- ◀ **רמב"ן:** יכול להניח על מת בגד או כלי ולטלטל אותם יחד.

☞ כך פסק **שו"ע** וכך כתב **ביאור הלכה**.

- ◀ **הגהות מרדכי:** אסור, ורק כשמניח כיכר או תינוק מותר. אסור להניח על מת כלי שהרי אין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל.

☞ **דרכי משה:** דברי ההגהות אינם נכונים כי להלכה כלי ניטל גם לצורך דבר שאינו ניטל, אך אפשר שיש לחשוש לדבריהם (אך הביאור הלכה כתב שהכל מודים להתיר בזה).

סעיף ד | טלטול מת הלבוש בגד

בביצה (כא, ב) הגמרא אומרת שמותר לטלטל את שיוורי המשקה שבכוס אגב הכוסות עצמן (ורק בשאריות יין של גוי שהן איסורי הנאה אסור). המרדכי למד מהגמרא הזאת שמותר לטלטל גם מת אגב הבגדים שהוא לבוש בהם, אך הב"י כתב שרש"י ופוסקים אחרים חולקים עליו ולשיטתם יש לדחות את הראיה, מכיוון שהמשקה לא מתבטל אגב הכוס ואילו הבגדים מתבטלים אגב המת¹⁵⁵.

- ◀ **מרדכי ורמב"ן:** אם המת לבוש בבגד מותר לטלטל אותו כפי שהוא, ואין צורך להניח עליו כיכר או תינוק¹⁵⁶.

☞ כך פסק **שו"ע** (והבגדים לא בטלים כלפיו כי עתידים להוריד אותם ממנו - **מג"א**).

- ◀ **רש"י:** אסור לטלטל את המת לבדו גם כשהוא לבוש (כי הבגדים בטלים כלפיו).

☞ כך פסק **ביאור הלכה**.

סעיף ה | טלטול מת כשצריך את מקומו

- רבנו ירוחם:** אם צריך את מקומו של המת מותר לטלטלו מן הצד, דהיינו להופכו ממיטה למיטה.

☞ כך פסק **שו"ע**.

◎ **טלטול דברים נוספים באמצעות כיכר או תינוק (ב"י)**

הערות

¹⁵⁵ אפשר לבאר שהסברא בזה היא שהכוס בעלת חשיבות עצמית לגבי שאריות המשקה, אך לבגדים כל עוד המת לבוש בהם אין חשיבות, והם לגמרי מתבטלים לגביו.

¹⁵⁶ בבאר היטב הקשה על שיטה זו מדוע כשדוד המלך נפטר היו צריכים להניח עליו כיכר או תינוק כדי לטלטלו, הרי פשוט שהיה לבוש בבגדיו? והשיב שבגדי דוד היו מוקצים מכיוון שאסור לאף אדם ללבוש בגדי מלכים, והם עומדים לשריפה.

בדף קמב (עמוד ב) רב אשי אומר שדווקא טלטול מת התירו באמצעות כיכר או תינוק, אך שאר דברים האסורים בטלטול אסור אפילו כשמניח עליהם כיכר או תינוק.

טור וש"ע: דווקא טלטול של מת התירו באמצעות כיכר או תינוק, ושאר ענייני מוקצה אסור אפילו כשמניח עליהם כיכר או תינוק (וע' בסימן שח, ה מחלוקת הפוסקים לעניין טלטול כלי שמלאכתו לאיסור יחד עם כלי היתר).

סעיף ו | אוהל עראי עבור מת

הגמרא בדף מג (עמוד ב) אומרת שבמקרה של מת המוטל בחמה (ואין לאן לטלטלו או שלא רוצים להזיז אותו - שו"ע) אסור ליצור אוהל עראי כדי להצל עליו, אלא שני בני אדם באים ויושבים בצידו: כשנהיה להם חם מהקרקע כל אחד מביא לעצמו מיטה כדי לשבת עליה, וכשנהיה להם חם מהשמש מביאים מחצלת ופורסים מלמעלה. לבסוף, כל אחד מעמיד את המיטה ונמצא שבנו אוהל עראי, אך עשו זאת עבור אדם חי ולא עבור מת.¹⁵⁷

הראשונים נחלקו כיצד מעמידים את המחצלות (ונקודת המחלוקת היא איזה היכר צריך לעשות כשבונה את האוהל):

◀ **רש"י:** יושבים על הרצפה עד שנהיה להם חם מהקרקע ולכן הם מביאים מיטות ויושבים עליהן, אח"כ חם להם מהשמש ולכן הם מביאים מחצלת, כל אחד מעמיד את המיטה כדי להניח עליה את המחצלת ונוצר אוהל עראי (פרוס על שתי המיטות נראה כן - ח), ואח"כ אם רוצים כל אחד הולך לו (תוס': אמנם לכאורה א"צ להמתין שיהיה להם חם מלמטה ויכולים מיד להביא מיטה כדי לשבת עליה, אך נראה שחכמים החמירו לעשות היכר שהוא צורך החי ככל הניתן).

◀ **רמב"ם:** כל אחד מביא מחצלת ומעמידים אותן באופן שישעננה אחת על השניה (בצורה כזאת - א). אח"כ שומטים את המיטות והמחצלות נשארות מעל המת (לדעת הרמב"ם צריך גם לקחת את המיטות, כחלק מההיכר שהביא את המיטה לצורך עצמו, שהרי כשהלך - לקח עמו את המיטה).

👉 כך פסק שו"ע.

❖ הנחת מחצלת על המת עצמו (משנ"ב ושער הציון)

◀ **מג"א:** כשחושש שמא המת יסריח בזמן שיושבים שם, יכול לפרוס על המת עצמו מחצלת אך בתנאי שלא יעשה אוהל.

◀ **אליה רבה:** גם ללא החשש שהמת יסריח מותר לפרוס מחצלת על המת, כל שלא עושה אוהל.

סעיף ז | צרכי המת בשבת

המשנה בדף קנא (עמוד א) אומרת שמותר לסוך את המת, להדיחו ולשמוט אותו מעל הכר - בתנאי שלא מזיז שום איבר של המת. אם פי המת נפתח יכול לקשור את הסנטר כדי שלא יפתח עוד, אך לא יסגור את מה שנפתח כבר. אסור לעצום את עיני המת כי בכך מזיז בו איבר.

טור וש"ע: מותר לסוך את המת, להדיחו ולשמוט את הכר מתחתיו כדי שלא יסריח, אך בתנאי שלא מזיז בו שום איבר. יכול לקשור את סנטר המת כדי שהפה לא יפתח יותר, אך לא יסגור את מה שכבר נפתח כי אסור להזיז איבר, ומאותו הטעם אסור לעצום את עיני המת.

א. דווקא לשמוט את הכר מתחת המת מותר, ואילו הגבהה של המת מעל הכרים אסורה אפילו כשמניחים עליו כיכר (מג"א, משנ"ב ואחרונים).

ב. מותר לזלף חומץ על הכרים והכסתות של המת כדי שלא יסריחו ויוכלו במוצ"ש להתעסק בטהרת המת (משנ"ב בשם האחרונים).

הערות

¹⁵⁷ הב"י מעיר שלהלכה אנו פוסקים שכלי ניטל אפילו לצורך דבר שאינו ניטל, ולכן מותר לטלטל בשביל מת ולכאורה אין צורך בכל התהליך שהוזכר כאן - אך הסיבה שעושים כך היא לא מדין טלטול אלא מדין יצירת אוהל עראי, שאסור לבנותו עבור מת אלא רק עבור חי.

ג. במקצת מקומות נוהגים לעצום את עיני המת ומסתמכים על הזוהר שאומר שאם לא עוצמים יש בכך סכנה למת. אמנם אין שום שורש בהלכה לכך, אך מכיוון שנהגו על פי הזוהר אין למחות בידם (חיי אדם ומשנ"ב). יש שתלו בדברי הזוהר גם ליישר את האיברים, אך הדבר לא מוזכר בזוהר, אין שום היתר לעשות כך ויש למחות).

ד. במקום שחוששים שאם לא יישרו את איברי המת יהיה לו ביזיון בכך - יכולים להניח דבר המותר בטלטול על האיברים העקומים ודוחף עד שהאיברים מתיישרים (אליה רבה ומשנ"ב).

ה. אם הוא מלוכלך ונהיה מאוס בעיני הרואים ניתן לטלטלו באמצעות דבר המותר בטלטול ולרחוץ אותו במים בעזרת ידיים, אך לא במפה מחשש סחיטה. אסור להזיז את המת לכל סיבה אחרת ואפילו ע"י גוי (מג"א, חיי"א ומשנ"ב).

סעיף ח | טלטול מהצד וטלטול בגופו

כפי שהוזכר בסעיף ב, נפסק שאסור לטלטל מן הצד מת שעומד להסריח, וחייב להניח עליו דבר המותר בטלטול כדי להזיז אותו. הראשונים הקשו מכמה מקומות שבהם משמע שטלטול מהצד מותר - ותירצו שיש שני סוגי טלטול מהצד: כל שעיקר הטלטול הוא עבור הדבר המותר, אלא שאי אפשר לטלטל אותו מבלי שמטלטל איסור עמו יחד - מותר לטלטל. אך אם עיקר הטלטול הוא עבור דבר האיסור, למרות שמטלטל מהצד אסור.

תוס', רי"ף, רמב"ם, רא"ש ומגיד משנה: כשמטלטל עבור דבר איסור, גם אם מטלטל מן הצד אסור. כשמטלטל עבור דבר מותר, גם אם אגב כך מטלטל גם דבר איסור מן הצד - מותר (כגון צנון הטמון האדמה, מקצת עליו מגולים, לא השריש ולא התכוון לזרוע אותו - ומושך אותו מהעלים המגולים).

כך פסק שו"ע.

א. אפילו אם הניח את הצנון במחשבה שישאר בתוך העפר למשך כל השבת - אינו נעשה בסיס לעפר, כי באוכל אין משום בסיס לדבר האסור (רמ"א עפ"י כל בו), וטעם הדבר הוא שהעפר שם עבור הצנון ולא להפך (משנ"ב).

ב. במקרה שהצנון מכוסה כולו בעפר - אסור להזיז את העפר בידיים כדי להוציא אותו. המגיד משנה אוסר גם לתחוב מחט בצנון ולמשוך אותו מתחת העפר כי נראה כעושה גומה, אך המג"א עפ"י הירושלמי חולק ומתיר (משנ"ב).

ג. אם הצנון השריש, אפילו כשהעלים מגולים אסור להזיז אותו משום תולש (תוס' ור"ן, וכ"כ המשנ"ב). אפילו אם רואים שהצנון גדל מעט בגלל לחות הקרקע, כל שלא השריש מותר. תוס' וב"י.

ד. אם התכוון לזרוע את הצנון אסור להזיז אותו גם כשלא השריש, מכיוון שטמון בקרקע כדרך זריעה ורוצה בהשרשה (משנ"ב עפ"י הראשונים). אם לא מכוסה בעפר מותר אפילו כשהתכוון לזרוע (עפ"י מאירי בביאור הגמרא המתירה לטלטל חטים שזרעו בקרקע ולא השרישו).

ה. דווקא בשדה מותר להוציא צנון באופן הזה, בתוך הבית אסור מחשש שמא אח"כ יבוא להשוות גומות (משנ"ב). אם טמן את הצנון בעפר שיחד לשימוש - מותר להוציאו משם אפילו אם הצנון כולו טמון בתוך העפר).

Ⓢ טלטול באמצעות גופו (ב"י, הערת גרש"ז בסוף שש"כ)

המשנה בדף קמא (עמוד א) אומרת שאם הקש שעל המיטה לא נוח - אסור לסדר אותו בידיים, אלא מנער אותו בגופו. רבנו יונה הקשה מדוע מותר לנער בגופו, הרי זה טלטול לצורך דבר אסור - הקש! הרא"ש מבאר שאם מסדר בעזרת גופו כלל אין כאן טלטול בכלל, ומותר אפילו לצורך דבר האסור, ויש הבדל בין טלטול בגופו (שמותר אפילו לצורך דבר האסור) לבין טלטול מהצד (שמותר רק לצורך דבר המותר).

הר"ן מתרץ את שאלת רבנו יונה באופן שונה, וכותב שסידור הקש הוא לצורך המיטה, ובמצב שאינו יכול לסדר את המיטה עצמה מותר לנער את הקש. לדבריו יוצא שאין הבדל בין טלטול בגופו ובין טלטול מהצד.

◀ **ר"ן וריטב"א:** אין הבדל בין טלטול מהצד לטלטול בגופו, בשניהם יכול לטלטל רק כשמטלטל לצורך דבר המותר.

◀ **רמב"ן, רשב"א, רא"ש וטור:** אמנם טלטול מהצד מותר רק עבור דבר המותר בטלטול, אך טלטול בעזרת גופו מותר אפילו עבור דבר האסור בטלטול (כגון קש שהוא מוקצה)¹⁵⁸.

☞ כך פסק שו"ע.

◆ הגדרת טלטול בגופו (משנ"ב בס"ק ל, חזו"א מז סק"ב, שש"כ כב, לו ובהערת הגרש"ז בסוף הספר)

◀ **ט"ז, מג"א, משנ"ב ושש"כ** (וכך משמע מלשון הרמב"ן והטור): כל שאינו נוגע בידיו, אלא בגופו או בשאר האיברים (ובתנאי שלא רגילים לטלטל כך בימות החול).

◀ **חזו"א:** רק כשמזיז את המוקצה בדרך שכיבה (כמו הקש שעל המיטה, שאין במעשיו היכר שמטלטל), אך באופן אחר אסור.

א. אם הניח על הקש כר או כסת מבעוד יום, מותר לטלטל אותו בידיים (שו"ע). ואפילו אם לא חשב להשתמש בו לכך אלא הניח בסתמא - משנ"ב.

ב. גם אם רק חשב להשתמש בקש לשכיבה ולא הניח כלום - מותר לטלטלו בידיים (רמ"א). גם אם חשב לאחר ההנחה ולא בזמן שהניח - משנ"ב.

ג. היום קש מיועד למאכל בהמה או לשכיבה, ולכן אינו מוקצה ויכול לטלטלו אפילו בידיים (מג"א ומשנ"ב. לעומת הדורות הראשונים שקש עמד לשריפה).

ד. אם הקש הונח שם לשם שכיבה - הסתלק ממנו שם מוקצה, אפילו במקומות שסתם קש עומד לשריפה (משנ"ב).

סעיף ט | פירות הטמונים בתבן וקש

הגמרא בדהף קבג (עמוד א) מביאה מחלוקת במקרה של מאכל הטמון לגמרי בתוך תבן או גחלים - לדעת ת"ק אסור לטלטל אותו (ורק אם גלוי קצת מותר) ולדעת רבי אלעזר בן תדאי מותר לתקוע במאכל מחט ולמשוך אותו איתה. רב נחמן פוסק כרבי אלעזר בן תדאי.

◀ **תוס':** דווקא אם הניח את המאכל בתוך המוקצה מתוך כוונה ליטול אותו בשבת מותר לתקוע בו מחט ולמשך אותו, כי אם התכוון שישאר שם כל השבת נעשה בסיס.

◀ **רא"ש:** גם אם התכוון שישאר שם כל השבת מותר להוציאו, כי המוקצה שם לצורך המאכל ולא להפך.

☞ כך פסק שו"ע.

א. ההיתר להוציא חררה מתוך גחלים הוא רק אם הגחלים כבר נכבו, כי אחרת יש איסור מבעיר ומכבה בהוצאת החררה (רש"י, מגיד משנה ורשב"א). לכן הטור לא הזכיר את דין הגחלים, כי מאחר שמדובר שכבו אין רבותא בהם על פני תבן וקש (ב"י). והוסיף שהרמב"ם כן הזכיר את דין הוצאת חררה מהגחלים, וצ"ע האם חולק על רש"י וסיעתו).

ב. מותר להוציא אתרוגים שמטמינים בחול או בעפר, כי ייעדו לשימוש את החול שמשתמשים בו (שיבולי הלקט. כלומר, אפילו אם מכוסים לגמרי. משנ"ב בס"ק כח).

ג. כל האמור כאן הוא בתבן וקש מוקצים, אך במקומותינו סתם תבן וקש מיועדים למאכל בהמה ולשכיבה ואינם מוקצה. גם במקומות שהם מוקצה, אם לקח קצת תבן בערב שבת והטמין בו פירות אינו מוקצה ויכול לטלטל את התבן בידיים (משנ"ב).

¹⁵⁸ הגרש"ז מבאר את הסברא להתיר טלטול בגופו אפילו לצורך דבר האיסור: איסור טלטול נובע מאיסור הוצאה, ובדבר שאפילו אם היה מוציא אותו לרשות הרבים לא היה איסור תורה - כשמטלטל בשינוי - מותר גם לטלטל.

סימן שיג | בניין בקרקע

הקדמה

א. הגדרת מלאכת בונה - איחוד חלקים קשים עד שיהיו כאחד בצורה קבועה (עפ"י סעיף ט). בונה לזמן קצר אסור מדרבנן (בניין עראי), ויש דברים שחכמים הצריכו היכר כדי שלא יחשבו שהחיבור קבוע (פקק החלון, קנה ונגר בסעיף א, וכן דלת שלא משתמשים בה באופן קבוע בסעיף ג).

ב. בהגדרה מתי נחשב איחוד החלקים נחלקו האחרונים: לדעת הגרש"ז הדבר נמדד לפי השאלה מה יקרה אם החלקים ישארו מאוחדים לתמיד (האם הדבר נחשב כתיקון או לא). לעומת זאת, לדעת החזו"א כלי שהשימוש שלו הוא כשהכיסוי לא מוברג עליו - מותר להבריג, ואם ניתן להשתמש בכלי גם ללא פתיחת ההברגה - אסור (ספר בניין שבת. נפק"מ בין הדעות - הארכת שולחן ע"י פלסות, לגרש"ז מותר ולחזו"א אסור).

ג. במלאכת בונה יכולים להיות איסורים בדברים שונים: תיקון קרקע (השוואת גומות), בניין בקרקע (חפירת גומא), בניין על גבי קרקע (הקמת מבנה או הוספה למבנה קיים), תיקון בניין המחובר לקרקע (קדיחת חור בקיר הבית), בניין בכלים (בבניין גמור, ע' ס"י שיד, א) ובניין באדם (מפיס מורסה כשמתכוון לעשות פתח). ספר בניין שבת.

סעיף א | טלטול חלקי החלון והדלת

בדף קכה (עמוד ב) התנאים נחלקו בנוגע לטלטול פקק של חלון: לרבי אליעזר מותר לטלטל רק כשהפקק קשור ותלוי, וחכמים מתירים גם כשאינו קשור ותלוי.

בגמרא רב כהנא מעמיד שחכמים המתירים לטלטל את הפקק אפילו כשאינו קשור ואינו תלוי מסתפקים שיהיה מתוקן לכך, כי סובר שחכמים במשנה זה רשב"ג המתיר טלטול קנה (המיועד לנעילת דלת) המתוקן לכך אפילו כשאינו קשור. לשיטתו כדי שהקנה יהיה מתוקן מספיק שיחשוב להשתמש בו לכך (ר"ת, רשב"א ומגיד משנה).

רבי יוחנן מצד אחד פוסק כמו רשב"ג שמשפיק שהפקק והקנה יהיו מתוקנים למרות שאינם קשורים ותלויים, אך מצד שני חולק וסובר שרק אם יש שם כלי על הפקק או הקנה מותר לטלטל אותם, ואם לא הם אסורים בטלט.

מה נחשב תורת כלי: רש"י סובר שהקנה צריך להיות ראוי לשימוש נוסף, כי נעילת הדלת לא נחשבת שימוש, אך ר"ת בתוס' מוכיח שאפילו אם רק ראוי לנעילה מספיק כדי להחיל שם כלי על הקנה¹⁵⁹. המשנ"ב כתב שבשעת הצורך ניתן להקל כדעת ר"ת (כי אמנם כאן השו"ע הביא את שתי הדעות, אך בסימן שח (סעיף י) סתם כדעת ר"ת).

◀ **רי"ף, רמב"ם ורא"ש:** בפקק מספיק לחשוב עליו (הלכה כחכמים במשנה), בקנה צריך שיעשה בו תיקון כלי (בזה אין הלכה כרשב"ג אלא כרבי יוחנן, וצריך שיהיה על הקנה שם כלי), בנגר הנגרר צריך שיהיה קשור.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **ר"ן, רמב"ן, רשב"א ויראים:** בפקק ובקנה צריך שיעשה תיקון כלי, ובנגר הנגרר צריך שיהיה קשור.

☞ **ביאור הלכה:** צ"ע למעשה, ואפשר שגם בפקק חלון צריך תיקון כלי.

❖ **מדוע צריך לחשוב על פקק החלון (ביאור הלכה ד"ה מערב שבת)**

◀ **רש"י וגר"א:** כדי שלא יראה כמוסיף על בניין.

◀ **רא"ש, ב"ח, פרי מגדים ושו"ע הרב:** כדי להתיר טלטול. מדין בונה אין חשש כלל (וממילא אם כבר יש עליו שם כלי לצורך אחר - מותר להשתמש בו גם מבלי שחשב עליו).

◎ **נעילה באמצעות נגר (ב"י)**

בעירובין (קא, ב) התנאים נחלקו באיזה אופן מותר להשתמש בנגר (יתד) שיש בראשו גלוסטרא (כשבאחד מהצדדים ראש היתד עבה): לרבי אליעזר רק אם ניטל אגדו בידו מותר ואם לא ניטל אסור, ולרבי יוסי אפילו אם לא ניטל אגדו בידו מותר - וכך נפסק להלכה.

הערות

¹⁵⁹ רשב"ג סובר שמשפיק שהאדם יחשוב שברצונו להשתמש בלוח העץ כפקק חלון, ולפירוש ר"ת רבי יוחנן מוסיף שיש צורך גם לעשות מעשה שיכין את הלוח לכך, גם אם המעשה לא יכשיר את הלוח לשום שימוש נוסף.

הראשונים נחלקו מה הכוונה 'לא ניטל אגדו בידו', שאז מותר להשתמש ביתד אם יש בראשו גלוסטרא:
 א. רש"י: יש חוט המחובר ביתד, אך הוא חלש כל כך שאם ינסה למשוך את היתד בעזרת החוט הוא יקרע. כך פסק שו"ע.
 ב. רמב"ם: חוט מחובר ביתד, אך בזמן שמתיר את החיבור שבין היתד לדלת, החוט נשאר יחד עם הדלת (מנתק מהיתד ולא מהדלת).
 ג. תוס' ורי"ד: אין קשר המחובר באופן קבוע ליתד, ('ניטל באגדו' היינו שיש קשר קבוע בנגר ותולים בעזרתו את הנגר, כדרך הכלים, ולא מיחזי כבונה).

בהמשך הגמרא שם (קב, א) מובאת מחלוקת בנוגע לנגר שאין בראשו גלוסטרא: לת"ק גם כשהוא קשור מותר רק במקדש (שאינו שם איסורי שבות) ובשאר המקומות לגמרי אסור, ולרבי יהודה במקדש מותר אפילו כשהנגר לא קשור, ובמדינה מותר אם הנגר קשור - וכך נפסק להלכה.
 הגמרא מוסיפה שדווקא אם הנגר מחובר לדלת מספיק שרק יהיה קשור, אך אם מחבר אותו למשקוף - צריך שגם ינטל באגדו, וקשירה לבד לא מועילה.

כלומר, למסקנה אם אין בראשו גלוסטרא צריך שיהיה קשור אל הדלת דווקא, ואם הנגר ניטל באגדו אפילו כשקשור למשקוף (וכפי שהוזכר הראשונים נחלקו מה פירוש המושג: לרש"י אם ימשוך את היתד מהחוט הוא לא יקרע, לרמב"ם אם בזמן שמתיר את הקשר שבין היתד והמשקוף, החוט נשאר עם היתד. לתוס' רי"ד כשיש חוט המחובר באופן קבוע ליתד).

נגר שיש בראשו גלוסטרא ואינו קשור כלל: לדעת רש"י (לביאור הגר"א) מותר לטלטל אותו (וכתב האליה רבה שלעת הצורך ניתן להקל כשיטתם), אך לדעת תוס' וטור אסור, וכך פסקו שו"ע, ט"ז, גר"א ושו"ע הרב.

השו"ע פסק כדעת רש"י בביאור ניטל באגדו, וכדעת הטור בנגר שיש בראשו גלוסטרא ואינו קשור כלל:
 אם יש בראשו גלוסטרא מספיק שיהיה מחובר בחוט חלש לבריח הדלת, ואם אין בראשו גלוסטרא צריך שיהיה מחובר לדלת עצמה בחוט חלש או בחוט חזק לבריח.

א. סגירת חלון מפני הטומאה. לדעת ר"י הלוי מותר לסגור את החלון רק לפני שימות המת, כי אחר כך הוא מציל מפני הטומאה והוא תיקון גמור שאסור. לדעת המג"א ושערי תשובה גם אחרי שהמת מת מותר לסגור, ואין בכך תיקון כי הכלים כבר נטמאו ומועיל רק להבא, שאם יביאו דברים אחרים הביתה הם לא ייטמאו (משנ"ב).

ב. סגירה בפקק חלון שלא חשב עליו מערב שבת. יש שלושה מקרים שמותר לסגור חלון למרות שלא חשב עליו מערב שבת: א. אם כבר השתמש פעם אחת בפקק החלון כדי לסגור (משנ"ב עפ"י הר"ן). ב. אם סותם בדבר שלא רגילים לבטל בתוך הקיר, כגון בגד (חיי אדם ומשנ"ב). ג. אם פקק החלון קשור (ב"ח ואליה רבה, בביאור הלכה).

ג. אם רגילים לפתוח את פקק החלון רק לעיתים רחוקות מאוד - מחשבה לא מועילה, ורק אם הפקק קשור ותלוי מותר (מג"א ופמ"ג, בביאור הלכה).

ד. קנה המיוחד לשימוש האסור בשבת אך עדיין לא השתמש בו בפועל. במצב כזה מותר להשתמש בקנה בשבת כדי לנעול דלת, ואף אינו נחשב כלי שמלאכתו לאיסור ומותר לטלטלו לא רק לצורך גופו ומקומו (ביאור הלכה ואשל אברהם).

ה. נגר שאין בראשו גלוסטרא ואינו קשור. לדעת רש"י אם נועל איתו את הדלת עובר על איסור תורה¹⁶⁰, ולדעת הרא"ש גם אז יש רק איסור דרבנן (ביאור הלכה). והסתפק בדעת הטור ושו"ע מה הדין כשיש בראשו גלוסטרא ואינו קשור, מכיוון שלדעתם עדיין אסור לנעול בו: אפשר שסוברים שיש בכך איסור תורה, ואפשר שאוסרים מדרבנן. הביאור הלכה נטה שהאיסור מדרבנן בלבד).

ו. הוסיף בעצמו גלוסטרא בראש הנגר. מדברי הב"י משמע שאם הוסיף בעצמו גלוסטרא בראש הנקב מותר להשתמש בו בכל מקרה ואפילו כשאינו קשור, כי עשה מעשה המוכיח שזה כלי עבורו. הגר"א (בדעת הטור) סובר שאינו מועיל, והנגר צריך להיות קשור (ביאור הלכה).

סעיף ב | נעילה בבריח הנכנס לקרקע

בעירובין (קב, א) רבי זירא מסתפק מה הדין כשהנעילה נכנסת לקרקע ולא רק לאסקופה ('נקמו'), והשיבו לו שיש מחלוקת תנאים בעניין, והלכה כרבי יהודה שאסור משום מיחזי כבונה.

הערות

¹⁶⁰ אמנם להלכה נפסק כרבי יהודה וממילא במקדש היה מותר לנעול בנגר אפילו כשאין בראשו גלוסטרא, ולכאורה לא ברור כיצד אפשר לומר שיש בכך איסור תורה. רש"י סובר שהגמרא הכריעה כדעת רבי יהודה רק לעניין השימוש בנגר במדינה כשהוא קשור, ואם אינו קשור לא קיבלו את דעתו וגם במקדש אסור, כי יש בכך איסור תורה.

טור ושו"ע: אם הנגר נוקב את הקרקע ולא רק את האסקופה - אסור משום שנראה כבונה.

⌋ **משנ"ב:** ואפילו אם יש בראש הנגר גלוסטרא והוא קשור (אך לדעת הר"ף אם הוא קשור מותר. ביאור הלכה בשם הגר"א).

❖ **כשיש חור מוכן בקרקע שאליו נכנס הבריה (משנ"ב)**

◀ **ט"ז ושו"ע הרב:** מותר לנעול באמצעות הנקב כשהבריה יורד אל תוך החור המוכן.

📖 **כך פסק משנ"ב.**

◀ **אליה רבה:** גם אז אסור.

⊙ **נעילה לתוך הקרקע כשעשה לנגר בית יד (ב"י בסעיף א, משנ"ב בס"ק כא)**

בגמרא שם רב נחומי שואל מה הדין כשעושה לנגר בית יד כדי שיהיה נוח לאחוז בו, ואביי משיב לו שמותר. הראשונים נחלקו האם ההיתר הוא רק כשהנגר נכנס לאסקופה ולא לקרקע, או גם בנקמז:

◀ **רש"י:** הגמרא לא עסקה בדין נקמז, גם כשעשה בית יד אסור לנעול אם הנגר יורד לתוך הקרקע.

◀ **רי"ף, רמב"ם וריטב"א:** גם בנקמז, אם עשה לבריה בית יד מותר לנעול בו.

📖 **כך פסק משנ"ב** (ואם התקין טבעת שבה אוזנים בזמן הנעילה והפתיחה, דינו כמו שעשה בית יד).

סעיף ג | דלת שלא משתמשים בה באופן תדיר

המשנה בעירובין (קא, א) אומרת שאסור לנעול את הדלת האחורית שפתוחה למוקצה, אלא אם כן היא גבוהה מהקרקע (במקרה שאינה גבוהה מהקרקע - אם כדי לפתוח הוא משליך את הדלת לארץ יש כאן בונה ממש, ואם כדי לפתוח הוא מגביה אותה ומניח על המשקוף בצד - אסור משום דמיחזי כבונה. רש"י).

בברייתא משמע שאם הדלת קשורה ותלויה אין צורך שתהיה גם גבוהה מעל הקרקע, ולכאורה זאת סתירה לדברי הגמרא הנ"ל. רבא מיישב שאם יש או היה לדלת ציר מוכח שזאת דלת גמורה ומספיק שתהיה קשורה ותלויה. אם אין לה ציר צריך שתהיה קשורה ותלויה באופן שגם תהיה גבוהה מהקרקע¹⁶¹.

טור ושו"ע: בדלת שלא משתמשים באופן תדיר, אם יש או היה לה ציר - מספיק לקשור ולתלות כדי שיהיה מותר להשתמש בה. אם אין בה ציר כלל צריך שגם תהיה גבוהה מהארץ בזמן שפותח אותה¹⁶².

א. הגדרת 'נכנסים בה תדיר' היא שמשתמשים בדלת לפחות פעם בשלושים יום (תוספת שבת, בביאור הלכה).

ב. אם היה לדלת ציר וכעת אין, מועיל דווקא כשעדיין ניכר שהיה בה (מג"א ומשנ"ב).

⊙ **דלת שמשתמשים בה תדיר (ב"י ומשנ"ב ס"ק כט)**

ראב"ד, רא"ש וטור: אם נכנסים ויוצאים תדיר מהדלת הזאת - אפילו כשלא היה לה ציר ואינה גבוהה מהקרקע מותר¹⁶³.

⌋ **האם הדלת צריכה להיות קשורה:**

◀ **שו"ע: כן.**

הערות

¹⁶¹ הב"י מביא שלדעת הריטב"א מדובר שיש מקום לציר במשקוף הדלת, וזו הוכחה מספיקה כדי שיהיה ניכר שזאת דלת גמורה. ¹⁶² אמנם בנשמת אדם (לט, א) הביא שיש הסוברים שגבוהה מן הארץ היינו בזמן שהדלת סגורה, אך לרוב רובם של הראשונים הכוונה שאפילו כשהדלת פתוחה היא גבוהה מהארץ (ביאור הלכה, ד"ה גבוהים).

¹⁶³ הראב"ד והרא"ש מסבירים שבאופן עקרוני אמנם הלכה כרבי יהודה לעניין נגר (סעיף א), ובכל זאת כאן צריך שהדלת תהיה קשורה ותלויה כדי להשתמש בה - כי המציאות של נגר היא שמשתמשים בו תדיר, וכאן מדובר על דלת שלא נכנסים בה תדיר. ממילא כתבו שאם נכנסים ויוצאים בדלת תדיר - מספיק שתהיה קשורה בלבד, כפסיקת רבי יהודה לעניין נגר. יש להעיר שרד"ה חולק עליהם, ופירש שהסוגיה כאן היא בדעת רבי אליעזר בסעיף א, שלא נפסקה ההלכה כמותו - וממילא כל הסוגיה כאן היא לא להלכה כי נפסק כרבי יהודה.

◀ **רי"ף, רמב"ם, רמ"א ומשנ"ב:** לא, אם יש לה מפתן מלמטה.

סעיף ד | דלת שמשתמשים בה באופן קבוע

בגמרא שם רבי חייא אמר שאסור לנעול בדלת אלמנה הנגררת. האמוראים נחלקו מה הכוונה 'אלמנה' - או שהיא עשויה מלוח אחד ולא מכמה לוחות (וממילא אינה נראית כדלת), או שאין תחתיה מפתן. מדובר אפילו כשיש לדלת ציר, כל עוד אינו מחובר (טור), ואפילו כשרגילים להיכנס ולצאת בה תדיר (אחרונים, במשנ"ב).

טור ושו"ע: דלת העשויה מלוח אחד או שאין לה מפתן, וממילא כשפותחים אותה היא לא מחוברת כלל - אסור לנעול בה אפילו כשיש לה ציר.

◀ **גר"א ומשנ"ב:** בדלת קשורה ותלויה שנכנסים ויוצאים בה תדיר, אפילו כשעשויה מלוח אחד ואין לה מפתן מותר.

❖ כשיש רק חדא לריעותא (ב"י ומשנ"ב)

◀ **טור:** גם אם עשויה מלוח אחד ויש מפתן, או שאין מפתן אך עשויה מכמה לוחות - אסור.

◀ **רמב"ם:** רק בצירוף שני הדברים אסור לנעול - גם לוח אחד וגם אין מפתן.

👉 **מג"א, אליה רבה ומשנ"ב:** בפתח שמשתמשים בו באופן קבוע יש להקל כדעת הרמב"ם.

❖ נעילת פתחי החנויות (ב"י ורמ"א)

ב"י ורמ"א: את פתחי החנויות נועלים באמצעות כמה קרשים שנכנסים בשקעים שבתוך המשקוף, ומותר לנעול אותם בשבת¹⁶⁴ (מכיוון שאלו כמה קרשים, והשקעים במשקוף נחשבים כמו מפתן. לפוסקים הסוברים שרק בצירוף שני התנאים אסור - גם כשנועל בלוח אחד הנכנס בשקעים מותר. **משנ"ב**).

◎ סיכום עיקרי הדינים מסעיפים ג-ד

א. פתח שלא נכנסים בו תדיר והדלת עשויה מכמה לוחות (סעיף ג): אם היה ציר בעבר מותר אם קשור ותלוי, אם מעולם לא היה ציר מותר רק כשגם גבוה מהארץ.

ב. פתח שלא נכנסים בו תדיר, ובנוסף הדלת עשויה מלוח אחד: מדברי המשנ"ב (ס"ק לב) נלמד שאפילו אם הדלת קשורה ותלויה - אסור.

ג. פתח שנכנסים בו תדיר והדלת עשויה מכמה לוחות (סוף סעיף ג): מותר אפילו אם לא היה בו ציר מעולם. לשו"ע דווקא כשהיא קשורה, לרמ"א גם כשאינה קשורה (רמ"א בסעיף ד, משנ"ב ס"ק כט).

ד. פתח שנכנסים בו תדיר, אך הדלת עשויה מלוח אחד (סעיף ד): בין אם היה ציר ובין אם מעולם לא היה - רק אם קשורה ותלויה מותר (משנ"ב ס"ק לב).

סעיף ה | החזרת ציר תיבה שיצא ממקומו

בעירובין (קב, ב) הברייתא אומרת שאם יצא הציר התחתון בשידה, תיבה או מגדל - במקדש (שאינן איסורי שבות) מותר להחזיר אותו למקומו, ובשאר המקומות מותר רק לדחוק אם יצא קצת, אך לא להחזיר אם יצא לגמרי. כשהציר העליון יצא - בין במקדש ובין בשאר המקומות אסור להחזיר למקומו, שמא יתקע. אם כן, מותר לדחוק את הציר התחתון חזרה למקומו, ובנוגע לציר העליון נחלקו הראשונים:

◀ **ר"ת:** ספק האם מותר לדחוק את הציר העליון חזרה, הברייתא כתבה שבין במקדש ובין בשאר המקומות אסור להחזיר - ולכאורה משמע שלדחוק מותר. אך אפשר שהברייתא כתבה בלשון הזאת כדי לומר שאפילו במקדש רק לדחוק מותר, ובשאר המקומות אסור לגמרי.

◀ **טור ורמב"ם** (להבנת המגיד משנה): אסור לדחוק את הציר העליון, ורק את התחתון מותר.

☞ כך פסק שו"ע.

סעיף ו | בניית כלים מתקפלים

במסכת שבת (מז, א) האמוראים נחלקו האם מותר לבנות מיטה מתקפלת בשבת: לדעת רבי אבא ורב הונא מותר לבנות באופן רפוי (כדעת רשב"ג), ולעומת זאת לדעת רב ושמואל הבונה מיטה כזאת חייב חטאת. בעמוד ב' שם הגמרא מביאה שעשו מעשה כדעת רבי אבא ורב הונא, ומשמע שנפסקה הלכה כמותם. כלומר: באופן רפוי מותר, כשמהדק אסור מדרבנן וכשתוקע חייב חטאת¹⁶⁵.

רי"ף, רמב"ם, רא"ש וטור: מותר לבנות מיטה מתקפלת אם עושה זאת באופן רפוי. אם מהדק ותוקע אותה בחוזקה - חייב חטאת.

☞ כך פסק שו"ע (וסובר שאפילו אם רגילים להדק קצת את המיטה, מותר לבנות אותה באופן רפוי. לדעת רמ"א, רק כשרגילים לבנות באופן רפוי וכך הוא בונה כעת מותר. אם רגילים להדק אפילו מעט - אסור לבנות גם באופן רפוי¹⁶⁶).

⊙ בניית כוס מתפרקת (ב"י)

◀ **מהר"ם מרוטנבורג וכל בו:** דין כוס מתפרקת כדין מיטה: רק כשרגילים לבנות באופן רפוי וגם כעת בונה כך מותר. אם רגילים להדק קצת את הכוס אסור גם באופן רפוי.

☞ **משנ"ב** (בשם האחרונים): לכתחילה יש להחמיר, אך לצורך שבת יש לסמוך על דעת הטור.

◀ **רבנו ירוחם וטור:** למרות שרגילים להדק קצת את הכוס, מותר באופן רפוי¹⁶⁷.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ **דעת החזו"א בביאור מחלוקת הראשונים.** החזו"א מבאר שהראשונים נחלקו האם מותר להדק בשבת כלי שאף פעם לא תוקעים אותו ממש (כוס מתפרקת): לדעת המהר"ם גם אז אסור להדק, ואילו הטור סובר שמותר מכיוון שאין חשש שיבוא לתקוע. החזו"א עצמו פוסק כדעת הטור¹⁶⁸.

❖ **משום מה התוקע חייב** (הגהות על הטור, משנ"ב ס"ק מא)

◀ **רש"י ורא"ש:** האיסור הוא מכה בפטיש (רש"י לשיטתו שאין בניין בכלים).

◀ **תוס', רמב"ם ור"ן** (בפירושו השני): איסור בונה (מכיוון שיוצר כלי גמור, למרות שבאופן עקרוני אין בניין בכלים).

הערות

¹⁶⁵ **בארוחת שבת** (פ"ח, מה) כתבו שקשה להגדיר **מתי נחשבת הרכבה רפויה** ומתי לא (ומוכח בגמרא שגם כשהרכיבו מיטה באופן רפוי אפשר לשבת עליה), ולמעשה כתבו שנראה לומר שאם צריך להשקיע מאמץ בפירוק הכלי זו נחשבת הרכבה מהודקת, ואם אינו צריך להשקיע מאמץ זו הרכבה רפויה.

¹⁶⁶ בב"י הביא שלדעת **הרמב"ם, הגהות אשרי ומאירי** אם רגילים להדק אסור לבנות אפילו באופן רפוי. מפשט לשון השר"ע משמע שלמעשה אינו מתחשב באופן שרגילים לבנות אלא בצורת הבנייה שהאדם עשה בפועל, ורק רמ"א מכניס את העניין שאם רגילים לבנות בצורה מהודקת אסור אפילו כשרפוי, וכך כתבתי בסיכום. יש שהבינו שגם שו"ע מתחשב באופן שרגילים לבנות.

¹⁶⁷ כתבנו את השיטות לפי ביאור **הט"ז** שהביא המשנ"ב. יש להעיר שמפשט לשון הטור משמע שסובר שבכוס מתפרקת מותר אפילו להדק בחוזק מכיוון שהדרך היא לא לתקוע כוס כזאת, ואף בשער הציון העיר שלשון הטור לא מסתדרת עם ביאור הט"ז.

החזו"א אכן ביאר שדברי הטור הם כפי שכתבנו, וכפי שיובא מיד (ע"י בזה בארוחת שבת שם, סעיף מז).

¹⁶⁸ לסיכום, דיני הרכבת כלים:

תקע ממש	הכניס באופן מהודק	הכניס באופן רפוי	כשרגילים להכניס באופן רפוי
אסור מדרבנן	מחלוקת מהר"ם וטור לדעת החזו"א (למשנ"ב אסור) .	מותר (לכו"ע. גמרא)	מחלוקת מהר"ם וטור לדעת ט"ז ומשנ"ב (לחזו"א מותר)
		אסור (לכו"ע. רמ"א)	אסור (לכו"ע. רמ"א)
חייב חטאת			כשרגילים לתקוע

❖ הגדרת דבר שרגיל להיות רפוי (ביאור הלכה בשם מג"א)

◀ **ראב"ד:** דבר שאינו מקפיד אם יזוז בתוך החור (רק דבר שצריך לעמוד בדוחק אסור).

◀ **סמ"ג:** כל עוד לא צריך גבורה ואומנות כדי להדק אותו.

א. מותר לפתוח ולסגור מכסים של כלים אפילו אם יש להם הברגה, כי הם מיועדים לפתיחה וסגירה כל הזמן (**משנ"ב וט"ז**).

ב. גם כלים שאסור לפרק ולהרכיב - מותר לטלטל כשהם בנויים (**משנ"ב** עפ"י סימן רעט. דווקא במנורה של פרקים שיש סיכוי סביר שתתפרק אם יטלטל אותה אסור, מחשש שתתפרק ויבוא לבנות אותה מחדש).

ג. כלי שרגילים להשתמש בו כשהוא מוברג וסגור בחוזק באופן קבוע - לכו"ע אסור אפילו להדק בצורה רפויה (**משנ"ב** ס"ק מה, **ושער הציון**). לדעת המג"א הידוק ההברגה בחוזק אסור בו מהתורה כי נחשב כמו תקיעה, ולט"ז אסור מדרבנן).

ד. מותר להגביה ולהנמיך סטנדר באמצעות הברגה (**שש"כ, וארחות שבת** בשם גרש"ז, **הרב אלישיב והרב ואזנר**). וביארו שמכיוון שהסטנדר נחשב כלי בכל מצב - שינוי הגובה שלו לא נחשב בניין וסתירה ואפילו אם מהדק, אלא שימוש בכלי).

סעיף ז | תמיכה בקורה שנשברה

המשנה בדף קנא (עמוד ב) אומרת שאם קורה נשברה - מותר לסמוך לה כלי בשביל שלא תמשיך לרדת, אך אסור להעמיד את הכלי באופן שיחזיר את הקורה למקומה בתקרה.

בדף מג (עמוד א) הגמרא מעמידה שההיתר של המשנה הוא רק באופן שהכלי לא מהודק לקורה אלא רפוי, כי אחרת הוא מבטל כלי מהיכנו ואסור.

טור ושו"ע: אם קורה נשברה מותר להניח מתחתיה כלי כדי שלא תרד עוד, אך לא כדי שתעלה חזרה למקומה. גם כשמניח בשביל שלא תרד, מותר דווקא כשהכלי רפוי ולא מהודק לקורה.

◀ **האחרונים** נחלקו בדיון נתינת מקל שאינו כלי מתחת לקורה:

◀ **מג"א:** אסור לסמוך אותו מתחת לקורה בכלל, כי דומה לבונה.

◀ **אליה רבה ותוספת שבת:** כמו בכלי, מותר לסמוך אך בתנאי שאינו מהודק.

◀ **פמ"ג:** מותר לסמוך אפילו אם הוא מהודק (כי לא שייך ביטול כלי מהיכנו בדבר שאינו כלי).

סעיף ח | ספסל שנשברה לו הרגל

תרומת הדשן: אם נשברה לספסל רגל אחת אסור להניח את הצד שנשבר על ספסל אחר וכך לשבת עליו (להחזיר את הרגל שנשמטה למקומה אסור אפילו באופן רפוי, מכיוון שרגילים לתקוע את הרגליים - **ב"י**).

☞ **שו"ע:** אסור להחזיר רגל של ספסל שנשמטה, ויש שמחמירים ואוסרים גם לטלטל את הספסל ולהניח את הצד שנשבר על דבר אחר כדי להשתמש בספסל (וכך סובר גם רמ"א בסימן שח, טז. **משנ"ב**).

◀ **משנ"ב:** בסימן שח (סעיף טז) מוזכר שאם כבר ישב מבעוד יום על הספסל כשהצד השבור מונח על משהו אחר - גם בשבת מותר לשבת עליו ככה (ועיי"ש לדינים נוספים במקרה זה).

סעיף ט | התוקע עץ בעץ

רמב"ם ושו"ע: התוקע עץ בעץ עד שמתאחדים (בעזרת מסמר או שתוקע בעזרת העץ עצמו) - חייב משום בונה.

◀ **משנ"ב** (עפ"י הרמב"ם): ואין חילוק בין עץ שהוא חלק מבניין ובין עץ שהוא כלי. התוקע עץ בתוך הקרדום חייב משום בונה, ואם מפרק עץ תקוע מתוך כוונה לתקן חייב משום סותר.

סעיף י | פיזור קש בחצר הרטובה מהגשמים

בעירובין (קד, א) רבא אומר שאם מי גשמים קלקלו את החצר - יכול להביא תבן בשינוי ולפזר בחצר כדי שיוכלו להשתמש בה. שינוי היינו שלא מביא את התבן בקופה כרגיל אלא בשולי הקופה (רש"י: בקופה שנשברה. תוס', טור ושו"ע: הופך את הקופה ומניח את התבן על הצד ההפוך. ר"ת כותב שביד אסור להביא, מכיוון דהוי עובדין דחול (משנ"ב)).

טור ושו"ע: חצר שהתקלקלה מגשמים - יכול להביא תבן בשולי הקופה ולפזר בחצר, אך ביד אסור להביא.

ל **משנ"ב:** הסיבה שמותר היא מפני שאדם לא מבטל את התבן בחצר כי ישתמש בו בעתיד לבהמה או להכנת טיט (ואם כוונתו להשאיר אותם שם - אסור. **ערוך השולחן**). טיט או חול אסור לפזר בחצר (ואפילו אם מתכוון לקחת אותם משם בהמשך - **מגילת ספר**), אלא אם כן לא עושה זאת בשביל לתקן את החצר אלא בשביל לכסות רוק וכו', שאז מותר משום שלא מכוון לבניין.

סימן שיד | בניין בכלים

הקדמה

א. הראשונים נחלקו באופן עקרוני האם יש בניין וסתירה בכלים. מוסכם שבכלי גדול יש בניין וסתירה, ומאידך בכלי רעוע אין בניין וסתירה. להלכה פסק שו"ע שיש בניין וסתירה גם בכלים, בבניין וסתירה גמורים (סעיף א).

ב. אסור ליצור נקב יפה בכלי, בחלק מהמקרים מהתורה (משום מכה בפטיש) ובחלק מהמקרים מדרבנן (נקב קטן), ובכלי רעוע נחלקו הפוסקים האם האיסור מדאורייתא או מדרבנן. נקב לא יפה בכלי רעוע לכל הדעות מותר, ובכלי טוב הדבר תלוי במחלוקת הראשונים האם יש בניין בכלים (סעיף א).

ג. נקב שאינו סתום בחוזק - מותר לפתוח בשבת, אך אם הוא סתום בחוזק אסור כי נחשב כיצירת נקב חדש (סעיפים ב - ד).

ד. כלים גרועים מותר אפילו לחתוך כדי להגיע לתכולה (סעיף ח).

ה. אמנם להלכה נפסק שיש בניין בכלים, אך דווקא בבנין גמור ולכן יש הבדל בין כלים לקרקע: מותר לחתוך חבל הנועל כלי ואסור לחתוך חבל הנועל דלת המחוברת לקרקע (סעיפים ז, י). בנוסף, שו"ע מתיר להוציא ולהכניס בשבת סכין שתחב בכלי ולא הוציא מבעוד יום, ובקרקע דווקא אם גם הוציא מבעוד יום (סעיפים א, יב).

ו. אם כוונת האדם להוצאת האוכל וכלל לא ליצירת חור - מותר לעשות חור כי אינו נחשב פתח. **בניין שבת** פרק כט, בשם חזו"א.

סעיף א | בניין וסתירה בכלים

בשבת (קכב, ב) ובעירובין (לה, א) הגמרא אומרת שבאופן עקרוני אין בניין וסתירה בכלים. הראשונים נחלקו האם יש מקרים שבהם בכל זאת יש בניין וסתירה בכלים:

◀ **רא"ש, תוס' וטור:** בבניין או סתירה גמורים יש בניין וסתירה בכלים.

☞ כך פסק שו"ע¹⁶⁹ (וגם אם סותר שלא על מנת לבנות, אסור מדרבנן - משנ"ב).

ל מתוך סברתם, הטור והשו"ע אוסרים לעשות אפילו נקב שאינו יפה בחבית (אמנם אין כאן סותר כי אינו שובר את החבית, וגם אינו עושה תיקון כלי ביצירת נקב יפה, אך בכל זאת חכמים אסרו. משנ"ב בס"ק ז).

◀ **ר"ן:** לעולם אין בניין בכלים, אך יצירת כלי או תיקון הדורש אומן נחשבים יצירת כלי חדש וחייב.

◀ **ירושלמי, רש"י, רבנו ירוחם ואור זרוע,** וכן **רי"ף ורמב"ם** (לביאור רבנו ירוחם והקרנן נתנאל (שבת קמו, א)¹⁷⁰):

לעולם אין בניין וסתירה בכלים. כלי הגדול מארבעים סאה אינו נחשב כלי ובו יש בניין וסתירה¹⁷¹.

☞ כך פסק גר"א.

♦ ביאור הגמרות לשיטות השונות (ב"י)

שתי גמרות המסייעות לדעת הרא"ש:

א. בעירובין (שם) יוצא מדברי הגמרא שאסור להרוס מגדל (סוג של תיבה) שבתוכו מונח עירוב. הרא"ש דייק מכאן שלמרות שהמגדל הוא כלי - אסור לסתור אותו כי זו סתירה גמורה. רש"י ור"ן מסבירים שמדובר על מגדל הגדול מארבעים סאה, ולכן בו יש איסור סתירה.

הערות

¹⁶⁹ בסעיף ז דעת השו"ע שעל ידי גוי מותר לעשות אפילו סתירה גמורה.

¹⁷⁰ אמנם, השלטי גיבורים הבין שהרמב"ם והרי"ף לא סוברים כרש"י אלא כמו הרא"ש, אך הרב עובדיה ביחוה דעת (ח"ב, מב) מביא שכמו רבנו ירוחם והקרנן נתנאל כך ביארו בדעת הרמב"ם אחרונים רבים - שער המלך, אור החיים הקדוש, שו"ת באר מים חיים, מרכבת המשנה, צ"ח ועוד.

¹⁷¹ הרב עובדיה שם הביא שרוב רובם של הפוסקים נקט שאין בניין בכלים כלל, כדעת רש"י, וביניהם - ריטב"א, רשב"א, ר"ן, שער המלך, אור החיים הקדוש, שו"ת באר מים חיים, ערך השולחן, רשב"ץ ועוד. מתוך כך כתב שכך יש לפסוק להלכה, והוסיף שאם השו"ע היה רואה את כל הפוסקים הנ"ל - היה חוזר בו.

ג. בשבת (קב, ב) רב ושמואל נחלקו בדין אדם שתקע חתיכת עץ בתוך ראש המעדר כדי להדק אותו, משום מה חייב: רב מחייב משום בונה, ושמואל מחייב משום מכה בפטיש.

הרא"ש למד מכך שיש חיוב בונה גם בכלים קטנים, אך את דעת רש"י ור"ן ניתן לבאר על פי ביאור ר"ח במקום, הסובר שלמעשה אחרי שבדף עה (עמוד ב) הגמרא מביאה שהמסתת אבן חייב משום מכה בפטיש (ולא משום בונה, למרות שבדף קב רב סובר שגם המסתת חייב משום בונה) - מוכח שדעת רב נדחתה, וניתן לחייב רק משום מכה בפטיש.

גמרא המסייעת לדעת רש"י:

ג. המשנה בדף קמו (עמוד א) אומרת שמוטר לשבור את החבית כדי לאכול את הפירות שבתוכה, כל עוד אינו מכוון לעשות ממנה כלי (ואם מתכוון חייב מדין מכה בפטיש). מדברי הגמרא משמע שאין איסור לסתור כלי. אמנם בביצה (לג, ב) הגמרא מעמידה שמדובר על חבית רעועה, אך היא אומרת כך רק לדעת רבי אליעזר, ומשמע שלחכמים החולקים עליו מותר לשבור אפילו חבית חזקה.

לדברי רש"י ור"ן הגמרא מסתדרת טוב כי סוברים שאין סתירה בכלים כלל. הרא"ש (בשבת) מסביר שגם לדעת חכמים מדובר על חבית רעועה, ומה שחכמים חלקו על רבי אליעזר שם זה רק משום שלדעתם שבירת חבית חזקה אסורה מדרבנן בלבד ולשיטתו יש בכך איסור תורה.

⊙ כללי האיסורים ביצירת נקב

א. יצירת נקב יפה. כשעשוי להכניס ולהוציא חייב משום מכה בפטיש (שבת קמו, א), וכשאינו עשוי להכניס ולהוציא אסור מדרבנן, אטו לול של תרנגולים (שם). אם יצר נקב בדבר שאינו כלי, ועדיין יש לו שימוש כלשהו למרות שאינו עשוי להכניס ולהוציא - חייב משום מכה בפטיש (שער הציון ס"ק ט). גם בכלי רעוע אסור לעשות נקב יפה (ש"ע)

ב. יצירת נקב לא יפה בכלי טוב לדעת רש"י ושו"ע אסור מדרבנן (שמה יבוא לעשות פתח נאה שאסור משום מתקן כלי - חז"א (סימן נא, ב) בביאור תוס' בעירובין (לב, ב ד"ה ואמאי)), ולרש"י מותר. בכלי רעוע מותר לכו"ע (המשנה בדף קמו, א, ועפ"י ביאור הגמרא בביצה לג, ב. רש"י שם ביאר שבחבית רעועה אין חשש שיבוא לעשות נקב יפה, מכיוון שאינה חשובה לו). **ג. הרחבת נקב.** בבניין (או בכלי גדול הנחשב כבניין) חייב משום קודח (ומשום בונה. תרומת הדשן בסעיף יב), ובכלי כשהרחיב את הנקב ועכשיו הוא ראוי להכניס ולהוציא חייב משום מכה בפטיש, ואם הנקב עדיין אינו ראוי אסור מדרבנן (שבת קמו, א).

⊙ יצירת נקב יפה בכלי (ב"י ומשנ"ב)

המשנה בדף קמו (עמוד א) שהוזכרה לעיל מביאה שאמנם מותר לשבור חבית - אך דווקא אם אינו מתכוון לעשות כלי, כי אחרת חייב משום מתקן כלי. רש"י מבאר שהכוונה שלא יתכוון לנקוב פתח יפה.

טור ושו"ע: גם כשמוטר לשבור את החבית זה רק בנקב לא יפה. העושה נקב יפה חייב משום מתקן כלי.

⌋ **ט"ז:** בנקב גדול העשוי להוציא ולהכניס חייב מדאורייתא, ובנקב קטן שאינו עשוי להוציא ולהכניס אסור עכ"פ מדרבנן (ואפילו בחבית רעועה).

❖ נקב יפה בחבית רעועה (ספר בניין שבת, לב, ב)

⬅ **רש"י:** יש בכך איסור תורה (רש"י כתב שנקב שאינו יפה מותר לעשות בחבית רעועה כי אין חשש שיבוא לעשות נקב יפה, ומשמע שאם בכל זאת היה עושה נקב יפה עובר על איסור תורה).

☞ כך פסק משנ"ב.

⬅ **תוס':** אסור מדרבנן בלבד (וזו לשיטתו הסיבה שמוטר לעשות נקב שאינו יפה בחבית רעועה, כי גם במקרה שיעשה נקב יפה עובר על איסור דרבנן בלבד).

☞ כך פסק חזו"א.

⊙ הרחבת נקב חדש (ב"י ומשנ"ב)

הברייתא שם אומרת שאסור ליצור נקב חדש בשבת. הגמרא מביאה מחלוקת האם מותר להרחיב נקב, ובעמוד ב שם נפסקת ההלכה שגם להרחיב את הנקב אסור (לדעת רש"י ור"ן צריך לומר שהאיסור הוא משום מתקן כלי. גם לדעת הרא"ש נראה שהאיסור הוא משום תיקון כלי, ויש מקום לעיין לשיטתם האם ניתן לחייב גם משום בונה).

טור ושו"ע: לא רק יצירת נקב חדש אסורה, אלא גם להרחיב נקב קיים אסור.

⌚ **משנ"ב** (עפ"י דברי הרמ"א): אם אין לו כוונה להרחיב את הנקב - הוי פסיק רישיה דלא אכפת ליה בדרבנן, ולדעת השו"ע מותר.

❖ **הרחבת חור ישן** בב"י למד מדברי המרדכי שמותר להרחיב נקב ישן, ודווקא בהרחבת נקב חדש יש חיוב. **האליה רבה ופרי מגדים** מקשים שדברי הב"י סותרים את תחילת דבריו שכתב שאסור להרחיב נקב, ולכן מבארים שכוונת המרדכי והב"י היא שאפילו אם הנקב לא סתום לגמרי אלא פתוח מעט - לא אומרים לאדם שישתמש בנקב כפי שהוא ולא יפתח בכלל, אלא יכול לפתוח את הנקב לגמרי (אך לא להרחיב את החור). **הגהות והערות על הטור**, בסעיף ג).

⊙ הוצאת סכין התחובה בחבית (ב"י, דרכי משה)

בדף נ (עמוד ב) שמואל עוסק באדם שרוצה להוציא סכין התקועה **בין אבני הקיר**: אם מערב שבת הכניס והוציא את הסכין - מותר, אך אם תקע ומעולם עוד לא הוציא אותה - אסור (מכיוון שמרחיב את החור). לאחר מכן רב קטינא מקשה ממשנה בכלאים, האומרת שמותר להוציא צנן שטמן באדמה אם עליו מגולים - ולא חוששים לכך שנוצר חור. הגמרא נשארת בתיובתא. הראשונים נחלקו האם דברי שמואל נדחו, או שקושיית רב קטינא מתייחסת למימרא אחרת שהוזכרה שם בגמרא:

⬅ **רש"י, רי"ף, רא"ש, ראבי"ה, ומרדכי** (עפ"י הב"י): מותר להוציא ולהכניס סכין התחובה בחבית בשבת, גם אם לא שלף אותה גם מערב שבת (דברי שמואל נדחו).

⌚ כך פסק שו"ע¹⁷².

⬅ **מרדכי** (לביאור תרומת הדשן), **ותרומת הדשן**: רק אם כבר הוציא את הסכין מתוך החבית מערב שבת. אם לא הוציא - אסור, מחשש שיתקן את פי החבית (התיובתא לא הייתה על שמואל אלא על מימרא אחרת).

⌚ כך פסק **רמ"א** (ודווקא בחבית. בכלי אחר מותר, עיין בהערה¹⁷³).

❖ יש מהאחרונים הסוברים כמו רמ"א ובפסיק רישיה בדרבנן אסור גם כשלא אכפת לו, אך כאן הם מתירים להוציא את הסכין **אפילו בכותל**, מכיוון שיש כאן עוד שני צדדים להקל: הוא מרחיב את החור כלאחר יד, וגם אינו צריך את החור שנוצר וזו מלאכה שאינה צריכה לגופה (**מג"א וגר"א**). לעומתם, אחרונים אחרים סוברים שלמרות הסברות להקל הנ"ל - אין להקל כנגד שו"ע (בסעיף יב) ורמ"א (אצלנו) שהסכימו לאסור להוציא סכין מתוך כותל (**ט"ז ואליה רבה**).

לעניין הוצאת סכין **מתוך חבית** שיסוד האיסור הוא מדרבנן בלבד - יש לסמוך על השו"ע במקום צורך גדול (**משנ"ב**).

❖ **חבית גדולה רעועה** (ביאור הלכה)

⬅ **משנ"ב** (בשם האחרונים): אם החבית גדולה (ודינה כבניין) אסור לשבור אותה, אפילו כשהיא רעועה.

⬅ **אליה רבה** (בשם הרשב"א): מותר לשבור חבית רעועה אפילו כשהיא גדולה.

⌚ **ביאור הלכה**: נראה להקל בזה רק על ידי גוי.

❖ **מקלקל לצורך שבת** (ביאור הלכה)

הערות

¹⁷² למרות שבהוצאת הסכין יש פסיק רישיה שהחור יתרחב, אך מכיוון שהרחבת החור אסורה מדרבנן בלבד ובנוסף לא אכפת לו מכך - הוי פסיק רישיה דלא אכפת ליה בדרבנן, שלדעת השו"ע מותר. הרמ"א חולק ואוסר.

¹⁷³ בדרכי משה כתב שדווקא בחבית יש איסור ומשום מתקן כלי (שיוצר פתח), אך בדברים תלושים אחרים שמרחיב חור שאינו פתח - אין איסור. הב"ח והמג"א סוברים שתרומת הדשן מחמיר רק בחבית גדולה שדינה כקרקע (ומשום בונה - ואין כאן משום תיקון כלי), אך בכל כלי הוא מסכים שאין איסור (עי' בהגהות והערות על הטור, אות עו).

◀ **תוס', רמב"ם, רא"ש ור"ן:** גם לצורך שבת אסור לקלקל, מדרבנן.

☞ כך פסק מג"א וביאור הלכה.

◀ **רש"י:** לצורך שבת מותר לקלקל לכתחילה (לעשות פתח לא יפה לחבית)¹⁷⁴.

⌋ גם לדעת רש"י, נראה שבשאר המלאכות חוץ מסותר - אסור (ביאור הלכה).

◎ פתיחת קופסאות שימורים (פנה"ל וארח"ש)

בפתיחת קופסת שימורים יש מקום לדון משלושה כיוונים - סותר, יצירת פתח (משום בונה) ותיקון כלי. לעניין איסור סותר, הגרש"ז כתב שדין קופסת שימורים כדין חבית רעועה ואין בה איסור סותר. גם החזו"א הסכים שאיסור סותר לא שייך כאן, אך מטעם אחר. לשיטתו, לפני שהקופסא נפתחה אין עליה שם כלי, וממילא בפתיחה אין כאן סתירה אלא בניין.

◀ **גרש"ז, מנחת יצחק, הרב עובדיה והרב אליהו:** אם זורקים את קופסת השימורים לאחר השימוש (ואפילו אם אינו זורק מיד אלא לאחר כמה ימים) - אין לה חשיבות בתור כלי בכלל ומותר.

◀ **חזו"א:** יש לאסור מכמה סיבות אפילו כשמתכוון לזרוק את הקופסא אחרי הפתיחה. א. אם נתיר לפתוח כשזורקים את הקופסה, יבואו לפתוח גם כשרוצים לשמור אותה. ב. לפעמים אינו מרוקן את התכולה מיד מהקופסה. ג. גם אם כוונתו לזרוק את הקופסה, סוף סוף יצר כאן כלי גם אם זורק אותו מיד.

סעיף ב | נקב פתוח שנסתם

בדף קמו (עמוד ב) הגמרא דנה בפתיחת חור שהיה בחבית ונסתם. מסקנת הגמרא היא כדברי רבה, שאם החור מתחת לגובה השמרים (שנמצאים בתחתית החבית) אסור לפתוח אותו מכיוון שסתמו אותו בצורה מעולה ופתיחה שלו נחשבת כיצירת חור חדש. במקום גבוה יותר מותר לפתוח, מכיוון ששם הסתימה שעושים היא סתימה חלשה יותר וממילא בפתיחה שלה לא יוצרים משהו חדש¹⁷⁵.

טור ושו"ע: אם כבר יש נקב בחבית - במידה והנקב מתחת לגובה השמרים אסור לפתוח אותו, ואם הוא מעל גובה השמרים מותר.

⌋ **משנ"ב:** מתחת לגובה השמרים אסור לפתוח אפילו נקב קטן (שאינו עשוי להכניס ולהוציא), ומעל גובה השמרים מותר לפתוח אפילו נקב גדול, כי שם הסתימה לא נחשבת בכלל וכאילו החור פתוח.

סעיף ג | פתיחת נקב סתום בעזרת מקדח

מרדכי: במקום שכבר היה נקב והוא למעלה מגובה השמרים - מותר גם להשתמש במקדח כדי לפתוח את הנקב מחדש.

☞ כך פסק שו"ע.

◎ פתיחת נקב בחבית עץ (ב"י ומשנ"ב)

◀ **כל בו, פרי מגדים וחיי אדם:** דווקא בחבית חרס מותר לפתוח נקב סתום. בחבית עץ, מכיוון שהסתימה מהודקת מאוד - נחשב כמו נקב חדש ואסור לפתוח¹⁷⁶.

◀ **אליה רבה ונחלת צבי:** שאר הפוסקים חולקים על הכל בו, וגם בחבית של עץ מותר לפתוח נקב סתום.

◀ **שו"ע הרב:** במקום צורך גדול יש להקל.

הערות

¹⁷⁴ לכאורה החשבון של הביאור הלכה בדעת רש"י לא מתחיל בכלל - רש"י מתיר מכיוון שסובר שאין בניין וסתירה בכלים כלל, ממילא הוא מתיר לעשות פתח בחבית כל שאין בו משום מכה בפטיש (כך ביאר החת"ס). ממילא לא נכון ללמוד מדבריו עיקרון לעניין מקלקל.

¹⁷⁵ מן הסתם, רש"י וסיעתו הסוברים שאין בניין בכלים יבארו שמדובר על חבית שיש בה ארבעים סאה, שבה גם לשיטתם יש איסור בניין וסתירה.

¹⁷⁶ השו"ע הביא את דברי הכל בו בשם 'יש אומרים', אך לא הביא דעה חולקת.

סעיף ד | דחיפת פקק פנימה

מהר"ם מרוטנבורג ושיבולי הלקט: חבית שהפתח שלה סגור בפקק שעם תקוע - מותר לדחוף בעזרת פקק אחר את הפקק פנימה, וכך יהיה אפשר להשתמש בתכולת החבית (כל עוד הפתח יותר גבוה מהשמרים, כ"ל סעיף ב).

כך פסק שו"ע.

סעיף ה | נתינת עלה הדס בפי החבית

נתינת קנה בפי החבית (ב"י)

בדף קמו (עמוד ב) רב ושמואל נחלקו האם מותר לשים קנה בפי החבית. אם הקנה כבר היה מונח שם קודם לכו"ע מותר להחזיר, ומצד שני לחתוך את הקנה כדי להתאים לכו"ע אסור (משום מתקן כלי - רמב"ם). המחלוקת היא כשהקנה חתוך ולא מתוקן, ולהלכה נפסק כשמואל שמותר (משום ששמואל סובר כמו רבי יאשיה, והלכה כמותו).

הראשונים נחלקו מה הכוונה חתוך ואינו מתוקן - לרש"י הכוונה שמעולם עוד לא הניחו את הקנה בפי החבית ולא יודעים האם הקנה מתאים לחור, ולרמב"ם הכוונה שהקנה עדיין לא מוכן לגמרי לשימוש (ומותר להשתמש בו כפי שהוא, ולא חוששים שיבוא לתקן).

טור ושו"ע: מותר להניח קנה בפי החבית אפילו אם מעולם עוד לא הניחו אותו שם (כפירוש רש"י).

נתינת עלה הדס בפי החבית (ב"י ומשנ"ב)

בגמרא שם שמואל אומר שאסור להניח עלה של הדס בפי החבית כדי למזוג דרכו. האמוראים נחלקו מה סיבת האיסור: לרב יימר משום שדומה למרזב ויבואו לעשות מרזב ממש, ולרב אשי גזירה שמא יבוא לקטום את ההדס.

הגמרא אומרת שהנפק"מ בין הדעות היא כשיש הדסים קטומים ומוכנים: לרב יימר עדיין אסור כי יש חשש שיבוא לעשות מרזב ממש, ולרב אשי במצב כזה מותר כי אין חשש שיבוא לקטום¹⁷⁷.

◀ **רמב"ם:** הלכה כרב יימר והאיסור מחשש שיעשה מרזב ממש. אפילו כשיש הדסים מוכנים אסור.

כך פסק שו"ע.

◀ **רא"ש וטור:** הלכה כרב אשי והאיסור שמא יבוא לקטום. אם יש לו הדסים מוכנים מותר.

כך פסק רמ"א.

ל כמה הדסים צריכים להיות מוכנים מראש?

◀ **טור:** מספיק שיהיו שניים.

◀ **רמ"א וב"ח:** צריך שיהיו עלים רבים, לא שניים או שלושה.

סעיף ו | ניקוב חבית ומגופה

בדף קמו (עמוד א) רשב"ג אומר שמותר להתיז את ראש החבית בסייף, כדי להניח את לפני האורחים. כאמור בסעיף א, הראשונים נחלקו האם יש בניין בכלים, ומתוך המחלוקת שם נחלקו גם כאן:

◀ **רש"י ורמב"ם:** מותר להתיז אפילו את ראש החבית, גם בחבית חזקה. אין סתירה בכלים, ובאמצעות ההתזה אינו נחשב פתח יפה ואין כאן גם מכה בפטיש¹⁷⁸.

הערות

¹⁷⁷ בביאור הלכה מביא בשם ר"ח פירוש אחר לנפק"מ של הגמרא: מה דין כשהעלה כבר מונח בתוך פי החבית. לרב אשי מותר כי אין חשש שיבוא לקטום, ולרב יימר אסור כי עדיין נראה כמרזב.

¹⁷⁸ ניתן להסביר שרמב"ם דיבר דווקא על חבית רעועה, ולכן התיר להתיז את ראש החבית עצמה. אמנם, מכיוון שבסעיף א' הוזכר שהעמידו בשיטתו שסובר שאין סתירה בכלים כלל - ניתן להסביר אותו כפשוט הדברים, שדיבר אפילו על חבית חזקה.

ל **תרומת הדשן**: בחבית הגדולה מארבעים סאה לכו"ע יש סתירה בכלים, ואסור להתיז את ראש החבית (המחלוקת בדין חבית גדולה רעועה הובאה בסעיף א).

◀ **טור**: מותר להתיז את **ראש המגופה** (המכסה שבראש החבית, שאין בו משום סותר), אבל את ראש החבית אסור.

📌 **שו"ע**: מותר להתיז את ראש החבית (דווקא בחבית רעועה שאין בה סותר - **משנ"ב**. בחבית חזקה מותר להתיז רק את ראש המגופה).

❖ התזת ראש החבית כשאין אורחים (משנ"ב וחזו"א)

כאמור, בגמרא רשב"ג התיר להתיז את ראש החבית בפני האורחים. האחרונים נחלקו האם מותר לעשות כך גם כשאין אורחים:

◀ **מהרש"ל ומשנ"ב**: כשאין אורחים אסור להתיז את ראש החבית בכל מקרה.

◀ **חזו"א**: גם כשאין אורחים מותר (יש להעיר שהטור והשו"ע לא הזכירו את הצורך באורחים כשכתבו שמותר להתיז).

❖ ניקוב גוף החבית מהצד (ב"י)

בגמרא שם שאלו את רב ששת האם מותר לנקוב חבית באמצעות רומח בשבת - האם הוא מתכוון לעשות פתח ואסור, או שמתכוון להרחיב את יציאת היין ומותר. רב ששת מכריע שמתכוון לעשות פתח ואסור.

טור ושו"ע: אסור לנקוב חבית מהצד, מכיוון שמתכוון לעשות פתח.

ל מתוך דברי הגמרא משמע שאם כוונת האדם רק להוציא את האוכל ואין לו כוונה להרחיב את החור - מותר להרחיב את החור, וכך פסקו **חזו"א** (נא, ח) ו**שביתת השבת** (דף י, ב). (**בניין שבת**, פרק כט).

◎ **ניקוב מגופת החבית מהצד (ב"י ומשנ"ב)**

במשנה התנאים נחלקו בשאלה האם מותר לנקוב מגופה של חבית: לרבי יהודה אסור ולחכמים מותר. המשנה אומרת כדבר מוסכם שאסור לנקוב את החבית מצידה.

על גבי זה, האמוראים נחלקו באיזו מציאות המחלוקת, כשבבסיס המחלוקת פשוט שנקב מהצד נראה יותר כעשיית פתח (מלמעלה לא רגילים לעשות פתח כי צרורות ועפר יפלו לתוך החבית, וממילא מהצד יותר נראה כעשיית פתח יפה):

רב הונא סובר שהמחלוקת היא בניקוב החבית מלמעלה, ומהצד לכו"ע אסור (ודברי המשנה האוסרים לנקוב את החבית מהצד עוסקים בין בניקוב החבית ובין בניקוב המגופה - שניהם אסורים), ולעומתו רב חסדא סובר שהמחלוקת היא בניקוב חבית מהצד, ומלמעלה לכו"ע מותר (וסובר שהמשנה האוסרת מהצד היא דווקא בחבית עצמה, ובצד המגופה חכמים מתירים).

◀ **תוס'**: הלכה כחכמים וכביאור רב חסדא, מותר לנקוב את המגופה מהצד.

◀ **רי"ף, רא"ש ורמב"ם**: הלכה כחכמים וכביאור רב הונא, אסור לנקוב מהצד בכלל ורק במגופה מלמעלה מותר.

📌 כך פסק **שו"ע** (במגופה מלמעלה מותר אפילו חבית שלמה וגם כשאין אורחים - **משנ"ב**).

❖ סיכום הדינים

א. נקב מהצד. בצד החבית או המגופה אסור לעשות אפילו נקב קטן שאינו עשוי להכניס ולהוציא, מדרבנן (מג"א ומשנ"ב).

ב. נקב גדול מלמעלה. אמנם מותר לעשות נקב במגופה מלמעלה, אך גם שם אם הנקב גדול ואפשר להכניס ולהוציא בו - אסור מדרבנן (מג"א בשער הציון. **החזו"א** חולק וסובר שמותר אפילו נקב גדול).

ג. נקב בחבית עצמה. בחבית עצמה אסור לעשות שום נקב ואפילו קטן, בין מהצד ובין מלמעלה (מג"א, אליה רבה, מאמר מרדכי ומשנ"ב. הט"ז חולק ומתיר לנקוב חבית מלמעלה¹⁷⁹).

סעיף ז | פתיחת נעילה של כלים

⊙ חיתוך חבל הנועל כלי (ב"י)

בביצה (לא, ב) שמואל אומר שאם כלי סגור באמצעות חבל - מותר להתיר, לפרום או לחתוך את החבל. בדבר המחובר לקרקע אסור לפרום או לחתוך, אלא רק להתיר. סברת החילוק בין קרקע וכלים בזה היא שבכלי אין סתירה, ואפילו לדעות הסוברות שגם בכלים יש סתירה אם היא גמורה - חיתוך חבל אינו נחשב סתירה גמורה, ומותר לכו"ע. **טור ושו"ע:** מותר לחתוך או לפרום חבל שנועל כלי, כי אינו סתירה גמורה.

❖ פתיחת נעילה מעץ או מתכת (ב"י ומשנ"ב)

לעומת האמור, מהגמרא בעירובין (לה, א) הראשונים למדו שאם הכלי סגור בחותמת עץ או מתכת - אסור לשבור את הנעילה:

בגמרא שם נאמר שאם עירוב נמצא בתוך כלי יכול לסמוך עליו, כשהכלי נעול בחבל. הרא"ש דייק שאם הכלי נעול בעץ או מתכת אי אפשר לסמוך עליו, מכיוון שאסור לשבור את הנעילה. כדבריו כתבו תוס' ומרדכי.

מאידך, הסוברים שאין סתירה בכלים מבארים ששם מדובר על כלי גדול שדינו כקרקע, ולכן יש בו סתירה (כפי שהוזכר בסעיף א), ובכלי רגיל אין סתירה בכלים כלל.

◀ **ר"י (וכן רא"ש וסיעתו):** אסור לשבור נעילה של כלי העשויה מעץ או מתכת (כי זו סתירה גמורה).

◀ **יראים (וכן רש"י וסיעתו):** מותר לשבור נעילה מעץ או מתכת (למרות שזו סתירה גמורה - אין סתירה בכלים).

👉 **טור, דרכי משה ושו"ע:** ניתן לשבור על ידי גוי (בזה סומכים על הדעות שאין סתירה בכלים).

👉 **משנ"ב:** יש שכתבו שדווקא בהפסד מרובה או כשנחפז לצורך מצווה מותר.

❖ הסרת היתדות שבצירי הכלים (ב"י ומשנ"ב)

◀ **רבנו פרץ:** אסור להוציא את היתד שבתוך הציר, כי זו סתירה גמורה.

👉 כך פסק שו"ע.

◀ **ר"י מקינון:** הוצאת היתד זו סתירה גרועה כי אינו שובר כלום, ולכן מותר (גם לשיטתו אם זו הייתה סתירה גמורה היה אסור. המחלוקת נקודתית ולא מהותית).

👉 **משנ"ב:** לדעת ר"י מקינון מותר גם להחזיר את הדלת לתוך היתד חזרה, אבל גם הוא מודה שאסור לקבוע את הצירים בשבת באמצעות מסמרים, משום תיקון מנא.

סעיף ח | חיתוך חותלות תמרים

בדף קמו (עמוד א) דעת חכמים היא שמותר להתיר, לפקוע או לחתוך חותלות של תמרים (כלי העשוי מכפות תמרים). הכל בו ביאר שמותר לחתוך אפילו את החותלות עצמן וגם עם סכין, מכיוון שהם לא נחשבים ככלי חשוב אלא כמו קליפה לפירות הנמצאים בתוכם.

שו"ע: מותר לחתוך כלים העשויים מכפות תמרים כדי לקחת את האוכל שנמצא בתוכם, ואין בכך משום סותר (מכיוון שהם לא כלי גמור - משנ"ב).

הערות

¹⁷⁹ יש מקום לעיין האם הט"ז מתיר לעשות חור מלמעלה רק בחבית רעועה שהאיסור בה הוא רק מצד מכה בפטיש - או שמתיר אפילו בחבית חזקה שיש בה גם מצד סותר.

❖ בגמרא חכמים מתירים גם להפקיע את החבל. רעק"א הביין שהכוונה לפרום את החבל והקשה שהדבר אסור מדרבנן משום מתיר לדעת הרמב"ם, והביאור הלכה יישב שמדובר על חיתוך החבל, ומכיוון שאין אפשרות להשתמש בחבל קרוע אינו אסור אפילו מדרבנן.

סעיף ט | לחתוך קשרים של שיפוד

שו"ע: מותר לחתוך קשרי שיפוד שקושרים בו טלה או עוף צלויים (כי מותר לחתוך חוט בדבר תלוש, כנזכר בסעיף ז, ואינו מקפיד על חיתוך מדויק כך שאין מחתך. משנ"ב).

⤵ **משנ"ב:** והוא הדין לפירות הקשורים יחד או תפורים בחוט.

סעיף י | פתיחת נעילה של קרקע

כפי שהוזכר בסעיף ז, הגמרא בביצה (לא, ב) אומרת שאם רוצה לפתוח דלת המחוברת לקרקע - יכול להתיר את החבל הקשור שנועל את הדלת, אך לא להפקיע או לחתוך אותו.

טור ושו"ע: אם רוצה לפתוח דלת המחוברת בקרקע ונעולה בחבל - יכול להתיר את הקשר, אך לא להפקיע או לחתוך אותו.

⊙ נעילה לזמן קצר המחוברת לקרקע (בי"י)

מרדכי: האיסור להפקיע ולחתוך חבל הנועל לקרקע הוא דווקא כשעשוי לקיום, אם אינו מיועד להתקיים מותר לחתוך (ולכן מותר להסיר דף שקובעים בטיט בפתח התנור, מכיוון שאינו עשוי לקיום).

☞ כך פסק שו"ע.

⤵ **הרמ"א** הפנה לסימן רנט, ומשמע שמחמיר (משום ששם בסעיף ז פסק שיש מחמירים שלא לסתור פי תנור אם אפשר ע"י גוי [מכיוון שיש בכך קצת סתירת בניין. משנ"ב שם]. אם אי אפשר יפתחו ע"י קטן, ואם גם זה לא מתאפשר - גדול יפתח בשינוי).

סעיף יא | סתימת חור באמצעות שעווה

לכאורה נראה שיש סתירה בין הגמרות בשאלה האם מותר לסתם נקב בחבית בשבת:

א. המשנה בדף קמו (עמוד א) אומרת שאם חבית נקובה - אסור לסתום את הנקב עם שעווה, משום ממרח (והוא ממחק - רש"י). בגמרא נפסק כדעת רב שגם שמן עבה אסור, כמו שעווה.

ב. בדף קלט (עמוד ב) מסופר על תלמיד חכם שהייתה לו חבית שנוצר בה נקב, והוא לקח חבילת שום, הניח בתוך הנקב ואמר שכונתו רק להצניע את השום. רב אשי פסק שהוא עשה כראוי, מכיוון שהאיסור כאן הוא מדרבנן בלבד אפילו אם יניח מתוך כוונה לסתוך את החור, וכשתלמיד חכם מערים אין איסור כי לא חוששים שיבוא לעשות גם ללא הערמה.

ממסקנת הגמרא בדף קמו (א) משמע שמותר לסתום עם כל דבר שאין בו חשש מירוח, ומאידך מהגמרא בדף קלט (ב) משמע שמותר רק באמצעות מאכל, בהערמה ולתלמיד חכם. הראשונים נחלקו כיצד יש ליישב את הגמרות:

◀ **רש"י:** אם היין לא יוצא דרך הנקב מותר לסתום בכל דבר שלא מתמרח, אם היין יוצא מהנקב מותר לסתום רק במאכל, בהערמה ולתלמיד חכם (מדרבנן, כי מיחזי כמתקן - משנ"ב).

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **מגיד משנה** (בדעת הרמב"ם): אם סותם מבחוץ מותר בכל דבר שלא מתמרח, אם מכניס לתוך עובי החבית - מותר רק במאכל ובהערמה (כי יש בו מעין בונה).

☞ כך פסקו ב"ח, אליה רבה ועוד.

◀ **בי"י** (בדעת הרמב"ם): סתימה של חור תמיד אסורה משום בונה, חוץ מסתימה ע"י מאכל ובהערמה. בדבר מתמרח נוסף איסור משום ממרח.

◎ הערמה לאדם רגיל (ב"י)

◀ **רש"י וטור:** הערמה מותרת רק לתלמיד חכם, כי בו אין חשש שיבוא לסתום את החור לכתחילה.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **רמב"ם:** לכל אדם מותר להערים.

❖ כל הדין הוא בסתימה גמורה, ובכל מקרה מותר לסתום חור באמצעות פקק (בדק הבית ומשנ"ב).

סעיף יב | הוצאת סכין התחובה בקרקע

כפי שהוזכר בסעיף א, בדף נ (עמוד ב) שמואל עוסק באדם שרוצה להוציא סכין התקועה בין אבני הקיר: אם מערב שבת הכניס והוציא את הסכין - מותר, אך אם תקע ומעולם עוד לא הוציא אותה - אסור (מכיוון שמרחיב את החור).

לאחר מכן רב קטינא מקשה ממשנה בכלאים, האומרת שמותר להוציא צנון שטמן באדמה אם עליו מגולים - ולא חוששים ליצירת החור. הגמרא נשארת בתיובתא, ורש"י מסביר שדברי שמואל המצריך להכניס ולהוציא את הסכין לפני שבת - נדחו. מאידך, ניתן להסביר שדחיית הגמרא היא על המימרא הקודמת שהוזכרה שם, ולמעשה הדין של הוצאת והכנסת סכין בקיר נשאר.

בסעיף א הגמרא הזאת הוזכרה בנוגע לסכין התחובה בכלי, וכאן עוסקים בסכין התחובה בקרקע. כפי שהוזכר שם, הראשונים נחלקו בדין:

◀ **רי"ף ורא"ש:** גם בסכין התחובה בקרקע, יכול להוציא אותה אפילו כשלא הוציא מערב שבת.

◀ **תרומת הדשן:** בסכין התחובה בקרקע רק אם כבר הוציא מערב שבת יכול להוציא.

☞ כך פסק שו"ע¹⁸⁰.

☞ **משנ"ב** (עפ"י רש"י): אם רוצה גם לתחוב את הסכין חזרה לתוך הקרקע בשבת - מותר רק אם הוציא והכניס פעמיים מבעוד יום (וגם לסוברים שמותר להוציא בשבת גם בלי שהוציא מבעוד יום (מ"א וגר"א, בסעיף א) - לתחוב חזרה מותר רק אם הכניס כבר פעמיים מבעוד יום - **באור הלכה**).

¹⁸⁰ אמנם בסעיף א השו"ע פסק כדברי הר"ף והרא"ש שמותר להוציא סכין התחובה בכלי אפילו כשלא הוציא מערב שבת, ולכאורה אם למד את הגמרא כמוהם גם בקרקע מותר להוציא אפילו כשלא הוציא מערב שבת - אך נראה שהשו"ע החמיר כאן כדעת תרומת הדשן מכיוון שבקרקע יש איסור חמור יותר מצד בונה.

סימן שטו | דין אוהל

הקדמה

הגדרת אוהל היא יצירת מקום חלוק ונבדל מסביבתו, כך מגדיר האבן האזל (שבת י, יז). הפני יהושע (סוכה טז, ב) מוסיף שבדרך כלל אוהל נעשה מלמעלה, לעומת בניין שבד"כ נעשה באופן של מחיצות. נראה שכוונתו לעיקרון שנזכר בסעיף א, שמשום אוהל רק מחיצה מתרת אסורה.

© כללי האיסורים

- א. היוצר אוהל קבוע חייב משום תולדת בונה (רמב"ם, במשנ"ב סק"א).
- ב. אסור לעשות אוהל עראי בשבת מדרבנן, אטו אוהל קבוע (רמב"ם, במשנ"ב סק"א).
- ג. יצירת מחיצות ללא גג - מחיצת קבע אסורה ומחיצת עראי מותרת (משנ"ב ס"ק ט), אך מחיצה עראי שהיא מתרת אסורה (סעיף א, ולדעת רש"י רק כשיש גם גג). מותר להוסיף מחיצת עראי למחיצה קיימת כדי שתהיה מחיצה מתרת (גמרא. סעיף ב).
- ד. יצירת גג ללא מחיצות - מחלוקת ראשונים (בסעיף ג).
- ה. איסור סתירת אוהל שייך בכל מקום שיש איסור לבנות אוהל (משנ"ב סק"א וסקל"ח. אם פרס אוהל עראי מבעוד יום - האחרונים נחלקו האם מותר לקפל אותו בשבת. סעיף ב).
- ו. אין אוהל בכלים, אלא רק בקרקע (אבן האזל י, יז), אך נראה שהמשנ"ב חולק על כך.

© היתרים לבניית אוהל עראי

❖ אינו נחשב אוהל

- א. בניית מחיצה שאינה מחיצה מתרת (סעיף א. אך אם קובע מחיצה בצורה קבועה אסור. משנ"ב).
- ב. אם בונה מחיצה מתרת שמסתירה לגמרי את הנר או את הספרים (כי אינה נחשבת מחיצה אלא כיסוי. דעת המג"א, ויש שחלקו עליו. סעיף א. כשמכסה את הספרים ממש לכ"ע מותר כי זה כיסוי ולא מחיצה).
- ג. באוהל העומד להיפתח ולהיסגר תדיר (סעיף ה. המשנ"ב הרחיב שאפילו אם משתמשים בחלל שמתחת לאוהל לצל).

❖ נחשב שהאוהל כבר קיים

- א. כשהגג או המחיצה המתרת כבר פרושים טפח (ואפילו אם אין טפח אלא רק לבוד. סעיפים א - ב).
- ב. כשיש חוטים הקשורים לגג (סעיף י. לענין מחיצה, האחרונים נחלקו האם חוטים מועילים כדי להתיר לפרוש מחיצה מתרת או שצריכה בפועל להיות פתוח טפח - סעיף ז).
- ג. כשהגג עומד לכך (דין כילת חתנים בסעיף יא. ונחשב כאילו קשור חוט).

❖ בנייה בשינוי

א. כשמעמידים קודם את הגג ואח"כ את המחיצות (לדעת המשנ"ב רק כשלא משתמשים תחתיו, ולרוב האחרונים גם כשמשתמשים תחתיו. סעיף ג. בנייה בשינוי מותרת רק לצורך אדם חי, ולכן כשיש צורך ליצור אוהל למת - התירו רק באופן שלא ניכר שבונה עבורו את האוהל. סימן שיא, ו).

© הגדרת אוהל עראי ואוהל קבע

ישנם כמה הגדרות שאם אחת מהן מתקיימת האוהל נחשב עראי:

- א. אם בגג האוהל או בשלושת הטפחים הסמוכים לגג אין רוחב טפח (רמב"ם בסעיף ח).
- ב. אם האוהל לא עשוי לעמוד יותר משמונה ימים (פמ"ג. רוב האחרונים לא נקטו מספר ימים מפורש, אלא שאם עומד לטווח ארוך אסור - מ"ב בס"ק לה, ביכורי יעקב, ארח"ש, מנ"א ופנה"ל).
- ג. [על דרך האפשר] אם בונה גג מטלית, דבר שאינו קבוע שם (אין לכך ראייה, אך אפשר שזוהי סברתו של רש"י בסעיף ח).

סעיף א | פריסת מחיצה בשבת

בדף קכה (עמוד ב) רבי אליעזר וחכמים נחלקו בנוגע לפקק חלון שאינו קשור ותלוי - לרבי אליעזר אסור לסתום איתו את החלון, ולחכמים מותר. בגמרא שם מבואר שלכו"ע אסור לעשות אוהל עראי בשבת, והמחלוקת היא לגבי הוספה על אוהל קיים.

רש"י שם כותב שרק בגלל שמדובר על הוספה לבניין קבוע התנאים נחלקו האם יש איסור במחיצה, בבניין עראי מותר ליצור מחיצה בשבת, ורק גג אסור (ומה שכתוב בגמרא שהכל מודים שאסור לעשות אוהל עראי בשבת - הכוונה לאוהל עם גג). רבנו תם חולק על רש"י וסובר שגם מחיצת עראי אסורה אם היא מתרת:

◀ **רש"י:** מחיצת עראי בלי גג לעולם לא נחשבת אוהל, ומותר לפרוס אותה בשבת.

◀ **רבנו תם, רא"ש ומהר"ם מרוטנבורג:** מותר לעשות מחיצה סתם, אך אם עושה מחיצה כדי להכשיר סוכה או להתיר טלטול - אסור.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ פריסת מחיצה גבוהה בפני ספרים או נר (משנ"ב)

◀ **מג"א ושו"ע הרב:** אם מעמיד מחיצה גבוהה שמכסה את הנר והספרים לגמרי - מותר, כי היא מועילה בתור כיסוי ולא משום מחיצה מתרת.

☞ **משנ"ב:** בשעת הדחק יש לסמוך על דבריו (ובי"ט יש לסמוך על דבריו לכתחילה - **שער הצינון**¹⁸¹).

◀ **אליה רבה, חמד משה ומאמר מרדכי:** סוף סוף בזכות המחיצה הזאת התשמיש הותר - ולכן אסור לפרוס מחיצה כזאת (כי נחשבת מחיצה מתרת).

☞ **משנ"ב:** לכל הדעות, אם מכסה את הספרים ממש מותר.

◎ הוספה על מחיצה קיימת (ב"י)

בעירובין (קב, א) מסופר שלרב הונא היה צאן שנוזק לצל בשעות היום (לפרוס להם כיסוי) ולאוויר בשעות הלילה (להוריד את הכיסוי). רב הורה לו שבשבת לא יסלק את הכיסוי לגמרי אלא יגלגל אותו וישאיר כדי שיעור טפח בצד, וכך ביום יוכל לפרוס את הכיסוי כולו כי זו תוספת על אוהל עראי שמותרת (עיקר הדיון - בסעיף ב).

מהר"ם מרוטנבורג: מותר להוסיף על מחיצה קיימת בשבת, ואם טפח מהמחיצה היה פתוח כבר יכול לפרוס את שאר המחיצה¹⁸².

☞ כך פסק רמ"א.

⤵ **ריטב"א** (בעירובין), **שו"ע** (בסעיף ב), **חיי אדם ומשנ"ב:** אם המחיצה כולה מגולגלת - למרות שרחבה יותר מטפח אסור, כי היא לא מונחת שם לשם מחיצה (אך במקום צורך גדול שיצרו של אדם תוקפו וצריך לפרוס מחיצה כדי להתיר תשמיש - מותר. **ביאור הלכה**).

◎ הורדת וילון (ב"י)

בשבת (קלח, א) רש"י כתב בפשטות שמותר לפתוח ולסגור וילון, אך בעירובין (קב, א) רש"י כתב שרק בגלל שהוילון לא קבוע במקומו ורגילים לשים ולהוריד אותו כל הזמן מותר. מתוך כך, הראשונים נחלקו מה הדין בוילון שלא מורידים ממקומו בדרך כלל:

הערות

¹⁸¹ בי"ט הט"ז התיר לפרוס מחיצה מסיבה אחרת: מכיוון שבאופן עקרוני מותר לכבות את הנר כדי לשמש, מותר גם לפרוס מחיצה בפני הנר. שער הצינון הביא את סברתו כצירוף להקל בפריסת מחיצה המסתירה את הנר לגמרי, ויש מקום לעיין האם גם במחיצה בפני ספרים הוא מתיר בי"ט מסיבה זו.

¹⁸² **בתוספת שבת** התיר דווקא אם המחיצה פרוסה מהצד, ואם רק מלמעלה אינו מועיל - אך ממעשה המהר"ם משמע שאפילו אם יש טפח רק מלמעלה מועיל, וכ"כ **פמ"ג, שו"ע הרב ולבושי שרד**.

◀ **תרומת הדשן:** מכיוון שרגילים לא להוריד אותו - אסור להוריד אותו בשבת לגמרי.

◀ **אור זרוע, כל בו, מרדכי וב"י:** רק אם הוילון מחובר מכל הכיוונים ולא מזיזים אותו בכלל אסור, כל שאינו מחובר כך (אלא כמו סתם וילון) - מותר להוריד אותו.

☞ כך פסק רמ"א.

❖ **תליית וילון באופן קבוע.** כאמור, אם קובע וילון בקיר ומחבר אותו מכל הצדדים - זה בניין קבע, ואסור (מהתורה). **פמ"ג** בשער הציון ס"ק ו'. עם זאת, מותר לתלות סדינים מצויירים ליופי ואפילו אם קובע אותם במקומם, מכיוון שכלל אינם עשויים למחיצה (**מחצית השקל ולבושי שרד**, בשער הציון ס"ק ז').

סעיף ב | הוספה על אוהל עראי

כפי שהוזכר בסעיף א, בעירובין (קב, א) מסופר שלרב הונא היה צאן שנזקק לצל בשעות היום ולאוויר בשעות הלילה (להוריד את הכיסוי). רב הורה לו שבשבת לא יסלק את הכיסוי לגמרי אלא יגלגל אותו וישאיר כדי שיעור טפח בצד, וביום יפרוס את הכיסוי כולו כי זו תוספת על אוהל עראי שמותרת. מקרה נוסף שמובא בגמרא שם - ספינה שקבועות בה קורות עץ שפורסים עליהן יריעות לצל. רב אסי פוסק שאם יש באחת מהקורות רוחב טפח, או שאין בין קורה לקורה יותר משלושה טפחים (ונחשב לבוד) - מותר להמשיך ולפרוס עליהם את היריעות, כי זו תוספת על אוהל עראי.

רי"ף, רא"ש, מהר"ם מרוטנבורג וטור: אם מחיצת העראי הייתה פרוסה מערב שבת בשיעור טפח - יכול להמשיך ולפרוס אותה בשבת.

☞ כך פסק שו"ע.

⌋ אם אין מחיצה ברוחב טפח, אך יש פחות משלושה טפחים בין שני חלקים של המחיצה - נחשב שהמחיצה כבר פרוסה, מדין לבוד (**שו"ע ומשנ"ב**, עפ"י הגמרא).

⌋ ההיתר להמשיך לפרוש את המחיצה כשהיא כבר פתוחה כשיעור טפח הוא רק כשממשיך לפרוש מהכיוון שממנו פתוח כבר, אך מכיוון אחר אסור לפרוש (**שש"ב**, ופשוט).

⊙ פריסת מחצלת מגולגלת (ב"י)

כאמור, מותר אם המחיצה הייתה פתוחה כשיעור טפח מותר להמשיך ולפרוס אותה. הראשונים נחלקו מה הדין כשהמחיצה מגולגלת לגמרי, אך בעובי המחיצה המגולגלת יש טפח:

◀ **רש"י** (לפירוש תוס'): אפילו אם לא פרס את המחצלת כלל - כשהיא מגולגלת ויש ברוחבה טפח, מותר¹⁸³.

◀ **תוס', ריטב"א ורש"י** (לפירוש הריטב"א, הגר"א והב"ח): רק אם פרוס טפח נוסף חוץ מהגלגול מותר.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ הנחת מחצלת מגולגלת (משנ"ב)

◀ **ט"ז, תוספת שבת, מאמר מרדכי וחיי אדם:** אסור להניח מחצלת מגולגלת במקום שיש בו משום אוהל אפילו כשלא פותח אותה, אם יש ברוחב הגלגול טפח¹⁸⁴.

☞ משמע שכך פוסק המשנ"ב.

הערות

¹⁸³ כפי שהוזכר בסעיף א, הביאור הלכה פסק שבמקום צורך גדול שיצרו של אדם תוקפו וצריך ליצור מחיצה מתרת בשביל להתיר תשמיש - ניתן לסמוך על דעת רש"י.

¹⁸⁴ ונחלקו מה סיבת האיסור:

ט"ז ותוספת שבת סוברים שחוששים בזה כדעת רש"י לחומרא, שגם אם לא פרש את המחצלת מע"ש כלל נחשב אוהל. **מאמר מרדכי וחיי אדם** סוברים שבזה לכל הדעות אסור, מכיוון שמניח את המחצלת המגולגלת במקום חדש נראה שמטרתו לאוהל.

◀ **אליה רבה** (וגר"א¹⁸⁵): מותר להניח מחצלת מגולגלת במקום חדש, גם כשיש ברוחבה טפח.

❖ **סתירת אוהל עראי** (אבני נזר ריא, לד. חזו"א נב, ז. ארחות שבת ט, לד)

המשנ"ב (בס"ק לח) אומר שבכל אוהל שאין בו משום בניין - גם אין בו משום סתירה. עם זאת, האחרונים נחלקו במידה וכבר פרש את האוהל מבעוד יום:

◀ **אבני נזר**: מותר לסתור אוהל עראי אם משייר טפח בנוי, כמו שמותר לבנות אוהל עראי אם יש כבר טפח בנוי.

◀ **חזו"א**: מותר לסתור רק את מה שבנה בשבת: אם היה פרוש טפח מבעוד יום והוסיף את שאר האוהל בשבת - מותר לסתור כשמשייר את הטפח הראשון. אם פרש את כולו מערב שבת - אסור לסתור בכלל.

📖 כך פסק ארחות שבת.

סעיף ג | בניית אוהל עראי בסדר הפוך

בביצה (לב, ב) רב יהודה אומר שמותר לבנות אוהל עראי בסדר הפוך - להעמיד קודם את הגג, ואחר כך להוסיף את הדפנות מסביב (הדוגמאות בגמרא - מדורה שמכינים לכבוד השרים, נתינת קדרה על גבי אבנים ובניית מיטה שהחלקים שלה מתפרקים). הראשונים מסבירים שבכל הדברים האלו אין איסור בונה ממש, אלא אלו דברים הדומים לבניין ולכן הם אסורים, וכשעושה בשינוי הם מותרים.

◀ **רש"י, אור זרוע וריב"א**: כל זה הוא דעת רבי יהודה, אך אנו פוסקים כרבי שמעון בדבר שאינו מתכוון, ויכול לבנות מיטה כדרכו אם אינו מתכוון לבנות אוהל.

◀ **תוס', רא"ש, רי"ף ורמב"ם**: הדין כאן הוא גם לרבי שמעון (כי כוונת הבונה לדבר הדומה לבניין), ולכו"ע צריך שינוי בבניית מיטה.

📖 כך פסק שו"ע.

א. דעת המשנ"ב שכל ההיתר לבנות אוהל בסדר הפוך הוא דווקא כשאינו מתכוון להשתמש בחלל שנוצר (ס"ק כ. וכך סובר שו"ע הרב), אך אחרונים רבים חלקו עליו וסוברים שאפילו באוהל שמשמש בחלל שמתחתיו מותר אם בונה בסדר הפוך (**אבני נזר** רכב, ד. **מאמר מרדכי** שיא, ט. **השש"כ** (כד, הערה סד) **הארחות שבת** (ט, יא) הביאו שכן סובר גם **החזו"א** (נב, סק"ב, ז) ועוד).

ב. ההיתר לבנות אוהל עראי בסדר הפוך הוא רק עבור אדם חי, אך לצורך מת - אסור, ולכן כשמת המוטל בחמה ואין אפשרות להזיז אותו התירו לבנות אוהל רק באופן שיוצר אותו עבור אנשים חיים ורק ממילא נוצר אוהל גם למת (סימן שיא, ו).

◎ **בניית גג ללא מחיצות** (ב"י, הגהות והערות על הטור, אליה רבה ומשנ"ב).

הראשונים נחלקו מה קובע את האיסור - המחיצות, השימוש בחלל שנוצר או שניהם ביחד:

◀ **רשב"א**: כשמשמש בחלל שנוצר אסור, גם כשאין מחיצות (ולא התייחס למצב שיש מחיצות ואינו משמש בחלל).

📖 **ביאור הלכה**: לכתחילה טוב לחוש כשמשמש בחלל אפילו כשאין מחיצות.

◀ **רא"ש**: כשיש מחיצות אסור, ולא משנה האם משתמש בחלל.

◀ **תוס'** (עפ"י ר"ן ורשב"א): האיסור הוא רק אם גם יש מחיצות וגם משתמש בחלל שנוצר.

📖 כך פסקו שו"ע (להבנת אליה רבה ושו"ע הרב), **אליה רבה ושו"ע הרב**.

הערות

¹⁸⁵ הגר"א כתב שרש"י סובר כדעת השו"ע שצריך לפרוש טפח, וא"כ כאן אין להחמיר מסברתו של הט"ז, אך בשער הציון הסתפק שמא הגר"א יסכים להחמיר כסברתו של המאמר מרדכי (בהערה הקודמת).

◀ **תוס' ושו"ע** (להבנת הט"ז), **וט"ז**: כשיש מחיצות אסור, מכיוון שראוי לשימוש (ואם אין מחיצות - מותר)¹⁸⁶.

☞ כך פסק **משנ"ב**¹⁸⁷.

❖ **פריסת גג על מחיצות קיימות (משנ"ב)**

◀ **רשב"א** (לביאור המגיד משנה, בסעיף ד): גם אם קיימות כבר מחיצות, אם משתמש בחלל שנוצר - אסור להניח גג.

◀ **תוס' ור"ן**: אם המחיצות עמדו במקומן כבר מערב שבת - מותר להניח עליהן מלמעלה את הקרשים בשבת. האיסור הוא רק כשמניח גם את המחיצות בשבת.

☞ כך פסקו **גר"א, פמ"ג ומשנ"ב** (ובשער הציון הביא שהנתיב חיים חולק אם יש ארבע מחיצות מערב שבת).

⌋ ההיתר להניח על מחיצות קיימות הוא דווקא כשאין חלל גדול, אך אם בין המחיצות הקיימות יש הרבה מקום - אסור (מכיוון שנחשב מקום חשוב. **משנ"ב** בס"ק מה בשם **תוס' ור"ן**).

⌋ בנוסף, אם מטלטל את המחיצות בתוך שבת ממקום למקום - לכו"ע אסור להניח עליהן גג (**משנ"ב** שם בשם **פמ"ג**).

⌋ בחיי אדם כתב שאפילו באוהל קבוע, אם המחיצות מוכנות כבר מערב שבת - מותר להניח עליהן את הגג. אך דבריו מוקשים ואין הלכה כך (**ביאור הלכה**).

☞ **שער הציון** (ס"ק לא): גם אם המחיצות עומדות מבעוד יום ומותר לפרוס גג - אסור להוריד את הגג, ובזה סתירה חמורה מבניין.

❖ **כיסוי ארובה (משנ"ב)**

מג"א ומשנ"ב: אסור לסתום ארובה, מכיוון שהסתימה היא כיצירת אוהל.

⌋ עם זאת, יש מספר מקרים שבהם מותר לסתום ארובה, בתנאי שאין גחלים לוחשות בתנור (אם יש גחלים בתנור בכל מקרה אסור לסתום, מכיוון שגורם לכיבוי שלהם (משנ"ב):

1. אם אין לארובה מחיצות בפני עצמה, אלא היא פשוט חור בגג (**משנ"ב ופמ"ג**).
2. אם יש חלק הקבוע בארובה כדי לסתום אותה לעת הצורך (**פמ"ג**).
3. אם החור קטן יותר משלושה טפחים, משום שאז נחשב לבוד והארובה כבר נחשבת סתומה (**תוספת שבת**. אמנם הפמ"ג מסתפק בדבר, אך המשנ"ב פסק כדברי התוספת שבת).

❖ **מיטה נמוכה (משנ"ב וביאור הלכה)**

במקום שלא משתמש בחלל שמתחת לאוהל, כשאין מחיצות מותר לפרוס את הגג. המשנ"ב מביא מהב"י בסימן תקב שהמחיצות צריכות להגיע עד הקרקע (ואם מגיעות עד פחות משלושה טפחים - נחשב שהגיע עד הקרקע, מדין לבוד). האחרונים נחלקו האם יש שיעור מינימלי כולל למחיצות, ובפחות מכך נחשב שאין מחיצות:

◀ **תוספת שבת**: נחשב שיש מחיצות דווקא כשהן לפחות בגובה שבעה טפחים ומשהו (ובמיטה נמוכה יותר - אין איסור, מכיוון שאין בה שיעור מחיצות).

◀ **ביאור הלכה**: אין שיעור מינימלי לגובה המחיצות, כל שמגיעות עד המיטה עצמה.

הערות

¹⁸⁶ לשון תוס' היא שרק מכיוון שאין מחיצות מותר. משמע מפשט הדברים שהנתון היחיד הקובע הוא האם קיימות מחיצות. כך סובר הט"ז, והבין שזוהי דעת השו"ע.

¹⁸⁷ ר"ן ורשב"א ביארו בדעת תוס' שכוונתו לאסור רק כשיש מחיצות וגם משתמש בחלל, אך בתוס' לא מוזכר השימוש בחלל. יש הבדל בין מיטה שרגילים להשתמש מתחתיה לבין שולחן שלא רגילים להשתמש מתחתיו: במיטה אפילו כשיש לה רק שתי מחיצות, מכיוון שמסתמא עדיין ישתמשו בחלל מתחתיה - אסור (כאמור בסעיף ז). בשולחן, אם יש שתי מחיצות באופן עקרוני מותר, אך גם בו יש הוא משתמש בחלל בפועל - אסור.

סעיף ד | פריסת סדין על מיטת חבלים

רשב"א ור"ן: מיטת חבלים שרוצה לפרוס עליה סדין: אם הרווחים שבין החבלים גדולים משלושה טפחים אסור לפרוס. אם מערב שבת היה מונח עליה כר או כסת - מותר להוסיף ולפרוס על שאר המיטה, וכן אם הרווח בין החבלים קטן יותר (מדין לבד), ואפילו כשרק במקום אחד הרווח קטן. (אסור להסיר את הסדין מהמיטה, כי סותר את האוהל¹⁸⁸).

כך פסק שו"ע.

ל **משנ"ב:** מדובר שהמחיצות מגיעות לארץ, כי אחרת כלל אין איסור (שהרי אינו משתמש מתחתיה, ולפי האמור בסעיף ג - אם אינו משתמש בחלל ואין מחיצות לכ"ע מותר).

ל האם מדובר שהמחיצות היו מוכנות מערב שבת?

◀ **מגיד משנה** (בדעת הרשב"א): כן, ולמרות זאת אסור, מכיוון שלרשב"א אין משמעות למחיצות אלא לשימוש (ומבין שכאן משתמש בחלל).

◀ **שער הציון** (ומוכרחים לומר כך בדעת הר"ן): לא. אם המחיצות היו מוכנות - בכל מקרה מותר לפרוס עליהן את הגג, כנזכר בסעיף ג.

סעיף ה | פתיחת כסא מתקפל

בדף קלח (עמוד א) אביי אומר שמותר לפתוח כסא טרסקל בשבת. רש"י וטור מסבירים שזהו כסא מתקפל, וסיבת ההיתר היא שהפתיחה והקיפול לא מבטלת את הכיסא, ואין כאן יצירת וסתירת אוהל¹⁸⁹.

טור ושו"ע: מותר לפתוח ולסגור כסא מתקפל בשבת.

ל **משנ"ב:** ומאותו הדין מותר גם להעמיד חופה בשבת אם היא קשורה במוטות מערב שבת (המשנ"ב מחדש שאפילו אם משתמשים בחלל שמתחת לאוהל - מותר ליצור אותו בשבת, מכיוון שעיקר המלאכה כבר נעשתה).

◎ **פתיחת גגון עגלה** (שש"כ. אגר"מ ד, קה. דעת תורה למהרש"ם. גליון קול צופי"ך מס' 427, שירת הים)

מתוך דברי המשנ"ב הנ"ל נראה שגם מותר לפתוח גגון של עגלה בשבת אפילו כשלא פתח כשיעור טפח מבעוד יום, מכיוון שאינו יוצר משהו חדש כי הגגון כבר קיים פה, ולמרות שמשתמש בחלל שנוצר מתחת מותר¹⁹⁰.

האחרונים נחלקו האם מותר לפרוש גגון עגלה גם כשאינו פתוח טפח מבעוד יום, והאוסרים חולקים על המשנ"ב¹⁹¹.

◀ **משנ"ב, חזו"א, שש"כ ומנוחת אהבה:** מותר לפתוח גגון של עגלה למרות שאינו פתוח טפח מבעוד יום.

◀ **מהרש"ם, אגרות משה¹⁹², שבט הלוי והרב מרדכי אליהו:** רק אם הגגון פתוח טפח מבעוד יום מותר, אם לא - אסור.

הערות

¹⁸⁸ בנוגע להורדת הסדין בצורה חלקית, הדבר תלוי במחלוקת החזו"א והאבני נזר, שהובאה בסעיף ב.

¹⁸⁹ בהערות על הטור מביאים שיש שלוש דעות מה סיבת ההיתר לפתוח כסא כזה:

א. רש"י (לדעת ב"י ומשנ"ב), **טור וב"י:** הפתיחה והסגירה לא מבטלת את שם הכסא, ואין כאן יצירה וסתירה של אוהל.

ב. רמב"ם: בכסא כזה שהחלק העליון שלו מחובר בו תמיד, פתיחה שלו נחשבת כבנייה בסדר הפוך.

ג. רש"י (לדעת נוב"י) **ור"ח:** לא רגילים להשתמש בחלל שמתחת לכסא.

המשנ"ב נוקט כדבר פשוט את טעמם של הטור והב"י.

¹⁹⁰ בס"ק יב המשנ"ב אוסר לפרוס סדין על עגלה, אך שם מדובר שהסדין לא מחובר לעגלה.

¹⁹¹ מקור הדין של המשנ"ב בנוגע להעמדת חופה הוא המג"א, והנודע ביהודה שהובא במהרש"ם מעמיד את דברי המג"א בחופה שלא משתמשים בחלל שמתחתיה, אלא היא נעשית לכבוד החתן והכלה בלבד (נוב"י לשיטתו בביאור ההיתר בכסא טרסקל, בהערה הקודמת). המשנ"ב עצמו כותב בשער הציון (ס"ק לה) שמשתמשים בחופה בתורת אוהל, ובדבריו מוכרח שאפילו כשמשתמשים בחלל שמתחת לאוהל - כשהוא עשוי להיפתח ולהיסגר כל הזמן מותר.

¹⁹² האגרות משה כתב שאין לו זמן לעיין בסוגיה זו, ולכן יש להחמיר שהגגון יהיה פתוח מבעוד יום.

◀ **ילקוט יוסף:** טוב ונכון להחמיר ולפתוח את הגגון כשיעור טפח מבעוד יום ואז יכול לפתוח לגמרי, ויקפיד שלא לסגור את הגגון לגמרי.

❖ פתיחת מיטה הקבועה בקיר. אם גוף המיטה אינו קבוע ודאי אסור, מכיוון שההיתר בכסא מתקפל הוא דווקא כשהגג מחובר באופן קבוע. יש מקום להתיר אם שני אנשים יחזיקו את הסדין ומתחת לסדין יפתחו את המיטה, אך באופן כללי אפשר שפתיחת מיטה אסורה משום טרחה בשבת (ביאור הלכה).

סעיף ו | סידור חביות

במסכת ביצה (לב, ב) רב יהודה אומר שאם מסדר דברים אחד על השני באופן שיוצר אוהל (אחד על שניים) - רק אם מחזיק את העליון ומוסיף את השניים מתחתיו מותר, אך אסור להניח את העליון ישר על החביות.
טור ושו"ע: כשמסדר חביות ומניח אחת על שתיים - רק אם מחזיק את העליונה ומוסיף את התחתונות מתחתיה מותר, אך להניח כרגיל אסור.

סעיף ז | הנחת ספרים אחד על השני

רשב"א, תוס' ור"ן: האיסור הוא דווקא כשצריך להשתמש באוויר שלמטה, אך אם אינו צריך - מותר. לכן מותר להניח ספר על שני ספרים אחרים, מכיוון שאינו צריך את האוויר שלמטה.
 כן פסק שו"ע.

❖ הנחת ספר על ארבעה ספרים (פמ"ג)

◀ **ט"ז:** מה שהתירו זה דווקא ספר אחד על שני ספרים. אם מניח על ארבעה ספרים (מחיצות מכל הכיוונים) - אסור.
 ◀ **מג"א וחיי אדם:** מותר להניח ספר אפילו על ארבעה ספרים.
 פמ"ג: אם כבר יש על ארבעת הספרים ספר אחר - לכו"ע מותר להניח עליו עוד ספר.

סעיף ח | אוהל משופע

בדף קלח (עמוד א) הגמרא עוסקת במציאות שאדם פורש טלית כפולה בין שני קירות מפני החמה¹⁹³, ואומרת שאסור לעשות כך מדרבנן. רק אם קשר מראש לטלית חוט מותר לפרוש אותה בשבת (כי נחשב מוסיף על אוהל עראי).
 בעמוד ב שם הגמרא מביאה שמותר לפרוש כילת חתנים בשבת, בתנאי שאין בגג שלה רוחב טפח (וכן בג' טפחים הסמוכים לגג אין רוחב טפח).
 אם כן, פרישת טלית אסורה ואילו כילת חתנים מותר לפרוש. הראשונים נחלקו מה ההבדל בין שני המקרים האלו:
 ◀ **רש"י ורא"ש:** בפרישת טלית יש בגג שלה רוחב טפח (ולכן אסור, אלא אם כן קשור אליה חוט), ובכילת חתנים אין בגג שלה רוחב טפח (ולכן מותר לכתילה).
 ◀ **רי"ף ורמב"ם:** בין בפרישת טלית ובין בכילת חתנים מדובר שאין בגג שלה רוחב טפח. טלית אינה מיועדת לפרישה ולכן אסורה אלא אם כן קשור אליה חוט, ובכילה רגילים להשתמש ולכן מותר¹⁹⁴.

הערות

¹⁹³ ההיתרים שהוזכרו בסעיף ג הם רק כשיצירת האוהל היא לא בשביל להציל מפני החמה או הגשמים, כי אוהל שמטרתו להציל מפני החמה והגשמים חמור הרבה יותר, כפי שהוזכר בתחילת סעיף ג. גם כאן, החיוב מהתורה לדעת ר"ף ורמב"ם שייכים רק באוהל שעשוי לצל.

¹⁹⁴ נקודת המחלוקת בין רש"י לר"ף היא בפריסת אוהל שאין סמוך לגג טפח - לרש"י מותר, ולר"ף אסור מדרבנן. באוהל שיש סמוך לגג טפח - לרש"י אסור מדרבנן, לר"ף אסור מהתורה אם זה אוהל קבע. אגב, בעקבות המחלוקת בדין הזאת, נחלקו גם בביאור דברי הגמרא - רש"י מסביר שהטלית תלויה על ארבעה יתדות (וממילא יש ברוחב הגג שלה יותר מטפח), והר"ף מסביר שהטלית פרושה בין שתי יתדות, ואין ברוחב הסמוך לגג טפח.

כך פסק שו"ע.

ל משנ"ב (עפ"י הרמב"ם): יש איסור תורה כשיש טפח סמוך לגג דווקא כשבונה את האוהל בצורה קבועה, בבניין עראי האיסור רק מדרבנן אפילו אז¹⁹⁵.

❖ סיכום – פרישת אוהל

- א. אוהל ברוחב טפח להרבה זמן - לכו"ע אסור מהתורה (זה אוהל קבע).
- ב. אוהל ברוחב טפח למעט זמן - לכו"ע אסור מדרבנן (רש"י סובר שזו הגמרא לעניין פרישת טלית¹⁹⁶).
- ג. אוהל פחות מטפח להרבה זמן - מחלוקת ראשונים האם אסור או מותר (לר"ף זו הגמרא לעניין טלית. ולרש"י מותר).
- ד. אוהל פחות מטפח למעט זמן - לדעת הפמ"ג לכו"ע מותר, לדעת הביאור הלכה גם בזה נחלקו הראשונים (ד"ה כל אוהל).

◎ שימוש במטריה (ביאור הלכה. שש"כ כד, טו. שירת הים)

הפוסקים הביאו מספר טעמים מדוע יש לאסור שימוש במטריה בשבת¹⁹⁷:

- א. משום אוהל, כי אוהל אסור אפילו כשיש גג בלבד ואין מחיצות. אמנם מותר לפתוח כסא מתקפל בשבת - אך שם אינו עושה שום מעשה בשבת, ובמטריה עושה מעשה (נודע ביהודה, מאמר מרדכי, חיי אדם, מכתם לדוד וביאור הלכה. יש להעיר שדיברו על מטריות שצריך לקשור את הרצועות שלהן ולהדק בחוט של ברזל, מה שלא קיים במטריות היום).
 - ב. בנוסף, יכול להיות איסור משום הוצאה והכנסה, במקום שאין עירוב (ביאור הלכה).
 - ג. כעין איסור תורה ויש בכך איסור גמור (ערוך השולחן).
 - ד. פשט האיסור, וכל הפותח מטריה נחשב פורץ גדר (תהילה לדוד).
 - ה. משום עובדין דחול וגורם פירצה לחילול שבת (חזו"א).
- ל מסיבות אלו אסור אפילו כשהמטריה פתוחה מבעוד יום - יחוה דעת ושש"כ.

סעיף ט | פרישת משמרת

בדף קלז (עמוד ב) רבי אליעזר וחכמים נחלקו בתלייה ושימוש במשמרת: לרבי אליעזר מותר לתלות משמרת ביום טוב ולתת בשבת שמרים לתוך משמרת שכבר תלויה, ואילו לחכמים אסור לתלות משמרת ביום טוב ולא לתת שמרים לתוך משמרת בשבת. כלומר, לכל הדעות אסור לתלות משמרת בשבת. ניתן להבין שהאיסור בתליית משמרת הוא משום שיוצר אוהל, וניתן להבין שהאיסור הוא מדין עובדין דחול, שלא יבוא לתלות משמרת וגם לשים בה שמרים.

יש ראיות לכל צד: בתחילת דף קלח (עמוד א) אביי אומר שתליית המשמרת אסורה מדרבנן, כדי שלא יבוא לעשות כדרך שהוא עושה בחול. כמו כן, בדף קלט (עמוד ב) רבה בר רב הונא מתיר להערים כדי לתלות משמרת ביו"ט - דהיינו לתלות אותה בתור מדף ולהניח עליה רימונים, ואחר כך להסיר את הרימונים ולהניח בה שמרים (ביו"ט מותר להניח שמרים בתוכה גם לדעת חכמים). גם משם מוכח שהאיסור הוא משום עובדין דחול, ובאופן כזה אין סיבה לאסור כי לא תולה באופן אסור. אם האיסור משום אוהל - כיצד ההערכה מועילה, הרי סוף כל סוף הוא יוצר אוהל! ובאמת, רש"י ורמב"ם סוברים שהאיסור הוא משום עובדין דחול (ואף הרשב"א כותב שניתן לבאר את הגמרות באופן הזה).

מאידך, בדף קלח (עמוד א) אביי כורך יחד את דין משמרת יחד עם כילה ודברים נוספים האסורים מתוך אוהל, ומשם משמע שגם משמרת אסורה מדין אוהל. כך סוברים רבנו יונה ורמב"ן (וביאר את דברי אביי משמרת אסורה משום עובדין דחול - שכוונתו שמשמרת אסורה מדרבנן בלבד ולא מהתורה, אך מדין אוהל. כמו כן, מה שהתירו לתלות משמרת בשביל רימונים הוא משום שאינו מותרת את המשמרת בצורה טובה שם (או בגלל שאינו משתמש באוויר מתחת, לדעת רבנו יונה). הראשונים האחרונים מבארים שאמנם אביי כרך את הדברים יחד, אך כוונתו שכל אחד אסור מדין אחר, שהרי הזכיר שם גם דברים האסורים משום תוקע).

הערות

¹⁹⁵ בגמרא מפורש שפרישת הטלית אסורה מדרבנן בלבד. לדעת הר"ף והרמב"ם זהו איסור מדרבנן מכיוון שאין טפח ברוחב הגג, אך לרש"י צריך לבאר מדוע יש כאן איסור דרבנן, שהרי הוא חולק על הר"ף בזה. אפשר שטעמו של רש"י הוא מכיוון שזאת טלית ולא גג ממש.

¹⁹⁶ יש להעיר שלדעת הנוב"י (הובא בביאור הלכה, ד"ה טפח) לדעת הר"ף אם יש רוחב טפח יש איסור תורה אפילו למעט זמן.

¹⁹⁷ מקובל לומר שהפרורמים היו רגילים להשתמש במטריה, וכדי לגדור בזה חכמי הדורות החמירו ואסרו בצורה חד משמעית.

טור וש"ע: אסור לפרוש משמרת בשבת, מכיוון שנחשב כמו יצירת אוהל (כדעת רבנו יונה ורמב"ן).

ל הנפק"מ בין הדעות היא כשפורש משמרת ואין שום כלי מתחתיה: לדעות שאסור משום עובדין דחול, עדיין יש לאסור. אך אם אסור משום אוהל - כאן אין סיבה לאסור, שהרי אינו משתמש בחלל שמתחת למשמרת, ואכן כך פסק **המשנ"ב** עפ"י האחרונים (ט"ז, אליה רבה, פרישה וגר"א).

סעיף י | אוהל שהיה מחובר אליו חוט

כפי שהוזכר בסעיף ח, הגמרא אומרת שאסור לפרוש טלית בין קירות מפני החמה, אלא אם כן קשור אליה חוט.

שו"ע: טלית על מוט שבין שתי קירות - אם מחובר אליה חוט מותר לפרוש אותה או לקפל אותה.

ל החוט המחובר לטלית נחשב כאילו היא פרושה כבר כשיעור טפח (משנ"ב).

♦ פרישת וילון

שו"ע: דין וילון כדין טלית על מוט, ואם קשור לוילון חוט מותר לפתוח ולסגור אותו.

ל **משנ"ב:** במחיצה שאינה עשויה להתיר, לכו"ע מותר לפתוח ולסגור אפילו כשאין חוט מחובר (עפ"י רמ"א בסעיף א).

במחיצה העשויה להתיר נחלקו הפוסקים האם חוט הקשור מועיל בה כשאינה פתוח טפח: **למנ"א** אסור ורק אם פרושה טפח מותר לפתוח אותה בשבת, **ולתוספת שבת** מותר.

סעיף יא | כילת חתנים

כאמור בתחילת סעיף ח, בגמרא מפורש שמותר לפרוש כילת חתנים בשבת, ודווקא שאין סמוך לראשה רוחב טפח. הראשונים נחלקו מה הסיבה שמותר, ולהלכה התקבלה דעתו של הרי"ף שההיתר הוא מכיוון שרגילים לפרוש אותה, ולכן מותר.

שו"ע: מותר לפרוש כילת חתנים בשבת כשאין סמוך לגג רוחב טפח, מכיוון שעשויה לכך. מותר גם לפרק כילה כזאת, מאותה סיבה.

ל **משנ"ב:** מדובר שהכילה מוכנה לכך מערב שבת, ולכן למרות שלא קשר אליה חוט מותר. אם לא הכין אותה לכך - אסור.

♦ כילה המשתלשלת מצדי המיטה (ב"י ומשנ"ב)

בדף קלח (עמוד ב) הגמרא אומרת שפרישת כילת החתנים בשבת מותרת דווקא כשאינה משתלשלת מצדי המיטה יותר מטפח, כי אם משתלשלת יותר מטפח אסור. רש"י מבאר שאם יותר מטפח משתלשלת מהצד - הוא נחשב כקיר, והכילה הופכת להיות גג בשבילו.

שו"ע: אמנם מותר לפרוש כילת חתנים, אך אם היא משתלשלת בצורה ישרה מעבר למיטה כשיעור טפח - אסור.

ל **ר"ן, רשב"א, רבנו יונה ועוד:** דווקא בכילה אסור, אך במיטות רגילות מותר לפרוש סדינים אפילו כשמשתלשלים מעבר לצדי המיטה - מכיוון שמה שמונח על המיטה מלמעלה אינו נקרא אוהל בכל מקרה, כי אין מתחתיו חלל. כ"כ **המשנ"ב**.

סעיף יב | תליית פרוכת

בדף קלח (עמוד א) אביי אומר שאסור לעשות גוד בשבת מדרבנן. בעמוד ב שם נפסק שגוד בכסכסיו מותר לעשות בשבת, בתנאי שעושה זאת בשני בני אדם ולא אדם אחד לבד. הראשונים פירשו בדרכים שונות לגמרי מה זה גוד, וממילא מה החידוש שהגמרא אומרת לנו:

◀ **רש"י:** גוד הוא עור בהמה שממלאים ביין ותולים על ארבע מוטות, כדי שהיין יצטנן. אם אין לגוד רצועות שקשורות בו (הכסכים) או שאדם אחד תולה את הגוד על המוטות לבד - בוודאות הגוד יימתח, והמתיחה אסורה משום אוהל. רק אם יש רצועות ושני בני אדם תולים התלייה תתבצע ללא מתיחה, וכל עוד שאינו מתוח כלל אינו נחשב אוהל.

◀ **רמב"ם:** גוד היא פרוכת שרוצה לתלות על הקיר, וכסכסיו הוא חוט המחובר אליה. לאדם אחד אסור לתלות את הפרוכת מכיוון שבצורה ודאית היא תתקפל קצת מהרוחב שלה ויווצר אוהל, ורק שניים יכולים לתלות בלי שהפרוכת תתקפל (ובתנאי שמחובר חוט, כי רק כך נחשב תוספת על אוהל).

☞ כך פסק שו"ע.

⌋ בפשטות, ניתן להוכיח מדברי הרמב"ם והשו"ע האלו שאפילו אוהל בידיים נחשב אוהל, שהרי מחזיק את הפרוכת בידיים ובכל זאת אם היא תתקפל ויווצר חלל הדבר אסור משום אוהל. האחרונים נחלקו בדבר:

◀ **קצות השולחן:** באמת גם כשמחזיק את האוהל בידיים נחשב אוהל, ומותר רק בתנאי הוספה על אוהל.

◀ **ציץ אליעזר:** אין להוכיח מכאן שאוהל בידיים נחשב אוהל. כאן יש לאוהל גם מחיצות וגם גג (ורק במצב כזה אוהל בידיים אסור), ועוד שכאן יש חשש שיתלה את הפרוכת בצד אחד ויווצר אוהל ברוחב טפח גם בלי שמחזיק את הפרוכת בידיים.

❖ פרישת טלית מעל חתנים (שירת הים)

מתוך מחלוקת האחרונים על אוהל בידיים, האחרונים נחלקו מדוע מותר לפרוש טלית מעל ראשי חתנים:

◀ **חזו"א** (נב, סק"ב, ז) **וציץ אליעזר:** משום שמחזיקים את הטלית בידיים, ואוהל בידיים אינו אוהל.

◀ **קצות השולחן:** מכיוון שמחזיקים את הטלית לכבוד, ולא בשביל לעשות אוהל.

⌋ בשש"כ הביא שהנפק"מ בין הדעות היא האם מותר לפרוש טלית מעל ספר תורה כדי שלא יירטב מגשם: לדעת החזו"א מותר, מכיוון שמחזיקים את הטלית בידיים, אך לקצות השולחן אסור מכיוון שמטרתו להגן בעזרת האוהל ולא רק לכבוד.

◎ פרישת כילה (ב"י ומשנ"ב)

בגמרא שם בעמוד ב נפסק שאסור לפרוש כילה אפילו בעשרה בני אדם, מכיוון שאי אפשר שהיא לא תימתח מעט (כך ביאר הרמב"ם את הגמרא. לגרסא אחרת - כי אי אפשר שהיא לא תתנתק מעט מעל גבי הקרקע).

◀ **רש"י:** כילה אסור לפרוש בכל צורה שהיא, מכיוון שאין דרך לפרוש אותה בלי שהיא תימתח קצת.

◀ **רמב"ם:** אסור לפרוש כילה בכל צורה, מכיוון שבוודאות יוצר מתחתיה אוהל.

☞ כך פסק שו"ע.

סעיף יג | כיסוי כלים

בדף קלט (עמוד ב) רבא אומר שאסור לכסות חבית בצורה מלאה, ומותר לכסות חצי חבית. הראשונים נחלקו משום מה האיסור:

◀ **ראב"ד ורשב"א:** איסור נקודתי רק בחבית משום שנראה כמשמר.

☞ **משנ"ב:** אמנם נכון להחמיר כדעת רש"י, אך לנוהגים להקל כדעת הראב"ד יש על מי לסמוך.

◀ **רש"י, רמב"ם, טור ותוס':** איסור בכל כיסויי הכלים ומשום אוהל.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ היתרים לכסות כלים (ב"י, משנ"ב ופסק"ת)

- א.** האיסור הוא דווקא כשהחבית לא מלאה ויש חלל ריק של טפח (מגיד משנה ור"ן בשם הרשב"א, ושו"ע).
- ב.** בנוסף, רק בכלי רחב יש איסור, אך כלים קטנים מותר¹⁹⁸. האחרונים נחלקו מה הדין כשטלטל כלי קטן ואחר כך רוצה לכסות אותו, למשנ"ב (בשם ב"ח ופמ"ג) אסור לכסות, ולרוב הפוסקים מותר (אליה רבה ופרי מגדים החמירו בזה רק בכלי רחב, החזו"א וקצות השולחן תמהו על דברי המשנ"ב האלו, וגם שאר נושאי הכלים לא הזכירו את החילוק הזה).
- ג.** אם יש מכסה שמיועד כדי לכסות את הכלי - מותר לכסות אפילו כלי רחב (ט"ז, שו"ע הרב, בה"ח, בא"ח. בסעיף ג הפמ"ג התיר לכסות ארובה במכסה הקבוע שם והביאו המשנ"ב, ואם כן אם הכיסוי מחובר - לכו"ע מותר).
- ד.** אם הכלי היה מכוסה באופן חלקי מותר לכסות אותו לגמרי, כי נחשב מוסיף על אוהל עראי (שער הציון).

- ❖ מגרת שולחן שיצאה כולה ויש בעומק החלל שלה טפח, וכן ספסל שיש לו כיסוי שאינו מחובר בצירים - אסור להחזיר אותם משום אוהל (משנ"ב בשם חיי אדם. בשער הציון הביא שבקיצור שו"ע התיר משום שנחשב בניה מלמטה למעלה). מכל מקום, אין למחות בידי המקלים שסומכים על דעת הראב"ד והרשב"א שאין איסור אוהל בכיסוי כלי (שם).

הערות

¹⁹⁸ כפי שכתבנו בתחילת הסימן, לדעת אבן האזל איסור אוהל הוא רק בקרקע ולא בכלים, ולכאורה יבאר שהאיסור הוא רק בכלים גדולים כל כך עד שמוגדרים כקרקע (מכילים ארבעים סאה). בנוסף, נראה שהחיי אדם והביאור הלכה שיובאו בהמשך לעניין מגרת שולחן חולקים עליו וסוברים שיש אוהל גם בכלים, אלא אם כן נעמיד שהשולחן מחובר לקרקע. צ"ע למעשה.

סימן שטז | מלאכת צד

הקדמה

- א.** הגדרת מלאכת צד: שלילת החירות מהחיה. ניתן להסביר באופן שונה: הכנסת חיה לרשותו של האדם¹⁹⁹.
- ב.** מהתורה חייב רק כשצד בעל חי שכרגע אינו ניצוד ('אינו ניצוד ועומד'), ובנוסף רגילים לצוד אותו ('במינו ניצוד'). כשאחד משני התנאים האלו לא קיימים - איסור הצידה מדרבנן (סעיפים א-ג).
- ג.** כשהחיה כבר ניצודה ועומדת - מותר לכתחילה (הגמרא בדף קז, א. לכן אם יש צבי קשור בתוך בית מותר לסגור את הדלת. סעיף ה. אפילו אם כוונתו לצוד מותר. סעיף ו לעניין השני שבא לשבת בפתח הבית).
- ד.** כשאינו צד בצורה מלאה - תלוי מה הפעולה שעושה ומה כוונתו (מותר לכסות כוורת אם נשאר פתח גלוי ואין כוונתו לצוד, ואם הפתח גדול מותר אפילו כשכוונתו לצוד. סעיף ד. מאידך, אם הכניס חיה לבית אפשר שאסור אפילו כשלא סגר את הדלת ואפילו כשהיא מחוסרת צידה, כי מה שעשה הוא 'כעין צידה'. ביאור הלכה בסעיף א).
- ה.** כשאדם צד כדרך הציידים - חייב אפילו כשלא צד ממש בידיים (תולדת צד. משנ"ב סק"י בנוגע לשיסוי כלב, בביאור טעמו של הרמב"ם).
- ו.** צידה אחר צידה - למג"א מותר לצוד חיה שניצודה כבר אפילו אם השתחררה. למעשה סומכים על סברא זו רק בצירוף סברות נוספות (בצידה מדרבנן, וכשרוצה לסגור את דלת הבית כדי לנעול ולא כדי לצוד. פרי מגדים וביאור הלכה. סעיף ו).
- ז.** אין מלאכה הפוכה מצידה, ולכן מותר לשחרר חיה הכלואה, כל עוד לא מטלטל אותה בידיים (ומשום מוקצה. סעיף ו).
- ח.** צידת בעל חי שמזיק לאדם: במקום שיש חשש פיקוח נפש מותר לצוד אפילו בדאורייתא. במקום שאין פיקוח נפש אך יש צער גדול מותר לצוד רק בדרבנן. במקום של צער קטן מותר לצוד רק לפני שעומד להזיק (סעיפים ז-י. עיין בסיכום דינים אלו בסוף סעיף י).

© מושגי יסוד שנידונו בסימן

- א. פסיק רישיה בדרבנן.** במקום צער התירו סגירת דלת מפני הקור כשציפור נכנסה לבית ואין כוונתו לציפור כלל. משנ"ב בשם חיי אדם, סעיף א²⁰⁰.
- ב. פסיק רישיה דלא נחא ליה בדרבנן.** לדעת התרומה והטור אסור, וכך הם מבארים את דין כיסוי כוורת בסעיף ג. כך פסק רמ"א. לשו"ע מותר (עי' שם בהערה בשם הרב עובדיה).
- ג. פסיק רישיה דלא נחא ליה בתרי דרבנן.** מותר. הטור מסביר שזוהי המציאות בסגירת תיבה שיש בה זבובים ולכן מותר (סעיף א). גם לתרומה שאוסר לסגור תיבה - הוא סובר שיש בזה רק חד דרבנן.
- ד. ספק פסיק רישיה.** לט"ז מותר אפילו בספק דאורייתא, וכך הוא מבאר מדוע הטור מתיר לכסות תיבה אפילו אם מגדירים שיש צידה בזבובים. לרעק"א אסור כי נחשב ספק דאורייתא. לכו"ע בספק פסיק רישיה בדין דרבנן מותר (משנ"ב. סעיף ג).
- ה. שניים שעשאוה.** פטורים מהתורה ואסור מדברי חכמים. אם אף אחד מהם לא יכל לעשות לבדו שניהם חייבים, וכשאחד יכל לבד והשני לא - היכול חייב ושאינו יכול פטור. גם אם יכול באופן עקרוני, כשבפועל עשה את המלאכה בצורה שאינו יכול לבד - נחשב שניים שעשאוה. סעיף ה.
- ו. הצד בשוגג.** כשלא ידע שאסור לצוד באופן הזה או ששכח ששבת - צריך לשחרר את החיה. (דיוק הביאור הלכה מדברי הראשונים לעניין המתעסק. סעיף ו, ד"ה ישב).
- ז. הצד באופן של מתעסק.** כשלא ידע שיש צבי בתוך הבית וישב על הפתח - אינו צריך לזוז ממקומו ויכול להשאיר את החיה כלואה עד מוצאי שבת, כי מעשה הצידה קדם למחשבת הצידה. (ביאור הלכה בשם הראשונים. סעיף ו ד"ה חייב).
- ח. מלאכה שאינה צריכה לגופה.** רוב הראשונים פסקו שאסורה מדרבנן בלבד, לרמב"ם אסורה מהתורה. לרוב הראשונים במשאל"ג התירו לצוד ולהרוג לכתחילה כדי למנוע היזק (סעיף ז). מתוך מחלוקת זאת נחלקו האם הצד מזיקים שלא לצורך חייב או פטור (סעיף ח).

הערות

¹⁹⁹ הביאור הלכה (סעיף ב, ד"ה או חולה) מסתפק מה הדין באדם שרדף אחרי חיה עד שהתעייפה וכבר לא מסוגלת לזוז, אך הוא לא לקח אותה. בפשטות הספק שלו הן בשתי ההגדרות השונות שהבאנו: אם העניין הוא שלילת החירות, בעקבות הרדיפה שלו החיה לא מסוגלת להתנייד כרגע ועבר על איסור צידה. אם העניין הוא ההכנסה לרשותו, כאן סוף כל סוף הוא לא לקח אותה.

²⁰⁰ הרב עובדיה (בהערה בסעיף ג) סובר שהשו"ע מתיר פסיק רישיה בדרבנן.

סעיף א | צידה למקום המחוסר צידה

חכמים במשנה בדף קו (עמוד א) אומרים שאיסור צידה בציפור הוא אם מכניס אותה למגדל, ובצבי אם מכניס לבית או לכל מתחם אחר שהוא ניצוד בו. בהמשך הגמרא מבואר שהכוונה לציפור דרור שרק בתוך מגדל קטן היא שבויה כבר ואינה מחוסרת צידה. בציפורים אחרות יש איסור גם כשמכניס לבית. **טור ושו"ע:** אם מכניס ציפור למגדל וצבי לבית או לכלוב, כך שהם ניצודים שם - חייב. אם החיה לא ניצודה במקום שהכניס אליו הציידה אסורה מדרבנן.

ל **חוט השני** (שבת חלק א, סי' טו, סק"ב): במקום שהחיה מחוסרת צידה אסור מדרבנן רק כשיש הרגשה שבעל החי נמצא בשליטת האדם. כשאין הרגשה כזאת מותר לכתחילה.

הגדרת מקום המחוסר צידה (ביאור הלכה, הגהות והערות על הטור)

בגמרא מוזכרים כמה שיעורים שונים מה נחשב מקום שאינו מחוסר צידה: א. מגיע אל החיה בפעם אחת שרודף אחריה בתוך הכלוב (בדף קו. ב). ב. צל הכתלים נופל זה על זה (שם). ג. אין זוויות לכלוב אלא הוא ישר (שם). ד. כל שצריך לומר 'הבא מצודה ונצודנו' (ביצה כד, א). הראשונים נחלקו מה ההגדרה המדוייקת:

◀ **רש"י, רמב"ם, אור זרוע ועוד:** כל ההגדרות הן עניין אחד, אם יכול להגיע אל החיה בפעם אחת.

☞ כך פסק משנ"ב.

◀ **תוס':** בחיה ההגדרה היא שמגיע אליה בפעם אחת, בעוף ההגדרה שצריך לומר 'הבא מצודה'.

◀ **רי"ף:** ההגדרות שהוזכרו בשבת נדחו, וההגדרה היחידה היא שצריך לומר 'הבא מצודה'²⁰¹.

- א.** הצד אריה אינו חייב עד שיכניס אותו לכלוב המיוחד לו (**משנ"ב** בשם **הרמב"ם** עפ"י הגמרא בדף קו, ב).
- ב.** אם מכניס חיה לבית אך היא עדיין מחוסרת צידה, כך שהאיסור מדרבנן בלבד - יש להסתפק מה הדין כשלא סוגר את הדלת (אפשר שמותר לכתחילה מכיוון שלא נחשב שהיא ניצודה כלל, אך מצד שני אפשר שעדיין אסור מכיוון שכעת החיה בתוך הבית בעקבות פעולתו, וכעין צידה הוא. **ביאור הלכה**). **בשש"ב** (כז, מא) הקל לעשות כך במקום הפסד.
- ג.** אם ציפור נכנסה מעצמה לבית אסור לסגור את החלון למרות שהיא עדיין מחוסרת צידה כי יש בכך איסור דרבנן (כאמור לעיל). עם זאת, כשרוצה לסגור את החלון מסיבה אחרת (מחמת הקור וכדו') - מותר אם כוונתו רק בגלל הקור ואינו רוצה כלל בלכידת הציפור (מכיוון שפסיק רישיה בדרבנן הותר במקום צער). דווקא בציפור דרור שאין בה חיוב תורה יש להקל בזה, אך בשאר חיה ועוף שיש בה איסור תורה על צידה בבית - אסור (כי זה פסיק רישיה בדאורייתא. **משנ"ב** בשם **חיי אדם**).
- ד.** השולה דג מהים לתוך כוס חייב משום צד, אך אם הבריח דג מהים לתוך בריכת דגים לא הוי צידה (**רמב"ם**, במשנ"ב. יש לעיין האם מותר לכתחילה להבריח לתוך בריכה, ואפשר שתלוי בהסתפקות הביאור הלכה שהוזכרה באות ב).

סעיף ב | תפיסת חיה שאינה מחוסרת צידה

בגמרא שם מובאת ברייתא שהצד צבי זקן, עיוור וישן - חייב, ואם הצבי היה חיגר או חולה פטור. בנוגע לחולה, הגמרא מביאה שבמקום אחר אומרים שהצד צבי חולה חייב, ומבארת שיש חילוק בין חולי של חום ובין חולי של עייפות (והראשונים נחלקו באיזה מהם יש חיוב מהתורה ובאיזה סוג איסור מדרבנן בלבד). העיקרון הוא שאם החיה יכולה להישמט ולברוח מהאדם יש חיוב על התפיסה שלה, ואם אינה יכולה - האיסור מדרבנן בלבד.

טור ושו"ע: הצד צבי זקן, עיוור וישן - חייב, ואם היה חולה, חיגר, זקן (או קטן) פטור.

- א.** באופן עקרוני אין חילוק בין סוגי בעלי החיים, אך יש סוגים שבזמן שהם עיוורים הם לא יכולים לברוח (כגון חגבים בשעת הטל), ובהם פטור (**ביאור הלכה** ד"ה הצד צבי).
- ב.** לדעה שבזמן שהחיה עייפה פטור, יש להסתפק האם אדם הרודף אחרי חיה עד שמתעייפת מאוד חייב משום צידה גם כשלא תופס אותה. מצד אחד נחשב שצד אותה - ומצד שני אפשר שחיוב צידה תלוי בכך שגם יתפוס את החיה ויכניס אותה למקום סגור, ואחרת זו לא דרך צידה (**ביאור הלכה**).

❖ שיסוי כלב בחיה (דרכי משה ומשנ"ב)

כל בו, אור זרוע ורמ"א: המשסה כלב בצבי בשבת - הוי צידה (אם רק שולח את הכלב אסור מדרבנן, ואם היה שותף פעיל במרדף עד שהכלב תפס את הצבי חייב מהתורה, כי זאת דרך הציידים. משנ"ב).

ל אם הכלב תפס את החיה מעצמו ללא שיסוי של האדם (שאינן איסור בדבר) - גם אם אחר כך לקח את החיה מהכלב אסור מדרבנן בלבד, כי החיה כבר ניצודת ועומדת (ביאור הלכה).

סעיף ג | אין במינו ניצוד

רבי מאיר וחכמים נחלקו האם יש חיוב מהתורה על צידה של בעלי חיים שלא רגילים לצוד אותם. לרבי מאיר גם בהם יש חיוב, ולחכמים פטור אבל אסור. להלכה נפסק כדעת חכמים.

טור ושו"ע: על צידה של דבר שבמינו ניצוד חייב מהתורה, ובדבר שאינן במינו ניצוד אסור מדרבנן בלבד.

א. דבורים. לפי הבית יוסף נחשבות דבר שבמינו ניצוד, אך שאר הפוסקים חולקים²⁰² (משנ"ב).

ב. דגים. נחשבים דבר שבמינו ניצוד (משנ"ב בשם האחרונים).

ג. חגבים טהורים. לדעת רש"י נחשבים דבר שבמינו ניצוד, ולרמב"ם אין במינם ניצוד (משנ"ב).

◎ סגירת תיבה שיש בה זבובים (ב"י ומשנ"ב)

בדף מג (עמוד א) ובמסכת ביצה (לו, א) הגמרא אומרת שאסור לפרוס מחצלת על גבי כוורת מפני שמש או גשם, מכיוון שצד את הדבורים. אפילו רבי שמעון הסובר שדבר שאינו מתכוון מותר מסכים שאסור, כי יש כאן פסיק רישיה שיצוד את הדבורים בכיסוי הכוורת, וגם רבי שמעון אסור במצב כזה. אם נשאר פתח מגולה בכוורת שממנו הדבורים יכולות לצאת - מותר, אם אין כוונתו לצוד.

ספר התרומה למד מהגמרא הזאת שאסור לסגור תיבה שיש בתוכה זבובים, אלא צריך להשאיר אותה פתוחה קצת, כמו שאסור לכסות את הכוורת לגמרי.

הטור דוחה את דברי התרומה ומחלק בין דבורים לזבובים בשני טעמים: א. בתוך הכוורת הדבורים נחשבות ניצודות ועומדות, לעומת תיבה שבה הזבובים אינם ניצודים²⁰³. ב. גם בכוורת, מכיוון שאינו מתכוון מותר (התירוף השני של הטור דורש ביאור, ויבואר בהמשך בדין ספק פסיק רישיה).

הב"י מסכים לטור שיש הבדל בין דבורים לזבובים, אך מסביר את ההבדל בצורה אחרת (לדעתו לא נכון לחלק בין תיבה גדולה לכוורת קטנה, כי נתת דבריך לשיעוריהם, והוא מביא שני חילוקים אחרים: א. דבורים נחשבות ניצודות ועומדות כי הכוורת היא המקום שלהן, לעומת תיבה שאינה מקומם של הזבובים. ב. דבורים נחשבות שבמינו ניצוד וזבובים לא²⁰⁴) עם זאת, הוא מסיים שצריך לחשוש לדעת התרומה.

רמ"א: אסור לסגור תיבה קטנה שיש בתוכה זבובים (דעת התרומה), ויש מקלים בתיבה שהזבובים יברחו ברגע שיפתח אותה (דעת הטור).

למעשה רמ"א, ב"ח, מג"א ומשנ"ב פסקו כדעת התרומה, ואסור לסגור תיבה שיש בתוכה זבובים²⁰⁵.

❖ ביאור יסוד המחלוקת

הערות

²⁰² כפי שיווא בהמשך, הב"י הוכרח לפרש כך כדי להסביר את ההבדל בין דבורים לזבובים.

²⁰³ המשנ"ב מסביר את מחלוקת התרומה והטור: השאלה היא כיצד יש להגדיר מצב שאם פותח את הכלי החיה תברח ולא יצליח לתפוס אותה - לדעת הטור אינם נחשבים ניצודים ועומדים (ולכן מותר לסגור תיבה עם זבובים, כי הם לא ניצודים בתוכה), ולדעת התרומה נחשבים ניצודים ועומדים, כי כרגע התיבה סגורה והחיה לא יכולה לברוח (ולכן אסור לסגור כי הוא צד את הזבובים).

²⁰⁴ דעת הב"י עצמו שבפסיק רישיה דלא אכפת ליה בחד דרבנן - מותר (כנזכר בסימן שיד, א לעניין הוצאת סכין הנעוצה בחבית). לכן מוכרחים להסביר בדבריו שבדבורים האיסור מהתורה לגמרי ואין אפילו דרבנן אחד, ושתי הדחיות שהביא להשוואה בין זבובים לדבורים באות ביחד: הדבורים ניצודות ועומדות, ובנוסף נחשבות שבמינו ניצוד, כמו שיבואר מיד.

²⁰⁵ אמנם סגירת תיבה עם זבובים היא פסיק רישיה דלא אכפת ליה בחד דרבנן, וכפי שנזכר בהערה הקודמת הב"י פוסק שבאופן עקרוני מותר - אך כתב כאן שלמעשה אחרי שהתרומה פסק כך יש להחמיר ולחוש לשיטתו, למרות שחלוק עליו.

כל הסוגיה כאן מבוארת עפ"י המחלוקת היסודית בעניין פסיק רישיה דלא אכפת ליה בדרבנן, שהטור והתרומה סוברים שבחד רבנן אסור ובתרי דרבנן מותר, והב"י סובר שאפילו בחד דרבנן מותר:

א. דעת התרומה: דבורים הם חד דרבנן (אין במינן ניצוד. ואין כאן תרי דרבנן כי בסגירת הכוורת נחשבות ניצודות ועומדות בתוכה), וגם זבובים הם חד דרבנן (כ"ל, מכיוון שסגורים בתוך התיבה) - ולכן בשניהם אסור.

ב. דעת הטור: דבורים הם חד דרבנן (אין במינן ניצוד. ואין כאן תרי דרבנן כי נחשבות ניצודות ועומדות, מכיוון שאם יפתח את הכוורת יצליח לתפוס חלק מהדבורים), ולעומת זאת זבובים הם תרי דרבנן (אין במינן ניצוד, וגם אינם ניצודים ועומדים מכיוון שכשיפתח את התיבה כולם יברחו). לכן בדבורים אסור ובזבובים מותר.

ג. דעת הב"י: דבורים הם דאורייתא (מוגדרות במינן ניצוד, ובנוסף בתוך הכוורת הן ניצודות ועומדות כי זהו מקומן), וזבובים זה חד דרבנן²⁰⁶ (אין במינן ניצוד, אך הם ניצודים ועומדים). לכן בדבורים אסור, ובזבובים מעיקר הדין מותר²⁰⁷.

(רמ"א הפוסק כדעת הטור והתרומה שבפסיק רישיה דלא אכפת ליה מותר רק בתרי דרבנן אסר כדעת התרומה בזבובים, כי אמנם אין במינן ניצוד אך הם ניצודים ועומדים, אך כשהתיבה גדולה והוי תרי דרבנן - מותר).

⊙ ספק פסיק רישיה (טור, ט"ז וביאור הלכה)

הדחיה השניה שהטור כתב לדברי התרומה היא שאם אינו מתכוון לכסות את הכוורת מותר. דבריו דורשים ביאור, שהרי הגמרא אסרה לכסות את הכוורת אפילו כשאינו מתכוון, וכיצד כתב שמותר. הט"ז מיישב את דברי הטור האלו וכותב שהטור התכוון למצב שאינו יודע האם יש זבובים בתוך התיבה או לא, ומכיוון שזהו ספק - ספק פסיק רישיה מותר, ויכול לסגור את התיבה.

◀ **ט"ז:** ספק פסיק רישיה מותר, ולכן כשאנו יודע האם יש זבובים בתיבה - מותר לסגור אותה אם כוונתו לסיבה אחרת, למרות שאם יש זבובים בתיבה יש בכך פסיק רישיה.

יש ראייה לדעת הט"ז מדברי הרמב"ן. הרמב"ן מבאר את הגמרא (מא, ב) המתירה לשפוך מים קרים לתוך מיחם שרוקן ממנו מים רותחים למרות שיש חשש שמא יצרף את המיחם - מכיוון שאולי המיחם כבר נצרף בעבר. זה מצב של ספק פסיק רישיה, כי אם המיחם לא נצרף בעבר יש כאן פסיק רישיה שיצרף - ומותר (ביאור הלכה).

◀ **רעק"א** (יר"ד פז, ו): ספק פסיק רישיה אסור כי זה ספק דאורייתא, והוכיח זאת מדברי המרדכי האוסר לבשל חלב בסיר שאינו יודע האם בלוע בו גם בשר, ולמרות שאין כוונתו לבשל בשר וחלב יחד - ספק פסיק רישיה, ואסור.

☞ **משנ"ב:** בתיבה שאינו יודע האם יש בה זבובים לכו"ע מותר לסגור, מכיוון שזה ספק דרבנן בלבד (כי זבובים מוגדרים אין במינן ניצוד, וגם למחמירים בפסיק רישיה - ספק דרבנן לקולא).

❖ גודל הכלי שבתוכו זבובים נחשבים ניצודים. כאמור, להלכה נפסק שאסור לסגור תיבה שבתוכה יש זבובים מכיוון שהם ניצודים בה. הרמ"א הדגיש שהאיסור הוא בתיבה קטנה, וכתב המשנ"ב שלכו"ע מותר לסגור תיבה גדולה כי בה הזבובים אינם ניצודים ועומדים, והוי תרי דרבנן (והגדיר ששיעור תיבה גדולה היא שאדם יעמוד בתוכה ולא יצליח לתפוס את הזבוב בשחייה אחת. **משנ"ב ושער הציון**).

סעיף ד | צידה באופן חלקי

כפי שהוזכר בסעיף הקודם, אסור לכסות כוורת לגמרי מכיוון שהוא צד את הדבורים, ואם נשאר פתח לכל הדעות מותר לכסות.

שו"ע: מותר לפרוס מחצלת על כוורת אם אינו מתכוון לצוד ונשאר פתח כך שאין פה פסיק רישיה.

◀ **משנ"ב:** כשיש פתח גדול מותר אפילו כשמתכוון לצוד, כי אינו עושה כלום. כשיש פתח קטן שאינו נראה - רק כשאנו מתכוון לצוד מותר (עפ"י דברי הר"מ מאייברא שהובאו בבית יוסף, שהסביר שבפתח קטן רבי שמעון מתיר מדין דבר שאינו מתכוון ורבי יהודה חולק. כשנשאר פתח גדול אינו עושה כלום ולכן מותר לכו"ע, אפילו כשמתכוון).

הערות

²⁰⁶ לא מפורש בב"י שסובר שזבובים הם חד דרבנן ולכאורה ניתן להסבירו כדעת הטור שיש בהם תרי דרבנן, אך נלע"ד שעדיף להסביר בשיטתו שיש כאן חד דרבנן, כי כך מובן יותר למה למעשה החמיר בהם כדעת התרומה.

²⁰⁷ בב"י כאן כתב שיש להחמיר כדעת התרומה, אך כפי שהוזכר לעיל בסימן שיד (סעיף א, לעניין הוצאת סכין התחובה בחבית) פסק שפסיק רישיה דלא אכפת ליה בחד דרבנן מותר. הרב עובדיה (יביע אומר ד, לד, אות טז) פסק שהכרעת השו"ע שהדבר מותר לכתחילה, ולמעשה חזר בו מדבריו בב"י כאן. יש להעיר שהוסיף שם שאפילו אם נוה לו שהזבובים ילכדו בתיבה - מותר לסגור אותה.

❖ הפורס מצודה בשבת ובשעה שהניח אותה נכנסה החיה לתוכה - חייב מהתורה. אם נכנסה לאחר זמן אסור מדרבנן (מג"א ומשנ"ב בשם תוס').

סעיפים ה-ו | שניים שעשאוה בצידה

המשנה בדף קו (עמוד ב) אומרת שאם צבי נכנס לבית ואדם סגר את הדלת, הוא חייב. אם שניים נעלו יחד - שניהם פטורים, אך אם אחד לבדו אינו יכול לנעול וצריך את שניהם - שניהם חייבים.

טור וש"ע: אם צבי נכנס לבית ואדם נעל את הדלת (סגר אותה כך שאינו יכול לצאת, ולא דווקא במנעול. משנ"ב), חייב. אם שניים נעלו יחד, פטורים מדין שנים שעשאוה. כשאף אחד מהם לא יכל לנעול לבדו ונעלו יחד - שניהם חייבים.

א. אחרי שהפתח כבר סגור, מותר לנעול במנעול כי הצבי כבר ניצוד ועומד (ר"ן, מגיד משנה ורמ"א. וכן כשהצבי קשור, מותר לסגור את הדלת - משנ"ב).

ב. אם אדם אחד יכל לנעול לבדו והשני לא יכל - זה שיכל לנעול לבד חייב, והשני פטור (מג"א ומשנ"ב בשם הרמב"ם).

ג. אם אדם אחד יכל לנעול לבד, אלא שעשה באופן שאינו יכול לבדו (למשל: נעל באצבע אחת ולא בכל היד) - נחשב שלא יכל לעשות לבד, ושניהם חייבים (תורת השלמים וביאור הלכה בשם הראשונים).

© ישיבה בפתח הבית (סעיף ו)

המשנה שם ממשיכה ואומרת שאם צבי נמצא בתוך בית ומישהו התיישב בפתח וממלא אותו - הוא חייב, ומותר לאדם אחר להתיישב לידו. אפילו אם הראשון הלך משם - לשני מותר להישאר במקומו, ורק הראשון עבר איסור.

טור וש"ע: אם צבי נכנס לבית ואדם התיישב בפתח, חייב. מותר לאדם אחר לשבת לצד הראשון בפתח, ואפילו אם הראשון הלך משם - מותר לשני להישאר במקומו.

א. אפילו אם כוונת השני היא בשביל צידת הצבי - מותר לו להתיישב שם, כי הצבי כבר ניצוד (משנ"ב בשם רמב"ן).

ב. אסור לנעול את הבית כשיש בתוכו צבי אפילו אם רוצה לשמור על תכולת הבית ואינו מתכוון לצוד את הצבי (משנ"ב בשם ר"ן וריטב"א, ולדעת הרשב"א מותר).

ג. לשני מותר להישאר במקומו כשהראשון הולך דווקא אם לא היה רגע שבו הפתח היה פנוי, אך אם בזמן שהראשון קם היה רגע שהפתח היה פנוי - אסור לשני לחזור ולחסום את הפתח (משנ"ב בשם תוס' יו"ט, אליה רבה ועוד. לדעת המג"א מותר לשני לחזור ולחסום את הפתח, כי אחרי שהצבי כבר ניצוד שוב לא שייכת בו צידה).

ד. כאמור, דעת המג"א שאחרי שחיה ניצודה כבר שוב אין בה איסור צד. רוב האחרונים חלקו עליו ולהלכה אין לסמוך על דבריו, אך יש אופן אחד שבו ניתן להקל כמותו, בצירוף עוד שני טעמים להקל: אם רוצה לסגור את דלת הבית מפני הקור וכדו' ולא בשביל לצוד (אמנם להלכה נפסק שבמצב כזה לבד אסור, אך הרשב"א התיר), ומדובר על צידה מדרבנן (אינו ניצוד ועומד בתוך הבית, או שאין במינו ניצוד). (פמ"ג, בביאור הלכה).

ה. אם הראשון ישיב על הפתח לא מילא אותו, ורק כשהשני התיישב לידו הפתח נסתר - השני חייב (משנ"ב עפ"י המשנה. ונראה שמעשה הראשון מותר לכתחילה, כמו שמותר לכסות כוורת בסעיף ד).

ו. אם נכנסה לאדם ציפור מתחת לבגד - מצד מלאכת צד אין בה איסור כי היא כבר ניצודה ועומדת, אך אסור לקחת אותה בידיים מדין מוקצה (משנ"ב בשם הגמרא).

ז. מותר לפתוח כלוב או בית שכלואה בתוכו חיה, כל שלא מטלטל את החיה בידיים (מג"א ומשנ"ב בשם מגיד משנה).

ח. כשהתיישב בפתח הבית ורק אחר כך נודע לו שיש צבי בתוך הבית - פטור מדין מתעסק, ואינו צריך לקום ממקומו (רמב"ן ורשב"א, בביאור הלכה). אם התיישב בשוגג, שגגת שבת או שגגת מלאכה - יש להסתפק האם מותר לו להישאר בפתח או שצריך לזוז משם, ומדברי הראשונים הנ"ל נראה שצריך לקום (ביאור הלכה).

סעיף ז | צידת נחש

המשנה בעדויות (ב, ה) אומרת שהצד נחש כדי שלא יכיש אותו פטור, אך אם צד לרפואה חייב. במסכת שבת (קז, ב) הגמרא אומרת שפטור כאן הכוונה פטור ומותר. הרמב"ם מבאר שאפילו כשהנחש לא ממית מותר.

טור ושו"ע: מותר לצוד נחשים ועקרבים המזיקים כדי שלא יכישו אותו, ואם צד לרפואה חייב²⁰⁸.

ל מדוע מותר לצוד נחש?

א. לרוב הראשונים סיבת ההיתר היא שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהרי אינו מתכוון לצוד אלא למנוע היזק, וכדי למנוע היזק מותר לכתחילה (משנ"ב).
הרמב"ם סובר שחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה (פ"א מהל' שבת ה"ז), ונאמרו מספר הסברים מדוע סובר שמותר לצוד נחש:

ב. צידת נחש אינה מוגדרת מלאכה כי כלל אינו רוצה לצוד והיה מעדיף להבריא את הנחש, ולכן מוגדר מתעסק בעלמא. במצב כזה אפילו לרמב"ם מותר (מגיד משנה).

ג. גם כשהנחש לא ארסי, מכיון שהוא יכול להזיק רבים - מותר לצוד אותו (מגיד משנה).

ד. הרמב"ם סובר שנחש מוגדר אין במינו ניצוד שאסור מדרבנן, ובמקום היזק חכמים התיירו²⁰⁹ (ביאור הלכה). כתב זאת כחלק מההסבר מדוע הרמב"ם השמיט את דין הצד ומתכוון לרפואה, יובא מיד).

❖ צידת נחש ארסי לצורך רפואה (ביאור הלכה ד"ה הצד)

במשנה מפורש שהצד נחש לרפואה חייב. בנוגע לנחש העשוי להמית, לכו"ע מותר לצוד אותו. אם צד נחש כזה ומתכוון לצוד גם לרפואה וגם בשביל שלא יזיק - מותר, ואם מתכוון רק לרפואה - אסור (כשמכוון לשניהם דומה לדין תינוק הטובע בנהר, ופורש רשת כדי להציל אותו ואגב כך מתכוון גם לצוד דגים - שמו"ק י"ג). מכיון שמתכוון לצורך מצווה התיירו לו למרות שיש לו כוונה נוספת. אם מתכוון רק לרפואה - דומה לאדם ההולך ברחוב ומריח עשן קטורת עבודה זרה, שאפילו אם אין אפשרות ללכת ממקום אחר, כשמתכוון להנות חייב (פסחים כה).

❖ דעת הרמב"ם בצד לרפואה (ביאור הלכה)

הרמב"ם השמיט את סוף המשנה שאם צד את הנחש לרפואה חייב, והביא רק שאם צד כדי שלא יכיש מותר. בביאור הלכה הביא שני הסברים מדוע:

א. לדעת הרמב"ם שמשאצל"ג חייב - גם כשלא צד לרפואה אלא צד סתם חייב, ולכן אין צורך להדגיש שדווקא לרפואה חייב. רק אם צד בשביל שלא יכיש מותר, מדין מתעסק (עפ"י ביאור המגיד משנה לעיל).

ב. הרמב"ם סובר שנחש נחשב אין במינו ניצוד, ולכן לעולם אין חיוב מהתורה על צידה שלו. המשנה המחייבת על צידת נחש לרפואה היא דעת רבי מאיר הסובר שחייבים גם על חיה שאין במינה ניצוד.

סעיף ח | שמונה שרצים

המשנה בדף קז (עמוד א) אומרת שלשמונת השרצים המוזכרים בתורה יש דין מיוחד: הצד והחובל בהם חייב תמיד, לעומת שאר השרצים שחייב על הצידה רק אם צד אותם לצורך, ושלא לצורך פטור. הגמרא מבארת שרבי שמעון הוא זה שפוטר בצידה שלא לצורך בשאר השרצים ומדין משאצל"ג, ולרבי יהודה חייב.

טור ושו"ע: בשמונת השרצים חייב תמיד על צידה שלהם. בשאר השרצים רק כשצד אותם לצורך חייב, ושלא לצורך פטור (ולרמב"ם חייב אפילו כשצד אותם שלא לצורך, כי סובר שמשאצל"ג חייב).

❖ בראשונים הוזכרו שלושה הסברים מה החילוק בין שמונה שרצים לשאר השרצים לעניין צידה:

א. תוס': לשמונת השרצים יש עור (כמו שנזכר בגמרא לעניין חבלה בהם), ולכן כשצד אותם בסתם ניתן להניח שמתכוון לעור שלהם, ונחשב צידה לצורך. לשאר השרצים אין עור ולכן אם אין צורך מסויים שבשבילו הוא צד - פטור (מדין משאצל"ג).

הערות

²⁰⁸ בביאור הלכה בסעיף ח (ד"ה או סתם) מבאר שההיתר בצידת מזיקים שאינם ממיתים בסתם הוא דווקא כשנשיכתם קשה או שעומדים לנשוך אותו כעת, אך אם נשיכתם קלה - אסור לצוד אותם בסתם, אלא רק כשיש לו כוונה מפורשת שלא יזיקו אותו.

²⁰⁹ יש להעיר שלשאר הפוסקים נחש מוגדר במינו ניצוד (משנ"ב ופמ"ג עפ"י כל האחרונים).

ב. רש"י: שמונת השרצים מוגדרים שבמינם ניצוד, ואילו שאר השרצים מוגדרים אין במינם ניצוד. בשאר השרצים יש כאן משאצ"ג (דבריו דורשים ביאור: אם החילוק הוא משאצ"ג - גם בשמונת השרצים אם אינו מתכוון לצוד מותר, ואם החילוק הוא ששאר השרצים אין במינם ניצוד - למה כשצד אותם לצורך חיוב? הרי אין חיוב תורה כשאינן במינם ניצוד! וע' בהערה²¹⁰).

ג. ר"ן: שמונת השרצים לא רגילים להזיק, ולכן כשצד אותם בסתם ניתן להניח שעושה זאת לצורך. שאר השרצים רגילים להזיק, ולכן כשצד אותם בסתם נראה שכוונתו כדי למנוע את הנזק, ומותר מדין משאצ"ג²¹¹ (ולשיטתו, לכל שרץ שלא רגיל להזיק יש דין של שמונת השרצים - פמ"ג).

⊙ חבלה בשרצים (ב"י וביאור הלכה)

כפי שהוזכר בתחילת הסעיף, המשנה מחלקת גם לעניין חבלה בין שמונת השרצים לשאר השרצים. הגמרא שם מבארת שהחילוק בין שמונת השרצים לכל השאר הוא שלשמונת השרצים יש עור ולשאר השרצים אין עור. רש"י ביאר עפ"י הגמרא שמשמעות החילוק היא שבשמונת השרצים אם היכה אותם עד שנצרר הדם מתחת לעור - חייב, אפילו כשהדם לא יצא החוצה, ולעומת זאת בשאר השרצים אם הדם רק נצרר ולא יצא - פטור²¹².

חשוב להדגיש שהדיון על חובל לא קשור למשאצ"ג. לכן גם הרמב"ם מסכים שדווקא החובל בשמונת השרצים חייב כשנצרר הדם, ובשאר השרצים פטור.

טור ושו"ע: בשמונת השרצים חייב אם עשה בהם חבורה ואפילו אם נצרר הדם ולא יצא. בשאר השרצים חייב רק אם יצא דם.

⌋ חיוב חובל הוא רק כשיש לאדם צורך בחבלה - רוצה לתת לכלב את הדם שיצא, להחליש את השרץ בזה שעושה בו חבורה וכן הלאה. אם אין לאדם צורך בחבלה פטור מדין מקלקל, אך אסור מדרבנן (משנ"ב עפ"י הפוסקים).

⊙ משום מה חובל חייב (ביאור הלכה)

ישנן שלוש שיטות בראשונים משום מה חובל חייב:

⬅ **רמב"ם:** משום מפרק שהיא תולדה של דש, כי הדם נעקר ממקום חיבורו ויוצא החוצה.

⬅ **רש"י, רשב"א, רמב"ן, ריטב"א ומאירי:** משום נטילת נשמה שהיא תולדת שוחט, כי בהוצאת הדם ממקום אחד נוטל את הנשמה של אותו מקום.

⬅ **רש"י ורשב"א:** בנוסף לנטילת נשמה, לפעמים מתחייב גם משום צובע, אם הדם צבע את העור.

⌋ ישנם שלוש נפק"מ בין דעת הרמב"ם ובין שאר הראשונים:

א. האם יש שיעור לחובל: לרמב"ם רק אם יצא דם כשיעור גרוגרת (שהוא שיעור החיוב בדש), ולשאר הראשונים חייב בכלשהו מדין נטילת נשמה.

ב. החובל לאחר מיתה: לרמב"ם גם החובל לאחר מיתה חייב אם יצא דם, ולשאר הראשונים פטור (אך אפשר שמשום צובע יתחייב גם לאחר מיתה).

הערות

²¹⁰ ניתן ליישב את דברי רש"י עפ"י יסוד של התוס' ר"ד (בעמוד ב): גם בחיה שאין במינה ניצוד, אם צד אותה לצורך מסויים - חייב מהתורה על הצידה. אם נאמר שרש"י מסכים לדבריו, החילוק ברור - שאר השרצים מוגדרים שאין במינם ניצוד, ובכל זאת אם צד אותם לצורך חיוב (הערות שוטנשטיין כאן בשם אחרונים).

²¹¹ לפי דברי הר"ן האלו יוצא שהצד בסתם הכוונה שצד כדי שהרמשים לא יזיקו אותו. לפי זה, צריך להבין מדוע בסעיף ז השו"ע פסק שמותר לכתחילה לצוד רמשים כדי שלא יזיקו, וכאן פסק שאסור מדרבנן. ניתן ליישב את הר"ן בכמה צורות:

א. ברמשים שנשיכתם קשה או שבאים להזיק כעת מותר לכתחילה לצוד כדי שלא יזיקו. ברמשים שנשיכתם קלה אסור מדרבנן.
ב. כשמתכוון שהרמש לא יזיק - מותר לכתחילה, אפילו אם צריך לצוד אותו בשביל זה. אם מתכוון גם שלא יכיש וגם לצוד - אסור מדרבנן.

לדעת הרמב"ם הסובר שבסעיף ז' הדין שמותר לצוד מזיקים כדי שלא יכישו, ובסעיף ח סובר שיש חיוב אם צד שלא לצורך - החילוק הוא בשאלה מה כוונתו: כשמתכוון רק להינצל מהנשיכה מותר כי נחשב מתעסק, אך כשצד אותם בסתם או למטרה אחרת, אי אפשר להגדיר אותו כמתעסק, וחייב אפילו אם זו משאצ"ג. (ביאור הלכה ד"ה או סתם וד"ה ולהרמב"ם חייב).

²¹² משום שבשאר השרצים העור שלהם דק ואפשר שיתקבץ מתחתיו דם שבמשך הזמן יחזור למקומו. לשמונת השרצים יש עור עבה, ואם רואים מבעד לעור דם - בוודאות הדם לא יחזור למקומו, ולכן חייב (משנ"ב עפ"י הרמב"ם בפירושו המשנה, רש"י ועוד).

ג. המקיז דם לרפואה: לרמב"ם נחשב משאצל"ג, שהרי אינו צריך את הדם, ולשאר הראשונים חייב כי נטל את הנשמה מאותו מקום, ולא משנה מה קרה עם הדם שיצא (למעשה אין נפק"מ מעשית בזה, כי דעת הרמב"ם לחייב גם במשאצל"ג).

סעיף ט | צידת והריגת פרעוש

בדף קז (עמוד ב) רבי אליעזר מחייב אדם שצד פרעוש, ורבי יהושע פוטר. הלכה כרבי יהושע, ולמעשה צידת פרעוש בשבת אסורה מדרבנן בלבד.

תוס' ושו"ע: אמנם אסור לצוד פרעוש, אך כשהוא בא לנשוך את האדם מותר לתפוס ולהשליך אותו, כי במקום צער התירו לכתחילה.

ל **רבנו ירוחם ורמ"א:** גם אז, אסור למלול אותו (למעוך אותו קצת כדי להחליש את כוחו) שמא הפרעוש ימות, אלא יזרוק אותו מעליו (אך האליה רבה פסק שמותר למלול גם פרעוש, וכך למד בדברי הר"ן וראשונים נוספים. למעשה אין להקל כדבריו - ביאור הלכה).

❖ צידת הפרעוש שנמצא על הבגד מבפנים (ב"י ומשנ"ב)

◀ **תוס'** בתחילת הדברים, **סמ"ג, סמ"ק הגה"מ, מרדכי, תרומה, רוקח ואו"ז:** אסור. רק כשהפרעוש על הבשר ממש מותר.

☞ כך פסק **שו"ע**, ומשמע שגם הטור (ב"י).

ל האחרונים נחלקו האם רק אחרי שהפרעוש עקץ בפועל (**מג"א וגר"א**), או גם לפני כן (**אליה רבה**, והסתמך על הט"ז שפסק כדעת המתירים).

◀ **תוס'** בהמשך הדברים, **ר"ן ומגיד משנה** בשם תוס' ורשב"א, **ריטב"א, ר"ן**, וכן משמע **מרש"י:** מותר, גם כשהוא לא על הבשר אלא על הבגד מבפנים.

☞ כך פסק **ט"ז**.

☞ **שער הציון:** לכתחילה יש להחמיר, ולמקל יש על מי לסמוך.

❖ **מרדכי** בשם **רב יהודאי גאון:** יש מידת חסידות שלא לצוד פרעוש אפילו כשהוא על הבשר ממש.

◎ הריגת פרעוש (ב"י)

בגמרא שם מוזכר שההיתר הוא רק לצוד פרעוש, אך ההורג אותו חייב. הראשונים נחלקו מה הדין בהריגת פרעוש כדי למנוע ממנו להזיק:

◀ **טור:** גם כשהפרעוש עומד להזיק - אסור להרוג אותו (אלא רק לצוד אותו)²¹³.

☞ כך פסק **שו"ע**.

◀ **רבנו תם:** כשהפרעוש עומד להזיק מותר אפילו להרוג אותו (מכיוון שכוונתו שלא יזיק הוי משאצל"ג, ובמקום צער התירו).

❖ פרעוש המתהווה מעפר (ביאור הלכה ד"ה להרגה)

בגמרא שם מבואר שפרעוש פרה ורבה וההורג אותו חייב. הרמב"ם מפרש שפרעוש נוצר מעפר, ובכל זאת יש חיוב על הריגתו. הרמב"ן חולק וסובר שבכל דבר שלא נולד מפריה ורבייה אין חיוב, ובפרעוש שחייבו מדובר על פרעוש שנולד מפרייה ורבייה:

הערות

²¹³ **הביאור הלכה** (סוף ד"ה ואסור להורגו) מבאר שבמשאצל"ג ובמקום צער הטור מתיר רק לצוד ולא להרוג, מכיוון שבצידה התווספה עוד סברא להקל, שאין במינו ניצוד.

◀ **רמב"ם:** גם דבר שנוצר מהעפר או מפירות חיים יכול להוליד, ויש חיוב על הריגתו. רק כינים ודבר שנוצר מעיפוש לא מוליד וממילא רק אותם מותר להרוג.

כך פסקו שו"ע²¹⁴ וביאור הלכה²¹⁵.

◀ **רמב"ן ורשב"א:** דבר שלא נולד מפריה ורביה לעולם לא יכול להוליד, ולכן מותר להרוג כל דבר שלא נוצר מפריה ורביה (וממילא - מותר להרוג פרעוש הנוצר מעפר).

⊙ הריגת כינה (ב"י, ביאור הלכה ד"ה לא יהרגם)

א. בדף יב (עמוד א) מובאת מחלוקת ב"ש וב"ה האם מותר להרוג כינה בשבת, ולדעת בית הלל מותר. (רש"י מסביר שסיבת ההיתר היא מפני שמלאכת שוחט נלמדה משחיטת האילים במשכן שהיו פרים ורבים, ומכך נלמד שהאיסור להרוג הוא רק בבלי חיים שפרים ורבים - וכינה לא פרה ורבה, אלא נוצרת מבשר האדם).

ב. בהמשך הגמרא שם מובאת מחלוקת ת"ק ואבא שאול בנוגע לאדם הרוצה לפלות כינים מבגדים. לת"ק בזמן שמוציא מותר למלול את הכינים (להחליש את כוחם כדי שלא יחזרו) אך לא להרוג, ולאבא שאול מותר לזרוק אותם אך לא למלול.

ג. רב הונא אומר שלהלכה מולל וזורק וזה כבודו, אפילו ביום חול, ואילו רבה ורב ששת היו הורגים את הכינים.

הראשונים נחלקו מה המסקנה משלושת חלקי הגמרא האלו:

◀ **רש"י, ר"ן, רשב"א ורמב"ם:** יש מחלוקת משולשת בין התנאים: לבית הלל מותר להרוג כינים, לת"ק אסור מדרבנן (ולכן אסור להרוג את הכינים כשמפלא אותם מהבגדים, אך למלול מותר כי לא גוזרים משום איסור דרבנן), ולאבא שאול אסור מהתורה (ולכן אסור אפילו למלול, שמא יהרוג). האמוראים סוברים כמו בית הלל, ולכן הרגו כינים בשבת (אלא שרב הונא אמר שכבודו של האדם הוא לא להרוג אלא רק למלול, בין בשבת ובין ביום חול).

כך פסק ר' חיים צאנז, וכ"כ באליה רבה, אלא שהוסיף שירא שמים יחמיר.

◀ **רא"ש וטור:** מוסכם לכו"ע שמותר להרוג כינים בשבת, כדעת ב"ה. ת"ק ואבא שאול נחלקו דווקא באדם המפליא בגדים, וגזירה משום פרעושים: לת"ק אסור להרוג כינים שמא יבוא להרוג פרעושים, ואבא שאול מחמיר וגוזר שאפילו לא ימלול כינים. רבה ורב ששת שהרגו כינים בשבת - זה דווקא כשהכינים על הראש ולא על הבגדים, שאז אין לגזור משום פרעושים²¹⁶.

כך פסק שו"ע.

❖ הריגת כינה היום (פסקי תשובות, שירת הים, תשובת הרב יצחק בן יוסף באתר ישיבה²¹⁷)

כיום המדע טוען שכינה כן פרה ורבה. האם עדיין מותר להרוג כינה בשבת?

◀ **שבט הקהתי, פחד יצחק, חוות יאיר ותורת שבת:** היום אסור להרוג כינים בשבת.

◀ **האדמו"ר מחב"ד:** גם היום, יש כינים שפרות ורבות ויש שלא. היתר חז"ל הוא דווקא באלה שאינן פרות ורבות.

◀ **מכתב מאליהו, חזו"א, היכל יצחק, גרש"ז, ילקוט יוסף ומנוחת אהבה:** עדיין מותר, לפי קביעת חז"ל (ויש טעמים נוספים).

❖ צידת כינה

הערות

²¹⁴ בתחילת הסעיף שו"ע כתב שההורג פרעוש הנקרא 'ברגות' חייב. 'ברגות' הוא פרעוש הנוצר מעפר - ולכן לרשב"א (ולרמב"ן) מותר להרוג אותו, ואילו לרמב"ם יש חיוב על הריגתו - וכמוהו פסק שו"ע.

²¹⁵ דעת המג"א שחייב כל הריגת רמש הנוצר בפרי רק אם הפרי היה מחובר לקרקע בזמן שהרמש נוצר, כי נחשב כאילו נוצר בתוך העפר. הביאור הלכה חולק עליו וסובר שהעניין הוא האם הוא מוליד או לא.

²¹⁶ בשש"כ בפרק ג (הערה ז) התקשה מדוע מותר אופן שמותר להפלות כינים - הרי יש בכך משום בורר. והביא שני תירוצים:

א. מכיוון שעוסק בנקיון - אינו נחשב ברירה אלא נקיון.

ב. בלשון בני אדם לא מכנים הוצאת כינים בתור ברירה ולכן מותר כי ככה המעשה מוגדר, כמו שמותר לשטוף כלים ולא אומרים שזו ברירת הלכלוך מהכלי.

²¹⁷ <https://www.yeshiva.org.il/ask/105225>

כאמור, ת"ק ואבא שאול נחלקו לעניין הוצאת כינים מהבגדים, שלת"ק מותר כשמולל אם אינו הורג, ולאבא שאול אסור אף למולל שמא יהרוג. משמע שאין איסור עצמי בתפיסת הכינה ומשום צד, אלא רק חשש שמא יהרוג.

במשנ"ב מביא את דברי הרשב"א שהשווה את דין כינה לדין פרעוש, וכתב שכמו שמותר להרוג ולצוד כינה, כך גם מותר להרוג ולצוד פרעוש, והמשנ"ב הביא שחולקים על הרשב"א בהשוואה שעשה בין כינה לפרעוש.

מתוך הדברים נראה שבאופן עקרוני מותר לצוד כינה, ולא רק להרוג אותה.

⊙ ריסוס קוטל חרקים בבית (שירת הים)

◀ **הרב עובדיה, ילקוט יוסף ומנוחת אהבה:** מותר בתנאי שלא מרסס ישירות על החרקים ומשאיר להם חלון לצאת ממנו.

◀ **חזו"א:** רק לצורך קטן או חולה מותר.

◀ **קצות השולחן ואוהל משה:** אסור, יש ודאות שחרקים יהרגו והוי פסיק רישיה.

סעיף י | הריגת מזיקים הממיתים

בדף קכא (עמוד ב) רבי יהושע בן לוי אומר שמותר להרוג את כל סוגי המזיקים בשבת. רב יוסף מקשה עליו מברייטא המתירה להרוג רק חמישה סוגים של מזיקים שממיתים²¹⁸, ומשמע ששאר המזיקים שאינם רגילים להמית אסור. למסקנה רב יוסף מיישב שאם המזיקים רודפים אחריו מותר, ולדברי הכל.

הראשונים נחלקו מה מסקנת הגמרא:

◀ **רש"י, רמב"ם, רי"ף, רא"ש, רמב"ן ורשב"א:** מותר להרוג כל המזיקים שרודפים אחריו משום פיקוח נפש. את חמשת סוגי המזיקים המיוחדים מותר להרוג אפילו כשאינם רודפים אחריו. משום משאצ"ג. לרמב"ם שמשאצ"ג חייב - ההיתר משום פיקוח נפש, כי הם מסוכנים במיוחד.

☞ **כך פסק שו"ע** (ומותר להרוג את חמשת המזיקים אפילו כשבורחים ממנו²¹⁹ - **פמ"ג ומשנ"ב**).

◀ **תוס':** לרבי שמעון מותר להרוג את כל המזיקים אפילו כשאינם רודפים אחריו, מדין משאצ"ג. לרבי יהודה גם אם רודפים אחריו - מותר להרוג רק את חמשת המזיקים ומשום פיקוח נפש, ומזיקים אחרים לא²²⁰. למעשה ר"י פוסק שאת שאר המזיקים יש להרוג רק באופן של לפי תומו, וכדלקמן.

❖ הריגת מזיקים המכאיבים (ב"י, ביאור הלכה ד"ה ואפילו)

הראשונים נחלקו מה הדין במזיקים המכאיבים אך אינם הורגים, כשרודפים אחרי האדם:

◀ **רמב"ם:** אסור להרוג אותם. ההיתר משום פיקוח נפש, ורק כשיש לכל הפחות ספק פיקוח נפש מותר.

◀ **רש"י וסיעתו:** מותר. ההיתר משום משאצ"ג, והתירו במקום צער.

◀ **מג"א:** באופן של לפי תומו מותר אפילו כשאינם רודפים אחרי האדם.

⊙ דריסת מזיקים לפי תומו (ב"י)

בגמרא שם שאלו את רבי ינאי האם מותר להרוג נחש ועקרב, ולמסקנה כשדורס אותם לפי תומו מותר. לפי האמור לעיל, מדובר על מזיקים שאינם רגילים להרוג (כי אם רגילים להרוג מותר להרוג כרגיל), ולמרות שאינם רודפים אחריו - לפי תומו מותר להרוג אותם. הראשונים נחלקו מה הכוונה 'לפי תומו':

הערות

²¹⁸ **הגר"א** כותב שאין בחמשת המזיקים המוזכרים בגמרא משהו מיוחד, אלא הכוונה לכל מזיק שממית, לפי המקום והזמן.
²¹⁹ **בשער הציון** מביא שלרוב הראשונים שההיתר הוא משום משאצ"ג - מותר גם לחפש אחרי מזיקים הממיתים כדי להרוג אותם, ואילו לרמב"ם שההיתר משום פיקוח נפש אסור ללכת לחפש מזיק כזה. במקום שרבים מצויים אפשר שגם הרמב"ם מתיר.
²²⁰ **תוס'** פירש שרב יוסף דיבר על הברייטא (חמשת המזיקים המיוחדים) ובזמן שרודפים אחריו - כי רק אז נחשב פיקוח נפש לעומת זאת, שאר הראשונים הסבירו שרב יוסף דיבר על דברי רבי יהושע בן לוי (מותר להרוג את כל המזיקים), כי בכלם נחשב פיקוח נפש.

◀ **רש"י:** אם בדרך ההליכה של האדם מזדמן לו לדרוך על מזיק - אינו צריך להישמט, אלא דורס עליו ואם המזיק מת אין איסור. ההיתר מדין דבר שאינו מתכוון.

◀ **ר"ן, רמב"ן, רשב"א ורמב"ם:** מותר לאדם להתכוון להרוג מזיק אם עושה זאת באופן שכאילו עושה זאת לפי תומו. מדין משאצ"ג, ודווקא כשעושה זאת באופן שנראה כאילו לפי תומו כי יש לעשות שינוי. לרמב"ם מדין פיקוח נפש, וגם אז יש לעשות שינוי.

📖 כך פסק שו"ע.

1. כמו שמותר לדרוס מזיקים לפי תומו, כך מותר גם לכפות עליהם כלי (אליה רבה, במשנ"ב. לרוב הראשונים מדין משאצ"ג, ולרמב"ם מדין פיקוח נפש).
2. נמלים או שאר שקצים ורמשים שאינם מזיקים אסור להרוג אפילו בדרך הילוכו לפי תומו (אליה רבה, במשנ"ב).
3. אסור להרוג עכביש, ואפילו אם יש סכנה כשהוא נופל לתוך מאכלים - יכול לכסות את המאכלים ואין היתר להרוג. כ"ש שאסור להרוג תולעים שבתוך הפירות וכדו' (משנ"ב).

סיכום הריגת וצידת מזיקים

(על פי סעיפים ז-י)

1. **מזיקים ההורגים** (חמשת המזיקים המוזכרים בגמרא. וכן כל מזיק שודאי ממיט). לכל הדעות מותר להרוג אותם. כולם מסכימים שמותר להרוג אפילו כשאינם רודפים אחריו (או מדין משאצ"ג או מדין פיקוח נפש. לדעת תוס' רבי יהודה אוסר. סעיף י). פשוט שמותר גם לצוד אותם.
2. **מזיקים שאולי הורגים.** אם רודפים אחריו מותר להרוג אותם. אם אינם רודפים אחריו אסור להרוג ממש, ובדרך הילוכו מותר (מחלוקת ראשונים מה מוגדר דרך הילוכו. סעיף י). מותר גם לצוד אותם (אליה רבה בסעיף י).
3. **מזיקים שבדאות אינם הורגים אך נשיכתם כואבת.** לדעת הרמב"ם אסור להרוג אותם, ולשאר הראשונים מותר כשרודפים אחריו (ב"י בסעיף י. והמג"א התיר בדרך הילוכו אפילו כשאינם רודפים). לכל הדעות מותר לצוד אותם (צידת נחש, בסעיף ז. ועיי"ש הסברים מדוע גם הרמב"ם מתיר).
4. **מזיק שנשיכתו לא כואבת** (כדוגמת פרעוש). לדעת הטור והשו"ע אסור להרוג. לדעת ר"ת מותר כשעומד להזיק (סעיף ט). לעניין צידה, כשהוא עומד להזיק מותר לצוד אותו (סעיף ט. הפוסקים נחלקו האם מותר גם כשאינו עומד לנשוך מיד).
5. **כינה ושאר דברים שלא נוצרו מפריה ורביה.** לכל הדעות מותר להרוג אותם כי אין בהם איסור נטילת נשמה (סעיף ט. ונחלקו האם מותר להפלות כינים מבגדים, אולי יש לגזור משום פרעושים). מותר לצוד אותם (שם. כך יוצא ממהלך הגמרא ומדברי הרשב"א).

סעיף יא | דריסה על רוק

בדף קכא (עמוד ב) רב יהודה אומר שכשם שמותר לדרוס על מזיקים לפי תומו, כך גם מותר לדרוס על רוק לפי תומו.

כפי שהוזכר שם, רש"י ור"ן נחלקו מה ההגדרה של 'לפי תומו' - לרש"י רק אם מזדמן בדרך הילוכו במקרה, ולר"ן אפילו אם מכיוון לדרוך על המזיק, כל שעושה זאת כאילו לפי תומו מותר.

הב"י כותב שדריסת רוק שונה מדריסת מזיקים, וברוק מותר דווקא כשאין לו כוונה למרח את הרוק אלא לדרוס בלבד (בדריסת מזיקים אין אפשרות להתכוון לדרוס מבלי להתכוון גם להרוג, ומכיוון שכך התירו באופן של לפי תומו למרות שמתכוון להרוג. בדריסה על רוק יכול להתכוון לדרוס ולא למרח, כי גם שרק דורס מועיל כדי להפחית ממאיסות הרוק ובדריסה לבד אין איסור. לכן התירו באופן של לפי תומו דווקא כשמתכוון רק לדרוס ולא למרח, ואז אפילו אם יצא שמירח - מותר).

שו"ע: אסור לשפשף רוק ברגליים על קרקע מכיוון שמשווה גומות, אך לפי תומו כשאינו מתכוון למרח - מותר למרות שממרח מאיליו, כי אינו מתכוון והתירו משום מיאוס²²¹.

הערות

²²¹ האיסור בסעיף זה הוא רק משום שמשווה גומות, ולא משום ממרח (כי כמו שיוזכר בהמשך, אין איסור ממרח כשרוצה שהרוק ייבלע כולו).

להגדרת 'לפי תומו' לפי השו"ע:

◀ **גר"א:** כשאין לו כוונה למרח כלל. כאן השו"ע פסק כדעת רש"י בהגדרת לפי תומו.

◀ **ביאור הלכה:** כשמתכוון לדרוס ולא למרח (כמו שכתב בב"י).

1. ההיתר לדרוס רוק בדרך הילוכו הוא דווקא כשהרוק מזדמן לו בדרכו (ואז מותר אפילו אם מתכוון לדרוס, כל שלא מתכוון למרח), אך אסור ללכת בכוונה למקום שיש בו רוק כדי לדרוס עליו (**אליה רבה, דרישה ומשנ"ב**).
2. **מירוח על רצפת אבנים.** לדעת רמ"א שבסימן שלז (סעיף ב) סובר שיש איסור להשוות גומות גם על רצפה מרוצפת - הדין כאן נוגע גם לרוק הנמצא על רצפה. לשו"ע שם שמתיר - מותר (**משנ"ב**).
3. **מירוח על ספסל.** לכו"ע מותר. לא שייך להשוות גומות, וגם אין איסור מירוח כי מירוח הוא כשממרח דבר וכוונתו שיתמרח, אך כאן כוונתו שהרוק כולו ייבלע (**מג"א ומשנ"ב**).
4. ההיתר לדרוס על רוק למרות שיש חשש שישפסף ברגלו הוא דווקא במקום שיש מיאוס, ולכן ברוק רגיל היום שאין מיאוס אסור לדרוס אם יש אפילו רק חשש שישפסף (**מג"א**). בליחה היוצאת מהפה או מהאף יש מיאוס ומותר, ובבית כנסת מותר לדרוס אפילו על רוק, כי נוהגים בו כבוד. בבית מרוצף ניתן להקל ברוק (**משנ"ב**).

סעיף יב | בעלי חיים מבויתים

המשנה בדף קז, א אומרת שאדם הצד חיה ועוף שברשותו - פטור. במסכת ביצה (כד, א) הגמרא מביאה ברייתא שהצד אווזים, תרנגולים ויונים פטור, ומסבירה שטעם הדין הוא מכיוון שחוזרים לכלוב שלהם בערב (בנוגע ליונים יש ברייתא אחרת שמחייבת את הצד אותן, ובגמרא מובאים שני חילוקים - או שפטור על צידת בעלי חיים הבאים לכלוב בערב רק כשהאדם גם זה שמאכיל אותם, ויש סוגי יונים שאוכלות בצורה עצמאית, או שפטור על צידת בע"ח החוזרים לכלובם דווקא כשבתוך הכלוב הוא לא מנסים לברוח, ויש יונים שכן בורחות). הראשונים נחלקו מה הדין למעשה בצידת בעלי חיים בייתים:

◀ **הגהות מיימוניות:** מותר לצוד כל בעל חי מבוית, כי מה שכתוב במשנה בשבת שפטור, הכוונה פטור ומותר.

☞ כך פסק שו"ע²²².

◀ **רשב"א ורא"ש:** יש חילוק בין בעלי החיים המבויתים. באווזים ותרנגולים לא שייכת צידה בכלל (וכוונת הברייתא בביצה שפטור על צידתם - הכוונה פטור ומותר), ובשאר בעלי החיים אסור מדרבנן אפילו כשהם מבויתים (ומה שכתוב במשנה בשבת פטור - הכוונה פטור אבל אסור, ובשאר בעלי החיים).

☞ כך פסק גר"א (וכך פירש גם את דעת רמ"א).

◀ **רמב"ם, רמב"ן, ראב"ן ואגודה:** בכל סוגי בעלי החיים המבויתים יש איסור דרבנן על צידתם (פטור במשנה ובברייתא היינו פטור אבל אסור)²²³.

☞ כך פסקו רמ"א ומשנ"ב.

1. בבעלי חיים מבויתים שבכלל לא מנסים לברוח אלא נעמדים מיד כשרוצים לתפוס אותם - לכו"ע אין איסור צידה (**חיי אדם**, במשנ"ב).
2. אותו הדין יש לבהמות גדולות - סוס ופרה, מכיוון שאינם רגילים להישמט כלל אין בהם איסור צידה בכלל (**מג"א, גר"א, משנ"ב** ועוד).
3. גם כשאין בבעל חי משום צידה - אסור לטלטל אותו בידיים, מדין מוקצה, אלא יבריא אותם לתוך הכלוב וינעל (**ט"ז, תוספת שבת ומשנ"ב**, וע' בסימן שח, לט לעניין טלטול בעלי חיים).

הערות

²²² האחרונים נחלקו בהבנה כיצד השו"ע למד את דבריו מדברי ההגהות מיימוניות. ע' בשער הציון ס"ק פא בשם הגר"א, וכו"כ המג"א. מאידך, הפרי מגדים פירש באופן שונה מהם (ולענ"ד דברי הפמ"ג מסתדרים יותר. ע' בהגהות והערות על הטור בהערה נה).

²²³ בביאור הלכה (ד"ה ויש אומרים) הביא את השיטות השונות, וכתב שדעת הרוקח, רבנו ירוחם ויראים אינה ברורה - אפשר שסוברים שבכל בעלי החיים יש איסור דרבנן, ואפשר שסוברים שבתרנגולים ואווזים מותר.

4. מכיוון שיש איסור (לדעת רמ"א) בצידת בעלי חיים מבויתים - אסור להעביר אותם ממקום מחוסר צידה למקום שאינו מחוסר צידה (מבית גדול לכלוב. **משנ"ב**). אם כוונתו רק כדי למנוע מהם להזיק לבית - יש להקל (כי יש פה משאצ"ג ומכיוון שהוא מבוית גם אינו מחוסר צידה, ובמקום הפסד מותר לגמרי. אך ניתן להקל רק בחיות שרגילות לשוב בערב, ובחיות חדשות שלא הורגלו לכך אין להקל. **ביאור הלכה**).

5. בעל חי מבוית שנכנס מעצמו לכלוב - מותר לנעול אחריו, אך אם הוא חדש ולא הורגל לבית אסור (**משנ"ב** עפ"י המשאת בנימין).

6. אם בעל החי יצא החוצה וחושש שיגנבו אותו, מותר לצוד אותו ע"י גוי ואין למחות בידי קטנים שצדים אותם (**חיי אדם ומשנ"ב**) בבית גדול מותר בצורה הזאת אפילו בבעל חי חדש שלא הורגל לבית (**משנ"ב** בשם מג"א).

♦ הגדרת בעל חי מבוית (משנ"ב וביאור הלכה)

כאמור, בגמרא בביצה מבואר שאם בעלי החיים חוזרים לכלובם בערב - אין בצידה שלהם איסור תורה. **משנ"ב:** אין איסור לצוד בעלי חיים מבויתים מכיוון שהם מתורבתים והורגלו לבית, וממילא יחזרו בערב לבית ונוח לתפוס אותם. מכיוון שכך - גם כשהם בחוץ הוא ניצודים ועומדים (אך לדעת רמ"א עדיין יש בצידה שלהן איסור דרבנן, כאמור).

ל בעל חי חדש שלא התרגל לבית:

◀ **משאת בנימין ומג"א:** עוף חדש שלא התרגל לבית גם לא יחזור בערב, ולכן אינו נחשב מבוית ויש בו איסור צידה מהתורה.

◀ **חמד משה:** גם בעוף חדש אין איסור צידה, מכיוון שגם אם לא יחזור לכלוב כאן - יחזור לכלוב במקום אחר.

ל גם לדעת המשאת בנימין אם קנה את העוף ממישהו המתגורר בסמיכות לו לא שייך בו איסור צידה, ומה שאסר הוא כשהבעלים הקודמים של העוף אינו גר בסמוך (**ביאור הלכה**).

♦ בעל חי חדש שהתרגל להיות בתוך הבית אך לא יצא עדיין החוצה, ואם יצא לא יחזור בערב - בתוך הבית יש לו דין של מבוית, ומחוץ לבית יש לו דין של בעל חי רגיל (**ביאור הלכה**).

◎ בעלי חיים שמרדו (בי"י)

בירושלמי (יד, א) מובא שאם חיה שברשות האדם מרדה - הצד אותה חייב. כדברי הירושלמי פסקו הרשב"א, מגיד משנה ורבנו ברוך ממגנצא (שהובא בהגהות מיימוניות).

רמ"א: כל בעלי החיים שברשות האדם ומרדו - הצד אותם חייב חטאת (וגם השו"ע מסכים לכך - **משנ"ב**).

ל **משנ"ב:** 'מרדו' היינו שברחו מרשותו לגמרי וצריך לבקש תחבולות כדי לתפוס אותם, וגם אינם חוזרים לכלוב בערב.

♦ היתרים בצידת בעל חי מבוית

א. לדעת שו"ע מותר לצוד כל בעל חי מבוית, ולדעת הגר"א רק אווזים ותרגולים (כל עוד בעלי החיים אינם מורדים), לרמ"א אסור.

ב. אם בעל החי אינו נשמט כלל כשבאים לתפוס אותו - לכו"ע מותר (**חיי אדם ומשנ"ב**).

ג. כשיש תרי דרבנן ובמקום הפסד. דהיינו אם כוונתו רק למנוע נזק ואין לו כוונה לצוד (והוי משאצ"ג), ואיסור הצידה מדרבנן כי הן מבויתות (**ביאור הלכה**). דווקא בבעלי חיים שהורגלו לשוב לכלובם בערב).

ד. כשחושש שבעל החי יגנב, מותר לצוד ע"י גוי ואין למחות בקטנים הצדים אותו. בבעל חי חדש דווקא כשגם בתוך הבית הוא עדיין מחוסר צידה (**משנ"ב**).

סימן שיז | מלאכת קושר

הקדמה

א. הגדרת מלאכת קושר: יצירת קשר. ויש אומרים שההגדרה היא חיבור שני דברים באמצעות קשירה²²⁴. (מלאכת בונה היא חיבור דברים קשים שיהיו כאחד, מלאכת תופר היא חיבור דברים רכים שיהיו כאחד, ומלאכת קושר היא חיבור דברים מבלי שיתאחדו. פנה"ל).

ב. יש ארבעה סוגי קשרים. על אחד חייבים מהתורה, השני אסור מדרבנן, השלישי מותר והרביעי כלל אינו נחשב קשר. בנוגע לשלושת הראשונים נחלקו הראשונים מהן ההגדרות - רק משך הזמן או גם סוג הקשר. **סעיף א.** קשר עניבה כלל אינו נחשב קשר²²⁵. **סעיף ה.**

ג. הראשונים נחלקו במחלוקת בסיסית האם החיוב מהתורה נקבע על פי משך הזמן שהקשר יחזיק בלבד או גם לפי איכות הקשר, וממילא גם מתי אסור מדרבנן ומתי מותר. שו"ע פוסק כדעת הרמב"ם שגם איכות הקשר משמעותית, ורמ"א מחמיר כשתי השיטות (סעיף א).

ד. כאמור, לכל הדעות תלוי כמה זמן רגילים להשאיר את הקשר (והאחרונים נחלקו האם הדבר תלוי בדעת הקושר או בדרך בני אדם. סעיף א). כשאדם אומר בפירוש מה הוא מתכוון הדבר נקבע לפי מה שאומר, וכשאינו אומר בפירוש אלא קושר באופן שמסתמא לא ישאיר לזמן ארוך - הדבר תלוי בסוג המעשה שעושה (סיכום הדינים בסוף סעיף ז).

ה. במקום מצווה או צורך - ניתן להקל ולקשור או להתיר קשר האסור מדרבנן (שש"כ טו, נה, ובהערה שם).

סעיף א | קשר העומד להתקיים

המשנה בדף קיא (עמוד ב) אומרת שהקשר שחייבים עליו מהתורה הוא קשר הגמלים וקשר הספנים. בגמרא (ק"ב, א) מבואר שיש שלוש רמות: קשר שחייב עליו חטאת, קשר שאסור מדרבנן וקשר שמותר לכתחילה. הגמרא גם מפרטת איזה סוג קשר בקשירת סנדלים נכלל בכל רמה: על קשר של האומן שיוצר את הסנדל חייב מהתורה, קשר שתלמידי החכמים עושים ברצועות הסנדל אסור מדרבנן, וקשר של בני מחוזא (שמתיירים את קשרי הסנדל כל יום) מותר לכתחילה. הראשונים נחלקו מה כוונת ההגדרות המובאות בגמרא:

◀ **רש"י, רא"ש וטור:** השאלה היא לכמה זמן רגילים להשאיר קשר כזה. בקשר שרגילים להשאיר לעולם חייב מהתורה, בקשר שמשאירים זמן בינוני אסור מדרבנן, ובקשר לזמן קצר מותר.

◀ **רי"ף ורמב"ם:** השאלה היא לכמה זמן רגילים להשאיר בנוסף מה איכות הקשר. על קשר של אומן שנשאר לעולם חייב מהתורה, קשר של הדיוט שנשאר לעולם אסור מדרבנן (וכן קשר של אומן לזמן מועט - ב"י), קשר של הדיוט לזמן קצר מותר²²⁶.

כך פסק שו"ע.

מדברי **רמ"א** נראה שהחמיר כמו שתי השיטות (בהתחלה הביא את דעת רש"י, ולאחר מכן כתב שנוהגים שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים אחד על גבי השני, מכיוון שאנו לא בקיאים מה מוגדר קשר אומן - ורק לדעת רי"ף יש משמעות לקשר המוגדר קשר אומן).

1. לדעת הרי"ף והשו"ע, קשר שמשאירים זמן ארוך ולא לעולם, והוא מעשה הדיוט - מותר לכתחילה (**פמ"ג, מחצית השקל וביאור הלכה**) יש הסוברים שלדעת הרי"ף והשו"ע הדבר אסור מדרבנן (**שלטי גיבורים ותהילה לדוד**).

2. גם אם הקשר אינו מהודק ואדם יכול להתיר אותו ביד אחת - אם אינו נותר מעצמו נחשב קשר של קיימא (**משנ"ב**).

הערות

²²⁴ יש להעיר שגם יצירת קשר בחוט אחד אסורה, כפי שיובא בסעיף א, ולכן יש קושי לומר שמדובר על חיבור דברים. ע' בארחות שבת פרק י הערה א.

²²⁵ יש מחלוקת בהגדרת קשר עניבה, האם הוא מוגדר כקשר אלא שהוא מותר, או שכלל אינו נחשב קשר. ע' בפנה"ל (יג, טו).
²²⁶ האחרונים הביאו שלוש נפק"מ בין שיטת רש"י לשיטת הרי"ף: א. קשר לזמן ארוך שאינו מעשה אומן - לרש"י חייב ולרמב"ם אסור. ב. קשר לזמן בינוני שאינו מעשה אומן - לרש"י אסור ולרמב"ם מותר. ג. קשר לזמן קצר שהוא מעשה אומן - לרש"י מותר ולרמב"ם אסור.

3. כפי שהוזכר, רמ"א חשש לדעת רי"ף ורמב"ם ולכן אסר לעשות קשר כפול שמא קשר כזה נחשב קשר אומן. האחרונים הביאו שמותר לעשות קשר כפול כשהוא רפוי, כגון בקשירת מטפחת ראש (ארחות שבת ומנוחת אהבה, בשם אחרונים).

© מספר הימים שהקשר צריך להחזיק (ב"י)

כאמור, לרש"י וסיעתו ההגדרה היחידה שקובעת היא משך הזמן שהקשר מחזיק. גם לדעת הרי"ף והשו"ע יש משמעות למשך הזמן, אלא שסוברים שיש הגדרה נוספת, איכות הקשר.

הראשונים והאחרונים נחלקו איזה קשר מותר לכתחילה, מה אסור ומה חייב:

◀ **ב"י** (בדעת הטור) **ומרדכי**: קשר שלא יתקיים יותר משבוע מותר. (עד חודש אסור מדרבנן, ולמעלה מחודש - חייב. **ב"י** בדעת הטור).

◀ **כל בו, הגהות מיימוניות ושיבולי הלקט** (וכן **ט"ז** בדעת הטור): קשר שמתקיים פחות מיום אחד מותר. (כל שהזמן של הקשר קצוב אסור מדרבנן, וכשהקשר אמור להישאר לעולם - חייב. **ט"ז**).

דעות נוספות שהובאו בב"י:

◀ **מהר"י אבוהב** בשם **רבנו פרץ**: קשר שמתקיים עד יום אחד מותר. עד שבעה ימים אסור מדרבנן, ולמעלה משמונה ימים - חייב.

◀ **רבנו ירוחם**: קשר שמתקיים עד שלושה ימים מותר. בנוגע לשאלה מתי אסור מדרבנן ומתי כבר חייב יש מקום להסתפק בשיטתו (מצד אחד כתב שבשבויעיים פטור, ומצד שני שבחצי שנה חייב. צ"ע מה סובר בפרק הזמן שבין לבין).

✍ **ביאור הלכה** (סעיף ד, ד"ה שאינם): למעשה גם בקשר ליותר מיום אחד ניתן להתיר.

❖ קשר לזמן – לפי דעת האדם או לפי סוג הקשר (ביאור הלכה)

פשוט לכל הדעות שבהגדרת קשר לעולם לא הולכים אחרי הזמן בפועל שהקשר החזיק מעמד, והאחרונים נחלקו האם הולכים אחרי דעתו של הקושר או לפי הדרך שרגילים לקשור קשר כזה:

◀ **ט"ז, פמ"ג ורעק"א**: הגדרת הקשר נקבעת לפי דעתו של הקושר בלבד (וממילא לדעת הרא"ש, אם הקשר בד"כ לא מחזיק מעמד ובכל זאת כוונתו שיחזיק לעולם - חייב עליו).

◀ **ביאור הלכה ובית מאיר**: הגדרת הקשר נקבעת לפי הדרך שרגילים לקשור קשר שכזה (והקשה על שיטת ה"ט"ז, שלא ייתכן שאדם יקשור קשר גמור ויפטר רק בגלל שכוונתו שהקשר יחזיק לזמן מועט. הביאור הלכה הסכים שאם כוונת האדם שהקשר יחזיק מעמד לזמן ארוך - אסור מדרבנן, גם כשלא רגילים לקשור כך).

❖ קשר אומן – חוזק או חוכמה? (מעייני המקום²²⁷ ושש"כ)

הפוסקים נחלקו בשאלה מה מוגדר קשר אומן. מדברי הרי"ף משמע שקשר אומן הוא קשר מעולה, אך עדיין יש מקום לברר מה הכוונה מעולה - האם מדובר על קשר חזק או על קשר משוכלל:

◀ **שלטי גיבורים, מג"א וט"ז**: קשר אומן הוא קשר חזק מאוד (הם אסרו אפילו קשר כפול, שודאי אין בו חכמה וכל אדם יודע לקשור אותו, אלא שהוא חזק).

◀ **ביאור הלכה ושש"כ**: קשר אומן הוא לא קשר חזק, אלא קשר שלא ניתן (יכול להיות רפוי, אך כל שלא יפתח נחשב קשר אומן)²²⁸.

◀ **טל חיים**: קשר אומן הוא קשר משוכלל שאומנים יודעים לקשור²²⁹.

הערות

²²⁷ <https://www.yeshiva.org.il/midrash/33712>

²²⁸ ובמעייני המקום (סיכומי סוגיות במסכת שבת, הרב יאיר וסרטייל) הסתפק האם הביאור הלכה נוקט כך רק בדעת ה"ט"ז הסובר שהעניין בקשר אומן הוא החוזק, והביאור הלכה עצמו סובר שהעניין הוא קשר משוכלל, או שגם הביאור הלכה סובר כך בעצמו. והביא ראיות לשני הצדדים.

²²⁹ בארחות שבת ובאשמרה שבת כתבו שדעת הרי"ף והרמב"ם שקשר אומן הוא קשר איכותי, אלא מכיוון שאנו לא יודעים מה מוגדר קשר איכותי יש להחמיר גם בכל קשר חזק (כלומר, הסוברים שיש לאסור כל קשר חזק עושים זאת בתורת חומרה).

⊙ קשר בחוט אחד (ב"י, רמ"א וביאור הלכה)

סמ"ג ומרדכי (בשם ה"ר פורת): יש קשרים שמחזיקים גם בקשירה בודדת, ולכן העושה קשר אחד בחוט בודד (ולא מחבר שני חוטים שונים) - נחשב קשר של קיימא.

☞ **כך פסק רמ"א** (ונחשב קשר של אומן, כי דינו כמו קשר כפול ורמ"א כתב שיש לאסור כל קשר כפול מחשש שמא הוא קשר של אומן. **משנ"ב**).

⤵ וכן בקושר חוט תפירה לבדו, כבר בקשר אחד אסור (**מהרא"ש**).

⊙ קשירה לצורך מצווה (ב"י)

בדף קנז (עמוד א) מבואר שמותר לקשור בשבת לצורך מצווה. רש"י שם מבאר שמותר לקשור קשר שאינו של קיימא לצורך מצווה, למרות שבד"כ הוא אסור מדרבנן.

טור ושו"ע: לצורך מצווה מותר לקשר קשר שאינו של קיימא, למרות שבד"כ אסור מדרבנן.

⤵ **בית מאיר**: לדעת רש"י, תוס' וברטנורא אפילו קשר של מצווה אסור (והם חולקים על רמב"ם, טור ושו"ע שהתירו).

⊙ מתיר שלא על מנת לקשור (ב"י וביאור הלכה ד"ה דינו כמו)

◀ **רמב"ם, רש"י, סמ"ג ועוד**: חייב על מתיר גם כשאינו על מנת לקשור. מכיוון שיש תיקון בהתרת הקשר - נחשב כאילו מתיר על מנת לקשור וחייב מהתורה. **ביאור הלכה** (משמע שמדבריו שאם מתיר ללא כל צורך - אין בכך חיוב מהתורה).

☞ **כך פסק ביאור הלכה**.

◀ **רא"ש**: החיוב על מתיר הוא דווקא כשמתיר על מנת לקשור. כי מלאכת מתיר במשכן הייתה על מנת לקשור. (אם התיר שלא על מנת לקשור אסור מדרבנן - **ב"י**).

☞ נראה שכך סובר **הב"י**²³⁰.

סעיף ב | החזרת רצועות שנשמטו

בגמרא (מח, א) מוזכר שאסור להכניס מוכים חדשים לתוך כריות בשבת, אבל אם המוכים כבר היו בתוך הכרית בעבר מותר להחזיר אותם לשם.

בתוספתא (יב, יד) מובא שאם נשמטה לאדם רצועת הסנדל מותר לו להחזיר אותה בתנאי שלא יקשור. הראשונים נחלקו האם גוזרים ואוסרים את הכנסת הרצועה שמא יבוא לקשור, או שרק הקשירה בפועל אסורה ומותר להחזיר את הרצועה כל שאינו קושר:

◀ **תוס' ורא"ש**: אם רגילים לקשור את הרצועה - אסור בכלל להחזיר אותה למקומה, שמא יבוא לקשור.

☞ **כך פסק רמ"א**.

◀ **רמב"ם**: אפילו אם רגילים לקשור את הרצועה - מותר להחזיר אותה, כל עוד שאינו קושר בפועל.

☞ **כך פסק שו"ע**²³¹.

❖ **מג"א ומשנ"ב** [וכבר תוס' הזכיר זאת, מתוך דברי הגמרא]: אסור להכניס רצועות לנעל חדשה משום תיקון כלי. כמו כן, גם הכנסת רצועה חדשה לנעל ישנה אסורה (משנ"ב בשם אליה רבה).

הערות

²³⁰ הביאור הלכה לומד שיש חיוב על מתיר בלי לקשור מתוך סימן שמ, יד. שם למד שגם בקורע חייב אפילו כשאינו על מנת לתפור משום שיש תיקון בעצם הקריעה שלו. מאידך, הב"י אצלנו בסעיף ג נוקט שאין חיוב על קורע אלא רק כשהוא על מנת לתפור - וממילא נראה שכך יסבור גם בענייננו.

²³¹ **הלבוש והמאמר מרדכי** מבארים שהרמב"ם לשיטתו הסובר בסעיף א שחיוב תורה בקושר הוא רק בקשר אומן, וכאן שהרגילות היא לא לקשור קשר אומן בכל מקרה לא יהיה איסור תורה, ולכן אין לאסור את הכנסת הרצועה. מתוך כך מובן מדוע תוס' ורא"ש גוזרים כאן, כי לשיטתם גם בקשר שאינו של אומן, כל שמיועד להישאר באופן קבוע יש בו איסור תורה. שו"ע לשיטתו שפוסק כדעת הרמב"ם, ורמ"א לשיטתו החושש גם לדעת הרא"ש.

ל **שש"ב**: אם הכניס שרוך בצבע שונה או שהכניס שלא לפי סדר החורים, כך שבוודאות יוציא את השרוכים מהנעל בהקדם - מותר.

⊙ החזרת רצועה לנקב רחב (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה ד"ה ודווקא)

תוס' ורא"ש כתבו שההיתר להחזיר רצועה הוא דווקא כשמחזיר לנקב רחב שאין טורח בהחזרתו, אך לנקב צר אסור להחזיר.

הפוסקים נחלקו האם מותר להחזיר לנקב רחב גם במקום שרגילים לקשור את הרצועה:

◀ **הגהות מרדכי, מרדכי ואגודה**: מותר להחזיר. מכיוון שיכול להחזיר את הרצועה בלי טורח גם אין חשש שיבוא לקשור אותה, ופותר בכך גם את חשש תיקון כלי וגם את חשש קושר.

☞ כך פסק רמ"א.

◀ **תוס' ורא"ש**: אסור להחזיר. התועלת בנקב רחב היא רק כדי שלא יהיה כאן תיקון כלי, אך עדיין יש חשש שיבוא לקשור.

☞ כך פסקו **מג"א, ט"ז** (וכתבו שיש טעות סופר ברמ"א ואף הוא סובר כך) ו**משנ"ב**.

סעיף ג | התרת קשר זמני

בגמרא שם מובא שמותר להתיר קשר שהכובסים עושים בבית הצוואר של הבגד, אך אסור ליצור פתח כזה לכתחילה, ובהמשך מבואר שהפותח בית צוואר חייב חטאת. רש"י מסביר שהחיוב בפתיחת בית צוואר הוא משום מכה בפטיש.

טור ושו"ע: מותר להתיר קשר שאינו של קיימא שהכובס קשר בבגד²³², אך אסור לפתוח חור חדש משום תיקון כלי (וכן אם האומן יצר קשר קבוע או תפר את פתח הבגד - אסור לפתוח בשבת, משום תיקון כלי. **רבנו ירוחם ורמ"א**).

⊙ לפרום תפירה לזמן (ב"י)

◀ **רבנו ירוחם, תוס', ריב"א והגהות מיימוניות**: גם אם תפר מתוך כוונה שיפרום את התפירות תוך זמן קצר - אסור, כי אין חילוק בין תפירה לזמן ותפירה שאינה לזמן.

☞ נראה שכך פסק **שו"ע**²³³.

◀ **רבנו יואל וראבי"ה**: כשתופר לזמן קצר מותר לפרום, מכיוון שאינו עשוי להתקיים (ואין להקל בפני עם הארץ - ב"י).

☞ נראה שכך פסק **רמ"א** (אך הוסיף שאין להקל בפני עם הארץ, כדברי הב"י)²³⁴.

א. אם רצועות הבגד נקשרו מאליהן ואין דרך להתיר את הקשר אלא רק לחתוך אותן - מותר לחתוך בשבת, כי בעקבות כך שאי אפשר להתיר אותן כבר לא נחשבות כקשר **יום של שלמה**, במשנ"ב²³⁵. לכאורה לשיטתו כל הדין בכל קשר שאי אפשר להתיר, ויש לעיין האם הדבר נקבע לפי היכולת של האדם עצמו או בצורה אובייקטיבית.

ב. כל קשר שעשוי לזמן מוגבל ואינו אסור מהתורה - במקום צורך גדול ניתן לבקש מגוי לקשור ולהתיר (**משנ"ב** בשם האחרונים).

הערות

²³² **הלבוש** מבאר שההיתר הוא מכיוון שהאומן קושר רק לזמן מועט, עד שיגיע לבית. אמנם, דעת **הט"ז** להחמיר ולאסור להתיר את הקשר אלא אם כן מתירים ביום שבו האומן קשר. **משנ"ב**.

²³³ בסימן שמ, ז, שאסר להדק בגדים באמצעות חוט שמתהדק, למרות שזאת תפירה לזמן. כך כתב בדעתו **האור לציון** (חלק ב, כט, ה).

²³⁴ אמנם כאן כתב בתור סתם את דעת המחמירים ורק בתור יש אומרים את המתירים, אך בדרכי משה בסימן שמ (סעיף ב) כתב שנהגו להקל ובנוסף כאן נראה שנטה לדעת המתירים כי הוסיף שאין להקל בפני עם הארץ, וכך כתב בדעתו **האור לציון** (שם).

²³⁵ המג"א למד מדברי היש"ש שגם אין בחיתוך כזה משום מכה בפטיש, משום שרק בחיתוך או התרת קשר שיצר אומן יש מכה בפטיש, ובקשר שנוצר באופן אחר אין משום מכה בפטיש.

סעיף ד | קשירת חבל דלי

המשנה בדהף קיג (עמוד א) מביאה שלכל הדעות מותר לקשור דלי באמצעות אבנט, והתנאים נחלקו האם מותר לקשור גם באמצעות חבל. לחכמים אסור ולרבי יהודה מותר. בגמרא מבואר שמדובר על חבל יקר (חבל גרדי) שאין חשש שהאדם ישאיר מחובר לדלי באופן קבוע, והמחלוקת היא האם גוזרים בחבל גרדי משום חבל רגיל - לחכמים גוזרים, ולרבי יהודה לא גוזרים.

בהמשך הגמרא האמוראים אומרים בשם רבי יוחנן שמותר לקשור חבל גרדי מצד אחד לפרה ומצד שני לאבוס, ולמרות שבחבל רגיל יש חשש שישאיר את אחד הצדדים מחובר באופן קבוע - בחבל גרדי אין חשש.

אם כן, לכאורה יוצא שרבי יוחנן פסק כרבי יהודה ולא גוזרים בחבל גרדי משום חבל קבוע, וכך כתב תוס' בהסברו הראשון. בהסברו השני כתב שאפשר שבפרה ואבוס גם חכמים מסכימים שמותר - כי גם בחבל רגיל לא שכיח שישאירו אותו שם באופן קבוע.

יש הבדל עקרוני בין דין קשר גרדי למחלוקת בסעיף א - בסעיף א מדובר על מצב שאנשים רגילים לקשור בכוונה מוצהרת להתיר את הקשר תוך זמן קצר, ולכן לכו"ע אם קושר לזמן קצר (וקשר הדיוט) מותר. כאן מדובר שקושר בסתם אך זהו חבל גרדי, ולכן גם כשקושר קשר הדיוט לזמן קצר הרמב"ם אוסר²³⁶. הראשונים נחלקו כיצד נפסק:

◀ **טור:** מותר לקשור חבל גרדי לדלי, ולא גוזרים שמא יקשור חבל רגיל (כי רבי יוחנן פסק כרבי יהודה והלכה כמותו - כמו התירוח הראשון בתוס').

◀ **רמב"ם ורבנו ירוחם:** אסור לקשור שום חבל, אלא רק באמצעות אבנט וכדו' (הלכה כחכמים, ורבי יוחנן שהתיר בחבל גרדי דבר רק במקרה נקודתי - כמו התירוח השני בתוס'). אפילו כשכוונתו לקשור לזמן קצר אסור לקשור בחבל - משנ"ב²³⁷.

◀ **רשב"א, מגיד משנה, ר"ן ורבנו ירוחם:** האיסור הוא דווקא בדליים הקבועים בבור, אך היום לא משאירים את הדליים בבור באופן קבוע ומותר לקשור אותם אפילו בחבל רגיל²³⁸.

📌 כך פסק שו"ע.

❖ באיזה קשר עוסק הסעיף

כאמור, יש הבדל בין סעיף א לכאן, שבסעיף א מדובר על מצב שרגילים להשאיר את הקשר לזמן קצר תמיד, וכאן מדובר על חבל גרדי שבד"כ לא משאירים אותו, אך באופן פחות נחרץ ולכן כאן הרמב"ם אוסר. האחרונים נחלקו בשאלה האם מדובר כאן על קשר הדיוט או קשר אומן. לדעות הסוברות שמדובר כאן על קשר הדיוט ההבדל בין סעיף א לכאן מוכרח (שהרי שם התירו קשר הדיוט לזמן מועט, וכאן הרמב"ם אוסר קשר הדיוט בחבל גרדי). נראה שגם הסוברים שמדובר על קשר אומן מסכימים לחלק בין הסעיפים.

◀ **עולת שבת:** מדובר על קשר אומן, ולכן אסור לקשור שום חבל. בקשר הדיוט מותר מכיוון שלגזור בחבל גרדי משום חבל רגיל כשגם בחבל רגיל זה רק אסור מדרבנן - זאת גזרה לגזרה, ואין סיבה לאסור.

◀ **מגן אברהם, תוספת שבת ומאמר מרדכי:** מדובר על קשר הדיוט, ולמרות זאת אסור לקשור שום חבל. אמנם זאת גזרה לגזרה, אך מצינו שחכמים חוששים לכך. לשיטתם מובן מדוע באבנט מותר²³⁹.

הערות

²³⁶ בסעיף ו מדובר על מצב שאמנם אין לנו ידיעה ברורה על כוונת הקושר, אך ברור שאדם יתיר אותו תוך זמן קצר, ולכן שם אין מחלוקת.

²³⁷ לשיטתו בסעיף א שקשר לזמן נקבע לפי הדרך הרגילה ולא לפי דעת הקושר, עיי"ש בדעות החולקות.

²³⁸ והגדרת הזמן שרגילים להשאיר את הדלי קשור כדי להתיר תלויה במחלוקת בסעיף א, מה מספר הימים שהקשר צריך להחזיק (ביאור הלכה).

²³⁹ שיטת המאמר מרדכי צריכה עיון, כי בסעיף ב פירש שהרמב"ם מתיר להכניס רצועות סרבל שיצאו ממקומן מכיוון ששם גם אם יקשור - רגילים לעשות שם קשר הדיוט, ולא יהיה בזה איסור תורה. אם לשיטתו הרמב"ם לא גוזר אטו איסור דרבנן - למה כאן הוא אסר בחבל גרדי שאסור מדרבנן אטו חבל רגיל - הרי גם החבל הרגיל אסור רק מדרבנן, כי מדובר על קשר הדיוט! לענ"ד נראה להסביר את שיטתו על פי ההסבר שהוזכר, שחבל גרדי חמור יותר מאדם שבפירוש קושר רק לזמן קצר: בסעיף ב האדם רוצה להכניס את הרצועות לתוך הנקב, זאת פעולה שבפני עצמה אין בה שום איסור, ולא חוששים שמא יבוא לעשות פעולה נוספת (קשירת הרצועות) שאסורה מדרבנן בלבד. לעומת זאת אצלנו כשקושר חבל גרדי בקשר הדיוט - יש מקום לחשש בעצם המעשה שלו שמא ישאיר את הקשר שם לזמן ארוך ויעבור על איסור דרבנן, ולכן כשמתווסף חשש שמא ישתמש בחבל הדיוט שישאר שם באופן קבוע - אוסרים.

סעיף ה | קשר עניבה

בתוך מהלך הגמרא לעניין קשירת חבל דלי, מובאת קושיה מברייתא לעניין חבל דלי שנפסק, שחכמים מתירים לקשור אותו בקשר עניבה ורבי יהודה אוסר (ומתיר רק לכרוך בגד על שני חלקי החבל ולהשתמש בו ככה). לעניין קשירת חבל ראינו שחכמים גוזרים בחבל גרדי משום חבל רגיל ורבי יהודה לא גוזר, וכאן משמע הפוך - חכמים לא גוזרים בקשר עניבה משום קשר רגיל, ורבי יהודה כן גוזר!

הגמרא מבארת שלחכמים אין קושיה מכיוון שבין סוגי החבלים ראו צורך לגזור אבל בין סוגי קשירות לא, כי לא מתבלבלים בזה. לדעת רבי יהודה אין קושיה מכיוון שסובר שקשר עניבה לא אסור משום גזירה, אלא לשיטתו זהו קשר גמור ואסור מצד עצמו.

אם כן, למסקנה לרבי יהודה קשר עניבה אסור מצד עצמו, ולחכמים הוא מותר לכתחילה²⁴⁰ (בארחות שבת י, יב) כתבו מסברא שקשר עניבה מותר מכיוון שהוא נותר בקלות ולכן אינו נחשב קשר).

רמב"ם, טור, סמ"ג ושו"ע: מותר לכתחילה לקשור קשר עניבה.

❖ עניבה על גבי קשר (ב"י)

הראשונים הסכימו שמותר לקשור קשר עניבה על גבי קשר עניבה, אך נחלקו האם מותר לקשור קשר עניבה על גבי קשר רגיל (ומסתבר שסברת האוסרים היא שגם אחרי שהעניבה ניתרת נשאר הקשר הבסיסי, ולכן אסור):

◀ **מרדכי ורבנו תם:** דווקא כשקושר קשר עניבה לבדו מותר. אם מוסיף מתחת קשר נוסף - אסור.

◀ **אגור ור"צ:** מותר לקשור עניבה על גבי קשר.

☞ כך פסק רמ"א.

◀ דווקא אם מתיר את הקשר בו ביום, אך אם מקיימים אותו ליותר זמן - אסור לקשור עניבה²⁴¹. עניבה על גבי עניבה מותר גם לזמן מרובה (ט"ז, מג"א ומשנ"ב).

א. אדם שקשר קשר עניבה והקשר הסתבך והפך לקשר כפול - מותר להתיר אותו (משנ"ב בשם חיי אדם).

ב. במקום צער (שנקשרה לאדם הנעל בקשר כפול ואינו יכול להוריד אותה) מותר לקשור ולפתוח קשר כפול (חזו"א סי' נב, יז, ופסק כמותו הפנה"ל).

ג. כמו כן, מותר בשעת הצורך לקשור עניבה על גבי קשר ולהוסיף קשר מעל (כמו שאנשים רגילים לקשור נעליים בד"כ) שש"ב. בארחות שבת ופנה"ל התירו זאת אפילו שלא בשעת הצורך.

❖ קשירה בדבר העומד למאכל בהמה (ביאור הלכה ד"ה עניבה)

בגמרא בסוף המסכת (קנו, א) נפסק שלצורך מצווה מותר לכרוך את המקידה בגמי. גמי הוא דבר שבאופן עקרוני ראוי למאכל בהמה, ומשמע משם שרק לצורך מצווה התירו. בכל זאת, הראשונים נחלקו בדבר:

◀ **רמב"ם:** בדבר העומד למאכל בהמה אין איסור לקשור כלל (הגמרא עוסקת בגמי יבש שאינו עומד למאכל בהמה, ורק משום כך רק לדבר מצווה מותר לכרוך אותו, בגמי לח מותר לכתחילה).

☞ כך פסק משנ"ב (בס"ק לד)

◀ **רש"י ורמ"ך:** גם בדבר העומד למאכל בהמה יש איסור קושר, כמו בכל דבר (והגמרא שם עוסקת בגמי לח, ולמרות זאת באופן שהקשירה אסורה מדרבנן התירו במקום מצווה).

☞ כך פסק רמ"א (בסימן שכד, ד. דיוק הביאור הלכה).

הערות

²⁴⁰ אמנם הטור פסק כדעת רבי יהודה לעניין חבל דלי, אך שם למד שרבי יוחנן פוסק כמותו. לעניין קשר עניבה אין אמורא שפסק כרבי יהודה, וחוזרים לכלל של יחיד ורבים - הלכה כרבים. ב"י.

²⁴¹ כלומר, עניבה לבד אינה קשר בכלל, ועניבה על גבי קשר נחשבת קשר אך לא קשר אומן, ולכן מותר דווקא לזמן קצר. יש אחרונים שחלקו עליהם וסוברים שגם קשר עניבה על גבי קשר אינם נחשבים קשר כלל, ומותרים גם לזמן ארוך (גר"א, לבוש, עולת שבת וברכי יוסף). בצירוף דעת הפוסקים האלו וסברות נוספות להקל בפנה"ל מתיר לכתחילה גם כשמתכוון להשאיר יותר זמן, עד שבוטע.

סעיף ו | קשירה בפני בהמה

במשנה (קיא, ב) רבי אליעזר בן יעקב אומר שמותר לקשור את החבל בפני הפרה כדי שלא תצא. בגמרא (קיא, ב) מבואר שמדובר על חבל שקושר אותו בשני צידי הפתח, היינו חוששים שישאיר את אחד הצדדים באופן קבוע - קמ"ל שלא משאיר, ולכן מותר.

יש מהראשונים שביארו אחרת את המקרה של המשנה, אך למעשה אין נפק"מ בין ההסברים (הסבירו שמדובר על שני חבלים שקשורים בפתח, ושניהם מחוברים באופן קבוע בצד אחד - הדין הוא שמותר לקשור את שני החבלים בצד השני, ולא חוששים שמא ישאיר את החבל העליון או התחתון מחובר בשני הצדדים ויסתפק במעבר מלמעלה או מלמטה).

שו"ע: מותר לקשור חבל בשני צידי הפתח כדי שהפרה לא תצא, ולא חוששים שמא ישאיר את אחד הצדדים באופן קבוע.

❖ באיזה קשר עוסק הסעיף

קצות השולחן מבאר שמדובר כאן על קשר הדיוט, ולכן הוא מותר. אמנם בסעיף ד ראינו שלדעת רוב האחרונים מחמירים ואוסרים לקשור חבל גרדי אפילו בקשר הדיוט, אך אין סתירה מכך שכאן מותר: כפי שהוזכר שם, בחבל גרדי פחות ברור בצורה חד משמעית שהאדם יתיר את הקשר תוך זמן קצר, אך כאן למרות שהאדם לא חיווה את דעתו בצורה ברורה - ברור לנו בצורה חד משמעית שהאדם יתיר את הקשר תוך זמן קצר, ולכן מותר (בסעיף א מדובר על מצב שאנשים רגילים להתיר בצורה ודאית. כאן החידוש הוא שאנשים לא משאירים את החבל בפתח ונחשב כאילו יש ידיעה ודאית - כמו סעיף א).

סעיף ז | קשירת פרה אל אבוס

כפי שהוזכר בסעיף ד, רבי יוחנן התיר להביא חבל ולקשור את הפרה אל האבוס. הגמרא שם מקשה מברייתא האוסרת אם החבל לא היה מחובר כבר אל אחד הצדדים, ומשיבה שמותר בחבל גרדי, ובחבל רגיל רק כשהחבל כבר מחובר לאחד הצדדים מותר.

הראשונים נחלקו האם הדיוט מדין קושר או מדין מוקצה:

◀ **רמב"ם וטור** (להבנת הב"י): הדיוט מדין מוקצה. חבל גרדי אינו מוקצה ולכן מותר להביא אותו, וחבל רגיל הוא מוקצה ולכן רק כשהוא כבר קשור באחד הצדדים מותר (כי ייחד אותו לשימוש היתר).

◀ **רש"י:** הדיוט מדין קושר. בחבל גרדי אין חשש שישאיר אותו שם לזמן מרובה ולכן מותר, ובחבל רגיל יש חשש ולכן אסור (ואם קשור כבר באחד הצדדים מותר כי אין חשש שישאיר את הפרה מחוברת בצורה קבועה, ובוודאות יתיר את מה שקשור²⁴²).

☞ כך פסק שו"ע.

❖ קשירה שיכולה להישאר לעולם (ב"י ומשנ"ב)

כלבו: גם אם קושר קשר שמתכוון להתיר באותו יום, אם לפעמים אנשים נמלכים ומשאירים אותו שם לעולם - אסור²⁴³.

☞ כך פסק משנ"ב.

❖ סיכום דין קשירה בסתם

אם אדם מגלה את דעתו בצורה מפורשת שמתכוון להתיר תוך זמן קצר - לכו"ע מותר (מצד אורך הקשר, ולרמב"ם בתנאי שגם מדובר על קשר הדיוט). זאת המציאות בסעיף א. סעיפים ד, ו, ז עוסקים במקרים שאדם לא גילה את דעתו בפירוש:

א. קשר שבצורה ודאית יתיר תוך זמן קצר - מותר (דין קושר בפני בהמה, סעיף ו).

הערות

²⁴² כשקושר בשני הצדדים יש חשש שגם אחרי שינתק את החבל מהאבוס ישאיר את החבל מחובר בצד אחד, אך כשכבר מחובר בצד אחד מלפני שבת - בוודאות הוא יתיר את מה שקשר, כדי לנתק את הפרה (ב"ח, ולענ"ד פשוט. צ"ע מדוע הב"י הסביר שאם קושר משני הצדדים חוששים שירצה להשאיר את הפרה קשורה לאבוס לעולם - הרי גם אם יתיר צד אחד בלבד יש איסור, ולמה הב"י הוצרך לפרש בצורה רחוקה).

²⁴³ הכלבו הולך עם הסברא שלו גם לקולא, ואם אדם קושר לזמן לא קצר קשר שבועדות אי אפשר להשאיר באופן קבוע - הוא מתיר. הב"י מביא שבה התרומה וראשונים נוספים חולקים על הכלבו וסוברים שגם אם בוודאות הקשר לא ישאר באופן קבוע אסור (כך נלע"ד לבאר את דברי הכלבו, שדבריו מחולקים לשני חלקים וזו כוונתו בכל חלק).

- ב.** קשר שלא רגילים להשאיר - בחבל גרדי מותר ובחבל רגיל אסור (דין קשירת פרה לאבוס עפ"י ביאור רש"י, סעיף ז).
- ג.** קשר שבד"כ לא משאירים, אך לא בצורה חד משמעית - אסור (דין קשירת חבל גרדי בדלי, סעיף ד).

סימן שיח | בישול

א. הגדרת בישול: ריפוי של גוף קשה באש (משנ"ב בס"ק א, בשם הרמב"ם. וגם כשמקשה גוף רך חייב, כי מסתמא בהתחלה מתרכך וחייב על הריכוך). בדברי מאכל חייב בכל השבחה על ידי חימום, למרות שאינו מרפה גוף קשה (מנחת אשר. לכן חייב גם בבישול מים, למשל).

ב. מהתורה חיוב בישול שייך באש ובתולדת האש. בישול בחמה מותר לכתחילה, ובישול בתולדת חמה אסור מדרבנן (סעיף ג).

ג. להלכה נפסק שאין בישול אחר בישול, ולכן אין איסור בישול בדבר שכבר התבשל (סעיף ד), אך עדיין יכול להיות איסור של מיחזי כמבשל (משנ"ב). בדבר לח נחלקו הראשונים האם יש בישול אחר בישול, ושו"ע פסק להחמיר (שם). כמו כן נחלקו האם יש בישול אחר אפייה או צליה, ובזה דעת שו"ע להקל ודעת רמ"א להחמיר (סעיף ה).

ד. איסור בישול שייך בכלי ראשון גם אחרי שאינו מונח על האש. באופן עקרוני כלי שני אינו מבשל, אך בדברים שממהרים להתבשל חוששים גם בכלי שני (סעיף ט) האחרונים נחלקו האם שייך איסור בישול בצורה כלשהי גם בכלי שלישי (שם).

סעיף א | הנאה ממעשה שבת

במסכת חולין (טו, א) נחלקו התנאים מה דין תבשיל שהתבשל בשבת: לרבי מאיר בשוגג התבשיל מותר ובמזיד מותר רק במוצאי שבת, לרבי יהודה בשוגג התבשיל מותר במוצאי שבת ובמזיד אסור למבשל לעולם, ולרבי יוחנן בן נורי בשוגג למבשל אסור לעולם ולאחרים מותר במוצ"ש, ובמזיד אסור לכולם עולמית. בגמרא שם מובא שרב הורה לתלמידיו להקל כדעת רבי מאיר, אך כשדרש בציבור החמיר כדעת רבי יהודה בגלל שמצויים עמי ארצות.

◀ **נאונים, רי"ף, רמב"ם, רא"ש²⁴⁴, רמב"ן ועוד:** הלכה כרבי יהודה, בשוגג מותר למוצ"ש ובמזיד אסור למבשל עולמית.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **תרומה ותוס':** הלכה כרבי מאיר, בשוגג מותר בשבת ובמזיד מותר במוצ"ש.

☞ כך פסק הגר"א, וכתב המשנ"ב שבמקום הצורך ניתן לסמוך על דבריו בשוגג²⁴⁵.

❖ באיזה מלאכות ר"מ התיר הנאה בשבת (ב"י)

◀ **תרומה, סמ"ג וסמ"ק:** רבי מאיר התיר רק במלאכות שיכל להנות מהדבר עוד לפי פעולת האיסור (כמו בישול, כשיכל לאכול חי את המאכל), ולא במלאכה שלא יכל להנות כלל (כמו שחיטה והדלקת נר).

◀ **טור:** אין הבדל בין כל סוגי המלאכות, ובכולן בשוגג רבי מאיר סובר שמותר.

☞ כך פסק רמ"א.

◎ המתנה בכדי שיעשו (ב"י)

◀ **רמב"ם, רא"ש, רבנו יונה, ר"ן וטור:** במוצ"ש אין צורך להמתין בכדי שיעשו. ממתנים בכדי שיעשו רק דבר שנעשה על ידי גוי מחשש שקל בעיניו ויבוא לעשות שוב - ובישראל שבישל אין חשש שיקל בעיניו.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **בה"ג, שאילתות, רש"י ורמב"ן:** גם כאן צריך להמתין בכדי שיעשו.

הערות

²⁴⁴ הדרישה סובר שלמעשה הרא"ש פוסק כרבי מאיר.

²⁴⁵ ובסימן שלט, ס"ק כד בשער הציון כתב שבאיסור דרבנן יש לסמוך על דבריו גם במזיד.

לכו"ע, המבשל לחולה בשבת בהיתר אינו צריך להמתין בכדי שיעשו (רשב"א, ר"ן ומגיד משנה).

◎ הנאה ממעשה שבת במלאכה דרבנן (ביאור הלכה ד"ה המבשל)

בדף לח (עמוד א) הגמרא עוסקת באדם ששכח קדרה על גבי כירה והתבשלה בשבת, מצד דיני השהיה, ומביאה שיש לחלק בין המבשל בשבת (שאסור להנות בשבת) למשהה (שבמקרה זה מותר בשבת), בגלל שהמבשל עושה איסור בידיים ואילו המשהה לא.

הפרי מגדים למד מכך שמצד הנאה ממעשה שבת אין חילוק בין דאורייתא (בישול) ודרבנן (השהיה), ולכן שם הוצרכו לחלק בין עשיית מעשה בידיים ודבר שלא עשו בידיים. משום כך פסק שאין חילוק בין דאורייתא ודרבנן לעניין הנאה ממעשה שבת.

הביאור הלכה השיג על דבריו: בדין השהיה הגמרא רוצה להתיר אפילו כשהשהה במזיד, ומצד הנאה ממעשה שבת מוסכם לכל הדעות שאין להתיר בשבת גם כשזו מלאכה דרבנן, ולכן היה צורך לחלק באופן אחר. הביאור הלכה סובר שאם עשה מלאכה מדרבנן בשוגג מותר מיד, והביא שכך גם יוצא מדברי הרמב"ם, המתיר לאדם שהטביל כלים בשבת בשוגג להשתמש בהם בשבת עצמה.

◀ **פרי מגדים:** גם כשעשה מלאכה דרבנן, בשוגג צריך להמתין למוצ"ש ובמזיד אסורה לו עולמית.

◀ **חיי אדם וביאור הלכה:** במלאכה דרבנן בשוגג מותר מיד. במזיד כמו דין תורה - לעושה המלאכה אסור לעולם, ולאחרים מותר במוצ"ש.

◀ **גר"א:** במלאכה דרבנן רבי יהודה סובר כרבי מאיר - בשוגג מותר מיד, ובמזיד אסור עד מוצ"ש.

1. כשספק האם נחשב מלאכה אסורה - אין לאסור בדיעבד, כי איסור ההנאה מדרבנן וספק דרבנן לקולא (פרי מגדים, מגן אברהם ומשנה ברורה).

2. גם במקרה שאסור למבשל להנות מהתבשיל לעולם (במזיד, לרבי יהודה), מותר לו להנות מדמי המלאכה כי מעשה שבת מותר בהנאה (משנה ברורה עפ"י הגמ' בב"ק).

3. המבשל במזיד שהתבשיל אסור לו לעולם, גם הקדרה שבישל בה אסורה למבשל כי בלוע בה דבר האסור לו (מגן אברהם בשם רשב"א. בשש"כ (מבוא א, הערה קסא) הביא שאחרי מעת לעת הקדרה מותרת גם לו, כי טעם האיסור נפגם).

4. כשבמוצאי שבת חל יום טוב, אפילו אם בישל בשבת בהיתר (לחולה) אסור להנות מהתבשיל ביו"ט (מג"א ומשנ"ב).

5. כשבישל במזיד והתבשיל התערב באחרים: למג"א נחשב דבר שיש לו מתירים ולא מתבטל אפילו באלף, ואילו החוות דעת סובר שעבור המבשל עצמו מתבטל כי נחשב דבר שאין לו מתירים שהרי התבשיל אסור לו לעולם. לכו"ע לגבי אנשים אחרים אינו מתבטל כי הוא דבר שיש לו מתירים עבורם (ולכו"ע במוצ"ש גם לו מותר להנות מהתערובת, כי מתבטל - שעה"צ).

6. הזורע או הנוטע, מכיוון שלא ניכר הקנס של ההמתנה - לכו"ע צריך לעקור (באור הלכה עפ"י גיטין נג, ב).

7. צ"ע האם מותר לטלטל תבשיל שהתבשל בשבת במזיד. מחד ניתן להאכילו לכלבים ואינו מוקצה, ומאידך מכיוון שאחרים מותרים בו למוצ"ש אינו עומד לכלבים ושוב אין היתר לטלטל (תהילה לדוד).

סעיף ב | השוחט ומבשל לחולה

במסכת חולין (טו, ב) האמוראים נחלקו האם מותר לאדם בריא להנות משחיטה ובישול שעשו עבור חולה בשבת.

רבי יצחק ורב פפא חוששים רק לדין מוקצה, ולכן מותר להנות מבישול עבור חולה כי את הבשר היה אפשר לאכול חי עוד קודם, ומאידך משחיטה אסור להנות אם החולה חלה בשבת עצמה, כי הבהמה הייתה מוקצה בבין השמשות.

רב דימי מחמיר בבישול מטעם נוסף, גזירה שמא ירבה בבישול עבור הבריא. לכן בבישול בכל מקרה אסור לבריא לאכול בשבת. דעתו לעניין שחיטה תובא בהמשך.

להלכה מוסכם שנפסק כדעת רב דימי.

טור ושו"ע: המבשל עבור חולה, אסור לבריא או לחולה שאין בו סכנה²⁴⁶ לאכול ממנו בשבת, גזירה שמא ירבה בשבילו.

⚡ **תוס', ר"ן ורמ"א:** אפילו אם בישל על ידי גוי, אסור לבריא לאכול ממנו בשבת.

❖ **הנאה משחיטה עבור חולה בשבת (ב"י)**

לעניין השחיטה רב דימי סובר שמותר לבריא לאכול ממנו, והראשונים נחלקו האם כוונתו דווקא כשהיה חולה בערב שבת כך שאין בעיה של מוקצה (ואינו חולק בזה על האמוראים האחרים), או שהתיר אפילו כשלא היה חולה מערב שבת ולא חשש לסברת מוקצה, מכיוון שבהלכות מוקצה נפסק כרבי שמעון ובהמה בכל מקרה לא מוגדרת מוקצה.

⚡ **רא"ש, רמב"ם, מגיד משנה וטור:** אין כאן איסור מוקצה ולכן מותר לבריא לאכול מבשר השחיטה אפילו אם החולה נחלה רק בשבת²⁴⁷.

⚡ **כך פסק שו"ע.**

⚡ **רש"י, ראב"ד ור"ן:** יש כאן איסור מוקצה, ולכן רק אם היה חולה מערב שבת מותר לבריא לאכול²⁴⁸.

❖ **הקוצץ פרי מהאילן לחולה (ב"י ומשנ"ב)**

⚡ **ארחות חיים ורא"ה:** אם קטף בשבת פרי שלא הבשיל לגמרי בשביל חולה, אפילו אם היה חולה כבר בערב שבת אסור לבריא משום מוקצה, כי הפרי ממשיך לגדול בתוך שבת והכנה לא מועילה בו.

⚡ **כך פסקו רמ"א ומשנ"ב** (וכתב המשנ"ב שאם הפרי הבשיל לגמרי וכבר היה חולה מע"ש - מותר לבריא לאכול ממנו).

⚡ **גרא"א ומגן אברהם:** אם היה חולה כבר מערב שבת, אפילו כשהפרי לא הבשיל מותר לבריא להנות ממנו, כי התוספת בטלה ברוב²⁴⁹.

❖ **ריבוי בשיעורים – איסור תורה? (ב"י)**

⚡ **רשב"א:** בביטול אסור לבריא לאכול מחשש שמא אחרי שהניח את הסיר על האש יוסיף עוד חתיכות ויש בדבר איסור תורה. אם לפני שמניח על האש מוסיף עוד חתיכה לסיר הוי ריבוי בשיעורים שאסור רק מדרבנן, ובגללו לא היו גוזרים.

⚡ **ר"ן:** ריבוי בשיעורים אסור מהתורה, ולכן גם אם הוסיף חתיכה לפני שהניח את הסיר אסור מדאורייתא.

⚡ **כך פסק המשנ"ב** (בספר אהבת חסד. אמנם, בספרו מחנה ישראל כתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על דעת הרשב"א שריבוי בשיעורים אסור מדרבנן).

הערות

²⁴⁶ ואפילו שע"י גוי מותר לבשל לחולה שאין בו סכנה, אסור לחולה כזה לאכול ממה שהתבשל ע"י יהודי מחשש שמא לא ימצא גוי שיבשל עבורו וביטול בהיתר עבור החולה המסוכן יבואו להרבות בשביל החולה שאין בו סכנה (ב"י בשם רשב"א).
כשאין שם גוי - נחלקו האחרונים האם מותר לחולה שאין בו סכנה לאכול ממה שבושל עבור החולה המסוכן, לדעת הגרא"א והמשנ"ב אסור, ולדעת הפמ"ג מותר.

²⁴⁷ הגמ' בביצה (כז, ב) אומרת שאם גוי הביא פירות בשבת, כשיש מסוג הפירות האלה מחובר עדיין לעצים אסור לאכול ממה שהוא מביא מדין מוקצה וכך הדין גם לרבי שמעון. למה בפירות אסורים משום מוקצה ואילו בבהמה לא?
א. בשחיטה יש טורח גדול וגם אם לא שחט אפשר שרצה לשחוט ולא הצליח, ואינו מקצה אותה מדעתו. פירות קל לקטוף וכשלא קטף מוכח שהקצה את הפירות מדעתו והם מוקצה (ב"י).
ב. לדעת רבי שמעון דעתו של אדם על בעלי חיים שמא ימותו בשבת, ומתכוון שיוכל לטלטל את נבלתם. לכן גם כששוחט אינם מוקצה (ב"י).

ג. בשחיטה גם כשמתירים לו לאכול משחיטה עבור חולה, אין חשש שישכח ויבוא לשחוט בשבת כי יש טורח בשחיטה ויזכר. בפירות יש חשש שמא יעלה, יתלוש ויאכל מיד בלי להיזכר שהדבר אסור, ולכן אסרו את הפירות גם אם נשרו (מג"א ולבושי שרד).

²⁴⁸ גם רבי שמעון מודה שבהמה היא כמו גידולי קרקע, שאסורים משום מוקצה למרות שלא דחה אותם בידים.

²⁴⁹ אמנם דבר שיש לו מתירים לא מתבטל אפילו באלף כפי שהוזכר בסעיף א, וכאן לפרי הרי יש מתירים - אך המשנ"ב בסימן שכ, סק"ד מביא שאם האיסור לא היה ניכר בפני עצמו מעולם, אפילו כשיש לו מתירים הוא מתבטל ברוב.

❖ כשגוי בישראל עבור חולה בשבת (ב"י בסימן שכה, יט. דרכ"מ כאן באות י. יורה דעה קיג, טז)

◀ **רא"ה:** אין דין בישולי גויים בתבשיל שגוי בישראל לחולה בשבת, ולכן במוצ"ש מותר גם לבריא לאכול ממנו.

☞ כך פסקו **רמ"א** (ביר"ד) ו**גר"א** (אצלנו).

◀ **ר"ן:** לחולה עצמו התבשיל מותר גם במוצ"ש, ולאחרים התבשיל אסור מדין בישולי גויים.

◀ **רשב"א:** במוצ"ש לחולה ולאחרים אסור לאכול מהתבשיל מדין בישולי גויים.

☞ כך פסקו **ט"ז** (ביר"ד) ו**חיי אדם** (אך החיי אדם כתב שאם אין לחולה מה לאכול, יכול לסמוך על דעת רא"ה ולאכול מהתבשיל גם במוצ"ש).

☞ בדעת **המשנ"ב** לכאורה יש סתירה, משום שאצלנו (סק"ד) התיר במוצ"ש גם לבריא כדעת הרא"ה, ואילו בסימן שכה (סקס"ג) אסר למוצאי שבת אפילו לחולה עצמו, כדעת הרשב"א! למעשה נראה ששיטתו כפי שכתב אצלנו, ועיין בהערה²⁵⁰.

לדעות שבמוצ"ש אסור לאכול מהתבשיל, צריך גם להגעיל את הכלים בעקבות בישולי הגוי, אך למקלים לסמוך על השיטות שאין צריך הגעלה יש על מי לסמוך (**חיי אדם ומשנ"ב** שכה, יט. מקור דין הגעלת כלים אחרי בישולי עכו"ם מופיע בש"ע ביר"ד שם, והביא שאחרי בישולי עכו"ם גם לכלי חרס יש תקנה ע"י הגעלה שלוש פעמים, מפני שאין לאיסור זה עיקר מהתורה).

1. כששחט בשבת עבור חולה, אמנם מותר לבריא לאכול מהבשר אך אסור למלוח את הבשר בשבת, אלא יכול להדיח את הבשר מהדם שנמצא בעין ולאכול. הדם שבלוע בבשר אינו אסור כל עוד לא פירש (**מג"א ומשנ"ב**).

2. כאמור בסעיף א, אם בישראל בשבת עבור חולה במוצ"ש מותר מיד וא"צ להמתין בכדי שיעשו. גם במקרה שגוי בישראל עבור חולה, לדעות שמותר לבריא לאכול מהתבשיל - מותר במוצ"ש מיד וא"צ להמתין בכדי שיעשו. (**גר"א ומשנ"ב**).

3. כשמבשל לחולה בשבת, מותר לטעום כדי לבדוק האם התבשיל מוכן (**משנ"ב**).

סעיף ג | חמה, תולדות חמה ותולדת האור

בדף לט (עמוד א) הגמרא אומרת שבתולדת האור (האש) אסור לבשל כמו שאסור לבשל באש עצמה, ויש בזה חיוב חטאת. בחמה עצמה מותר (כי אין דרך בישול בכך - רש"י ור"ן), ואילו בתולדת חמה נחלקו התנאים: לת"ק אסור כי גזרו אטו תולדת האור, ולרבי יוסי לא גזרו ומותר. להלכה נפסק כת"ק שגם בתולדת חמה אסור, ורק בחמה עצמה מותר.

רי"ף, רמב"ם וטור: בתולדת האור ותולדת חמה אסור לבשל, ובחמה עצמה מותר.

☞ כך פסק **שו"ע**.

1. המבשל בתולדת חמה אסור בשבת אפילו בדיעבד. אפשר שאחרי שבת מותר אף למבשל עצמו (**רעק"א**).

2. לדעת **הרא"ש** אסור להטמין מבעוד יום בחול ובאבק, ואילו **הרשב"א** חולק וסובר שמותר כי כל שהוטמן בחול מבעוד יום, מצטנן לגמרי בליל שבת (**משנ"ב**).

3. בדבר שאינו מוסיף הבל שהוא תולדת חמה - מותר להטמין בשבת (**רעק"א**, בשער הציון).

4. האיסור בתולדת חמה הוא לא רק בהטמנה אלא גם בגלגול על חול חם או צלייה על גג רותח (**מג"א, תוספת שבת ומשנ"ב**). אמנם **רש"ל** התיר צלייה על גג רותח, דלא מיחלף בתולדת חמה).

הערות

²⁵⁰ בשו"ת היכל שלמה הביא מהספר קיצור תולדות חפץ חיים (שכתב בנו של הח"ח), שאת הביאור על סימן שיח כתב המשנ"ב עצמו ופסק כדעת רא"ה, ואילו את הפירוש לסימן שכה כתב בנו, שהחמיר כדעת הרשב"א. עם זאת, ע' בהגהות והערות למשנ"ב מתיבתא (אות קכא) שהביאו יישובים אחרים לסתירה.

5. מותר להשהות מאכל שלא התבשל כלל מערב שבת על גבי תולדת חמה (כגון חמי טבריה), אך אסור להטמין בתוכם מדין הטמנה בדבר המוסיף הבל (מג"א בשם ר"י²⁵¹ ומשנ"ב).
6. גם על תולדת האור מותר להשהות, דלא גרע מכירה גרופה (רעק"א בביאור הלכה).

⊙ שימוש בדוד שמש בשבת (שש"כ פרק א, נא. פניני הלכה י, כה. היכל שלמה. הערות משנ"ב ידרשו)

הפוסקים שעסקו בדין דוד שמש דנו מכמה כיוונים: א. האם החימום בקולטים מוגדר חמה או תולדת חמה, ב. האם המים הקרים שנכנסים לדוד מתחממים מהמים שכבר נמצאים בדוד, כך שהם מתבשלים בתולדות חמה. ג. חשש שמא יפעילו את דוד החשמל.

◀ **יביע אומר ואור לציון:** מותר להשתמש במים מדוד שמש. החימום בקולטים הוא בישול בחמה עצמה, והוצאת המים הקרים יוצרת גרמא של בישול שאינו מתכוון אליו ומותרת בתולדת חמה²⁵².

◀ **ציץ אליעזר והר צבי:** מותר להשתמש במים מדוד שמש. המים מתחממים מהשמש עצמה, וכשנכנסים מים קרים הם קודם כל מתחממים מהשמש ורק אז באים במגע עם שאר המים שכבר נמצאים בדוד²⁵³.

◀ **גרש"ז ושש"כ:** טוב להימנע משימוש בדוד שמש. אמנם החימום בקולטים מוגדר בישול בחמה עצמה, אך חוששים שיבוא להדליק את הבוילר ובנוסף בהוצאת המים החמים נכנסים מים קרים שמתחממים מהמים שנשארו בדוד. אם יכול לחסום את כניסת המים הקרים אפשר להשתמש במים.

◀ **מנחת יצחק ואז נדברו:** אסור להשתמש בדוד שמש. כשמוציאים מים נכנסים מים חדשים שמתחממים מהמים החמים שנשארו והוי בישול בתולדת חמה.

☞ **פניני הלכה:** זוהי מחלוקת בדרבנן. לכן ניתן להקל ולהשתמש בדוד שמש, והמחמיר תע"ב. ברחיצת תינוקות אין להחמיר²⁵⁴.

סעיף ד | בישול אחרי בישול²⁵⁵

המשנה בדף קמה (עמוד ב) אומרת כלל: כל דבר שהתבשל לפני שבת מותר לשרות בחמין בשבת, ומה שלא התבשל אפשר להדיח בחמין, חוץ מקלי הבישול שההדחה היא גמר הבישול עבורם. כלומר, באופן עקרוני מותר לבשל דבר שכבר מבושל.

גם בתוספתא (טו, יד) מפורש שמותר לבשל דבר שכבר מבושל. מוסכם שבתבשיל יבש אין בישול אחר בישול, ונחלקו מה הדין בתבשיל לח (יובא מיד).

טור ושו"ע: בתבשיל יבש אין בישול אחר בישול (אפילו כשהוא צונן לגמרי - שש"כ).

למרות זאת, יש להקפיד שלא לקרב לאש מידי ולא להניח על קרקעית התנור בלא הפסק כלי, שלא יהיה מיחזי כמבשל (משנ"ב בס"ק מא).

⊙ בישול אחר בישול בלח (בי"י)²⁵⁶

בדף לד (עמוד א) רבא אומר שהסיבה שאסור להטמין בדבר המוסיף הבל בשבת היא גזירה שמא ירתיח. בפשטות הכוונה שהאוכל כבר התבשל, ובכל זאת אם ירתיח את הקדרה יעבור על איסור בישול- ויוצא שיש בישול אחר בישול בלח, וכך ביאר רש"י. עם זאת, ניתן לפרש שהאיסור הוא לא משום בישול אלא שמא יחתה בגחלים (כפי שהזכיר הרא"ש שם, סימן ז), ואז אפשר לומר שגם בדבר לח אין בישול אחרי בישול, כי אין ראייה הפוכה.

הראשונים נחלקו האם יש בישול אחר בישול בלח, ויש סברא לכל צד: הסברא לאסור בישול אחר בישול בלח היא שבדבר לח שמצטנן בטל ממנו שם הבישול (משנה ברורה), והסברא להתיר היא שהחימום הראשון

הערות

²⁵¹ אמנם לא מפורש שמדובר על תבשיל שלא התבשל בכלל, אך אמר לי הגר"ח כץ שנראה שעל זה מדובר, שהרי אחרת אין חילוק בין חמי טבריה לכירה שאינה גרופה וקטומה.

²⁵² הרב עובדיה הביא טעמים נוספים, והאריך רבות בשאלה זו. בסוף גם כתב שהמחמיר שלא להשתמש תע"ב.

²⁵³ אך כבר העיר בשו"ת היכל שלמה שצריך לבדוק האם במהלך השנים צורת הפעולה של דודי השמש לא השתנתה.

²⁵⁴ בדברים שבכל פה, הרב יצחק חיים אידלס אמר לי שלדעתו לדוד שמש יש דין של אמבטי (לקמן סעיפים יא-יב).

²⁵⁵ בסוף הסעיף יובא סיכום של חמשת הנושאים שנידונו בסעיף זה.

²⁵⁶ בנספחים שבסוף הסיכום מובאת תשובה לעניין חימום חלב בשבת.

פעל על הנוזל למרות שהתקרר, והראיה לכך שבפעם הבאה הוא יתחמם ביתר קלות (ר"ן בדרשותיו, דרוש שמיני הקדמה שלישית).

◀ **רש"י, סמ"ק, רבנו ירוחם, רא"ש, רבנו יונה וטור:** בתבשיל לח יש בישול אחר בישול אם הצטנן.

☞ כך פסק שו"ע (אך יש להקל לערב לח שהצטנן בתבשיל רותח בכלי שני - משנ"ב).

◀ **רמב"ם, רשב"א ור"ן:** אין בישול אחר בישול גם בלח.

❖ **תבשיל לח שמצטמק ורע לו (ב"י, הגהות והערות על הטור, משנ"ב)**

השו"ע אסר בישול אחר בישול בלח, ולא חילק בין מצטמק ורע לו ובין מצטמק וטוב לו. רמ"א הביא את דעת רבנו ירוחם שבדבר שמצטמק ורע לו אפילו כשהוא לח צונן אין בישול אחר בישול. בסעיף ח שו"ע ציטט את לשון רבנו ירוחם, והאחרונים נחלקו בשיטתו האם סובר כרבנו ירוחם, או שרק ציטט את דבריו אגב שאר הדברים שהוזכרו שם:

◀ **רבנו יונה ורבנו ירוחם, וכן ט"ז ומג"א** (בדעת שו"ע): בלח המצטמק ורע לו אין בישול אחר בישול.

◀ **גר"א, ב"ח ומשנ"ב** (ס"ק סב. בדעת שו"ע): יש בו בישול אחר בישול.

◎ **תבשיל לח שעדיין חם קצת (ב"י, שו"ע וביאור הלכה)**

◀ **שו"ע:** מאז שאין בתבשיל חום של יד סולדת יש בו בישול.

◀ **רמ"א** (בסעיף טו): כל עוד שלא הצטנן לגמרי נהגו להקל שאין בו בישול²⁵⁷ (ואם התקרר לגמרי ואח"כ שוב התחמם קצת, יש בו בישול - שש"ב).

☞ **פמ"ג ובאו"ה:** אם העבירו את התבשיל לכלי שני, אפילו יש בו יד סולדת נחשב שהצטנן. יש להעיר שבסימן רנ"ג (אשל אברהם ס"ק לב) הפמ"ג הביא את דברי המג"א שעדיין נחשב מבושל גם בכלי שני, כל עוד לא הצטנן לגמרי, על פי דעת הרמ"א. בנוסף, נראה שגם המשנ"ב עצמו לא סובר כך כפי שמוזכר בהערה²⁵⁸, וצ"ע.

◎ הגדרת דבר לח ויבש (הלכה ברורה פ"ד, אות פח. פניני הלכה פ"י, הערה 4)

◀ **פרי מגדים, הר צבי, אגלי טל ומנחת כהן:** הולכים אחר הרוב, ואם רוב המאכל יבש - נחשב יבש.

◀ **חתם סופר ומשנ"ב:** כל עוד יש רטיבות בעין נחשב לח (אך אם יש רטיבות על פני המאכל, אפילו כשהיא טופח על מנת להטפח - עדיין נחשב יבש. גרש"ז והרב אלישיב).

☞ **פניני הלכה:** כך מקובל לפסוק.

◀ **שו"ע הרב** (לביאור חלק מהאחרונים): כל שיש בתבשיל טופח על מנת להטפח - נחשב לח.

◎ **בישול מאכל שהגיע לשיעור בן דרוסאי (ב"י, משנ"ב ובאו"ה)**

הברייתא בביצה (לד, א) אומרת שאם אדם אחד הביא את האש, השני את העצים, השלישי את הסיר, הרביעי את המים, החמישי נתן תבלין והשישי ערבב - כולם חייבים. הרא"ש כתב שאפשר ללמוד מהגמרא שיש חיוב על בישול אחרי בישול אפילו כשהתבשיל עדיין רותח, והכוונה כל עוד הוא לא התבשל כל צורכו

הערות

²⁵⁷ בדעת רמ"א נחלקו האחרונים האם סובר שכלל אין בישול אחר בישול אף בלח כדעת הרשב"א, אלא שהחמיר ורק כשעדיין חם מעט התיר כדי שלא יבוא לחמם גם דבר שמעולם לא התבשל (חזו"א, חיי"א ואגר"מ) - או שסובר שאם הצטנן לגמרי שוב אסור לבשל מהתורה, כדעת רש"י, אלא סובר שכל עוד התבשיל חם קצת לא פקע ממנו שם הבישול הראשון (מג"א, שו"ע הרב, פמ"ג ותהילה לדוד).

²⁵⁸ נראה שגם משנ"ב עצמו לא החמיר בזה: מקור דברי הפמ"ג הם ברבנו יונה שהובא בב"י בסימן רנג, ד, שכתב שיש איסור בישול במים שכבר לא חמים, או שהם עדיין חמים אלא שפסקה כח רתיחתם (כלומר - העבירו אותם לכלי שני). המשנ"ב שם הביא רק את ההסבר הראשון, שמדובר על מים שכבר אינם חמים, ומכך שהשמיט את ההסבר השני משמע שמסכים לדעת רמ"א שכל עוד התבשיל חם אפילו קצת - אין בו משום בישול.

אלא כשיעור מאכל בן דרוסאי (חצי או שליש בישול²⁵⁹), אך הרא"ש עצמו דוחה זאת וכותב שאפשר שיש חיוב רק עד שהמאכל הגיע לשיעור בן דרוסאי, ומשיעור זה והלאה אין איסור בהוספת בישול.

הראשונים נחלקו האם יש דין בישול במאכל שכבר התבשל כמאכל בן דרוסאי:

◀ **רמב"ם וטור** (להבנת הדרישה), **רא"ש, רשב"א, רמב"ן, ר"ן**²⁶⁰ ו**רבנו יונה**: כשהתבשיל הגיע לשיעור מאכל בן דרוסאי והוא רותח - אין בו בישול²⁶¹.

◀ **רמב"ם וטור** (להבנת הב"י והביאור הלכה²⁶²), **תוס', רבנו ירוחם, אור זרוע, תרומה, סמ"ג, סמ"ק והגהות מיימוניות**: גם אז שייך בו בישול ואפילו בעודו רותח, עד שמתבשל כל צורכו.

☞ כך פסקו **שו"ע, גר"א ומשנ"ב** (ויש בזה איסור בישול מדאורייתא. גם ע"י גוי אסור להשלים את הבישול.

בדיעבד אם החזיר קדירה כזאת לתנור גרוף, אין לאסור את התבשיל - **משנ"ב**).

◎ עירוי על מאכל שלא התבשל קודם (ב"י ומשנ"ב)²⁶³

◀ **רשב"ם**: ניתן לערות מכלי ראשון על מאכל שלא התבשל לפני שבת, כי עירוי נחשב ככלי שני.

◀ **ר"ת**: ניתן לשרות בכלי שני אך לא לערות מכלי ראשון, כי עירוי נחשב ככלי ראשון.

◀ **ר"י**: אסור לשרות אפילו בכלי שני, מדין מיחזי כמבשל.

☞ כך פסקו **מג"א ומשנ"ב**.

☞ **תוספת שבת ומשנ"ב**: מותר לערות מכלי שני, ואפילו על מאכל לח וצונן²⁶⁴.

◎ הדחת קלי הבישול שניתן לאכול חי (ב"י וביאור הלכה)

כאמור, המשנה התירה להדיח דבר שלא התבשל, אך בקלי הבישול אסור אפילו להדיח כי ההדחה היא גמר מלאכתם. בדבר שאפשר לאכול אותו גם בלי להדיח במים חמים - הפוסקים נחלקו האם עדיין אסור להדיח, שהרי ההדחה בכל אופן מועילה למאכל, או שהדבר מותר מכיוון שסוף כל סוף המאכל היה ראוי אף קודם:

◀ **ספר הפרדס** (להבנת הדרישה): דבר שאפשר לאכול גם בלי להדיח - מותר להדיח בשבת במים חמים.

☞ כך פסקו **אליה רבה ותוספת שבת**.

◀ **ספר הפרדס** (להבנת הב"י): אסור להדיח מאכל כזה בחמים, אלא רק בצונן.

☞ כך פסקו **ט"ז, שולחן עצי שיטים, חיי אדם ומשנ"ב**.

☞ **ביאור הלכה**: לכאורה יש להתיר הדחה גם במים חמים קצת שאין היד סולדת בהם, אך האחרונים כתבו להתיר רק בצונן, וצ"ע למעשה.

❖ מכה בפטיש באוכל (ביאור הלכה)

הערות

²⁵⁹ עיין בסימן רנג, א, שם הובאה המחלוקת בנושא.

²⁶⁰ הב"י לא מזכיר שגם הרמב"ן והר"ן סוברים כך, אבל כך כתב הביאור הלכה בסעיף יח.

²⁶¹ יש להעיר שבסעיף טו הב"י כותב שאפשר שגם המקלים כאן - דווקא בשריה במים חמים יתירו, אך להניח סמוך לאש אסור, כמו שאסור מדרבנן להניח על גבי האש עצמה.

²⁶² **שרייה בשבת של מאכל שנשרה כבר בערב שבת**.

הב"י כתב בדעת הרמב"ם שאפילו אם לא התבשל כל צורכו, אם התבשיל נשרה במים חמים, שוב אין בו איסור בישול **כשורה** אותו בשבת. השו"ע לא פסק כך, והדרכי משה כלל לא קיבל את החילוק של הב"י בין שרייה לבישול.

המשנ"ב מביא שלדעת הפרי מגדים גם הרמב"ם מתיר דווקא בדבר שמתבשל בקלות, ומביא שהמג"א כתב שבכל מקרה טוב להחמיר כל שלא התבשל כל צורכו.

כל זה בשרייה בכלי ראשון, אך בכלי שני מותר לשרות אפילו כשיד סולדת בו, מכיוון שכבר נשרה בחמין בע"ש (**א"ר, פמ"ג, תוספת שבת ומשנ"ב**).

²⁶³ בסעיף י הובאה המחלוקת האם עירוי ככלי ראשון או לא. עיי"ש בסברת המחלוקת. שו"ע שם פסק להחמיר.

²⁶⁴ אך לא במקרה שהעירוי הוא גמר המלאכה של המאכל, כפי שיובא מיד.

◀ **פמ"ג, לבוש ונשמת אדם:** אם בהדחה מכשיר דבר שלא היה ראוי כלל לאכילה קודם - חייב משום מכה בפטיש.

◀ **אליה רבה וביאור הלכה:** בעניינים של אוכל לא שייך מכה בפטיש (והוכיחו מהראשונים שאסרו כאן משום בישול בלבד).

◎ הכנת תה בשבת (משנ"ב, שש"כ, מנוחת אהבה, פניני הלכה, ילקוט יוסף)

עירוי מכלי ראשון על עלי תה כרוך באיסור בישול מדאורייתא, והפוסקים הביאו כמה דרכים שאפשר להכין תה בשבת²⁶⁵:

א. לערות מערב שבת מים רותחים על העלים כך שהם יתבשלו קצת, לייבש את העלים, ואז בשבת יהיה מותר לערות על העלים מכלי ראשון (משנ"ב, אך העיר שלכתחילה עדיף להכין באופן אחר).

ב. להכין תמצית תה מערב שבת ולהשתמש בה. כשהתמצית צוננת יש למזוג אותה לתוך כלי שני, וכשהיא עדיין חמה קצת עדיף לערות לתוכה, אפילו מכלי ראשון (משנ"ב). עפ"י רמ"א שאין בישול במצב כזה. **פניני הלכה** כתב שהמהדרים יקפידו לשים את התמצית בכלי שלישי ולהוסיף אליה את המים כדי לצאת ידי הדעות החוששות לצביעה באוכלים). ראוי להניח את התמצית במקום שהיא תישאר חמה במהלך השבת (שש"כ).

ג. יכול להכין כדרכו בכלי שלישי. **פניני הלכה. הילקוט יוסף** מתיר עירוי מכלי שני על שקית התה, וכ"ש להכניס את השקית לכלי שלישי. **במנוחת אהבה** התיר להכניס את שקית התה אפילו לכלי שני, והוסיף שיש מחמירים להכניס רק לכלי שלישי. אמנם, **שש"כ** אסר הכנת תה באמצעות שקית גם בכלי שלישי, ואפילו אם כבר עירו על השקית מים רותחים בעבר.

1. במקרה שאין בישול אחר בישול, מותר לשרות את המאכל בכלי ראשון בשבת (שו"ע). אך לא יתנו אותו לכלי ראשון העומד על האש או בתוך תנור שאינו גרוף, כי יש המחמירים שבזה יש בישול אחר בישול וכן בגלל דין החזרה. **אליה רבה**²⁶⁶.

2. אסור להדיח הרינג במים חמים ואפילו בעירוי מכלי שני, כי יש מחלוקת האם הוא כמו קולייס האיסיפנין שהמשנה אסרה מדין קלי הבישול, ומי יכריע להתיר במחלוקת הראשונים הנוגעת לדאורייתא. בנוסף, לפעמים הוא ישן ואולי נחשב כמו מליח ישן שהמשנה אסרה מאותו הטעם (**ביאור הלכה**).

◎ סיכום

בסעיף זה הפוסקים דנו במספר נושאים: בישול אחר בישול ביבש, בישול אחר בישול בלח, בישול מאכל שלא התבשל כל צורכו, הדחה ושרייה של דבר שיש בו בישול, דין קלי הבישול, ומכה בפטיש באוכל.

א. בישול אחר בישול ביבש. מוסכם לכל הדעות שבדבר שהתבשל כבר כל צורכו והוא יבש - שוב אין איסור בישול, אך עדיין אסור לתת אותו בכלי ראשון המונח על האש בשבת (משנ"ב בס"ק לג, מכמה טעמים).

ב. בישול אחר בישול בלח. בדבר לח רותח (שו"ע: לפחות כשיעור יד סולדת. רמ"א: אפילו אם רק קצת חם) מוסכם שאין בישול אחר בישול. הראשונים נחלקו בדין דבר לח צונן - לרש"י ורא"ש יש בו בישול אחר בישול, ואילו לרמב"ם ורשב"א אין. שו"ע פסק כדעת המחמירים.

ג. בישול מאכל שלא התבשל כל צורכו. דעת הרמב"ם והרשב"א שאם מאכל התבשל כשיעור בן דרוסאי - שוב אין בו בישול. תוס' ורבנו ירוחם סוברים שכל עוד לא התבשל כל צורכו ממש - יש בו בישול, וכך פסקו השו"ע והאחרונים.

ד. הדחה ושרייה של דבר שלא התבשל. אסור לשרות אפילו בכלי שני, מדין מיחזי כמבשל (מג"א ומשנ"ב בס"ק לד). מותר לשפוך עליו מים מכלי שני בלבד. אפשר לשפוך מים מכלי שני גם על דבר לח צונן (שם).

הערות

²⁶⁵ **הכנת קפה.** קפה נמס הוא מבושל כל צורכו מלפני שבת, ולכן באופן עקרוני מותר לערות עליו מכלי ראשון. עם זאת, מכיוון שמיד אחרי הבישול הוא הופך לנוזל, יש מקום להחמיר להחשיבו כנוזל שיש בו בישול אחר בישול (והמשנ"ב בס"ק עא החמיר לכתחילה בנתינת סוכר ומלח שכבר התבשלו לתוך כלי ראשון), ולמרות שבארחות שבת (א, נז) צירפו סברא נוספת להקל, לפי דעות הראשונים שעירוי לא נחשב ככלי ראשון אלא ככלי שני - בכל זאת כתבו האחרונים שעדיף שלא לערות מים מכלי ראשון על קפה, אלא לתת את האבקה בתוך כלי שני.

²⁶⁶ לדבריו יוצא שאסור להשתמש בפלטה בשבת, כי היא כלי ראשון ויש בה בישול אחר בישול. למעשה לא קיבלו את דעתו, ואף המשנ"ב שהביא את דבריו - הביא אותם בצירוף טעמים אחרים (מיחזי כמבשל וחשש חזרה).

ה. דין קלי הבישול. דברים שאפילו הדחה מכלי שני הופכת אותם להיות מוכנים לאכילה - אסור להדיח מהתורה, והמדיח חייב חטאת. הפוסקים נחלקו האם במקרה שאפשר לאכול את קלי הבישול כפי שהם מותר להדיח אותם במים חמים (אליה רבה ותוספת שבת), או שגם במצב כזה אסור להדיח בחמים אלא רק במים צוננים (ט"ז ומשנ"ב).

ו. מכה בפטיש באוכל. לדעת הט"ז מלאכת מכה בפטיש שייכת גם במאכלים, אם מכשיר לאכילה דבר שלא היה ראוי. הביאור הלכה חולק וסובר שלעולם אין מכה בפטיש באוכל.

סעיף ה | בישול אחרי אפיה או צליה²⁶⁷

הראשונים נחלקו האם יש בישול אחרי אפיה או אחרי צליה. האוסרים הביאו שתי ראיות לשיטתם מהגמרא בפסחים שבישול משמעותי אחרי אפיה או צליה (פסחים מא, א): מוזכר שלא יוצאים ידי חובת מצה ברקיק שבישלו אחרי האפיה, כי הבישול מבטל את האפיה. בנוסף, מובא שם שאם צלה את קרבן הפסח ואחר כך בישל אותו חייב, כי הבישול ביטל את הצליה.

המתירים משיבים על הראיות ששתי הגמרות עוסקות בדינים מיוחדים: לא יוצאים ידי חובת מצה שבושלה אחרי האפיה בגלל דין מיוחד שצריך טעם מצה, ואחרי בישול אין טעם מצה (כפי שהוזכר בברכות לה, ב). וכשישול את קרבן הפסח אחרי הצליה חייב בגלל דין מיוחד שכל בישול אסור בקרבן פסח, ולא בגלל שהבישול ביטל את הצליה (עפ"י הגמ' בפסחים שם).

◀ **יראים וסמ"ג:** יש איסור בישול אחרי אפיה או צליה (וגם כשהמאכל רותח מחמת הצליה או האפיה - משנ"ב).

☞ כך פסק רמ"א.

◀ **ראבי"ה:** אין בישול אחרי אפיה או אחרי צליה.

☞ כך פסק שו"ע²⁶⁸ (משנ"ב: בדיעבד יש לסמוך על שיטה זו).

♦ בישול בכלי שני אחרי אפיה או צליה (ב"י)

בדף מ (עמוד ב) הגמרא אומרת שכלי שני אינו מבשל, וא"כ לכאורה אין מניעה לשרות אחרי אפיה או צליה בתוך כלי שני. מאידך, בדף מב (עמוד ב) נפסק שיש דברים שמתבשלים גם בכלי שני כמו מלח. הפוסקים נחלקו האם אחרי אפיה או צליה מותר לשרות בכלי שני רותח:

◀ **סמ"ק וטור:** בכלי שני מותר אפילו לדעת היראים^{269, 270}.

◀ **סמ"ג ומרדכי:** גם בישול בכלי שני אסור אחרי אפיה או צליה.

☞ כך פסק רמ"א.

☞ **פמ"ג ומשנ"ב:** בכלי שלישי מותר.

♦ צליה אחר צליה ואפיה אחר אפיה (ב"י)

◀ **י"א בסמ"ג וברבנו פרץ:** אין בישול אחר בישול, אבל יש צליה אחרי צליה או אפיה אחרי אפיה (לשיטת היראים).

◀ **סמ"ג ורבנו פרץ:** אין צליה אחר צליה או אפיה אחר אפיה, כמו שאין בישול אחר בישול (מכיוון שבגמרא לא הוזכר איסור בזה - סמ"ג).

☞ כך פסק משנ"ב.

הערות

²⁶⁷ בנספחים שבסוף הסיכום מובאת תשובה בעניין הנחת שקדי מרק וקרוטונים בשבת במרק, כשהדיון יוצא מדין בישול אחרי אפיה.

²⁶⁸ כ"כ באר הגולה, וכן הילקוט יוסף (ג, סא). אמנם, נראה שהמשנ"ב והמג"א מבינים שהרמ"א ביאר את דעת השו"ע, וגם לשו"ע יש בישול אחרי אפיה או צליה, והתיר רק בכלי שני.

²⁶⁹ כפי שהוזכר בהערה הקודמת, האחרונים כתבו שהרמ"א מבאר את דברי השו"ע וגם לשו"ע יש בישול אחרי אפיה או צליה. לפירושם, השו"ע אמנם אוסר בכלי ראשון - אך מתיר בכלי שני.

²⁷⁰ חיי אדם: אך אם היד נכוות בו, אסור גם בכלי שני.

❖ צליה אחרי אפיה (פנה"ל פ"י, הערה 10. הלכה ברורה פ"ח, אות קכט)

◀ **שלטי גיבורים, תפארת ישראל, מג"א, מחצית השקל וחיי אדם:** גם לדעות שיש ביטול אחר צליה ואפיה - אין אפיה אחרי צליה או הפוך, כי צליה ואפיה הם דבר אחד.

◀ **פרי מגדים:** לדעת המחמירים יש איסור גם בצליה אחרי אפיה, כי הן פעולות שונות.

Ⓢ כך פסקו **שש"כ, כף החיים, אור לציון ומנוחת אהבה.**

1. כמו שיש ביטול אחר צליה, כך יש גם צליה אחרי ביטול. לכן אסור לשים תבשיל בלי רוטב במקום שיכול להיצלות, אם בהתחלה הוא התבשל ולא נצלה (מג"א ומשנ"ב²⁷¹. החזו"א כתב שאם רק יתייבש קצת ולא ממש יהפוך לצלי מותר, והוסיף שאפשר שרק צלי על גחלים ושיפוד נחשב צלי, ואם נצלה בתוך סיר אין דין צליה ומותר להניחו שם אחרי ביטול).

2. אם ביטול מאכל ואחר כך צלה אותו - שוב אין בו איסור ביטול כי לא התבטל שם הביטול הראשון. כך גם להפך, אם צלה ואח"כ ביטול מותר להניח סמוך לאש בשבת בלי רוטב (פמ"ג, אך **ביאור הלכה** חולק וסובר שהפעולה האחרונה היא הקובעת).

סעיף ו | הנחת תבשיל על קדרה חמה

בדף נא (עמוד ב) הברייתא אומרת שניתן להניח כלי על גבי כלי אחר אם הכלי העליון כבר חם ורוצה לשמור על החום, אך אם הוא קר ורוצה שיתחמם מהכלי התחתון לא²⁷². כשהעליון חם, אפשר גם לטוח בבצק את פי הכלי העליון²⁷³.

טור: כשהתבשיל בכלי העליון חם ניתן להניח אותו על קדירה חמה כדי שהחום ישמר, אך כשהוא קר אין להניח.

Ⓛ שיעור החום של הכלי העליון:

◀ **שו"ע:** דווקא כשהוא חם בשיעור יד סולדת.

◀ **רמ"א:** כל עוד לא הצטנן לגמרי.

❖ **כשהתבשיל העליון עוד לא מבושל כל צורכו** (ב"י בסימן רנח)

◀ **מהר"י בן חביב, עולת שבת, תוספת שבת, מאמר מרדכי, גר"א ופרי מגדים:** אפילו כשהוא רותח אסור להניח אותו על קדירה חמה.

◀ **ר"ן, ט"ז, שו"ע הרב ואליה רבה:** מכיוון שלא יגיע לביטול גמור באופן כזה מותר.

1. כשהתבשיל בכלי העליון לא יוכל להגיע לחום של יד סולדת, מותר להניח אפילו כשהוא קר אם אין בו דבר קרוש שיפשיר (ראשונים, שו"ע וביאור הלכה).

2. במקרה שמותר להניח את הכלי על גבי הקדרה החמה, ניתן להניח אפילו מתחת לבגדים שמכסים את הקדרה (משנה ברורה, ודייק כך מלשון השו"ע).

3. הטור והשו"ע כתבו ע"פ הגמרא שמותר גם לטוח את פי הכלי העליון בבצק. האחרונים נחלקו האם דווקא בבצק מותר בגלל שאינו בר מרוח, ובשאר דברים שמתמרחים אסור (מג"א), או שגם בבצק באופן עקרוני שייך מרוח, ואין כאן איסור מכיוון שלא מקפיד למרח את הנקב בצורה טובה - וממילא מותר גם בטיט ושעווה (ט"ז ואליה רבה).

הערות

²⁷¹ ממילא לפי המשנ"ב אין להניח על פלטה בשבת דברים שהתבשלו, למרות שכעת הם יבשים. נהגו לסמוך על דברי החזו"א.

²⁷² כל הסעיף מדבר על תבשיל לח שהצטנן. בתבשיל יבש שכבר התבשל מותר גם כשהוא קר (משנ"ב).

²⁷³ הב"י כאן מפנה לביאורו בסימן רנח שעוסק באותו דין מצד ההטמנה. מה שמובא כאן מדבריו הוא משם.

סעיף ז | הנחת דבר לח ע"ג כלי שעל האש

רבנו ירוחם: יש אומרים שמותר לתת כלי עם תבשיל לח בעודו חם על גבי קדירה טמונה אפילו כשהיא על האש ממש, ויש אומרים שאם הקדירה על האש בכל מקרה אסור לתת על גביה תבשיל²⁷⁴.
 📖 **השו"ע** הביא את שתי הדעות ולא הכריע (ועיין בסעיף הבא בדעת שו"ע בזה), **ובמשנ"ב** כתב שהלכה כדעה הראשונה.

סעיף ח | הנחת דבר יבש ע"ג כלי שעל האש

רבנו ירוחם: יש אומרים שמותר להניח דבר יבש²⁷⁵ מבושל על גבי קדירה שעל האש כי דינו כמו המניח כנגד המדורה, ויש אומרים שלעולם אסור להניח על גבי קדירה שעל האש, כי דינו כמו המניח על כירה.
 📖 **שו"ע:** יש לפסוק כדעה הראשונה, ומותר לתת דבר יבש מבושל על גבי קדירה שעל האש.
 📖 מה הדין בנתינת דבר לח מבושל שעדיין חם על גבי קדירה שעל האש?
 ◀ **גר"א, אליה רבה ומשנ"ב:** גם בזה השו"ע פוסק שמותר, כי שני הסעיפים הם עניין אחד.
 ◀ **מג"א:** בלח אפילו בעודו חם השו"ע אוסר, מחשש שמא יבוא להניח גם כשכבר התקרר²⁷⁶.

סעיף ט | כלי ראשון

המשנה בדרף מב (עמוד א) אומרת שאסור לתת תבלין לתוך כלי ראשון אפילו אחרי שהורידו אותו מהאש (כל עוד הוא רותח - רש"י), ואפשר לתת תבלין לכלי שני.
 בנוגע למלח הגמרא מביאה שרב נחמן התיר לתת מלח אפילו בכלי ראשון, ואביי אמר שמלח אינו כתבלין. הובאו שתי דעות בדעת אביי: א. סובר כרב נחמן שאפשר לתת מלח בכלי ראשון. ב. חולק לגמרי ולשיטתו אפילו בכלי שני אסור לתת מלח.
 ◀ **תוס' ומרדכי:** המחמיר שלא לתת מלח בכלי שני כל זמן שיד סולדת בה - תבוא עליו ברכה.
 📖 כך פסק רמ"א.
 ◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם וטור:** מותר לתת מלח אפילו בכלי ראשון, כי אינו מתבשל.
 📖 כך פסק שו"ע.

❖ מלח שמוצר ע"י בישול (משנ"ב. שער הציון ס"ק צה)

◀ **מג"א:** במלח שמוצר ע"י בישול מים לכו"ע אין איסור כי אין בישול אחרי בישול. כך הדין גם בסוכר.
 ◀ **שערי תשובה ורעק"א:** יש להחמיר גם במלח המיוצר ע"י בישול.
 📖 **משנ"ב:** לכתחילה יש להיזהר מנתינת מלח כזה בכלי ראשון (למרות שהוא מבושל, מדין מיחזי כמבשל. שער הציון).

❖ דבר יבש שנימוח בבישול

הערות

²⁷⁴ בכל הלכות בישול יש לדון משלושה כיוונים: בישול ממש, גזירת חכמים שמא יחתה בגחלים, ודין 'מיחזי כמבשל': בסעיף ז וסעיף ח אין חשש של בישול ממש כי מדובר על תבשיל מבושל, אין סברא של מיחזי כמבשל כי הפסקת הקדירה משמעותית (משנ"ב, ועדיף אפילו על כירה גרופה כי אין דרך לבשל על גבי קדירה, ולכן אפשר להניח גם לכתחילה ולא רק להחזיר), והמחלוקת היא מדין חשש החיתוי, האוסרים חוששים לחיתוי והמתירים אינם חוששים (באר היטב).

²⁷⁵ מהמשך הדברים מוכח שרבנו ירוחם התכוון גם לדבר לח קר אם מצטמק ורע לו, לשיטתו שאין בישול אחר בישול גם בלח קר אם מצטמק ורע לו. המשנ"ב כאן מפרש שמדובר על דבר יבש, לשיטתו שאין חילוק ותמיד בלח קר יש בישול אחר בישול. ע' בסעיף ד במחלוקת הפוסקים בעניין.

²⁷⁶ יש להעיר שהמגן אברהם כתב כך בדעת השו"ע, אך הוסיף שלדעתו שלו יש להתיר גם בלח בעודו חם.

◀ **לבוש:** דבר יבש שנימוח בבישול מוגדר כדבר לח (וממילא שייך בו בישול אחר בישול).

◀ **מג"א** (סקל"א) **ומשנ"ב** (בס"ק לג וס"ק ק): דבר יבש שנימוח בבישול מוגדר יבש.

◀ **האם מותר לערות מכלי ראשון על אבקות** (כמו סוכר, מלח וקפה) **שיימסו בעקבות העירוי?**

◀ **שערי תשובה ורעק"א:** אסור (מכיוון שברגע הראשון האבקות הופכות לנוזל, ואחר כך מתבטלות מהמים החמים. רעק"א בסוף סימן רנג).

◀ **משנ"ב ושש"כ** (א, סב): ראוי לחשוש ולא לערות על סוכר מכלי ראשון.

◀ (אסמנ' המשנ"ב סובר שדבר יבש שנימוח מוגדר יבש, כפי שהוזכר, ובכל זאת כאן החמיר בנתינת מים מכלי ראשון על סוכר. ניתן לבאר שיש הבדל בין מלח ושאר אבקות שמיד ברגע המגע שלהם עם המים הם נמחים - שבהם יש להחמיר לכתחילה, לעומת שומן קרוש שתהליך ההפיכה שלו לנוזל איטי יותר, ובו אין להחמיר. ע' **בהלכות שבת לרב רימון**, עמוד 274.

◀ **בשער הצינן** (ס"ק צה) כתב שהסיבה להחמיר היא לא מפני שמחשיב את המלח כדבר לח, אלא מפני שנראה כמבשל. גם להסבר זה צריך להסביר באיזה מקום חוששים ובאיזה לא, ואפשר לבאר עפ"י החילוק שהוזכר לעיל).

◎ הגדרת כלי ראשון (ב"י)

◀ **ראבי"ה והגהות מרדכי:** כלי ראשון הוא בעודו על האש וכן מיד לאחר שהורידו אותו מהאש, אחרי שהרתיחה פגה קצת כבר נחשב כלי שני.

◀ **ב"י:** כל עוד יש בו חום של יד סולדת נחשב כלי ראשון.

☞ כך הוא פסק בשו"ע.

◀ **משנ"ב:** כשהכלי על האש, אפילו לפני שיש בו חום יד סולדת אסור לתת לתוכו מלח ותבלין.

❖ סברת החילוק בין כלי ראשון לכלי שני (מעייני המקום - הרב יאיר וסרטייל)

הירושלמי והבבלי נחלקו האם איסור בישול בכלי ראשון שאינו על האש הוא מדאורייתא (בבלי) או מדרבנן (ירושלמי). לפי הירושלמי החילוק בין כלי ראשון לכלי שני מובן - בכלי ראשון גזרו לאסור אפילו כשאינו על האש, ואילו בכלי שני לא גזרו לאסור גם במקרים שהוא כן יכול לבשל. אך לבבלי שאין דין מיוחד דווקא בדבר הנמצא על האש ממש - מדוע בכלי שני אין בישול?

◀ **תוס':** כלי ראשון מבשל כי דפנות הכלי חמות, וכלי שני אינו מבשל כי הדפנות קרות.

◀ הסבר זה קצת קשה, ועדיין - יש פעמים שגם כלי שני מסוגל לבשל. אפשר שמתוך כך יש מהפוסקים שהרחיבו את דין קלי הבישול לכל דבר שלא ודאי לנו שלא יתבשל (ואסורים גם בכלי שני, יובא מיד), אך לאלה שלא סוברים כך עדיין קשה.

◀ **אור שמח:** בישול בכלי ראשון הנמצא על האש מוגדר בישול באור, וכשאינו על האש מוגדר תולדות האור. כלי שני הוא תולדה דתולדות, ואותו התורה לא אסרה²⁷⁷.

◎ דין קלי הבישול וכלי שני (שש"כ, פניני הלכה, ילקוט יוסף)

בגמרא (מ, ב) מפורש שכלי שני אינו מבשל. מאידך, כפי שהוזכר בתחילת הסעיף תוס' כתב שהמחמיר שלא לתת מלח לכלי שני תבוא עליו ברכה. טעם הדבר מפני שקלי הבישול עלולים להתבשל גם בכלי שני. הפוסקים נחלקו האם בסתמא אין לחשוש אלא רק כשידוע שהמאכל הוא מקלי הבישול, או שכל עוד לא ידוע שהוא לא מקלי הבישול יש להחמיר:

◀ **יראים וסמ"ג:** בסתמא חוששים לקלי הבישול, חוץ ממה שידוע שאינו מקלי הבישול²⁷⁸ (מים, שמן ותבלין [אין הכוונה לתבלינים שלנו אלא לקינמון וזנגוויל, או לשום, בצל, יין וחומץ - שש"כ בהערה קעד]).

☞ כך פסקו רמ"א, מג"א, משנ"ב ושש"כ (והוסיף שבדיעבד אין לאסור בדברים שלא ידועים כקלי הבישול).

הערות

²⁷⁷ לשיטת תוס' 'כלי שני אינו מבשל' הוא דין מציאותי - בפועל בכלי שני אין בישול. לאור שמח זה לא דין מציאותי אלא הגדרה הלכתית - בישול כזה התורה לא אסרה.

²⁷⁸ **דבר חי בכלי שני.** בהכנסת דבר שלא התבשל מעולם לכלי שני יש בעיה נוספת, מצד 'מיחזי כמבשל', ולכן דבר כזה אסור להכניס גם כשאין חשש שהוא מקלי הבישול. מג"א, משנ"ב, בה"ח ואול"צ. הרב עובדיה חולק וסובר שאין 'מיחזי כמבשל' בכלי שני (פניני הלכה).

◀ **ר"ן וטור:** רק במה שידוע לנו כקלי הבישול יש לחוש (ובניהם: ביצה, דג מלוח, עלי תה - הרב עובדיה).

☞ כך פסק חזו"א, אור לציון, ילקוט יוסף ופניני הלכה (אך כתב שטוב תמיד להחמיר בכלי שני ולהקל בכלי שלישי)²⁷⁹.

◎ **דין כלי שלישי (פניני הלכה)**

◀ **שביתת השבת וחזו"א:** דבר המתבשל בקלות אסור להכניס גם לכלי שלישי ועשירי.

◀ **פרי מגדים ומשנ"ב:** בכלי שלישי אין בישול.

☞ כך פסק פניני הלכה.

☞ **שש"ב:** יש להקל בכלי שלישי, אך לא בדברים הידועים כקלי הבישול.

◎ **בישול בגוש (משנ"ב סקס"ה, שש"כ, פניני הלכה, ילקוט יוסף)**

◀ **רמ"א, גר"א, פמ"ג, חת"ס ונשמת אדם:** אין לגוש דין מיוחד, בכלי שני חוששים לקלי הבישול ובכלי שלישי אין בישול.

☞ כך פסק ילקוט יוסף.

◀ **מג"א ומשנ"ב:** גוש מבשל גם בכלי שלישי ועשירי, ולכן אין לתת תבלין על גוש כל עוד יד סולדת בו.

☞ כך פסק שש"ב.

☞ **פניני הלכה:** יש להחמיר מכיוון שהדבר נוגע לאיסור תורה, אך ניתן להקל לכתחילה כשיש ספק נוסף האם יש בזה בישול (לח קר שעבר בישול, מלח וכדו').

1. גם לדעות שמוותר לתת מלח בכלי ראשון, היינו דווקא בכלי ראשון שהורידו מעל האש (ר"ן).
2. אפילו אם נתן מלח בכלי ראשון שנמצא על האש, המאכל מותר כי המלח לא אוסר את כולו (שיבולי הלקט ורמ"א). אם המלח לא התבשל בתהליך הייצור שלו, ויש בכמות המלח שהוסיף בשבת כדי לתת טעם לתבשיל לבדו - התבשיל אסור עד מוצ"ש. **משנ"ב.** בביאור הלכה נשאר בצ"ע בנוגע למוסיף תבלין לכלי ראשון שעל האש.
3. רב נחמן אומר שמוותר לתת מלח בכלי ראשון, כי מלח צריך בישול כמו בשר שור. משמע שבשר שור צריך בישול מרובה ואפשר לשים אותו בכלי ראשון שהעבירו מעל האש. אמנם, הלחלוחית שבו מתבשלת מהר, ובגללה אין לתת אותו בכלי ראשון²⁸⁰ (רא"ש, טור, שו"ע, רמ"א ומשנ"ב).

סעיף י | עירוי מכלי ראשון

בירושלמי (פ"ג, ה"ה) מפורש שאסור לערות על תבלין מכלי ראשון, מכיוון שעירוי נחשב ככלי ראשון. מדברי הירושלמי הללו למד ר"י שעירוי ככלי ראשון. מאידך, רשב"ם למד שעירוי נחשב ככלי שני, על פי הכלל ההלכתי 'תתאה גבר' שעל פיו הגמרא בפסחים (ע"א) קבעה שאם עירו חלב רותח על בשר צונן - לא אוסרים את כל הבשר, על פי הכלל ש'תתאה גבר'.

הרב רימון (עמוד 234) הציע לבאר את יסוד המחלוקת עפ"י טעמו של תוס' בחילוק בין כלי ראשון לכלי שני. תוס' כתב שהחילוק הוא שבכלי ראשון הדפנות חמות ובכלי שני הדפנות קרות. עירוי מכלי ראשון הוא מצב ביניים - מצד אחד אין דפנות חמות, אך מצד שני גם אין דפנות קרות. רשב"ם נקט שמכיוון שאין דפנות חמות העירוי נחשב ככלי שני, ואילו ר"י סבר שכל עוד אין דפנות קרות שמקררות את המים החמים - נחשב ככלי ראשון.

הערות

²⁷⁹ בנוגע לבישול בגוש יובא בהמשך דיון בפני עצמו.

²⁸⁰ אמנם השו"ע כתב שאסור לתת בשר שור אם הוא מלוח, אך כבר ביאר המשנ"ב עפ"י דברי הרמ"א שהשו"ע כתב כך כי ללא מלח היה אסור בכל מקרה מפני איסור הדם, והחידוש הוא שגם במקום שהבשר מלוח ואין איסור דם - יש איסור מצד בישול הלחלוחית והמלח הבלוע בבשר.

◀ **רשב"ם** (מב, א ד"ה אבל), **ר"ן**, **רמב"ן** ו**רשב"א**: עירו מכלי ראשון אינו ככלי ראשון, ולכן אפשר לערות מכלי ראשון על תבלין.

◀ **רש"י**, **ר"י** (שם, ובזבחים צה, ב ד"ה עירה), **ר"ת**, **רא"ש** ו**מגיד משנה**: עירו מכלי ראשון, וממילא אסור לערות על תבלין מכלי ראשון (ר"י: עירו מכלי ראשון לגמרי. ר"ת: עירו מכלי ראשון מבשל, אך רק כדי קליפה).

☞ כך פסק שו"ע.

⚡ **משנ"ב**: אמנם תבלין לא מתבשל בכלי שני, אך עירו מכלי ראשון מבשל כדי קליפה ואסור אפילו בדיעבד, אם לא נפסק הקילוח (בכל מה שיש ספק שמא הם מקלי הבישול - **ביאור הלכה**).

❖ בדבר שכבר נצלה או נאפה אין להחמיר בדיעבד אפילו כשהכניסו לכלי ראשון, כי יש לסמוך על דעת הראב"ה שאין בישול אחרי אפיה או צליה (לעיל סעיף ה. **ביאור הלכה**).

סעיפים יא – יב | עירוב מים חמים וקרים

❖ הקדמה לסעיפים יא – יב

א. סעיפים יא - יב עוסקים בעירוב של מים חמים ומים קרים. בסעיף יא הנושא הוא כלי רחיצה, ובסעיף יב כלי שתייה. בסוגיות אלו הראשונים נחלקו במחלוקות רבות: כיצד נפסק במחלוקת התנאים, האם יש הבדל מהותי בין כלי רחיצה לכלי שתייה או שההבדל הוא רק בין כלי ראשון לכלי שני, על איזו מציאות הגמרא מדברת ועוד.

ב. בגמרא מצינו שתי מקורות לעניין עירוב של מים חמים ומים קרים: ברייתא המביאה מחלוקת משולשת לעניין כוס ואמבטי ודיון בגמרא בפירוש הברייתא (סעיף יא), ומשנה לעניין מיחם שפינה אותו. המיחם הוא כלי המיועד לשתייה, אך הראשונים נחלקו האם המשנה עוסקת מצד בישול או רק מצד תיקון כלי (סעיף יב).
ג. לדעת רוב הראשונים יש דין שונה לכלי רחיצה ולכלי שתייה, וממילא אין קשר בין הברייתא למשנה. הב"י מבאר בדעת הרמב"ם שאין הבדל עקרוני בין כלי רחיצה לכלי שתייה וההבדל הוא בין כלי ראשון לכלי שני, ולא משנה מה ייעוד הכלי, וכך הוא פוסק בשו"ע.

◎ סוגיית אמבטי (סעיף יא)

בדף מב (עמוד א) בית הלל סוברים שבכוס (כלי המיועד לשתייה) מותר לערב מים חמים וקרים בכל דרך, ובאמבטי (כלי המיועד לרחיצה) רק אם שופך את המים החמים לתוך הקרים, ורבי שמעון בן מנסיא אסר (בשלב זה לא מבואר על מה רבי שמעון חולק).

רב נחמן פוסק כרבי שמעון בן מנסיא, ובגמרא מובאות שתי אפשרויות להבין מה רבי שמעון בן מנסיא אסר: האם אסר באמבטי כל עירוב של מים (כלומר: בכלי רחיצה הכל אסור ובכלי שתייה הכל מותר), או שאסר בכוס לשפוך קרים לתוך חמים (כלומר: אין הבדל בין כלי שתייה לכלי רחיצה, תמיד מותר לשפוך מים חמים לתוך מים קרים ולא להפך).

להלכה, הראשונים נחלקו האם הלכה כבית הלל או כרבי שמעון בן מנסיא:

◀ **רי"ף**, **רמב"ם**, **רא"ש** ו**רובנו ירוחם**: הלכה כבית הלל. בכוס מותר הכל, ובאמבטי רק חם לתוך קר.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **ר"ן** ו**תוס'**: הלכה כרבי שמעון בן מנסיא (מכיוון שרב נחמן פסק כמותו, ועל פי ההבנה הראשונה בדעתו), בכוס מותר הכל ובאמבטי הכל אסור.

❖ ההבדל בין כוס לבין אמבטי (ב"י)

מוסכם שכוס היא כלי שני ומיועדת לשתייה, אך הראשונים נחלקו בהגדרת האמבטי המוזכרת בגמרא. מתוך המחלוקת נלמד היכן יש איסור להוסיף מים קרים לתוך החמים:

◀ **ר"ן** ו**רובנו ירוחם**: אמבטי היא כלי ראשון אך חמורה משאר כלי ראשון, שאסור לתת לתוכה אפילו צוננים מרובים (בכלי ראשון רגיל אם מוסיף הרבה מים קרים לתוך החמים מותר, ובאמבטי אפילו זה אסור).

◀ **רמב"ם** (להבנת הב"י): אמבטי היא כלי ראשון ודינה כמו כל כלי ראשון (ובכל כלי ראשון אסור להוסיף מים קרים לתוך חמים, אלא רק לשפוך את המים החמים לתוך קרים שנמצאים בכלי שני).

כך פסק שו"ע.

◀ **תוס' וטור** (להבנת הב"י): אמבטי היא כלי שני, אך הדין שלה חמור משאר כלי שני (ולכן אסור לתת לתוכה מים חמים, אלא רק לשפוך את המים מתוכה לכלי אחרים).

כך פסק רמ"א.

כלומר, למסקנה שו"ע ורמ"א מסכימים שאסור לשפוך מים קרים לתוך מים חמים בכלי ראשון, אלא רק לשפוך את המים החמים לתוך מים קרים שנמצאים בכלי שני, וכן מסכימים שאם מים חמים נמצאים בכלי שני רגיל, מותר לשפוך לתוכם מים קרים. המחלוקת היא במים חמים בכלי שני המיועדים לרחיצה: לדעת רמ"א אסור לשפוך לתוכם מים קרים, ולדעת שו"ע מותר.

◎ **משנת מיחם (סעיף יב)**

בדף מ (עמוד ב) המשנה אומרת שאם פינה מיחם - אסור לתת לתוכו מים מועטים שיתחממו אלא רק מים מרובים, שיפשירו (המשנה לא מבארת מה הכוונה שפינה מיחם).

האמוראים נחלקו האם הכוונה למיחם שרוקן ממנו את המים החמים וכעת נותן לתוכו מים קרים, והאיסור הוא מכיוון שמצד אחד המיחם ואסור משום תיקון כלי (רב אדא), או שהמשנה עוסקת במקרה שפינה את המיחם מהאש ועדיין יש בו מים חמים, והדיון הוא מצד בישול המים הקרים שמוסיף למים החמים שבתוכו (אביי).

לדעת רוב הפוסקים מחלוקת האמוראים היא רק בשאלה האם יש לחשוש לצירוף המיחם כשמרוקן אותו מהמים החמים ונותן בו מים קרים²⁸², ומוסכם שלעניין נתינת מים קרים לתוך מים חמים - מותר לתת הרבה מים קרים לתוך המים החמים שבמיחם, כל עוד הם רק יפשירו ולא יתחממו ממש (רב אדא ביאר באופן שונה כדי להוסיף חידוש בדין צירוף, אך גם הוא מסכים לדין שיוצא מפירוש אביי).

הרמב"ם (להבנת הב"י) למד את מחלוקת האמוראים באופן אחר: רב אדא סובר שאין היתר לתת מים קרים לתוך מים חמים, אפילו כשהמים הקרים מרובים (ולכן פירש שהמשנה עוסקת בדין צירוף המיחם), ואילו אביי סובר שמותר להוסיף מים קרים מרובים לתוך המים החמים במיחם, ולכן הוא פירש את המשנה באופן הזה. לדעת הב"י, להלכה נפסק כדעת רב אדא²⁸³.

אם כן, מתוך המחלוקת בלימוד הגמרא יוצאת מחלוקת מעשית לעניין שפיכת מים קרים לתוך חמים:

◀ **רוב הראשונים**: מותר לשפוך מים קרים מרובים לתוך מים חמים שנמצאים בכלי ראשון.

כך פסק רמ"א.

ל **חיי אדם**: דווקא אם שופך את המים הקרים לתוך החמים בבת אחת, כי אחרת הראשונים ששופך מתבשלים ואינו מועיל ששפך אחר כך מים נוספים²⁸⁴.

◀ **רמב"ם** (להבנת הב"י): בכל מקרה אסור לשפוך מים קרים לתוך כלי ראשון, אפילו כשהמים הקרים מרובים.

כך פסק שו"ע.

❖ **שפיכת מים חמים מכלי ראשון לתוך מעט מים קרים (רש"י, תוס', משנ"ב, ביאור הלכה)**

הערות

²⁸¹ ונחלקו מדוע יש לאמבטי דין מיוחד: **תוס'** סובר שגזרו להחשיב אותה ככלי ראשון כי היא חמה מאוד, ואילו **הטור ורמ"א** סוברים שזו לא גזרה, אלא באופן מציאותי בגלל שהמים חמים מאוד הם מבשלים אפילו בכלי שני.

²⁸² ריקון המיחם ממים חמים ונתינת מים קרים לתוכו יכול לגרום לצירוף של המיחם, וזה דבר שאינו מתכוון: **רב אדא** סובר שהתנא של המשנה הוא רבי שמעון שדבר שאינו מתכוון מותר, ולכן אין מניעה מבחינתו לפרש את המשנה באופן הפשוט שהדיון הוא רק מצד צירוף המיחם, ואפילו אם ייגרם צירוף למיחם מותר.

אביי סובר שהתנא של המשנה הוא רבי יהודה שחייב על דבר שאינו מתכוון, ולכן הוא נאלץ לפרש את המשנה באופן שונה, שכלל לא מדובר על צירוף אלא על הוספת מים קרים לתוך מים חמים, דבר שמוסכם על כולם ואין בו חידוש כל כך.

²⁸³ מתוך כך כתב **שו"ע** שאם פינה מיחם ממים חמים - מותר לשפוך לתוכו מים קרים מרובים כדי שיפשירו, **ובמשנ"ב** ביאר שאפילו אם יוכל להגיע לידי צירוף - מותר. בסוף דבריו הזכיר שאם ממלא את המים הקרים מתוך כוונה שהמיחם יצטרף - יש דעות שחייב מדאורייתא ויש דעות שאסור מדרבנן.

²⁸⁴ אך **בשער הציון** (ס"ק קיא) הסתפק בדבר, ואפשר שאפילו כשאינו שופך בבת אחת מותר, כי בהלכות איסור והיתר מצינו שבישול לא מתחיל מיד ממש.

◀ **רשב"א, ר"ן וטור**²⁸⁵: מותר לשפוך ממים שבכלי ראשון על מעט מים קרים (כיוון שהם מתערבבים יחד ולא שייך בהם בישול כדי קליפה).

כך נראה מהשו"ע.

◀ **תוס'**: אסור לשפוך מים חמים מכלי ראשון על מעט מים קרים (ואם המים הקרים מרובים - מותר. משנ"ב).

כך פוסקים **מגן אברהם, פרי מגדים, בית מאיר ומשנ"ב** (ובדיעבד יש לסמוך על הרשב"א).

לכאן יש לאסור לשפוך מים ישר על תמצית תה שהתקררה ובשפיכת המים החמים מגיעה לחום יד סולדת²⁸⁶ ואין למחות ביד העושים כן (כי יש לצרף שאין בישול אחר בישול בלח) אבל בעל נפש יחמיר לעצמו (ביאור הלכה).

❖ שפיכת מים מכלי שני לכלי שלישי (שו"ע, משנ"ב)

שו"ע: מותר לשפוך מים חמים לתוך מים צוננים, בתנאי שלא ישפוך מכלי ראשון (ואפילו אם המים הצוננים מועטים - מותר, מכיוון שמערב בכלי שלישי. משנ"ב²⁸⁷).

1. אמנם מותר לערות מכלי ראשון לתוך צוננים מרובים, אך זה דווקא בנוזלים, ואסור לתת חתיכת בשר רותחת לתוך רוטב קר, כי אינו מתערב ומבשל כדי קליפה (מגן אברהם ומשנ"ב).
2. כהמשך לכך, האחרונים נחלקו האם מותר להכניס כלי המכיל תבשיל רותח למים צוננים: **שש"ב** אוסר כי הכלי הרותח מבשל כדי קליפה, ואילו **ציץ אליעזר** מתיר, כי סובר שבכלי רותח לא אומרים שמבשל כדי קליפה.
3. האחרונים נחלקו האם צריך לנגב כוס מטיפות מים לפני עירוי לתוכה מכלי ראשון. יש הסוברים שחובה לנגב (מנחת יצחק, אגרות משה ושש"ב), ויש אומרים שאין צורך (ציץ אליעזר, יביע אומר, מנוחת אהבה ופניני הלכה²⁸⁸).

סעיף יג | נתינת כלי לתוך חמים

בדף מ (עמוד ב) מסופר בגמרא על רבי יצחק שרצה לחמם כלי ובתוכו שמן, ורבי הורה לו להכניס את כלי השמן לתוך כלי שני. רש"י כתב שדווקא לתוך כלי שני כי כלי שני אינו מבשל, ותוס' ביאר שהסיבה שכלי שני אינו מבשל היא כי הדפנות קרות.

טור ושו"ע: מותר לתת כלי עם מים קרים לתוך כלי שני, אך לא לתוך כלי ראשון²⁸⁹.

לכאן **ביאור הלכה**: כל עוד לא יגיעו לחום של יד סולדת, מותר גם להניח בתוך כלי ראשון כלי סגור שיש בו מים צוננים.

1. אם שואב מים באמצעות כלי ריק מתוך כלי ראשון, יש אומרים שדינו כמו כלי ראשון, ובייחוד אם משהה את הכלי הריק בתוכו עד שרותח (באר היטב ומשנה ברורה).
2. גם כשמכניס לכלי שני אין להכניס כל הכלי מצד איסור הטמנה, אלא צריך להיות מגולה למעלה (באר היטב, אך המנוחת אהבה²⁹⁰, והילקוט יוסף²⁹¹ (רנז, ו) סוברים שמותר גם לכסות את הכלי לגמרי).

הערות

²⁸⁵ לכאורה גם רש"י יסכים לזה, שהרי לדעתו התחתון גובר.

²⁸⁶ כמובן שאם התמצית נשארה מעט חמה, מותר לאשכנזים לשפוך ישר מהמיחם אפילו אם התמצית תגיע ליד סולדת כי אין בישול אחר בישול אם נשאר קצת חום במים.

²⁸⁷ לדעת שו"ע מותר לשפוך לתוך צוננים מועטים אפילו כששופך מכלי ראשון לכלי שני ואילו אחרונים רבים חלקו עליו, כפי שהוזכר, וכאן מביא המשנ"ב שאפילו לדעות שהחמירו שם, מותר לשפוך מים חמים מכלי שני לכלי שלישי.

²⁸⁸ להרחבה בטעמי המחלוקת, עיין בפניני הלכה ובשירת הים.

²⁸⁹ אמנם בכלי שני מותר לתת מים גם ללא הפסק כלי, והחידוש הוא שבכלי ראשון אפילו בהפסק כלי אסור (משנ"ב).

סעיף יד | חימום דברים שלא התבשלו

בגמרא שם מובאת ברייתא שמוותר לאדם להביא קיתון מים ולהניחו מול המדורה בשביל שתפוג צינתו אך לא בשביל שיתחמם. אמנם נחלקו האם בשמן בדין שונה מכיוון שיש הסוברים שהפגת הצינה בשמן זהו בישול, אך למסקנה אין חילוק ובכל הדברים רק אם מגיע לחום של יד סולדת אסור, ואם לא - מותר. הראשונים נחלקו האם מותר להניח במקום שיכול להגיע לחום של יד סולדת, אלא שמניח רק לזמן קצר:

◀ **רש"י, רמב"ם ורמב"ן:** מותר אפילו במקום שיכול להגיע ליד סולדת, כל שמקפיד להזיז לפני כן²⁹⁰.

◀ **ר"י, תוס', רשב"א, רא"ש וטור:** מותר להפשיר רק במקום שלעולם לא יגיע לחום יד סולדת.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **מרדכי ורמ"א:** כך הדין גם בפירות ובשאר הדברים שנאכלים חיים.

❖ כשיש תבשיל שאין בו איסור בישול אך הוא מונח בתוך כלי שיכול להיות ניתן או בתוך בגד העלול להישרף - מותר להניח אותו אפילו סמוך לאש, כי לא נוח לו שהכלי או הבגד יחרסו ומסתמא יזהר להזיז אותם קודם (מג"א, א"ר, תוספת שבת ומשנ"ב).

☉ שיעור יד סולדת (שש"כ ופניני הלכה)

בגמרא מפורש ששיעור יד סולדת בו הוא שכריסו של תינוק נכווית, וכ"כ הטור והשו"ע. המשנ"ב (ס"ק פט) הביא בשם רש"י שאי אפשר לשער ביד, כי יש ידיים רגישות יותר ויש הרגישות פחות. האחרונים הביאו דעות שונות מהו השיעור הזה בדיוק:

◀ **גרש"ז:** חום יד סולדת הוא 45 מעלות.

◀ **אגרות משה:** חום יד סולדת הוא בין 43 - 71 מעלות, ויש להחמיר לשני הצדדים.

◀ **בא"ח, מהרש"ם וביע אומר:** מאכל או משקה שרוב האנשים יכולים לאוכלו בבת אחת אינו נחשב יד סולדת, ואם אינם יכולים נחשב יד סולדת.

☞ **פניני הלכה:** יש להחמיר ולהתייחס לחום שבין 45-71 מעלות בתור יד סולדת. בשעת הצורך ניתן לסמוך על השיטה שמודדת לפי היכולת לאכול בבת אחת²⁹¹.

סעיף טו | חימום דבר שהתבשל כל צורכו

כפי שהוזכר בסעיף ד, בדבר יבש מוסכם שאין בישול אחר בישול, והראשונים נחלקו האם יש בישול אחר בישול בנוזל וכן האם שייך בישול אחרי שהתבשל כמאכל בן דרוסאי.

הר"ן והרשב"א כתבו שדבר שכבר התבשל מותר לתת סמוך למדורה אפילו במקום שהיד סולדת בו, כי אין דרך בישול בכך. הב"י העיר שהדבר תלוי במחלוקת בסעיף ד מתי נחשב מבושל ואין בו בישול אחר בישול, ואפשר שגם הסוברים שאין בישול אחרי שכבר התבשל כמאכל בן דרוסאי (רשב"א ועוד), מסכימים שבמצב כזה כאן אסור.

☞ **שו"ע:** דבר יבש שמבושל לגמרי מותר להניח ליד המדורה אפילו במקום שיד סולדת בו.

◀ גם אם הוא צונן לגמרי כעת. בדבר נוזלי יש להקל רק כשעדיין רותח (רמ"א בשיטת השר"ע).

☞ **רמ"א:** נהגו להקל אפילו בנוזל שכבר התבשל כל צורכו, כל שלא הצטנן לגמרי.

1. על המדורה עצמה ממש אסור מדרבנן, כי נראה כמבשל (ר"ן, ב"י ומשנ"ב²⁹²).

הערות

²⁹⁰ והביא הב"י מדברי הר"ן שגם לשיטה זאת על האש ממש אסור מפני שנראה כמבשל, אך הרמב"ן בפירש התיר אפילו על האש ממש.

²⁹¹ השיעור העליון (71 מעלות) רלוונטי לעניין חימום מים, שאחרי שמים עוברים את שיעור יד סולדת שוב אין בהם איסור בישול, וכאמור, במקום הצורך אם רוב האנשים לא יצליחו לשתות מים בחום הזה בבת אחת, שוב אין בהם משום בישול.

²⁹² כפי שהובא בהערה בסעיף הקודם, לרמב"ן אפילו על גבי האש מותר ואין בזה משום מיחזי כמבשל, אך נראה שהוא דעת יחיד.

2. גם סמוך למדורה אין להניח צמוד ממש אלא יש להרחיק קצת, ולכן אין חשש שיבוא לחתות בגחלים (רא"ש ומשנ"ב).
3. אם המדורה בתוך תנור סגור, אין להניח אפילו בהרחקה מועטת ורק אם מעמיד את הקדרה על גבי כלי שמפסיק בינה ובין קרקע התנור יש להקל (משנ"ב).

סעיף טז | הפשרת דבר קרוש

בדף נא (עמוד ב) הגמרא אומרת שאסור לרסק שלג בשבת, אבל יכול להניח שלג בתוך כוס יין והוא נימוח מאליו. הראשונים נחלקו משום מה אסור לרסק שלג, וממילא האם קיים איסור נולד בשינוי מצב צבירה של דבר קרוש:

◀ **תרומה, רא"ש וטור:** האיסור לרסק שלג הוא בגלל מוליד (קרח שהופך למים), ולכן גם אסור להניח שומן קרוש במקום שיפשיר²⁹³ (ואפילו בשמש - ב"י בדעת התרומה).

☞ כך פסק רמ"א, אך הוסיף שבמקום הצורך ניתן להקל (אפילו לכתחילה. בדיעבד בכל מקרה מותר - משנ"ב).

◀ **רמב"ם, ר"ן, סמ"ג, סמ"ק, רשב"א ורמב"ן:** האיסור הוא בגלל סרך מלאכת סוחט. מותר להניח שומן קרוש במקום שיפשיר²⁹⁴.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ שומן מועט (ב"י ומשנ"ב)

תרומה: אם בערב שבת שפך את המים והשומן של הפשטידה, מותר לחמם אותה בשבת (ב"י: למרות שעדיין מעט שומן יפשיר בפשטידה, מכיוון שהוא דבר מועט מותר).

☞ **משנה ברורה:** גם לדעת רמ"א, אם יש על הפשטידה רק מעט שומן או שמניח אותה במקום שרק מעט מהשומן יפשיר בתוכו - מותר לכו"ע, כי רק דבר מועט שאינו חשוב מופשר.

◎ דבר יבש שהופך לנוזלי (שו"ע, משנ"ב, באר היטב והערות משנ"ב מתיבתא)

בדף מ (עמוד ב) הגמרא אומרת שמותר לאשה לסוך את ידיה בשמן, לחמם את הידיים מול המדורה ולסוך את בנה. רבינו יחיאל מפריז ביאר שסתם שמן זית הוא קרוש, ולמרות זאת מותר לחמם את הידיים מול המדורה, אך סיים שטוב להיזהר שהיד לא תהיה במקום שהיד סולדת בו. מדבריו נראה שלמד שגם התרומה שהחמיר - זה דווקא במקום שהיד סולדת בו.

הב"י דוחה את דברי רבינו יחיאל משני טעמים, גם מכיוון שהתרומה אסר מצד נולד, וממילא אפילו במקום שהיד לא סולדת יש לאסור, ובנוסף בשמן זית יש איסור מיוחד אפילו כשאין יד סולדת, כי בשמן נפסק שהפשרו זהו בישולו.

למרות זאת, השו"ע שהכריע כרוב הראשונים ונגד התרומה - התיר להניח שומן קרוב למדורה, אפילו במקום שהיד סולדת. המקור לסברא זו היא רבנו יחיאל שרק בגלל שחשש לתרומה החמיר להניח במקום שאין היד סולדת בו, אך קשה מדוע הסתמך על דבריו לאחר שדחה אותו. האחרונים נחלקו כיצד לבאר את דעתו:

הערות

²⁹³ **הב"י** כתב בדעת התרומה שדווקא אם השומן מפשיר וניכר בפני עצמו אסור, אך כשהוא מפשיר לתוך מרק אין איסור. עם זאת, אפשר שהר"ן הבין בדעת התרומה שאפילו באופן זה אסור.

²⁹⁴ **דבר קרוש שרגילים לאכול אותו כפי שהוא.** הרמב"ן הקשה על דברי התרומה מדין פירות שאינם עומדים לסחיטה, שמותר לסחוט אותם (שבת קמג, ב). שם הסברא היא שגם אחרי הסחיטה המשקה נחשב חלק מהמאכל ואין לאסור משום דש. הרמב"ן משווה לדין כאן ואומר שגם כאן השומן תמיד נחשב משקה, גם כשהוא נוזלי, ממילא אין כאן משהו חדש ואין לחוש משום נולד! הר"ן מיישב את קושיית הרמב"ן, והשיב שאמנם השומן תמיד נחשב אוכל, אך מכיוון שהדרך היא להמיס את השומן ולא לאכול אותו כשהוא קרוש - דומה לדין פירות שרגילים לסחוט, שאסור לסחוט מכיוון שהוצאת המשקים נחשבת דבר חדש, וממילא גם לעניין איסור נולד המסתת השומן אסורה (מכיוון שרגילים לסחוט, המשקה שבתוכו לא נחשב חלק מהפרי אלא דבר בפני עצמו).

מתוך המחלוקת הזאת למד הגרש"ז שאם יש דבר קרוש שרגילים לאכול אותו כפי שהוא - אפילו לדעת התרומה מותר להמיס אותו, כי לא נחשב יצירת דבר חדש, ולכן התיר להמיס ציר של דגים שרגילים לאכול אותו כפי שהוא, וכך פסק שש"ב (א, ג).

◀ **מג"א, באר היטב ומשנ"ב** (בדעת השו"ע) **ואגלי טל**: דבר יבש שהופך לנוזל - נחשב יבש, ואין בו משום בישול.

ל א. אמנם השו"ע דחה את דברי רבנו יחיאל, אך רק לעניין נולד ובשמן באופן נקודתי. באופן עקרוני לעניין הגדרת דבר קרוש כ"בש - הסכים לדבריו. **מג"א ומשנ"ב**. ב. שו"ע סובר שאם הרוב יבש נחשב יבש ורק בזה הוא התייר. **מנחת כהן**. ג. אמנם לדעת שו"ע יש לאסור, אך מכיוון שרמ"א פוסק מעיקר הדין כמו הרשב"א שאין בישול אחר בישול בלח - כאן שעיקר כוונתו בשביל החלק היבש, למרות שפסיק רישיה שהחלק הקרוש יהפוך לנוזל - הקלו בזה. **אגלי טל**.

◀ **לבוש, חיי אדם, שו"ע הרב ועוד**: דבר יבש שהופך לנוזל - נחשב נוזל, וגם אם לא חוששים לנוזל יש להניחו במקום שלא יגיע ליד סולדת בו.

ל א. יש להגיה בלשון השו"ע שהתיר להניח את הפשטידה רק במקום שאין היד סולדת בו, וזוהי דעת שו"ע עצמו. **לבוש, אגלי טל ומנורה הטהורה**. ב. דעת שו"ע שדבר לח שהופך לנוזל הוא נוזל, ורק בפשטידה התיירו מכיוון שהאיסור מדרבנן והחימום נעשה בשינוי. **ט"ז**. ג. אמנם שו"ע התייר, אך למעשה יש לאסור כי תשב"ץ, הגהות סמ"ק וכלבו החמיר. **אליה רבה**.

1. למרות שאחרי ההפשרה השומן נוזלי, אינו נחשב כנוזל לעניין בישול אחר בישול כי בשעת החימום לא נמחה עדיין (משנה ברורה).

2. במקרה שיש קדרה עם רוטב שנקרש והוא עדיין לח, אמנם לדעת השו"ע אין בעיה של נולד בהפשרת הרוטב, אך מכיוון שהרוטב לח שייך בו בישול אחר בישול ואפשר לשים רק במקום שאינו יכול להגיע לחום יד סולדת (משנה ברורה).

3. גם לדעת רמ"א מותר להניח את הפשטידה עם השומן ליד התנור לפני שהתנור הוסק, מכיוון שיש מתירים אפילו אחר כך. אין לעשות כך בפני עם הארץ (מגן אברהם ומשנה ברורה).

סעיף יז | חימום משקה על מיחם

בדף מח (עמוד א) מסופר שרבה גער בעבד שהניח כלי מלא במים קרים על גבי מיחם, והסביר שאמנם הבריייתא התיירה להניח מיחם על גבי מיחם (בדף נא, ב), אך שם מניח את המיחם העליון כדי שישמור על חומו, וכאן המים קרים ורוצה להוסיף חום.

תוס' ור"ן: אפילו אם רוצה רק להפשיר את המים, אסור להניח אותו על גבי מיחם במקום שיכול להגיע לידי בישול, כמו שאסור להניח סמוך למדורה²⁹⁵.

כך פסק שו"ע.

ל **משנה ברורה**: לדעת רמ"א בסעיף טו, אם המים התבשלו בעבר ועוד לא הצטננו לגמרי - מותר להניח אותם אפילו במקום שיכול להגיע לידי בישול.

סעיף יח | מגיס

בית הלל במשנה בדף יז (עמוד ב) סוברים שמותר להניח צמר שייצבע בסיר שעל האש באמצעות בישול סמוך לשבת. בדף יח (עמוד ב) הגמרא שואלת למה לא אסרו מחשש שיחתה בגחלים, ומשיבה שמדובר על סיר שכבר לא מונח על גבי האש. הגמרא מוסיפה לשאול שעדיין יש לאסור מחשש שיגיס (יערבב), ומשיבה שמדובר על יורה מכוסה ועם טיט מסביב, כך שאין חשש שיבוא להגיס מבלי להיזכר שהיום שבת. בצבע יש דין מיוחד שתמיד הוספת בישול מועילה לו, ולכן גם במקרה שהתבשל כל צורכו עדיין יש איסור בערבוב הצבע (ר"ן על הרי"ף), והראשונים נחלקו מתי יש איסור להגיס במאכל רגיל:

◀ **ר"ן**: איסור מגיס הוא עד שמבושל כמאכל בן דרוסאי. לאחר מכן כשאינו על האש ממש מותר להגיס ולהוציא בכף.

◀ **רמב"ם** (להבנת מגיד משנה): אסור להגיס (ולהוציא בכף) כל עוד התבשיל לא מבושל כל צורכו²⁹⁶.

☞ כך פסק **שו"ע** (ואחרי שהתבשל כל צורכו מותר אפילו להגיס ממש - **משנ"ב**).

◀ **מהר"י וייל**: גם בתבשיל המבושל כל צורכו, יש להחמיר ולא להוציא בכף (אפילו כשאינו על האש).

☞ כך פסק **רמ"א**.

☞ **משנה ברורה**: לא נהגו להחמיר כדעת רמ"א, ומותר להוציא בכף כשהסיר לא על האש (אך כשהסיר על האש האחרונים נקטו להחמיר, עפ"י דברי הכלבו שיובאו מיד). הרוצה להחמיר יחמיר בהגסה ממש.

❖ הוצאה בכף כשהסיר על האש והתבשל כל צורכו (משנ"ב, שש"כ, פניני הלכה)

כשהתבשיל מבושל כל צורכו לא שייך לאסור מצד בישול, ובכל זאת הכלבו אסר להגיס אפילו אז כשהסיר עדיין על האש. האחרונים ביארו שהחמיר מחשש שמא יטעה ויחשוב שהמאכל מבושל כל צורכו למרות שעדיין לא - וכשיערבב יבוא לידי איסור סקילה (תפארת שמואל על הרא"ש [פ"ג, טו], והובא בשש"כ ובשולחן שלמה):

◀ **בית יוסף**: אפילו כשהסיר על האש, מותר להוציא בכף כשמבושל כל צורכו.

☞ כך פסק **ילקוט יוסף** (אך רק הוצאה בכף התיר ולא ערבוב, כי המערבב נראה כמבשל).

◀ **כלבו**: אסור להוציא בכף (מדרבנן). אם מערבב ממש יש איסור תורה לדעת הכלבו. **שער הציון** ס"ק קלו).

☞ כך פסקו **שש"כ, בא"ח ואור לציון** (אלא יוריד את הסיר מהאש, יוציא ממנו ואחר כך יחזיר, על פי דיני החזרה. במקום הצורך אפילו המחמירים הקלו, כמו במקרה שלא יוכלו להוריד ולהחזיר כי הסיר מונח על אש גלויה, ובזה יש להקל להוציא מהסיר אפילו בעודו על האש. **חזו"א ושש"כ**).

❖ הגסה בסיר שלא התבשל כל צורכו ואינו על האש (ב"י, הגהות והערות על הטור)

◀ **רמב"ם** (להבנת לחם משנה), **מרדכי ואגודה**: במצב כזה אין איסור להגיס.

◀ **רמב"ם** (להבנת מגיד משנה וב"י), **רבנו ירוחם וטור**: גם בזה איסור הגסה שייך.

☞ כך פסק **שו"ע**.

❖ כיסוי קדרה הנמצאת על האש (שולחן שלמה, שש"כ, חוט השני (עמוד קצו) ושירת הים)

◀ **אגרות משה ושביתת השבת**: אפילו כשהתבשיל מבושל כל צורכו, אם הסיר על האש אסור להניח את המכסה על הסיר כי דומה למגיס.

◀ **ברית עולם**: מותר, אך אם הכיסוי יגרום לתבשיל לרתוח אסור.

◀ **אז נדברו, שולחן שלמה, חוט השני, קצות השולחן ומנוחת אהבה**: מותר, זה לא נחשב הגסה (כי אין חשש שיטעו לכסות גם מאכל שינו מבושל כל צורכו - גרש"ז).

☞ **שש"כ**: טוב להחמיר ולהוריד את הסיר, לכסות אותו ולהחזיר. אם אין אפשרות כי הסיר על אש שאינה מכוסה, מותר להחזיר את המכסה (והוסיף שיש להקפיד שלא יהיו על המכסה טיפות היכולות להתבשל).

❖ דין התבשיל כשעבר והגיס (ביאור הלכה)

◀ **פמ"ג**: אם עבר והגיס לפני שהתבשל כל צורכו - התבשיל אסור כדין המבשל בשבת.

הערות

²⁹⁶ בד"ק בישול אחר בישול (סעיף ד) הדרישה כתב בדעת הרמב"ם שמאז שמבושל כמאכל בן דרוסאי שוב אין בו משום בישול, ואפשר שלשיטתו כאן הרמב"ם מסכים לדברי הר"ן.
 הב"י כתב שלהבנת המגיד משנה ברמב"ם האיסור להוציא בכף הוא דווקא כשהתבשיל במצב שאם יתבשל יהיה חיוב מדאורייתא, ולכן לסוברים שאין בישול מאז שהגיע לכמאכל בן דרוסאי, מותר להוציא בכף. גם הביאור הלכה הזכיר שלשיטתם מאז שהתבשל כמאכל בן דרוסאי מותר להגיס אפילו לכתחילה.

◀ **ביאור הלכה:** אפילו אם הסיר עומד על האש, בדיעבד כשעבר והגיס התבשיל לא נאסר, אם הוא מבושל כמאכל בן דרוסאי²⁹⁷.

1. **איסור מגיס בהגסה שניה.** החיוב הוא דווקא בפעם הראשונה כי אז ההגסה משמעותית, ומהפעם השניה והלאה אינה משמעותית ופטור (מגיד משנה, רשב"א ורמב"ן. אך השו"ע לא הזכיר חילוק בזה).
2. **דין מגיס במים.** במים לבד אין איסור הגסה, כי הערבוב לא גורם להם להתבשל טוב יותר (אבני נזר, אגרות משה, חוט השני וש"כ, אך קצות השולחן החמיר בזה).
3. **הגסת דבר יבש ללא רוטב.** הפמ"ג (סי' רנג, א"א, ס"ק לב) הסתפק כי אפשר שאינו נחשב הגסה, ואכן הרב אלישיב והגרש"ז סוברים שאין הגסה בדבר ביבש לגמרי שהתבשל כל צורכו (שבות יצחק פרק מא, ב, אות ד בשם הרב אלישיב. מאור השבת ח"ב, מכתב יט, ב בשם הגרש"ז).
4. **הוצאת חתיכה במזלג.** לדעת הרב קרליץ, אין איסור בהוצאת חתיכה מהסיר בעזרת מזלג ודווקא בכף שאיתה רגילים לערבב אסור להוציא. ערבוב ממש אסור גם במזלג (חוט השני, פרק כט, עמוד קצו).
5. **בבישול צמר על מנת שיקלוט צבע אסור להגיס לכל אורך התהליך,** כי ההגסה מועילה תמיד (ר"ן ושו"ע).

סעיף יט | תיבול מאכל הנמצא במקום רותח

כלבו: אסור לשים שמן ושום על צלי שנמצא כנגד המדורה, אפילו שהצלי מבושל כל צורכו, כי השמן והשום יתבשלו.

☞ כך פסק שו"ע.

⤵ **משנ"ב:** גם כשהצלי אינו כנגד המדורה אסור ואפילו כשהוא בכלי שני, שהרי הוא גוש וחוששים שגוש מבושל גם בכלי שני (משנ"ב לשיטתו בסעיף ט, עיי"ש). אמנם, בדיעבד אם תיבל כשהצלי בכלי שני אין לאסור.

1. מותר לשים שומן שקרש על גבי צלי ואפילו כנגד המדורה - אין בו משום בישול שהרי כבר התבשל, ולא משום נולד כי נבלע בבשר ואינו ניכר (משנ"ב).
2. אסור להשתמש בסאמאור (מיחם מים עם גחלים סביבו) בשבת אם אינו גרוף מהגחלים, כי בעקבות השימוש במים המיחם עשוי להתקלקל ויש חשש שיבוא להוסיף מים קרים ולעבור על איסור בישול (משנ"ב).

²⁹⁷ הביאור הלכה מביא שלושה טעמים להתיר לאכול את התבשיל אחרי שעבר והגיס. בשני הטעמים הראשונים הסתמך על דעות הראשונים שאין איסור מאז שמבושל כמאכל בן דרוסאי, והטעם השלישי מסתמך על דעת הגר"א שאפילו באיסור דאורייתא, בשוגג התיר לאכול. דעת המשנ"ב (ס"ק ז) לסמוך על דעת הגר"א בפני עצמה רק במקום הצורך.

סימן שיט | דין בורר

הקדמה²⁹⁸

צורת הברירה המותרת בשבת מורכבת משלושה תנאים - אוכל מתוך פסולת, ביד ולא בכלי, לאלתר ולא לאחר זמן (מקור הדברים מהגמרא יובא בסעיף א). הראשונים נחלקו מדוע בצירוף שלושת התנאים הגמרא התירה ברירה: **רש"י ותוס'**: זאת לא דרך הברירה ואינה דומה לברירה (ומכיוון שכן, כשרוב התערובת היא פסולת מותר להוציא דווקא את הפסולת, כי דרך הברירה במצב כזה היא להוציא את האוכל). **ר"ח, רמב"ן ור"ן**: באופן הזה זה חלק ממעשה האכילה שלו ואינו נכלל באיסור (ותמיד מותר להוציא דווקא את האוכל).

⊙ הגדרת מלאכת בורר (הלכות שבת לרב רימון)

יש חקירה מה הגדרת מלאכת בורר - הוצאת הפסולת או תיקון האוכל: **ירושלמי**: מלאכת בורר היא תיקון האוכל, וממילא כל עוד האוכל לא מתוקן פטור (כשהוציא רק חלק מהפסולת). **בבלי** (לביאור האור שמח): מלאכת בורר היא הוצאת הפסולת, ולכן מתחייב על כל הוצאה של פסולת²⁹⁹. ניתן לתלות בחקירה הזאת מחלוקת נוספת, האם מותר להוציא פסולת עם מעט אוכל: **ט"ז ומשנ"ב** (ס"ק סא): מותר להוציא פסולת עם מעט מהאוכל (לשיטתם המלאכה היא הוצאת פסולת וכאן מוציא גם אוכל - כשיטת הבבלי). **חזו"א**: אסור להוציא פסולת אפילו כשמוציא עמה מעט אוכל (כי המלאכה היא תיקון האוכל, וסוף סוף מתקן אותו - כמו הירושלמי)³⁰⁰.

❖ בורר - מלאכה שאינה צריכה לגופה?

בעל המאור: בבורר הגדרת המלאכה היא שאינה צריכה לגופה, ובכל זאת חייב עליה. **רמב"ן וישועות יעקב**: בורר אינה משאצ"ג, מכיוון שפעולת הברירה מתקנת את האוכל וצריך את גוף המלאכה.

כך פסק **ביאור הלכה** (בד"ה מתוך, וכתב שאפילו בבורר אוכל מתוך אוכל - נחשב תיקון של שני המינים, ואינו משאצ"ג. אם מאכל אחד מונח על אחר ומסיר את העליון כדי להגיע לתחתון - מותר לכתחילה, כי לא שייך בזה תיקון).

סעיף א | דרך הברירה

בדף עד (עמוד א) הברייתא אומרת: "היו לפני מיני אוכלים - בורר ואוכל, בורר ומניח. ולא יברור, ואם ברר חייב חטאת". הגמרא מנסה להבין מה כוונת הברייתא, ולמסקנה אביי אומר שמותר לאדם לברור רק אם אוכל מיד, וכשמניח לאחר זמן עובר על איסור תורה. רבנו חננאל מסכם על פי הגמרא שיש שלוש רמות בברירה: ביד מותר (כי זאת לא דרך ברירה), בקנון ובתמחוי אסור מדרבנן (נחשב בורר כלאחר יד, כי אלו כלים שלא רגיל לברור בהם) ובנפה וכברה אסור מהתורה. **טור ושו"ע**: הבורר בכלי או הבורר ומניח חייב, ואם ברר ביד כדי לאכול מיד מותר. כשברר בכלי - בקנון ותמחוי אסור מדרבנן, ובנפה וכברה אסור מהתורה.

הערות

²⁹⁸ בנספחים שבסוף הסיכום מובאת תשובה בעניין הגדרת פסולת ואוכל לפי האדם הפרטי או לפי הרגילות של האנשים.

²⁹⁹ את המחלוקת בין הבבלי לירושלמי בזה כתב האגלי טל, והביאו שש"כ בפרק ג הערה יז.

³⁰⁰ יש להעיר שהחזו"א כתב שאפשר וגם הט"ז מסכים לדבריו באופן עקרוני, והתיר מכיוון שדיבר על זבוב שנפל למשקה, ואינו נחשב מעורב במשקה. ע' בסעיף טז בעניין.

בנוסף, יש מקרים שגם החזו"א יתיר להוציא פסולת עם אוכל: א. כשמוציא איתה כמות גדולה של אוכל, ב. כשאוכל את האוכל שהוציא מהתערובת, ג. כשהפסולת לא מעורבת באוכל אלא רק במקום המגע שבניהם.

⊙ הגדרת לאלתר (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **מרדכי:** כשמתחיל לאכול מיד לאחר שמסיים לברור.

☞ כך פסק בספר **תוספות ירושלים** (מובא בביאור הלכה ד"ה וכל מה).

◀ **ר"ח, רא"ש, ר"ן ומגיד משנה:** כשבורר סמוך לסעודה, ואפילו כשיאכל את מה שברר רק בסוף הסעודה (גם אם יאריך בסעודתו כמה שעות - משנ"ב).

☞ כך פסקו **רמ"א, משנ"ב ושש"ב**.

◀ **רבנו ירוחם:** כל שבורר לצורך הסעודה הקרובה, אפילו אם לא יושב לסעודה מיד.

◀ **רמב"ם** (להבנת הב"י): באוכל מתוך פסולת כשמתחיל לאכול מיד אחרי שמסיים לברור (כמו המרדכי). באוכל מתוך אוכל מותר לברור לסעודה הקרובה ואפילו כשאינה מיד (כמו רבנו ירוחם).

☞ כך פסק **מג"א** (מובא בביאור הלכה בסעיף ג, ד"ה שברר).

1. מותר לאדם לברור גם עבור אחרים (**תוס' ורמ"א**), ואפילו אם לא אוכלים איתו יחד (**משנ"ב עפ"י ברכי יוסף**), ואם בורר חפץ כדי להשאילו לחברו - אפילו אם חברו ישתמש בו לאחר זמן, נחשב לאלתר מכיוון שברר סמוך להשאלה (**גרש"ז** בהערה לשש"כ³⁰¹) וכן יכול לברור עבור בעלי חיים (**פמ"ג בביאור הלכה**).
2. אם בורר לפני הסעודה כמות גדולה מתוך כוונה שישאר גם לאחר כך חייב חטאת, אך אם לא התכוון ובכל זאת נשאר - אין בכך איסור (**משנ"ב עפ"י טור**). בשער הציון הביא את דעת **הפרי מגדים** שאם ברר עבור אותה סעודה ונמלך לאכול את האוכל הזה בסעודה אחרת - אמנם לא עשה איסור, אך אין לעשות כך).
3. אם אינו מפריד בין מינים שונים אלא באותו המין מפריד בין חלק יותר טוב ופחות טוב (מוציא עלי חסה מעופשים מתוך עלים טובים) - אינו עובר על איסור תורה, אך אסור מדרבנן מדין מיחזי כבורר (**משנ"ב³⁰²**).
4. גם אם ברר רק כמות של חצי גרוגורת אסור מהתורה, שהרי חצי שיעור אסור מהתורה (**פרי מגדים**, בביאור הלכה).

סעיף ב | ברירה על מנת להניח

טור וש"ע: אפילו אם ברר ביד ואוכל מתוך פסולת - אם עושה זאת כדי להניח ולא לאכול מיד חייב (כי דרך הברירה היא לברור ולהניח, ואז רגילים לברור גם ביד. כשבורר בכלי או פסולת מתוך אוכל נראה כברירה ולכן חייב אפילו כשברר לאלתר - משנ"ב).

☞ **שו"ע** (בסעיף ג): גם בבורר אוכל מתוך אוכל - אם ברר והניח חייב.

סעיף ג | ברירת אוכל מאוכל

הברייתא בדף עד (עמוד א) אומרת שאם היו לפניו שני מיני מאכלים - צריך לברור רק בדרך המותרת ואחרת חייב חטאת³⁰³.

◀ **רמב"ם** (עפ"י ביאור ר' דוד עראמה ומגילת ספר): באוכל מאוכל אין הגדרות של 'אוכל' ו'פסולת', וכל עוד אוכל מיד אחרי הברירה מותר להוציא מה שרוצה.

הערות

³⁰¹ אך העיר שם שדווקא כשרוצה להשאיל לו וללכת, אך אם נשארים באותו מקום צריך להקפיד לברור סמוך לשימוש (שש"כ ג, הערה רו).

³⁰² ודרך הברירה המותרת בעלים תלויה כיצד הם מונחים - כשהעלים מופרדים צריך לקחת את העלים הטובים שרוצה מתוך המעופשים, אך כשהם בקלחים והחיצוניים מעופשים - יכול להסיר את המעופשים, כי זאת לא דרך ברירה אלא כמו הסרת קליפה מהפרי (שיורי ברכה ופרי מגדים, בביאור הלכה).

³⁰³ כפי שהוזכר בהקדמה, בספר ישועות יעקב ביאר שברירה היא לא מלאכה שאינה צריכה לגופה כי עניין המלאכה הוא תיקון האוכל. כפי שהובא, הביאור הלכה כתב שגם אם בורר אוכל מאוכל, כל מין מתייפה ע"י ברירת חברו ואינו משאצל"ג.

◀ **רא"ש וטור:** כשיש לפניו שני סוגי מאכלים, מה שרוצה מוגדר אוכל והשני מוגדר פסולת וצריך להוציא דווקא את ה'אוכל'.

☞ כך פסק **רמ"א** (עפ"י ביאור המשנ"ב³⁰⁴).

◎ **ברירה במין אחד** (רמ"א ומשנ"ב)

◀ **ט"ז:** גם באותו המין אסור לברור.

◀ **תרומת הדשן ורמ"א:** באותו המין אינו נחשב ברירה אפילו אם מוציא את החתיכות הגדולות מהקטנות. גם כשיש לפניו שני מינים, אם אינו מפריד בניהם אלא את כל החתיכות הגדולות מהקטנות אין איסור.

☞ כך פסקו **תוספת שבת, בית מאיר, משנ"ב ועוד**.

◀ **משנ"ב:** אם באותו המין חלק מהחתיכות לא טובות כמו האחרות (כי נהרסו בבישול, למשל) שייך בהם בורר.

◎ **ברירה בכלים** (משנ"ב ושירת הים)

◀ **אור שמח וערוך השולחן** (בתירוצו הראשון): אין ברירה בכלים כי אינם נבללים זה בזה.

◀ **ט"ז:** יש ברירה בכלים וצריך להקפיד לברור באופן המותר.

☞ כך פסק **משנ"ב, שש"כ, יבי"א וילקוט יוסף**.

◀ **תפארת ישראל:** יש ברירה בכלים, ואסור אפילו אם לוקח את ה'אוכל' מתוך ה'פסולת' (כי רק ברירת אוכל הותרה).

◎ **מיון כלים** (ביאור הלכה ושירת הים)

בחוספתא (יז, ו) נפסק שאם מיון מינים שונים והניח את שניהם לאחר זמן - חייב. למרות זאת, האחרונים נחלקו בדבר:

◀ **ט"ז:** יש להסתפק בדבר, ואפשר שמיון אינו נחשב ברירה.

☞ **יביע אומר, ציץ אליעזר וילקוט יוסף:** יש להקל בזה.

◀ **ביאור הלכה ואגלי טל:** גם אם ממיון ומניח את שני המינים נחשב ברירה ואסור.

☞ כך פסקו **שש"כ וארחות שבת**.

1. גם בחתיכות גדולות שכל אחת ניכרת לעצמה שייך איסור בורר כשמעורבות יחד (רמ"א).
2. בשר צלוי ובשר מבושל נחשב שני מינים, וכן חלקים שונים של עוף (חיי אדם, משנ"ב ונרש"ז). אמנם, לדעת הרב קרליץ, הרב אלישיב וש"ת אז נדברו - חלקים שונים של עוף נחשבים אותו המין (הלכות שבת לרב רימון).
3. אם רוצה לקחת דבר שנמצא בתחתית הקערה וכדי להגיע אליו צריך לסלק את הדברים האחרים שמונחים למעלה - אין זה בורר (משנ"ב, ובביאור הלכה ד"ה לאכול מיד הביא שלושה נימוקים לדבר).

סעיף ד | ברירת פסולת מתוך אוכל

במסכת ביצה (יד, ב) בית הלל אומרים שביום טוב בורר קטניות כדרכו (פסולת מתוך אוכל). רבן גמליאל מסייג שדווקא כשיש יותר אוכל מפסולת מוציא את הפסולת, ואם יש יותר פסולת מוציא את האוכל.

הערות

³⁰⁴ שו"ע כתב שבורר אחד מאחד ומניח כדי לאכול מיד, והרמ"א הוסיף בתוך דבריו שמניח את השני כדי לאכול מיד. המשנ"ב ביאר שכונתו כדברי הטור. הילק"ו כתב שדעת השו"ע בזה לא ברורה, האם פוסק כרמב"ם או כטור.

הגמרא שואלת האם כשהפסולת מרובה יש מישהו שמתיר, ומשיבה שמדובר על מצב שהטורח גדול יותר אך הכמות קטנה. הראשונים נחלקו בביאור השאלה והתשובה:

◀ **רש"י, רא"ש וטור:** הגמרא שואלת האם יש מי שמתיר להוציא את האוכל כשרוב התערובת היא פסולת, הרי האוכל בטל לפסולת והכל מוקצה. תשובת הגמרא שמדובר כשהרוב זה אוכל (ולכן לא הכל מוקצה) אך יותר קשה להוציא את הפסולת, ובמצב כזה מוציא את האוכל (מה שיותר קל להוציא).

◀ **ר"ן:** הגמרא שואלת האם יש מי שמתיר להוציא את הפסולת כשהיא רוב התערובת ובהוצאה שלה יש יותר טורח. תשובת הגמרא שמדובר על מצב שרוב התערובת היא פסולת ובכל זאת קשה יותר להוציא את האוכל, והחידוש של הברייתא שמוציא את האוכל למרות שיש בכך יותר טורח, כי הפסולת (ורק היא) מוקצה.

◀ **רמב"ם:** הגמרא שואלת האם יש מי שמתיר להוציא את הפסולת כשהיא רוב התערובת ובהוצאה שלה יש יותר טורח (כפירוש הר"ן), ותשובת הגמרא שמדובר כשרוב התערובת היא אוכל ובכל זאת יותר קשה להוציא את הפסולת, ובמצב כזה יוציא את האוכל (כפירוש רש"י).

ל נסיכום:

- א. רוב פסולת: לרש"י הכל מוקצה, לר"ן ורמב"ם צריך להוציא את האוכל (והפסולת מוקצה).
- ב. רוב התערובת היא אוכל וקל יותר להוציא את הפסולת: לרש"י מוציא את הפסולת ולר"ן ורמב"ם יכול להוציא מה שרוצה.
- ג. רוב התערובת היא אוכל ובכל זאת קל יותר להוציא את האוכל: לרש"י ורמב"ם מוציא דווקא את האוכל ולר"ן יכול להוציא מה שרוצה.

☞ **שו"ע** (תקי, ב) פסק כדעת רמב"ם, כשרוב התערובת היא פסולת או כשהרוב אוכל ובכל זאת קל יותר להוציא את האוכל - מוציא את האוכל. כשרוב התערובת היא אוכל וקל יותר להוציא את הפסולת מוציא מה שרוצה (והמשנ"ב העיר שבמצב כזה טוב יותר להוציא את הפסולת כדי למעט בטורח, כדברי רש"י).

◎ האם דין זה נוגע רק ליו"ט או גם לשבת (ב"י)

- ◀ **טור:** גם בשבת, ברוב אוכל וקל להוציא את הפסולת - מוציא את הפסולת.
- ◀ **רמב"ם, ר"ח, ר"ן, רי"ף, סמ"ג וסמ"ג:** דין זה נכון רק ביו"ט³⁰⁵, בשבת תמיד מוציא את האוכל.
- ☞ כך פסקו **שו"ע ורמ"א**.

❖ תערובת שרובה פסולת בשבת (שירת הים)

- ◀ **רש"י, רא"ש, טור, ב"ח וחיי אדם:** האוכל בטל לפסולת והכל מוקצה, וממילא אסור לברור בכלל.
- ◀ **רמב"ם, ר"ח, רמב"ן, סמ"ג, סמ"ק, אליה רבה, פמ"ג וברכ"י:** האוכל לא מתבטל ומותר להוציא אותו מתוך הפסולת.
- ☞ כך פסקו **שש"כ, מנוחת אהבה וילקוט יוסף**.

◎ השלכת הפסולת תוך כדי האכילה (ביאור הלכה)

- ◀ **רמב"ן, ריטב"א ומהרי"א:** מותר כי זאת דרך האכילה.
- ☞ כך פסק **ילקוט יוסף** (והמנוחת אהבה פסק כך כשיש עוד סניף להקל).
- ◀ **רא"ש, שו"ע ומהרי"ט:** אסור. גם באופן הזה צריך להוציא את האוכל מהפסולת או להשליך עם הפסולת מעט מהאוכל.

הערות

³⁰⁵ וביאר המשנ"ב שבי"ט השיקול הוא למעט בטורח משום שמחת יו"ט, אבל בשבת אסור לברור בדרך ברירה אפילו כשממעט בטורח בכך.

כך פסקו ברכי יוסף, בה"ח, חזו"א ושש"כ³⁰⁶.

❖ הוצאת זבוב מכוס משקה (משנ"ב וביאור הלכה בסעיף טז, ושירת הים)

◀ **מהרי"א ומהרי"ט:** מותר (כי תוך כדי אכילה אין איסור בורר- מהרי"א, או כי אין ברירה בלח אלא רק בדבר מעורב - מהרי"ט (למרות שזובר שגם תוך כדי אכילה אסור להוציא פסולת מאוכל)).

כך פסקו מנחת אהבה וילקוט יוסף (אך הוסיפו שנכון להוציא עם הזבוב מעט משקה).

◀ **ט"ז, אליה רבה, פרי מגדים, משנ"ב ועוד:** רק אם מוציא מעט משקה עם הזבוב.

כך פסק שש"כ.

❖ הוצאת עצמות מדג (ביאור הלכה ושירת הים)

◀ **מאמר מרדכי וחזון איש:** אסור להוציא עצמות שדבוק אליהם מעט בשר מתוך הדג אם לא מוצץ אותם לפני שזורקם.

◀ **ביאור הלכה:** כשעושים זאת לאלתר אין למחות ביד הנוהגים להקל.

◀ **בא"ח ויביע אומר:** מותר, נחשב דרך אכילה ובנוסף אין ברירה בדבר הדבוק באוכל.

כך פסקו מנו"א וילקו"י.

שש"כ: הדרך הטובה ביותר היא לקחת את העצמות עם הבשר ולמצוץ אותם מעט לפני שמשליכן.

❖ בוטנים ואגוזים שנשתברו אך עדיין מונחים בין הקליפות - אינם מוגדרים כאוכל ופסולת, אלא הקליפות עדיין נחשבות שומרות לפרי (רא"ש וטור).

סעיף ה | ברירת תורמוסים

בדף עד (עמוד א) חזקיה אומר שאם בורר תורמוסים מתוך הפסולת שלהם חייב. הגמרא מבארת שלתורמוסים יש דין מיוחד מכיוון שצריך לשלוק אותם שבע פעמים, ואם לא שולקים אותם הם מסריחים ומוגדרים כפסולת מתוך אוכל.

הראשונים נחלקו בגרסה המדויקת של הגמרא, ומתוך כך גם בדין עצמו:

◀ **רש"י (1) וטור:** שולקים את התורמוסים פעמים רבות ולכן הם רכים מאוד ונהרסים כשמוציאים אותם מהקליפות, וגם האוכל נחשב כפסולת שאסור להוציאו בשבת (אין דרך להפריד תורמוסים בשבת).

ל הפור הוסיף שבימיו התורמוסים לא נהרסים כשמוציאים אותם מהפסולת, ולכן מותר להוציאם מתוך הפסולת.

◀ **רש"י (2):** בתהליך שליכת התורמוסים מפרידים אותם ממינים אחרים המעורבים בהם. בתהליך התורמוסים לא ראויים לאכילה ומוגדרים כפסולת - לעומת המינים הגרועים המעורבים בהם שאינם צריכים שליקה מרובה וכבר ראויים לאכילה, שמוגדרים כאוכל (לפי"ז נראה שניתן להפריד, כשמוציא את המינים המעורבים מתוך התורמוסים).

◀ **רבנו הלוי:** מכיוון שהתורמוסים רכים מאוד, כשלוקח תורמוס הוא נימוח בידי ונמאס, ונחשב כפסולת לעומת שאר התורמוסים שלא נגע בהם.

◀ **רמב"ם:** פסולת התורמוסים ממתקת אותם בתהליך השליקה, ולכן כשמוציא את התורמוס מהפסולת נחשב כפסולת מתוך אוכל (והפסולת לעצמה אינה מרה כל כך - משנ"ב³⁰⁷).

כך פסק שו"ע.

הערות

³⁰⁶ יש להעיר שמדברי הביאור הלכה (ד"ה מתוך) משמע שהסתפק בדבר ולא הכריע.

³⁰⁷ נראה שגם את הפסולת אסור להוציא מהתורמוסים כי גם היא לא מוגדרת אוכל, ואין אפשרות לברור בצורה מותרת.

סעיף ו | מלילה בשבת

לכאורה יש סתירה בשאלה האם מותר למלול מלילות בשבת: במסכת ביצה (יב, ב) הגמרא אומרת שאסור, ומצד שני בשבת (קכח, א) הגמרא אומרת שמותר לאכול בשבת מחבילות איזוב וקורנית שהכניס עבור בהמה, ויכול למלול בראשי אצבעותיו (בלבד, ולא בכל היד - רש"י) ולאכול כל עוד שעושה זאת בכמות קטנה ולא כדרך שעושה בחול (דעת חכמים המחמירים. לרבי יהודה כל עוד מולל ביד ולא בכלי מותר).

בעקבות הסתירה בין הגמרות, הראשונים נחלקו מתי ומה בדיוק מותר למלול:

◀ **תוס':** בשבת אסור למלול בכל דרך, רק ביו"ט מותר.

◀ **רז"ה:** בין בשבת ובין ביו"ט, איזוב וקורנית מותר ואילו תבואה וקטניות אסור.

◀ **מרדכי ור"ן:** למלול כדי לרכך את האוכל מותר, ואילו בשביל לפרק את האוכל מתוך הקליפה אסור.

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, מגיד משנה ורבנו ירוחם:** מותר למלול גם בשבת כשעושה זאת בשינוי.

☞ **שו"ע:** מותר למלול בשבת בשינוי, בראשי האצבעות³⁰⁸.

ל דעת הרמ"א: רמ"א הביא את דעת המתירים ואת דעת האוסרים (מרדכי ור"ן). הב"ח הבין שפסק להחמיר ואילו בביאור הלכה הבין שפסק להקל.

☞ **משנ"ב:** לכו"ע מותר לרכך את הגרעינים, וכן מותר לקלף את הקליפה מהגרעינים אחרי שהתפרקו מהשיבולים.

◎ קילוף אגוזים בשבת (שירת הים והלכות שבת של הרב רימון)

לאגוזים יש שלוש קליפות - קליפה ירוקה חיצונית, קליפה חומה קשה, וקליפה חומה דקיקה שצמודה לשקד ובר"כ לא מסירים אותה.

הרמ"א כותב שאסור לפרק את האגוזים מתוך הקליפה הירוקה, ומדבריו משמע שאם הסירו אותה מערב שבת - מותר להסיר את הקליפה החומה הקשה (וכ"כ המשנ"ב בדעתו). האחרונים התקשו מה החילוק בין הקליפה הירוקה לחומה:

◀ **אגלי טל:** את הקליפה הירוקה רגילים לפרק במטע (ודומה למלאכת דש) ואת החומה סמוך לאכילה, ורק מה שרגילים לעשות בשעת האכילה מותר.

◀ **אגרות משה:** את הירוקה מורידים מיד ואת החומה משאירים על האגוז לאורך זמן, ולכן רק אותה הרמ"א התיר להוריד³⁰⁹.

☞ **אליה רבה, משנ"ב, שש"כ וילקו"י:** לכו"ע מותר להוריד מהאגוז את שתי הקליפות החומות כשרוצה לאכול לאלתר.

❖ אגוזים שבורים המעורבים עם הקליפות (משנ"ב)

◀ **פרי מגדים וחזו"א:** צריך להקפיד להוציא את האגוזים מתוך הקליפות ולא להפך.

☞ כך פסק שש"כ.

◀ **יש"ש ומשנ"ב:** יכול להוציא את הקליפות. בקליפות לא שייך בורר כי זה תיקון האוכל.

◎ קילוף פירות בשבת (שש"כ, הלכות שבת של הרב רימון)

בלשון הירושלמי משמע שאסור לקלף קליפה מעל פרי בשבת, והב"י בסימן שכא (סעיף יט) מביא שהתרומה, סמ"ג וסמ"ק מתירים לאלתר. הפוסקים נחלקו בביאור הדברים:

הערות

³⁰⁸ רמ"א מבאר שאמנם במלילה מתוך השיבולים הוא מפרק שהיא תולדה של דש, אך מכיוון שמפרק רק כלאחר יד וכדי לאכול - מותר.

³⁰⁹ הקליפה הירוקה דומה לשיבולים שרגילים לפרק מיד ולא להשאיר אותם עם הגרעינים, ולכן אסור לפרק אותה.

- ◀ **רמ"א, מג"א ומשנ"ב:** מותר לקלף פירות דווקא אם אוכל לאלתר³¹⁰ (התירו מכיוון שאי אפשר לאכול את הפר מבלי לקלף, ומה שהירושלמי אסר זה אם לא אוכל לאלתר).
- ◀ **ר"ח, ערוך השולחן ואגלי טל:** איסור בורר שייך רק בדבר מעורב ולא בדבר דבוק, ואין שום מניעה לקלף קליפה מהפרי³¹¹ (וביאר ערוה"ש שהסייגים שהרמ"א הזכיר הם אם כבר קילף וכעת הקליפות מעורבות עם הפירות).
- ◀ בפירות וירקות שרגילים לאכול גם את הקליפות שלהם יש סברא נוספת להתיר לקלף, מכיוון שמוגדרים כמין אחד ולא שייך בהם בורר (פמ"ג, משנ"ב ואגלי טל).
- ☞ **שש"כ:** בפירות הרגילים לאכול בקליפתם אין איסור בורר כלל ואפילו בכלי המיועד לקילוף³¹². בפירות שלא אוכלים עם הקליפה מותר רק אם מקלף ביד (או בסכין) ואוכל לאלתר.

סעיף ז | כשמלל מערב שבת

- ◀ הגמרא בביצה (יג, ב) אומרת שאם מלל את השיבולים מערב שבת, מותר לנשוף על הגרעינים בשבת כדי להפריד אותם מהמוץ, אך צריך לעשות שינוי ולנשוף כשמחזיק את הגרעינים ביד ולא בכלי.
- ◀ **טור** (להבנת הב"י): אם הגרעינים בתוך כלי אסור, ואם מחזיק ביד מותר (ומותר אפילו כשמעביר את הגרעינים מיד ליד).
- ◀ **רמב"ם** (להבנת המגיד משנה), **רי"ף ור"ן:** רק אם מחזיק את הגרעינים ביד אחת מותר, ובשתי ידיים או בכלי אסור.
- ☞ כך פסק שו"ע.

סעיף ח | שריית כרשינים

- ◀ המשנה בדף קמ (עמוד א) אומרת שאסור לשרות כרשינים ולא לשוף אותם ביד, אבל מותר להניח אותם בתוך סל למרות שלפעמים הפסולת נופלת דרך החריצים והכרשינים נשארים.
- ◀ **טור ושו"ע:** אסור לשרות כרשינים (להציף מים עליהם כדי שהפסולת תצוף) ולא לשוף אותם ביד, אבל מותר להניח אותם בסל למרות שהפסולת תיפול מחריצי הסל³¹³.
- ◀ האם המנקה את הכרשינים בידיים עובר על איסור תורה?
- ◀ **ביאור הלכה:** כן, וחייב חטאת.
- ◀ **פרי מגדים:** ספק.
- ◀ **לוית חן** (סי' נב): לא, זה איסור דרבנן.

⊙ שטיפת פירות בשבת (משנ"ב ושירת הים)

משנ"ב: מדין כרשינים יוצא גם שאסור לשטוף מאכלים במים כדי להסיר מהם אבק ועפר.

◀ באיזה אופן מותר לשטוף פירות?³¹⁴

הערות

³¹⁰ הביאור הלכה בסימן שכא (ד"ה לקלף) מביא בשם המאמר מרדכי שהסרת הקליפות לא מוגדרת פסולת מתוך אוכל מכיוון שאי אפשר באופן אחר ורוצה לאכול את הפרי שבפנים, ולכן מותר לאלתר.

³¹¹ בשביתת שבת (בורר, ס"ק מה) הסביר שההיתר של רבנו חננאל הוא רק בפרי שהקליפה דבוקה לו לגמרי, אך במקום שאפשר להסיר את הקליפה ביד כמו שום ובצל גם ר"ח לא התיר.

³¹² ואפילו לאדם שאינו רגיל לאכול את הקליפה - שש"כ בהערה.

³¹³ לדעת ר"ן מותר אפילו אם תמיד פסולת נופלת מהחריצים, ולרש"י וטור רק אם אין ודאות שפסולת תיפול ומדין פסיק רישיה (ביאור הלכה. שו"ע נקט כלשון הר"ן).

³¹⁴ הפוסקים הביאו מספר טעמים מדוע אין איסור בורר בשטיפת פירות:

א. זו דרך אכילתם, וכמו שמותר לקלף את הקליפה (אגור"מ). ב. מכיוון שניתן לאכול גם בלי השטיפה אין בכך בורר (אגור"מ). ג. מכיוון שרוחץ בידיים ולא בכלי זאת לא דרך ברירה (אגור"מ ובדי השולחן). ד. יש על הפירות חיידקים וכדי להסירם צריך לשטוף היטב, וזה כמו הסרת הקליפה (ציץ אליעזר). ה. הירושלמי כותב ששריית כרשינים אסורה משום דש, ואין איסור דש בפסולת שלא מכסה את כל הפרי ולא בפסולת שלא הייתה בשעת הגידול (ציץ אליעזר). ו. שריית כרשינים היא איסור דרבנן, אם ישטפו את הפירות מבעוד

- ◀ **שבט הלוי:** אם בגלל הכלוך אינם ראויים לאכילה - אסור לשטוף.
- ◀ **אגרות משה:** לשטוף בידיים, ואם אינם ראויים לאכילה לרוב האנשים לשטוף רק סמוך לאכילה.
- ◀ **שש"ב:** כשמעורבת פסולת בפירות אסור לשטוף, אך כשדבוק בהם לכלוך מותר.
- ◀ **הרב עובדיה, מנוחת אהבה וילקוט יוסף:** מותר לשטוף כשרוצה לאכול לאלתר.

סעיף ט | תליית משמרת

משמרת היא מסננת שתולים מעל הכלי, נותנים בתוכה שמרים והיין שבלוע בשמרים נוטף לכלי. בנוסף, גם שופכים על השמרים מים כדי שיקבלו את הטעם מהשמרים. בדף קלז (עמוד ב) חכמים סוברים שאסור לתלות משמרת ביו"ט ולא להניח עליה שמרים בשבת. אמנם רבי אליעזר מתיר אך הלכה כחכמים. בגמרא מבואר שתליית המשמרת אסורה משום עובדין דחול, ואילו בנתינת השמרים על המשמרת חייב חטאת. בדף קלט (עמוד ב) המשנה אומרת שמוותר לתת מים על שמרים בשבת בשביל שיקבלו את הטעם מהשמרים. **טור ושו"ע:** אסור להניח שמרים בתוך משמרת, אך אם כבר מונחים שם שמרים יכול לשפוך עליהם מים כדי שיקבלו טעם.

ל **משנ"ב:** אין בנתינת המים על המשמרת משום בורר מכיוון שהמים צלולים ואין שום דבר שצריך לברור מהם.

❖ מותר להניח שמרים במשמרת מערב שבת למרות שהיין זב מהם במהלך השבת (אור זרוע ודרכי משה).

סעיף י | סינון מים ויין

בגמרא שם זעירי אומר שמוותר לשפוך מים ויין צלול לתוך משמרת בשבת, אך יין עכור אסור מכיוון שלא שותים יין עכור והסינון גורם ליין להיות ראוי לשתיה. בזמן שדורכים את היין (שעת הגיתות) מותר לשפוך למשמרת גם יין עכור³¹⁵. במשנה שם מבואר שאפשר להשתמש בסודר ובכפיפה מצרית.

❖ סינון יין (ב"י ומשנ"ב)

מדברי הגמרא משמע שיש שלוש מדרגות בסינון מים, וכך פסקו רוב הראשונים כמו שיובא מיד. הרמב"ם חולק ומחמיר:

◀ **רש"י, רשב"א, ר"ן, מגיד משנה וטור:** יין צלול שרוב האנשים שותים כפי שהוא - מותר לתת אפילו למשמרת. יין קצת עכור שרוב האנשים לא שותים אך הוא ראוי לשתיה - מותר לתת רק לסודר וכפיפה. יין עכור לגמרי אסור לתת אפילו לסודר וכפיפה.

☞ כך פסקו **שו"ע ומשנ"ב**.

◀ **רמב"ם:** יין צלול מותר לתת רק לתוך סודר וכפיפה. יין עכור קצת וכ"ש אם עכור ממש - אסור לגמרי. למשמרת אסור אפילו יין צלול (וסברתו שלא יעשה כדרך שעושה בחול - **משנ"ב**)³¹⁶.

☞ **משנ"ב:** ביין ומים שעכורים קצת טוב להחמיר כדעת הרמב"ם ולא לסנן אפילו בסודר.

הערות

יום אפשר שיתקלקלו, ובדבר שא"א לתקן מבעוד יום לא גזרו (ציץ אליעזר) ז. שטיפת פירות היא נקיון ולא ברירה, כך לשון בני אדם (גרש"ז) וכן בגלל שהלכלוך נעלם בזמן השטיפה (מנוחת אהבה). ח. פסולת שאינה נראית אינה נחשבת פסולת (חזון עובדיה).³¹⁵ רש"י ביאר שבשעת הגיתות כל היינות עכורים ולכן רגילים לשתות יין עכור, ואילו הרמב"ם והר"ף ביארו שלאורך כל תהליך ההכנה של היין הוא עדיין תוסס והשמרים לא נפרדים ממנו לגמרי, ונחשבים חלק מהיין ממש.³¹⁶ וביאר הב"י בשיטתו שאמנם הגמרא התירה לתת יין צלול לתוך משמרת, אך הגמרא התכוונה לסודר ולא למשמרת ממש.

❖ ליבון וסחיטה בסינון המים (ב"י ומשנ"ב)

◀ **רשב"ם וטור:** בנתינת מים לתוך סודר יש איסור ליבון כי הסודר מתנקה מהמים, ובבגד שרייתו זהו כיבוסו (דווקא במים, אך בשאר משקים אין איסור).

⤴ **טור:** מכיוון שמשמרת היא כלי העומד לכך ואינו מקפיד על נקינה מותר, אך בסודר אסור³¹⁷.

☞ כך פסק **שו"ע** (וסודר העומד באופן קבוע לסינון נחשב כמשמרת - **משנ"ב**).

◀ **סמ"ג, סמ"ק ותרומה:** דווקא בבגד מלוכלך יש בנתינת מים איסור ליבון. בבגד נקי אין איסור ליבון אלא חשש סחיטה.

☞ כך פסקו **מג"א וגר"א** (ובבגד העומד לכך לא שייך חשש סחיטה - **משנ"ב**).

☞ **ביאור הלכה** (עפ"י שו"ע ורוב הפוסקים): ביין אין חשש סחיטה אפילו בסודרים שאינם מיוחדים לסינון, והדין הוא רק במים.

א. דין מים עכורים כדין יין עכור, ואסור לסנן אותם (**טור ושו"ע**). כך הדין גם בחומץ, ומותר לסנן אותו רק אם דרך האנשים לשתות אותו בלי סינון (**ט"ז**, **בביאור הלכה**)

ב. הגדרת מים ויין צלולים: כל שראוי לשתות לרוב בני האדם כפי שהוא (**ר"ן**, **ב"י ואחרונים**). הב"ח מחמיר שדווקא אם ראוי לכל האנשים כפי שהוא (**משנ"ב**).

ג. גם אם יש ביין ובמים מעט קיסמים או קמח³¹⁸, הואיל ועדיין ראויים לשתיה מותר לסנן אותם (**סמ"ג**, **רמ"א ומשנ"ב**).

ד. לדעת הט"ז ביין לבן יש איסור ליבון ודווקא יין אדום מותר, אך האליה רבה חולק (**משנ"ב**).

ה. כפי שהוזכר בגמרא שבתחילת הסעיף, בשעת הגיתות רגילים לשתות יין עכור ומותר לסנן אותו (**שו"ע ומשנ"ב**). לרוב הראשונים גם במשמרת, ולרמב"ם דווקא בסודר.

ו. אדם המקפיד שלא לשתות אפילו כשמים והיין עכורים רק קצת - לו אסור לסנן מדין בורר (**פמ"ג וביאור הלכה**).

❖ סעיפים יא | יב, שימוש בסודר וכפיפה

כפי שהוזכר בסעיף הקודם, הגמרא אומרת שמותר לסנן בסודר ובכפיפה מצרית. בגמרא מסייגים שבסודר ניתן להשתמש דווקא כשלא עושה גומא (שתקבל את היין בצורה טובה יותר), ובכפיפה מצרית בתנאי שלא מגביה אותה יותר מטפח מקרקעית הכלי.

טור ושו"ע: כשמסננים את היין בסודר צריך להקפיד שלא לעשות גומא, ובכפיפה שלא יגביה את הכפיפה יותר מטפח מתחתית הכלי.

❖ הסיבה להגבלות (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **רש"י:** בסודר צריך להקפיד שלא לעשות גומא מדין עובדין דחול, ובכפיפה מחשש של בניית אוהל.

◀ **רבנו יונה ומגיד משנה:** ההקפדות הן כדי שיהיה שינוי ולא ישתמש באופן הרגיל.

☞ כך פסק **שו"ע**.

הערות

³¹⁷ בביאור הלכה הביא שלדעת המג"א גם במשמרת יש איסור ליבון, אך אין הלכה כמותו.

³¹⁸ אמנם בביאור הלכה הביא שמדברי הב"י משמע שדווקא בקיסמים מותר ולא בקמח, אך ביאר שאפשר ובמעט קמח לכו"ע ומותר לסנן כמו בקיסמים, ואף אם יש חולקים - ניתן לסמוך על הכל בו, תניא ומג"א שכתבו כך בפירוש.

ל **משנ"ב:** מכיוון שכך, במקום שמותר לסנון במשמרת (שהמשקה צלולים לגמרי) יכול לעשות גומא בסודר (אך בכפיפה יש לחוש לדעת רש"י ומשום חשש אוהל אפילו אז, כי כמותו כתבו גם ר"ח, רמב"ם, טור ומאירי. **ביאור הלכה**).

א. אפילו אם מערב שבת הניח את הכפיפה בגובה של יותר מטפח מעל הכלי, מכיוון שצריך שינוי אינו מועיל **(ביאור הלכה)**. ולדעת רש"י במצב כזה יהיה מותר לתת משקים).

ב. לדעת הר"ן והמג"א בסודר אין צורך להקפיד שלא יהיה מתחתיו רווח טפח, כי די בשינוי שמקפיד לא לעשות גומא. ה"ט"ז חולק וסובר שגם בסודר יש להקפיד על כך. אם אינו מכסה את כל הכלי התחתון בעזרת הסודר, לכו"ע אין איסור אוהל **(ביאור הלכה)**.

סעיף יג | עירו יין מחבית

בדף קלט (עמוד ב) רב פפא אומר שאסור להניח קשים בפתח החבית כדי שיסננו את היין, כי יש על כך שם מסוננת. הר"ן מוסיף שאסור להניח את הקשים גם מערב שבת אם רוצה להוציא יין בשבת.

ש"ע: אסור לתקוע בצורה חזרה קשים בפתח הכלי שמערים בו יין מהחבית, כי זאת מסוננת³¹⁹.

ל **משנ"ב:** דווקא כשהיין עכור קצת, כי כשהוא צלול לגמרי מותר אפילו במשמרת (כדלעיל סעיף י).

סעיף יד | עירו מכלי לכלי

בגמרא שם מסופר שבבית רב פפא העבירו יין מכלי לכלי, ואמנם בסוף הכלי יש את השמרים שבלוע בהם יין ובהעברה לכלי אחר לקראת הסוף יש יין שיוצא מתוך השמרים, אך בבית רב פפא לא הקפידו על כך ולא העבירו את היין עד הסוף ממש.

טור ושו"ע: מותר להערות מכלי לכלי רק אם מקפיד להפסיק לפני שמגיע אל השמרים, כי אחרת נחשב בורר כשסוף היין יוצא מהשמרים³²⁰.

ל מה הדין כשרוצה לשחות מיד:

◀ **חיי אדם:** גם אז אסור להעביר את היין שבתוך השמרים.

◀ **מג"א, אליה רבה, תוספת שבת ועוד:** במצב כזה מותר אפילו להעביר את סוף היין שבתוך השמרים, כי נחשב ברירה בדייים ואוכל מתוך פסולת.

כך פסק **משנ"ב**.

סעיף טו | הפרדת החלבון מהחלמון

המשנה בדף קלט (עמוד ב) אומרת שאם שם במסוננת חרדל כדי שיסתנן (מערב שבת, כי בשבת אסור - משנ"ב), מותר לתת ביצה. בגמרא מבואר שעושים זאת כדי לשפר את מראה החרדל.

הראשונים נחלקו מה בדיוק הגמרא התירה:

◀ **רמב"ם:** מותר לטרוף ביצה ולשפוך אותה למסוננת, כדי שהחרדל יהיה צלול יותר.

◀ **רש"י, ר"ן וטור:** מותר לתת ביצה לתוך המסוננת למרות שהחלמון יורד למטה דרך המסוננת עם החרדל, והחלבון נשאר למעלה.

כך פסק **שו"ע**.

❖ מדוע אין איסור בהפרדת החלבון מהחלמון (משנ"ב)

הערות

³¹⁹ לדעת הראב"ד אם לא תוקע את הקשים בחזקה כך שהסינון לא מושלם ויש קיסמים שיעברו מותר, אך לדעת הטור גם אז אסור **(ביאור הלכה)**.

³²⁰ אמנם גם לפני הסוף יש יין שיוצא מתוך השמרים, אך כשהפסולת לא ניכרת אין בכך בורר.

◀ **דרישה:** הוא עומד לאכול מיד גם את החלבון וגם את החלמון, וכשעומד לאכול מיד את שני הדברים אין איסור.

◀ **ב"ח ולבוש:** למרות שהחלבון לא עומד לאכילה, אין איסור כי גם את החלמון הוא לא בורר על מנת לאכול (אלא ע"מ לצבוע).

☞ **כך פסק משנ"ב** (ומכיוון שכך כתב שאם מסנן כי רוצה לאכול את החלמון - אסור).

❖ הפרדת חלבון וחלמון כשרוצה לאכול את החלבון (משנ"ב)

◀ **מג"א ועולת שבת:** חלבון וחלמון נחשבים מין אחד, ומותר להפרידם כשרוצה לאכול אחד מהם.

◀ **ב"ח ולבוש:** חלבון וחלמון נחשבים שני מינים, ואסור לסנן בעזרת כלי כדי לאכול את החלבון.

☞ **כך פסק משנ"ב.**

◎ ברירת פסולת מפסולת (ביאור הלכה סעיף ג ד"ה היו לפניו, הלכות שבת לרב רימון)

ביאור הלכה: על פי האמור לעיל, מדין הפרדת חלמון וחלבון נלמד שמותר להפריד בין דברים שאינו צריך אף אחד מהם (פסולת ופסולת, וכן אם אינו צריך את אחד מהם).

⤴ **ציץ אליעזר, אגרות משה, שש"כ ועוד:** לכן מותר להשאיר את המסננת שבכיר, למרות שמפרידה בין המים היורדים לביוב ובין הלכלוכים.

סעיף טז | סינון מים בשעת השתיה

רא"ש: אם רוצה לשתות מים שיש בהם תולעים, מותר לשתות אותם דרך בד. אין בכך בורר כי בורר הוא דווקא כשלפני האכילה מתקן את האוכל שיהיה ראוי, אך במהלך האכילה מותר לעכב את הפסולת שלא תיכנס לפיו³²¹.

☞ **כך פסק שו"ע.**

⤴ **ב"י:** צריך לדון מצד ליבון וסחיטה. הרא"ש סובר שאין ליבון בבגד נקי, ובנוגע לסחיטה מכיוון שרק חלק קטן מהבד נרטב אין חשש³²².

⤴ **משנ"ב:** ממילא לפי האוסרים ליבון אפילו בבגד נקי (הובא בסעיף י) כאן יהיה אסור במים אלא רק בשאר משקאות. האליה רבה סובר שאפילו המחמירים שם יסכימו להקל כאן, ובמקום הדחק יש להקל.

סעיף יז | המחבץ

בתוספתא (יג, יב) מוזכר שהמחבץ היא תולדה של בורר (הוצאת החמאה מהחלב), ולכן גם אם נותן שומשום ואגוזים לרוב אסור לחבץ אותו. כך פסק הרמב"ם.

שו"ע: המחבץ היא תולדת בורר. לכן אפילו כשנותן לתוך החלב דברים נוספים אסור לחבץ³²³.

הערות

³²¹ בשונה ממחלוקת מהריט"צ ומהרי"א בסעיף ד - כאן מדובר שמפריד באמצעות פיו כי שואב את המים והתולעים מסתננות, ולכן כאן לכו"ע מותר כי בשעת השתיה הוא מסנן.

מדובר על מציאות שהאדם מוציא את האוכל מתוך הפסולת, ולכאורה גם אם לא הפריד באמצעות פיו צריך להיות מותר מותר - והאחרונים ביארו מדוע בכל זאת אם לא מפריד בפיו יש איסור: א. מכיוון שבורר באמצעות מפה נחשב ברירה בכלי (בית מאיר ומהר"י אבולעפיא). ב. אין ברירה בלח אלא שימור בלח, ושימור הוא אוכל מתוך פסולת, ולכן אפילו באופן כזה אסור לברור (מהרי"א אבולעפיא ומהריט"ץ). (צינונים והערות של משנ"ב עוז והדר).

³²² אך אין לשתות דרך השרוול, כי בזה יש חשש גדול יותר שיסחט מכיוון שמצטער בלבישתו (חיי אדם ומשנ"ב).

³²³ אם האיסור משום בורר, משמע שלאחר מותר כדין בורר, אך המג"א מביא שהאיסור משום דש וממילא אסור אפילו כשרוצה לאכול לאלתר (משנ"ב).

ל דברים האסורים משום מחבץ:

1. הלוקח חלב ונותן בו דבר הגורם לחימוץ (כגון קיבה. רמב"ם ומשנ"ב).
 2. המניח חלב בתוך כלי מיוחד, מי החלב נוטפים ונשאר עיקר החלב (שנקרא קום. רש"י ומשנ"ב).
 3. האוסף את השומן הצף על גבי החלב (מג"א ומשנ"ב).
- ל מותר לאסוף כשמשאיר מהשומן את החלק הסמוך לחלב, או שאוסף מעט חלב עם השומן - אם רוצה לאכול בשבת (משנ"ב)³²⁴.
4. העמדת חלב במקום חם כדי שיהפוך לגבינה (חיי אדם ומשנ"ב).
 5. הלוקח קום (עיקר החלב) ועושה ממנו גבינה - חייב משום בונה (רמב"ם ומשנ"ב).
 6. נתינת שמרים לתוך משקה, כי השמרים יורדים לקרקעית ונפרדים מהמשקה (מג"א ומשנ"ב).

◎ הרוקק לרוח (דרכי משה)

◀ **אור זרוע, מהרי"ל ורמ"א:** הרוקק לרוח, והרוח מפזרת את הרוק שלו - חייב משוב זורה.

◀ **רעק"א:** לא ראינו מי שחושש לכך, מכיוון שאינו מתכוון לזרות וזאת לא דרך זרייה.

ל השופך מים מועטים והרוח מפזרת אותם לכל רוח - לכו"ע אין בכך איסור. לא מיבעיא לרעק"א אלא אפילו לרמ"א מכיוון שאין זורה אלא בגידולי קרקע (ואדם נחשב גידולי קרקע) ומים אינם גידולי קרקע, ובנוסף הוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה (ביאור הלכה).

❖ עשיית יינומלין בשבת (ב"י)

הטור בסימן שכא (יז) פסק על פי המשנה שמותר לעשות יינומלין בשבת (עירוב של יין ישן עם דבש ופלפלים). הב"י מביא שבפסקי הרי"ד התיר גם לסנן את התערובת בשבת מכיוון שנוח לו בערבוב ומסנן רק כדי שיהיה דק ולא עבה בגלל הדבש ושאר הדברים, אך בשיבולי הלקט כתב שצריך להימנע בין מעשיית יינומלין ובין מהסינון, מכיוון שיכול לעבור על כמה מלאכות כגון שחיקת סממנים ועוד.

סימן שכ | דיני סחיטה בשבת

סעיף א | סחיטת פירות

המשנה בדף קמג (עמוד ב) מביאה מחלוקת בין רבי יהודה וחכמים לענין סחיטת פירות. חכמים אומרים שאסור לסחוט פירות ואף אם המיץ יצא מעצמו אסור, ואילו רבי יהודה סובר שאם הפירות עומדים לאכילה מותר לשתות את המיץ שיצא מעצמו, ורק אם עומדים לשתיה אסור.

בגמרא דנים במה בדיוק נחלקו, ולמסקנה אומרים שבזיתים וענבים (שרגילים לסחוט) לכו"ע אסור לגמרי, בשאר פירות מותר אפילו לסחוט לכתחילה ונחלקו במיץ היוצא מתותים ורימונים שיש אנשים הסוחטים - לחכמים המיץ היוצא מהם אסור, ולרבי יהודה אם עומדים לאכילה המיץ מותר (הראשונים פסקו כרבי יהודה). בהמשך הגמרא שואלת מדוע על פי אנשים מעטים שסוחטים רימונים אסור לסחוט אותם לכתחילה, ורב חסדא מוכיח מדין מקווה שאם אדם נותן חשיבות למשקה זה תופס למרות שאחרים לא מחשיבים אותו (וממילא, אם אדם סוחט רימון - הוא נותן לו חשיבות ואסור). בגמרא מובא הסבר אחר לדין מקווה בשם רב פפא שלפיו לא אומרים סברא של 'אחשביה'.

הראשונים נחלקו בדין סחיטה בפירות:

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם וסמ"ג:** ענבים זיתים אסור בכל אופן, רימונים ותותים אסור לסחוט אך אם עומדים לאכילה ויצא מהם מיץ מותר לשתותו, שאר פירות מותר לסחוט לכתחילה³²⁵.

☞ כך פסקו **שו"ע ורמ"א, מג"א ומשנ"ב** (אך כתבו שבמקום שנהגו להחמיר - יש להחמיר).

◀ **רבי יהודה ברבי בנימין**³²⁶, **רבנו ירוחם, סמ"ק ויראים**³²⁷: ענבים זיתים אסור בכל אופן, רימונים ותותים אסור לסחוט אך אם עומדים לאכילה ויצא מהם מיץ מותר לשתותו - ואסור למתק³²⁸, שאר פירות מותר למתק אך אסור לסחוט לכתחילה (כי בפעולת הסחיטה נותן לו חשיבות, וממילא בכל פרי אסור).

☞ כך פסק **ב"ח**.

◎ הגדרת פרי שרגילים לסחוט (ב"י וביאור הלכה)

במסכת עבודה זרה (מ, ב) מוזכר שרבי חש במעיו, ואחרי ששתה יין תפוחים מגוי שהיו לו 300 חביות - התרפא. לכאורה ניתן ללמוד מכך שלכל הפחות מעטים היו רגילים לסחוט גם תפוחים, אך בגמרא שלנו לא הזכירו שגם תפוחים יש שסוחטים.

רא"ש וב"י: לכל פרי שרגילים לסחוט לשם צמא או תענוג³²⁹ יש דין של תותים ורימונים (תותים ורימונים הם דוגמא, והוכיחו מכך שלא הזכירו תפוחים למרות שהגמרא הזכירה שיש כאלה שסוחטים אותם).

☞ כך פסק **רמ"א** (והיום רגילים לסחוט את כל סוגי הפירות - **שש"ב**).

↪ האם רגילים לסחוט תפוחים לשתיה?

◀ **גר"א וט"ז:** לא, ולכן אינם נחשבים כרימונים (גם מה שבגמרא מוזכר שסחטו זה דווקא לרפואה).

◀ **חיי אדם וביאור הלכה:** נוהגים להכין משקה מתפוחים ולכן נחשבים כרימונים (וכתבו שאף הט"ז יסכים לכך בהתאם למציאות המעודכנת).

הערות

³²⁵ לשיטת הראשונים האלו, למסקנה לא אומרים את סברת 'אחשביה' וממילא אפשר שאדם יסחט פרי בשבת והדבר יהיה מותר (בשאר פירות), לרבנו ירוחם וסיעתו מכיוון שאומרים את סברת 'אחשביה' אין היתר לסחוט שום פרי, ומה שהתירו זה רק למתק, וכפי שיובא מיד.

רבנו ירוחם לומד את הגמרא כפשוטה - אמנם רק מעטים סוחטים רימונים, אך מכיוון שהוא עצמו סוחט אסור מדין 'אחשביה'. הראשונים האחרים ביארו שחוששים למיעוט שסוחטים רימונים מכיוון כל סוף יש מעטים כאלה ואף הוא עצמו סחט כמותם (רמב"ן, רשב"א וריטב"א. הובא בביאור הלכה ד"ה מותר. אמנם הב"י ביאר באופן אחר, אך כתב הביאור הלכה שכתב כך מכיוון שלא ראה את דבריהם).

³²⁶ הובא בשיבולי הלקט שהביא הב"י בסוף הסימן. לא כותב כך בפירוש, אך מתוך דבריו מוכח שסובר כך.

³²⁷ הובא בב"י א(ג), שאסר למצוץ בשר בתוך הפה. החולקים עליו הזכירו שאין דרך למצוץ בשר, ולשיטתו נראה שצריך לומר שסובר כרש"י, וכל דבר שאדם סוחט - נותן לו חשיבות בכך.

³²⁸ כלומר, ללחוץ על הפרי קצת כדי שיצא ממנו מעט מיץ וימתק את אכילתו. לא מצינו התייחסות של שאר הראשונים בשאלה האם מותר למתק רימונים ותותים.

³²⁹ אך אם רגילים לסחוט לרפואה - אינו נחשב שהדרך לסחוט אותו (ב"י, וכ"פ רמ"א. והוכיח זאת מכך שרגילים להכין רפואות גם מהפירות שמזכירים בגמרא כאלה שלא רגילים לסחוט).

⊙ **כשרק מקום אחד רגיל לסחוט (ב"י, רמ"א, משנ"ב וביאור הלכה)**

כפי שהוזכר כבר, הגמרא אומרת שבבית מנשיא נהגו לסחוט רימונים ולכן אסור לסחוט לכתחילה. הפוסקים נחלקו האם ובאיזה אופן מנהג של מקום אחד משפיע על שאר המקומות.

◀ **ב"י:** גם אם רק במקום אחד רגילים לסחוט פרי מסוים, אסור בכל המקומות לסחוט אותו.

◀ **מג"א:** מקום אחד משפיע על שאר המקומות רק אם יש שם הרבה מאותו הפרי ולכן סוחטים, ובשאר המקומות אין כל כך הרבה³³⁰.

◀ **רמ"א:** האיסור הוא רק באותו מקום ובמקומות שרגילים לשם להביא את המשקים שייצרו מהפרי.

⊙ סחיטה בפה (ב"י)

◀ **יראים:** אם מוצץ מאכל שבלוע בו משקה בתוך הפה - עובר על איסור תורה.

◀ **רבי בנימין** (בשיבולי הלקט) **ועיטור:** אין סחיטה בתוך הפה.

☞ כך פסק **רמ"א** (סתם וי"א).

☞ **אליה רבה ומשנ"ב:** בענבים וזיתים (שהם דאורייתא) יש להחמיר ביניקה (שהמאכל לא בתוך הפה אלא על השפתיים).

❖ רימונים ותותים בסתם שלא עומדים לאכילה ולא לשתייה - יש להחמיר ולהחשיב כאילו עומדים לשתייה (מאירי, עולת שבת ומשנ"ב. **הקרנן נתנאל** חולק).

סעיפים ב | ג, מיץ היוצא מאליו

המשנה בדף יח (עמוד א) אומרת שמותר לטעון זיתים בקורות בית הבר וענבים בעיגולי הגת, למרות שבמהלך השבת יזוב מהם המשקה. עיקר הדיון הוא בסימן רנב, ה.

טור ושו"ע: אם הפירות התרסקו מערב שבת - מותר להשתמש במשקים שזבים מהם במהלך השבת.

◀ איזו רמת ריסוק נצרכת מערב שבת:

◀ **שו"ע:** ריסוק בסיסי, אפילו אם הפירות לא נידוכו.

◀ **תרומה וטור:** רק כשהפירות מרוסקים היטב וגם נידוכו.

☞ כך פסקו **אליה רבה וביאור הלכה**.

⊙ **ביטול משקה שזב (טור ומשנ"ב)**

תרומה וטור: אם מערב שבת זבו כבר משקים - מה שזב בשבת מתבטל בתוכם ומותר בשתייה.

☞ כך פסק **שו"ע**.

◀ **מרדכי:** אינו נחשב דבר שיש לו מתירים, מכיוון שהאיסור מעולם לא היה ניכר בפני עצמו אלא מיד התבטל לתוך המשקים שזבו מערב שבת.

◀ **תרומה ומשנ"ב:** מכיוון שכך, אם הענבים מונחים בפני עצמם והיין שזב מהם מתגלגל במדרון לפני שיוורד לתוך היין שכבר זה - אסור.

הערות

³³⁰ אך במקרה שגם אם היו שם פירות מרובים לא היו סוחטים - בטלה דעתו של המקום הסוחט. המג"א מעיר שאפילו אם לא עיר שלמה נוהגת לסחוט אלא רק מקצת האנשים, יכולים להשפיע על כל העולם בתנאי הנ"ל. כשיש גם לשאר העולם פירות כאלה ואינם סוחטים - לדעת המג"א אפילו במקום שרגילים לסחוט מותר בשבת, אך הביאור הלכה חולק עליו וסובר שבאותו מקום אסור.

❖ המשקים שזבים בשבת מתבטלים במשקים שזבו מערב שבת דווקא בשישים (פמ"ג ומשנ"ב).

⊙ משקים הזבים מתוך תמד (סעיף ג)

תרומה, סמ"ג, סמ"ק ומרדכי: אם נתן מים לתוך חרצנים וזגים - יכול למשוך מהם מים בשבת, כי גם כשיוצאים משקים מהחרצנים הם מיד מתבטלים במים.

☞ כך פסק שו"ע.

סעיף ד | סחיטה לתוך מאכל

בדף קמד (עמוד ב) רב יהודה אומר בשם שמואל שמוטר לסחוט ענבים לתוך קדרה שיש בה מאכל, ולקערה ריקה אסור. רב חסדא לומר מדבריו שמוטר לחלוב עז ישר לתוך מאכל אך לא לכלי ריק.

רש"י מבאר שמוטר לסחוט לתוך אוכל מכיוון שאין דרך פריקתו בכך, כי הוא כמפריד אוכל מאוכל. הראשונים נחלקו האם נפסק כך, והאם מדובר על שבת או יום טוב:

◀ **ר"ח:** לא נפסק כמו הגמרא הזאת, וגם לתוך מאכל אסור לסחוט בכל מקרה³³¹.

☞ **רא"ש ומשנ"ב:** המחמיר תבוא עליו ברכה³³².

◀ **בה"ג:** בין בסחיטת פירות לתוך מאכל ובין בחליבת עז לתוך מאכל - ביו"ט מותר ובשבת אסור³³³.

◀ **רי"ף, רמב"ם ותוס':** סחיטת פירות למאכל מותרת גם בשבת, וחליבת עז מותרת רק ביו"ט³³⁴.

☞ כך פסק שו"ע.

❖ **סחיטת אוכל העומד למשקה** (ב"י וביאור הלכה ד"ה דהוה)

◀ **ראב"ד:** מותר לסחוט פרי לתוך מאכל רק אם הפרי עומד למאכל, אך אם הוא עומד לסחיטה כדי לעשות ממנו משקה אסור.

◀ **בעל ההשלמה:** מותר לסחוט בין שעומד למאכל ובין שעומד למשקה.

☞ כך פסק ביאור הלכה.

❖ **סחיטה לתוך מים** (ב"י וביאור הלכה)

◀ **ב"י** (תירוצו השני לעניין מנהג מצרים): כשרגילים לסחוט לתוך מים - מותר לסחוט כך בשבת³³⁵.

◀ **אליה רבה, ביאור הלכה ועוד:** אסור לסחוט לתוך מים, ויש בכך חיוב חטאת.

❖ **סחיטה לכלי ריק ע"מ לתת על מאכל** (משנ"ב)

◀ **סמ"ג** (להבנת המשנ"ב): אסור לסחוט לתוך כלי ריק גם אם כוונתו לתת אחר כך על גבי מאכל.

☞ כך פסק משנ"ב.

הערות

³³¹ ר"ח פסק כרבי יוחנן לעניין סחיטת כבשים ושלקות כשרוצה את המשקים (סעיף ח), ומכך שרבי יוחנן לא חילק למד לאסור אף בזה.

³³² אך בסחיטת לימונים על גבי מאכל כתב בביאור הלכה בסעיף ו (ד"ה לסחוט) שאפילו לדעת הרא"ש אין צורך להחמיר. עיי"ש. בס"ק ל כתב המשנ"ב שגם השו"ע סובר שטוב להחמיר כדעת רבנו חננאל.

³³³ שהרי סחיטת זיתים וענבים אסורה בשבת בכל צורה - כפי שסתמה הגמרא בסעיף א.

³³⁴ הר"ן כתב שטעם החילוק הוא שהפרי הוא אוכל ולכן בשבת מותר לסחוט אותו לתוך מאכל אחר, אך העז נחשבת פסולת בשבת כי אין דרך לאכול אותה ולכן רק ביו"ט מותר לחלוב לתוך מאכל, כי ביו"ט העז מוגדרת כאוכל והוא אוכל מאוכל (בסעיף הבא יובא הסבר מדוע בדש מותר לפרק אוכל מאוכל ואילו אוכל מפסולת אסור).

³³⁵ הבי"ה הביא שני יישובים למנהג מצרים (השני יובא מיד בהקשר אחר). אפשר שאינו סומך על כל תירוץ בנפרד אלא רק במקום ששניהם מתקיימים.

◀ **רבי יהודה ברבי בנימין** (בשיבולי הלקט): מותר כל עוד העולם יודע שעתידי לערב באוכל.

◀ **ב"י** (תירוצו הראשון לעניין מנהג מצרים): מותר, האיסור הוא רק כשסוחט על מנת לשתות את המיץ הסחוט לבדו.

סעיף ה | סחיטת בוסר

◀ **ר"ת: אסור**. בוסר אינו ראוי לאכילה ואף אם משהו אוכל אותו - בטלה דעתו, והוי כבורר אוכל מפסולת.

◀ **רבנו יוסף: מותר לסחוט פרי בוסר לתוך אוכל**³³⁶.

❖ חליבת עז בשבת (שייך לסעיף ד)

כפי שהובא בתחילת סעיף ד, הראשונים נוקטים שההיתר של רב חסדא לחלוב עז בשבת הוא רק ביום טוב. הר"ן ביאר את הסברא שהעז אינה ראויה לאכילה בשבת ולכן חליבה מוגדרת כאוכל מחוץ פסולת, לעומת סחיטת פרי שמוגדרת כאוכל מחוץ אוכל, אם סוחט לתוך מאכל.

⊙ הגדרת מלאכת דש (עפ"י הר"ן, תוס' שבת קמד ע"ב ד"ה חולב, משנ"ב ס"ק כ, ביאור הלכה ד"ה לאכול)

כדי להבין בצורה נכונה את דין חליבת עז וסחיטת בוסר - צריך להגדיר מה האיסור במלאכת דש: האיסור הוא החלפת מצב צבירה. הפיכת מאכל למשקה, פסולת לאוכל ופסולת למשקה. לכן אסור לסחוט פרי בשבת מכיוון שהופך אותו ממאכל למשקה, ואילו סחיטה לתוך מאכל מותרת כי היה מאכל ונשאר מאכל. בעז ובוסר הוא סוחט פסולת והופך אותה למשקה או אוכל (אם סוחט לתוך מאכל) ולכן אסור (ביאור זה מסתדר טוב עם דברי הר"ן שביאר שבעז הוי אוכל מתוך פסולת ותוס' שאומר שהאיסור בחליבת עז הוא משום דש).

המג"א מבאר באופן הזה, וכל החישוב של מפרק נשאר בתוך מלאכת דש³³⁷.
הט"ז סובר שגם בבוסר, אם סוחט לתוך מאכל כדי לאכול לאלתר מותר. על פניו לדבריו אי אפשר להגדיר את מלאכת דש כפי שהגדרנו ומשמע שנכנסים כאן לחישוב מצד מלאכת בורר (ויש אחרונים שהגיהו בתוס' שאיסור חליבת עז הוא משום בורר ולא דש).

סעיף ו | סחיטת לימונים

רא"ש ורבנו ירוחם: מותר לסחוט לימונים בשבת (למרות שרגילים לסחוט אותם, מכיוון שסוחטים לצורך טיבול אוכל מותר - משנ"ב).

☞ כך פסק שו"ע.

⌚ **משנ"ב:** היום רגילים לסחוט לימונים כדי לשתות אותם, ולכן אסור לסחוט לימונים בשבת אלא רק לתוך אוכל³³⁸.

סעיף ז | סחיטת כבשים ושלקות

בדף קמה (עמוד א) האמוראים עסקו בדין הסוחט כבשים ושלקות. לכו"ע אם סוחט לצורך גופן מותר, ונחלקו בסוחט לצורך המים: לרב בכבשים אסור ובשלקות מותר (והחילוק מכיוון שבשלקות גם המים היוצאים נחשבים אוכל), לשמואל בין בכבשים ובין בשלקות אסור, ולרבי יוחנן בין בכבשים ובין בשלקות יש חיוב חטאת כשסוחט בשביל המים.
הראשונים נחלקו כיצד נפסק:

הערות

³³⁶ נראה שסברתו היא מכיוון שיש מעטים האוכלים פרי אפילו כשהוא בוסר - נחשב אוכל.
³³⁷ לשיטת ר"ח הסובר שגם סחיטה לתוך אוכל אסורה - לא צריך להיכנס לכל החישוב הזה, ואפשר שמגדיר שהאיסור הוא פעולת הסחיטה. אפשר גם שסובר כפי שכתבנו אך לדעתו סחיטה לתוך מאכל לא נחשבת כאוכל אלא כמשקה.
³³⁸ אמנם בסעיף ד כתב המשנ"ב שראוי להחמיר כדעת ר"ח ולא לסחוט לתוך אוכל, אך בביאור הלכה כאן כתב שבסחיטת לימון על מאכל אין להחמיר - עפ"י סברת הב"י שהגדרת פרי שרגילים לסחוט אותו הוא רק אם רגילים לשתות את מי הסחיטה בפני עצמו, ובלימון שלא רגילים לשתות כך אינו מוגדר פרי שסוחטים אותו.

◀ **ר"ח, רשב"א, רוקח, אור זרוע ויראים:** הלכה כרבי יוחנן וכסוחט כבשים ושלקות לצורך המים חייב חטאת.

◀ **רי"ף ורא"ש:** הלכה כשמואל, ויש רק איסור דרבנן בסחיטת כבשים ושלקות לצורך המים.

☞ כך פסק שו"ע.

- ❖ אמנם בפירות שלא רגילים לסחוט מותר אפילו לצורך המים וכאן אסור, אך בפירות מעולם לא חל שם משקה על המיץ הבלוע, ובכבשים ושלקות היה שם משקה על המים לפני שנבלעו (משנ"ב). ביאור נוסף - רגילים לסחוט כבשים ושלקות, ולכן יש איסור בסחיטתם (ביאור הלכה).
- ❖ בכל מקרה אסור לסחוט לצורך מוצאי שבת (משנ"ב בשם הגמרא).

סעיף ח | הסוחט דג לצירו

מדברי הגמרא שם משמע שאדם הסוחט דג מפני שרוצה את הציר היוצא ממנו - דינו כסוחט שלקות לצורך המים ואסור (ולר"ח חייב חטאת).

שו"ע: הסוחט דג מפני שרוצה את הציר - דינו כסוחט שלקות עבור המים.

⌋ **פרי מגדים, מג"א ומשנ"ב:** מדובר על ציר שנבלע בדג ממשקה כלשהו, אך ציר היוצא מגוף הדג דומה לפירות שלא רגילים לסחוט, ומותר.

סעיף ט | ריסוק קרח ושלג

הברייתא בדף נא (עמוד ב) אומרת שאסור לרסק קרח ושלג בשביל שהמים יזובו, אך מותר לתת אותם לתוך קערה או כוס (שיש בהם משקה - רש"י). וכך פסק שו"ע. הראשונים נחלקו מדוע אסור לרסק שלג וקרח³³⁹:

◀ **תרומה, רא"ש וטור:** משום מוליד. לכן אסור להניח קרח לבד כדי שיימס מעצמו.

☞ כך פסק **רמ"א** (בסימן שיח. והוסיף במקום הצורך ניתן להקל. **משנ"ב:** אפילו לכתחילה, ובדיעבד לכו"ע מותר)

◀ **רמב"ם, ר"ן, רשב"א, רמב"ן, סמ"ג וסמ"ק:** גזירה משום סוחט פירות. מותר להניח קרח שיימס מעצמו.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **רש"י:** מוליד בשבת ודומה למלאכה שבורא את המים האלו³⁴⁰.

❖ אם הניח קרח בתוך כוס עם מים יש המתירים אפילו לרסק בידיים, מכיוון שאינו בעין לא גזרו כלל (מגיד **משנה ורמב"ן** בשם **התוספתא**. הובא **במשנ"ב**. **שו"ע הרב** חולק ואוסר).

❖ מותר לשבור חתיכת קרח מכמה טעמים, למרות שניתזות ממנו חתיכות דקות: א. הוא לא שובר בשביל שיזובו מים, ב. אף אם זבים מים הם מועטים ולא חשובים, ג. אינו מתכוון לכך, ד. המים הולכים לאיבוד (ב"י).

סעיף י | שבירת קרח כדי להגיע למים

ראבי"ה, מרדכי ושיבולי הלקט: מותר לשבור קרח כדי להגיע למים שמתחתיו.

הערות

³³⁹ המחלוקת בכך הוזכרה בהרחבה גדולה יותר בסימן שיח, טז, וחלק מהראשונים שהוזכרו בסיכום הובאו שם.

³⁴⁰ נראה שזהו טעם שלישי ולא סברא של מוליד.

כך פסק שו"ע.

שבירת קרח אינה מלאכה, ולא אסרו אלא כשמרסק בשביל שיזובו מים (ב"י, גר"א ומשנ"ב).

❖ כשהקרח מחובר לקרקע (משנ"ב)

◀ **מגן אברהם:** בבאר או נהר שהקרח מחובר לקרקע אסור מחשש בניין וסתירה.

◀ **אליה רבה, תוספת שבת ועוד:** יש על הקרח שם מים ולא שייך בו בניין וסתירה.

כך פסק משנ"ב.

סעיף יא | נטילת ידיים במי קרח

◀ **תוס', רא"ש, רבנו ירוחם, טור ושו"ע:** אסור ליטול ידיים במים שיש בהם קרח או ברד, ואם נטל יזהר שלא ירסק את הקרח בידי.

◀ **שולחן עצי שיטים:** מותר ליטול במים כאלה, אך יקפיד שלא לרסק.

❖ **מגן אברהם:** למתירים לרסק קרח בידיים בתוך כוס שיש בה מים (בסעיף ט) - גם כאן מותר לרסק את הקרח בידיים כי הקרח מעורב במי הנטילה. **הביאור הלכה** משיג עליו וכותב שאין להקל³⁴¹.

סעיף יב | שפשוף מלח

תרומה וטור: אסור לשפשוף ידיים במלח בשבת, מכיוון שהמלח נימוח ומוליד מים.

כך פסק שו"ע.

◀ **משנ"ב:** מותר לתת מלח לתוך מים וליטול בהם ידיים כמו שמותר לתת שלג לכוס משקה, אך אין להכין מי מלח עזים (שני שליש מלח ושליש מים).

סעיף יג | הליכה על שלג

מהר"ם מרוטנבורג ורא"ש: מותר ללכת על שלג בשבת אפילו אם השלג נימוח וזב.

כך פסק שו"ע.

◀ טעם הדין: א. מכיוון שאינו מתכוון (תוספת שבת וגר"א). ב. מכיוון שאי אפשר להיזהר בזה (ט"ז).

סעיף יד | הטלת מי רגלים על שלג

◀ **מהר"ם מרוטנבורג:** מותר, כמו שמותר ללכת על שלג.

כך פסקו ט"ז ואליה רבה (אך אם אפשר להיזהר בלי טורח יש להיזהר).

◀ **רא"ש:** אסור, כי השלג בוודאי יימס ועושה מעשה.

סעיף טו | איסור סחיטת בגד

בסחיטת בגדים הדיון משום מלבן ולא מפרק, והטור כתב אותם באותו סימן כי שם סחיטה אחד הוא (ב"י עפ"י רמב"ם).

בדף מח (עמוד א) מסופר שרבה גער בעבד שהניח כלי ששואבים בו מים על גבי בגד פרוס, מחשש שיסחט את הבגד מהמים שיזלו עליו. בבגד שייעודו להיות פרוס מותר כי לא אכפת לאדם שהבגד רטוב ואין חשש שיבוא לסחוט.

רמב"ם, רש"י וטור: אסור לפרוס בגד ולהניח על גביו כלי שיש בו מים, שמא יזלו מים על הבגד ויסחט אותו³⁴².

☞ כך פסק שו"ע.

☞ **משנ"ב:** האיסור הוא אפילו אם פורס את הבגד על מקום יבש. אם פורס על פי חבית מלאה משקה אסור אפילו כשלא מניח כלי מלמעלה.

סעיף טז | סחיטת פקק החבית

בדף קמא (עמוד א) רבא אומר שאסור להדק מוכין בפי חבית, שמא יבוא לידי סחיטה.

טור ושו"ע: אסור להדק מוכים בפי חבית שיש בה משקים, שמא יבוא לידי סחיטה.

☞ **משנ"ב:** אפילו אם ייעד את המוכים לשמש כפקק אסור, כי בהידוק בא לידי סחיטה.

❖ האיסור הוא כשמוכים לחים, ואם הם יבשים מותר. מה שהטור והשו"ע נקטו שיש בפי החבית משקים כוונתם שממילא המוכים לחים (**ביאור הלכה**, עפ"י דברי ר"ח ומג"א).

סעיף יז | סחיטת ספוג

המשנה בדף קמג (עמוד א) אומרת שאסור לקנח בספוג בשבת (מכיוון שבזמן שאוחז בו נסחט - רש"י), ואם יש לו בית אחיזה מותר.

טור ושו"ע: אסור להשתמש בספוג בשבת, אלא אם כן יש לו בית אחיזה.

☞ כיצד מועיל שיש לו בית אחיזה:

◀ **רש"י ורמב"ם:** כשיש לו בית אחיזה יכול לקנח מבלי לסחוט.

◀ **ראב"ד:** גם אז ודאי יסחט, אך הוא דומה לצלוחית המלאה מים³⁴³.

סעיף יח | פסיק רישא דלא ניחא ליה

בדף קיא (עמוד א) הגמרא אומרת שאסור להדק בגד בנקב של חבית, מפני שסוחט אותו (רש"י). הראשונים נחלקו מה המציאות - לערוך מדובר דווקא כשהנקב מלמעלה כך שבזמן סחיטת הבגד המשקה הנסחט נאגר בתוך החבית, ואילו לתוס' אפילו כשהנקב מהצד כך שהמשקה הנסחט נשפך לאיבוד, וסוברים שאפילו במצב כזה אסור.

הסעיף כאן דן בשלושה נושאים התלויים אחד בשני: א. האם האיסור מצד דש או מצד מלבן, ב. לאחר שמעמידים במציאות שיש רק איסור משום דש יש לדון האם יש איסור כשהמשקים הולכים לאיבוד, ג. לאחר הביאור למה למרות שהמשקים הולכים לאיבוד יש איסור - מה הדין בפסיק רישא דלא ניחא ליה.

❖ **שני סוגי סחיטה (ב"י וביאור הלכה)**

הערות

³⁴² רבנו ירוחם אוסר דווקא אם פרס בגד העומד לבישה, ומחשש שאם הבגד יהיה רטוב ויצטרך ללבוש אותו יבוא לסחוט. הב"י כותב שאין נראה לחלק בין בגד העומד לבישה ושאר בגדים.

³⁴³ כלומר, כשיש לספוג בית אחיזה מוכח שלא מתכוון להשאיר בו מים אלא להוציא ולהכניס, ומשום כך המים לא נחשבים בלועים בספוג ואין בסחיטתם איסור (חזו"א).

בסחיטת בגד יכולים לעבור על שני איסורים - משום דש, ומשום מלבן.
 א. משום מלבן - רק בבגד שמתנקה וכשסוחט משקים שמנקים את הבגד.
 ב. משום דש - רק כשצריך את המשקים שנסחטים, ובמשקים כאלה לא משנה מה המשקה והבגד.
משנ"ב: הדיון בסעיף זה הוא בחבית של יין בלבד, כך שהאיסור הוא רק דש. בחבית של מים שיש איסור גם מצד מלבן לכו"ע אסור להכניס או להוציא את הפקק³⁴⁴.

❖ מה מוגדר משקים הראויים לנקות (ב"י)

◀ **רמב"ם:** כל המשקים.

◀ **ר"ן:** רק מים ויין.

☞ כך פסק **ט"ז** (אך דווקא ביין לבן).

◀ **רבנו תם:** רק מים.

☞ כך פסק **משנ"ב**.

❖ איסור משום דש כשהמשקים הולכים לאיבוד (ביאור הלכה)

◀ **ר"ת, רשב"א, ריב"ש ומגיד משנה:** אין כלל איסור משום דש כשהמשקים לא נשמרים.

◀ **ר"י ועוד:** גם כשהמשקים לא נשמרים יש איסור דרבנן.

◎ פסיק רישא דלא ניחא ליה (ב"י וביאור הלכה)

המחלוקת בין הערוך ור"י לעניין פסיק רישא דלא ניחא ליה כאן מתבססת על הנחת יסוד שהדיון רק מצד דש ולא מלבן (כי לא מדובר על מים), ולדעות שאפילו אם המשקים הולכים לאיבוד יש איסור דרבנן:

◀ **ערוך ורבנו ירוחם:** פסיק רישא דלא ניחא ליה מותר, ולכן מותר להוציא ולהכניס פקק לחבית למרות שייסחט - מכיוון שהולך לאיבוד³⁴⁵.

◀ **ר"י, תוס', רא"ש, סמ"ג ותרומה:** פסיק רישא דלא ניחא ליה אסור מדרבנן. אסור להוציא פקק אפילו כשהמשקים הולכים לאיבוד.

☞ כך פסק **שו"ע** (אך בצירוף סברא נוספת להקל לא מיחה בידי המקלים כערוך וכפי שמובא מיד).

❖ כל בו: כשהפקק ארוך ואינו נוגע במקום שנסחט - מותר, כמו בספוג שיש לו בית אחיזה.

☞ כך פסקו **שו"ע ומשנ"ב** (בצירוף סברת הערוך, כשהמשקים הולכים לאיבוד).

◎ סחיטת נוזלים לצורך השלכתם (ביאור הלכה ד"ה טוב)

◀ **ט"ז:** כשנשפכו מים על מפה ורוצה לאסוף אותם בכף כדי להשליכם - עובר על איסור תורה משום דש, מה שרוצה להשליך את המים אחר כך הוא עניין אחר ולא משפיע על רצונו הראשון לאסוף את המים.

◀ **אליה רבה ופרי מגדים:** אינו נחשב שרוצה את המים ואין בכך איסור (אלא רק לחולקים על הערוך, כי יש פה פסיק רישא דלא ניחא ליה).

☞ כך פסק **ביאור הלכה**.

◎ מים שנפלו על מפה (ביאור הלכה שם)

הערות

³⁴⁴ משום שבמלבן לא אומרים שלא נוח לו בליבון, וזה פסיק רישא רגיל. יש להעיר ש**שו"ע הרב** לא סובר כך ולדעתו גם כשיש דיון מצד מלבן יש פה פסיק רישא דלא ניחא ליה.

³⁴⁵ 'דלא ניחא ליה' הוא לא רק שמפריע לו, אלא אפילו כשלא נהנה מהפעולה ולא אכפת לו ממנה נקרא 'פסיק רישא דלא ניחא ליה' (ביאור הלכה בשם תוס').

◀ **פרי מגדים בדעת הט"ז:** אם נשפכו מים על מפה אסור להזיז אותם אפילו מבלי ללחוץ על המפה, כי בעצם הזזת המים מרטיב מקום שהיה יבש קודם וחייב משום מלבן.

◀ **תורת שלמים ושולחן עצי שיטים בדעת הט"ז:** רק כשמזיז את המים תוך כדי שלוחץ בכח על המפה אסור, וכשלא לוחץ אין איסור.

📖 **ביאור הלכה:** בשעת הצורך אין להחמיר.

סעיף יט | צביעה באוכלים

המשנה בדף קלט (עמוד ב) אומרת שמותר לתת ביצה לתוך מסננת של חרדל, ובגמרא שם מבואר שמותר מכיוון שעושים זאת כדי לתת צבע לחרדל ותו לא. מדברי הגמרא שם משמע שאין איסור צובע במאכלים. מאידך, בדף עה (עמוד א) רב סובר שהשוחט חייב גם משום צובע, וביאר שהכוונה לצביעת בית השחיטה שנוחה לו כדי שאנשים יבואו לקנות ממנו. משם משמע שיש חיוב גם על צביעה של מאכלים. ניתן להשיב על שתי הראיות - ביצה היא כלל לא דבר העומד לצביעה (נשמת אדם), ולצד השני ניתן לומר שהשוחט צובע את העור, והעור אינו נחשב מאכלים (אור זרוע).

◀ **יראים:** אין צביעה במאכלים (או במשקים - דרכי משה). אפילו בדברים שרגילים לצבוע בהם).

📖 **כך פסק שו"ע.**

◀ **נשמת אדם:** יש צביעה במאכלים (כי הדרך לצבוע גם מאכלים).

📖 **משנ"ב:** כשמטכוון לכתחילה לעשות מראה יש להחמיר.

סעיף כ | צביעת בגד בדרך לכלוך

◀ **יראים:** אסור לנקות ידיים מלוכלכות בבגד, מכיוון שצובע את הבגד³⁴⁶.

◀ **אגור:** מותר, מכיוון שזו דרך לכלוך ואין בה משום צובע.

📖 **כך פסק רדב"ז, חכם צבי ורעק"א,** וכ"כ להקל במקום הדחק **אליה רבה, מחצית השקל ומשנ"ב.**

❖ גם ליראים, אין איסור לצבוע את הפנים והידיים מכיוון שאיסור צביעה הוא רק בדבר שהדרך לצבוע אותו (**מג"א ומשנ"ב**). איפור בכל זאת אסור מכיוון שדרך אשה לצבוע את הפנים - **משנ"ב**).

סימן שכא | תולש, טוחן, מעבד ולש

סעיף א | מלילה בשבת³⁴⁷

לכאורה יש סתירה בעניין מלילת מלילות בשבת: במסכת ביצה (יב, ב) הגמרא אומרת שאסור למלול בשבת, ומצד שני בשבת (קכה, א) הגמרא אומרת שמותר לאכול בשבת מחבילות איזוב וקורנית שהכניס עבור בהמה, ויכול למלול בראשי אצבעותיו (בלבד, ולא בכל היד - רש"י) כל עוד שעושה זאת בכמות קטנה ולא כדרך שעושה בחול (דעת חכמים המחמירים. לרבי יהודה כל עוד מולל ביד ולא בכלי מותר).

בעקבות הסתירה בין הגמרות, הראשונים נחלקו מתי ומה בדיוק מותר למלול:

◀ **תוס':** בשבת אסור למלול בכל דרך, רק ביו"ט מותר.

◀ **רז"ה:** בין בשבת ובין ביו"ט, איזוב וקורנית מותר ואילו תבואה וקטניות אסור.

◀ **מרדכי ור"ן:** למלול כדי לרכך את האוכל מותר, אך בשביל לפרק את הגרעינים מתוך הקליפה אסור.

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, מ"מ ורבנו ירוחם:** מותר למלול גם בשבת כשעושה זאת בשינוי.

☞ **שו"ע:** מותר למלול בשבת (בראשי האצבעות)³⁴⁸.

◀ **הרמ"א** הביא את דעת המתירים ואת דעת האוסרים (מרדכי ור"ן), והאחרונים נחלקו כיצד פסק: הב"ח הבין שפסק להחמיר ואילו בביאור הלכה הבין שפסק להקל.

☞ **משנ"ב:** לכו"ע מותר לרכך את הגרעינים, וכן מותר לקלף את הקליפה מהגרעינים אחרי שהתפרקו מהשיבולים.

סעיף ב | הכנת מי מלח

המשנה בדרך קח (עמוד א) מביאה שלדעת חכמים מותר להכין מעט מי מלח אך לא הרבה, ורבי יוסי מחמיר ואוסר להכין אפילו מעט, ורק אם נותן שמן באמצע תהליך ההכנה מותר. בעירובין (יד, ב) נפסק כחכמים, וכך כתבו הראשונים.

טור ושו"ע: אסור להכין הרבה מי מלח מכיוון שדומה לעיבוד עורות, אבל יכול להכין מעט מי מלח.

א. אמנם מהתורה אין עיבוד במאכלים, אך מדרבנן אסור (משנ"ב).

ב. כשם שאסור להכין מי מלח מרובים, כך אסור להכין עם מלח גם יין, חומץ או שאר משקים (משנ"ב).

ג. אם נותן שמן למים או למלח לפני שמערבב אותם מותר להכין אפילו הרבה, ואסור דווקא אם נותן את השמן בסוף (עולת שבת והוספת שבת).

ד. גם כשמכין מעט מי מלח - מותר להכין דווקא לצורך שבת, ולא לצורך חול (משנ"ב).

❖ **הכנת כמות גדולה של מי מלח כדי לתת לתוך מאכלים** (משנ"ב)

◀ **תוספת שבת:** אם אינו מתכוון לתת את מי המלח לתוך כבשים - מותר להכין אפילו הרבה.

◀ **אליה רבה ושו"ע הרב:** גם במצב כזה אסור להכין הרבה³⁴⁹.

❖ **הכנת מי מלח לצורך סעודה אחרת** (משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **מג"א:** אם מכין לצורך סעודה אחרת אסור להכין אפילו מעט.

◀ **אליה רבה:** מותר להכין מעט גם לצורך סעודה אחרת.

הערות

³⁴⁷ הדיון בעניין הזה הובא בסימן שיט, ו. הסיכום שמובא כאן נלקח משם.

³⁴⁸ רמ"א מבאר שאמנם במלילה מתוך השיבולים הוא מפרק שהיא תולדה של דש, אך מכיוון שמפרק רק כלאחר יד וכדי לאכול - מותר.

³⁴⁹ והעיר במשנ"ב שכך משמע מלשון המאירי, משום שתלה את ההבדל בין מעט להרבה בכך שכשמכין הרבה חושבים שמכין לצורך חול ואילו כשמכין מעט נראה שמכין רק לצורך שעה.

כך פסק משנ"ב.

⊙ הכנת מי מלח עזים (טור ושו"ע)

בדף קח (עמוד ב) האמוראים אומרים שאסור להכין מי מלח עזים, שהם שני שליש מלח ושליש מים. הרמב"ם ביאר שאסור מכיוון שנראה כעושה מורייס (דגים נבושים³⁵⁰) והוי ככובש כבשים שאסור. ר"ן, טור ושו"ע: אסור להכין אפילו מעט מי מלח עזים.

סעיפים ג | ד, מליחת חתיכות ירק

בגמרא שם מוזכר שאסור למלוח צנון בשבת. הראשונים נחלקו מדוע אסור: רש"י: המלח מעבד את הצנון והוי תיקון.

◀ רמב"ם: נראה ככובש כבשים בשבת, ואסור משום בישול³⁵¹.

כך פסק שו"ע.

❖ טבילת הצנון במלח (בי"י)

הגמרא שם אומרת שמותר לטבול חתיכות צנון במלח (בשעת אכילה - רש"י). טור ושו"ע: מותר לטבול חתיכות צנון במלח כשטובל כל חתיכה לבדה ואוכל, אך אסור למלוח כמה ביחד (כשמולח חתיכה אחת אין בזה משום כובש כבשים וגם אינו נראה כמעבד - משנ"ב).

ל ט"ז: כשטובל כל חתיכה במלח לבדה ואוכל - אינו חייב לאכול מיד, אלא יכול להמתין מעט לפני שאוכל.

ב"ח, מג"א ומשנ"ב: מנהגנו שלא להשהות את החתיכות כלל אחרי שמולח, אלא אוכל מיד.

- א. אחרי שטובל חתיכה אחת במלח יכול להשאיר אותה זמן רב (אור זרוע), אך אם משאיר זמן רב כדי שתפוג מרירות הירק - אסור מדינא אפילו בחתיכה אחת (משנ"ב בשם ט"ז ואליה רבה).
- ב. דין כל ירק שצריך מליחה כדין צנון (ט"ז). ירק שלא רגילים לכבוש מותר למלוח (פמ"ג. במשנ"ב).
- ג. מותר להכין סלט בשבת מכיוון שנותן שמן וחומץ אחרי שנותן את המלח ואוכל מיד, ואין בכך איסור מכיוון שאינו דומה לעיבוד (משנ"ב עפ"י האחרונים).

⊙ הנחת החתיכות אחרי שטבל במלח (סעיף ד)

אור זרוע ותרומת הדשן: אחרי שטובל במלח מותר להניח את החתיכות מולו כדי לאוכלם מיד זו אחרי זו (וא"צ שיאכל מיד לאחר שטובל במלח. אך יזהר שהחתיכות לא יגעו אחת בשניה - משנ"ב בשם מחצית השקל).
ל כאמור, המנהג שלא להשהות חתיכות אחרי שמלח אותן, אלא אוכל מיד (משנ"ב).

סעיף ה | מליחת בשר וביצה מבושלים

גאונים ושיבולי הלקט: מותר למלוח בשר או ביצה מבושלים אם רוצה לאכול מיד, אך אם רוצה להניח אסור.

הערות

³⁵⁰ מכיוון שזאת הדרך להכין מורייס - משנ"ב.

³⁵¹ עפ"י טעמו של הרמב"ם כתב הט"ז שאסור לשפוך יין לתוך חומץ כדי שיהפוך גם הוא להיות חומץ, כי דומה לכובש כבשים שהרי מתכוון היין יהיה נכבש בתוך החומץ. היד אהרן אסר זאת מטעם אחר, דהוי עובדין דחול (משנ"ב. אם נותן יין לתוך חומץ כדי להחליש את טעם החומץ מותר לכ"ע).

כך פסק שו"ע.

❖ מליחת בשר וביצה לצורך סעודה אחרת (משנ"ב)

אם מולח בשר וביצה מבושלים כדי להניח לאחר זמן דומה לעיבוד וכבישה, ואסור (לבוש, מאמר מרדכי ומשנ"ב). כשרוצה למלוח לסעודה אחרת ולא לסעודה הקרובה - נחלקו האחרונים:

◀ **מג"א:** אסור למלוח לצורך סעודה אחרת.

◀ **ט"ז:** רק אם ירא שמא הבשר או הביצה יסריחו מותר למלוח לצורך סעודה אחרת.

◀ **אליה רבה וגר"א:** מותר למלוח בשר וביצה לסעודה אחרת, גם כשאינן חשש שיתקלקלו.

☞ נראה **שהמשנ"ב** מקל כדעת האליה רבה, וכתב שבודאי יש להקל כשעושה כן בשביל שלא יסריחו.

❖ מליחת בשר חי (משנ"ב)

מג"א ומשנ"ב: אסור למלוח בשר חי בשבת אפילו כשרוצה לאוכלו ואף אם יסריח במידה ולא ימלח אותו, מכיוון שנראה כמעבד.

❖ הדחת בשר חי (משנ"ב)

מותר להדיח בשר חי כדי לאוכלו בשבת עצמה, ואין בזה משום תיקון כי אינו פועל בגוף הבשר אלא רק מדיח ממנו את הדם (משנ"ב). האחרונים נחלקו מה הדין כשרוצה להדיח את הבשר לצורך ימות החול:

◀ **מג"א:** אסור אפילו אם בשבת חל היום השלישי מהשחיטה (ואם לא ידח היום שוב אסור למלוח את הבשר וחיבים לאוכלו רק ע"י צלייה). כשיש הפסד גדול (קצב, ולא אדם פרטי) - יכול להדיח ע"י גוי.

◀ **נודע ביהודה ואליה רבה:** אפילו בהפסד מועט (כל בשר וגם לאדם פרטי) מותר להדיח, עדיף ע"י גוי ואם אין גוי אפשר גם שהיהודי עצמו ידח. אם הבשר בכלי טוב לרחוץ ידיים מעל הכלי כך שהבשר יודח מאליו.

סעיף ו | מליחת פולים ועדשים

רבנו שמשון, הגהות מיימוניות וטור: אסור למלוח פולים ועדשים שהתבשלו בקליפתם (כי המליחה מועילה להם כמו כבישה ועיבוד - משנ"ב).

כך פסק שו"ע.

סעיף ז | טחינת פלפל

בגמרא (קמא, א) נחלקו האמוראים באיזה אופן מותר לטחון פלפלים בשבת: רב יהודה מתיר רק אם טוחן אחד אחד, ורבא מתיר לטחון אפילו כמה פלפלים יחד. להלכה נפסק כרבא שמותר אפילו כמה פלפלים יחד, אך הראשונים נחלקו האם הדיון דווקא ביו"ט או גם בשבת:

◀ **שאלתות, ר"ח ורש"י:** הדיון דווקא ביו"ט.

◀ **רי"ף, רמב"ם, רא"ש, תוס', רשב"א ורמב"ן:** גם בשבת רבא מתיר לטחון כמה פלפלים יחד.

כך פסק שו"ע.

⊙ שני שינויים בטחינת הפלפלים (ב"י, מג"א, משנ"ב)

רמב"ם, רש"י ור"ן: בטחינת פלפל צריך להקפיד לעשות שני שינויים - גם לטחון בקת הסכין, וגם לתוך קערה.

ל האחרונים נחלקו האם צריך שינוי אחד או שניים:

- ◀ **מג"א ומעשה רוקח:** מספיק שינוי אחד, ואף הראשונים התכוונו שצריך לעשות אחד משני השינויים שהוזכרו (שהרי הגמרא הצריכה רק שינוי אחד).
- ◀ **ט"ז, גר"א ומשנ"ב:** צריך שני שינויים³⁵² ושינוי אחד לא מספיק (כי בשינוי אחד עדיין הוי עובדין דחול - משנ"ב).

1. אמנם כאן הט"ז כתב שאסור לטחון פלפל בתוך בגד מדין מוליד ריח, אך בסימן תקיא (ס"ק ח) חזר בו והתיר מכיוון שאינו מתכוון לריח (משנ"ב).
2. כשמותר לטחון בקת הסכין - דווקא כך מותר, ואסור לחתוך בסכין לחתיכות דקות מאוד כי נחשב טחינה, כפי שיובא בסעיף יב (משנ"ב). בשער הציון העיר שלדעת המג"א והגר"א מותר לחתוך פלפל בסכין כשרוצה להשתמש בו לאלתר, ואילו האליה רבה מסתפק בדבר.

סעיף ח | טחינת מלח

מגיד משנה בשם תוספתא: אסור לכתוש מלח בדרך הרגילה (במכתשת של עץ) אלא בקת הסכין.
 כן פסק שו"ע (וגם בקת הסכין, ירסק על השולחן או לתוך קערה, ולא לתוך מכתשת - משנ"ב).

1. כשם שריסוק אסור, כך גם אין לחתוך את המלח דק דק בעזרת להב הסכין (משנ"ב).
2. מותר לפורר את המלח בידיים (שיבולי הלקט ומשנ"ב).
3. מלח דק שבישלו אותו ובעקבות כך הוא הפך לגושים גדולים - מותר לפורר בשבת, כמו שמותר לחתוך לחם (כל בו ורמ"א).

סעיף ט | חיתוך בשר דק

תרומת הדשן: מותר לחתוך בסכין בשר מבושל או צלי לחתיכות דקות³⁵³, כי אינו גידולי קרקע ואין במינו טחינה³⁵⁴.

כך פסק שו"ע.

⊙ **כשאי אפשר לאכול את הבשר בלי החיתוך** (ב"י, רמ"א, משנ"ב ושער הציון)

◀ **תרומת הדשן ורמ"א:** מותר לחתוך בשר דק דווקא כשיכולים לאכול אותו גם ללא החיתוך, ואם לא - אסור³⁵⁵.

◀ **ט"ז וגר"א:** גם כשאי אפשר לאכול את הבשר מבלי החיתוך - מותר לחתוך אותו.

❖ כשניתן לאכול את הבשר רק על ידי הדחק - צריך עיון קצת האם מותר לחתוך אותו (פמ"ג, בביאור הלכה).

⊙ **חיתוך כדי לאכול לאלתר** (ב"י, ביאור הלכה)

הערות

³⁵² האליה רבה ביאר שהראשונים למדו את הצורך בשינויים מכך שהגמרא הצריכה לטחון בקת הסכין, וכשטחון בקת הסכין מסתמא עושה זאת בתוך קערה ולא בתוך מדוכה.

³⁵³ בפוסקים הובאו שני טעמים מדוע אין בכך טחון: א. אין טחינה אלא בגידולי קרקע (תרומת הדשן), ב. גם לפוסקים הסוברים שבהמה מוגדרת גידולי קרקע - יש הסוברים שאין טחון במאכלים (רמב"ם, לפירוש תרומת הדשן).

³⁵⁴ בסעיף יב תובא דעתם של ר"ח ורא"ש הסוברים שכלל לא שייך איסור טחון בחיתוך דק, אך השו"ע פסק כדעת רוב הפוסקים שגם בחיתוך דק שייך איסור טחון באופן עקרוני.

³⁵⁵ והסברא בכך היא שסיבת ההיתר לחתוך בשר דק היא שאין טחינה באוכלים, ואפשר שבמקום שאוכל צריך טחינה - יש בו טחון (משנ"ב).

רשב"א: אם טוחן כדי לאכול לאלתר - מותר, אפילו כשטוחן בצורה אסורה.

ל האם גם עבור בהמה מותר לטחון לאלתר?

◀ פמ"ג: ספק.

◀ גר"א ומשנ"ב: גם עבור בהמה מותר לטחון לאלתר.

סעיף י | לגרור גבינה

ריב"ש ושו"ע: אסור לגרד גבינה בכלי שרגילים לגרד בו בימות החול.

ל משנ"ב: מכיוון שדומה לשחיקת תבלין במכתשת, ולכן אפילו כשרוצה לאכול לאלתר אסור.

1. מותר לחתוך גבינה בסכין דק דק, מאותן הסיבות שבגללן מותר לחתוך בשר (אינו גידולי קרקע ואין במינו טחינה. משנ"ב).

2. כל דבר שאינו רוצה לאכול אותו כעת או להאכילו לתינוק - אסור מדרבנן ללעוס אותו בשיניים כדי לשחוק אותו (משנ"ב).

סעיף יא | השקיית ירקות תלושים

רשב"א ושו"ע: מותר להשקות ירקות תלושים בשבת כדי שלא יכמשו, מכיוון שראויים לאכילה בשבת עצמה.

סעיף יב | חיתוך ירקות

| בדף עד (עמוד ב) רב פפא אומר שאם אדם "פריים סילקא" (חותך סלק דק - רש"י) חייב משום טוחן.

טור ושו"ע: החותך ירק דק דק חייב משום טוחן.

ל **יראים, ב"י וביאור הלכה:** אנו לא יודעים מה מוגדר דק דק, ולכן יש להיזהר לחתוך רק חתיכה

גדולות³⁵⁶ (וגם לחתוך רק סמוך לסעודה. אמנם, **הילקו"י** חולק וסובר שאם חותך לאלתר מותר אפילו דק דק, אך גם הוא הוסיף שהמחמיר תע"ב).

⊙ איסור טוחן בחיתוך דק (ב"י)

◀ **ר"ח ורא"ש:** דווקא בריסק חייב משום טוחן, ובחיתוך דק לא שייך משום טוחן³⁵⁷.

◀ **רש"י, תוס', רמב"ם והגהות מיימוניות:** גם בחיתוך דק יש איסור טוחן.

☞ כך פסק שו"ע.

⊙ חיתוך מאכלים אחרים (ב"י ומשנ"ב)

◀ **תוס' ורא"ש:** דווקא במה שאי אפשר לאכול בלי לטחון (כגון סלק) חייב, אך במאכלים אחרים לא.

◀ **יראים ואור זרוע:** בכל דבר שגידולו מהארץ אסור.

☞ כך דייקו האחרונים מפסק השו"ע (עולת שבת, משנ"ב ועוד).

הערות

³⁵⁶ בשש"כ (ו, הערה 1) הביא בשם הגרש"ז שכל עוד צריך להשתמש בשיניים כדי לטחון את הירקות - אינו נחשב דק דק (עפ"י הערה יד שם, שהביא שהפוסקים חלקו על היראים בזה).

³⁵⁷ ופירושו ש'פריים סילקא' הם דקלים שאם מפרק את הסיבים מהגזע יוצא מעין קמח, ולכן המנפץ את הסיבים חייב משום טוחן.

❖ ריסוק בננה (שירת הים)

◀ **שש"כ** (בשם חזו"א): עבור ילד מותר למעוך פרי או ירק בשינוי (בכף או בידית המזלג).

◀ **אז נדברו** (בשם חזו"א): ניתן לרסק בשינוי גם עבור גדולים.

◀ **אגרות משה**: מותר למעוך בננה כי נשארת גוש אחד. אם אפשר טוב לרסק בשינוי (כדעת חזו"א).

◀ **הרב עובדיה**: לאלתר מותר למעוך גם בלי שינוי.

❖ **טוחן אחר טוחן** (ב"י. משנ"ב ס"ק מ. חיי אדם כלל יז, ד. שש"כ ו, ט)

רשב"ם, הגהות מיימוניות, ר"ן, מרדכי וסמ"ג: אין טוחן אחר טוחן.

👉 כך פסק רמ"א.

👉 האם מותר לטחון דבר שכבר נטחן בעבר שלא לשימוש מייד?

◀ **משנ"ב**: מותר.

◀ **חיי אדם**: אסור, מכיוון שלחלק מהראשונים יש איסור גם בדבר שנטחן כבר.

❖ **תהילה לדוד, חזו"א ושש"כ**: פירות וירקות שהתמעכו בבישול ונוחים לריסוק נחשבים כבר טחונים. בכל זאת, בכלי המיוחד לטחינה אסור משום עובדין דחול.

◎ **טחינת ירקות לצורך אכילה לאלתר** (משנ"ב)

◀ **רשב"א, ר"ן ורמ"א**: אם חותך את הירקות דק על מנת לאכול מיד - מותר.

👉 **משנ"ב**: גם אז, אין לחתוך בסכין מיוחד לכך.

◀ **שלטי גיבורים ומג"א**: גם לאלתר אסור לחתוך דק.

◎ **חיתוך לצורך זקנים** (משנ"ב)

בתוספתא (ביצה, א, יט) כתוב שאסור לרסק דבלה, גרוגרות וחרובים בפני זקנים (שלא יכולים לאכול אותם שלמים), אלא רק בשינוי.

רמ"א: אסור לחתוך דבלה וחרובים עבור זקנים (וגם השו"ע שהתיר בסעיף ט לחתוך בשר לזקנים - דווקא בשר מכיוון שאינו גידולי קרקע. **משנ"ב**).

👉 האם מותר לחתוך דבלה וחרובים עבור אנשים שיכולים לאכול אותם כפי שהם (שירת הים):

◀ **מג"א**: מותר ואין בזה טוחן.

◀ **גר"א**: אסור, גם בדבר שראוי לאכול שלם יש איסור טוחן.

סעיף יג | רדיית דבש

בדף צה (עמוד א) נחלקו רבי אליעזר וחכמים מה דין הרודה דבש בשבת. לרבי אליעזר חייב חטאת ולחכמים אסור משום שבות, מפני שדומה לתולש. הרמב"ם פסק כדעת חכמים.

טור ושו"ע: אסור לרדות דבש מכוורת בשבת, מפני שדומה לתולש.

👉 **רשב"א, מגיד משנה ורמ"א**: דווקא אם חלות הדבש דבוקות בכוורת. אם נתלשו מבעוד יום או שהתרסקו והדבש צף בכוורת - מותר (גם אם נתלשו מבעוד יום, אסור לרסק את החלות כדי להוציא מהן את הדבש - **משנ"ב**).

סעיפים יד | טז, דין לישה

הלכות לש מורכבות ודורשות בהירות, ולכן נביא את ההלכות שלא לפי סדר הסעיפים אלא לפי נושאים:

⊙ **נתינת מים על קמח** (אורחות שבת, הלכות שבת לרב רימון, ביאור הלכה סע' טז ד"ה אבל. עיקר הסוגיה בסימן שכד, ג)

בתהליך הלישה ישנם שני שלבים: נתינת המים על הקמח, וגיבול העיסה. בדף קנה (עמוד ב) מובאת מחלוקת של רבי ורבי יוסי ברבי יהודה על איזה מהשלבים מתחייב, לדעת רבי חייב על נתינת המים ולרבי יוסי ברבי יהודה חייב על הגיבול. הראשונים נחלקו כיצד נפסק:

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם, ר"ח, רמב"ן, אור זרוע ועוד:** הלכה כרבי יוסי ברבי יהודה (כי יש סתם משנה כמותו בדף קנה, ב).

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **תרומה, יראים, סמ"ק, סמ"ג והגהות מיימוניות:** הלכה כרבי (כי סתם משנה בדף יז, ב סוברת כמותו, ומכיוון שיש משנה כזו ומשנה כזו חוזרים לכלל שהלכה כרבי מחברו).

☞ **רמ"א** חשש גם לדעת רבי³⁵⁸.

⌋ **אליה רבה** (בביאור הלכה): בדיעבד אין לאסור כשנתן מים על קמח בשבת.

1. אם נתן מים על הקמח כבר מערב שבת, גם לדעת התרומה מותר לערבב בשבת כשעושה שינוי במעשה הלישה (כך התרומה מבאר את הגמרא בדף קמ, א. ב"י).
2. אדם שלש בשבת בצורה גמורה ובלי שינוי - אסור להנות ממה שעשה אפילו בדיעבד, כדין מעשה שבת (ביאור הלכה).
3. רבי יוסי ברבי יהודה מסכים שנתנת מים על קמח אסורה מדרבנן (ריטב"א, מאירי, ב"י וביאור הלכה בסימן שכד), אך הוא מתיר לכתחילה לתת מים על דבר שאינו בר גיבול (הלכות שבת לרב רימון).
4. הגמרא בזבחים (צד, ב) אומרת שהנותן זרע פשתן במים חייב משום לש, כי הזרעים נדבקים זה בזה. מכך שרבי יוסי ברבי יהודה לא חלק שם מוכח שגם הוא מודה שאם נתינת המים יוצרת עיסה גמורה חייב למרות שלא גיבל (אורחות שבת).
5. למרות האמור, לכו"ע רבי יוסי ברבי יהודה מתיר לתת מים על קמח קלי (שער הציון ס"ק סא. לרמב"ם מכיוון שסובר שקמח קלי אינו בר גיבול ואין בו חיוב מהתורה. גם תוס' הסובר שקלי הוא בר גיבול מסכים לכך. הסברא בדעתו היא שקמח קלי נחשב כדבר שכבר היה ראוי לאכילה ונתינת המים לא נחשבת לישה אלא תיקון האוכל בדרך אכילתו (כך נראה עפ"י ביאור הלכה בד"ה שמא).

⊙ **דבר שאינו בר גיבול** (משנ"ב, ביאור הלכה ועוד)

◀ **תוס', ראב"ד ודרכי משה³⁵⁹:** בדבר שאינו בר גיבול מתחייב על עצם נתינת המים גם לדעת רבי יוסי ברבי יהודה.

◀ **רמב"ם ושו"ע:** בדבר שאינו בר גיבול לעולם אין חיוב תורה, כי אי אפשר לגבל (ורק בו שינוי מועיל).

⌋ מתוך הדעות הפוכות שלהם נחלקו גם כיצד מוגדר קמח קלי:

◀ **תוס':** קלי הוא בר גיבול, ורק לכן יכול בשינוי לדעת רבי יוסי ברבי יהודה.

◀ **רמב"ם:** קלי אינו בר גיבול ורק לכן מותר בשינוי, אם היה בר גיבול מתחייב מיד לכו"ע.

³⁵⁸ עיין בשש"כ, פרק ח הערה מ.

³⁵⁹ בסימן שכד, א. כך פסק גם בביאור הלכה אצלנו (ד"ה שהרי) בשם המגיד משנה והמגן אברהם.

ל יש להעיר שהרמב"ם מגדיר הרבה יותר דברים כאינם בעלי גיבול (לכלל הדעות מותר לגבל קמח קלי, לתוס' מכיוון שמוגדר בעל גיבול ורק בו שינוי מועיל, ולרמב"ם כי מגדיר כאינו בעל גיבול - ורק בו שינוי מועיל. נראה שיש עוד דברים רבים במעמד דומה).

⊙ לישא בשינוי (ב"י, משנ"ב, הלכות שבת לרב רימון)

בגמרות הוזכרו ארבעה שינויים, כשעל אחד מהם נחלקו הראשונים מהו בדיוק: א. מעט מעט (בנוגע לקמח קלי - קנה, ב). ב. שינוי סדר החומרים (בנוגע לקמח שתית - קנו, א)³⁶⁰, ג. שתי וערב בערבוב מורסן (הוזכר בסימן שכד). ד. ערבוב בנחת ולא לטרופ בחוזקה (רמב"ם ושו"ע, כך פירשו את הגמרא בנוגע לחרדל, שום ושחליים - קמ, א), א - עירוב באצבע או בנענוע הכלי (תרומת הדשן בביאור הגמרא הנ"ל), ולא באמצעות כף וכדו'³⁶¹. ניתן לחלק את הצורך בשינויים בין בלילה עבה ובלילה רכה. החזו"א (סימן נ, ט) כותב שהגדרת בלילה רכה היא אם היא נשפכת מכלי לכלי, לעומת בלילה עבה שאינה נשפכת³⁶².

❖ בלילה עבה:

בדף קנה (עמוד ב) הגמרא אומרת שלדעת רבי יוסי ברבי יהודה שינוי מועיל בבלילה עבה כשמכין מעט מעט³⁶³, ואילו לדעת רבי שום שינוי לא מועיל ובכל מקרה אסור לעשות בלילה עבה. כמו שהוזכר לעיל הראשונים נחלקו כיצד נפסק במחלוקת התנאים:

◀ **רי"ף, רמב"ם, רא"ש, שו"ע ועוד:** הלכה כרבי יוסי ברבי יהודה. מותר לעשות בלילה עבה מעט מעט.

◀ **תרומה, יראים, רמ"א ועוד:** הלכה כרבי, בשום צורה אסור לעשות בלילה עבה.

ל **ט"ז ומשנ"ב** (ס"ק סח): במקום שאי אפשר לעשות את הבלילה העבה מבעוד יום - אין צריך לחשוש לדעת רבי, ויכול לעשות בשינוי אחד. טוב להחמיר ולהוסיף גם שינוי בסדר החומרים³⁶⁴.

❖ כפי שהוזכר לעיל, לדעת הרמב"ם ההיתר בבלילה עבה הוא רק בדבר שאינו בר גיבול, ולתוס' דווקא בדבר שהוא בר גיבול.

❖ בלילה רכה:

הערות

³⁶⁰ כיצד עושה שינוי בסדר החומרים כשלא יודע מה הסדר הרגיל. תרומת הדשן כתב שגם אם אין סדר קבוע, יכול לשים בקערה קודם את המאכל ואז את המשקה ומכיוון שזה השינוי שהועיל בגמרא, מועיל גם לנו. כך פסקו אליה רבה וחוקי יעקב, אך הט"ז חולק וסובר שאינו נחשב שינוי. משנ"ב כתב שטוב להוסיף שינוי נוסף (ב"י ומשנ"ב ס"ק נז)

³⁶¹ הביאור הלכה (ד"ה יכול) הסתפק באיזו מציאות מדובר בחרדל, שום ושחליים: אם נאמר שהם בר גיבול קשה מדוע הרמב"ם התיר לתת מים ולערבב בנחת בשבת - הרי לדעתו יש בכך איסור תורה, ואם נאמר שאינם בר גיבול מדוע הרא"ש (הסובר כמו תוס') התיר לתת מים לתוך חרדל בשבת!

מכורח הקושיה הביאור הלכה מציע שבחרדל מדובר שכבר לש אותו מערב שבת כל צורכו, ובתוך שבת רוצה להוסיף עוד מים כדי להפוך את החרדל לנוזל ממש. ממילא אין איסור מצד דיני לש, ובכל זאת לטרופ בחוזקה אסור מכיוון שדומה ללישה. לכאורה ניתן להשיב על קושיית הביאור הלכה ולומר שכמו בקמח קלי, גם בחרדל הראשונים נחלקו האם הוא מוגדר בר גיבול או לא - לרמב"ם הוא לא בר גיבול ולכן מותר לגבל אותו בשבת, ולרא"ש הוא בר גיבול ולכן הוא מתיר לגבל בשבת. אם מסבירים כך, לא צריך להגיע לאוקימתא של הביאור הלכה.

הביאור הלכה מביא עוד כמה קושיות שמביאות אותו להסבר המחודש שלו - כיצד שינוי קלוש של ערבוב ולא טריפה מועיל (החזו"א חולק וסובר שזה מוגדר שינוי גמור), כתוב בשו"ע שלש את החרדל מערב שבת, ובמה לש אותו (הפרי מגדים כתב שהכוונה שלש את החרדל בנוזל היוצא ממנו עצמו).

יש להעיר שבמשנה ברורה סתם שמדובר על חרדל שלש אותו בתמצית שלו מערב שבת, ולמרות שלא נתן בו מים יכול לתת מים בשבת כשמערבב ולא טורף (כדברי הפרי מגדים ולא כפי שכתב בביאור הלכה, ונראה שלמעשה לא פסק כפי שכתב בביאור הלכה מכיוון שזוהי אוקימתא).

³⁶² הרב רימון הביא שתי שיטות נוספות כיצד יש להגדיר בלילה רכה ובלילה עבה: קצות השולחן סובר שבלילה רכה היא להכין כל דבר בצורה יותר רכה מאיך שרגילים לעשות אותו, ובלילה עבה היא להכין בצורה הרגילה. המנוחת אהבה סובר שכל דבר שראוי לאכילה מוגדר בלילה עבה, וכל דבר שראוי לשתיה מוגדר בלילה רכה.

³⁶³ יש להעיר שהמגיד משנה סובר בדעתו שגם בשינוי סדר החומרים מותר לעשות בלילה עבה, אך הר"ף והרא"ש חולקים עליו וסוברים שהדרך היחידה לעשות בלילה עבה היא מעט מעט.

³⁶⁴ אמנם הפוסקים האשכנזים פסקו כתרומה שהחמיר כדעת רבי ובלילה עבה לעולם אסור - אך כאן מחדשים האחרונים שאם אי אפשר מערב שבת אין לחוש לדעת רבי ומותר לעשות בלילה עבה בשינוי גמור (בחישה באמצעות האצבע או נענוע הכלי מוגדר שינוי גמור, כמו מעט מעט).

הט"ז הוסיף שנכון להוסיף שינוי בסדר החומרים. נראה לומר שלדעת המגיד משנה שינוי סדר החומרים נחשב שינוי גמור שמועיל כמו מעט מעט בבלילה עבה - ולמרות שהראשונים חלקו עליו וסוברים ששינוי כזה לא מספיק, הט"ז מוסיף כרווחא דמילתא את שיטתו ולכן כתב שטוב להוסיף גם את השינוי הזה.

הגמרא בדה קנו (עמוד א) מביאה שאפילו רבי מתיר בבלילה רכה אם עושה שינוי בסדר נתינת החומרים, וכך פסק שו"ע בסעיף יד.

הפוסקים נחלקו האם בעיסה רכה צריך שינוי אחד כדי להתיר או שני שינויים:

◀ **תרומת הדשן ורמ"א:** צריך שני שינויים (כדי לחשוש גם לדעת רבי וגם לדעת רבי יוסי ברבי יהודה: לדעת רבי צריך שינוי בסדר נתינת החומרים, כי השינוי הזה פותר את האיסור בנתינת המים. לרבי יוסי ברבי יהודה השינוי הזה לא מועיל כי סובר שנתינת המים היא לא חלק מהלישה, ולכן לשיטתו צריך שינוי אחר בצורת הלישה).

◀ **רמב"ם ושו"ע:** מספיק שינוי אחד מתוך השינויים שהוזכרו (אין צורך לחשוש גם לרבי. אמנם מכיוון שפסקו כרבי יוסי ברבי יהודה לכאורה השינוי צריך להיות דווקא בצורת הערבוב, אך נראה שסוברים שנתינת המים נחשבת תחילת תהליך הלישה אלא שלא מתחייבים עד שעושים את כל התהליך, ולכן גם שינוי בנתינת המים מועיל - **הלכות שבת לרב רימון**).

◎ **סיכום** (עיקרי הדברים בקיצור. בסוגרים מוזכרים מקרים יוצאי דופן):

א. נתינת מים על קמח:

◀ **רבי יוסי ברבי יהודה, רמב"ם ושו"ע:** אין חיוב תורה על כך.

◀ **רבי, תרומה ורמ"א:** זהו עיקר האיסור בלש וחייב על כך (בדיעבד אין לאסור - אליה רבה).

ב. נתינת מים על דבר שאינו בר גיבול:

◀ **רמב"ם ושו"ע:** מותר.

◀ **תוס' ורמ"א:** מתחייב על נתינת המים לכו"ע.

ג. ערבוב דבר שהוא בר גיבול:

◀ **רמב"ם ושו"ע:** שום שינוי לא מועיל בו.

◀ **תוס' ורמ"א:** רק בו שינוי יכול להועיל.

ד. בלילה עבה:

◀ **רבי יוסי ברבי יהודה, רמב"ם ושו"ע:** מותר בשינוי אחד.

◀ **רבי, תרומה ורמ"א:** אסור בשום צורה (כשאין אפשרות מערב שבת אין לחשוש לדעת רבי - ט"ז).

ה. בלילה רכה:

◀ **רמב"ם ושו"ע:** מותר בשינוי אחד.

◀ **תרומת הדשן ורמ"א:** צריך שינוי בסדר החומרים ושינוי נוסף.

◎ **הכנת טחינה בשבת** (שש"כ ח, לא. דבר חברון או"ח שסח. פניני הלכה יב, ד. מנוחת אהבה ח"ב, פ"ט, ז).

הכנת טחינה בשבת לכאורה נחשבת בלילה רכה, מכיוון שדרך ההכנה היא להוסיף מים לטחינה הגולמית ובכך להפוך אותה לעיסה נוזלית. עם זאת, חלק מהפוסקים כתבו שבשלב הראשון של הערבוב היה הופכת לסמיכה יותר ורק לאחר מכן נוזלית.

◀ **שש"כ:** אסור להכין טחינה בשבת, מכיוון שבשלב הראשון העיסה נהיית עבה. בשעת הצורך יכול לשפוך הרבה מים באופן שכלל אינה הופכת לבלילה עבה, וגם אז צריך להקפיד על שני שינויים (שינוי בסדר נתינת החומרים ושינוי בדרך הערבוב, כפסיקת האשכנזים בבלילה רכה).

◀ **הרב דב ליאור ופניני הלכה:** הכנת הטחינה היא פעולה של דילול עיסה ולכן אין בה איסור כלל (התייחסו לפעולה הסופית. בפניני הלכה הוסיף שכדי לצאת ידי דעת המחמירים נכון לבחוש בשינוי).

◀ **מנוחת אהבה:** מותר, אך רק סמוך לסעודה (הסתמך גם על דעת הרשב"א המתיר לישה סמוך לאכילה).

סעיף יז | הכנת משקה

המשנה בדף קלט (עמוד ב) אומרת שמותר להכין אנומלין (משקה המורכב מיין, דבש ופלפל) ולשתות אותו בשבת כי זאת שתייה, והברייתא בדף קמ (עמוד א) אומרת שאסור לעשות אלונתית (משקה המורכב מיין, מים ושמן אפרסמון), מכיוון שזה משקה המיועד לרפואה.

טור ושו"ע: מותר להכין אנומלין בשבת, ואסור להכין אלונתית מכיוון שהוא רפואה.

⌚ **משנ"ב:** גם אנומלין אסור לטרוף בכח ולסנו, מכיוון שזו טרחה גדולה, אומנות ותיקון גדול.

סעיף יח | שריית חילתית

המשנה שם אומרת שאסור לשרות חילתית בשבת, מכיוון שהדרך לשרות ולשתות אותה לרפואה. אמנם במשנה מוזכר שדווקא שרייה בצונן אסורה, אך רבי ינאי ביאר שזוהי דעת יחיד ובברייתות מפורש שאסור אף בפושרים.

טור ושו"ע: אסור לשרות חילתית בשבת כי הדרך לשרות ולשתות אותה לרפואה (ואפילו אם אינו מתכוון לרפואה - ביאור הלכה). מותר לתת חילתית לתוך חומץ ולטבל בה את הפת (ואפילו אם מתכוון לרפואה - ביאור הלכה) מכיוון שלא ניכר שעושה זאת לרפואה.

⌚ **משנ"ב:** אם הכין את החילתית מאתמול יכול לשתות אותה בשבת, כי אחרי שעובר יום היא מאכל קצת בריאים ולא ניכר שעושה זאת לרפואה.

❖ כשהתחיל לשתות לפני שבת (טור, שו"ע ומשנ"ב)

טור ושו"ע: אם התחיל לשתות כמה ימים לפני שבת יכול להכין ולשתות חילתית גם בשבת, מפני שיש סכנה אם יפסיק לשתות ולא ימשיך (כשצריך לשתות שלושה ימים [טור] או שבעה ימים [שו"ע]).

סעיף יט | ריסוק שום, בוסר ומלילות

ישנם שלושה שלבים - ריסוק, לאחר מכן דיכה ולבסוף שחיקה. בעדויות (פרק ב משנה ה) המשנה אומרת שאם ריסק מבעוד יום שום, בוסר ומלילות - לדעת רבי ישמעאל מותר לסיים את הריסוק בשבת ולרבי עקיבא אסור. בשבת (יט, ב) הגמרא מעמידה שאם חסר דיכה לכו"ע אסור, ונחלקו כשחסר רק שחיקה: לרבי עקיבא אפילו אז אסור, ולרבי ישמעאל במצב כזה מותר לסיים את השחיקה.

טור ושו"ע: אם ריסק שום, בוסר ומלילות - כשחסרים דיכה אסור לסיים בשבת, ואם חסרים רק שחיקה מותר בשבת (ומכיוון שכך חטים שכבר דכו ובישלו בצורה של דיסה - מותר לשחוק. **רמב"ם ושו"ע**).

⌚ גם כשחסרים שחיקה בלבד - אין לטרוף בכח (**משנ"ב** בשם האחרונים, ומשום שדומה ללישה).

⊙ קילוף שום ובצל (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)³⁶⁵

הירושלמי (פרק כלל גדול, ה"ב) כותב שהמוציא שום ובצל מתוך הקליפות שלהם חייב משום בורר. הראשונים סייגו את דבריו וכתבו שכונתו דווקא כשמקלף ומניח, אבל לאלתר מותר.

סמ"ג, סמ"ק, תרומה, הגהות מיימוניות ורבנו ירוחם: אסור לקלף שום ובצל אם מניח, אך אם אוכל לאלתר מותר.

⌚ כך פסק **רמ"א**.

⊙ החלקת אוכל בשבת (דרכי משה בס"ק ג, רמ"א ומשנ"ב)

מרדכי ורמ"א: מותר להחליק מאכל שיכול לאוכלו גם בלי שממחק, והמחמיר תבוא עליו ברכה (אם אינו יכול לאכול בלי המיחוק, אסור מדרבנן - פמ"ג ומשנ"ב).

1. יש מקום להחמיר רק בדבר שרגילים להחליק, ואם לא רגילים אין להחמיר כלל (ביאור הלכה ד"ה במאכל).
2. אם ממרח כדי שלא יהיה מקום ריק ולא מתוך כוונה למרח - למרות שהווי פסיק רישיה שאסור גם בדרבנן, כאן אין צורך להחמיר כלל (ביאור הלכה ד"ה תבוא).
3. אמנם אין ממחק במאכלים מהתורה, אך אם משתמש במאכל כדי לסתום פי חבית - חייב מדאורייתא (שם).

סימן שכב | דין נולד בשבת

סעיף א | ביצה שנולדה בשבת

טור וש"ע: אסור לטלטל ביצה שנולדה בשבת (מדין מוקצה), ואפילו אם התערבה באלף אחרות כולם אסורות (מכיוון שהיא דבר שיש לו מתירים, ומסיבה זו אפילו אם רק ספק נולדה בשבת אסור - משנ"ב). מותר להניח עליה כלי כדי שלא תישבר, בתנאי שהכלי לא נוגע בה.

❖ היסוד לאיסור הוא דברי הגמרא שכל ביצה נגמרת בבטן התרנגולת יום לפני שמטילה אותה (הגמרא בביצה ב, ב). טעם האיסור הוא גזרה משום שבת שאחרי יום טוב, שבשבת כזאת הביצה אסורה מהתורה משום 'הכינו את אשר יביאו' - כלומר, שאת סעודות שבת צריך להכין דווקא ביום חול ולא ביו"ט, ומשום כך גזרו בכל השבתות, גם כשאינן אחרי יום טוב (משנ"ב עפ"י מג"א וראשונים, ותמה על הרמב"ם בפירוש המשנה שכתב שביצה שנולדה ביו"ט שחל ביום שיש אסורה בשבת רק מדרבנן).

א. כאמור, אפילו בספק האם הביצה נולדה בשבת היא אסורה. אך אם מצא את הביצה בליל שבת - מכיוון שרוב התרנגולות לא מטילות ביצים בלילה יכול לתלות שהביצה מיום שישי, ומותר לטלטל ולאכול אותה (משנ"ב).

ב. ביצה שנולדה ביום ראשון מותרת, והעובדה שהביצה נגמרה בשבת לא מפריעה מכיוון שסעודת יום חול לא צריכה הכנה ולא אומרים שיש בכך הכנה משבת ליום חול (שער הציון בשם רש"י וברטנורא. כלומר, בשבת שאחרי יום טוב ביצה אסורה משום שהאוכל בשבת צריך הכנה ביום חול, ולא משום יום טוב).

סעיף ב | יו"ט סמוך לשבת

טור וש"ע: ביום טוב הסמוך לשבת, לפניו או לאחריה - ביצה שנולדה באחד הימים אסורה גם בשני.

❖ יו"ט שני של גלויות: כשחל בימים חמישי ושישי והביצה נולדה ביום חמישי - מותר לאכול אותה בשבת, וכן כשהביצה נולדה בשבת ויו"ט חל בימים ראשון ושני - מותר לאכול אותה ביום שני. בראש השנה ששני הימים נחשבים כיום אחד ארוך - אסור (ביאור הלכה).

סעיף ג | פירות שנשרו מהעץ

במסכת ביצה (ג, א) הגמרא אומרת שאסור לאכול פירות שנשרו מהעץ בשבת, גזרה שמא יעלה ויתלוש את הפירות מהעץ בעצמו.

רמב"ם, טור וש"ע: פירות שנשרו מהעץ אסורים, ובמוצאי שבת מותרים מיד.

⚡ **משנ"ב:** אסורים גם בגלל הגזרה שמא יעלה ויתלוש וגם מדין מוקצה, מדין מיגו דאיתקצאי בבין השמשות איתקצאי לכולי יומא (ולכן אסורים גם בטלטול).

א. אם מסופק ואינו יודע האם הפירות נשרו בשבת או בערב שבת - אסור מכיוון שהפירות הם דבר שיש לו מתירים³⁶⁶, כמו בביצה (משנ"ב וביאור הלכה).

ב. גם במקרה שיודע בוודאות שהפירות נשרו מערב שבת - מותר ללקט כל פעם פרי אחד בלבד, ואסור לאסוף כמה פירות ביחד משום מעמר, וקרוב לחיוב חטאת (משנ"ב).

הערות

³⁶⁶ אמנם דמאי שהם פירות מסופקים התיירו לתת לעניים, ולכאורה גם כאן יהיה מותר לתת לעניים לאכול את הפירות המסופקים כשכוונתו למצווה - אך הדבר אסור, משום שדווקא שם התיירו ולא התיירו לעבור על איסור שבות (משנ"ב עפ"י הגמרא).

סעיף ד | נטילת קיסם לניקוי השיניים

במסכת ביצה (לג, א) רב יהודה אומר שבעצים העומדים למאכל בהמה אין איסור של תיקון כלי (כי דבר שראוי לאכילה נחשב מוכן לכל צורך - רש"י), אך בעצים שאינם עומדים למאכל בהמה אסור לטלטל בכלל.

טור ושו"ע: בעצים העומדים למאכל בהמה אין תיקון כלי ואין מוקצה³⁶⁷. לכן מותר לקחת מהם קיסם לנקות את השיניים, ויכול גם לקטום את הקיסם בסכין כדי שיתאים לכך. בעצים שאינם עומדים למאכל בהמה אסור לטלטל קיסם אפילו בלי לקטום.

א. בעץ העומד למאכל בהמה שמותר לטלטל ולקטום - אפילו כשמקפיד לקטום במידה מדויקת מותר, מכיוון שאין מחתך באוכלים (**משנ"ב** בשם **חיי אדם**).

ב. אם ראוי למאכל בהמה באופן עקרוני - אפילו כשבפועל לא מייעד את העצים האלו למאכל, מותר לטלטל ולקטום אותם (כך דייק **המשנ"ב** מהגמרא לעניין עצי בשמים, בסעיף הבא).

ג. אמנם בדבר העומד למאכל אין תיקון כלי, וכפי שהוזכר כאן, אך אם משתמש במאכל כדי לתקן כלי שנשבר - אסור (יש חור בכלי וחותר ירק בגודל מתאים כדי לסתום את החור. **משנ"ב** בשם **ר"ן**, ולדעת **הנשמת אדם** חייב חטאת).

ד. בעץ שאינו עומד למאכל בהמה, אם מטלטל אותו עובר על איסור מדרבנן, ואם כדי להשתמש בו חותר אותו בכלי - חייב מהתורה. לדעת הרמב"ם משום מחתך, ולדעת הרא"ש משום תיקון כלי (**משנ"ב** ו**אליה רבה** בס"ק יג, **משנ"ב** בס"ק יח).

ה. לפעמים בשימוש בקיסם יש משום כבוד הבריות, כי יש גנאי שרואים לכלוך בשיניים - אך עדיין אסור לקחת קיסם מעץ שאינו עומד למאכל, מכיוון שיכל להכין קיסם מבעוד יום (**גמרא**). במקרה שלא הייתה לו אפשרות להכין מבעוד יום ופתאום הזמינו אותו לסעודה - מותר לטלטל קיסם מעץ שאינו עומד למאכל משום כבוד הבריות, אך רק במקום שהדבר נחשב לגנאי (**מג"א** ו**משנ"ב**. **בפמ"ג** התיר במצב כזה אפילו לקטום את הקיסם בידיים, מכיוון שהקוטם בידיים עובר על איסור דרבנן בלבד).

סעיף ה | קטימה והרחה של עצי בשמים

למסקנת הגמרא בביצה (לג, ב) חכמים מתירים לטלטל עצי בשמים בשביל להריח אותם, ויכול אפילו לקטום אותם כדי שיהיה יותר ריח, בין אם העצים רכים ובין אם הם קשים. אמנם רבי אליעזר אומר, אך הלכה כחכמים.

טור ושו"ע: מותר לטלטל ולקטום עצי בשמים בשבת, בין עצים רכים ובין עצי קשים.

❖ קטימת עצי בשמים קשים בכלי (משנ"ב וביאור הלכה)

בקטימה יכולים להיות שני איסורים - מצד תיקון כלי ומצד מחתך. אם קוטם עץ שאינו עומד למאכל בהמה (עץ קשה) בעזרת סכין בשביל להכין ממנו כלי - חייב מהתורה (כנוצר בסעיף ד). האחרונים נחלקו האם גוזרים בקטימת עצי קשים בעזרת כלי כשעושה זאת בשביל להריח:

◀ **מהרש"ל, מג"א, קרבן נתנאל ואליה רבה:** אסור לקטום עצי קשים בכלי, גזרה שמא יקטום כדי להכין קיסם ויעבור על איסור תורה.

☞ כך פסק **משנ"ב**.

◀ **ט"ז:** מותר לקטום בכלי אפילו עצי בשמים קשים.

❖ האחרונים נחלקו האם מותר לקטום בשמים כדי לתת לחברו להריח: לדעת **שיירי כנסת הגדולה** אסור, ו**הפרי מגדים** מתיר. **המשנ"ב** פסק להתיר (שער הצינון).

◎ **דין מחתך (משנ"ב, ביאור הלכה וארחות שבת)**

הערות

³⁶⁷ יש להעיר שהר"ן המובא בב"י (שיד, ה) סובר שגם בעצים רכים הראויים למאכל בהמה, אסור לעשות כלי לכתחילה אלא רק תיקון כלי קיים מותר.

מהתורה חייב על מחתך אם מקפיד לחתוך במידה מסויימת, ואם חותך בלי לדייק או בדרך הפסד מותר (רמב"ם). אם חותך באופן לא מדויק אך אולי לאנשים אחרים נחשב חיתוך מדויק אסור מדרבנן - מנחת חינוך בשיטתו). במחתך חייב בכל סוגי החומרים שרגילים להקפיד - עור, מתכת, עץ ואפילו נוצות, אך אין איסור מחתך במאכלים ומותר לכתחילה.

אם מקפיד על המידה וחותר ביד - האחרונים נחלקו האם אסור מהתורה או שהאיסור מדרבנן בלבד מכיוון שחותך ביד:

◀ **ביאור הלכה** (עפ"י רא"ש ומגיד משנה בדעת הרמב"ם) **ופרי מגדים**³⁶⁸: אם חותך ביד דבר שרגילים לחתוך בכלי - אפילו כשמקפיד על המידה אסור מדרבנן בלבד.

◀ **נשמת אדם**: אין חילוק בין חיתוך בכלי וחיתוך ביד, אם מקפיד על המידה חייב מהתורה.

◎ הולדת ריח בבגד ובגוף (משנ"ב ופנה"ל)

בס"ק יח המשנ"ב מביא בשם האחרונים שכל מה שמותר לקטום את הבשמים כדי להוסיף ריח הוא דווקא כשכבר יש ריח ורוצה להגביר אותו, אך הולדת ריח חדש אסורה.

האחרונים נחלקו מתי הולדת ריח חדש אסורה ומתי היא מותרת:

◀ **ראשון לציון** (ה"אור החיים): אין איסור להוליד ריח כלל, גם בבגד מותר.

◀ **משנ"ב, יחוה דעת וש"כ**: אסור להוליד ריח בבגד, ומותר להוליד ריח בגוף האדם (לשים בושם)³⁶⁹.

◀ **ט"ז, מג"א ובא"ח**: אסור להוליד ריח אפילו בגוף האדם.

סעיף ו | הגרלה בשבת

המשנה בדף קמח (עמוד ב) אומרת שמותר לעשות הגרלה לבני ביתו כדי לחלק את מנות האוכל אם הן שוות בגודלן, אך אם מתכוונים שהזוכה יקבל מנה גדולה והמפסיד מנה קטנה - אסור משום משחק בקוביה. עם אנשים אחרים אסור להגריל אפילו כשהמנות שוות.

הגמרא מבארת שאסור להגריל לאחרים כשהמנות שוות, לפי דברי **שמואל** האוסר בשבת לבני חבורה שמקפידים זה על זה לחלק ביניהם אוכל, מכיוון שיש חשש שיבואו לכתוב מי קיבל מה. בבני ביתו של האדם מותר להגריל כשהמנות שוות - לפי דברי **רב** האומר שמותר לאדם להלוות בריבית לבניו כדי שירגישו כמה הריבית קשה, והדבר מותר מכיוון שהכל שלו. לכן מותר גם להגריל בין בני ביתו, כי אינם מקפידים.

מתוך כך הגמרא שואלת מדוע אסור לבני ביתו גם להגריל מנה גדולה כנגד מנה קטנה - שיהיה מותר, כדי שירגישו כמה חמור משחק בקוביה! תשובת הגמרא שאכן צריך לשנות את המשנה באופן של 'חסורי מחסרא והכי קטני', ובאמת לבני ביתו מותר להגריל אפילו מנה גדולה כנגד קטנה בשבת. לאנשים אחרים תמיד אסור מנה גדולה כנגד קטנה, ובשבת אפילו מנות שוות אסור, שמא יבואו לכתוב (כדברי שמואל).

במסכת בבא מציעא (עה, א) דברי רב בנוגע לריבית נדחו ואסור לאדם להלוות לבניו לריבית, מחשש שמא יגררו ויבואו להלוות בריבית לאחרים. אם כן, לכאורה גם ביאור המשנה אצלנו שהתבסס על דברי רב לא נשאר להלכה. הראשונים נחלקו בביאור הגמרא, וממילא גם בשאלה האם לבני הבית מותר להגריל מנה גדולה וקטנה בשבת:

◀ **רמב"ם, מגיד משנה, ור"ן (בדעת רי"ף ורא"ש)**: דברי רב נדחו רק בנוגע לריבית שיש בה איסור תורה ולא לעניין הגרלה. מותר לאדם להגריל לבני ביתו מנה גדולה וקטנה בשבת.

◀ **טור, וב"י (בדעת רי"ף ורא"ש)**: דברי רב נדחו גם בנוגע להגרלה. אסור לאדם להגריל לבני ביתו מנה גדולה וקטנה בשבת, אלא רק מנות שוות³⁷⁰.

הערות

³⁶⁸ אמנם הפמ"ג לא התייחס לשאלה זו בפירושו, אך מדבריו שהובאו בשער הציון על ס"ק יב מוכח שסובר שכל שאינו קוטם בכלי - אסור מדרבנן בלבד.

³⁶⁹ בארחות שבת (כא, הערה סו) דן האם מותר להוליד ריח בגוף האדם כשיש פסיק רישיה שיוולד ריח גם בבגד, ונשאר בצ"ע. נראה שמותר מכיוון שיש כאן פסיק רישיה דלא אכפת ליה בתרי דרבנן (אין לו כוונה שיהיה ריח גם בבגד בדווקא, מוליד ריח הוא דרבנן והאופן הזה של ביטול גוף האדם שגורם לריח גם בבגד הוא שינוי נוסף. ר' **משה בר ציון**). לכן מותר להשתמש בספריי דורדורנט בשבת.

³⁷⁰ הב"י מבאר שלהלכה רק דברי שמואל נשארו (בני חבורה מקפידים ולכן אסור, ובבני ביתו לא מקפידים ולכן מותר מנות שוות). אמנם הגמרא ממשיכה ומביאה את דברי רב, אך הב"י מביא שלושה הסברים מדוע דברי רב הובאו למרות שלא נפסק כמותו:

א. דברי רב הובאו רק ללמוד עיקרון שבני הבית לא מקפידים אחד על השני ולכן במנות שוות מותר, ולא כדי לומר שהגרלה בבני הבית מותרת.

- א.** מותר לחלק מנות בלי גורל לאנשים אחרים (שאינם בני ביתו), כי מסתמא אינם מקפידים בחלוקה. אם הם דורשים הגרלה או שבצורה אחרת אנו יודעים שמקפידים זה על זה - אסור לחלק אפילו בלי הגרלה, שמא יבואו למדוד ולשקול (משנ"ב וביאור הלכה בשם מג"א).
- ב.** באופן כללי לא כדאי להשתתף בחבורה עם אנשים המקפידים זה על זה, מכיוון שרגילים להשאיל אחד לשני ומתוך שמקפידים יבואו למדוד ולשקול בשבת וי"ט. בסתם שכנים המקפידים זה על זה אין בעיה מכיוון שלא רגיל לשאול אחד מהשני באופן תדיר ולא גוזרים שיבואו לידי איסור (ביאור הלכה בשם מג"א).
- ג.** אם אחים רוצים לחלק דבר השייך להם במשותף (ולא האב מחלק להם משלו) - גם לרמב"ם וסיעתו אסור להגריל מנה גדולה כנגד קטנה (פמ"ג). מנות שוות מותר להם להגריל מכיוון שמסתמא לא מקפידים זה על זה, שהרי הם אחים (שער הציון בביאור הפמ"ג. ומדבריו נלמד שאם בפירוש אנשים לא מקפידים זה על זה - מותר).
- ד.** מותר לעשות הגרלה כדי לקבוע מי יאמר קדיש או מי יעלה לתורה (מכיוון שזו לא חלוקה ממונית), אך לחלק דבר מצווה בין אנשים אסור בשבת, ובי"ט מותר (מג"א ומשנ"ב. בשער הציון הקשה על ראיות המג"א, אך למעשה קיבל את דבריו).

הערות

- ב.** הגמרא הביאה את דברי רב כדי להקשות עליו מהמשנה, שהרי במשנה רואים שאסור לעשות הגרלה לבני הבית ומוכח שאסור להטעים טעם משחק בקוביה (וכ"ש שאסור להטעים טעם ריבית - מה שרב התייר). הגמרא דוחה את הקושיה ומביאה שרב יכול ליישב את המשנה לשיטתו באופן של 'חסורי מחסרא', אך בשום שלב הגמרא לא קיבלה את דבריו.
- ג.** אפשר לומר שהגמרא כאן אכן אוזנת בדעת רב, אך מכיוון שבמסכת בבא מציעא דברי רב נדחו - הסוגיה כאן נדחית, וצריך לחזור לביאור המשנה באופן הפשוט, שהגרלה בין בני הבית מותרת רק במנות שוות.

סימן שכה | הנאה ממלאכת גוי

יסודות דין הנאה ממלאכת גוי

על פי סעיפים ד - טז

א. גוי שעשה מלאכה מהתורה לצורך עצמו - מותר להנות ממנה במוצאי שבת מיד (סעיף ה). גם בשבת עצמה מותר להנות ממלאכה שגוי עשה לעצמו, אלא שבמקרים רבים יש סברות שהתווספו לאיסור: מוקצה, נולד, חשש שיאמר לגוי לעשות עבורו וכן חשש שיעלה ויתלוש בעצמו. בחלק מהסברות הראשונים נחלקו האם חוששים להן (סעיף ד), ובמקום שיש מוקצה גמור או חשש שיעלה ויתלוש - לכל הדעות אסור (סעיף ה). כמו כן, אם יש חשש שהגוי ירבה במלאכתו בשביל היהודי לכל הדעות אסור (סעיפים י - יב).

ב. כשגוי עשה מלאכה מדרבנן לצורך עצמו - מותר להנות ממנה אפילו בשבת עצמה, אם אין איסור מוקצה (סעיף ח).

ג. כשגוי עשה מלאכה מהתורה עבור יהודי - אסור לו ולאחרים להנות מהמלאכה בשבת, ובמוצאי שבת היהודי שעבורו הגוי עשה את המלאכה צריך להמתין בכדי שיעשו. הראשונים נחלקו האם גם אחרים צריכים להמתין בכדי שיעשו (סעיף ו. רמב"ם ושו"ע פוסקים שגם אחרים צריכים להמתין בכדי שיעשו, ואילו לר"ת וראב"ד מותרים מיד).

ד. במקום שהגוי עשה ספק מלאכה מהתורה עבור יהודי - בשבת עצמה אסור, ובמוצאי שבת נחלקו הראשונים האם צריך להמתין בכדי שיעשו (סעיף ז. לר"ף ושו"ע צריך להמתין, ואילו לרש"י ותרומה מותר מיד).

ה. אם הגוי עשה מעצמו מלאכה מהתורה עבור היהודי - מותר להנות ממנה, כי הגוי מתכוון לשכר שיקבל בסוף. אם הורגל לעשות כך אסור (סעיף ג).

ו. כשגוי עשה מלאכה מדרבנן לצורך יהודי - לאותו יהודי אסור בשבת וגם במוצ"ש צריך להמתין בכדי שיעשו (לרוב הפוסקים. לר"י ורא"ש מותר במוצ"ש מיד). לאחרים מותר להנות אפילו בשבת עצמה (סעיף ח).

ז. במקום שהגוי עשה ספק מלאכה מדרבנן עבור היהודי - הראשונים נחלקו (לרש"י ורא"ש מותר ליהודי עצמו אפילו בשבת עצמה, ואילו ר"ף ורמב"ם פוסקים שאסור בשבת וגם במוצ"ש צריך להמתין בכדי שיעשו. שו"ע פסק לעניין שבת עצמה כדעת הר"ף והרמב"ם, והמשנ"ב כתב שאין להחמיר במוצ"ש ומותר מיד). כפי שהוזכר לעניין מלאכה מדרבנן, לאחרים מותר אפילו בשבת עצמה.

סעיף א | נתינת אוכל לגוי

במסכת ביצה (כא, ב) אמוראים רבים נוקטים שביום טוב אסור להזמין גוי לסעודה (מכיוון שיש חשש שירבה בבישול עבורו), ואילו בשבת מותר להזמין, כי בשבת אין חשש כזה. אמנם רב אחא החמיר ואסר להזמין גוי אפילו בשבת (כי סובר שפירורי הלחם שהגוי שורה ביין הם מוקצה בשבת, מכיוון שהיין אסור מדין יין נסך), אך הראשונים פסקו כמו רוב האמוראים (ואין איסור בטלטול הכוסות עם הפירורים שנתרו, כי הפירורים התבטלו לכוס והכוס לא הפכה לבסיס. שער הציצון בשם תוס').

טור ושו"ע: ביום טוב אסור להזמין גוי לסעודה, אך בשבת מותר להזמין.

⊙ נתינת מזונות לגוי (ב"י)

הברייתא בשבת (יט, א) אומרת שמותר לתת מזונות לפני כלב בשבת, מכיוון שמזונותיו של הכלב מוטלים על הבעלים. לבעלי חיים שאין מזונותיהם על האדם אסור לתת אוכל, מפני הטורח (כנוצר בסימן שכד, ז). בברייתא שם מוזכר שמותר לתת מזונות גם לפני גוי, והטעם הוא שגוי נחשב שמזונותיו על היהודי, שהרי מפרנסים עניי גויים מפני דרכי שלום (כך כתבו מגיד משנה, תוס' ור"ן. לא רק עניי גויים, אלא כל הגויים - מחצית השקל, בשער הציצון).

לעומתם, הראב"ד מחמיר וסובר שרק אם אי אפשר להשתמש מלתת מזונות לגוי מותר:

◀ **תוס', ר"ן, מגיד משנה וטור:** מותר לתת מזונות לגוי בשבת.

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **ראב"ד:** רק במידה ואי אפשר להשתמש מלתת לו מזונות מותר (אם מניח לפניו והוא לוקח לעצמו מותר לכתחילה, או כשהיהודי אוכל בעצמו והגוי מצטרף).

⊙ כשהגוי עלול לטלטל ברשות הרבים (ב"י, משנ"ב, ביאור הלכה ושער הציון)

כאמור, מותר לתת אוכל לגוי. עם זאת, הראשונים כתבו שאם הגוי לוקח על מנת להוציא את האוכל לרשות הרבים - אסור לתת לו משום מראית עין, מכיוון שנראה כאילו נותן לגוי על מנת שיוציא³⁷¹ (כך כתבו תוס', רא"ש ור"ן). איסור נוסף שעלול להיות כאן הוא עקירה - אם היהודי נותן לגוי והגוי מיד יוצא עם החפץ או המאכל לרשות הרבים, נחשב שהיהודי עשה את העקירה.

מאותה סיבה הראשונים כתבו שדווקא מותר לתת לגוי, כי בהם מן הסתם יאכל בתוך חצר היהודי, אך חפצים אחרים אסור מכיוון שנראה כנותן לגוי על מנת שיוציא (כי ברור שיוציא אותם החוצה).

טור ושו"ע: מותר לתת לגוי דווקא מאכלים וכשהגוי בתוך החצר, אך חפצים אחרים או כשהגוי עומד ברשות הרבים ורק מכניס את ידיו - אסור, מכיוון שברור שיוציא לרשות הרבים.

⌋ **מוסכם שאם הגוי עומד ברשות הרבים ופושט את ידיו - אסור לתת לו, וכן אסור שהגוי יקח מתוך ידי היהודי (משנ"ב).** כשהגוי עומד בתוך החצר, נחלקו האחרונים:

⬅ **אליה רבה:** אפילו אם ברור שהגוי יוציא לרשות הרבים - בחצר מותר לתת לו בידיים.

⬅ **ב"ח ומגן אברהם:** אוכל או חפצים של הגוי (שברור שהגוי יוציא אותם לרשות הרבים) - מותר להניח לפני הגוי, אך לא לתת לו בידיים (בחפצים של היהודי אפילו להניח לפניו אסור, משום מראית עין. בחפצים של הגוי אין מראית עין, אך אם נותן לגוי בידיים יש חשש שהגוי יוציא לרשות הרבים ונמצא שהיהודי עשה את העקירה מרשות הרבים).

⬅ **מאמר מרדכי ונהר שלום:** אסור לתת לגוי חפצים, אפילו כשהם של הגוי, וגם לא להניח לפניו.

Ⓢ **ביאור הלכה:** מותר לתת אוכל לגוי בידיים, אך חפצים אסור (באוכל כתב לסמוך על סברת האליה רבה, אך בחפצים החמיר)³⁷².

❖ אפילו אם הגוי רוצה לקחת משכון שהניח בבית היהודי - אסור משום מראית עין, כי חפץ ממושכן נחשב ששייך ליהודי ואפילו אם ייחד לו מקום (מרדכי, רמ"א ומשנ"ב).

סעיף ב | כשהגוי מוציא לכרמלית

אור זרוע: לנו אין רשות הרבים מדאורייתא היום, אלא כרמלית. מכיוון שכך, במקום מצווה או מפני דרכי שלום - גם כשידוע שהגוי יוציא החוצה, מותר לתת לגוי את החפץ ביד.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

⌋ **לכתחילה יש להיזהר שלא לתת לגוי ביד, מכיוון שניתן לבקש מהגוי לקחת בעצמו.** אם הגוי מבקש שהיהודי יתן לו - יש להקפיד שהגוי יעמוד ואז היהודי יניח (משנ"ב בשם מג"א, תוספת שבת ועוד. אמנם האליה רבה מקל בכך, אך שער הציון כתב שלכתחילה נכון להחמיר, כי אפשר לעשות באופן המותר).

סעיף ג | החלפת משכונות

רבנו ירוחם: אם היהודי מחזיק בביתו משכון של גוי, והגוי בא להחליף את המשכון ולהניח במקומו חפץ אחר בתורת משכון - מותר להחליף בשבת (כי זה לא דרך משא ומתן. שו"ע. וטוב שהיהודי לא ייגע במשכון הישן או

הערות

³⁷¹ בשבת (ג, א) הגמרא אומרת שאם העני פשט את ידיו אל תוך הבית ונטל מתוך ידיו של בעל הבית - בעל הבית פטור ומותר. תוס' שאל מדוע אין איסור משום 'לפני עיוור', הרי העני שנטל מתוך ידיו עשה איסור תורה! תוס' מתרץ שמדובר על עני גוי ובחפץ של נכרי, ובו אין איסור של 'לפני עיוור'.

הרא"ש והר"ן מקשים על תשובת תוס': בעני גוי יש איסור של מראית עין, כי נראה שבעל הבית נתן לגוי על מנת שיוציא! מסקנת הרא"ש שבאמת הגמרא מדברת על עני יהודי, ומה שהגמרא אמרה 'פטור ומותר' הכוונה מצד הלכות שבת, ובאמת יש כאן איסור של 'לפני עיוור'. אם כן, לדברי הרא"ש יוצא שאם נותן לגוי חפץ ששייך ליהודי והגוי עומד להוציא לרשות הרבים - אסור משום מראית עין.

³⁷² **לסיכום:** כשהגוי עומד ברשות הרבים ופושט ידיו בכל מקרה אסור. כשעומד בתוך החצר: לכל הדעות מותר להניח לפניו אוכל, אך נתינת אוכל בידיים תלויה במחלוקת אחרונים (לאליה רבה וביאור הלכה מותר, אך הב"ח ומג"א אוסרים). לתת לו או להניח לפניו חפץ של היהודי אסור לכל הדעות, ונתינת חפץ של הגוי היא מחלוקת אחרונים (אליה רבה מתייר, ושאר האחרונים אוסרים). להניח לפניו חפץ של גוי היא מחלוקת (מג"א, ב"ח וביאור הלכה מתירים, ואילו מאמר מרדכי ונהר שלום אוסרים).

החדש. רמ"א בשם אגודה, אם יכול לקחת את המשכון הישן בדרך מלבוש ואינו מוקצה (ואם אינו יכול אסור משום מראית עין, כי יאמרו שהיהודי אמר לגוי להוציא את המשכון. מג"א ותוספת שבת).

כך פסק שו"ע, והוסיף שגם ליהודי מותר להחליף משכון שמונח אצל אחר, אם צריך ללבוש את המשכון הראשון (ובמשכון של יהודי מותר גם למלווה לגעת במשכון החדש, כי אינו נראה כמשהו ומתן. לבוש).

ל תשלום החוב ונטילת המשכון:

◀ מג"א ותוספת שבת (בשם האגודה): מותר לגוי להניח את תשלום החוב ולקחת את המשכון שלו, בתנאי שהיהודי לא יעשה חישוב ולא ייגע בתשלום.

מג"א המשנ"ב הקל כדעתם במקום שיכול להגיע ליהודי הפסד.

◀ אליה רבה: תשלום החוב נראה כמו משא ומתן, ואין להקל בזה אלא אם כן הגוי אלים.

סעיף ד | פת שגוי אפה בשבת

◀ ר"ת, ראבי"ה, רשב"א ורוקח: אסור לאכול פת שגוי אפה בשבת.

ל הסברות לאסור: א. בכניסת שבת הקמח היה מוקצה, ואף אם בכניסת שבת הגוי עוד לא טחן את הקמח - אמנם ניתן לאכול את החיטים כפי שהן, אך הן לא ראויות כמו שלחם ראוי. ב. נולד - הגוי יצר בשבת דבר שלא היה קיים בערב שבת (הקמח). ג. יש חשש שיבוא לומר לגוי לאפות עבורו בשבת, וחשש זה שייך בענייני אכילה יותר מאשר במקומות אחרים (משנ"ב. המג"א הוכיח מהלכות י"ט שהשו"ע חושש לסברא זו ולכן במקום שהסברא לא שייכת, התיר לכתחילה).

◀ רא"ש, תוס', רב יהודאי גאון, רמב"ן³⁷³, ר"ן, מגיד משנה ורי"ד: מותר לאכול פת שגוי אפה בשבת כדי למכור לגויים.

ל המתירים משיבים על טענות האוסרים: מכיוון שבידי הגוי הייתה אפשרות לסיים את מלאכת הפת, אין על הלחם שם מוקצה ונולד (רא"ש). בנוגע לחשש שיבוא לומר לגוי לאפות, סוברים שאין לחלק בין ענייני אכילה ושאר דברים, וכל שהגוי עושה לעצמו מותר.

ל תוס' ורמב"ן: אם יש סיכוי שקצרו את החיטים בשבת עצמה - אסור לאכול את הפת.

◀ סמ"ק והגהות אשרי: יש להקל רק במקום צורך או מצווה.

כך פסק שו"ע.

א. אסור לשלם לגוי ביום שישי כדי שיתן לו לחם בשבת, כי אז הגוי מכין את הלחם עבור היהודי (רבנו ירוחם ורמ"א).

ב. כמו כן, אסור לקרוא לגוי לבוא וליטול את דמי הלחם בשבת, כי הוי מקח וממכר (רבנו ירוחם, במשנ"ב).

ג. ההיתר לקחת פת מגוי היא דווקא בגוי שמכין על מנת למכור ורוב העיר גויים, כך שמכין על דעת הרוב. אם הגוי מכין לעצמו, אסור לאכול את הלחם מדין פת עכו"ם (ביאור הלכה בשם האחרונים).

ד. כשיש ספק האם הלחם הספיק להיאפות קצת מבעוד יום - יש להקל (ביאור הלכה).

ה. לכאורה יש סתירה בדעת רמ"א: בסימן רנב פסק שאם גוי הכין נעליים בשבת מותר להשתמש בהם כבר בשבת עצמה, וכאן הסכים לדעת השו"ע שרק במקום צורך או מצווה יש להקל. יש שני חילוקים בין המקרים: א. באוכל קיים חשש נוסף, שיבוא לומר לגוי לאפות בשבילו, לכן שם מותר לכתחילה וכאן רק במקום מצווה או צורך. ב. שם מדובר שהתחיל להכין את הנעלים ביום שישי וההכנה נמשכה לשבת, וכאן שהכין את הפת כולה בתוך שבת. כשהתחיל להכין ביום שישי יש סברא חזקה יותר להקל, כי אינו מוקצה ולא נולד (ביאור הלכה).

הערות

³⁷³ נראה שדעת הרמב"ן היא שאם בערב שבת הגוי עוד לא טחן את החיטים - מותר לאכול את הלחם בשבת, כי החיטים ראויות לכוס, אך אם הקמח היה מוכן כבר מערב שבת - אסור, כי הקמח לא ראוי.

סעיף ה | גוי שקטף פירות מחוברים

בסעיף ד עסקנו בסברות לאסור משום מוקצה ונולד, וכך משום גזרה שיבוא לומר לגוי במפורש להכין את האוכל עבורו. בסעיף ה עוסקים במקום שקיימת סברא נוספת לאיסור - כשהגוי קטף את הפירות בשבת או דג דגים, כך שהאוכל לא היה ראוי כלל בכניסת שבת³⁷⁴.

שו"ע (עפ"י תוס' 375): גוי שצד דגים או ליקט פירות בשבת - אסור לישראל לאכול מהם בשבת.

ל **משנ"ב**: בזה מוסכם לכל הדעות שאסור לאכול בשבת, משני טעמים: גם משום מוקצה, כי הפירות היו מחוברים בזמן בין השמשות, וגם משום גזרה שמא יעלה ויתלוש (הנפק"מ בין הטעמים היא כשהפירות היו כבר ראויים בכניסת שבת ודעת הגוי הייתה לקטוף אותם. במצב כזה אמנם אין משום מוקצה, אך הגזרה שמא יעלה ויתלוש עדיין שייכת ולכן אסור).

א. אפילו כשאינו יודע בוודאות שהפירות נתלשו והדגים נלכדו בשבת עצמה, כל שיש ספק בדבר - אסור (שו"ע עפ"י הראשונים). אם ניכר שהפירות נתלשו מבעוד יום מותר (משנ"ב).

ב. במוצאי שבת מותר לאכול מהפירות והדגים מיד, ואין צורך להמתין בכדי שיעשו (טור ושו"ע). טעם הדבר הוא שדווקא כשגוי עושה עבור ישראל גזרו שימתין בכדי שיעשו (כפי שיוזכר בסעיף הבא), אך כשהגוי עושה לצורך עצמו אין צורך להמתין ומותר מיד (משנ"ב).

סעיף ו | גוי שקטף עבור יהודי

הגמרא בביצה (כד, ב) אומרת שאם גוי הביא פירות בתור מתנה ליהודי - אם עדיין יש פירות כאלה על העצים אסור לאכול מהם בשבת, וגם במוצ"ש צריך להמתין בכדי שיעשו. כך אומרת גם הגמרא בעירובין (מ, א).
טור ושו"ע: גוי שקטף פירות עבור יהודי - גם במוצאי שבת הפירות אסורים, עד שיעבור זמן בכדי שיעשו.

⊙ **המתנה בכדי שיעשו ליהודי אחר** (ב"י כאן, בסעיף יד ובסימן תקטו, א. משנ"ב)

◀ **ראב"ד, יש מפרשים** (במגיד משנה) **ור"ת**³⁷⁶ (לביאור הרא"ש בסימן תקטו): דווקא אותו יהודי שהגוי קטף עבורו צריך להמתין, אך ליהודי אחר מותר במוצאי שבת מיד.

◀ **רמב"ם, רבנו ירוחם, ר"ן וטור**: גם יהודי אחר צריך להמתין במוצאי שבת עד בכדי שיעשו.

Ⓢ כך פסק **שו"ע** (בסימן תקטו, א, ועפ"י ביאור המשנ"ב כאן).

⊙ **טעם ההמתנה בכדי שיעשו** (ב"י וב"ח בסעיף יד)

◀ **רמב"ם ור"ת**: כדי שלא יבוא לבקש מהגוי לעשות כן בשבת הבאה.

◀ **רש"י**: כדי שלא יהנה ממלאכה שנעשתה בשבת³⁷⁷.

הערות

³⁷⁴ דעת הטור שהאיסור כאן אינו מדין מחובר, אלא מגזרה שמא יאמר לגוי להכין עבורו אוכל. ב"י, גר"א, ב"ח ומשנ"ב סוברים שהדין כאן הוא מצד שהפירות מחוברים והדגים עדיין במים, ולכן במקרה כזה לכ"ע אסור (ע"י בשער הציון ס"ק כג).

³⁷⁵ תוס' בעבודה זרה (סו, ב) שהובא בב"י בסעיף ד מביא דעה שיש לאסור לאכול לחם של גוי בראש השנה, מכיוון שיש סיכוי שהגוי קצר את החיטה במהלך החג ואז אין להתיר.

³⁷⁶ כפי שיובא בהמשך, דעת ר"ת היא שטעם ההמתנה בכדי שיעשו היא כדי שלא יבוא לבקש מהגוי, ומתוך כך כתב הרא"ש שלדעת ר"ת דווקא באותו יהודי צריך להמתין בכדי שיעשו, וליהודי אחר מותר מיד כי אין חשש שיבוא לבקש מגוי לעשות מלאכה מתוך כוונה שחברו יהנה ממנה.

יש להעיר שגם הרמב"ם מסכים שטעם ההמתנה היא כדי שלא יבוא לבקש מהגוי, ובכל זאת כתב שגם אחרים צריכים להמתין בכדי שיעשו. המגיד משנה (הובא בב"י בסעיף יד) כתב בדעתו שלא חילקו במלאכה גמורה שנעשה עבור יהודי בשבת, ואסרו לכולם בכדי שיעשו.

³⁷⁷ הב"ח בסעיף יד כתב שלפי סברא זו תמיד צריך להמתין בכדי שיעשו, אפילו כשהגוי עשה לצורך עצמו. אולי יש מקום לומר שדווקא אם הגוי עושה מלאכה עבור יהודי כך שיש איסור במלאכתו - אסור להנות ממלאכה שנעשתה בשבת, ואם הגוי עשה לעצמו לא נעשה שום איסור וממילא אין מניעה מלהנות מהמלאכה מיד.

א. אין הבדל בין אם הגוי ליקט רק עבור יהודי או שליט גם עבור יהודים וגם עבור גויים (טור ושו"ע). במקרה שרוב העיר גויים נחשב שליט עבור גויים בלבד, ואין צורך להמתין במוצ"ש בכדי שיעשו, אך אם ידוע שליט עבור ישראל אפילו כשרוב העיר גויים צריך להמתין (משנ"ב).

ב. גם אם הגוי עשה מעצמו בלי שהיהודי אמר לו, כל שעשה עבור היהודי - צריך להמתין בכדי שיעשו (משנ"ב עפ"י סימן תקטו).

ג. שיעור 'בכדי שיעשו' הוא פרק הזמן שיקח לגוי ללכת לאותו מקום, לעשות את המלאכה ולחזור. אם לא ידוע איפה הגוי קטף את הפירות, שיעור הזמן שייקח להגיע אל מחוץ לתחום, לקטוף ולחזור. אם הגוי רכב על סוס כשהביא בשבת, מספיק לחכות בשיעור הזמן שלוקח להגיע על סוס (משנ"ב עפ"י סימן תקטו).

סעיף ז | ספק האם קטף בשבת

המשנה בביצה (כד, א) אומרת שאם אדם הניח מלכודת ויש ספק מתי העוף נלכד בה - אסור לקחת אותו ביום טוב, ורק אם ידוע שנלכד מערב יום טוב מותר. מתוך כך כתבו הראשונים שאם יש ספק מתי הגוי קטף את הפירות - אסור להשתמש בהם בשבת.

טור ושו"ע: כשיש ספק מתי הגוי קטף את הפירות, וכן אם יש ספק האם הגוי קטף עבור יהודים - הפירות אסורים בשבת עצמה.

⊙ המתנה בכדי שיעשו בפירות מסופקים (כ"ז)

בשבת (קנא, א) האמוראים דנו במקרה שגוי הביא בשבת חלילים עבור לוויה - האם מותר להשתמש בהם מיד בצאת שבת, או שצריך להמתין בכדי שיעשו. שמואל שם אומר שחוששים שמא הגוי הביא את החלילים ממחוץ לחומה, והראשונים נחלקו מה כוונת דבריו:

רש"י מבאר שחששו של שמואל הוא לקולא - מכיוון שאפשר והגוי הביא אותם ממקום סמוך, מותר להשתמש בהם מיד. הרי"ף חולק וכתב שכוונת שמואל היא שחוששים שמא החלילים הגיעו מחוץ לתחום בשבת עצמה ורק לנו סמוך לחומה, וממילא צריך להמתין.

דיון הגמרא הוא על הבאה מחוץ לתחום (דין שיוזכר בסעיף ט), אך למדו מכך לכל ספק מלאכה:

◀ **רי"ף ורמב"ם:** גם במקרה מסופק צריך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו (אמנם זה ספק דרבנן, אך זה דבר שיש לו מתירים ולכן החמירו. מג"א ואחרונים נוספים).

Ⓢ כך פסק שו"ע.

◀ גם לדעת האוסרים, במקום של ספק ספיקא (ספק האם הגוי קטף עבור היהודי, וכן ספק האם בכלל קטף בשבת או מבעוד יום) - במוצ"ש אינו צריך להמתין בכדי שיעשו (תורת שלמים, פמ"ג, חיי אדם ומשנ"ב).

◀ **רש"י, תרומה, הגהות מיימוניות וטור:** במקרה מסופק אין צורך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו, אלא מותר להנות מהפירות מיד (אמנם הוא דבר שיש לו מתירים, אך מכיוון שעיקר האיסור הוא גזרה - חכמים לא גזרו בספק למרות שהוא דבר שיש לו מתירים. שו"ע הרב, בשער הציון).

Ⓢ דעת האליה רבה שניתן לסמוך על דעות המקלים ואין צורך להמתין בכדי שיעשו, אך חיי אדם כתב שרק במקום מצווה יש להקל ובאשל אברהם משמע שאין להקל כלל (משנ"ב).

א. גוי נאמן לומר שלא קטף את הפירות היום (רמ"א בסימן תקיג, ג), מכיוון שאין בזה שבח אלא חיסרון שהפירות פחות טריים. אם הוא יודע שאסור לישראל לאכול פירות שנקטפו בשבת - אינו נאמן (משנ"ב שם ס"ק לא).

ב. הספקות שמא הגוי קטף לעצמו וכן שמא קטף את הפירות לפני שבת הם דווקא במקום שהגוי אמר ליהודי שיש פירות בביתו, אך אם הגוי מביא את הפירות בתור מתנה או כדי למכור - לכל הדעות צריך להמתין בכדי שיעשו, כי מסתמא קטף בשביל היהודי וקטף בשבת עצמה כדי שהפירות יהיו טריים (משנ"ב בשם האחרונים).

סעיף ח | גוי שהביא מחוץ לתחום

הגמרא בביצה (כד, ב) אומרת שאם גוי הביא לישראל פירות שאין חשש שהוא קטף בשבת (כי כבר אין מהסוג הזה במחור) - כשהביא מתוך תחום שבת מותר להנות מהם בשבת עצמה, ואם הביא מחוץ לתחום - אסור. אם הגוי הביא מחוץ לתחום עבור יהודי אחד, מותר ליהודי אחר להנות מהם.

◀ **טור** (וכך משמע מדברי הפוסקים): גוי שהביא פירות מחוץ לתחום לעצמו או ליהודי מסויים - רק ליהודי שהביא עבורו אסור להנות, ולכל השאר מותר בשבת עצמה³⁷⁸ (וכאמור, רק אם אין חשש שקטף את הפירות בשבת).

כך פסק שו"ע.

◀ **הגהות אשרי**: גם אם הגוי הביא רק בשביל יהודי אחד - אסור לכולם להנות ממה שהביא.

א. אם גוי הביא שני דברים לשני בני אדם - אסור להם להחליף בניהם כדי להתיר באכילה, כי אם יהיה מותר יבואו לבקש מהגוי שיביא להם. עם זאת, מותר ליהודי שהגוי הביא עבורו למכור את הפירות באופן המותר בשבת, בתנאי שלא ימכור במחיר יקר יותר ממה שקנה (כנסת הגדולה, במשנ"ב).

ב. לא רק לאדם עצמו שהגוי הביא אסור, אלא גם לבני ביתו ולאורחים שמוזמנים אליו לשבת (משנ"ב עפ"י סימן תקטו).

ג. כשהגוי הביא כדי למכור - בעיר שרובה ישראל אסור לכולם לאכול מהפירות, ובעיר שרובה גויים מותר (שם).

❖ גוי שעשה מלאכה דרבנן אחרת (שער הציון ס"ק מח)

◀ **יש מי שאומר** (בר"ן), **עולת שבת וחיי אדם**: דווקא בתחומין התירו לאחרים, ובשאר איסורי דרבנן אסור.

◀ **שו"ע** (בסעיף י): אין חילוק בין תחומין לשאר איסורי דרבנן, ובכל איסורי דרבנן לאחרים מותר.

כך פסק משנ"ב (ס"ק מא וס"ק נד).

⊙ המתנה בכדי שיעשו (ב"י, משנ"ב)

כאמור, אם הגוי הביא עבור יהודי אחד אסור לו להנות מהפירות בשבת עצמה. הראשונים נחלקו האם במוצ"ש עליו להתין עד בכדי שיעשו:

◀ **ר"ן, רי"ף, מרדכי, תרומה וסמ"ג**: צריך להתין בערב בכדי שיעשו.

כך פסק שו"ע, והסכימו לדבריו האחרונים שגם באיסור דרבנן צריכים להתין (ב"ח, מהרש"ל, אליה רבה ומשנ"ב).

◀ **ר"י ורא"ש**: כשגוי הביא עבורו מחוץ לתחום - מותר במוצ"ש מיד, ואינו צריך להתין בכדי שיעשו (סברתם שבאיסורי דרבנן אין להחמיר בכדי שיעשו).

א. בדרכי משה הביא שיש דעות שהמתנה צריכה להיות בבוקר יום ראשון, כי בלילה לא רגילים להביא דברים ממקום רחוק. **הים של שלמה, מג"א ומשנ"ב** כתבו שאין צורך להחמיר בזה, ובפרט במקום הצורך. במידה והגוי קטף בשבת מחוץ לתחום והביא (שצריך להתין גם בגלל הקטיף וגם בגלל ההבאה מחוץ לתחום) - יש להחמיר ולהמתין רק מהבוקר, אלא במקום מצווה (משנ"ב).

ב. המג"א סובר שאם הגוי הגיע ממקום רחוק מאוד - אין צורך להתין גם את הזמן של ליל שבת, כי לא רגילים לרכוב בלילה ומן הסתם הגוי רכב רק ביום. **בתוספת שבת** כתב שדבר זה תלוי לפי הרגילות, האם רגילים לעשות מלאכה כזאת בלילה או לא (ביאור הלכה). כדברי התוספת שבת כתבו שש"כ (פרק ל, הערה ו), **כף החיים** ועוד.

הערות

³⁷⁸ משום שתחומין הם דרבנן, אסור רק למי שהגוי עשה עבורו. אפילו אם הביא מחוץ ל"ב מיל, שיש הסוברים שהוא איסור תורה - בכל זאת הקלו, כי איסור זו לא מפורש בפוסקים (מג"א ומשנ"ב בשם תרומת הדשן).

⊙ טלטול הפירות בשבת (ב"י, משנ"ב)

ר"ן: כשהגוי הביא את הפירות מחוץ לתחום - אם הם מחוץ לעיר מותר לטלטל אותם רק ארבע אמות (כמו כל דבר שהובא מחוץ לתחום), ואם בתוך העיר - העיר כולה מוגדרת ארבע אמות, ואפשר לטלטל אותם בכל העיר. העיר מוגדרת כארבע אמות דווקא אם היא הוקפה לדירה, אך אם הקיפו אותה לשם שמירה - אסור. סתם עיירות מוקפות לדירה. רא"ש.

כך פסק שו"ע.

שו"ע הוסיף שאפילו ליהודי שעברו הגוי הביא את הפירות מותר לטלטל אותם, ורק האכילה אסורה לו (וטעם הדבר שאין בפירות איסור מוקצה מצד עצמם, ולמרות שהם אסורים לו באכילה, מכיוון שהם מותרים ליהודי אחר אינם מוקצה אף עבורו. משנ"ב בשם הרא"ש).

- א.** אם יש לעיר עירוב של צורת הפתח - העיר כולה נחשבת בתור ארבע אמות, וכל שכן שכל בית וחצר בפני עצמם נחשבים ארבע אמות (משנ"ב).
- ב.** במקום שמותר לטלטל רק ארבע אמות - אם אחד טלטל שתי אמות, מותר לטלטל את החפץ הזה רק עוד שתי אמות ולא יותר (מג"א, תורת שלמים ועוד).

⊙ אוטובוס במוצאי שבת (פנה"ל)

אם עבר פרק זמן מספיק שהנהג יכול להגיע לתחנה מבלי לחלל שבת - פשוט שמותר לעלות על האוטובוס. במקרה שברור שהנהג התחיל את נסיעתו בתוך שבת - נחלקו האחרונים:

◀ **מנחת יצחק וארחות שבת:** אסור לנסוע באוטובוס הזה.

◀ **משנה הלכות:** מותר לנסוע באוטובוס.

◀ **ציץ אליעזר, שש"כ וילקוט יוסף:** מעיקר הדין מותר כי כרגע אינו נהנה מחילול שבת, אך ראוי להחמיר כדי לגדור את הדבר³⁷⁹.

סעיף ט | ספק האם הביא מחוץ לתחום

כפי שהוזכר בסעיף ז, בדף קנא (עמוד א) האמוראים דנו האם במקרה שגוי הביא חלילים בשבת מותר להשתמש בהם מיד בצאת שבת, או שצריך להמתין בכדי שיעשו. שמואל שם אומר שחוששים שמא הגוי הביא את החלילים ממחוץ לחומה, והראשונים נחלקו האם כוונת שמואל להקל או להחמיר:

רש"י מבאר שחששו של שמואל הוא לקולא - מכיוון שאפשר והגוי הביא אותם ממקום שצמוד לחומה מותר להשתמש בהם מיד. הרי"ף חולק וכתב שכוונת שמואל היא שחוששים שמא החלילים הגיעו ממקום רחוק מחוץ לתחום ורק לנו סמוך לומה, וממילא צריך להמתין.

◀ **רש"י ותרומה, ר"י ורא"ש³⁸⁰:** כשיש ספק האם הביא מתוך התחום או מחוץ לתחום - מותר להנות בשבת (וממילא גם אין צורך להמתין במוצ"ש).

◀ **רי"ף ורמב"ם:** כשיש ספק האם הגוי הביא מתוך התחום או מחוץ לתחום - אסור להנות בשבת, ובמוצ"ש צריך להמתין בכדי שיעשו (ולמרות שהוא ספק דרבנן - החמירו מכיוון שהוא דבר שיש לו מתירים).

כך פסק שו"ע (לעניין שבת עצמה, ולא התייחס למוצאי שבת).

◀ אמנם לדעת האוסרים גם במוצאי שבת צריך להמתין בכדי שיעשו, אך האחרונים הסכימו שאין להחמיר במוצאי שבת, ומותר מיד (משנ"ב).

⊙ גוי שגר בעיר (ב"י ומשנ"ב)

הערות

³⁷⁹ מתוך מחלוקתם אולי ניתן להוכיח מה הדין כשהגוי הביא ליהודי משהו במוצאי שבת, אחרי שנסע בשביל להביא בשבת.

³⁸⁰ לדעת ר"י ורא"ש אפילו כשבוודאות ידוע שהגוי הביא מחוץ לתחום מותר להנות בשבת, וממילא גם בספק הם מקלים.

ר"ן ומגיד משנה: גם לדעת האוסרים, אם הגוי מתגורר באותה העיר ופירות מצויים בעיר - לא חוששים שמא הביא את הפירות ממקום אחר, אלא ניתן להניח שהביא מתוך התחום.

כך פסק שו"ע.

אפילו אם יש לגוי שני בתים, אחד בתוך התחום ואחד מחוץ לתחום - אין צורך לחשוש שהביא מהבית שמחוץ לתחום (שו"ע עפ"י הראב"ה שהובא בב"י (תקטו, ז)).

במקרה שיש לגוי בית אחד בתוך התחום ושני בתים מחוץ לתחום - דעת הט"ז שהולכים אחר הרוב ואסור, אך הגר"א ואליה רבה סוברים שיש להקל (ביאור הלכה).

סעיף י | שמא ירבה בשבילו

המשנה בדף קכב (עמוד א) אומרת שאם גוי שאב מים עבור בהמתו בשבת - מותר לישראל להשקות גם את הבהמה שלו מהמים האלו, אם הגוי לא שאב עבורו. בברייתא מובא שההיתר הוא רק בתנאי שהגוי לא מכיר את היהודי.

טור ושו"ע: גוי ששאב מים מבור ברשות היחיד אל רשות הרבים עבור בהמתו - מותר ליהודי להשקות גם את הבהמה שלו מהמים שנותרו, בתנאי שהגוי לא מכיר אותו ואין חשש שירבה עבורו. אם הגוי מילא עבור יהודי אסור לכולם (כנזכר בסעיף ו. ובמוצ"ש כולם צריכים להמתין בכדי שיעשו).

♦ גוי ששאב מים לכרמלית (ב"י)

תוס' וטור: היום אין לנו רשות הרבים דאורייתא, ולכן אם הגוי מילא עבור יהודי - מותר לאחרים (כנזכר בסעיף ח, דיו גוי שעשה איסור דרבנן עבור יהודי).

כך פסק שו"ע.

© כשהיהודי יכל להנות בלי מלאכת הגוי (תוס' שבת קכב, א, ב"י ומשנ"ב)

הראשונים נחלקו מה הדין במקרה שהגוי שאב מים עבור היהודי, אך היהודי יכל להיכנס בעצמו לבור ולשתות שם. המשנה עוסקת בשאיבת מים עבור בהמה - שאינה יכולה להיכנס לבור - ומתוך כך דייק רבנו תם שדווקא אם לא יכל להנות בלי מלאכת הגוי אסור, ואם יכל להנות מותר³⁸¹.

◀ **ר"י, ר"ן, רמב"ם, מגיד משנה ורא"ש** (לביאור הב"י): גם במקרה כזה אסור להנות ממלאכת הגוי.

◀ **רמ"א ומשנ"ב:** כך נפסק, אך לצורך גדול או צורך מצווה ניתן להקל (כשהגוי עושה מלאכה דרבנן. וברשות הרבים שלנו ניתן להקל שנחשב דרבנן. משנ"ב).

◀ **ר"ת:** אם גוי הביא ליהודי מים דרך רשות הרבים, אך היהודי יכל ללכת בעצמו למקום המים ולשתות שם - מותר להנות מהמים שהגוי הביא.

◀ **ראב"ה:** במציאות כזאת מותר לכתחילה לומר לגוי להביא מים.

א. גם במקום צורך ומצווה, שניתן להקל - אסור לשלם לגוי עבור זה (משנ"ב בשם מג"א בסימן תקיז, סק"ד), וכן לא יקבל את הכלי מידי הגוי, אלא הגוי יניח (משנ"ב בשם האחרונים).

ב. אם הגוי הביא מים ממקום שהיהודי לא יכול להגיע לשם בעצמו, למרות שהיהודי יכל לשתות מים ממקום אחר - אסור (משנ"ב ומג"א בשם הראשונים, והעולת שבת חולק).

ג. גם במקום שצריך להקל - רק בדברים שנצרכים מאוד ואי אפשר בלעדיהם אלא בדוחק מותר, אבל אין להקל בדברים שאינם נצרכים כל כך אפילו כשהם לצורך עונג שבת (שו"ע הרב ומשנ"ב).

הערות

³⁸¹ אם כן, לר"ת המשנה דיברה על בהמה ולא על האדם כי דווקא בהמה ההיתר הוא רק כשהגוי שאב לעצמו ואינו מכיר את היהודי, ואילו באדם אפילו כשהגוי מכיר אותו מותר. ר"י שחולק עליו סובר שהמשנה דיברה על בהמה כדי ללמד חידוש לקולא: כשהגוי שאב לעצמו ואינו מכיר את היהודי - למרות שבהמה שותה הרבה ויש חשש שהגוי יראה אותה ויבוא לשאוב עוד, לא חששו.

ד. חרש, שוטה וקטן שעשו מלאכה בשבת לצורך עצמם - מותר להנות ממנה, כמו שמותר להנות ממלאכה שגוי עשה. בהם מותר אפילו כשמכירים את היהודי, כי אין חשש שיבואו להרבות בשבילו. (מג"א, בביאור הלכה). אם עשו מלאכה עבור יהודי - אסור להנות, וצריך להמתין במוצ"ש בכדי שיעשו (פמ"ג, שם).

סעיף יא | מכירו ולא מכירו

הברייתא בשבת (קכב, א) אומרת שאם נכרי ליקט בשבת עשבים לצורך בהמתו - מותר ליהודי לתת גם לבהמה שלו לאכול מהם, אך אם הגוי ליקט לצורך היהודי אסור. בנוסף, אם הגוי מכיר את היהודי - אסור אפילו כשליקט לצורך עצמו.

במשנה שם מסופר שרבן גמליאל בא בספינה, גוי בנה כבש בשבת לצורך עצמו כדי לרדת מהספינה - ורבן גמליאל ירד בו בשבת. הגמרא שואלת כיצד היה מותר לו לרדת, הרי אמרנו שאם הגוי מכיר את היהודי אסור אפילו כשעושה לצורך עצמו!

רבא מתרץ שבמקום שאין חשש שהגוי ירבה במלאכה בשביל היהודי - מותר אפילו כשמכיר אותו, ולכן כשהגוי עושה כבש (וכן כשגוי מדליק נר) מותר ליהודי להנות מהמלאכה (אביי מתרץ באופן שונה, יובא מיד).

טור ושו"ע: גוי שעשה לצורך עצמו מלאכה שאין חשש שיבוא להרבות בה עבור היהודי - מותר להנות ממנה.

אמנם בהמשך מוזכר שהחשש הוא שמא הגוי ירבה במלאכתו בשבת אחרת גם עבור היהודי, אך כאן שלא שייך להרבות גם לא חוששים שמא ידליק את הנר רק עבור היהודי (משנ"ב).

⊙ מכיר את היהודי ובפניו (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

אביי מתרץ באופן אחר: אם הגוי עושה את המלאכה שלא בפני היהודי - מותר להנות ממנה למרות שהגוי מכיר את היהודי. מוסכם על הפוסקים שתירוצו של רבא התקבל להלכה, ונחלקו האם אביי חולק על רבא וחידושו לא נפסק, או שאינם חולקים וממילא גם דברי אביי התקבלו.

התוספתא (יג, יב) מבארת שהסיבה שאסור להנות ממלאכת הגוי כשמכיר אותו היא משום שהגוי יתרגל שהיהודי נהנה ממלאכתו ובשבת הבאה ירבה במלאכה בשביל היהודי. לפי סברא זו נראה שגם אם הגוי עשה שלא בפני היהודי אסור, כי אחרי שיתברר לו שהיהודי נהנה מהמלאכה שעשה הוא ירבה בה בשבת הבאה.

◀ **תוס' וב"י** (ואפשר שכך סוברים רמב"ם, ר"ף ורא"ש): אין הבדל בין אם הגוי עושה את המלאכה בפני היהודי או שלא בפניו, אם מכירו אסור ואם אינו מכירו מותר.

כך פסקו שו"ע, ט"ז, אליה רבה, גר"א ומשנ"ב.

◀ **ר"ן, מגיד משנה, רשב"א, ראב"ן ורמ"ך:** גם כשמכיר את היהודי, אם הגוי לא עשה את המלאכה בפניו מותר³⁸².

❖ כשאינו יודע האם היהודי צריך את המלאכה (ב"י ומשנ"ב)

◀ **מגיד משנה:** אפילו אם מכיר את היהודי ובפניו - אם הגוי לא יודע שהיהודי צריך את המלאכה שהגוי עושה כרגע, מותר ליהודי להנות ממנה.

משנ"ב: במקום צורך ניתן להקל בזה.

◀ **ב"י:** אפילו אם הגוי לא ידע שהיהודי צריך - אסור להנות מהמלאכה אם מכיר אותו.

משנ"ב, ט"ז ואלה רבה (בביאור הלכה): למעשה אין כל כך נפק"מ האם הגוי עשה את המלאכה שלא בפניו, כי אם הגוי ידע שהיהודי צריך את המלאכה אסור אפילו שלא בפניו, ואם לא ידע מותר³⁸³.

הערות

³⁸² לשיטתם צריך לבאר מדוע אין חשש שהגוי ירבה בשבת הבאה. אפשר להעמיד שהתירו רק כשהגוי לעולם לא ידע שהיהודי נהנה ממלאכתו, אך זוהי אוקימתא ולא הזכירו זאת, וצ"ע.

³⁸³ הביאור הלכה הקשה על דברי המג"א מהגמרא, שהרי לדעת אביי רבן גמליאל ירד בכבש מכיוון שהגוי בנה אותה שלא בפניו, למרות שהגוי ידע שרבן גמליאל צריך לרדת בכבש.

סעיף יב | בפירוש הרבה עבור היהודי

יראים והגהות מרדכי: אפילו כשהגוי לא מכיר את היהודי אלא אומר בפירוש שעושה את המלאכה עבורו, וכן אם עושה מלאכה בשביל היהודי והולך - אסור.

כך פסק שו"ע.

ל **משנ"ב:** אם הגוי אמר בפירוש שעושה עבור היהודי אסור גם אם אחר כך הגוי משתמש בעצמו במלאכה. אם עשה מלאכה בבית היהודי מותר להנות רק אם גם הגוי נהנה ממלאכתו, וכשהגוי עומד להנות מותר ליהודי להנות אפילו קודם.

סעיף יג | עשה מלאכה מעצמו

רא"ש, מרדכי, מגיד משנה וטור: אם הגוי בא מעצמו, תולש עשבים ומאכיל את בהמת היהודי - מותר (כי אינו עושה זאת בציווי היהודי אלא מעצמו, ומתכוון להנאת עצמו שיקבל שכר על כך), אך אם עושה זאת באופן קבוע אסור (כי כבר נראה כהערמה).

כך פסק שו"ע.

סעיף יד | מלאכה בפהרסיא

בדף קנא (עמוד א) המשנה אומרת שאם גוי הכין לעצמו ארון או קבר - מותר לישראל להיקבר בהם, אך אם עשה בשביל יהודי אסור להיקבר בו עולמית.

הגמרא שואלת מדוע לא ימתינו בכדי שיעשו, ומעמידה שמדובר במקרה שהגוי חפר את הקבר באסרטיא, ושם ליד הקבר הכין את הארון. הראשונים נחלקו מה פירוש המושג 'אסרטיא' ובביאור שאלת ותשובת הגמרא:

רש"י מבאר ש'אסרטיא' היא בית קברות של גויים, שאלת הגמרא היא על החלק הראשון שאם הגוי עשה לעצמו מותר לישראל להיקבר - מדוע לא צריך להמתין בכדי שיעשו, כי אמנם לא מוכח שהגוי לא עשה עבור היהודי, אך יש לחשוש לכך? תשובת הגמרא שהגוי חפר את הקבר באמצע בית קברות של גויים, וממילא ברור שחפר בשביל גוי ומותר מיד. לדברי רש"י יוצא שאם לא ברור עבור מי הגוי חפר את הקבר - צריך להמתין בכדי שיעשו.

הגאונים, רמב"ם ור"ן מבארים ש'אסרטיא' זה מקום מפורסם, ושאלת הגמרא היא על החלק השני - מדוע במקרה שהגוי חפר את הקבר עבור יהודי אסור להשתמש בו עולמית, צריך להמתין בכדי שיעשו ולא יותר? תשובת הגמרא שמדובר על קבר במקום מפורסם, ובמקום כזה אסור לעולם, כי יש גנאי לישראל להיקבר בקבר שנחפר בשבת.

◀ **רש"י:** אם מוכח שהגוי חפר לעצמו - מותר לישראל להשתמש מיד, במקרה של ספק צריך להמתין בכדי שיעשו, ובמקרה שחפר עבור יהודי אסור לעולם.

◀ **רא"ש** (לביאור הב"ח³⁸⁴): בכל מקרה צריך להמתין בכדי שיעשו, ואם חפר בשביל ישראל אסור לו עולמית.

◀ **גאונים, רמב"ם ור"ן:** כשהגוי חפר לעצמו מותר להשתמש מיד (ואין צורך בהוכחה ברורה), כשחפר עבור ישראל צריך להמתין בכדי שיעשו, ואם חפר במקום מפורסם - אסור לעולם.

כך פסק שו"ע.

⊙ המתנה ליהודי אחר (ב"י)

◀ **ראב"ד:** לאותו יהודי שהגוי חפר עבורו את הקבר אסור להשתמש עולמית, לאחרים מותר מיד (מכיוון שהחשש הוא שמה יאמר לגוי לעשות בשבילו - כאן שאסור לאותו יהודי עולמית, אין חשש שיבוא לבקש מהגוי).

הערות

³⁸⁴ הרא"ש כתב את דברי המשנה, ולא הזכיר את התוספת של הגמרא. הב"ח מסביר שלדעת הרא"ש טעם ההמתנה בכדי שיעשו היא כדי שלא יהנה ממעשה שבת, ומכיוון שכך בכל מלאכה שגוי עשה בשבת, אפילו לצורך עצמו, צריך להמתין בכדי שיעשו (יש להעיר שבסעיפים הקודמים לא מצינו שום דעה שכזו, ואדרבה בסעיפים ד - ה ראינו שבמלאכה שגוי עושה לצורך עצמו אין צורך להמתין בכדי שיעשו).

◀ **רמב"ם, רמב"ן ורש"י:** לאחרים מותר אחרי המתנה בכדי שיעשו (אמנם אין חשש שיאמר לגוי לעשות עבורו - אך לא חילקו בדבר שנעשתה בו מלאכה גמורה³⁸⁵. מגיד משנה).

Ⓢ כך פסק שו"ע.

⊙ מלאכות מפורסמות אחרות (ב"י, משנ"ב ושער הציון)

◀ **רמב"ם:** בכל מלאכה מפורסמת שגוי עשה בשבת בשביל יהודי - לאותו יהודי אסור להנות ממנה עולמית. כ"כ מג"א.

◀ **ר"ן, בעל המאור, רמב"ן, רשב"א ורבנו יהונתן:** דווקא בארון וקבר הדין כך, כי יש גנאי להיקבר בקבר שנחפר בשבת. בשאר המלאכות אפילו כשהן מפורסמות, אסורות רק בכדי שיעשו. כ"כ ט"ז.

Ⓢ משנ"ב: אין להחמיר בעת הצורך.

סעיף טו | חלילים שהגיעו מחוץ לתחום

המשנה שם אומרת שאם גוי הביא חלילים בשבת לצורך ישראל - אסור להשתמש בהם להספד, אלא אם כן באו ממקום קרוב. ההתוספתא (ז, יד) אומרת שדווקא לצורך אותו יהודי אסור להשתמש בחלילים, אך לצורך ישראל אחר מותר.

◀ **רמב"ם ורש"י:** לחלילים שהובאו בפהרסיא יש דין מיוחד, כמו לקבר: לישראל שהגוי הביא עבורו אסור עולמית (לרש"י אפילו בסתמא³⁸⁶). לאחרים מותר להשתמש בכדי שיעשו.

Ⓢ גם הרא"ש סובר שלחלילים יש דין מיוחד, כמו לקבר, אך לשיטתו חלילים הם תמיד איסור דרבנן, ולכן רק לישראל עצמו אסור בכדי שיעשו, ולאחרים מותר מיד³⁸⁷.

◀ **ראב"ד:** לחלילים יש דין רגיל של מלאכת גוי. אם הביא דרך רשות הרבים אסור לכולם בכדי שיעשו, ודרך כרמלית - לאותו אדם בכדי שיעשו, ולאחרים מותר מיד (ולשיטתו התוספתא מדברת כשהביא דרך כרמלית)³⁸⁸.

Ⓢ שו"ע פסק כדעת הרמב"ם, ולכן אם הביא את החלילים דרך רשות הרבים מותר להשתמש בחלילים בכדי שיעשו, (ואם מפורסם שהגוי הביא את החלילים עבור יהודי אסור להשתמש בהם עולמית. משנ"ב). אם הביא דרך כרמלית כך שעשה מלאכה דרבנן בלבד - במוצ"ש מותר מיד.

⊙ חלילים שהובאו דרך כרמלית (תוס' (קנ"א א ד"ה א"כ), שו"ע, מג"א, ט"ז ומשנ"ב)

תוס': אם החלילים הובאו ממקום קרוב, אפילו כשהגוי הביא דרך רשות הרבים מותר מיד, שהרי היהודי יכל ללכת לשם בשבת כדי לקחת אותם מיד בצאת שבת, וממילא מעשה הגוי לא הועיל כל כך.

Ⓢ לשיטת תוס' אפילו דרך רשות הרבים מותר מיד ואין צורך להמתין בכדי שיעשו, גם לאדם שעבורו הגוי הביא. הפוסקים לא קיבלו את דברי תוס' לגמרי, אך אפשר שהשו"ע קיבל את דבריו לענין גוי שהביא דרך כרמלית, שהוא איסור דרבנן בלבד:

Ⓢ שו"ע: דווקא כשהביא דרך רשות הרבים צריך להמתין בכדי שיעשו בין לו ובין לאחרים, אך אם הביא דרך כרמלית מותר מיד במוצ"ש.

Ⓢ האחרונים נחלקו האם שו"ע התיר מיד רק לאחרים או גם לו:

הערות

³⁸⁵ לכאורה ניתן להסביר שהחשש שיבוא לומר לגוי לעשות עבורו שייך גם כשהמלאכה נעשה בשביל יהודי אחר - כי חוששים שלהבא אחרי שנהנה ממלאכה שנעשתה עבור יהודי אחר, יבוא לבקש מגוי שיעשה עבורו. הפוסקים לא כתבו כך, וצריך לבאר מדוע סברא זו לא נכונה.

³⁸⁶ כאמור בסעיף הקודם, רש"י נחלק על שאר הראשונים מה דין קבר וממילא גם כאן יש הבדל בין דעתו לדעת הרמב"ם: לרמב"ם בסתמא אינו נחשב פהרסיא, ולרש"י כל שלא מוכח שהגוי הביא עבור עצמו - אסור.

³⁸⁷ דעת הרא"ש בסעיף ו שבמלאכה דרבנן אפילו לאותו יהודי מותר במוצאי שבת מיד, ואינו צריך להמתין בכדי שיעשו. כאן כתב שלמרות שחלילים הם איסור דרבנן, לאותו אדם אסור בכדי שיעשו מכיוון שלחלילים יש דין מיוחד בעקבות הפרסום והרעש.

³⁸⁸ במקרה שהחלילים הובאו בסתם ולא במפורש ליהודי מסויים - לדעת רש"י אסורים לעולם, ואילו לדעת רמב"ם, רא"ש, ראב"ד ועוד - מותרים בכדי שיעשו (ב"י).

◀ **ט"ז וגר"א:** דווקא לאחרים מותר מיד, ולו עצמו צריך להמתין בכדי שיעשו (כדין כל איסור דרבנן)³⁸⁹.

◀ **מג"א, ב"ח, אליה רבה ותוספת שבת:** כשהגוי הביא דרך כרמלית אפילו לו עצמו מותר מיד, ואינו צריך להמתין בכדי שיעשו³⁹⁰.

Ⓢ כך פסק משנ"ב.

◎ כשביקש מהגוי להביא לו (ב"י)

◀ **רבנו ירוחם וטור:** יהודי שאמר לגוי לעשות מלאכה באופן אסור, והגוי עשה אותה עבורו - קנסו את היהודי ואסור לו להנות ממנה לעולם.

◀ **רמב"ם:** מותר ליהודי להנות מהמלאכה במוצאי שבת, אחרי שיעבור זמן של בכדי שיעשו.

Ⓢ כך פסק שו"ע (בסימן שז, כ).

סעיף טז | ספק מהיכן החלילים הגיעו

◀ כפי שראינו בסעיפים ז וט, במקום שיש ספק בנוגע למלאכה שהגוי עשה בשבת - נחלקו הראשונים:

◀ **רש"י ורא"ש:** כשיש ספק האם הביא מתוך התחום או מחוץ לתחום - יש להקל.

◀ **רי"ף ורמב"ם:** כשיש ספק האם הגוי הביא מתוך התחום או מחוץ לתחום - יש להחמיר.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

◀ אמנם בסעיף ט שו"ע לא פירש מה הדין במוצאי שבת והאחרונים פסקו שמותר מיד - כאן צריך להמתין בערב בכדי שיעשו, מכיוון שהביאו את החלילים לצורך מת ובמת מחמירים יותר (משנ"ב)

ובשער הציון, בשם רעק"א).

הערות

³⁸⁹ אמנם בסעיף ח ראינו שבמלאכה דרבנן לאחרים מותר בשבת עצמה, וכאן שו"ע כתב שמותר במוצ"ש - וביאר הט"ז שכאן מדובר על חלילים, ובהם אפשר להשתמש רק במוצאי שבת.

על פניו, לשיטת הט"ז לא ברור מה השו"ע חידש בסעיף הזה - לדעת המג"א יש חידוש לעניין גוי שהביא דרך כרמלית, אך לט"ז כל מה שמוזכר בסעיף כבר נלמד בסעיפים הקודמים.

³⁹⁰ אפשר שדייקו כך גם מדברי הרמב"ם שהביא הטור. הרמב"ם אומר שבד"כ צריך להמתין בכדי שיעשו כי מסתמא הגוי הביא דרך רשות הרבים, ואפשר שכוונתו שאם הביא דרך כרמלית אין צריך להמתין בכדי שיעשו אפילו לו (ואינו מוכרח, כי אפשר לומר שכוונת הרמב"ם שלאחרים אין צריך להמתין בכדי שיעשו כשמביא דרך כרמלית, ולו עצמו גם אז צריך).

© סיכום דיני הנאה ממלאכת גוי

ליהודי אחר		ליהודי שנעשתה בשבילו המלאכה		המלאכה שהגוי עשה	סעיף
למוצאי שבת	בשבת	למוצאי שבת	בשבת		
יש אוסרים בשבת עצמה (ר"ת) ויש מתירים (רא"ש). בשעת הדחק או מצווה אפשר להקל (שו"ע), ואם החפץ מוקצה לכל הדעות אסור בשבת. במוצאי שבת מותר מיד (ודעת הרא"ש עפ"י ביאור הב"ח (בסעיף יד) שצריך להמתין בכדי שיעשו).				מלאכה דאורייתא לעצמו	ד-ה
אפילו בשבת מותר להנות אם אין חשש מוקצה (שו"ע).				מלאכה מדרבנן לעצמו	ח
ימתין בכדי שיעשו (רמב"ם ושו"ע). ויש המתירים מיד (ר"ת לביאור הרא"ש ועוד).	אסור	ימתין בכדי שיעשו (גמרא)	אסור	מלאכה דאורייתא לצורך יהודי	ו
		ימתין בכדי שיעשו (רי"ף, וכן פסק שו"ע) ויש מתירים מיד (רש"י)		ספק מלאכה דאורייתא לצורך יהודי	ז
מותר		ימתין בכדי שיעשו (רוב הראשונים, וכן פסק שו"ע) ויש מתירים מיד (ר"י ורא"ש).	אסור באכילה (גמרא. ומותר בטלטול. רא"ש)	מלאכה דרבנן לצורך יהודי	ח
		ימתין בכדי שיעשו (רי"ף) ויש מתירים מיד (רש"י, וכן פסק משנ"ב)	אסור (רי"ף, וכן פסק שו"ע) ויש מתירים (רש"י)	ספק מלאכה דרבנן לצורך יהודי	ט
ימתין בכדי שיעשו (רמב"ם ושו"ע), ויש המתירים מיד (ראב"ד)	אסור	אסור לעולם (ונחלקו הראשונים בהגדרת פהרסיא)		מלאכה בפהרסיא ³⁹¹	יד
מותר		מותר מיד (מג"א ומשנ"ב) ויש המצריכים להמתין בכדי שיעשו (ט"ז וגר"א)	אסור	הביא דרך כרמלית	טו

הערות

³⁹¹ יש הסוברים שבכל המלאכות שעושה בפהרסיא הדין כן (רמב"ם ומג"א), יש הסוברים שרק במלאכות הקשורות למת (ר"ן וט"ז), ואין להחמיר בעת הצורך (משנ"ב).

סימן שכח | דין חולה בשבת

הקדמה

א. מותר לחלל שבת אפילו במלאכות מהתורה עבור חולה שיש בו סכנה, ואסור להתעכב בשביל לשאול (סעיף ב). עבור חולה שאין בו סכנה מותר לעשות רק מלאכה דרבנן בשינוי (סעיף ז), וכשהאדם מתהלך כבריא אסור לעשות שום רפואה אפילו כשאין בה מלאכה אסורה, גזירה משום שחיקת סממנים, ואפילו דבר שמותר לבריא אסור לו, אם אלו דברים שמועילים לרפואה (סעיף ז). אם לא מוכח שעושה לרפואה - מותר (משנ"ב בס"ק קכז).

ב. חז"ל הגדירו מספר דברים שדבר שיש בו סכנה, ועליהם מחללים שבת תמיד (סעיפים ג, ו, ז, ח, ט וכן יולדת - בסימן של, א).

ג. הפוסקים נחלקו האם שבת הותרה לגבי פיקוח נפש, או שהיא רק דחוייה. דעת רשב"א ורמ"א ששבת דחוייה ואילו מהר"ם מרוטנבורג ורא"ש סוברים ששבת הותרה. האחרונים נחלקו בדעת הרמב"ם והשו"ע (סעיף יד).

ד. בכל טיפול רפואי צריך לדון בכמה כיוונים: האם יש מלאכה מדאורייתא או מדרבנן הכרוכה בטיפול (ואז רק בחולה מסוכן או בחולה שאין בו סכנה מותר, בהתאמה). במידה ואין מלאכה, האם מוכח שכוונת האדם לרפואה (אם מוכח אסור, ואם לא מוכח מותר. שו"ע בסעיף כ, משנ"ב ס"ק קכז ועוד). גם במקום שמוכח שכוונתו לרפואה, אם אי אפשר להגיע לאותה תוצאה באמצעות תרופות - מותר (שו"ע בסעיפים מ, מג).

ה. אם אי אפשר להגיע לתוצאה של מעשה הרפואה שעושה באמצעות תרופות - מותר, כשאין בו מלאכה (שו"ע בסעיף מג). במקום שאפשר לעשות את אותה רפואה בדרך של שחיקת סממנים - גוזרים לאסור (שו"ע בסעיף מב).

סעיף א | מיחוש בעלמא

מגיד משנה, ר"ן ורשב"א: כשיש לאדם מיחוש כלשהו אך עדיין הולך כמו אדם בריא - אסור לו לעשות שום רפואה גם כשאין בה חילול שבת, ואפילו על ידי גוי, גזירה משום שחיקת סממנים.

כך פסק שו"ע.

סעיף ב | חולה מסוכן

טור ושו"ע: בכל מקום שיש חשש סכנה - מצווה לחלל שבת על החולה, ואסור להתעכב בשביל לשאול.

⌚ **מג"א ומשנ"ב:** אך צריך שהרפואה שעושה עבור החולה תהיה ידועה לאנשים כמועילה, או על פי מומחה.

א. בגמרא נאמר שהשואל הרי זה שופך דמים, והנשאל הרי זה מגונה. טעם הדבר שהשואל האם מותר לו לחלל שבת הוא שופך דמים, כי מתעכב בטיפול בחולה. גם הנשאל מגונה, כי היה עליו ללמד את ההלכות האלו בעירו כדי שהעם ידעו אותם ולא יצטרכו לשאול (תרומת הדשן בב"י ומשנ"ב).

ב. אם החולה מתיירא שלא יחללו עבורו שבת - כופים אותו, ומדברים על ליבו שזאת חסידות של שטות (רדב"ז, במשנ"ב).

סעיף ג | מכה בתוך הגוף

בגמרא בעבודה זרה (כח, א) נפסק שמחללים שבת על כל מכה של חלל (מכה שבתוך הגוף), וההגדרה היא מכה שמשפת הפה ופנימה. רבי אליעזר שואל האם מכה בשיניים מוגדרת כמכה של חלל, הגמרא מנסה להוכיח שאינה מוגדרת כמכה של חלל אך דוחה את ההוכחה³⁹².

הערות

³⁹² יש מחלה בשם 'צפידנא' שמתחילה בפה ונגמרת במעיים, והיא מקובל בידי חז"ל שיש בה סכנת נפשות. לכן מחללים שבת על אדם החולה בה אפילו אם הרופא אומר שאין צורך (פמ"ג ומשנ"ב עפ"י הגמרא בעבודה זרה שם והגמרא ביומא (פד, א)).

◀ **ר"ן:** גם על כאב גדול בשיניים לא מחללים שבת (אך כתב הב"י שאולי כוונת הר"ן לבאר את ניסיון הוכחת הגמרא, ואינו סובר כך למעשה).

◀ **רא"ש וטור:** מחללים שבת גם על מכה בשיניים. מכיוון שאין הכרעה ברורה - ספק נפשות להקל.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

Ⓛ דווקא כשבעקבות המכה יש לו כאבים גדולים וחלה כל גופו, גם אם לא נפל למשכב (משנ"ב בשם האחרונים).

⊙ **כאבים ללא מכה (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)**

ר"ן, רשב"א ומגיד משנה: דווקא אם אחד מהאיברים הפנימיים נפגם בגלל מכה, או שנוצרה שלפוחית וכדו'. אם יש כאבים בלבד אינם נקראים מכה ולא מחללים עליהם שבת.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

Ⓛ מסתימת לשון הרשב"א משמע שאפילו כשיש כאבים גדולים אינם נקראים מכה, אך מהאופן שבו הגר"א הביא את דעתם משמע שבכאב גדול מחללים את השבת, וצ"ע בדבר. בכל מקרה אם יש לו כאבים גדולים ומסופק שמא התקלקל משהו באחד מהאיברים הפנימיים - יכול לחלל שבת ולנסוע לרופא בשביל לבדוק (ביאור הלכה).

⊙ **רפואה שאינה מוכחת (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)**

ארחות חיים, איסור והיתר הארוך: אמנם נפסק שמותר לחלל שבת על כאב שיניים, אך לעקור שן שכואבת מותר רק על ידי גוי (כי עקירת שן אינה ידועה כרפואה מועילה, ולכן רק על ידי גוי מותר. אליה רבה).

Ⓢ כך פסק רמ"א.

א. דעת הט"ז שגם על ידי גוי אסור לעקור שן, כי היהודי מסייע לגוי בכך שפותח את פיו ומאפשר לו לעקור אותה. הרבה האחרונים סוברים כמו רמ"א שמותר מכיוון שמסייע אין בו ממש (משנ"ב).

ב. לדעת המג"א רק אם כל גופו כואב בגלל השן מותר לגוי להוציא אותה, ולדעת שו"ע הרב אפילו כשלא כל הגוף כואב מותר. **בביאור הלכה** פסק להקל כדעת שו"ע הרב.

סעיף ד | אומדן בחולה מסוכן

הגמרא בעבודה זרה (שם) אומרת שמחללים שבת על כל מכה שצריך לאמור האם החולה יחיה או ימות. לפי גרסת הרי"ף הגמרא מוסיפה ואומרת שבמכה של חלל אין צריך אומדן, כלומר תמיד מחללים עליה שבת, גם כשאין רופא שאומר שצריך לחלל שבת על המכה הזו ואף החולה עצמו אינו אומר שצריך.

רמב"ן: במכה של חלל, אפילו אם אין שם רופא והחולה לא אומר כלום - עושים עבורו כל מה שרגילים לעשות ביום חול. אם יודעים מה החולי בדיוק ובוודאות שלא יקרה שום דבר אם ימתינו ולא יחללו שבת - ממתנינים.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

⊙ **חילול שבת לחולה על דברים שאינם פיקוח נפש (ב"י, ביאור הלכה, יחוה דעת (ד, ל))**

◀ **מגיד משנה:** בשביל חולה מסוכן מותר לחלל שבת גם על דברים שלא תהיה לו סכנת חיים בלעדיהם.

כך פסק הרב עובדיה (וכך פשט לשון הרמב"ן והשו"ע - "עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול"³⁹³).

◀ **רש"י, ר"י, ר"ת, רשב"א ועוד:** גם לחולה מסוכן, רק דברים שנצרכים משום פיקוח נפש מותר, ומה שלא - לא.

כך פסק ביאור הלכה³⁹⁴.

סעיף ה | חולה שעלול להגיע לסכנה

רמב"ן: במכה שאינה של חלל, לא מחללים שבת אלא אם כן רופא מומחה או החולה עצמו אומרים שצריך לחלל שבת.

כך פסק שו"ע.

ל כוונת השו"ע שאפילו אם הרופא או החולה אומרים שהחולי עלול להכביד ולהגיע לסכנה - מחללים עליו את השבת (משנ"ב).

סעיף ו | דברים מסוכנים

בשבת (קט, א) ועבודה זרה (כח, א) הגמרא אומרת שמכה על גב היד וגב הרגל נחשבת כמו מכה של חלל, ומחללים עליה שבת.

בעבודה זרה (יב, ב) הגמרא אומרת שגם הבולע עלוקה נחשב חולה מסוכן ומחללים עבורו שבת, ובמסכת יומא (פג, ב - פד, א) הגמרא מוסיפה להגדרת חולה מסוכן גם מי שנשכו כלב שוטה או נחש שעלול להמית.

טור: מכה שעל גב היד וגב הרגל - מחללים עליה שבת. כך הדין גם אם בלע עלוקה, נשכו כלב שוטה או אחד מזוחלי העפר הממיתים. אפילו כשיש רק ספק בדבר - מותר (כי ספק נפשות להקל).

כך פסק שו"ע.

סעיף ז | מחלות מסוכנות

בגמרא בעבודה זרה (כח, א) מובאות כמה מחלות שמוגדרות כמסוכנות: 'ענבתא' - שחין בפי הטבעת, סימטתא, וכן מכת חרב. בפסחים (כה, ב) הגמרא מוסיפה שגם אדם שיש לו חום גבוה נחשב מסוכן.

טור: 'ענבתא', 'סימטתא', חום גבוה או חום עם סימור, וכן מכת חרב (מכה שנגרמה ע"י ברזל) - כל אלה נחשבים מצבים מסוכנים ומחללים שבת.

כך פסק שו"ע.

ל 'חום עם סימור' הוא מצב שחם וקר לאדם בו זמנית ודווקא הוא סכנה, בקדחת רגילה קודם קר ואחר כך חם, ואינה נחשבת סכנה, אך גם בה מותר על ידי גוי (משנ"ב בשם האחרונים).

סעיף ח | מי שאחזו דם

ארחות חיים: מי שאחזו דם - מקיזים לו דם בשבת, מפני הסכנה, ואפילו אם עדיין הולך על רגליו ורק היום התחיל לאחוז אותו הדם.

כך פסק שו"ע.

ל אך אם אחז אותו רק מעט דם וניכר שאין בכך סכנה - אסור (גר"א, במשנ"ב).

הערות

³⁹³ הביאור הלכה משיג על ראייה זו ומבאר שכוונת הרמב"ן היא שבמקום שאין בקי היודע להדריך מה בדיוק צריכים לעשות - עושים את כל מה שרגילים לעשות ביום חול כדי להעביר את הסכנה, לפי הבנתם, אך גם אז דברים שברור להם שאינם נצרכים אסור לעשות.

³⁹⁴ והעיר שגם המחמירים סוברים שדווקא אם ברור לנו שהחולי לא יחמיר בעקבות ההימנעות מחילול שבת, אך אם יש חשש כזה - מחללים שבת.

סעיף ט | חולי בעין

בעבודה זרה (כה, ב) הגמרא אומרת שאם עין מרדה - מותר לחלל שבת כדי לטפל בה. הגמרא מבארת שהכוונה לאחת מהמחלות שפוגעות בעין - כשיש בעין ציר, דמעות שותות מהן מחמת הכאב, דם שותות מהן, או שהייתה בעין קדחת (כך הרמב"ם ביאר את המחלות שהגמרא הזכירה).

טור ושו"ע: מחללים שבת על חולי בעין, והסימן לחולי - ציר, דמעות, דם או קדחת.

ל אמנם על סכנת איבר לא מחללים שבת בידיים, אך עין שונה כי בה יש סכנת נפשות (משנ"ב עפ"י הגמרא).

ל דווקא כשהמחלה מתחילה או באמצע המחלה מותר לחלל שבת, אך כשהמחלה מסתיימת וכבר אין סכנה - אסור לחלל שבת, וכל שכן שאסור אם רק רוצה לחזק את מאור עינו. (משנ"ב בשם הראשונים).

סעיף י | אמינות רופא ואדם רגיל

הגמרא ביומא (פג, א) אומרת שיש נאמנות לרופאים לומר על אדם שהוא חולה מסוכן.

טור: בכל מצב שרופאים אומרים שהחולה מסוכן - מחללים שבת על פי דבריהם. גם במקרה שרופא אחד אומר שצריך לחלל שבת ורופא אחר אומר שאין צריך - מחללים.

כך פסק שו"ע.

- א.** אפילו כשהרופא אינו יהודי מאמינים לו, מכיוון שהוא אומן (משנ"ב בשם איסור והיתר הארוך).
- ב.** אם שני רופאים מתווכחים - שומעים למי שחכם יותר, בין להקל ובין להחמיר. רק אם שניהם אותו דבר יש להקל (ב"ח, אליה רבה, מג"א וביאור הלכה).
- ג.** אם החולה אומר שצריך לתרופה מסויימת והרופא אומר שאינו צריך - שומעים לחולה, אלא אם כן הרופא אומר שתרופה זו תזיק לחולה (רדב"ז, במשנ"ב. דווקא אם אומר שמרגיש חולשה באיבר מסויים שהרופא לא מאבחן בו חולי, אך אם אומר שתרופה מסויימת יכולה להועיל למחלתו והרופא אומר שאינה מועילה לכך - מקשיבים לרופא, אלא אם כן תיטרף דעתו כשיראה שלא עושים כדבריו. אם אומר שלפי טבע גופו דווקא תרופה זו תועיל - שומעים לו נגד הרופא. ביאור הלכה).

⊙ אמינות אנשים רגילים (טור, ב"י, דרכי משה)

- א. אדם רגיל.** לא רק רופא, אלא כל אדם שאומר שצריך לחלל שבת עבור החולה - שומעים לו ומחללים שבת, כי ספק נפשות להקל (ר"י ושו"ע). אך רק כשאומר שמכיר את המחלה, ובנוסף אינו נאמן להכחיש רופא מומחה אפילו להקל. מג"א, אליה רבה ומשנ"ב. מכל מקום, כשמחללים שבת שלא על פי מומחה - עדיף לעשות ע"י גוי. משנ"ב.
- ב. גוי שאינו רופא.** דווקא כשיהודי אומר, אך לגוי שאינו רופא לא מאמינים (איסור והיתר הארוך ורמ"א. מכיוון שאינו מצווה על שבת, קל בעיניו לעבור עליו. משנ"ב).
- ג. נשים.** רש"י כתב שלא מחללים שבת רק על פי נשים, ורק במקום שיש דיון האם צריך לחלל שבת הן מצטרפות לרוב כדי להכריע שצריך לחלל שבת. הר"ן כתב שגם לדעת רש"י - ענייני לידה זו אומנות המסורה לנשים ומחללים על פיהן (שו"ע ורמ"א כלל לא הזכירו שלנשים יש דין שונה מאשר לגברים).

⊙ חילול שבת כדי להציל מעברה חמורה (דרכי משה בסעיף יז, רמ"א, ב"י בסימן שו, משנ"ב)

◀ **תוס':** מחללים שבת כדי להציל אדם מעברה (כל שהיא עברה חמורה, או שהאדם לא פשע - שני תירוצים בתוס'. ומחייבים את האדם לחלל שבת לשם כך - דרכי משה בשם תוס').

כך פסק שו"ע (בסימן שו, יד).

◀ **רשב"א:** לא מחללים שבת כדי להציל אדם מעברה חמורה.

כך פסק רמ"א.

ל שו"ע ורמ"א לא נחלקו. בסימן שו מדובר על מצב שאונסים אדם להמיר דתו וממילא יחלל שבתות לעולם - ולכן מותר לחלל שבת בשבילו להצילו. בסימן שכח מדובר על עברה חד פעמית, ובזה לא אומרים לאדם 'חטא כדי שיזכה חברך' (משנ"ב שם, ס"ק נח).

❖ אם כופים את האדם לעבור על אחת משלושת העברות החמורות (אפילו באופן חד פעמי), ומסתבר שימסור עצמו למיתה - אפשר שצריך לחלל שבת כדי להצילו (משנ"ב כאן).

סעיף יא | חילול שתי שבתות לצורך חולה

ביומא (פד, ב) הגמרא אומרת שלצורך ספק פיקוח נפש מותר לחלל אפילו שתי שבתות, ומבארת שהכוונה לחולה שהוא בספק סכנת חיים, ואמרו לו שהוא צריך לעשות רפואה במשך שמונה ימים. הוא יכול להמתין למוצאי שבת ואז יחלל רק שבת אחת (שבת הבאה), אך אינו צריך ומותר לו לקחת את התרופה מיד, למרות שיחלל שתי שבתות.

טור ושו"ע: חולה מסוכן שאמרו לו שצריך לעשות רפואה ידועה במשך שמונה ימים - יכול להתחיל בשבת ואינו צריך להמתין למוצאי שבת, למרות שבעקבות כך יחלל שתי שבתות.

ל אך אם ברור לו בודאות שהמתנה למוצאי שבת לא תזיק - עליו להמתין (משנ"ב, ע"י סעיף ד).

סעיף יב | חילול שבת על ידי גדולים

הברייתא שם אומרת שבמקום שיש צורך לחלל שבת עבור חולה - לא עושים זאת על ידי גויים וקטנים, אלא על ידי גדולי ישראל. הגמרא ממשיכה ואומרת שלא אומרים שחילול השבת ייעשה על פי נשים וכותים, אבל הם מצטרפים לדעת אחרת (ולגרסה אחרת - "אלא" הם מצטרפים לדעת אחרת).

הראשונים כתבו שלא מחללים על ידי גויים וקטנים מכיוון שאם לא ימצא יתעכב כדי למצוא אותם (רא"ש ורמב"ם), או מחשש שהגוי יתרשל (תוס', ר"ן ואור זרוע).

לעניין נשים וכותים, חוששים שמא יתרשלו מהטיפול בחולה כי יראו שנותנים דווקא להם לחלל שבת (רא"ש), או מכיוון שחוששים ששבת תהיה קלה בעיניהם ויבואו לחלל שבת גם לדברים אחרים (רמב"ם). משנ"ב הביא את שני הטעמים.

מאידך, הרמב"ן הוכיח מהגמרא בשבת (קכח, ב) שבמקום שאפשר לחלל שבת בשינוי בשביל החולה - עושים בשינוי, כדי ששבת לא תתחלל (הגמרא שם אומרת שאם אפשר להביא ליולדת שמן בשינוי - מביאים בשינוי ולא כרגיל)³⁹⁵.

◀ **מגיד משנה וטור:** כשיש צורך לחלל שבת עבור חולה מסוכן - משתדלים שדווקא יהודים גדולים וברי דעת יחללו שבת עבורו, ולא על ידי גויים, נשים וקטנים.

כך פסקו שו"ע וט"ז.

◀ **ראבי"ה, ראב"ן ואור זרוע:** אמנם עושים על ידי יהודי, אך במקום שאפשר לעשות על ידי גוי או בשינוי (וכן ע"י קטן) ולא יגרם שום איחור או נזק - עושים.

כך פסק רמ"א.

ל אפילו אם השינוי או הגוי יגרמו לעיכוב קל, אך עיכוב כזה לא יפגע בחולה - יש לעשות בשינוי או ע"י גוי (משנ"ב).

⊙ חילול שבת דווקא ע"י תלמידי חכמים (ב"י, משנ"ב ונשמת אברהם ס"ק לו)

לשון הגמרא היא שאם צריך לחלל שבת לצורך חולה - עושים זאת על ידי גדולי ישראל. הפוסקים נחלקו האם הכוונה ליהודים מעל גיל מצוות, או לתלמידי חכמים:

³⁹⁵ המגיד משנה (פרק ב מהלכות שבת, הלכה יא) דוחה את ראייתו של הרמב"ן וכותב שדווקא ביולדת הדין כך, כי כאבי הלידה הם דבר טבעי ונודר שאשה תמות בגללם, ולכן ביולדת החמירו לעשות בשינוי. בחולה מסוכן אחר כלל לא החמירו, ואפילו במקום שאפשר לעשות שינוי - לא משנים.

◀ **תוס' רי"ד וארחות חיים:** דווקא תלמידי חכמים יחללו שבת בשביל חולה (כדי שאחרים לא יבואו להקל בחילול שבת)

◀ **ב"י ותשב"ץ:** אין הכוונה דווקא לתלמידי חכמים, אלא ליהודים מעל גיל מצוות.

כך פסק שו"ע.

ל אם באותו מקום יש תלמידי חכמים - מצווה לכתחילה שדווקא הם יעשו (רמב"ם בפירוש המשנה, ריא"ז ותשב"ץ).

סעיף יג | להזדרז בהצלה

ביומא (פד, ב) הברייתא אומרת שהזריז בפיקוח נפש הרי זה משובח, ולא צריך ליטול רשות מבית דין. הגמרא נותנת דוגמאות - ראה תינוק שנפל לים, פורש רשת כדי להציל אותו למרות שברשת עולים גם דגים. תינוק שננעל בתוך דלת (ויש חשש פיקוח נפש) - מותר לשבור את הדלת, למרות שנוצרים שבבי עצים הראויים להסקה.

טור ושו"ע: כל הזריז בהצלה הוא משובח, אפילו כשמתקן עמו דבר אחר - כגון המציל תינוק שטובע בנהר ואגב כך מעלה ברשת גם דגים.

ל האם מותר לאדם להתכוון גם למלאכת האיסור (נמשל, גם לדגים)?

◀ **בה"ג ור"ן:** כן, האדם יכול אפילו להתכוון גם לדגים, כל שלא מרבה בפעולות בשביל להעלות גם אותם.

◀ **רי"ף, רא"ש, רמב"ם ורבנו ירוחם:** לא. רק אם אגב ההצלה גם עולים דגים - מותרים בשימוש.

כך פסק משנ"ב.

סעיף יד | שבת הותרה או דחוייה

במקרה שחולה מסוכן צריך לאכול בשר, ויש אפשרות לתת לו לאכול בשר נבלה או לשחוט עבורו בשבת - נחלקו הראשונים מה עדיף:

◀ **רשב"א, י"א שהובאו בראב"ד:** עדיף להאכיל אותו בשר נבלה (מכיוון ששבת דחוייה - רשב"א. עדיף שהחולה יעבור על לאו של נבלה ולא אחרים על איסור סקילה - י"א בראב"ד).

◀ **מהר"ם מרוטנבורג, ראב"ד, רא"ש ור"ן:** עדיף לשחוט עבורו בשבת (מכיוון ששבת הותרה - מהר"ם. איסור שבת ניתן להידחות לצורך חולה באופן עקרוני, ונבלה לא - ראב"ד. עדיף שיעשו איסור שחיטה פעם אחת, מאשר איסור נבלה בכל כזית וכזית - ר"ן. שמה החולה יקוץ באכילת נבלה ויסתכן - רא"ש).

כך פסק שו"ע.

א. גם לדעות שעדיף לשחוט, אם החולה צריך לאכול בצורה מיידית, הנבלה מוכנה מיד והשחיטה תתעכב - ודאי שיש להאכיל אותו נבלה (רא"ש ושו"ע).

ב. אם החולה קטן והוא אומר שאין לו בעיה לאכול נבלה - עדיף להאכילו אותו נבלה ולא לשחוט עבורו (משנ"ב. כי אינו עובר באיסור תורה שהרי הוא קטן, וגם מכיוון שמסכים אין חשש שיקוץ).

ג. במקרה שצריך לחמם יין עבור חולה בשבת - אם אפשר יש לחמם על ידי גוי, כי עדיף שהיין יתנסך מאשר שיחלל שבת (הגהות מרדכי ודרכי משה, ובנוסף אם הגוי מחזיק את הכלי ולא נוגע ביין עצמו, וגם היהודי שומר עליו - היין לא מתנסך. ה"ט חולק וסובר שעדיף שהיהודי יחמם, כי ביין נסך יש איסור בכל טיפה וטיפה. משנ"ב כתב שהמקל לחמם בעצמו יין לחולה למרות שיש גוי - יש לו על מי לסמוך).

◎ **שבת הותרה או דחוייה (ב"י, שו"ת רמ"א סי' עו, מאמר של הרב נבנצל בתחומין לו, יחיה דעת ד, ל)**

◀ **רשב"א** (שו"ת ח"א, תרפט), **ר"ן** (ביצה ט, ב מדפי הרי"ף), **אור זרוע ורמ"א:** שבת דחוייה אצל פיקוח נפש (ולכן במקום שאפשר לעשות ע"י גוי או בשינוי - עושים כך).

ל גם לסוברים ששבת דחוויה, באיסורים דרבנן נחשב ששבת הותרה (גרש"ז)

◀ **מגיד משנה, מהר"ם מרוטנבורג, רא"ש, טור ותשב"ץ:** שבת הותרה אצל פיקוח נפש.

ל הנפק"מ בין הדעות (מתוך שיעורו של מו"ר הרב זלמן מלמד³⁹⁶):

- א. האם צריך להשתדל שלא לעבור על האיסור (כשצריך לכבות נר לצורך חולה - האם יש להשתדל להעביר את הנר למקום אחר).
- ב. לעשות את המלאכה ע"י גויים או בשינוי (וכפי שראינו בסעיף יב, שו"ע לא הצריך זאת ורמ"א כן).
- ג. לעשות עבור החולה פעולות שאינן הכרחיות (ביאור הלכה עסק בכך בסעיף ד, ובעצמו אסר).

❖ דעת הרמב"ם

בפרק ב (הלכה א) הרמב"ם כתב ששבת דחוויה אצל פיקוח נפש, אך בהלכה ב כתב ששבת היא כחול גמור לגבי חולה מסוכן. בהלכות ביאת מקדש (ד, טו) הרמב"ם פסק שטומאה דחוויה בציבור (ולא הותרה), ואפשר שיש להשוות בין טומאה לשבת וממילא גם בשבת דחוויה. מתוך כך, הפוסקים נחלקו מה דעתו של הרמב"ם:

◀ **ב"י, גר"א ועוד:** לדעת הרמב"ם שבת דחוויה אצל פיקוח נפש.

◀ **רמ"א, צפנת פענח ועוד:** לדעת הרמב"ם שבת הותרה לגמרי אצל פיקוח נפש.

◀ **מגיד משנה:** לרמב"ם שבת הותרה אצל חולה ודחוויה אצל יולדת (וטעמו שאמנם גם יולדת היא פיקוח נפש, אך הסכנה בה רחוקה יותר, ודבריו כבר הוזכרו בהערה לעיל).

❖ דעת השו"ע

מחד השו"ע כתב (בסעיף ד) שעושים עבור חולה כל מה שרגילים לעשות לו בחול ומשמע ששבת הותרה, ומאידך בב"י כתב בדעת הרמב"ם ששבת דחוויה, ודוחק לומר ששו"ע פסק אחרת מהרמב"ם. בנוסף בסימן של (סעיף א) שו"ע פסק ששבת דחוויה אצל יולדת (ובפשטות הוא הדין בחולים אחרים. עם זאת, המגיד משנה כבר הציע שיש חילוק בין יולדת לחולה מסוכן, וכמו שזכר בהערה לעיל). מתוך כך, נחלקו האחרונים בדעת השו"ע:

◀ **הרב עובדיה** (יחווה דעת ד, ל): שו"ע פסק ששבת הותרה³⁹⁷ (וחזר בו מביאורו בדעת הרמב"ם), וכך יש לנהוג למעשה.

◀ **מנחת שלמה** (כרך א, ז, א): אין הכרח בדעת השו"ע (מה שכתב בסעיף ד לעשות כל צרכי החולה בשבת - זה בשביל שלא יתשללו בטיפולה³⁹⁸).

סעיף טו | ריבוי באנשים

במנחות (סד, א) הגמרא אומרת שאם מספר אנשים יצאו במקביל כדי להביא לחולה מאכל שהוא צריך, וכולם עשו איסור תורה בשביל זה - כולם פטורים, אפילו אם הראשון כבר הספיק לחזור עם המאכל והחולה יצא מסכנה.

טור ושו"ע: עשרה בני אדם שיצאו במקביל כדי להביא מאכל לחולה - כולם פטורים (כי כל אחד חשב שיגיע ראשון, ויש להם שכר טוב - שו"ע), אפילו אם הראשון כבר חזר והביא לחולה.

ל ודווקא בחולה בהול, אך אם אינו בהול מסתבר שאין היתר לשלוח כמה אנשים להביא לו את המאכל, כשם שאסור להרבות בשיעורים (ביאור הלכה).

הערות

³⁹⁶ <https://www.yeshiva.org.il/midrash/3156>. שם הביא נפק"מ נוספת, אך על פיה יוצא שדעת הרמב"ם ששבת הותרה, ומדברי הרמב"ם שהביא המגיד משנה לענ"ד אינה מוכרחת.

³⁹⁷ וכך גם הסביר בשיעור כללי מו"ר הרב זלמן מלמד, ולמד זאת מכך ששו"ע כתב שמחללים שבת ע"י יהודים גדולים ולא הצריך שינוי כמו שרמ"א הצריך, בסעיף י"ב.

³⁹⁸ כפי שביאר הביאור הלכה בדעת הרמב"ם, לעניין עשיית מלאכות שאינן נצרכות לפיקוח נפש עבור חולה מסוכן (בסעיף ד).

סעיף טז | ריבוי בשיעורים

לעניין ריבוי בשיעורים (לעשות את אותה מלאכה אך על כמות גדולה יותר), מצינו שלוש גמרות: א. במנחות (סד, א) רבה מסתפק האם במצב שחולה צריך שתי גרוגרות עדיף לחתוך בשבילו ענף אחד שיש עליו שלוש גרוגרות, או שני ענפים שעל כל אחד יש גרוגרת אחת. הגמרא משיבה שודאי עדיף להרבות בשיעורים ולמעט ממלאכות (ולחתוך ענף אחד), מאשר למעט בשיעורים ולהרבות במלאכות. מדברי הגמרא משמע שאמנם ריבוי בשיעורים חמור פחות מריבוי מלאכות, אך גם בו חובה למעט במקום האפשר (אחרת רבה כלל לא היה מסתפק).

ב. בביצה (יז, א) הגמרא אומרת שמותר להרבות בשיעורים ביום טוב, ולכן מותר למלא סיר בחתיכות בשר למרות שלצורך אוכל נפש מספיקות לו רק חתיכות מועטות.

ג. בעירובין (סח, א) הגמרא מספרת על תינוק שהיו צריכים למול והמים החמים שהכינו לשם כך נשפכו. רבא פסק שאם היולדת עצמה צריכה מים חמים - ניתן להרבות ולחמם גם לתינוק אגב אמו, כך יהיו מים חמים ויהיה אפשר למול אותו.

מתוך הגמרות, הראשונים נחלקו האם ריבוי בשיעורים אסור מהתורה או מדרבנן:

◀ **רשב"א** (חולין טו, ב): ריבוי בשיעורים אסור מדרבנן (ב"ט מותר לכתחילה, כדברי הגמרא בביצה ב), ולמרות זאת בשבת אסרו מדרבנן כי דווקא ב"ט יכול להכין אוכל ככל צורכו ולכן לא ראו צורך לגזור, ובשבת שאינו יכול - גזרו ואסרו מדרבנן (א). ההיתר לחמם מים בשבת לתינוק אגב אמו הוא מכיוון שחיממו ע"י גוי, ולכן מותר לכתחילה (ג)³⁹⁹.

◀ **ר"ן** (ביצה ט, ב מדפי ה"ף): ריבוי בשיעורים אסור מהתורה בשבת (כך מבואר מה ה"א של הגמרא במנחות א), אולי עדיף לרבות במלאכות כדי שלא להרבות בשיעורים⁴⁰⁰. ריבוי בשיעורים אסור מהתורה דווקא בשבת החמורה, אך ב"ט שהוא איסור לאו בלבד - הקלו, ולכן בעירובין התירו לחמם מים לתינוק אגב אמו - ע"י גוי (ג). יותר מזה - ב"ט שעיקר הבישול מותר מדין אוכל נפש, מותר גם להרבות לכתחילה (ב).

❖ **טור ושו"ע**: גם כשעושים מלאכה לצורך חולה אסור להרבות בשיעורים, ולכן אם חולה צריך שתי גרוגרות, יש ענף עם שתי גרוגרות וענף עם שלוש - חותכים את הענף עם השתיים⁴⁰¹.

ל אך אם הדבר בהול לא מדקדקים בזה, כדי שלא יתעכבו (הגהות מרדכי ורמ"א).

סעיף יז | חולה שאין בו סכנה

עד כאן עסקנו בחולה שיש בו סכנה, וכפי שנוכר לפעמים גם חולי באיבר אחד נחשב חולה שיש בו סכנה (סעיפים ו, ט, וכך הדין כשרופא אומר בפירוש שאם לא ירפאו את אותו איבר יכולים להגיע לפיקוח נפש. משנ"ב). סעיף זה עוסק בחולה שאין בו סכנה.

בשבת (קכט, א) הגמרא אומרת בפירוש שבדבר שאין בו סכנה - אומר לגוי כדי שיעשה עבור החולה, ובזה אין מחלוקת בין הראשונים (וגם הראשונים שאוסרים לעשות מלאכה דרבנן לצורך החולה במקרים מסוימים, כפי שיובא בהמשך, מסכימים שאמירה לגוי מותרת).

טור ושו"ע: מותר לומר לגוי לעשות מלאכה עבור חולה שאין בו סכנה.

◎ מלאכה ע"י יהודי (ב"י)

מצינו כמה גמרות העוסקות בעשיית מלאכה על ידי יהודי לצורך חולה שאין בו סכנה, בחלקן יוצא שמותר לעשות מלאכה מדרבנן ע"י יהודי, ומחלקן יוצא שהדבר אסור:

א. הגמרא בעבודה זרה (כה, ב) אומרת שמותר לכחול עין שמרדה (שיש סיכון שהיא תצא ממקומה - רש"י), הגמרא מבררת מה האיסור שכרוך במעשה זה - בתחילה מציעה שמדובר על איסור דרבנן בלבד כי מדובר שהסממנים כבר מוכנים והאיסור הוא רק במעשה הכחילה עצמו (שנאסר משום שדומה לכותב), אך למסקנה אומרת שאפילו אם צריך לעשות מלאכה מהתורה בשביל לכחול מותר, כי סכנה בעין היא פיקוח נפש. מהה"א של הגמרא יוצא שבמקום שאין סכנת חיים אלא סכנת איבר בלבד - מותר לעשות מלאכה דרבנן.

הערות

³⁹⁹ ולענ"ד דבריו צריכים ביאור נוסף - אם כל איסור ריבוי בשיעורים הוא מדרבנן, מה ה"א של הגמרא שעדיף להרבות במלאכות כדי למעט בשיעורים?! הרב יאיר וסרטייל הציע שלדעת הרשב"א ספק הגמרא הוא בדיוק האם ריבוי בשיעורים אסור מדאורייתא או מדרבנן, ומתשובת הגמרא נלמד שהוא איסור דרבנן (<https://www.yeshiva.org.il/midrash/33688>).

⁴⁰⁰ ויש מקום לשאול - אם ריבוי בשיעורים הוא דאורייתא, מדוע ריבוי במלאכות חמור יותר ממנו? מו"ר הרב זלמן מלמד ביאר שגם לשיטת הר"ן אמנם ריבוי בשיעורים אסור מהתורה - אך הוא כמו חצי שיעור, שקל יותר מאיסורי תורה גמורים ולכן אין עליו חיובי עונשים. לכן עדיף לעבור על איסור חצי שיעור וריבוי בשיעורים מאשר על איסור גמור, למרות ששלושתם מהתורה (הובא בשיעורו של הרב יאיר וסרטייל הנ"ל).

⁴⁰¹ ולא נכנסו לדיון האם האיסור מדאורייתא או מדרבנן.

ב. בכתובות (ס, א) הגמרא אומרת שמותר לאדם שגונח מליבו לינוק חלב ישירות מעז, כי זוהי רפואתו. אמנם חליבה אסורה משום דש, אך כשיונק ישר מהעז הוא מפרק כלאחר יד, ובמקום צער לא גזרו חכמים. בפשטות הגמרא מתירה מכיוון שאמנם חליבה היא דאורייתא, אך מכיוון שעושה זאת בשינוי - זוהי מלאכה מדרבנן לצורך חולה שאין בו סכנה, ומלאכה מדרבנן מותרת.
ג. בביצה (כב, א) אמרימר התיר לכחול את העין ביו"ט בחולי שאינו מסוכן, אך דווקא על ידי גוי, וליהודי אסור. מגמרא זו משמע שמלאכה מדרבנן אסורה לצורך חולה שאין בו סכנה.
ד. בשבת (ל, א) הגמרא אומרת שאסור לכבות נר לצורך חולה בשבת והדבר אסור מדרבנן (כדעת רבי שמעון, שמשאצל"ג אסור). כלומר, אמנם כיבוי הנר אסור מדרבנן, אך עדיין אסור לכבות אותו לצורך חולה.
הראשונים נחלקו אלו מלאכות מותר ליהודי לעשות מלאכה בשבת עבור חולה שאין בו סכנה, וממילא גם ביישוב הגמרות השונות:

◀ **רמב"ם** (להבנת המגיד משנה והטור) **ורשב"א**: בין בסכנת איבר ובין בחולה שאין בו סכנת איבר - מותר ליהודי לעשות מלאכה דרבנן עבורו⁴⁰².

◀ **רמב"ן**: בסכנת איבר מותר ליהודי לעשות מלאכה מדרבנן. בחולה שאין בו סכנת איבר יכול לעשות מלאכה דרבנן בשינוי⁴⁰³.

☞ כן פסקו **שו"ע והאחרונים** (גר"א, ט"ז, מג"א ומשנ"ב).

◀ **ר"ן**: בסכנת איבר מותר לעשות מלאכה מדרבנן. בחולה שאין בו סכנת איבר אסור לעשות מלאכה⁴⁰⁴.

◀ **רמב"ם** (להבנת הב"י): בין בסכנת איבר ובין בחולה שאין בו סכנת איבר - מותר ליהודי לעשות רק מלאכה מדרבנן שאין לה עיקר מהתורה, אך במלאכה מדרבנן שיש לה עיקר מהתורה - אסור⁴⁰⁵.

♦ סיוע למלאכת הגוי (ב"י ומשנ"ב)

הגמרא בביצה (כב, א) שכבר הוזכרה, מביאה שאמימר אסר לחולה לכחול עין ע"י יהודי, ורק בעזרת גוי התיר. רב אשי שאל כיצד הדבר מותר, הרי היהודי מסייע לגוי לכחול את העין שלו? תשובת אמרימר היא שאין איסור ליהודי, כי מסייע אין בו ממש.

ב"י ורמ"א: במקום שאסור לעשות מלאכה עבור החולה - גם לחולה עצמו אסור, אך אם גוי עושה עבורו את המלאכה יכול לסייע לו סיוע קל כשהמלאכה הייתה נעשית גם בלי הסיוע.

⌋ במקום שהגוי לא יכול לעשות בלי סיוע אסור (מג"א), ואין הבדל בין אם החולה עצמו מסייע ובין אם יהודי אחר (ט"ז).

א. כל ההיתרים שהוזכרו הם דווקא כשהחולה נופל למשכב מחמת החולי, אלא שאין בו סכנה ממש. אדם מתהלך כבריא אלא שיש לו מיחוש בעלמא - אסור לעשות עבורו מלאכה מדרבנן או ע"י גוי, ואפילו דברים

הערות

⁴⁰² **ביאור הגמרות לדעת הרמב"ם והרשב"א**: הגמרא בעבודה זרה (א) עוסקת בסכנת איבר ולכן מותר, ובכתובות (ב) מדובר על חולה שאין בו סכנת איבר וגם בו מותר לעשות מלאכה (הגמרא הזכירה שהחליבה נעשית רק בשינוי כדי להסתדר גם עם דעת רבי יהודה שיש חיוב על דש גם בדבר שאינו גידולי קרקע (עפ"י תוס' שם), ובאמת יש פה איסור דרבנן - ומותר לצורך חולה). בביצה (ג) מדובר על מיחוש בעלמא שאפילו אינו נחשב חולה שאין בו סכנה ולכן אסור. בנוגע לגמרא בשבת (ד) הרמב"ם סובר שהיא לא נפסקה להלכה, כי הרמב"ם פסק כרבי יהודה ולא כרבי שמעון (כפי שזכר בש"ע שט"ז, ח). בדעת הרשב"א צריך לעיין כיצד יסביר את הגמרא (ומדברי הגמרא שם לא משמע שמדובר על מיחוש בעלמא).

⁴⁰³ **ביאור הגמרות לדעת הרמב"ן**: הגמרא בעבודה זרה (א) עוסקת בסכנת איבר ולכן מותר. הרמב"ן מוכיח מהגמרא בכתובות (ב) שלצורך חולה מותר לעשות מלאכה דרבנן רק בשינוי (הרמב"ן סובר שעצם החליבה אסורה מדרבנן בלבד כי חולב חייב משום דש, ואין דש אלא בגידולי קרקע, ובנוסף הוא דש בשינוי, כך שזוהי מלאכה דרבנן בשינוי - ריטב"א שם בשיטתו). הגמרא בביצה (ג) עוסקת במציאות שאין סכנת איבר ולכן אסור לעשות מלאכה ע"י יהודי אלא רק ע"י גוי, ובשבת (ד) אכן אסור לכבות נר עבור חולה, כי אין בו סכנת איבר ומדובר על כיבוי הגיל ולא בשינוי.

⁴⁰⁴ **ביאור הגמרות לפי הר"ן**: הגמרא בעבודה זרה (א) עוסקת בסכנת איבר ולכן מותר. יש מקום לברר כיצד הר"ן מסביר את הגמרא בכתובות (ב), שהרי לשיטתו כשאין סכנת איבר אסור לעשות מלאכה, ואפשר שסובר כפירוש הר"ח שם שיש סכנה לגונח, ולכן התירו לו (וצריך לומר שזו לא סכנה גמורה, כי בסכנה גמורה מותר לינוק אפילו בלי שינוי). הגמרא בביצה (ג) עוסקת במציאות שאין סכנת איבר ולכן אסור לעשות מלאכה ע"י יהודי אלא רק ע"י גוי, ובשבת (ד) אכן אסור לכבות נר עבור חולה, כי אין בו סכנת איבר.

⁴⁰⁵ **ביאור הגמרות לפי הרמב"ם - עפ"י ביאור הב"י**: אפשר שהגמרא בעבודה זרה (א) חשבה רק בה"א שמוותר לעשות מלאכה מדרבנן שיש לה עיקר מהתורה (כמו כוחל) לצורך חולה, ולמסקנה אסור לעשות מלאכה כזאת, אפילו בסכנת איבר. יש מקום להסתפק כיצד יבאר את הגמרא בכתובות (ב), ואולי מסכים לרמב"ן שמוותר לעשות מלאכה מדרבנן בשינוי (אפילו כשיש לה עיקר מהתורה), ואז יבאר את הגמרא כפי שביאר אותה הרמב"ן. הגמרא בביצה (ג) עוסקת במציאות שאין סכנת איבר ולכן אסור לעשות מלאכה ע"י יהודי אלא רק ע"י גוי, ובשבת (ד) אכן אסור לכבות נר עבור חולה, כי אין בו סכנת איבר.

- שמותר לבריאים לעשות - לו אסור, כל שמעשיו מוכיחים שהתכוון לרפואה (ר"ן, רשב"א ורמב"ן), וכך פסק שו"ע (בסעיף לז).
- ב. בכל זאת, אם חולה באחד מאיבריו - אפילו כשאין סכנה לאותו איבר, מותר לעשות מלאכה מדרבנן ע"י גוי⁴⁰⁶ (משנ"ב ומג"א עפ"י המגיד משנה).
- ג. ההיתרים לחולה שאין בו סכנה הם דווקא כשצריך את הרפואה לשבת עצמה, אך כשהרפואה היא עבור מוצאי שבת - ימתין עם עשיית הרפואה עד מוצ"ש. במקום סכנה אסור להמתין (פמ"ג).
- ד. מותר לומר לגוי לבשל בשביל תינוק שאין לו מה לאכול, כי סתם תינוק נחשב חולה שאין בו סכנה (רבנו ירוחם, רמב"ן, רשב"א ורמ"א). אם התינוק רוצה שדווקא אמו תאכיל אותו - יכולה להאכילו, למרות שמטלטלת מוקצה, אך תעשה קצת שינוי (פמ"ג ומשנ"ב).

© סיכום דין חולה שאין בו סכנה

מיחוש בעלמא	מיחוש באיבר מסויים	חולה שאין בו סכנה	סכנת איבר
הכל אסור	מלאכה דרבנן ע"י גוי ⁴⁰⁷ (ואולי הרמב"ן אוסר בזה).	רפואה ע"י גוי או מלאכה דרבנן ע"י יהודי	רמב"ם (עפ"י מגיד משנה) ורשב"א
		רפואה ע"י גוי או מלאכה דרבנן בשינוי ⁴⁰⁸ ע"י יהודי	רמב"ן ושו"ע
		רפואה רק ע"י גוי	ר"ן
		רפואה ע"י גוי או מלאכה מדרבנן שאין לה עיקר מהתורה ע"י יהודי	רמב"ם (עפ"י ב"י)

סעיף יח | מדורה לחולה מסוכן

הגמרא בשבת (קכט, א) אומרת שאם אדם הקיז דם, ובשבת הוא הצטנן ונמצא במצב מסוכן - עושים בשבילו מדורה בשבת, אפילו בימות הקיץ. עיקר הדיון בעניין הוא בסימן של, סעיף ו.

שו"ע: הקיז דם והצטנן - עושים עבורו מדורה אפילו בתקופת תמוז.

כך הדין בכל חולה מסוכן שצריכים לחמם אותו (גר"א, ב"ח ואליה רבה). מותר לעשות על ידי יהודי, אך אם יש שם גוי - עושים ע"י גוי (גר"א ומשנ"ב⁴⁰⁹).

סעיף יט | בישולי עכו"ם לחולה

עיקר הדיון בעניין הוזכר בסימן שיח, ב. מקורות הדין הם ב"י כאן, דרכי משה (אות י) והפוסקים ביורה דעה (קיג, טז).

לכל הדעות מותר לחולה לאכול מבישולי הגוי בשבת עצמה, והחולה מברך על אכילתו (משנ"ב). בנוגע לאכילת האוכל שהגוי בישל במוצאי שבת, נחלקו הראשונים:

רא"ה: אין דין בישולי גויים בתבשיל שגוי בישל לחולה בשבת, ולכן במוצ"ש מותר גם לבריא לאכול ממנו (בשבת אסור לבריא).

כך פסקו רמ"א (ביר"ד) וגר"א (בסימן שיח, ב).

ר"ן: לחולה עצמו התבשיל מותר גם במוצ"ש, ולאחרים התבשיל אסור מדין בישולי גויים.

הערות

⁴⁰⁶ אך אולי הרמב"ן אוסר אפילו במיחוש באיבר מסויים. כך משמע מדבריו בתורת האדם, שער המיחוש.
⁴⁰⁷ האחרונים כתבו כך בדעת הרשב"א והרמב"ם (לביאור המגיד משנה), דעת הר"ן בזה לא מפורשת.
⁴⁰⁸ המשנ"ב בס"ק קב מביא בשם החיי אדם שדווקא אם אפשר עושה בשינוי, ואם לא - מותר אפילו שלא בשינוי.
⁴⁰⁹ בסימן ש"ל הראשונים נחלקו בהיתר זה, ולכן כתבו שאם אפשר להדליק את המדורה ע"י גוי יעשו כך. ע' בב"ח שם.

◀ **רשב"א:** במוצ"ש לחולה ולאחרים אסור לאכול מהתבשיל מדין בישולי גויים.

☞ כך פסקו ט"ז (ביר"ד) וחי אדם (אך כתב שאם אין לחולה מה לאכול, יכול לסמוך על דעת רא"ה ולאכול מהתבשיל גם במוצ"ש).

☞ בדעת המשנ"ב לכאורה יש סתירה, משום שבסימן שיח (סקי"ד) התיר במוצ"ש גם לבריא כדעת הרא"ה, ואילו בסימן שכח (סקס"ג) אסר במוצאי שבת אפילו לחולה עצמו, כדעת הרשב"א! למעשה נראה ששיטתו כפי שכתב בסימן שיח, ועיין בהערה⁴¹⁰.

◀ לדעות שבמוצ"ש אסור לאכול מהתבשיל, צריך גם להגעיל את הכלים בעקבות בישולי הגוי, אך למקלים לסמוך על השיטות שאין צריך הגעלה יש על מי לסמוך (חי אדם ומשנ"ב) אצלנו. מקור דין הגעלת כלים אחרי בישולי עכו"ם מופיע בשו"ע ביר"ד שם, והביא שאחרי בישולי עכו"ם גם לכלי חרס יש תקנה ע"י הגעלה שלוש פעמים, מפני שאין לאיסור זה עיקר מהתורה לא החמירו לאבד את כלי החרס.

סעיף כ | נתינת יין על העיניים

בשבת (קח, ב) האמוראים פוסקים שמותר לתת יין על גבי היין אך לא בתוך העין. לגבי נתינת רוק תפל - אפילו על גבי העין אסור. רש"י שם מבאר שאסור לתת בתוך העין כי מוכח שמתכוון לרפואה, ואילו על גבי העין מותר כי אפשר שמתכוון לרחוץ ולא לרפואה. לגבי רוק תפל, אפילו על גבי העין אסור כי ברור שכוונתו לרפואה.

לגבי קילורין (דין שיובא בסעיף הבא) הגמרא אומרת שאפילו אם מניח על גבי העין, אסור לאדם לפתוח ולסגור את העין מתוך כוונה שהנוזל יכנס לעין, כי מוכח שעושה לרפואה.

טור ושו"ע: אסור לתת יין בתוך העין או על גבי העין אם פותח וסוגר. אם נותן על העין ואינו פותח וסוגר מותר, אך רוק תפל אסור אפילו באופן הזה, כי מוכח שכוונתו לרפואה.

◀ היום לא רגילים לרחוץ ביון, ולכן אפילו בכל מקרה אסור, כי מוכח שכוונתו לרפואה (מג"א ומשנ"ב).

סעיף כא | נתינת קילורין על העיניים

בגמרא שם שמואל אומר שמותר לשרות קילורין (תחבושת לעיניים - רש"י) מערב שבת ולתת על גבי העין בשבת, בתנאי שאינו פותח וסוגר את העין. רש"י שם מבאר שמכיוון שהצריכו אותו לשרות את התחבושת מערב שבת יש היכר ואין צורך לגזור משום שחיקת סממנים, ומכיוון שנראה כדרך רחיצה גם משום מראית עין לאחרים אין איסור.

מאידך, בדף יח (עמוד א) הגמרא אומרת שמותר להניח קילורין על גבי העין דווקא מערב שבת, ולא בשבת עצמה.

הראשונים נחלקו כיצד יש ליישב את הסתירה בין הגמרות:

◀ **רא"ש, ר"ן וטור** (בסימן רנב, ו): בדף יח מדובר על תחבושת עבה, ובה רק אם מניח מערב שבת מותר כי שייך בה גזירת שחיקת סממנים וחשש שימרח. בדף קח מדובר על תחבושת דקה ואותה מותר להניח גם בשבת, כי נראה כרוחץ את העין ואין לגזור משום שחיקת סממנים.

☞ כך פסק שו"ע (בסימן רנב, ו).

◀ **תוס'**: בדף יח מדובר על אדם שמניח את התחבושת לרפואה, ומותר רק מערב שבת. בדף קח מדובר על אדם שמניח את התחבושת לתענוג ורק באופן הזה מותר בשבת עצמה.

◀ **סמ"ג:** בדף יח מדובר כשנותן את התחבושת על העין ממש, ומותר רק מערב שבת. בדף קח מדובר שנותן את התחבושת מתחת לעין ומותר גם בשבת עצמה.

⁴¹⁰ בשו"ת היכל שלמה הביא מהספר קיצור תולדות חפץ חיים (שכתב בנו של הח"ח), שאת הביאור על סימן שיח כתב המשנ"ב עצמו ופסק כדעת רא"ה, ואילו את הפירוש לסימן שכח כתב בנו, שהחמיר כדעת הרשב"א. עם זאת, ע' בהגהות והערות למשנ"ב מתיבתא (אות קכא) שהביאו יישובים אחרים לסתירה.

❖ שו"ע כאן לא נכנס למחלוקת הראשונים הזאת, אלא כתב שמותר לשרות קילורין מערב שבת ולהניח על העין בשבת, כי נראה כרוחץ. אין חשש משום שחיקת סממנים כי מכיוון שהתירו לו לשרות את הקילורין רק מערב שבת - יש היכר (ולכן למרות שהוא יודע שמניח לשם רפואה - ההיכר מועיל ומותר לו. **משנ"ב**).

סעיף כב | העברת גלדי מכה

בדף נג (עמוד ב) הברייתא אומרת שמותר לסוך (בשמן) ולפרכס (לקלף את גלדי המכה). בגמרא מבואר שמדובר על מכה ישנה שכבר אינה כואבת לאדם, ובכל זאת מותר לסוך בשבת ולפרכס משום שהוא תענוג לאדם. הראשונים כתבו שדווקא נתינת שמן מותרת, אך אסור לשים חלב על המכה מפני שהחלב נימוח ואסור (כשם שאסור לרסק שלג, בסימן שכ, ט).

טור ושו"ע: מותר להעביר את גלדי המכה ולסוך את מקום המכה בשבת, ואפילו במכה ישנה שכבר אינה כואבת ועושה זאת רק לתענוג. מותר לסוך דווקא בשמן ולא בחלב.

לה ההיתר לסוך בשמן הוא רק במקום שדרך בריאים לסוך, כי אז לא מוכח שעושה זאת לרפואה, במקומות שרק חולים סכים בשמן - אסור בכל צורה (**משנ"ב** עפ"י רמ"א בסימן שכז, א).

❖ נתינת שמן עם מים חמים (ב"י)

בדף קלד (עמוד ב) רב ושמואל נחלקו האם מותר לתת שמן עם מים חמים על מכה בשבת, והגמרא מביאה ברייתא כדעת שמואל שהדבר אסור. רש"י שם מבאר שבמצב כזה מוכח שכוונתו לרפואה, ולכן אסור. הברייתא שם אומרת שגם אסור לתת שמן עם מים חמים על חתיכת המוך שעל המכה (וכן לא לתת לתוך מוך כשרוצה לאחר מכן להניח את המוך על המכה). עם זאת, מותר לאדם לתת את השמן והמים החמים מחוץ למכה, והם יזלו מעצמם אל המכה.

טור ושו"ע: אסור לתת שמן עם מים חמים על המכה, ולא על המוך שעל המכה. יכול לתת ליד המכה והם יזלו מעצמם לתוך המכה.

א. אמנם אסור לתת על מכה שמן עם מים חמים כי מוכח שכוונתו לרפואה, אך מותר לתת שמן לבד (**תוס'**) או מים חמים לבד (**מג"א**).

ב. על גבי המוך אסור לתת אפילו מים לבד, מחשש סוחט. שמן לבד מותר כי לא גוזרים בו, כי אין דרך כיבוס בשמן (**משנ"ב** בשם **המג"א**).

ג. כשנותן מחוץ למכה והשמן עם המים החמים נוזלים לתוך המכה מותר מכיוון שלא מוכח שכוונתו לרפואה. מכיוון שכך, גם במקום שלא רגילים לסוך בשמן - מותר באופן הזה⁴¹¹ (**משנ"ב**).

סעיף כג | נתינת בגד על מכה

הברייתא בדף קלד (עמוד ב) אומרת בהתחלה שמותר להניח חתיכת בד יבש על מכה (כי כוונתו שהפצע לא יפתח יותר, ולא בשביל לרפא), ובסוף אומרת שאסור. הגמרא שואלת כיצד ליישב את הסתירה, ותשובתה שיש הבדל בין בגד חדש לבגד ישן. הראשונים נחלקו מה הכוונה: לרש"י בגד חדש אסור מכיוון שבהנחתו על המכה הוא מרפא אותה ואילו בגד ישן מותר כי ההנחה לא מועילה.

הרי"ף חולק וסובר בדיוק להפך - בגד חדש מותר כי ההנחה שלו על המכה לא מועילה כלל, ובגד ישן אסור כי ההנחה שלו מרפאת.

הרא"ש כותב שגם רש"י מסכים שההיתר לשים בגדים ישנים זה דווקא אם כבר הניחו אותם בעבר על המכה, וגם לשיטתו בגדים ישנים שלא הניחו על המכה מעולם אסור.

הערות

⁴¹¹ בכל מקום שלא מוכח שכוונת האדם לרפואה - מותר (שו"ע בסעיף כ, משנ"ב ס"ק סז, ע, קכז ועוד). לכן כאן אמנם בריאים לא רגילים לסוך בשמן, אך כשנותן מחוץ למכה לא מוכח שעושה לרפואה ולכן מותר. על גבי העין ובמקום שגם בריאים רגילים לסוך שמן אמנם מסתבר שכוונתו לרפואה, אך מכיוון שלא מוכח - מותר. אם מניח בתוך העין או פותח וסוגר - בזה כבר מוכח שכוונתו לרפואה ולכן אסור.

טור ושו"ע: מותר לתת בגד חדש ויבש על מכה, כי כוונתו שהפצע לא יפתח ואין בכך רפואה למכה (כדעת הר"ף). בגדים ישנים אסור, אך דווקא אם מעולם לא הניחו אותם על המכה, ואם הניחו אותם בעבר - מותר (כהעמדת הרא"ש).

לעניין ספוג כתב ה"ט שאין הבדל בין חדש לישן, ותמיד מותר להניח אותו כי הוא לא מרפא (אמנם בסימן שא, כב שו"ע כתב שספוג מרפא, אך אפשר שכוונתו דווקא לספוג לח. משנ"ב).

סעיף כד | נתינת עלה על מכה

סמ"ג (בשם הירושלמי): מותר להניח עלה על מכה בשבת, כי אינו מרפא אלא רק שומר עליה. עלי גפנים אסור, כי הם גם מרפאים את המכה (והוא הדין בעלים נוספים שידועים כמרפאים. מג"א ומשנ"ב).

כך פסק שו"ע.

❖ אסור להניח גמי על מכה, כי הגמי מרפא את הפצע (טור ורמ"א), ואין חילוק בין גמי לח לגמי יבש (אליה רבה וגר"א).

סעיף כה | רטיה שנפלה

הגמרא בעירובין (קב, ב) מביאה שהתנאים נחלקו האם מותר להחזיר רטיה (תחבושת שיש עליה משחה⁴¹²) שנפלה ממכה בשבת. ת"ק מתיר ולדעת רבי יהודה רק אם הרטיה החליקה קצת מותר להחזיר אותה, ובמקרה שנפלה לגמרי אסור (מחשש שיבוא להחליק את הגומות שבה ויעבור על איסור ממרח. משנ"ב). שמואל פוסק כרבי יהודה, ורב חסדא אומר שהמחלוקת היא דווקא כשהרטיה נפלה על כלי, אך אם נפלה על הרצפה ממש גם ת"ק מודה שאסור להחזיר אותה.

הגמרא מספרת שפעם מר בר רב אשי ראה שנפלה לאביו רטיה על כלי, ורב אשי החזיר את הרטיה. בנו שאל אותו כיצד הדבר מותר והרי רב חסדא אמר שהמחלוקת היא כשהרטיה נפלה על כלי, ושמואל פוסק כרבי יהודה שהחמיר?

רב אשי השיב לו שאינו סובר כך, והראשונים נחלקו מה כוונתו וכיצד רב אשי פסק בעצמו:

◀ **ראב"ד ורי"ף** (להבנת הרא"ש): אפילו אם הרטיה נפלה לרצפה מותר להחזיר (רב אשי חלק גם על רב חסדא וגם על שמואל, וסובר שנחלקו כשהרטיה נפלה על הקרקע והלכה כת"ק שהתיר להחזיר).

◀ **רי"ף** (להבנת הב"י), **ר"ן**, **רמב"ם**, **תוס' ורש"י**: רק אם הרטיה נפלה על כלי מותר להחזיר (רב אשי מסכים לרב חסדא שהמחלוקת היא כשהרטיה נפלה על כלי, אך חולק על שמואל וסובר שהלכה כת"ק שמותר להחזיר⁴¹³).

כך פסק שו"ע.

לעל ידי גוי מותר להניח אפילו רטיה חדשה (שו"ע), אך דווקא כשהוא חולה קצת ולא במיחוש בעלמא (משנ"ב עפ"י סעיף יז).

◎ כשהוריד את הרטיה בעצמו (ב"י, משנ"ב ושער הציון)

◀ **רש"י**, **שיבולי הלקט**, **רבנו יהונתן ומאירי**: אם הוריד את הרטיה בעצמו - לכל הדעות אסור להחזיר אותה (אך ע"י גוי מותר אפילו אז).

◀ **רז"ה**, **רמב"ם** (בפירוש המשנה), **רשב"א**, **ב"י וברטנורא**: אין הבדל בין אם הוריד בעצמו ובין אם נפלה, כל שלא הגיעה לרצפה אפשר להקל.

משנ"ב: כשהוריד את הרטיה על מנת לתקן יש לסמוך על דבריהם להקל.

הערות

⁴¹² כך כתב הרמב"ם בפירוש המשנה בעירובין, י, יג.

⁴¹³ כך ביארו ר"ף ותוס'. לדעת רש"י רב אשי חלק על רב חסדא וסובר שהמחלוקת היא כשהרטיה נפלה על קרקע, אלא שהסכים לשמואל שהלכה כרבי יהודה ואסור להחזיר.

- א.** גם במקרים שמותר להחזיר - לא יקשור את הרטיה בקשר של קיימא אלא בקשר עניבה (משנ"ב).
- ב.** מותר לומר לגוי להכין רטיה בשבת עבור יהודי (איסור והיתר הארוך ורמ"א), אך דווקא כשחלה בכל גופו, כך שמותר לעשות מלאכה דאורייתא ע"י גוי לשם כך (משנ"ב עפ"י סעיף יז).
- ג.** אסור לתת אפר מקלה על מכה, כי הוא מרפא, ורק ע"י גוי מותר (מרדכי ורמ"א. אמנם זהו איסור דרבנן, אך אסור ליהודי לעשות מלאכה דרבנן עבור חולה כל שאין בו סכנה אלא רק בשינוי, או ע"י גוי. משנ"ב עפ"י סעיף יז).

סעיף כו | קינוח המכה

הברייתא בגמרא שם אומרת שאם רוצה לנקות את המכה מתחת לרטיה - מסיר את הרטיה מצד אחד ומנקה, ולאחר שמחזיר מסיר את הצד השני ומנקה משם. את התחבושת עצמה אסור לנקות, כי בניקוי הוא משווה גומות שאסור משום ממרח, וחייב חטאת.

טור ושו"ע: כשמנקה את המכה - מסיר את הרטיה מצד אחד ומנקה, ולאחר שמחזיר מסיר את הצד השני ומנקה משם. את הרטיה עצמה אסור לנקות משום ממרח.

סעיף כז | רטיה על מכה שהתרפאה

הירושלמי (שבת, ב) אומר שמותר להניח רטיה על פצע שכבר נרפא, כי אינו מרפא את המכה אלא רק שומר עליה. הסמ"ג תמה על דברי הירושלמי מדוע אין חשש מירוח בהנחת הרטיה, והשיב שחשש מירוח שייך כשרוצה שהמשחה תגיע לכל מקום הפצע, אך אם הפצע כבר החלים - אין לו צורך שהמשחה תתפשט כי מניח את הרטיה רק בשביל לשמור שהפצע לא ישרט ויפתח שוב.

שו"ע: מותר להניח רטיה על מכה שכבר התרפאה, כי רוצה רק לשמור על המכה (ואין חשש שחיקת סממנים ומירות, כי אין דחיפות לאדם אחרי שהמכה כבר נרפאה. מג"א ומשנ"ב).

סעיף כח | המפיס מורסא

המשנה בעדויות (ב, ה) אומרת שהמפיס מורסא בשבת חייב אם כוונתו לעשות לה פה, ואם כוונתו להוציא את המוגלה - פטור. בשבת (קז, א) הגמרא אומרת שפטור לעניין הזה הכוונה שמותר לכתחילה. רש"י שם מבאר שהחויב במפיס מורסא הוא משום בונה, ואם כוונתו רק להוציא את המוגלה זוהי מלאכה שאינה צריכה לגופא, וחכמים לא אסרו אותה כאן משום צער.

גם הרמב"ם פסק באופן הזה, אך לשיטתו הדברים צריכים ביאור: שיטת הרמב"ם שמשאצל"ג חייב (כפי שהביא שו"ע בסימן שטז, ח), וכיצד הוא מסביר את החילוק בין המתכוון לעשות לה פה שחייב ובין המתכוון להוציא את המוגלה שמותר לכתחילה?

המגיד משנה (שבת, יז) יישב את דעת הרמב"ם, וכתב שלדעת הרמב"ם כאן לא שייך בונה והדיון מצד מכה בפטיש. כשמתכוון לעשות לה פה חייב כי המלאכה נגמרה, ואם כוונתו רק להוציא מוגלה מותר לכתחילה כי המלאכה לא נגמרה, וכלל אין כאן איסור.

טור ושו"ע: המפיס מורסא בשבת - אם כוונתו לעשות לה פה חייב, ואם כוונתו להוציא את המוגלה (ולא אכפת לו אם הפתח ייסגר מיד אח"כ. משנ"ב בשם רש"י) מותר לכתחילה.

- א.** אמנם כשכוונתו להוציא את המוגלה מותר, אך עדיין טוב יותר לעשות ע"י גוי (מג"א בשם האגודה).
- ב.** אפילו אם בזמן שמוציא את המוגלה יוצא עמה גם דם - מותר, כי אין איסור חובל בדם שכנוס במקום המורסא. אך יש להיזהר שלא ללחוץ את המכה כדי שלא יצא דם חדש (פמ"ג, במשנ"ב).
- ג.** מותר להוציא קוץ שנתקע לאדם, אך יזהר שלא יוציא דם. אמנם התיקו להפיס את המורסא כשרוצה להוציא את המוגלה ולמרות שיצא דם, אך שם אין אפשרות אחרת, וכאן יכול להיזהר שלא יצא דם. אם אינו יכול להוציא את הקוץ בלי להוציא דם - מותר להוציא גם אם יוצא דם (משנ"ב בביאור דעת המג"א).
- ד.** אסור לגרד פצעים, מכיוון שמוציא בכך דם שהיה בלוע בבשר. אמנם מותר להוציא מוגלה למרות שיוצא דם, אך שם הדם כנוס ואינו בלוע (מג"א, במשנ"ב).

סעיף כט | יד או רגל שנחבלו

הגמרא בדף קט (עמוד א) אומרת שמותר למי שניגפה ידו או רגלו לשרות את מקום הפציעה ביין, אך אסור לשרות בחומץ כי החומץ מרפא את הפציעה⁴¹⁴. עם זאת, לאנשים עדינים ומפונקים אסור לשרות אפילו ביין, כי הגוף שלהם מתרפא אפילו ביין.

טור וש"ע: אם היד או הרגל נחבלה - מותר לשרות את מקום הפציעה ביין, אך לא בחומץ כי החומץ מרפא. לאנשים עדינים ומפונקים אסור אפילו ביין.

ל מדובר דווקא כשהמכה לא על גב היד או גב הרגל, וכן כשהמכה לא נגרמה ע"י ברזל. במקרים האלו מותר לחלל שבת לגמרי, כי הם סכנת נפשות (ב"י ומשנ"ב, עפ"י סעיפים ו, ז).

סעיף ל | יד או רגל שנפרקו

המשנה בדף קמז (עמוד א) אומרת שאם נפרקה לאדם ידו או רגלו - אסור לשפשף אותה הרבה פעמים במים קרים כי זו הרפואה שלהם, אך מותר לרחוץ את המקום באופן רגיל ואם נתרפא בכך - נתרפא.

טור וש"ע: מי שנפרקה ידו או רגלו - אסור לשפשף אותה במים קרים כי זאת הרפואה, אך יכול לרחוץ כדרכו ואם נרפא - נרפא.

סעיף לא | ציפורן שפרשה רובה

בדף צד (עמוד ב) הגמרא אומרת שאם רוב הציפורן פרשה או רוב הציצין (רצועות עור דקות שמסביב לציפורן) - מותר להסיר אותם ביד, ובכלי אסור מדרבנן. אם לא פרשו רובן - להסיר ביד אסור מדרבנן, ובכלי חייב חטאת, משום תולדת גוזז. רש"י שם ביאר שאם פרשו רובן הן קרובים להינתק ונחשבים כתלושים, ולכן במקום צער חכמים לא גזרו כשמסיר בשינוי.

הראשונים נחלקו האם צריך גם שהציפורן תצער אותו וגם שתפרוש כלפי מעלה, או שכלפי מעלה זה סימן לכך שהציפורן מצערת אותו:

◀ **רש"י:** כשרוב הציפורן פורש כלפי מעלה זה אומר שהציפורן מצערת אותו, וביד מותר לתלוש.

◀ **רמב"ם:** צריך שגם תפרוש כלפי מעלה וגם תצער אותו, ורק כששני התנאים מתמלאים מותר לתלוש ביד ציפורן שפרשה רובה.

☞ כך פסק שו"ע.

א. רוב הציפורן זה דבר פשוט, אך בציצין שמסביב לעור אפשר שההגדרה היא רוב מה שאנשים רגילים להוריד (פמ"ג).

ב. גם במקרה שמותר באופן עקרוני לתלוש, צריך להיזהר שלא להוציא דם (פמ"ג).

⊙ הגדרת 'כלפי מעלה' (ב"י)

◀ **רש"י:** הכוונה שהציפורן פרשה כלפי חוץ.

◀ **ר"ת:** הכוונה שהציפורן פרשה לכיוון הגוף.

☞ **טור וש"ע:** צריך לחשוש לשני הפירושים (וממילא תמיד אסור לתלוש ציפורן אפילו ביד, כי תנאי הכרחי הוא שהציפורן תפרוש כלפי מעלה ואין לדעת מה מוגדר כלפי מעלה. משנ"ב).

ל הצורך לחשוש לשני הפירושים הוא דווקא בעור שמסביב לציפורן, אך בציפורניים שפרשו רובן ומצערות אותו - מותר להסיר אותן (קצות השולחן (קמג, א), פרישה, אליה רבה, חיי אדם (כא, ד), שש"כ (יד, נד), ילקוט יוסף (שכח, קעט) ומנוחת אהבה (ח"ב, שצב)).

הערות

⁴¹⁴ האגלי טל מבאר את ההבדל בין יין לחומץ: יין מועיל כדי לעצור את הדימום, ומניעת נזק נוסף הותרה בשבת. חומץ מועיל לרפא גם את הדם שכבר נעקר ממקומו וזו רפואה, ורפואה נאסרה בשבת.

סעיף לב | החושש בשינוי ובגרוננו

המשנה והגמרא בדף קיא (עמוד א) אומרות שאסור לאדם שיש לו כאב שיניים לשתות חומץ לרפואה ולפלוט, אך יכול לאכול לחם עם חומץ כדרכו למרות שזה יועיל לו.

טור ושו"ע: לחושש בשינוי אסור לבלוע חומץ ולפלוט, אך יכול לשתות ולבלוע או להטביל את הלחם שלו בחומץ כדרכו.

ל האיסור כשפולט הוא מכיוון שמוכח שעושה זאת לרפואה, ולכן אסור גם להשהות את החומץ בפיו לפני שבלוע (משנ"ב עפ"י הגמרא). מדובר שיש לו רק מיחוש בעלמא, ולכן אסור לעבור על שום איסור ואפילו לא לעשות דברים שנראים כרפואה (משנ"ב).

⊙ החושש בגרוננו (ב"י, דרכי משה)

בברכות (לו, א) הברייתא אומרת שאם לאדם יש כאב גרון אסור לו לשתות שמן ולהשהות אותו בפה, אך יכול לתת הרבה שמן לתוך מי סלק ("אניגרון") ולבלוע (כי כך לא מוכח שעושה לרפואה). הראשונים נחלקו מה ההיתר בדיוק⁴¹⁵:

◀ **רבנו יונה:** אסור לשתות שמן לבד. גם במי סלק אסור להשהות בחלל הפה כי נראה שעושה לרפואה.

◀ **ר"י:** אסור לשתות שמן לבד בכל מקרה כי מוכח שמתכוון לרפואה, אלא רק בתוך מי סלק.

◀ **רמב"ם:** מותר לשתות שמן אפילו בפני עצמו, כל שלא משהה את השמן בתוך פיו וגם בולע אותו בסוף (ואין הבדל בין אם שותה את השמן לבד ובין אם שותה אותו בתוך מי סלק⁴¹⁶).

☞ כך פסק שו"ע.

א. כשם שאסור לבלוע חומץ, אסור גם לבלוע יין שרף, אך במקום צער גדול אפשר להקל ביין שרף ולהשהות בפיו לפני שבלוע (חיי אדם).

ב. אסור גם להניח על שן כואבת ציפורן בושם, אלכוהול או כל דבר שמוכח שעושה לרפואה, ורק במקום שכואב לו מאוד עד שמצטער בכל גופו מותר, וגם אז אם אפשר אז רק בשינוי (חיי אדם, עפ"י סעיף ז).

ג. למעשה, הכל תלוי בשאלה האם בריאים רגילים לבלוע שמן, כי אם לא - אסור בכל מקרה (מג"א עפ"י סעיף לז).

סעיף לג | יניקה מבהמה במקום צער

בכתובות (ס, א) רבי מרינוס פוסק שמותר לאדם הגונח לינוק חלב בשבת. מאידך, ביבמות (קיד, א) אבא שאול מספר שהיו נוהגים להתיר לינוק מבהמה טהורה, דווקא ביום טוב. הראשונים נחלקו כיצד יש ליישב את הסתירה בין הגמרות (והנחת היסוד שהיניקה מבהמה בשבת אסורה מדרבנן בלבד, כי הוא מפרק בלאחר יד. משנ"ב⁴¹⁷):

◀ **רי"ף ורא"ש:** זוהי מחלוקת סוגיות, ונפסק כמו הגמרא בכתובות. רק לחולה שגונח מותר לינוק מבהמה, בין בשבת ובין ביום טוב (כי במקום צער חכמים לא גזרו).

☞ כך פסק שו"ע.

◀ **ר"ת וסמ"ג:** אין מחלוקת. לאדם חולה מותר לינוק מבהמה בין בשבת ובין ביום טוב, ולאדם בריא שרק יש לו צער של רעב מותר לינוק ביום טוב אך לא בשבת.

הערות

⁴¹⁵ רש"י כתב שאם שותה את השמן להנאתו יכול גם להשהות אותו בפיו לפני שבלוע. דבריו דורשים ביאור, כי לפי דבריו לא ברור מדוע הגמרא כתבה שהדרך לטפל בכאב גרון הוא עירוב שמן במי סלק - הדרך היא לשתות להנאתו ויכול גם להשהות! תוס' מקשה כך על רש"י, ומציע ליישב את שיטתו שסובר כעין דעת הרמב"ם.

⁴¹⁶ ה"י מבאר שלדעת הרמב"ם העירוב במי סלק הוא לאו דווקא, אלא זו הדרך שנהגו לעשות, ועיקר העניין הוא לבלוע בלי להשהות או לפלוט.

⁴¹⁷ אמנם בכל חולה שאין בו סכנה עושה מלאכה על ידי גוי, אך כאן שהרפואה של החולה היא לינוק בעצמו - התיירו (משנ"ב עפ"י הר"ן).

כך פסקו ב"ח ואליה רבה.

ל גם למתירים לינוק מבהמה ביום טוב, דווקא כשאין גוי שיכול לחלוב עבורו וכן אין מאכל שיכול לחלוב לתוכו (משנ"ב ומג"א).

סעיף לד | הוצאת חלב לכלי עבור תינוק

שיבולי הלקט (בשם תוספתא (שבת ט, כב)): אסור לאשה לקלח חלב מדדיה לתוך כלי כדי להניק את בנה.

כך פסק שו"ע.

ל האחרונים נחלקו האם יש איסור תורה בקילוח חלב לתוך כלי (ביאור הלכה ושער הציון):

◀ **פרי מגדים**: אשה המוציאה חלב מדדיה לתוך כלי עוברת על איסור תורה.

◀ **תוספת שבת**: בהוצאת חלב לכלי יש איסור דרבנן בלבד (ורק ביניקה ישירה יש איסור תורה).

סעיף לה | הוצאת חלב כדי שהתינוק יאכל

שיבולי הלקט (בשם ה"ר בנימין): מותר לאשה לקלח חלב כדי שהתינוק יתחיל לינוק ממנה.

כך פסק שו"ע.

ל האחרונים נחלקו האם יכולה לקלח חלב לתוך פי התינוק (שער הציון):

◀ **פרי מגדים**: דווקא כשמקלחת על הרצפה (שהחלב הולך לאיבוד) מותר. לתוך פי התינוק אסור (כי בהוצאת חלב יש איסור תורה).

◀ **משנ"ב** (עפ"י לשון שיבולי הלקט): יכולה לתת את החלב לתוך פי התינוק (והציע בשער הציון שההיתר הוא מכיוון שהתינוק בסכנה אם לא יינק, ונשאר בצ"ע).

❖ אסור להתיז חלב על מי שנחה עליו רוח רעה, כי אין בדבר סכנה (רמ"א), וגם אין צער (מג"א).

סעיף לו | לעיסת מצטיכי

רי"ף, רא"ש ורמב"ם (בשם התוספתא): אסור ללעוס מצטיכי ולא לשוף בו את השיניים לרפואה, אך אם כוונתו רק להעביר את ריח הפה - מותר.

כך פסק שו"ע.

סעיף לז | מאכל בריאים לרפואה

טור (עפ"י משנה וברייתא בדף קט, ב): מותר לאכול ולשתות סוגי מאכלים שבריאים רגילים לאכול ולשתות, גם אם אוכל לרפואה ומוכח שעושה זאת לשם כך. דבר שבריאים לא רגילים לאכול - אסור לאכול לרפואה, אך אם אינו חולה ואוכל אותם כי הוא רעב מותר.

ל יש שלוש רמות באכילת דבר שאינו מאכל בריאים (ב"י):

א. אדם בריא יכול לאכול כל דבר, אפילו כשאינו מאכל בריאים (אך אם אוכל לשם רפואה, כדי לחזק את הגוף - אפילו בבריא גמור אסור. **מג"א**, במשנ"ב).

ב. אדם החולה קצת יכול לאכול רק דבר שהוא מאכל בריאים (ואם הוא רעב ורוצה לאכול דבר שאינו מאכל בריאים - לדעת האליה רבה אסור, ובביאור הלכה האריך להביא שהדבר נתון במחלוקת ראשונים⁴¹⁸, ונשאר בצ"ע למעשה).
ג. חולה שאין בו סכנה יכול לאכול כל דבר שירפא אותו (ואפילו אינו צריך להשתדל לעשות ע"י גוי, כי אפילו אין בזה סרך מלאכה ולא גזרו משום שחיקת סממנים בחולה גמור⁴¹⁹. רדב"ז, במשנ"ב).
 ע"כ פסקו שו"ע ורמ"א.

סעיף לח | דברים לחיזוק הקול

מרדכי: מותר לאכול שורשים מתוקים ולגמוע ביצה חיה כדי להנעים את הקול. אין בזה משום רפואה כי אין לו שום מכה בגרונו.
 ע"כ פסק שו"ע.

סעיף לט | לגרום להקאה

המשנה בדף קמז (עמוד א) אומרת שאסור לגרום להקאה בשבת. בעמוד ב שם רבי יוחנן אומר שדווקא באמצעות סם אסור אך בידיים מותר, ורבי נחמיה אומר שאסור אפילו ביום חול כי גורם להפסד המאכלים. רי"ף ורא"ש ביארו שהאיסור גם ביום חול הוא דווקא כשעושה זאת כדי שיוכל לאכול שוב, אך כשיש לו צער ובאמצעות ההקאה יתרפא - מותר.
טור ושו"ע: אסור לגרום להקאה אפילו בימות החול אם עושה זאת בשביל שיוכל לאכול עוד. אם יש לו צער ורוצה לגרום להקאה כדי להתרפא - ביום חול מותר, וגם בשבת מותר כשעושה ביד ולא באמצעות סם (כי באמצעות סם דומה לרפואה. משנ"ב בשם רש"י).

סעיף מ | כוסות רוח

הגמרא בדף סו (עמוד ב) אומרת שמותר בשבת לאדם להצמיד כוס חמה לבטן כדי להעביר כאב מעיים.
טור ושו"ע: לאדם החושש במעיו מותר להצמיד כוס חמה לגופו כדי להעביר את הכאב (כי לא עושים מלאכה שכזו בעזרת סממנים כן שאין לגזור. משנ"ב בס"ק קלב).

סעיף מא | התפכחות משכרות

הגמרא שם מספרת שבביתם של כמה חכמים היה נהוג שאם החכם השתכר, היו סכים את רגליו בשמן כדי להפיג את יינו. הב"י מוסיף שמשמע מהגמרא שהביאו את הסיפורים הללו כדי לומר שמותר לעשות כך בשבת.
טור ושו"ע: מי שהשתכר ורפואתו לסוך את רגליו בשמן - מותר לעשות כך בשבת.
 וטעם הדבר, כי הפגת השכרות אינה נחשבת רפואה, ולכן היא מותרת (ט"ז, אליה רבה ומשנ"ב).

❖ מותר לשאוף טבק בשבת, אפילו אם עושה זאת בשביל כאב ראש או להפיג שכרות - מכיוון שגם בריאים רגילים לכך, ולא מוכח שעושה זאת לרפואה (אליה רבה ומשנ"ב).

הערות

⁴¹⁸ לדעת רש"י וטור אסור, ועל פי דבריהם פסק האליה רבה לאסור. הביאור הלכה מוכיח שדעת ר"ן, ר"ח ורמב"ם שגם לחולה קצת מותר לאכול דבר שאינו מאכל בריאים אם כוונתו לרעב בלבד, ובסוף דבריו אף ביאר כיצד הראשונים האלו יבארו את המשנה שממנה רש"י למד.

⁴¹⁹ הביאור הלכה מאריך להביא ראשונים רבים החולקים על דעת הרמב"ן (שעליו הסתמכו שו"ע ורמ"א שהתירו), וסוברים שגם לחולה שאין בו סכנה אסור לאכול דברים שנאסרו משום שחיקת סממנים, והוכיח כך מהגמרא בשבת (קט, א), מירושלמי, מדברי ר"ח, מאירי, שיבולי הלקט, מרדכי ורוקח. למעשה כתב שאין למחות ביד המקלים, כי שו"ע ורמ"א פסקו להתיר וזה דין דרבנן, וכך משמע מהסוגיה שעושים צרכי חולה על ידי גוי.

סעיף מב | התעמלות בשבת

המשנה בדרך קמז (עמוד א) אומרת שאסור להתעמל בשבת. הרמב"ם מבאר שהכונה שאסור לגרום לאדם להזיע, והאיסור הוא מכיוון שזה נחשב רפואה.
רמב"ם, טור ושו"ע: אסור להתעמל בשבת, מכיוון שהיא בכלל רפואה (אפשר לגרום להזעה באמצעות תרופות, ומכיוון שכך גזרו גם כשגורם להזעה בדרך אחרת. משנ"ב).

❖ התעמלות ללא הזעה (ביאור הלכה)

◀ **רמב"ם, מגיד משנה ור"ח:** האיסור בהתעמלות הוא דווקא כשמזיע.

Ⓢ כך פסקו אליה רבה וביאור הלכה.

◀ **רש"י:** גם אם אינו מזיע אסור.

❖ אסור לשפשף את האיברים לאדם חלוש כדי לגרום לו להתחזק, עפ"י דברי המג"א שאפילו לבריא גמור אסור לעשות כל דבר שמחזק את מיזגו (משנ"ב).

❖ לחיצה על בטן התינוק (ב"י ומשנ"ב)

רמב"ם, טור ושו"ע: אסור ללחוץ על בטן התינוק כדי לגרום לו לעשות צרכים, מכיוון שיכול לעשות זאת גם ע"י תרופות.

סעיף מג | דברים שאין בהם חשש שחיקת סממנים

במסכת עבודה זרה (כט, א) רבי יהושע בן לוי אומר שמותר להעלות תנוך שנמצא כנגד הלב ולפעמים הוא זו קצת ומפריע לנשימה. הרמב"ם מבאר שההיתר הוא מכיוון שלא עושים רפואה מעין זו באמצעות תרופות, ולכן אין לגזור משום שחיקת סממנים.
רמב"ם, טור ושו"ע: מותר להעלות תנוך שכנגד הלב אם הוא אז, מכיוון שלא עושים רפואה שכזו באמצעות סממנים, ויש לאדם צער (ובגלל הצער אין איסור של עובדין דחול. מג"א, במשנ"ב).

❖ העלאת אוזניים (ב"י)

בעבודה זרה (כה, ב) מובאת מחלוקת בגמרא כיצד מותר להעלות אוזניים בשבת. לדעה אחת מותר דווקא בסם ולא ביד, והדעה השניה סוברת הפוך - מותר דווקא ביד ולא בסם. הסברא להתיר רק ביד היא כי בסם דומה לשחיקת סממנים, ומאידך אם מעלה ביד הוא עושה חבורה בעצמו.
 הרמב"ם גורס אחרת בגמרא, ולפי גרסתו התלבטות הגמרא היא בין העלאת אוזניים ביד או בכלי, ולפי הדעה הראשונה מותר בין ביד ובין בכלי - וכמותה הוא פסק (כך ביאר הב"י בשיטתו. המגיד משנה מבאר אחרת).
רמב"ם, טור ושו"ע: מותר להעלות אוזניים בין ביד ובין בכלי, מכיוון שלא עושים רפואה שכזו באמצעות סממנים, ויש לאדם צער (ומכיוון שיש צער אין איסור עובדין דחול. מג"א, במשנ"ב).

סעיף מד | רחיצה במים לרפואה

בדרך קט (עמוד א) הברייתא אומרת שמותר לרחוץ במקומות שגם אנשים בריאים רגילים לרחוץ בהם, אך אסור לרחוץ בים המלח, בים התיכון ובמים רעים. הגמרא מקשה מברייתא אחרת האומרת שמותר לרחוץ בים התיכון, ומברייתא שלישית שמתירה לרחוץ אפילו במים הרעים אם אינו משתהה בתוך המים. מסקנת הגמרא שאם אינו שוהה במים מותר בכל מקרה מכיוון שנראה כמיקר, ובים התיכון במקום שהמים יפים מותר אפילו להשתהות כי גם בריאים רגילים לכך, ובמקום שהמים רעים אסור⁴²⁰.

הערות

⁴²⁰ הב"י מביא שלדעת רוב הראשונים (רש"י, ר"ן, רמב"ם ורמב"ן) גם במים הרעים שבים התיכון מותר לרחוץ אם אינו שוהה שם, אך הרשב"א סובר שבמים הרעים שבים התיכון אסור אפילו להקר.

טור ושו"ע: מותר לרחוץ בכל מקום שגם בריאים רגילים לרחוץ שם אפילו כשהם מלוחים, כי אין הוכחה שעושה זאת לרפואה. במים שרגילים לרחוץ בהם רק לרפואה - אסור. גם במים האלה, רק אם שוהה בתוכם אסור, וכשאינו שוהה מותר מיד.

א. למעשה, כתבו הפוסקים שאסור לרחוץ בכלל בנהרות או במקוואות, כי יכול להגיע לידי סחיטת השיער ואיסורים נוספים, ורק אם רוצה לטבול במקווה לשם טהרה מותר (**משנ"ב** בסימן שכו, ס"ק כא).
ב. אפילו אם יש לאדם קצת חטטים בראשו - מותר לו לרחוץ במקום שבריאים רגילים לרחוץ שם (**משנ"ב**), וכן כשאינו שוהה במים מותר גם בכל מים אפילו כשיש חטטים בראשו (**משנ"ב** בשם הנמרא).
ג. אסור לרחוץ או לשתות מים שגורמים לצער (מים שמצננים את הגוף וגורמים לשילשולים וכדו'), משום שנאמר "וקראת לשבת עונג" (**מג"א ומשנ"ב** בשם **רמב"ם וסמ"ג**). אפילו אם אינו מתכוון לרפואה אסור, כי כשמתכוון לרפואה אסור לרחוץ במים המרפאים אפילו שאינם גורמים לצער (**תוספת שבת ומשנ"ב**).

סעיף מה | לחישה על נחש

הברייתא בסנהדרין (קא, א) אומרת שמותר ללחוש על נחשים ועקרבים בשבת כדי שלא יזיקו, וזאת לא נחשבת צידה.

טור ושו"ע: מותר ללחוש על נחשים ועקרבים בשבת כדי שלא יזיקו, ואין בכך משום צידה (ולמרות שהנחש לא יכול לזוז - מותר, כי זאת לא צידה טבעית).

סעיף מז | הנחת כלי על חבורה

בברייתא שם מובא שמותר גם להניח כלי מתכת על העין, ורש"י מבאר שמניח כדי לקרר את העין או שהכוונה לטבעת שמניחים מסביב לעין כשהעין כואבת. הגמרא מבארת שדווקא כלי המותר בטלטול מותר להניח על העין.

טור ושו"ע: מותר להניח כלי מתכת על העין כדי לקרר אותה, בתנאי שהכלי מותר בטלטול (וכן מותר להניח טבעת מסביב לעין כדי שהיא לא תתנפח יותר. **משנ"ב** עפ"י רש"י).

ל מותר גם לדחוק חבורה בעזרת סכין כדי שלא תתפשט יותר (**חיי אדם**).

סעיף מז | החזרת עצם שיצאה ממקומה

המשנה בדף קמז (עמוד א) אומרת שאסור להחזיר שבר בשבת. שמואל בגמרא אומר שלהלכה מותר להחזיר שבר בשבת. רש"י מבאר ששמואל גרס כך במשנה. בגמרא משמע שלהלכה נפסק כשמואל, וכך כתבו הרי"ף והרא"ש.

טור ושו"ע: מותר להחזיר עצם שיצאה ממקומה בשבת.

ל האחרונים נחלקו האם ההיתר הוא רק כשהעצם נשברה, או גם שיצאה ממקומה:

◀ **מג"א:** רק כשהעצם נשברה ממש מותר. אם רק יצאה ממקומה - אסור. (כפי שאסור לשפשף שבר בהרבה מים קרים, בסעיף ל).

◀ **שולחן ערוך ושולחן עצי שיטים:** כל שהעצם יצאה ממקומה לגמרי - מותר להחזיר אותה, אפילו כשלא נשברה (בסעיף ל שפשוף אסור כי מדובר שלא יצאה ממקומה לגמרי).

Ⓢ **משנ"ב:** ע"י גוי אין להחמיר גם כשיצאה ממקומה. לכו"ע אם הרופא אומר שיכול להגיע לידי סכנת איבר מותר להחזיר את העצם למקומה.

❖ **שש"ב** (לג, ז): מותר להחזיר עצם שהתפרקה ממקומה כי יש בזה סכנת איבר. מי שיש לו נקע ואינו מרגיש כאב - אסור לו לשפשף או למרוח שמן (עפ"י סעיף ל), אבל מותר לו לחבוש באופן המותר כי לא שייך לגזור בזה משום שחיקת סממנים. אם בעקבות הנקע מרגיש כאבים חזקים - התירו לו דברים שנאסרו מדרבנן משום שחיקת סממנים.

סעיף מח | הנחת בגד על הפצע

יראים וכלבו: אסור להניח בגד על מכה באופן שיצא דם מהמכה ויצבע את הבגד. יש לשטוף את הדם מהמכה לפני כן ורק אז להניח עליה את הבגד.

כך פסק שו"ע⁴²¹.

⊙ הוצאת דם מהמכה (ב"י ומשנ"ב)

כלבו ושו"ע: אסור להוציא דם מהמכה.

↓ דברים האסורים משום הוצאת דם:

- א.** אסור לכרוך בגד בחוזקה על המכה או ללחוץ בידיו, ויש בכך איסור תורה של חובל (מג"א ומשנ"ב).
- ב.** אסור להניח על המכה משחה שגורמת להוצאת דם מהמכה, ואפשר שיש בכך איסור תורה (מג"א בשם הגהות מיימוניות).
- ג.** אסור להניח עלוקה על המכה כדי שתמצוץ את הדם, ואפילו לצורך חולה שאין בו סכנה אסור ע"י יהודי, ורק ע"י גוי מותר (מג"א ומשנ"ב). שהרי אסור לעשות מלאכה דאורייתא לצורך חולה שאין בו סכנה, לעיל סעיף יז).
- ד.** אסור מהתורה למצוץ דם מחבורה בפיו, ולכן אסור למצוץ דם שבין השיניים (משנ"ב בשם האחרונים).

❖ הנחת קורי עכביש על פצע (ב"י ומשנ"ב)

◀ **כלבו ורוקח:** יכול להניח קורי עכביש על הפצע ומעליהם לכרוך את הבגד, וכך אין בעיה של צובע.

כך פסקו מלבושי יו"ט, אליה רבה ותוספת שבת.

◀ **ב"י:** אפשר שיש בכך בעיה מכיוון שקורי העכביש מרפאים את הפצע.

סעיף מט | הנחת פתילה

שו"ע (עפ"י הגמרא בדף פא, א): אסור להניח פתילה בפי הטבעת כדי למנוע עצירות, ורק בשינוי מותר, דהיינו שמחזיק בשתי אצבעותיו ומניח בנחת.

↓ מאותה סיבה גם אסור לעשות חוקן, וחוקן אסור אפילו בשינוי בגלל גזירת שחיקת סממנים (מג"א, משנ"ב ועוד). בחולה שאין בו סכנה מותר בשינוי, וגם בו טוב לעשות ע"י גוי (משנ"ב).

❖ ההיתר להניח פתילה בשינוי הוא דווקא כשהפתילה מוכנה מערב שבת, אך אסור להכין פתילה בשבת מדין מכה בפטיש. יכול לקחת חתיכת לפת ולהשתמש בה בתור פתילה, כי אין איסור מכה בפטיש בדבר המיועד למאכל בהמה (חיי אדם).

הערות

⁴²¹ יש להעיר שזה פסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן, ונפסק שמותר (בסימן שיד, א). הרב עובדיה בחזון עובדיה כותב שאין כוונת השו"ע כאן שהדבר אסור, אלא שיש מידת חסידות בדבר.

סימן שכט | על מי מחללים שבת

סעיף א | פיקוח נפש דוחה שבת

הגמרא ביומא (פד, ב) אומרת שפיקוח נפש דוחה שבת, והזריז הוא משובח. הברייתא שם מוסיפה שאם פרצה שריפה מותר לכבות אותה אפילו אם בתוך אותה חצר אין סכנת פיקוח נפש, אם יש חשש שהשריפה תעבור לחצר אחרת. רש"י מבאר שההיתר לכבות שריפה שכזאת הוא אם בחצר השניה יש חולים או קטנים שאי אפשר להעביר משם.

טור ושו"ע: כל פיקוח נפש דוחה שבת והזריז הוא משובח. אפילו אם בחצר שבה השריפה אין חשש סכנה - אם השריפה יכולה להתפשט למקום אחר מותר לכבות אותה (אם שם יש תינוקות או חולים שאינם יכולים לברוח. משנ"ב).

♦ טלטול ברשות הרבים או כיבוי השריפה (משנ"ב)

כדי לכבות את השריפה מותר גם להביא כלים עם מים דרך רשות הרבים (משנ"ב). עם זאת, במקום שיכול במקום לכבות את השריפה לטלטל את התינוקות דרך רשות הרבים כדי להרחיק אותם משם - נחלקו האחרונים מה עדיף:

◀ **מג"א:** עדיף לכבות את השריפה ולא לטלטל דרך רשות הרבים, כי כיבוי שריפה היא משאצ"ג וטלטול ברשות הרבים לפוסקים רבים אסור מהתורה.

◀ **חיי אדם:** עדיף לטלטל דרך רשות הרבים, להלכה אין לנו רשות הרבים מהתורה, ואיסור כיבוי הוא איסור דרבנן חמור.

סעיף ב | הליכה אחר הרוב בפיקוח נפש

בגמרא שם האמוראים אומרים שלא הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב. הגמרא מבארת שאם במקום אחד עומדים אפילו תשעה גויים ויהודי אחד, ואז נפלה מפולת על אחד מהם - פשוט שמותר לחלל שבת כשלא יודעים על מי נפלה, מדין 'כל קבוע כמחצה על מחצה' ואין צורך להגיע להיתר שלא הולכים אחר הרוב. החידוש הוא במקרה שאחד מתוך העשרה יצא למקום אחר, ושם נפלה עליו מפולת. למרות שהוא כבר לא קבוע, עדיין מותר להציל אותו כי לא הולכים אחר הרוב.

עם זאת, הגמרא מסייגת ואומרת שאם כל העשרה נעקרו ממקומם ואין אף אחד שהוא קבוע, לא מחללים שבת אם נפלה מפולת על אחד מהם, כי 'כל דפריש מרובא פריש'.

הר"ן (ה, א מדפי הרי"ף) מבאר שבמקרה השני (תשעה נשארו במקומם, רק אחד הלך ונפלה עליו מפולת) החידוש הוא שלא הולכים אחר הרוב אלא חוזרים לדין של קביעות משום חומרת פיקוח נפש, ולכן מחללים שבת. במקרה השלישי (כל העשרה נעקרו ממקומם ונפלה מפולת על אחד מהם) אין שום קביעות שאפשר לנהוג לפיה, ולכן לא מחללים שבת⁴²².

רא"ש, רי"ף, רמב"ם וטור: לא הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב. לכן אם מתוך קבוצה הכוללת יהודי אחד ותשעה גויים משהו יצא למקום אחר ונפלה עליו מפולת - מחללים עליו שבת, כי הקביעות של הראשונים עדיין קיימת (ואפילו אם רוב הקבוצה יצאה משם. משנ"ב בשם מגיד משנה). אם כל העשרה נעקרו ממקומם ואחד הלך למקום שנפלה עליו מפולת - לא מחללים שבת כדי להצילו, כי הקביעות הראשונה לא קיימת ותולים שהוא מהרוב⁴²³.

כך פסק שו"ע.

♦ תינוק שנמצא בעיר (משנ"ב עפ"י הדיון באבן העזר, ד, לד)

הערות

⁴²² כדי לבאר את הסבר מדוע לא מחללים שבת כשאין קביעות, נראה שביארו שבמקום של רוב מול מיעוט - נחשב שהמיעוט כלל לא קיים וכאילו ברור לנו שיש שם גוי. אם יש סברא של קביעות, המיעוט לא מתבטל וחוששים לו.

⁴²³ דעת תוס' ובה"ג שהסיבה שלא הולכים בנפשות אחר הרוב הוא שהפסוק אומר "וחי בהם" - ולא שימות בהם, וביארו שהכוונה שלא יוכלו לבוא בשום עניין לידי מיתת ישראל. לפי הסבר זה צריך להבין כיצד לפי ההגדרות של הגמרא והראשונים יוצא שאם כל העשרה פרשו ממקומם או יכולים להגיע לידי מיתת ישראל, שהרי לא מחללים שבת כדי להציל. משנ"ב הביא את טעמם של תוס' ובה"ג, ובשער הציון הביא שהפמ"ג התקשה בשאלה זו.

- ◀ **שו"ע:** תינוק שנמצא בעיר שרובה גויים - לא מחללים עליו שבת, כי כל אנשים העיר פורשים ממוקום כל יום, לא נחשבים קבוע וממילא הולכים אחר הרוב.
- ◀ **רמ"א וגר"א:** מחללים על תינוק כזה שבת, כי בני העיר נחשבים כקבועים לעניין זה ומכיוון שכך לא הולכים אחר הרוב.
- ◀ אם התינוק נמצא באמצע הדרך ורוב ההולכים שם הם גויים - לכל הדעות לא מחללים עליו שבת כי הולכים אחר הרוב (פמ"ג).

❖ **כשפרשו ממוקום יחד (משנ"ב וביאור הלכה)**

- ◀ **איסור והיתר, מג"א ומשנ"ב:** אם כל העשרה נעקרו ממוקום אך הלכו ביחד - עדיין נחשבים כקבוע.
- ◀ שיטת רש"י שאם כולם עברו דרך אותו מקום שבו נפלה המפולת - נחשבים כקבוע. **תוס'** מוסיף על דבריו שאפילו אם עברו בזה אחר זה והמפולת נפלה על האחרון - נחשב כקבוע, כי כולם עברו שם (ביאור הלכה). והביא שהמהר"ם בן חביב והחכמת אדם כתבו שגם שאר הראשונים יסכימו לזה.

סעיף ג | אדם שנפלה עליו מפולת

המשנה ביומא (פג, א) אומרת שאם נפלה על אדם מפולת - אפילו כשיש כמה ספקות מחללים שבת כדי להציל אותו (ספק האם הוא עדיין שם או שהספיק לברוח, ספק האם הוא חי או מת, ספק האם מי ששם יהודי או גוי).

טור ושו"ע: אם נפלה מפולת על אדם - מחללים שבת כדי להציל אותו, למרות שיש כמה וכמה ספקות (אך דווקא אם ידוע שהיה שם אדם בזמן המפולת, אלא שיש ספק האם הספיק לברוח וספקות נוספים. **משנ"ב**).

◎ **על מי מחללים שבת (משנ"ב וביאור הלכה)**

- א.** הבא במחתרת שבזמן שפרץ לבית נפלה עליו מפולת - לא מחללים שבת כדי להצילו, כי הוא 'גברא קטילא' (פוסקים בשם הגמרא. **משנ"ב**).
- ב.** ישראל העובר עברות לתאבון - מחללים שבת כדי להצילו, כל שאינו כופר בתורה. אם הוא עובר עברות להכעיס - לא מחללים שבת עליו, ואפילו ביום חול לא מצילים אותו (**משנ"ב** בשם הפוסקים ב"ד, ס' רנא).
- ג.** יהודי גוסס שלא יספיק לקיים שום מצווה - מחללים עליו שבת, כי דוחים את כל המצוות שבתורה בשביל חיי יהודי (ביאור הלכה).
- ד.** מאותה סיבה מחללים שבת אפילו על קטן גוסס, וק"ו שמחללים על חרש, שוטה וקטן (שם).
- ה.** אדם שהתחייב מיתה בבית דין ונפל עליו גל - לדעת הפרי מגדים מחללים עליו שבת כי לא הורגים בשבת, ומשום חיי שעה שלו. **הביאור הלכה** חולק וסובר שהתורה לא חסה על חיו של אדם שחייב מיתה מחמת רשעותו.

סעיף ד | עד היכן בודקים האם מת

הגמרא שם (פה, א) אומרת שאפילו אם מצאו את האדם מרוצץ כולו - עדיין מחללים שבת עליו, אפילו שאינו יכול לחיות יותר מחיי שעה.

אם כשמוצאים אותו הוא נראה מת - הבריייתא שם מביאה מחלוקת עד היכן בודקים: לדעת ת"ק עד טבורו, ויש אומרים שבדקים עד חוטמו. רב פפא מבאר שהמחלוקת היא רק כשהתחילו לבדוק מהרגליים כלפי מעלה, אך לכל הדעות אם התחיל לבדוק מלמעלה וראה שאינו נושם מהאף - לא ממשיך לבדוק, כי הפסוק אומר "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו", וכשאינן נשמת חיים באף אין היתר להמשיך לחלל שבת עוד.

- ◀ **רבנו ירוחם:** הלכה כת"ק, אם מתחילים לבדוק מלמטה - בודק עד הטבור בלבד.
- ◀ **רמב"ם:** הלכה כיש אומרים ואפילו מלמטה בודק עד החוטם, כי ספק נפשות להקל.

סעיף ה | מצא עליונים מתים

הברייתא שם אומרת שאפילו אם אחרי שהתחיל לחפור מתחת למפולת ומצא שם גופות - ממשיך לחפור למטה, ולא אומר שמן הסתם גם אלו שמתחתיהם מתים.
טור ושו"ע: גם אם מצא את העליונים מתים - ממשיך לחפור כדי לבדוק על התחתונים, שמא הם עדיין חיים.

סעיף ו | גויים שבאו להילחם

הברייתא בעירובין (מה, א) אומרת שאם גויים באו להילחם בשבת - אם הם באים על עסקי ממון בלבד לא מחללים שבת כדי להציל מפניהם, ואם הם באים על עסקי נפשות מחללים שבת. הרמב"ם הוסיף שאם באו בסתם ולא ידוע על מה באו - מחללים שבת, וטעמו משום שספק נפשות להקל.
הברייתא שם ממשיכה שבעיר הסמוכה לגבול - אפילו על עסקי ממון מחללים שבת.
טור ושו"ע: גויים שבאו להילחם בשבת - אם באו על עסקי ממון בלבד לא מחללים שבת, ואם באו בסתם או על עסקי נפשות מחללים שבת. בעיר הסמוכה לגבול מחללים שבת בכל מקרה (כי חוששים שאם ילכדו את העיר - משם כל הארץ תהיה נוחה להיכבש לפניהם. **משנ"ב**).
ל ואפילו אם עוד לא באו, אלא רק רוצים לבוא - מחללים שבת (**אור זרוע ורמ"א**). טעם הדין הוא שלא מדקדקים בפיקוח נפש (**משנ"ב** בשם **האור זרוע**).

סעיף ז | גויים שבאים על עסקי ממון

תרומת הדשן: היום אפילו אם גויים באים על עסקי ממון בלבד מותר לחלל שבת, כי ידוע שאם היהודי לא יתן להם לשדוד את ממונו הם יהרגו אותו, וממילא הוי עסקי נפשות.
כך פסק **שו"ע** (ורמ"א הוסיף שהכל לפי העניין).
ל דין זה נכון רק כשבאים על רבים, אך אם באים על עסקי ממון ליהודי אחד - בודאי צריך למסור את ממונו ולא לחלל שבת (**מג"א, משנ"ב ועוד**).

סעיף ח | ספינה הטובעת בים

המשנה בתענית (יט, א) מביאה מחלוקת תנאים האם מותר להתריע על ספינה שטובעת בים, אך ביאר הב"י שהמחלוקת היא על חילול שבת כדי שיתקבצו לזעוק ולהתחנן לפני ה', ולכל הדעות מותר לחלל שבת כדי לעזור לאנשי הספינה.
הרמב"ם הוסיף שמותר לחלל שבת גם כדי לסייע ליחיד הנרדף ע"י גויים, משום פיקוח נפש.
טור ושו"ע: הרואה ספינה שטובעת בים או יחיד הנרדף ע"י גויים - מצווה לחלל שבת כדי להציל אותם.
ל עם זאת, במקום שיש סכנה למציל - אינו חייב כי חייו קודמים לחיי חברו, ואפילו אינו מחוייב להיכנס לספק סכנה לשם כך. צריך לשקול היטב האם יש ספק סכנה ולא לדקדק יותר מידי, כפי שאמרו שמדקדק יותר מידי מביא את עצמו לידי כך (**משנ"ב** בשם **איסור והיתר הארוך והפת"ש**).

סעיף ט | חזרת המצילים

הברייתא בשבת (מה, א) אומרת שלמצילים מפני הגויים מותר גם לחזור למקומם יחד עם כלי הנשק.
טור ושו"ע: מותר למצילים לחזור למקומם עם כלי הנשק (כדי שלהבא לא יימנעו מלהציל עוד. **משנ"ב** בשם **הרמב"ם**).

סימן של | דיני יולדת בשבת

סעיף א | חילול שבת ליולדת

המשנה בדרך קבץ (עמוד ב) אומרת שיולדת מוגדרת כחולה שיש בה סכנה, ולכן מחללים שבת לכל מה שהיא צריכה - קוראים למיילדת, מיילדים אותה ומדליקים עבורה נר. הגמרא שם לומדת שאפילו אם היולדת עיוורת - מדליקים עבורה נר, כדי ליישב את דעתה שיודעת שיש אור עבור המיילדת (והאליה רבה ביאר שאי אפשר לומר לה שהדליקו את הנר ולא להדליק, כי היא תרגיש שממששים אותה ותבין שלא הדליקו).

עם זאת, הברייתא אומרת שצריכים לעשות כל שינוי אפשרי, ולכן אם צריכה שמן - מביאים לה בשינוי ברמת האפשר: ביד, אם אי אפשר בשיער ורק אם אי אפשר אז בכלי.

טור ושו"ע: יולדת נחשבת חולה מסוכן, ולכן מחללים עליה שבת בכל מה שהיא צריכה, ואפילו דברים כדי ליישב את דעתה. בכל זאת, כל מה שאפשר לעשות בשינוי - עושים כך (אמנם דעת השו"ע ששבת הותרה אצל פיקוח נפש, אך ביולדת שכאב הלידה הוא טבעי ואחד מאלף לא מתה - עושים שינוי במקום האפשר. **מג"א ומשנ"ב** בשם **מגיד משנה ומאירי**. כמוכן שאם בעקבות השינוי יהיה עיכוב - מצווה לעשות בלא שינוי. **ר"ן ומגיד משנה**).

❖ הדלקת נר ליולדת מבלי שביקשה (משנ"ב וביאור הלכה)

תוס' ישנים כתבו שמדליקים נר ליולדת אפילו שאינה מבקשת כדי ליישב את דעתה, וכתב הביאור הלכה שלפי דבריהם לשון הברייתא "אם הייתה צריכה לנר - חברתה מדליקה לה את הנר" היינו אפילו כשאינה מבקשת, אך המשך הברייתא עוסק בהבאת שמן ונוקטת באותה לשון בדיוק, ומסתמא בהבאת שמן אסור אם אין צורך.

הראשונים נחלקו האם למעשה מדליקים נר ליולדת מבלי שהיא (או המיילדת) ביקשו:

◀ **תוספות ישנים:** מדליקים נר ליולדת אפילו כשהיא לא מבקשת, כי היה ידוע לחכמים שדעתה של היולדת לא מתיישבת בחושך.

◀ **רמב"ם:** לפני הלידה ממש לא מדליקים נר מבלי שהיא מבקשת, ובזמן הלידה מדליקים גם כשלא מבקשת.

◀ **ר"ן ורמב"ן:** רק אם היולדת מבקשת בפירוש שידליקו לה נר.

סעיף ב | חילול שבת ליולדת גויה

בעבודה זרה (כו, א) הברייתא אומרת שאסור ליהודית לילד גויה, כי מיילדת בן לעבודה זרה. הגמרא אומרת שדווקא בחינם אסור, אך בשכר מותר משום איבה, אך אביי מבאר שאפילו בשכר אסור לילד גויה בשבת, כי המיילדת יכולה לומר לגויה שמותר ליהודים לחלל שבת רק עבור שומרי שבת, ולא תהיה איבה. תוס' שם מבארים שגם לפי הה"א שמותר לחלל שבת כדי לילד גויה במקום איבה - דווקא באיסור דרבנן, אך במקרה שהלידה כרוכה באיסורי דאורייתא אפילו במקום איבה אסור.

טור ושו"ע: ביום חול מותר לילד גויה בשכר ולא בחינם, ובשבת אסור אפילו בשכר כי אין איבה.

◌ **מג"א:** במקום שיש איבה בשבת - מותר לילד גויה, אם אין איסור תורה.

☞ **ציץ אליעזר** (חלק ח, טו, פרק ו): היום מותר לרופאים לטפל בגויים וביהודים שאינם שומרי תורה ומצוות ואפילו בדברים הכרוכים באיסורי תורה, מכמה טעמים:

א. אם יימנעו מטיפול - רופאים גויים וחילוניים ימנעו מטיפול בחולים דתיים.

ב. הממשלה תעניש רופא שלא יסכים לטפל בגויים או בחילוניים.

ג. הרופא יכול לחשוב שהמלאכות שהוא עושה הן לא כדי לטפל בחולה, אלא כדי שלא יענש וכן כדי שלא יימנעו מטיפול במטופלים דתיים, וממילא זו מלאכה שאינה צריכה לגופה ואיסור דרבנן הותר במקום איבה.

סעיף ג | ממתי נחשבת יולדת

בדף קכט (עמוד א) האמוראים מביאים שלוש דעות ממתי פתיחת הקבר, דהיינו ממתי נחשבת יולדת. אביי אומר מזמן שיושבת על המשבר, רב הונא אומר מזמן שהדם שותת ויש אומרים שמזמן שכבר אינה יכולה ללכת בעצמה. הראשונים נחלקו מה נפסק להלכה:

◀ **רי"ף ורמב"ם** (לפירוש הביאור הלכה): רק אחרי שיש דם שותת וגם יושבת על המשבר.

◀ **רא"ש, ר"ן ורמב"ם** (לפירוש רוב הפוסקים): ספק נפשות להקל, ברגע שהסימן הראשון מגיע - כשיש דם שותת.

◀ **רמב"ן**: שלושת הסימנים לא תלויים אחד בשני, וברגע שאחד משלושתם מגיע - מחללים שבת.

כך פסק שו"ע.

ל דווקא לעניין דברים שאפשר לעשות מיד יש להמתין, אך בדברים שלוקחים זמן (כגון לקרוא למיילדת) - אין להמתין עד שיגיע אחד מהסימנים, אלא מיד שמרגישה אפילו קצת ספק יש לקרוא למיילדת (משנ"ב בשם ט"ז), ואפילו כשהמיילדת רחוקה שלוש פרסאות (משנ"ב בשם פמ"ג).

סעיף ד | עד מתי נחשבת יולדת

בגמרא שם נפסק שעד שלושה ימים אחרי הלידה, בין אם אומרת שהיא צריכה שיחללו עליה שבת ובין אם אומרת שאינה צריכה - מחללים שבת. בין שלושה לשבעה ימים - אם אומרת שהיא צריכה מחללים שבת, ואם אומרת שאינה צריכה לא מחללים שבת. בין שבעה לשלושים ימים - לא מחללים עליה שבת על ידי יהודי, אלא רק ע"י גוי.

הראשונים הסכימו שגם בתוך שלושת הימים מדובר שחברותיה אומרות שהיא צריכה (רש"י, וכ"כ המשנ"ב), ואז אפילו כשהיא עצמה אומרת שלא - לא שומעים לה, ומחללים שבת. הרמב"ן ביאר שאולי היא לא מרגישה את הצורך, ולכן לא מקשיבים לה.

טור ושו"ע: בשלושת הימים הראשונים מחללים שבת על היולדת אפילו כשאמרה שאינה צריכה. משלושה עד שבעה רק אם אומרת שצריכה, ומשבעה ועד שלושים היא מוגדרת כחולה שאין בו סכנה.

⊙ חילול שבת כשרופא אומר שאינה צריכה (ב"י ומשנ"ב)

במידה שיש שם רופא ומיילדת, והם אומרים בתוך שלושה ימים שהיא אינה צריכה - נחלקו הראשונים האם מחללים עליה שבת:

◀ **רמב"ן, מגיד משנה ור"ן**: אם יש שם רופא האומר שאינה צריכה - לא מחללים עליה שבת גם בתוך שלושה.

כך פסק משנ"ב, והוסיף שהכל לפי העניין.

◀ **שאלתות ורשב"א**: בתוך שלושת הימים הראשונים, אפילו כשהיולדת והרופא אומרים שאינה צריכה - מחללים עליה שבת.

⊙ חישוב הימים מעת לעת (משנ"ב)

◀ **מג"א**: לא מחשבים את הימים מעת לעת, אלא עד שנגמר היום השלישי.

◀ **רא"ש, ריטב"א, איסור והיתר, גר"א, אליה רבה ועוד**: מחשבים את הימים מעת לעת.

כך פסק משנ"ב.

⊙ ממתי סופרים את הימים (משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **לחם משנה**: סופרים את הימים מגמר הלידה.

כך פסק משנ"ב.

◀ **רמב"ם** (להעמדת הביאור הלכה): סופרים מזמן שיושבת על המשבר.

א. בין שלושה לשבעה ימים - אם רופא או מיילדת אומרים שצריכים לחלל שבת עבודה, פשוט שמחללים אפילו אם היא טוענת שאין צורך. אם רק חברותיה אומרות שצריך, והיא אומרת שאין צורך - לא מחללים (מג"א, משנ"ב ועוד).

ב. אם היולדת אומרת שהיא צריכה בין שלושה לשבעה - מחללים שבת אפילו כשמאה רופאים סותרים את דבריה, כי 'לב יודע מרת נפשו' (אמנם השלטי גיבורים החמיר, אך כך פסקו כל האחרונים. משנ"ב⁴²⁴).

סעיף ה | חילול שבת עבור העובר

הגמרא בערכין (ז, א) אומרת שאם אשה מתה בשעת לידה - מותר לחלל שבת כדי לחתוך את הבטן שלה כדי להוציא את התינוק, שמא הוא עדיין חי (הגמרא מביאה כדוגמא לחילול שבת להביא סכין דרך רשות הרבים, אם יש צורך, כי בעצם חיתוך הבטן אין איסור תורה).

רמב"ם, טור ושו"ע: יולדת שמתה בשעת הלידה - מחללים שבת כדי להביא סכין לחתוך את הבטן שלה ולהוציא את העובר, שמא הוא יימצא חי (והחידוש שמחללים שבת אפילו על ספק פיקוח נפש של עובר שעוד לא הגיע לאוויר העולם. משנ"ב בשם הגמרא).

◀ היום נוהגים גם ביום חול שלא לחתוך את בטן היולדת, כי אנו לא בקיאים בזמן המדויק שהיולדת מתה ורק בזמן הזה העובר עוד יכול לחיות (איסור והיתר הארוך ורמ"א).

סעיף ו | הדלקת מדורה ליולדת

בדף קכט (עמוד א) שמואל אומר שמותר להדליק מדורה בשבת עבור יולדת, בימות הגשמים. הגמרא אומרת שמשמע שדווקא ליולדת ודווקא בימות הגשמים - ולא לשאר החולים ולא בימות החמה - ומשיבה מדברי שמואל אחרים שעושים מדורה עבור חולה שהקז דם והצטנן אפילו בימות החמה. אם כן, ליולדת מותר להדליק מדורה תמיד, אפילו בימות חמה. כך פסקו הטור והשו"ע. חוץ מיולדת, מותר להדליק מדורה גם עבור חולה שהקז דם. הראשונים נחלקו האם הכוונה לכל חולה או דווקא לחולה שהקז דם והצטנן:

◀ **רש"י, רי"ף ורא"ש:** אין הבדל בין סוגי החולים, ובכל החולים מדליקים מדורה במקום הצורך.

כך פסקו **גר"א ומשנ"ב** (כאן ובסימן שכח, יח).

◀ **רמב"ם:** דווקא ליולדת ולחולה שהקז דם והצטנן מדליקים מדורה. לשאר החולים לא.

◀ **עבור איזה חולים הרמב"ם אסר להדליק מדורה:**

◀ **מגיד משנה וראב"ד:** כוונת הרמב"ם שבחולה שאין בו סכנה לא מדליקים מדורה ע"י גוי. בחולה שיש בו סכנה עושים כל מה שצריך (כי בחולה מסוכן מחללים שבת אפילו לדבר שאין סכנה במניעתו).

◀ **שלטי גיבורים, מעשה רוקח וב"י**⁴²⁵: הרמב"ם מדבר על חולה מסוכן (כי הוא יכול לסבור כדעת רש"י שלא מחללים שבת לחולה מסוכן בדבר שאין סכנה במניעתו).

◎ מדורה ליולדת כל שלושים יום (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **ראב"ד, מגיד משנה ושו"ע:** מותר להדליק מדורה ליולדת כל שלושים יום למרות ששאר מלאכות מהתורה אסורות, כי בצינה יולדת נחשבת מסוכנת כל שלושים יום.

הערות

⁴²⁴ ועי' בסימן שכח, י לעניין חילוקי דעות בין הרופא לחולה לעניין תועלת של תרופה מסוימת או תרופה שיכולה לגרום נזק.
⁴²⁵ הב"י מביא רק בדרך אפשר שאולי כך סובר הרמב"ם, ובביאור הלכה מאריך להוכיח שכך דעתו של הרמב"ם, כי לדעת הרמב"ם עובר יולדת מותר להדליק מדורה במקום שלחולה אסור, ואם מדובר על חולה שאין בו סכנה - יוצא שמותר להדליק מדורה ליולדת גם אחרי שבעה ימים, עד שלושים יום (דיון בכך יובא מיד).

◀ **רב אחאי גאון, רבנו חננאל, רבנו ירוחם ועוד:** דין הדלקת מדורה שווה לשאר איסורי שבת, ועל פי הכללים שנזכרו בסעיף ד.

Ⓢ **ביאור הלכה:** קשה מאוד להקל ולהדליק מדורה ע"י יהודי כל שלושים יום, וצ"ע למעשה.

סעיף ז | טיפול בתינוק שנולד

בדף קכט (עמוד ב) רב אומר שמותר לטפל בתינוק שנולד את כל מה שמוזכר בפרשיית התוכחה שבספר יחזקאל - לייילד, לחתוך את חבל הטבור, לרחוץ את התינוק, למלוח אותו וללפף אותו. לעניין חיתוך חבל הטבור, הגמרא מביאה שלדעת ת"ק מותר רק לקשור ולא לחתוך, ורבי יוסי הוא זה שמתיר גם לחתוך. רב אומר שהלכה כרבי יוסי, ולאחר מכן אומר שחכמים מודים לרבי יוסי בתאומים שנולדו, שבהם מותר לחתוך את חבל הטבור כי יש סכנה עבורם אם לא יחתכו. הראשונים נחלקו כיצד נפסק להלכה:

◀ **רא"ש** (להבנת הטור): אסור לחתוך את חבל הטבור אלא רק לקשור. בתאומים מותר גם לחתוך⁴²⁶.

◀ **רי"ף, רמב"ם ורא"ש** (להבנת הב"י): מותר גם לחתוך את חבל הטבור, אפילו בתינוק יחיד.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

⊙ מלאכה מהתורה לצורך חיתוך הטבור (משנ"ב וביאור הלכה)

◀ **תוס', וכ"כ מג"א:** בכל הדברים שהגמרא הזכירה אין סכנת נפשות אלא צער בלבד, ולכן מותר לעשות רק מלאכות מדרבנן.

◀ **שאלתות, רמב"ם ומאירי:** יש סכנת נפשות אם נמנע מדברים אלו, ולכן מותר לעשות גם מלאכה מהתורה.

Ⓢ **שואל ומשיב ומשנ"ב:** פשוט שעל ידי גוי מותר לעשות מלאכות מהתורה לצורך התינוק.

⊙ ספק נולד לשמונה (ביאור הלכה)

יש שלוש גמרות לעניין עובר ותינוק מסופקים:

א. הברייתא בשבת (קלה, א) אומרת שמחללים שבת על תינוק שנולד בחודש השביעי או התשיעי, אך אם נולד בחודש השמיני לא מחללים עליו שבת (כי בוודאות הוא ימות וכבר נחשב כמת). תינוק שיש ספק האם נולד בחודש השביעי או השמיני - לא מחללים עליו שבת. מגמרא זאת יוצא שעל תינוק מסופק לא מחללים שבת. ב. הגמרא בערכין (ו, א) אומרת שאם אשה מתה בשעת לידה - מותר לחלל שבת כדי לחתוך את הבטן שלה כדי להוציא את התינוק, שמא הוא עדיין חי. מגמרא זו יוצא שמותר לחלל שבת על תינוק מסופק. ג. ביומא (פב, א) המשנה אומרת שאם עוברת הריחה מאכל ומתאוה לו - מותר להאכיל לה אותו ביום כיפורים, כי יש סכנה לעובר. גם מגמרא זו משמע שלמרות שאין ודאות האם העובר יחיה, מותר לעבור על איסור תורה כדי להציל אותו.

הפוסקים נחלקו האם מחללים שבת בשביל תינוק שהוא ספק בין שבעה וספק בין שמונה:

◀ **רמב"ן** (להבנת המג"א⁴²⁷), **טור ושו"ע:** אסור לחלל שבת על תינוק שהוא ספק בין שבעה וספק בין שמונה⁴²⁸.

הערות

⁴²⁶ הרא"ש לא התייחס בפירוש לכך. הב"י הביא שאולי הטור דייק מכך שהרא"ש לא הזכיר שהלכה כרבי יוסי, וסובר שמסתמא פסק כת"ק. הב"י דוחה את דיוק זה, כי הרא"ש הזכיר את דברי רב שמותר לעשות עבור תינוק את כל האמור בפרשת התוכחה, ושם מוזכר גם חיתוך הטבור.

דיוק נוסף שממנו אולי אפשר ללמוד הוא שהרא"ש הביא שחכמים מודים לרבי יוסי שמותר לחתוך את חבל הטבור של תאומים, ומשמע שרק בזה מודה. הב"י דוחה גם את הלימוד הזה כי הרא"ש כותב שמכך לומדים שמותר לחתוך את חבל הטבור בשבת, ומבאר שכוונת רב כשאמר שחכמים מודים לרבי יוסי בחבל טבור של תאומים - ללמד אותנו שדעת רבי יוסי להתיר אפילו בחבל טבור של תינוק יחיד, כי בתאומים כלל אין מחלוקת.

⁴²⁷ הרמב"ן הסתפק מדוע מותר לעוברת שהריחה (ג) לעבור איסור תורה כדי לאכול, ומתרץ שמדובר דווקא שכלו לו חודשיו והעובר כבר מוכן, כך שהוא נחשב כבר כילוד ורק יש דלת שנעולה בפניו. **המג"א** לומד שלפי תירוץ זה דעת הרמב"ן שרק אם שכלו חודשיו מחללים עליו שבת. **הביאור הלכה** דוחה את לימודו של המג"א, כי אפשר שדווקא בעובר הרמב"ן מצריך שיכלו חודשיו, אך אחרי שנולד - אפילו בספק מחללים עליו שבת.

⁴²⁸ לשיטתם יש לבאר את הגמרא בערכין (ב) בתינוק שידוע שכלו לו חודשיו, ולכן מסתבר שהוא חי ומחללים עליו שבת. כאן שיש ספק גדול - לא מחללים (מג"א). את הגמרא ביומא (ג) אפשר להעמיד שכבר כלו חודשיו של העובר (מג"א), או שאפילו אם

◀ **בה"ג וריטב"א:** מחללים שבת על תינוק שהוא ספק, ורק אם ודאי בין שמונה לא מחללים עליו שבת⁴²⁹.

❖ **בן שמונה שכלו סימניו (שו"ע ומשנ"ב)**

הגמרא ביבמות (פ, ב) אומרת שאם תינוק נולד בחודש השמיני אך שעריו וציפורניו מוכנים - אומרים שהוא יחיה, כי כנראה הוא בן שמונה ורק השתהה בבטן.

הפוסקים נחלקו האם סומכים על סימנים שכלו לתינוק הנולד בחודש השמיני לעניין חילול שבת:

◀ **שו"ע:** מחללים שבת על תינוק שנולד בחודש השמיני, אם שעריו וציפורניו מוכנים.

◀ **גר"א:** לא מחללים שבת על סמך סימנים בלבד, אלא רק אם הוא גם חי כבר שלושים ימים. על סימנים לבד סומכים רק לעניין טלטול התינוק.

סעיף ח | הנקת תינוק שנולד לשמונה

בדף קלה (עמוד א) הבריייתא אומרת שאם תינוק נולד בחודש השמיני - אסור לטלטל אותו, ולאמא שלו מותר להניק אותו מבלי להרים אותו, מפני הסכנה (לא סכנה ממש, אלא הכוונה מפני שמצטערת מהחלב. תוס' ורא"ש). הבריייתא מוסיפה שאפילו בספק האם נולד בחודש השביעי או בחודש השמיני - לא מחללים עליו את השבת.

תוס' ורא"ש מבארים שכל זה נכון כשלא נגמרו שעריו וציפורניו, אך אם נגמרו - אפילו כשהוא ודאי חודש שמיני מחללים עליו שבת, כי תולים שהוא באמת נולד בחודש השביעי, ורק השתהה בבטן.

טור ושו"ע: אמנם אסור לטלטל תינוק שנולד בחודש השמיני כשלא גמרו שעריו וציפורניו, אך בכל זאת מותר לאמו להניק אותו מבלי להרים אותו, מפני שהחלב מצער אותה.

ל תינוק שנולד בספק שבעה וספק שמונה:

◀ **טור ושו"ע:** גם אותו אסור לטלטל, כמו בין שמונה ודאי.

◀ **משנ"ב:** האחרונים הסכימו שדווקא בתינוק שודאי נולד בחודש השמיני אסור לטלטל, אך בספק מטלטלים.

◎ **הוצאת חלב כשמצטערת (ב"י ומשנ"ב)**

התוספתא (ט, כב) אומרת שאסור לאשה להוציא חלב לתוך כלי ולתת לבנה לשתות את החלב. הראשונים נחלקו האם מותר לה להוציא חלב כשהוא הולך לאיבוד:

◀ **רב ניסים גאון:** אסור לאשה להוציא חלב, ורק כשהתינוק יונק התיירו (אפילו כשנולד בחודש השמיני).

◀ **תוס', רא"ש ורבנו ירוחם:** מותר לאשה המצטערת להוציא בעצמה חלב, מכיוון שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה והתיירו במקום צער (כשם שהתיירו לאדם שיש לו פצע לעשות חור בפצע כדי שהמורסה תצא ממנו, כי זו משאצ"ג והתיירו במקום צער⁴³⁰).

כך פסק שו"ע.

הערות

עוד לא כלו חודשיו - מסתמא אמו תלד אותו בזמן ולכן מחללים עליו שבת, אך כאן שהתינוק נולד ספק בין שמונה ולא נגמרו שעריו וציפורניו כך שיש להניח שלא יחיה - למה נחלל שבת עליו (ביאור הלכה).

⁴²⁹ וכתב בה"ג שהבריייתא בשבת (1) מדברת דווקא לעניין ברית בשבת, אך לעניין חילול שבת - מחללים שבת גם בספק. הביאור הלכה מביא שגם **העיטור והמאירי** מבארים את הגמרא דווקא לעניין ברית, אך אפשר שהתכוונו דווקא למציאות שנגמר שעריו וציפורניו, ולכן אין ראייה שלשיטתם אפילו בספק מחללים שבת.

⁴³⁰ דעת הרמב"ם שמשאצ"ג חייב, ובכל זאת כתב שמותר להפיס מורסה. המגיד משנה ביאר שגם המחייבים במשאצ"ג מסכימים שמותר להפיס מורסה, כי החיוב שם הוא משום מכה בפטיש - ואם אין כוונתו לעשות פתח אלא רק שהמורסה תצא, המלאכה לא הושלמה ואין שום איסור. הב"י כתב שלפי דברי **המגיד משנה** אפשר שהרמב"ם מסכים להתיר גם להוציא חלב כשמצטערת. **המחצית השקל** (ס"ק יז) תמה כיצד לפי היסוד של מפיס מורסה ניתן להבין את ההיתר כאן, וכתב שאפשר שהרמב"ם סובר כדעת **המרדכי** שהותר לאשה להוציא חלב דווקא לקרקע ולא לתוך כלי, ואז הוא משקה ההולך לאיבוד ואין בו איסור תורה (וחכמים התיירו לגמרי במקום צער).

סעיף ט | יישור איברי התינוק

שלוש גמרות עוסקות ביישור איברי התינוק בשבת:

- א. בדף קכט (עמוד ב) רב נחמן לומד מפרשיית התוכחה בספר יחזקאל אילו דברים מותר לעשות בשביל תינוק בשבת. אחד הדברים הוא ללפף את התינוק.
 - ב. בדף קכג (עמוד א) רב נחמן ורב ששת נחלקו האם מותר ל'אסובי ינוקא' בשבת, לרב ששת מותר ולרב נחמן אסור. רש"י שם ביאר שהכוונה להחליק ולסדר את איברי התינוק.
 - ג. בדף קמז (עמוד ב) הגמרא אומרת שמותר ללפף את התינוק בשבת, ואמנם המשנה אומרת שאסור לעצב את הקטן, אך כוונתה דווקא לטיפול בחוט השדרה, כי בו הוא דומה לבונה.
- הראשונים נחלקו האם 'אסובי ינוקא' זו פעולה הדומה לליפוף או פעולה הדומה לעיצוב הקטן, ומתוך כך ביארו את היחס בין הגמרות באופן שונה:

◀ **תוס' ומאירי:** ליפוף ו'אסובי' הם דברים שונים. דבר שאינו מלאכה מותר, ודבר שיש בו מלאכה דרבנן אסור.

ליפוף התינוק (א) הכוונה לעטוף אותו בבגדים, וזה לכל הדעות מותר כי אינו עושה כלום. 'אסובי ינוקא' (ב) פירושו לייצב את איברי התינוק עצמם, ובה רק רב ששת מתיר (כי רב נחמן סובר שיש בזה איסור דרבנן). בעיצוב הקטן (ג) תוס' סובר שלכל הדעות אסור, כי הפעולה דומה לבונה⁴³¹.

◀ **רא"ש וטור:** ליפוף ו'אסובי' הם אותו דבר. מלאכה מדרבנן מותרת ביום הלידה, ולאחר מכן אסור.

ליפוף התינוק (א) הכוונה ביום הלידה עצמו, ולכן לכל הדעות מותר (אפילו לרב נחמן הסובר שיש בה איסור דרבנן). אסובי ינוקא (ב) הכוונה ליום אחר כך, ולכן רק רב ששת מתיר (כי לדעתו אין בפעולה איסור). בעיצוב קטן (ג) לכל הדעות אסור ביום אחר, כי הפעולה דומה לבונה ויש בה איסור דרבנן⁴³².

◀ **רש"י:** ליפוף ו'אסובי' הם דברים שונים. מלאכה מדרבנן מותרת ביום הלידה, ולאחר מכן אסור.

שיטת רש"י דורשת ביאור, רעק"א נשאר בצ"ע בשיטתו, והגר"א הביא שתי דרכים לבאר את דבריו, כשהאפשרות השניה היא שרש"י חזר בו מאחד הדברים שכתב. ההבנה הראשונה של הגר"א ברש"י היא כך:
ליפוף (א) מותר כי אין בו שום איסור, ב'אסובי ינוקא' (ב) נחלקו רב נחמן ורב ששת האם כלל יש איסור, והלכה כרב ששת שהפעולה לא כוללת שום איסור. עיצוב הקטן (ג) זו מלאכה מדרבנן, ולכן היא מותרת רק ביום הלידה עצמו⁴³³.

❖ סיכום הדעות

ליפוף	אנסובי	עיצוב
רא"ש וטור (וכן רש"י לביאורו השני של הגר"א)	מותר תמיד (כי אינם נחשבים מלאכה. לרב נחמן אסור ביום השני, כי נחשבים מלאכה).	אסור ביום השני, ורק ביום הראשון מותר.
תוס' ומאירי	מחלוקת האמוראים	אסור תמיד.
רש"י (עפ"י דבריו בדף קכט, ב)	מותר תמיד (כי אינו נחשב מלאכה).	אסור ביום הראשון, ורק ביום השני מותר.

◀ הנפק"מ בין הדעות היא האם מותר ליישר את איברי התינוק גם לאחר יום הלידה:

◀ **רא"ש וטור:** אסור ליישר את איברי התינוק יום אחרי הלידה, כי רק ביום הלידה התירו (לשיטתם יישור איברי הקטן הכוונה לעיצוב).

☞ כך פסק מג"א.

◀ **תוס' ומאירי:** מותר ליישר את איברי התינוק אפילו אחרי זמן רב (יישור האיברים היינו 'אסובי ינוקא', ונפסק כרב ששת שאינו נחשב מלאכה).

☞ כך פסקו שו"ע (לדעת הגר"א) ומשנ"ב.

◀ ביום הלידה עצמו מותר גם לעצב את הקטן (משנ"ב, ונימק שכך סוברים גם רש"י וגם הרא"ש).

הערות

⁴³¹ בתוס' לא מפורש כיצד הוא מבאר את הגמרא השלישית, אך נראה שזוהי דעתו.

⁴³² גם ברא"ש לא מפורש כיצד מבאר את הגמרא השלישית, אך כך יוצא לשיטתו.

⁴³³ על הסבר זה קשה מדברי רש"י בדף קכט, כי רש"י כתב שמכיוון שלרב נחמן 'אסובי ינוקא' אסור, והוא זה שפסק שליפוף התינוק מותר - מוכרחים לומר שאלו שני דברים שונים. מדברי רש"י יוצא שלדעת רב נחמן 'אסובי ינוקא' אסור אפילו ביום הלידה, והדבר קשה שהרי הוא בעל המימרא בדף קכט שמותר לעשות מלאכות עבור התינוק ביום הלידה. הגר"א בתירוץ השני הציע שרש"י חזר בו מפירושו בדף קכט, ולמעשה סובר לגמרי כדעת הרא"ש שליפוף ו'אסובי ינוקא' הם אותו הדבר.

סעיף י | כריכת תינוק בבגדים

הגמרא בדף קמז (עמוד ב) שהובאה לעיל אומרת שמותר ללפף תינוק בבגדים בשבת, ואין בכך מחלוקת. **טור ושו"ע:** מותר לכרוך תינוק בבגדים כדי שהאיברים שלו לא יתעקמו.

ל אפילו אם התינוק כבר התעקם - מותר לכרוך אותו בבגדים בשביל ליישר אותו (רא"ש ומג"א. תינוק שלא רגילים לכרוך אותו והתעקמו איבריו - אסור לכרוך בשבת בשביל ליישר. מג"א ומשנ"ב).

סעיף יא | ערלת הגרון שנפלה לתינוק

רבנו חננאל פירש את הגמרא בדף קכג (עמוד א) בצורה שונה לחלוטין. לפי ביאורו, 'אסובי ינוקא' הכוונה למציאות שערלת הגרון של התינוק נופלת, והמיילדת מחזירה אותה לאצבעה בעזרת האצבע. האמנם לפעמים פעולה זו גורמת להקאה, אך להלכה מותר.

טור ושו"ע: אם ערלת הגרון של התינוק נפלה ממקומה - מותר למיילדת להכניס אצבע לפיו ולהחזירה למקומה, למרות שלפעמים הוא מקיא (ולא גוזרים משום רפואה, כי הרגילות היא שערלת הגרון נופלת לתינוק, ולא מיחזי כרפואה. משנ"ב).

סימן שלא | דיני מילה בשבת

סעיף א | מילה בשבת

בדף קלב (עמוד א) הגמרא לומדת מהפסוק "וביום השמיני ימול בשר ערלתו", 'ביום - ואפילו בשבת'. המשנה בדף קלג (עמוד א) אומרת שעושים בשבת את כל צרכי המילה - מוהלים, פורעים, מוצצים ונותנים על מקום המילה כמון.

טור ושו"ע: עושים את כל צרכי המילה בשבת: מוהלים, פורעים, מוצצים ונותנים כמון (וכן שמים תחבושת. משנ"ב עפ"י הגמרא).

סעיף ב | חזרה על ציצים שאינם מעכבים

לפעמים אחרי המילה נשארות חתיכות עור ובשר ('ציצין'), חלקם מעכבות וחלקים אינן מעכבות. במשנה בדף קלז (עמוד א) מבואר שציצין המעכבים הם בשר המקיף את רוב העטרה, ורש"י (בעמוד ב) ביאר על פי הגמרא שאם הבשר מסתיר את רוב הגובה אפילו במקום אחד - הוא מעכב. אם הבשר מסתיר את רוב ההיקף, אפילו כשאינו מסתיר את רוב הגובה הוא מעכב (משנ"ב).

הברייתא בדף קלג (עמוד ב) אומרת שאם מל בשבת ונשארו ציצים - כל עוד לא סיים את המילה חוזר אפילו על ציצים שאינם מעכבים, ואם כבר סיים חוזר רק על ציצים המעכבים.

טור ושו"ע: כל שלא סיים את המילה חוזר גם על ציצים שאינם מעכבים, אך מאז שסיים חוזר רק על ציצים המעכבים.

אפילו אם סיים את החיתוך וכעת עוסק בפריעה - עדיין נחשב שלא סיים, ויכול לחזור על ציצים שאינם מעכבים. אם סיים גם את הפריעה ועוסק במציצה - ספק (משנ"ב בשם הר"ן). וכתב המשנ"ב שלפי דברי הר"ן פשוט שאפילו אם אחד מל ומישהו אחר עוסק בפריעה - עדיין אפשר לחזור על ציצים שאינם מעכבים).

סעיף ג | מילה של ספק שמיני

הברייתא (קלה, א) לומדת מהמילה "ערלתו" שדווקא ודאי דוחה שבת, ואילו ספק אינו דוחה שבת. מתוך כך לומדת הברייתא שאם תינוק נולד בחודש השביעי מלים אותו בשבת, אך אם נולד בחודש השמיני או אפילו כשיש ספק האם נולד בשביעי או בשמיני - לא מלים אותו בשבת.

בעמוד ב שם הברייתא מביאה את דעת רשב"ג שעד שלושים יום תינוק נחשב ספק נפל, ושואלת על דבריו כיצד ניתן למול בשבת, הרי יש ספק שמא התינוק הוא נפל! רב אדא בר אהבה משיב שמלים מסברת 'ממה נפשך': אם הוא חי - המילה כתיקונה, ואם הוא עומד למות - הוא כבר נחשב כמת, וממילא המילה נחשבת חיתוך בבשר בעלמא ואין איסור.

לפי הסברו של רב אדא בר אהבה יוצא שבכל מקרה תמיד מותר למול בשבת, והגמרא שואלת לפי דבריו מדוע הברייתא הראשונה מחלקת בין תינוק שנולד בחודש השביעי לבין תינוק שנולד בחודש השמיני. תשובת הגמרא היא שאכן הברייתא הראשונה באה להתיר חילול שבת על מכשירי מילה ולדעת רבי אליעזר, הסובר שמכשירי מילה דוחים את השבת.

ביבמות (פ, ב) הגמרא מביאה ברייתא שאם השערות והציפורניים של התינוק מוכנות זה סימן שהוא בר קיימא, ואם הן מוכנות אפילו כשהוא נולד בחודש השמיני - אומרים שהוא בר קיימא, כי בעצם הוא נולד בחודש השביעי, ורק השתהה בבטן.

הראשונים הסכימו שאם גמרו שערן וציפורניו מחללים עליו שבת אפילו כשנולד בחודש השמיני, אך נחלקו מה הדין כשלא גמרו שערן וציפורניו:

◀ **טור, מאירי ולחם משנה:** מלים בחודש השביעי או כשיש ספק באיזה חודש הוא נולד, מסברת 'ממה נפשך' (עפ"י סברת רב אדא בר אהבה), אך אם נולד בחודש השמיני - לא מלים.

כך פסקו רמ"א (בי"ד, רסו), אליה רבה ורדב"ז.

◀ **רי"ף ורא"ש** (לביאור הב"י): מלים כשנולד בחודש השביעי, אך כשיש ספק או כשנולד בחודש השמיני - לא מלים (דברי רב אדא בר אהבה נדחו, וכפשוט הברייתא הראשונה בדף קלה).

כך פסקו שו"ע, ב"ח וט"ז.

משנ"ב: נהרא נהרא ופשטיה.

סעיף ד | מילה שלא בזמנה

בדף קלב (עמוד ב) הברייתא אומרת שמילה שלא בזמנה אינה דוחה יום טוב, וכל שכן שאינה דוחה שבת.
טור ושו"ע: מילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת.

סעיף ה | מילת תינוקות מסופקים

הברייתא בדף קלד (עמוד ב) אומרת שדווקא ודאי דוחה שבת, אך ספקות לא - לא כשהוא אנדרוגינוס, לא כשנולד מהול ולא כשנולד בין השמשות.
טור ושו"ע: לא מלים תינוקות מסופקים - לא אנדרוגינוס, לא כשנולד מהול ולא כשנולד בין השמשות.

⊙ הגדרת זמן בין השמשות (משנ"ב)

- ◀ **מג"א:** קרוב לרבע שעה זמנית לפני שמופיעים שלושה כוכבים בינונים.
- ◀ **ברכי יוסף, זכור לאברהם וסדר זמנים:** מאז שלא רואים את השמש ועד שמופיעים שלושה כוכבים בינונים.

א. גם כשיש ספק האם בכלל נולד בבין השמשות - לחומרא הברית נדחית ליום ראשון (רדב"ז)⁴³⁴.
ב. אם מיד בזמן שהתינוק הוציא ראשו נראו שלושה כוכבים בינוניים - יש לסמוך עליהם שנולד בלילה, ומלים אפילו בשבת (שו"ע ביו"ד, רסב, ו). דין זה נכון דווקא שמיד בזמן הלידה הביט דרך החלון וראה כוכבים, אך אם לקח מעט זמן עד שיצא מחוץ לבית והביט לשמים - אפשר שרק באותו הרגע יצא הכוכב השלישי וזה ספק. אם רואה הרבה כוכבים קטנים יש לסמוך על זה (ביאור הלכה).
ג. דעת הדרך חיים שאם תינוק הוציא ראשו והשתהה מעט עד הלידה, ולא יודעים האם כבר נראו שלושה כוכבים כשהוציא את ראשו - הולכים בתר החזקה שעכשיו נולד, למרות שעכשיו ודאי לילה. הביאור הלכה וסדרי טהרה חולקים עליו וסוברים שיש להחמיר שמא הוציא ראשו בין השמשות (מקור דברי הדרך חיים בדעת הסמ"ק שהביא הש"ך, שהולכים אחר החזקה. הביאור הלכה דוחה את דבריו כי הסמ"ק דיבר במצב שהלידה הייתה זמן רב אחרי צאת הכוכבים או כשלא השתהה בין הוצאת הראש ללידה כולה, ולא במצב כזה).

⊙ הנולד בניתוח קיסרי (ב"י ומשנ"ב)

בדף קלה (עמוד א) רבי אסי אומר שבכל מצב שהיולדת אינה טמאה לידה - לא מלים את התינוק ביום השמיני. רש"י שם מבאר שהכוונה ליוצא דופן ולגויה שילדה תינוק והתגיירה מיד לאחר הלידה.
 הגמרא שם מביאה שיש מחלוקת תנאים האם מחללים שבת על יוצא דופן, ורבי אסי סובר כמו אחת מהדעות במחלוקת, כי הדיון האם מלים ביום השמיני והדיון האם מילה שלהם דוחה שבת הוא אותו דיון. הרמב"ם, הרא"ש והר"ן כתבו שהפוסקים הסתפקו כיצד יש לפסוק בזה, ולכן נוקטים לחומרא - מלים ביום השמיני, אך המילה לא דוחה שבת.
טור ושו"ע: היוצא דופן, וכן גויה שהתגיירה מיד לאחר הלידה - מלים ביום השמיני, אך לא במקרה שהברית יוצאת בשבת.

סעיף ו | חילול שבת למכשירי מילה

בדף קל (עמוד א) נחלקו רבי עקיבא ורבי אליעזר האם גם מכשירי מילה דוחים שבת, או שרק המילה עצמה. להלכה הגמרא בדף קלג (עמוד א) פסקה כרבי עקיבא, ורק המילה עצמה דוחה שבת ולא מכשירי המילה.

הערות

⁴³⁴ ואינו נחשב ספק ספקא משני טעמים: א. מעמידים את האשה בחזקת מעוברת, ולכן אומרים שילדה מאוחר יותר, בתוך זמן בין השמשות. ב. שם ספק אחד הוא (ביאור הלכה) בשם האחרונים. לפי הטעם הראשון יוצא שבספק האם נולד בבין השמשות או מאוחר יותר בליל שבת - אפשר שיש למול בשבת עצמה, אך לטעם השני - לא).

טור וש"ע: דווקא מילה עצמה דוחה שבת, אך מכשירי מילה שאפשר לעשותם מערב שבת - לא דוחים.

⊙ מכשירי מילה שכרוכים באיסור דרבנן (ב"י)

בגמרא שם (קל, א) מסופר שפעם שכחו להביא סכין למילה לפני שבת, והביאו אותו דרך הגגות והחצרות שלא כרצון רבי אליעזר. הגמרא מבארת שהמעשה היה שלא כדעת רבי רבי אליעזר הסובר שאפשר להעביר דרך רשות הרבים, וגם לא כדעת רבי עקיבא הסובר שגם דרך גגות אסור כי יש בכך איסור דרבנן - אלא כדעת רבי שמעון, הסובר שכל הגגות והחצרות נחשבים רשות אחת וכלל אין איסור בטלטול שלהם. ולכן מכיוון שבמציאות שם הסכין הייתה בחצר או בגג כבר מערב שבת - לדעת רבי שמעון היה מותר לטלטל אותה דרך החצרות והגגות.

להלכה הגמרא בעירובין (צא, א) פסקה כרבי שמעון שכל החצרות והגגות נחשבות רשות אחת, וכך פסק הרי"ף.

טור וש"ע: אסור לעשות אפילו איסור דרבנן בשביל מכשירי המילה (ואם הסכין היה בגג או בחצר מערב שבת - ניתן להעביר אותו דרך גגות וחצרות בשבת. **טור**).

⊙ אמירה לגוי לצורך מכשירי מילה (ב"י)

בעירובין (סו, ב) הגמרא מביאה מקרה שלא היו מים חמים עבור ברית, בתוך הבית היו מים אך לא עירבו חצרות ולא שיתפו מבואות. רבה התיר להביא את המים על ידי גוי, ואביי הקשה מדוע מותר, הרי לכאורה כשם שהזאה היא איסור דרבנן ובכל זאת אסורה בשבת - כך גם אמירה לגוי שאסורה מדרבנן צריכה להיות אסורה!

רב יוסף השיב לו שיש חילוק בין שבות שיש בה מעשה - שאסורה, לבין שבות שאין בה מעשה - שמותרת, לכן רבה לא התיר לומר לגוי לחמם מים, אלא רק לטלטל דרך מבוי.

הראשונים נחלקו איזו מלאכה אפשר לבקש מגוי לעשות:

◀ **רי"ף, רמב"ם, רא"ש וטור:** מותר לומר לגוי לעשות מלאכה מדרבנן בלבד (כפשט הגמרא. אמנם, יש קצת דוחק בלשון שהרי היה נכון יותר לומר שיש חילוק בין מלאכה דאורייתא ומלאכה דרבנן, ולא בין שבות שיש בה מעשה ושבות שאין בה מעשה).

Ⓢ כך פסק **שו"ע** (כי זאת שבות דשבות לצורך מצווה. **משנ"ב**).

◀ **בה"ג ור"ח:** מותר לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה מהתורה (הוא לא גרס בגמרא את סוף דברי רב יוסף שיש חילוק בין חימום מים לטלטול. לשיטתו לשון הגמרא מסתדרת - יש חילוק בין 'שבות שיש בה מעשה' - הזאה שמתבצעת על ידי יהודי, ובין 'שבות שאין בה מעשה' - אמירה לגוי, שמותרת תמיד).

Ⓢ **רמ"א** (בסימן שז, ה): יש המקלים לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה מהתורה במקום מצווה. אמנם

להלכה אין להקל כשיטתם, אך לעניין מילה המקל לסמוך על שיטה זו כשאי אפשר בדרך אחרת - לא הפסיד. **מג"א, שולחן עצי שיטים ומשנ"ב**.

א. כל ההיתר להסתמך על דעת בה"ג ולעשות מלאכה מהתורה ע"י גוי היא רק כשהכל היה מוכן, אך אם פשע ולא הכין כראוי - אין להתיר. בנוסף, אם יש מוהל אחר שיש לו סכין מוכנה - אפילו כשאינו רוצה להשאיל את הסכין שלו, אין להתיר לעשות מלאכה מהתורה ע"י גוי כדי לתקן את סכיניו של המוהל הראשון (**כתב סופר**, בביאור הלכה).

ב. אמנם מותר לעשות איסור דרבנן ע"י גוי לצורך מילה, אך אסור להביא תינוק מהבית לבית הכנסת בשביל הברית, כי יכולים למול בבית. אם הסכין נמצאת בבית הכנסת - מותר להביא את התינוק לשם, אך טוב יותר להביא את הסכין אל התינוק ולא להפך, כדי שלא יצטרכו לטלטל את התינוק שוב אחרי הברית (**מחצית השקל**, במשנ"ב).

ג. אסור לתקן ציפורן של מוהל בשבת, ויש בזה איסור תורה. לכן אפילו אם הציפורן נפגמה ואין מוהל אחר שיכול למול - אסור לתקן (**חתם סופר ועטרת חכמים**, בביאור הלכה. לפי דבריו במשנ"ב, ע"י גוי מותר לתקן כשאינן אפשרות אחרת).

סעיף ז | שחיקת כמון

המשנה בדרך קלג (עמוד א) אומרת שאם אין אבקת כמון מוכנה - מותר ללעוס בשיניים ולהניח על מקום המילה של התינוק. אם אין יין ושמן מעורבים שכבר מוכנים - אסור לערב, אלא נותן כל אחד מהם בפני עצמו.

טור ושו"ע: אם אין כמון מותר ללעוס בשיניים. כשאין יין ושמן - אסור לערב, אלא נותן כל אחד מהם בפני עצמו.⁴³⁵

ל במשנה לא מפורש האם הדין הוא כשכבר עשו את הברית, ויש פה צורך של פיקוח נפש (וממילא פשוט שאם אי אפשר ללעוס את הכמון בשיניים - יכול לשחוק כדרכו, מדין פיקוח נפש), או שמדובר לפני הברית ואז השאלה האם מותר לשחוק כמון כדי שיוכלו למול (ואם אי אפשר לשחוק כמון - הברית תיחדה).
הראשונים נחלקו בדבר:

◀ **רמב"ם, טור ושו"ע**⁴³⁶: מדובר על לפני הברית.⁴³⁷

Ⓢ כך פסק **משנ"ב** (אך החמיר גם כדעה השניה, והצריך שינוי בשחיקת הכמון גם אחרי הברית).

◀ **רז"ה, רשב"א, ר"ן, רש"י ותוס'**: מדובר על אחרי הברית.⁴³⁸

⊙ ערבוב מועט של היין והשמן (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

בגמרא (קלד, א) רבי מאיר סובר שמותר לערב יין ושמן עבור חולה, והגמרא מבארת שהתיר רק עירוב מועט ("ליכה"), אך עבור תינוק צריך לערב בצורה מרובה, ובוזו גם הוא הסכים לאסור.
הראשונים נחלקו האם דברי רבי מאיר האלו התקבלו להלכה, וממילא האם מותר לערב יין ושמן בצורה מועטת:

◀ **אור זרוע, ר"ן, מאירי ומגיד משנה:** הלכה כרבי מאיר. מותר לערב מעט את היין והשמן עבור התינוק ועבור כל חולה.

◀ **רשב"א, רמב"ן, רי"ף ורא"ש:** אין הלכה כרבי מאיר. אסור לערב יין ושמן בכלל.

Ⓢ **ביאור הלכה:** אם מערב בשינוי - לכל הדעות מותר.⁴³⁹

◆ מדוע עירוב יין ושמן אסור (הערות מתיבתא)

הערות

⁴³⁵ המשנ"ב מביא שהכוונה לתת כל אחד לבדו על מקום המכה, אך מביא ביאור נוסף שנותן כל אחד בפני עצמו לקערה, ואם התערבו מעצמם אין בכך בעיה.

⁴³⁶ הדברים לא מפורשים, אך יש כמה ראיות לכך:

א. הרמב"ם (בפרק ב מהלכות מילה, הלכה ז) כתב שאסור לחמם מים ולשחוק סממנים בשבת בשביל המילה, הביא גם את הדין שצריך לשחוק את הכמון בשיניים, ובסוף ההלכה כתב שאם שכחו ולא הכינו את מה שצריך - המילה תיחדה. פשוט מלשונו שהכוונה ללפני הברית, ובכל זאת התיר את השחיקה בשיניים.

ב. הטור והשו"ע שינו מלשון המשנה, והוסיפו את המילים "לא היה לו כמון שחוק מע"ש - לא ישחקנו, אלא לועס בשיניו". אם מדובר על אחרי המילה ודאי שמותר לשחוק מדין פיקוח נפש, ולא נכון לומר 'לא ישחקנו' אלא רק לנקוט בלשון שיש עדיפות לעשות שינוי.

ג. בנוסף, לדעות שמדובר על אחרי הברית כתב המשנ"ב שהסיבה לשחוק בשיניים היא מכיוון שמוסיפים שינוי בכל מקום שאפשר, ודעת השו"ע (בסימן שכה, יז) היא שאין צורך בעשיית שינוי, וזוהי ראייה נוספת שלדעת השו"ע מדובר על לפני הברית.

⁴³⁷ לדבריהם צריך להבין מדוע מותר לשחוק כמון בשינוי, הרי בסעיף ו כבר התבאר שאסור לעשות אפילו איסור דרבנן בשביל שתהיה אפשרות למול בשבת! ניתן ליישב את שיטתם בשתי דרכים:

א. שינוי במלאכה דאורייתא קל יותר ממלאכה שחכמים אסרו (כ"כ **שבט הליה**, לה), ובנוסף יש קולא מיוחדת במצוות מילה (משנ"ב בסימן שז, ה בשם המ"א). לכן בשביל מילה התירו אפילו לשחוק כמון כשעושה זאת בשינוי. אסור לטרוף יין ושמן, למרות שהוא איסור חכמים בלבד - כי כאמור, שינוי קל יותר מאיסור חכמים.

ב. שחיקת כמון זה איסור חכמים בלבד (גר"א ב"ד רסו, ס"ג), וכאן כשעושה זאת בשינוי - התירו. אסור לטרוף יין ושמן, כי זה איסור חכמים רגיל, ואיסור חכמים לא התירו.

יש להעיר שההיתר הוא רק בשחיקת הכמון לקראת הברית, ואיסור דרבנן אחר לא הותר לצורך המילה, גם לא שינוי במלאכה דאורייתא אחרת (כפי שמוכח מהסעיף הבא. טעם הדבר הוא שגם אם שחק את הכמון מערב שבת - ההנחה שלו על מקום המכה בשבת אסורה משום שחיקת סממנים, ובכל זאת התירו מכיוון שיש צורך בדבר - ומכיוון שכך התירו גם לשחוק את הכמון כשהדבר כרוך באיסור דרבנן בלבד. לא התירו איסורים אחרים. **רא"ם הורביץ**, בקובץ מפרשים על הגמרא כאן).

⁴³⁸ לשיטתם הסיבה שצריך שינוי בשחיקת הכמון הוא שבמקום שאפשר לעשות שינוי משנים, אם לא מגיע מזה נזק לחולה (משנ"ב בס"ק כד), ובערבוב יין ושמן נראה שאסרו את מכיוון שהדבר לא הכרחי, ואפשר להניח כל אחד בפני עצמו.

⁴³⁹ עירוב יין ושמן אסור מדרבנן בלבד, וכשמערב בשינוי הוי שבות דשבות לצורך מצווה, שמתרת (כמבואר בסימן שז, ה)

◀ **רמב"ן**: משום עובדין דחול.

◀ **שו"ע הרב**: משום איסור רפואה בשבת.

◀ **תפארת ישראל**: מכיוון שנראה כאילו רוצה לתת את התערובת בקדרה.

◎ **למול כשצרכי התינוק לא מוכנים** (ב"י בסעיף ו ומשנ"ב)

◀ **רמב"ן**: מותר למול תינוק למרות שהמים החמים נשפכו, ואחרי המילה יהיה מותר לחמם מים חדשים משום פיקוח נפש.

◀ **רז"ה, רשב"א, רי"ף, רמב"ם וטור**: אסור למול תינוק אם אחר כך יצטרכו לחלל עליו שבת לדברים נוספים, חוץ מהמילה עצמה.

Ⓢ כך פסק **משנ"ב** (אך אם יצטרכו לעשות רק איסורי דרבנן בשינוי מותר - **משנ"ב** בס"ק כט בשם הגר"א).

סעיף ח | הבאת תחבושת

המשנה בדף קלג (עמוד א) אומרת שאסור להכין חלוק לצורך המילה בשבת (רש"י מבאר שהכוונה למעין כיס שהיו מניחים על מקום המילה כדי שהעור לא יחזור למקומו), ולכן אם אין חלוק מוכן כורך סמרטוט. אם אין גם סמרטוט יכול להביא מחצר אחרת, כשכורך על אצבעו ומביא.

אם כן, ההבאה של הברד נעשית בשינוי. הראשונים נחלקו האם בצורה שכזו יכול להביא אפילו דרך רשות הרבים או רק דרך חצרות, שבהן כל האיסור הוא רק דרבנן:

◀ **רמב"ן**: יכול להביא אפילו דרך רשות הרבים.

◀ **רשב"א וטור**: אמנם הוא מביא בשינוי, אך עדיין אסור דרך רשות הרבים ורק דרך חצרות מותר⁴⁴⁰.

Ⓢ כך פסקו **שו"ע, גר"א** (ביו"ד רסו, ג) ו**משנ"ב** (ודין כרמלית כדין חצרות, ומותר. **אליה רבה**, במשנ"ב).

❖ אמנם באופן עקרוני לא מלים אם מתברר שלא כל צרכי המילה מוכנים, אך אם רק צריך להביא חלוק - מביאים אותו (**גר"א** ביו"ד שם, ס"ק י). הביאו **המשנ"ב**, ומסתבר שהטעם הוא ששבות דשבות הותרה לצורך מצווה, כפי שנפסק בסימן שז, ה).

סעיף ט | רחיצה בחמים ביום השלישי

המשנה בדף קלד (עמוד ב) מביאה שלדעת ת"ק מותר לרחוץ את התינוק בין לפני המילה ובין לאחריה (אך דווקא ביום המילה עצמו. ברטנורא). רבי אלעזר בן עזריה חולק וסובר שמותר לרחוץ את התינוק ביום השלישי, כי יש סכנה גם ביום השלישי, כמאמר הפסוק "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים".

בגמרא נפסקה הלכה כרבי אלעזר בן עזריה, אך הראשונים נחלקו האם דעתו שמותר עד היום השלישי, או שהתיר רק ביום הראשון והשלישי, ובשני לא:

◀ **רשב"א, רמב"ן ותרומת הדשן**: מותר לרחוץ מהיום הראשון ועד השלישי, כולל היום השני.

◀ **רמב"ם ורי"ף**: מותר לרחוץ ביום הראשון וביום השלישי. ביום השני אסור.

Ⓢ כך פסק **שו"ע**.

◎ **רחיצה במים חמים היום** (ב"י, דרכי משה, משנ"ב)

הכרעת הגמרא שהלכה כרבי אלעזר בן עזריה ומותר לרחוץ במים חמים אפילו את כל הגוף, בין במים שחוממו מערב שבת ובין במים שחיימו בשבת עצמה, מכיוון שיש פיקוח נפש גם ביום השלישי.

הערות

⁴⁴⁰ כלומר, רק בשינוי באיסור דרבנן. כפי שהוזכר בהערה לעיל, רק בשחיקת כמון התירו שינוי באיסור תורה לצורך מילה.

הפוסקים הסכימו שהיום אין פיקוח נפש ממש ברחיצה, אך נחלקו האם התירו לרחוץ את התינוק במים שחוממו מערב שבת או שדינו כרחיצת גדול:

◀ **שו"ע:** היום ידוע שאין פיקוח נפש בהימנעות מרחיצה במים חמים (כי השתנו הטבעים. **משנ"ב**), ולכן דינו כרחיצת גדול.

◀ **רמ"א:** עדיין נוהגים לרחוץ. לפני המילה במים שחוממו מערב שבת, ואחרי המילה ממתנינים למוצ"ש ורוחצים אז. ביום השלישי כשרואים שיש צורך ברחיצה - מחממים מים מבעוד יום ורוחצים בשבת. אם רואים שיש חשש סכנה לתינוק - ודאי שמחללים שבת בשביל הרחיצה (כי אמנם תינוקות כבר לא מסוכנים ממש כמו בימיהם, אך עדיין יש צורך גדול בדבר. **משנ"ב**).

א. יש להקפיד ברחיצת התינוק שלא לשרות סדין במים, כי שרייתו היא כיבוסו. על ידי גוי אפשר שיש להקל. כמו כן, יש להיזהר שלא לסחוט את הסדין (**משנ"ב**).

ב. אם הכינו מים לצורך רחיצת התינוק והם נשפכו - אפשר לבקש מגוי להביא מים שגוי חימם לצורך עצמו, אך לא לומר לגוי לחמם עבור התינוק. אם רופא אומר שהתינוק צריך - מותר (**משנ"ב**).

ג. האחרונים נחלקו האם מותר למול תינוק שהיה חולה ונתרפא ביום חמישי: לדעת **התשב"ץ** אסור, שמא יצטרכו לחלל עליו שבת ביום השלישי למילה שחל בשבת. **ש"ך**, **מג"א** ו**אליה רבה** חולקים עליו וסוברים שמותר ואין להחמיץ את המצווה.

סעיף י | מוהל חדש בשבת

בביצה (לג, ב - לד, א) הגמרא אומרת שאסור להשתמש ביום טוב בתנור שיש בו רעפים חדשים, כי אולי יתברר שהרעפים לא עומדים בחום האש ויהרסו, ומתברר שהסיקו אש ביום טוב שלא לצורך.

על פי הגמרא הזו פסק רבנו שמחה (מובא במרדכי) שאסור למוהל חדש שלא מל אף פעם למול בשבת בפעם הראשונה, שמא הוא יקלקל ולא ימול כראוי, ונמצא שחילל שבת שלא לצורך מצווה.

רבנו שמחה, מרדכי ותרומת הדשן: אסור למוהל חדש למול בפעם הראשונה בשבת.

כך פסק **שו"ע** (וכן אסור לפרוע בפעם הראשונה בשבת. **מג"א ומשנ"ב**).

♦ **עד מתי נחשב מוהל חדש (ב"י)**

◀ **אחד הגדולים** (בתרומת הדשן): עד שמל שלוש פעמים, שהוחזק למוהל טוב.

◀ **תרומת הדשן** (ודייק כך גם מלשון **המרדכי**): רק בפעם הראשונה. אחרי פעם אחת כבר יכול למול בשבת.

כך פסק **שו"ע**.

♦ **מילה ע"י האב (ב"י)**

בשבת (קלג, א) נפסק שאם יש לתינוק צרעת במקום המילה - אמנם מותר למול למרות שחותך בזה את הצרעת, אך האבא עצמו לא ימול כי הוא מתכוון גם לחתוך את הצרעת לבנו, אם יש אחר שיכול למול. הראשונים נחלקו האם בשבת האב יכול למול (במקרה רגיל כשאין צרעת), האם חוששים שהאב מתכוון לתקן את בנו:

◀ **רבי אליעזר הלוי:** האב לא ימול את בנו בשבת, אפילו אם כבר מל בעבר כמה פעמים (מכיוון שמתכוון לתקן את בנו. אם אין מוהל אחר - יכול למול).

◀ **תרומת הדשן:** העולם לא נהגו להיזהר בזה. מותר לאב למול את בנו בשבת.

כך פסק **שו"ע**.

א. מוהל שבא ואמר שכבר מל בעבר - מאמינים לו ונותנים לו למול בשבת גם ללא שמביא ראיה לדבריו (**משנ"ב**).

ב. רמ"א סובר שיש להחמיר שלא לחלק בשבת את המילה בין שני מוהלים, אלא זה שמוהל גם יפרע. הרבה אחרונים חולקים וסוברים שיש להקל בזה (ש"ך, ט"ז, ב"ח, נוב"י, גר"א ועוד), וכך המנהג (משנ"ב). החכמת אדם כתב שלא יחלקו בין שלושה אנשים וזה שפורע גם ימצוץ, אך הישועות יעקב כתב שיש להקל גם בזה.

ג. מוהל חדש יכול למול ביום טוב שני של גלויות (פת"ש ב"ד בשם האחרונים), וביום טוב ראשון נחלקו האחרונים (מהר"י ושיורי ברכה אוסרים, ואילו הפחד יצחק ורעק"א מתירים). אם יודע בעצמו שהוא יכול למול ואין מוהל אחר - בודאי שאין להחמיר (משנ"ב).

סימן שלז | ניקיון הבית ודבר שאינו מתכוון

הקדמה

א. דבר שאינו מתכוון מותר. האחרונים הביאו כמה אפשרויות מדוע - או מכיוון שמעשה ללא כוונה לא מתייחס לאדם (קובץ שיעורים ח"ב, כג, ו), או משום שאין שם פעולת איסור על המעשה שהוא עשה (שערי יושר שער ג, כה).

ב. גם אם יכול לעשות פעולה באופן שודאי לא יהיה איסור, מותר לעשות באופן שאינו מתכוון (סעיף א).

ג. דבר שאינו מתכוון מותר גם אם פעולת האיסור שעלולה להיגרר אסורה מהתורה (שער הציון, סעיף א).

ד. בכל הדינים המוזכרים בסימן זה אין הבדל בין שבת ויר"ט (משנ"ב בס"ק כ, עפ"י הגמרא בביצה).

ה. חכמים התירו טאטוא רצפה מרוצפת בשבת מכיוון שזה צורך שבת (לשר"ע אם הרצפה מרוצפת, ולרמ"א רק כשרוב רצפות העיר מרוצפת), אך שטיפת רצפה אינה נחוצה כל כך ואסרו אפילו בקרקע מרוצפת (סעיפים ב-ג).

סעיף א | דבר שאינו מתכוון

רבי שמעון ורבי יהודה נחלקו בדין דבר שאינו מתכוון - האם מותר לעשות פעולת היתר שיכולה להיגרר ממנה פעולת איסור. המקרה שבו הם נחלקו הוא גרירת ספסל בשבת, משום שיש חשש שיווצר חריץ (דעת רבי יהודה במשנה במסכת ביצה כג, ב. דעת רבי שמעון בתוספתא שם והובאה בגמרא בשבת כט, ב).

במסכת שבת (כב, א) נחלקו רב ושמואל האם הלכה כרבי יהודה או כרבי שמעון, ואביי הכריע כדעת שמואל שהלכה כרבי שמעון, ודבר שאינו מתכוון מותר.

טור ושו"ע: דבר שאינו מתכוון מותר.

❖ פסיק רישיה (ב"י)

בכמה מקומות בגמרא (עה, א. קג, א) אביי ורבא אומרים שגם רבי שמעון מודה שבפסיק רישיה אסור.

טור ושו"ע: אמנם דבר שאינו מתכוון מותר, אך אם יש פסיק רישיה שיגרר איסור ממעשהו - אסור.

⊙ אינו מתכוון כשיכול לעשות באופן מותר (ב"י)

בדף כט (עמוד ב) נחלקו האמוראים האם רבי שמעון התיר דווקא בכלים גדולים שאין אפשרות להרים אלא רק לגרור, או אפילו בכלים קטנים שיכול להרים, ולמרות זאת מותר לגרור אותם.

לפי גרסת הגמרא שלנו, הגמרא הקשתה על שיטת רבי ירמיה ולמעשה התקבלה דעתו של עולא שלרבי שמעון מותר לגרור את כל הכלים, ואפילו רבי יהודה האוסר באופן עקרוני מתיר בכלים גדולים.

◀ **רמב"ם, רי"ף, רא"ש ושאר הראשונים:** גם בכלים קטנים שיכול להרים - מותר לגרור.

Ⓢ כך פסק שו"ע.

◀ **יראים:** דווקא בכלים גדולים מותר, אך בכלים קטנים אסור לגרור כי יכול להרים⁴⁴¹.

⊙ אינו מתכוון בדאורייתא (ב"י ושער הציון סק"א)

בדף מו (עמוד ב) הגמרא מבררת מדוע רבי שמעון אוסר לטלטל נר שמן דולק, הרי אינו מתכוון לכיבוי ורבי שמעון התיר דבר שאינו מתכוון! הגמרא מנסה לומר שרבי שמעון התיר דבר שאינו מתכוון רק באיסור דרבנן ולא באיסור דאורייתא, אך דוחה כי רבי שמעון התיר גם למוכרי בגדים ללבוש בגדי כלאים כשאינם מתכוונים להנות, ומוכח שאפילו באיסורי תורה דבר שאינו מתכוון מותר. למסקנת הגמרא הסיבה שאסור לטלטל נר היא בגלל שהנר הופך להיות בסיס לדבר האסור.

שער הציון: דבר שאינו מתכוון מותר גם במקום שאם היה מתכוון היה איסור תורה⁴⁴².

הערות

⁴⁴¹ כנראה הייתה ליראים גרסה אחרת בגמרא (ב"י).

⁴⁴² הב"י הביא את הה"א של הגמרא, שרק באיסור דרבנן דבר שאינו מתכוון מותר. צ"ע בכוונת דבריו, כי כאמור הגמ' דחתה את ההבנה הזאת.

סעיף ב | טאטוא בית

לעניין טאטוא בית מצינו גמרות סותרות, וגם הראשונים נחלקו כיצד יש לפסוק. לאחר שיטות הראשונים נביא את הגמרות השונות ונבאר כיצד כל שיטה מבארת את הגמרות הקשות עליה:

◀ **בה"ג, רי"ף, רמב"ן ורשב"א:** מותר לטאטא בשבת.

◀ **רמב"ם, רש"י, תוס', רא"ש, סמ"ג, סמ"ק, תרומה ומרדכי:** אסור לטאטא בשבת.

☞ כך פסקו שו"ע ורמ"א.

☞ מדוע אסור:

◀ **רמב"ם ורש"י:** משום שמשווה גומות⁴⁴³.

◀ **תוס', רא"ש, תרומה, רבנו ירוחם ועוד:** מכיוון שהעפר מוקצה ואסור לטלטל אותו.

◀ **ראב"ד** (ואולי כך הבין הר"ן בדעת תוס'⁴⁴⁴): גם משום משווה גומות וגם משום מוקצה.

❖ ביאור הגמרות לדעות השונות

א. עיקר הסוגיה בדף צה, א. רבי אליעזר אומר שהמכבד (טאטוא) והמרבץ (מזלף מים כדי שלא יהיה אבק) חייב חטאת, ולמרות זאת האמוראים התירו לרבץ בצורה עקיפה (לשטוף ידיים וממילא לרבץ). לסיכום הגמרא אומרת שאנו פוסקים כרבי שמעון בדבר שאינו מתכוון, ולכן מותר לכתחילה. מהגמרא הזאת משמע שלדעת רבי שמעון בין ריבוץ ובין כיבוד מותרים לכתחילה. מאידך, יש כמה גמרות שמהם יוצא שאסור לטאטא:

ב. בביצה (כב, ב) חכמים פוסקים שאסור לטאטא בין המיטות ביום טוב (ואין הבדל בזה בין יו"ט לשבת).

ג. בדף קכז (עמוד ב) מבואר שאסור לרוקן מחסן תבואה מכיון שיש חשש שיבוא להשוות גומות. משמע שאסור גם לטאטא מכיוון שיכול לבוא להשוות גומות.

ד. בדף קכד (עמוד ב) הגמרא אומרת שאסור לטלטל מכבדות של תמרה (מטאטא) מכיוון שהוא כלי שמלאכתו לאיסור. בפשטות מהגמרא משמע שבכל מצב אסור לטאטא בשבת ולכן המטאטא מוקצה.

◀ **בה"ג, רי"ף וסיעתם:** א. פשט הגמרא מסייעת לשיטתם, כי המסקנה היא שמותר לטאטא. ב. אמנם

בביצה מפורש שאסור לטאטא, אך הרי"ף כותב שחכמים שם זו דעת רבי יהודה. ג. האיסור לרוקן מחסן

תבואה הוא לא מחשש שמא ישווה גומות, אלא שם משווה גומות באופן ודאי. ד. הרי"ף כותב בפירוש שלהלכה מכיוון שאנו פוסקים כרבי שמעון - מותר לטלטל מטאטא⁴⁴⁵.

◀ **רמב"ם, רש"י וסיעתם:** א. מסקנת הגמרא בדף צה שלרבי שמעון מותר לכתחילה כלל לא עוסקת

בכיבוד (טאטוא) אלא רק בריבוץ, מכיוון שריבוץ היא פעולה שרחוקה מאיסור. גם למסקנת הגמרא אסור לטאטא. ב-ד. פשט הגמרות מסייעים לשיטתם, שאסור לטאטא⁴⁴⁶.

☉ **טאטוא רצפה מרוצפת** (ר"ן [בדף צה, א], ב"י, ב"ח, ביאור הלכה [וד"ה ויש מחמירין], ילקוט ביאורים [מתיבתא שבת צה, א])

גם בתוך הדעות האוסרות לטאטא בשבת, נחלקו האם מותר לטאטא קרקע מרוצפת. יש מקום לאסור טאטוא גם על קרקע מרוצפת משלושה טעמים: א. לגזור בקרקע מרוצפת אטו קרקע שאינה מרוצפת. ב. ישווה גומות בחריצים שבין האבנים. ג. משום מוקצה, בטלטול העפר.

הערות

⁴⁴³ לשון הרמב"ם היא 'שמה ישווה גומות', והדברים דורשים ביאור כי אם אין ודאות מדוע האסור - הרי זה דבר שאינו מתכוון? **הריב"ש** (סימן שצד) מחדש בדעת הרמב"ם שלמרות שאין ודאות שישווה גומות, מכיוון שכוונתו ליפות את הבית - נחשב מתכוון, ואסור.

⁴⁴⁴ הר"ן כתב שתוס' אוסר משום משווה גומות, ואצלנו תוס' כותב שהאיסור משום מוקצה. אולי הר"ן גרס בתוס' שאסור משני הטעמים.

⁴⁴⁵ הר"ן בביצה (יב, א מדפי הר"ף) מבאר שלדעת הרי"ף גם אין איסור של מוקצה בטלטול העפר, מכיוון שהוא טלטול מהצד לצורך שבת ויו"ט.

⁴⁴⁶ אמנם רוב הפוסקים שאסרו טאטוא התירו אותו על קרקע מרוצפת כשכל העיר מרוצפת (ויש שהתירו אפילו כשלא כל העיר), ואולי יבארו שהגמרא נקטה שמשום מוקצה הוא מוקצה במקום שאין מקום המותר בטאטוא.

◀ **רמב"ן, רמב"ם** (בפשט הדברים) **ורא"ש** להבנת הקרבן נתנאל (בדף צה, א): לא חוששים לסיבות שהוזכרו. מותר לטאטא קרקע מרוצפת, וקרקע שאינה מרוצפת אסור.

כך פסק שו"ע.

◀ **רש"י, תוס', תרומה, רבנו ירוחם** (וכך ביאר המגיד משנה בדעת הרמב"ם): גוזרים קרקע מרוצפת אטו קרקע שאינה מרוצפת. אם כל העיר מרוצפת מותר ואם לא אסור, גזירה אטו קרקע שאינה מרוצפת.

כך פסק רמ"א.

◀ **תוס'** (באחד התירוצים) **ותרומה** (בהסברו השני): אסור לטאטא כי משווה את הגומות בין חריצים. אסור לטאטא גם רצפה מרוצפת (אך אם אין חריצים בין האבנים מותר. **ביאור הלכה**).

◀ **ראב"ד, וב"ח** (בביאור דעת ר"י): אסור לטאטא משום מוקצה בטלטול העפר. אסור אפילו כשכל העיר מרוצפת⁴⁴⁷. והראב"ד התיר רק כשניקו את הבית בערב שבת ורוצים לטאטא דברים שאינם מוקצה.

♦ ביאור הגמרות לשיטות השונות

1. בדף צה (עמוד א) מוזכר שאמימר התיר לרביץ במחוזא, מכיוון שבמחוזא אין גומות ואין סיבה לחשוש.
2. בדף כט (עמוד ב) רבי יצחק בן אלעזר אסור לגרור ספסל על רצפת שיש, שמא יבואו לגרור גם על רצפה רגילה. לכאורה מדבריו ניתן ללמוד שיש לגזור טאטוא רצפת אבנים, שמא יבואו לכבד על רצפה רגילה.
3. כך משמע גם בדף קנא (עמוד ב), שם רבי מאיר אסר לסוך קרקע מרוצפת שמא יבוא לסוך גם קרקע שאינה מרוצפת⁴⁴⁸.

◀ **רמב"ן וסיעתו: 1.** ההיתר של אמימר במחוזא לא תלוי בכך שכל העיר מרוצפת, אלא בכך שהמקום שרצו לטאטא באופן נקודתי היה מרוצף. **2.** את הגמרא בדף כט יסבירו שבגירית ספסל יש סיכוי גדול הרבה יותר שיעשה חריץ ולכן גזרו משום מקום שאינו מרוצף, ובטאטוא אין סיבה לגזור (כ"כ הריטב"א שם). **3.** את הגמרא בדף קנא יבארו שלעניין סיכה יש חשש שיתכוון להשוות את הגומות בידיים.

◀ **רש"י, תוס' וסיעתם: 1.** במחוזא כל העיר הייתה מרוצפת ורק לכן אמימר התיר את הריבוי והכיבוד. **2-3.** הגמרות בדף כט ובדף קנא גזרו מרוצף אטו אינו מרוצף דווקא כשלא כל העיר מרוצפת.

◀ **תרומה: 1.** אמימר שהתיר במחוזא הוא דווקא כשלא היו חריצים בין הריצוף. **2-3.** רק במקום שיש סיכוי גדול גוזרים מרוצף אטו אינו מרוצף, אצלנו האיסור הוא לא מהחשש הזה אלא מהשוואת הגומות.

◀ **ראב"ד וב"ח: 1.** אמימר התיר דווקא ריבוי, ולא כיבוד. **2-3.** גם במקום שאין חשש מוקצה אסרו מרוצף אטו אינו מרוצף, אך בלאו הכי טאטוא אסור, משום מוקצה.

♦ **מטאטא שיכול להישבר** (ביאור הלכה ד"ה ויש וד"ה שלא)

◀ **הגהות אלפסי ושלטי גיבורים:** אסור להשתמש במטאטא שהקיסמים שלו עלולים להישבר (מדין מקלקל).

כך פסק ביאור הלכה.

◀ **מהר"י קשטרו, בית מאיר ומאמר מרדכי:** אין ודאות שהקיסמים ישברו ולכן מותר להשתמש בכל מטאטא.

♦ **טאטוא בעזרת דבר רך** (ביאור הלכה ד"ה וכן וד"ה הקלים)

הערות

⁴⁴⁷ שאר הפוסקים שלא חוששים למוקצה בטאטוא יסברו כמו הר"ן (בביצה) שאין מוקצה בטלטול מהצד לצורך יום טוב, או כמו הרשב"א (הובא בר"ן אצלנו בדף צה, א) שמותר לטאטא לכלוך מדין גרף של רעי. הרמב"ן מביא את שני הטעמים. יש כמובן נפק"מ בין הר"ן לרשב"א - בטאטוא עפר ושאר לכלוכים שלא ניתן להגדירם כגרף של רעי.

⁴⁴⁸ הר"ף המתיר טאטוא צריך לבאר מדוע בדף קנא אסרו לסוך אפילו קרקע מרוצפת, אטו קרקע שאינה מרוצפת. נלע"ד לבאר שסיבת קרקע היא לא פעולה שעלולה לגרום להשוואת גומות אלא השוואת גומות בידיים, ובמצב כזה כולם מסכימים שיש לגזור קרקע מרוצפת אטו אינה מרוצפת. וכעין זה כתב הריטב"א שם.

כאמור, לדעת רמ"א אם לא כל העיר מרוצפת, אסור לטאטא. בכל זאת, יש המתירים גם במקום כזה טאטא בדבר רך:

◀ **כלכלת השבת:** מותר לטאטא במברשת רכה, אפילו כשרגילים לטאטא איתה ביום חול.

☞ **ביאור הלכה:** ניתן להקל בקרקע מרוצפת (בצירוף דעת הסוברים שגם אם לא כל העיר מרוצפת מותר).

◀ **אגור ורמ"א:** בדבר רך (שלא רגילים לטאטא עמו) מותר לטאטא, כי אין חשש שישווה גומות.

◀ **מהרש"ל, מג"א ואליה רבה:** בעזרת בגד מותר לטאטא, אך בעזרת דבר רך (כנף אווז) אסור כי יכול להגיע להשוואת גומות.

◀ **גר"א:** אסור בכל דבר, אפילו ע"י בגד.

❖ סיכום ההלכות היוצאות מהסימן

1. **טאטוא קרקע שאינה מרוצפת.** לבה"ג וסיעתו מותר, לרמב"ם וסיעתו, שו"ע ורמ"א אסור.
2. **טאטוא קרקע מרוצפת.** לרמב"ם ושו"ע מותר, לרש"י ורמ"א מותר רק כשכל העיר מרוצפת.
3. **טאטוא בעזרת דבר רך.** לרמ"א מותר, לגר"א אסור, לביאור הלכה רק על קרקע מרוצפת מותר.
4. **שימוש במטאטא העלול להישבר.** להגהות אלפסי וביאור הלכה אסור, לבית מאיר ומאמר מרדכי מותר.

סעיף ג | שטיפת רצפה

הגמרא בדף מ (עמוד ב) מספרת שרבי מאיר אסר לתלמידו לסוך בשמן את הרצפה או לשטוף אותה. הראשונים פסקו שאפילו קרקע מרוצפת אסור לשטוף ולסוך.

רמב"ם, טור ושו"ע: אסור לשטוף רצפה או להדיח אותה בשמן אפילו כשהקרקע מרוצפת, משום משווה גומות.

◀ **רבנו ירוחם** (הובא במשנ"ב): אמנם לעניין טאטוא היו שהתירו אפילו בקרקע שאינה מרוצפת, אך כאן לכו"ע אסור, מכיוון שהוא רוצה לייפות את הקרקע חוששים שיראה גומות ויבוא להשוות אותם בכוונה⁴⁴⁹.

א. אמנם בסעיף ב שו"ע התיר טאטוא על רצפה מרוצפת וכאן אסר, וסברתו שטאטוא הוא דבר נחוץ יותר משטיפה ולכן חכמים התירו רק את הטאטוא ואילו את השטיפה אסרו⁴⁵⁰ (מגיד משנה, מג"א ומשנ"ב).

ב. דין נשיפה על הקרקע דומה לדין שטיפה, ושניהם אסורים אפילו על קרקע מרוצפת מכיוון שהם לא צורך שבת (ביאור הלכה עפ"י פמ"ג. את האיסור לנשוף על הקרקע הביא המג"א בשם התוספתא והרמב"ם).

☞ **שש"כ** (כג, ו): מתוך האמור בסעיף זה, אסור לשטוף רצפה בשבת גם כשאין חשש סוחט וכדו', ואפילו כשהקרקע מרוצפת. עם זאת, כשיש צורך (בבתי חולים או כשהרצפה התלכלכה באופן מיוחד) מותר לשפוך מים ולגרוף אותם, מבלי להשתמש בסמרטוט (מדין סוחט). הסברא בזה היא שכמו שהתירו טאטוא כי הוא נחוץ, כך גם שטיפה במקום שהיא נחוצה מותרת.

סעיף ד | ייצוב חבית על קרקע

בדף קמא (עמוד א) רבא אומר שאסור לצדד חבית על הקרקע, מכיוון שהיא כבדה ויבוא להשוות גומות.

הערות

⁴⁴⁹ סברא זו מבארת גם את דעת הר"ף וסיעתו המתירים טאטוא לגמרי, וגם את דעת תוס' ורבנו ירוחם הסוברים שהאיסור בטאטוא הוא משום מוקצה, מה שלא שייך כאן כי אינו מזיז את העפר אלא סך אותו או שוטף רצפה - ובכל זאת אסור, מהטעם הנ"ל.

⁴⁵⁰ נראה שבגלל סברא זו גם מה שרמ"א התיר בסעיף ב כשכל העיר מרוצפת לא שייך כאן, והוא אסר שטיפה אפילו אז (ויכח משמע מהאחרונים, שאסרו שטיפת רצפה היום בעקבות הדין הזה).

טור ושו"ע: אסור לצדד חבית על הקרקע, מכיוון שהיא כבדה ויש פסיק רישיה שיבוא להשוות גומות⁴⁵¹.

◀ **מג"א ומשנ"ב** (בשם בה"ג): מאותה סיבה אסור גם להטות חבית על צידה כדי לשפוך ממנה, אלא יגביה אותה כדי לשפוך. אמנם הוי מקלקל, משאצל"ג וכלאחר יד, אך בכל זאת אסור מדרבנן.

❖ צידוד על קרקע מרוצפת (משנ"ב)

◀ **תוספת שבת:** מותר, לא גזרו בקרקע מרוצפת.

◀ **פרי מגדים:** אסור, גזרו גם בקרקע מרוצפת.

סימן שלט | דינים שונים בשבת

סעיף א | רכיבה על בהמה

הגמרא בביצה (לו, ב) אומרת שאסור לרכב על בהמה בשבת.
טור ושו"ע: אסור לרכב על בהמה בשבת (עיקר הדינים האלו התבארו בסימן שה).

סעיף ב | שחייה בבריכה

בביצה (שם) מבואר שאסור לשוט על פני המים, והגמרא אומרת שהאיסור הוא מחשש שיבנה חבית של שייטים (כלי שלומדים בו לשחות - רש"י).

בשבת (מ, ב) רבי זירא מספר שהוא ראה את רבי אבהו שוחה באמבטי, ורבי זירא לא יודע האם הוא עקר או לא עקר. הגמרא שואלת מה הספק, הרי מפורש בברייתא שאסור לשוט בבריכה אפילו אם היא עומדת בחצר ואם כך פשוט שרבי אבהו לא עקר, ומבארת שהברייתא אוסרת כשאין מחיצות לבריכה, והמקרה שבו הסתפק רבי זירא היה כשהיו מחיצות לבריכה.

הראשונים נחלקו מה הכוונה 'עקר', ובביאור הגמרא באופן כללי:

◀ **רש"י, רא"ש ורז"ה:** האיסור הוא לעקור רגליו בתוך המים. האיסור הוא כשאין שפה לבריכה, אך אם יש שפה לבריכה נראה ככלי ומותר אפילו כשעוקר רגליו.

◀ **רי"ף, רמב"ם ורמב"ן** (במלחמות): האיסור הוא שמים יצאו החוצה. כשיש שפה לבריכה המים לא יוצאים ומותר, וכשאין שפה אסור (לעקור רגליו). כשאין עוקר רגליו מותר אפילו כשאין שפה, כי לכ"ע אין איסור כשלא עוקר רגליו. **רמב"ן**⁴⁵².

כך פסק **שו"ע**.

◀ **משנ"ב** (עפ"י רש"י): האיסור שמים יצאו החוצה הוא אפילו בחצר שאין איסור טלטול, כי דומה לנהר. ברשות הרבים בלאו הכי אסור, מצד טלטול המים⁴⁵³.

סעיף ג | ריקוד ומחיאית כפיים

המשנה בביצה (שם) אומרת שאסור לטפח (למחוא כפיים), לספק (למחוא כף על ירך) ולרקוד. בגמרא שם מבואר שהאיסורים הם שמא יבוא לתקן כלי שיר.

הרמב"ם הוסיף איסורים נוספים מאותו הדין - לא לדפוק על קרקע או על לוח, לא להכות באצבע צרדה ולא לקשקש בפעמון או באגוז לתינוק.

◀ **תוס':** היום אנו לא בקיאים בעשיית כלי שיר, ולכן לא שייך לגזור בכל הדברים האלו והכל מותר.

◀ **ב"י** (ודייק כד מהראשונים): אין חילוק בין ימי הגמרא להיום.

שו"ע: אסור למחוא כפיים, להכות כף על ירך או לרקוד בשבת, שמא יתקן כלי שיר. מאותה סיבה אסור גם לדפוק על קרקע או על לוח, וכן לקשקש לתינוק בפעמון או אגוז.

❖ האיסור בריקוד הוא דווקא כשמרים את שני רגליו מעל הקרקע, ואם לא כלל אין איסור (**גרש"ז** בשולחן שלמה ס' תקכד, א. **הרב עובדיה** ביחווה דעת ב, נח).

◎ **ריקוד ומחיאית כפיים במקום מצווה** (משנ"ב, יחווה דעת ח"ב סי' נה, פסקי תשובות, פנה"ל)

הערות

⁴⁵² נראה שלדעת רש"י השפה צריכה להיות כלפי חוץ - שדפנות הבריכה יבלטו מעל פני הקרקע, ולא משנה מה גובה המים בתוך הכלי. לדעת הר"ף בדיוק להפך - גובה המים צריך להיות נמוך מדפנות הכלי, ולא משנה האם מבחוץ הכלי בולט מעל הקרקע.

⁴⁵³ בביאור הלכה (ד"ה ואם) כתב שלרש"י אם הברכה ברשות הרבים אסור אפילו אם יש לה שפה (כי חוששים שהמים יצאו החוצה וינתזו למרחק ארבע אמות), והוסיף שגם לדעת הרמב"ם יש לאסור בזה, אפילו שלרמב"ם הסיכוי שמים יצאו רחוק יותר, שהרי גובה המים נמוך מדפנות הבריכה.

- א. בשמחת תורה. רבי האי גאון ומהרי"ק מתירים, משום כבוד תורה.** דווקא ריקוד ומחיאת כפיים, אך אין להתיר קשקוש בפעמון וכדו'. **משנ"ב** בשם האחרונים.
- ב. בשמחת חתן וכלה. המהרש"ל** (ביצה ה, ו), **מקור חיים, אשל אברהם ואור לציון** (ח"ב, מג, ט) התירו, ומאיךך **פמ"ג, שו"ע הרב, משנ"ב והרב עובדיה** אסרו.
- ג. בשמחה לכבוד שבת. דבר יהושע ומנחת אלעזר** התירו, ומאיךך **הרב עובדיה אסר** (ומסתבר שהאוסרים בשמחת חתן וכלה יאסרו גם כאן).

❖ **מחיאת כפיים בשינוי (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)**

בירושלמי (כג, ה) רבי יונה התיר למחוא כפיים בשינוי. הגמרא מספרת שכך נהגו בחתונתו של רבי שמעון בר רבי, ורבי מאיר שהגיע תמה על כך ואמר שהדבר אסור. רבי שאל מי בא לאסור דבר המותר, וכשרבי מאיר שמע אותו הוא ברח.

מפשט הסיפור משמע שלדעת רבי יונה ורבי מותר למחוא כפיים בשינוי, ורבי מאיר אוסר (רי"ף ורא"ש). ניתן לבאר באופן שונה שרבי מאיר לא ראה כיצד הם מוחאים כפיים אלא רק שמע אותם וחשב שהם מוחאים כפיים בצורה הרגילה, וגם הוא מסכים שמחיאת כפיים בשינוי מותרת (ב"י).

רמב"ם, סמ"ג ושו"ע: מותר למחוא כפיים בשינוי.

❖ **הכאה באצבע צרדה בדרך שיר (ב"י ומשנ"ב)**

במסכת יומא (יט, ב) מסופר שבלייל יום כיפור הכהן הגדול היה נשאר ער כל הלילה, ואם ביקש להתנמנם פרחי כהונה היו מכים באצבע צרדה כדי להעיר אותו.

בסימן שלח (סעיף א) שו"ע פוסק שהאיסור בהשמעת קול הוא דווקא בדרך שיר, אך השמעת קול שלא בדרך שיר מותרת, ולכן אפשר לדפוק על דלת וכדו'. הראשונים נחלקו האם הכאה באצבע צרדה מותרת אפילו בדרך שיר, רק שלא בדרך שיר או שאסור אפילו שלא בדרך שיר:

◀ **תרומת הדשן:** מותר להכות באצבע צרדה אפילו בדרך שיר.

◀ **רמב"ם:** דין אצבע צרדה כדין מחיאת כפיים וכדו', שלא בדרך שיר מותר ובדרך שיר אסור.

☞ כך פסק **מג"א**.

◀ **תוספת שבת** (בדעת רש"י): גם שלא בדרך שיר אסור⁴⁵⁴.

סעיף ד | איסורים שונים

המשנה בביצה (שם) מונה רשימה של דברים שאסור לעשות בשבת: אסור לדון, לקדש אשה, לחלוץ, לייבם, להקדיש, להעריך, להחרים ולהפריש תרומות ומעשרות.

חלק מהדברים נאסרו מחשש שיבוא לכתוב, וחלק משום שדומה למקח וממכר. בתרומות ומעשרות יש גם סברא לאסור מפני שנראה כמתקן.

הסמ"ק מוסיף שאסור לשאת אשה כי דומה למקח וממכר, הר"ן מוסיף שאסור גם לגרש, כי יש חשש שיבוא לכתוב, והריב"ש ותרומת הדשן מוסיפים שאסור לפדות את הבן (כי דומה למקח וממכר).

שו"ע: אסור לדון, לקדש ולהתחנן, לחלוץ ולייבם, להקדיש, להעריך, להחרים, להפריש תרומות ומעשרות וכן לא לגרש.

◎ **צורך מצווה (ב"י)**

הגמרא שם שואלת מדוע הדברים האלו אסורים, הרי הם מצווה! תשובת הגמרא שמדובר במצב שאין מצווה: יש אדם אחר הגדול ממנו שיכול לדון, כבר יש לו אשה וילדים כך שאין לו מצווה לקדש, יש לו אח גדול וחובת הייבום והחליצה לא עליו, וכן הלאה.

הערות

⁴⁵⁴ ולמד מכך שרש"י ביומא כתב שפרחי כהונה היו מכים באצבע צרדה בשינוי, למרות שלא עשו זאת בדרך שיר. יש להעיר שבספר האורה (א, נב) רש"י כותב במפורש שבדרך שיר אסור ושלא בדרך שיר מותר.

הראשונים נחלקו בביאור הגמרא - לרש"י זאת שאלה נקודתית (המשנה מנתה את כל הדברים האלו בתור דברי רשות שאסורים ולא בתור דברי מצווה שאסורים, והגמרא מבררת למה), אך ר"ת לומד את הגמרא בצורה פשוטה שחכמים אסרו את כל הדברים האלו דווקא כשהם לא מצווה, ואם הם מצווה מותר (אם אין גדול ממנו מותר לדון בשבת, כשאין לו אשה ובנים מותר לקדש בשבת, וכן הלאה). עם זאת, ר"ת אינו מתיר זאת לכתחילה אלא רק כשהוא צורך השעה.

◀ **שו"ע:** בכל הדברים שהזכרו אסור אפילו במקום מצווה.

◀ **רמ"א:** סומכים על דעת ר"ת בשעת הדחק ובמקום של כבוד הבריות (למשל כשהכינו חתונה ליום שישי והתעכבו בגלל הסיכומים הכספיים עד הלילה⁴⁵⁵), אך לכתחילה יש להיזהר שלא להגיע לכך.

ל לסמוך על ר"ת כשיש לו בנים:

◀ **משנ"ב:** גם כשיש בנים, אם אין לו אשה יכול לסמוך על ר"ת בשעת הדחק (כי מקיים מצוות 'לערב אל תנח ידך').

◀ **חיי אדם:** אינו יכול לסמוך על ר"ת בזה (רק בצירוף שלושה תנאים סומכים עליו - לא קיים פו"ר, יש הפסד גדול ויהיה ביוש לחתן ולכלה).

♦ דברים האסורים משום כתיבה (משנ"ב)

- א. אסור לדון⁴⁵⁶.** לדון דיני ממונות או לסדר את הטענות לפני הדיינים, אך מותר להגיש תלונה בפני דיינים. **מג"א** בשם **שלטי גיבורים**. מאותה סיבה אסור להלקות חייב (וגם יכול לעשות בכך חבורה בשבת). **רמ"א**⁴⁵⁷.
- ב. אסור לקדש אשה.** ואין בכך משום מקח וממכר, כי בקידושין אינו זוכה בכלום. **משנ"ב**⁴⁵⁸.
- ג. אסור לחלוץ.** שמה יבוא לכתוב שטר חליצה. **רש"י**. אסור גם לקבוע זמן לחליצה, משום שנראה כאילו דנים. **מג"א**.

♦ דברים האסורים משום שדומים למקח וממכר (משנ"ב)

- א. לא נושאים אישה.** בחופה קונה את האשה להיות כאשתו, ודומה למקח וממכר.
- ב. לא מקדישים.** באמירת ההקדש החפץ יוצא מרשותו, ודומה למקח וממכר. **רש"י**. מותר להקדיש כסף לצדקה או לומר 'הרי עלי להקדש כך וכך', כל שלא מקדיש חפץ מסויים. **שלטי גיבורים**.
- ג. לא מעריכים.** שאומר 'ערכי עלי' או 'ערך פלוני עלי'.
- ד. לא מחרמים.** שאומר 'הרי בהמה זו עלי חרם'.
- ה. לא מפרישים תרומות ומעשרות וחלה.** גם משום שדומה למקח וממכר כי מוציא מרשותו, וגם משום שהוא כמתקן דבר שאינו מתוקן. **רמב"ם**.
- ו. לא עושים פדיון הבן.** אמנם באופן עקרוני יכול לתת את המעות לכהן לפני שבת ולהגדיר שהפדיון יחול בשבת, אך כך לא יוכל לברך - לא ביום שישי כי עדיין לא הגיע הזמן, ולא בשבת כי לא עושה שום מעשה כעת. לכן כשיום שלושים ואחד חל בשבת - ידחה את הפדיון לאחרי שבת. **תרומת הדשן**, **במג"א** ו**במשנ"ב**.

♦ דברים האסורים משני הטעמים (תוס' בביצה ומשנ"ב)

- א. אסור לייבם.** בייבום הוא קונה אותה להיות כאשתו לכל דבר, ודומה למקח וממכר. בנוסף, יש חשש שיבוא לכתוב לה כתובה. **רש"י**. אפילו אם מקדש אותה בכסף מבעוד יום ומתייחד איתה - אינו מועיל, כי בייבום רק ביאה קונה. **שער הציון**.

הערות

⁴⁵⁵ במשנ"ב מעיר שבזמן בין השמשות אין להחמיר בדיעבד, אך לכתחילה יש להיזהר שלא לאחר את החתונה כל כך כי יכולים לבוא לכמה עברות - טלטול נרות מוקצה ונשים לא יספיקו להדליק נרות שבת בזמן. אם החופה התאחרת ומחזיקים נרות - יש לתת אותם לגוי.

⁴⁵⁶ **הירושלמי** דורש מהפסוק 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם' שאין להרוג בשריפה את מי שהתחייב במיתה זו, ומכך למדנו לכל סוגי העונשים. **ספר החינוך** כתב שטעם האיסור הוא שהקב"ה רצה שכולם ינוחו בשבת, גם הרשעים. מדרבנן אסור לדון גם בדיני ממונות (אלה רבה ומשנ"ב).

⁴⁵⁷ המנהג היה שאם לאדם יש טענות על חברו ואינו מצליח לתבוע אותו - היה עוצר את התפילה בבית הכנסת עד שיעזרו לו. **רבנו גרשום** תיקן שלא עוצרים את התפילה בשבת אלא אם כן כבר ביטל שלוש פעמים ביום חול ולא נענה, או בטענות ציבוריות. ⁴⁵⁸ הגמרא אומרת שבקידושין אסור משום כתיבה. אפשר שכונתה לאדם המקדש בשטר, כי אם מקדש בכסף - מסתבר יותר שהאיסור מפני שדומה למקח וממכר - כי האשה מקבלת כסף, ולא לכתובה - שהרי לא כותבים כלום בקידושי כסף.

ב. אסור לגרש. שמא יכתוב לה את הגט. ר"ן. בנוסף, היא זוכה בעצמה ונראה כקניין. **תוס'** (ביצה לו, ב ד"ה והא). במקרה של שכיב מרע שרוצה לגרש את אשתו כדי שלא תזדקק לייבום - התירו לו לגרש בשבת כדי שלא תיטרף דעתו, כשהגט כתוב כבר ואינו פסול משום מוקדם (שלא כתוב בו באיזה יום נכתב אלא באיזה שבוע). **משנ"ב**.

⊙ עבר ועשה (ב"י ומשנ"ב)

הירושלמי מביא שבכל הדברים האלו, אם עבר ועשה אותם בשבת - בין בשוגג ובין במזיד - מה שעשה עשוי. כך פסקו רי"ף, רמב"ם ורא"ש.

טור ושו"ע: בכל הדינים האלו, אם עבר ועשה מה שעשה עשוי, בין בשוגג ובין במזיד.

⌋ **רמב"ם:** הפרשת תרומות ומעשרות וחלה שונה מכל הדינים, ובה במזיד אסור בין לו ובין לאחרים עד מוצ"ש (הביאו דבריו **התוספת שבת, משנ"ב** ושאר אחרונים). בשוגג מותר אפילו לו בתוך שבת (**משנ"ב** עפ"י סברת **הגר"א** שבאיסור דרבנן מותר בשוגג אפילו בשבת עצמה (דעתו הובאה בביאור הלכה בתחילת סימן שיח)).

סעיף ה | נישואי אלמנה בשבת

כפי שהוזכר בסעיף הקודם, אסור לקדש או לישא אשה בשבת. באלמנה עיקר מה שגומר את הנישואין היא הביאה, ולא החופה (עי' אבן העזר סא, א. ועיין גם בסימן סד, ה).

מכיוון שכך, הירושלמי (א, א) אומר שהכונס אלמנה צריך לכנוס אותה מערב שבת, ולא בשבת עצמה. הר"ן והמרדכי הביאו את דבריו.

מהר"ם, כלבו ועוד: הנושא אלמנה צריך להתייחד איתה מבעוד יום, ואסור לבוא עליה ביאה ראשונה בשבת.

Ⓢ כך פסק **שו"ע**.

⌋ **משנ"ב** (עפ"י **שו"ע** באבן העזר, שם): גם באלמנה לא צריך ביאה ממש מבעוד יום, אלא מספיק ייחוד הראוי לביאה שעושה קניין גמור ונחשבת נשואה לכל דבר. גם בבתולה יש להקפיד לכתחילה שיהיה ייחוד מבעוד יום (כי יש דעות שחופה היא הייחוד), אך בבתולה אין צורך בייחוד הראוי לביאה.

סעיף ו | להשיט דברים על מים

מרדכי (בשם הירושלמי) **והגהות אשרי:** אסור להשיט דברים על גבי המים, כגון להזיז קיסמים כדי לשתות וכדו'.

Ⓢ כך פסק **שו"ע** (כי גם זה בכלל הגזרה שאסור לשוט במים בשבת. דווקא בנהר, אך בכלי שיש לו שפה מותר, כנזכר בסעיף **ב. משנ"ב**).

סעיף ז | כניסה לספינה עוגנת בשבת

בדף קלט (עמוד ב) הגמרא מספרת על תלמיד חכם שהיה נכנס לספינה בשבת, והיה אומר שכוונתו רק לנוח ולא להפליג בספינה. הגמרא שם אומרת שדווקא לתלמיד חכם מותר להערים, ולאדם רגיל לא. מדברי הגמרא משמע שבאופן עקרוני אסור להיכנס לספינה אפילו כשהיא עוגנת.

⌋ **רשב"ם:** מותר להיכנס לספינה בשבת, כי אינו עושה כלום (מה שהוזכר בגמרא (יט, א) שרק אם נכנס שלושה ימים לפני שבת - זה דווקא דעת בית שמאי, ולבית הלל מותר)⁴⁵⁹.

⌋ **תוס' ורא"ש:** אסור להיכנס לספינה בשבת (משני טעמים: א. דומה לטש בנהר וגזירה שמא יעשה חבית של שייטים, ב. שמא ינהיג את הספינה ואסור כי מוליך ארבע אמות בכרמלית. בשם **ריצב"א**).

Ⓢ כך פסק **שו"ע** (בסימן רמח, א).

❖ הערמה בכניסה לספינה (ב"י ומשנ"ב)

כאמור, בגמרא נזכר שלתלמיד חכם מותר להערים ולהיכנס לספינה מסיבה כלשהי, גם אם הגוי משיט אחר כך את הספינה. הראשונים נחלקו האם למעשה מותר להערים:

◀ **טור:** לתלמיד חכם מותר ולאדם רגיל אסור.

◀ **רמב"ם** (עפ"י ביאור הרב המגיד): אסור לכל אדם, כי היום לא מצוי צורבא מרבנן.

☞ כך פסקו **מג"א ומשנ"ב**.

◎ כניסה לספינה שעוגנת (ב"י)

◀ **רב משה גאון:** מותר רק כשהספינה תקועה בקרקע ממש ובכלל לא זזה.

◀ **רבי אביגדור** (באגור) **וכל בו:** אם הספינה קשורה מותר להיכנס אליה, למרות שהיא זזה מעט.

☞ כך פסק **שו"ע** (וצריך שהספינה תהיה קשורה ליבשה. **משנ"ב**).

א. רבנו ישעיה נקט שאם הגוי משיט את הספינה לצורכו מותר לשוט עמו יחד, אך **רבנו מאיר** דחה את דבריו, וגם **תוס' ורא"ש** חולקים על כך (**אגור וב"י**).

ב. ספינה שאינה יכול להתקרב ליבשה כי המים נמוכים, והנוסעים צריכים לרדת מהספינה לסירה קטנה - **האגור** בשם **הגאונים** מתיר זאת, אך **רבנו אביגדור** אוסר (**שיבולי הלקט**). **המשנ"ב** נקט כדעת רבנו אביגדור.

ג. הפוסקים נחלקו האם מותר לשוט בספינה במקום שיהיה לו היזק כספי גדול בצורה ודאית אם לא ישוט. לדעת **ר"י הלוי וחיי אדם** מותר כשהוא לא יוצא מהתחום, ולדעת **המג"א** אסור אפילו אז. נחלקו גם כשרוצה לשוט לדבר מצווה.

סימן שמ | דברים האסורים כעין התולדות

הקדמה

סימן זה כולל תולדות של מלאכות רבות: גוזז (סעיפים א-ב), מוחק (סעיף ג), כותב (סעיפים ד-ה), תופר (סעיפים ו ז-ז, יז), מתקן כלי (סעיף ח), מעמר (סעיפים ט-י), בורר (סעיף יא), לש (סעיף יב), וקורע (סעיף יג).

במהלך הסיכום הוזכרו יסודות של כמה מהמלאכות: גוזז, מוחק, כותב, משרטט, תופר, מעמר וקורע.

סעיף א | נטילת ציפורניים ושיער

המשנה בדף צד (עמוד ב) מביאה מחלוקת בין רבי אליעזר לחכמים בעניין הנוטל ציפורניים או תולש שערות - לרבי אליעזר חייב חטאת ולחכמים אסור מדרבנן. בגמרא שם מבואר שהמחלוקת היא רק בנוטל ותולש בידיים, אך בכלי לבו"ע חייב חטאת.

בפשטות צריך להבין מדוע בכלי חייב, הרי אין לו שימוש בציפורן ובשיער וזו מלאכה שאינה צריכה לגופה! תוס' באמת פירש שהמשנה היא בדעת רבי יהודה, הסובר שחייב על משאצ"ל"ג. הטור והשו"ע הזכירו את הדין הזה אך גם פסקו שמשאצ"ל"ג פטור, ולכן מוכרח שלא ביארו כמותו וסוברים שכאן זאת לא משאצ"ל"ג. הביאור הלכה האריך בעניין, וכתב על פי הריב"ש שהחייב על מלאכת גוזז הוא אפילו כשאינו צריך את הצמר, כי במשכן גוזז צמר כשרצו להשתמש בעורות, גם כשלא היה שימוש בצמר. ממילא, הנוטל ציפורן ושיער חייב גם כשאינו צריך אותם, ואין כאן משאצ"ל"ג. הביאור הלכה מוכיח שכך צריך לומר בדעתם של ראשונים רבים, ונראה שכך סוברים גם הטור והשו"ע.

רמב"ם, טור ושו"ע: הנוטל שער או ציפורן בידיים אסור מדרבנן, ובכלי חייב חטאת.

א. שיעור החיוב מהתורה על נטילת ציפורן בכלי הוא אפילו בציפורן אחת (אליה רבה). בשערות אמנם החיוב הוא רק בשתי שערות, אך מדין 'חצי שיעור' יש איסור תורה אפילו על שיעור אחת (מג"א ומשנ"ב, ובביאור הלכה הוכיח שדין חצי שיעור שייך גם באיסורי שבת ולא רק באכילה).

ב. אשה ששכחה ליטול ציפורניים מערב שבת וצריכה לטבול - יכולה ליטול ציפורניים ע"י גוי כי זה שבות דשבות לצורך מצווה. כשאי אפשר ביד אפשר שהגוי ישתמש בכלי, ואם אין גוי תנקה היטב מתחת לציפורניים ותטבול מבלי ליטול אותם. בציפורני הרגליים אפילו כשיש גוי עדיף שתנקה היטב ותטבול כך (משנ"ב, ועיין במקור הדברים בורה דעה סי' קצח, יח).

© יסודות מלאכת גוזז (משנ"ב)

א. הגוזז צמר או שיער מבעל חי חייב. שיעור החיוב הוא כשאפשר לטוות מהצמר חוט באורך של כשני טפחים (לרש"י) או כארבעה טפחים (לרמב"ם).

ב. התולש שיער מהחי אינו חייב משום שלא רגילים לעשות כך (כי זה כואב), אך התולש ממת חייב כי זאת הדרך (ט"ז ומשנ"ב). היד אהרן חולק וסובר שגם התולש ממת אינו חייב מהתורה. בדברים שרגילים להסיר על ידי תלישה - חייב גם כשתולש מהחי.

ג. הטווה צמר שעדיין מחובר לחי - פטור, כי זאת לא הדרך. לרמב"ם אפילו כשטווה בכלי ולרא"ש דווקא כשטווה ביד.

ד. חייב על מלאכת גוזז בין כשצריך את הצמר ובין אם עושה זאת לצורך הגוף (ביאור הלכה בשם ריב"ש).

© המלקט שערות לבנות מתוך שחורות (ב"י, משנ"ב וביאור הלכה)

הברייתא שם אומרת שלכל הדעות אם מלקט שיער לבנה מתוך שחורות חייב מהתורה אפילו בשערה אחת, ולא רק בשתי שערות. ליקוט שערות לבנות מתוך שחורות אסור אפילו ביום חול, מדין 'לא ילבש'.

טור ושו"ע: המלקט שערות לבנות מתוך שחורות חייב אפילו בשערה אחרת, ודבר זה אסור אפילו ביום חול מדין 'לא ילבש' (והוא הדין במלקט שחורות מתוך לבנות). משנ"ב בשם התוספתא. בזה אפילו המלקט ביד חייב. כל בו (בביאור הלכה).

יש לעיין מה הדין כשמלקט שערה לבנה אחת אך יש עוד שערות לבנות שלא ליקט - האם אינו חייב כי לא התייפה לגמרי, או שיש חיוב כי סוף כל סוף הועיל קצת. למעשה נראה שחייב (ביאור הלכה, עפ"י הב"י ביר"ד לענין איסור 'לא ילבש').

סעיף ב | חיתוך יבלת

רמב"ם ושו"ע: החותך יבלת בין ביד ובין בכלי - עובר על איסור דרבנן (מגיד משנה ומשנ"ב: אם חותך בכלי יבלת לחה חייב מהתורה).

א. כפי שאסור לחתוך יבלת כך אסור גם לחתוך חתיכות עור שפרשו קצת בידיים או במקומות אחרים. אם חותך בעזרת כלי לט"ז חייב משום קוצר, ולביאור הלכה משום גוזז.
ב. בדברים שרגילים לתלוש בידיים חייב גם כשאינו משתמש בכלי (כפי שהוזכר בסעיף א), ולכן כשיש חתיכות עור על השפתיים שרגילים להסיר בידיים - אפשר שחייב מהתורה גם כשתולש ביד (ביאור הלכה. והוסיף שלפי זה גם אם פרשו רובן והן מצערות אותו אין להתיר (ע' בסימן שכה, לא)).

סעיף ג | המוחק דיו מקושקש

בדף עה (עמוד ב) הברייתא אומרת שבכתיבה דווקא אם כתב שתי אותיות חייב, ולעומת זאת במחיקה אפילו אם מחק רק אות אחת אלא שיש במקומה כדי לכתוב שתי אותיות - חייב. בתוספתא (יב, ז) נאמר שאם נפלה טיפת דיו או שעווה על נייר ומחק אותה, אם יש במקום שהתגלה כדי לכתוב שתי אותיות - חייב. הראשונים למדו מכך שאפילו אם אינו מוחק כתב ממש אלא דיו מטושטש או שעווה, חייב משום מוחק. **טור ושו"ע:** המוחק דיו מקושקש או שעווה ונוצר מקום שיכול לכתוב בו שתי אותיות - חייב.

⊙ יסודות מלאכת מוחק (ביאור הלכה)

א. מלאכת מוחק במשכן הייתה כשלעיתים טעו בסימון הקרשים, ומחקו את הסימון הישן כדי לכתוב את הסימון הנכון. שיעור כותב הוא כדי לכתוב שתי אותיות (כי סימנו על שני הקרשים הסמוכים זה לזה), וחז"ל קבעו ששיעור מוחק מקביל לכך, כשמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות.
ב. אין הבדל בין המוחק כתב או טשטוש דיו.
ג. המוחק על מנת לכתוב אות אחת, אך בזה ישלים ספר או מתקן טעות הפוסלת ספר - חייב (פמ"ג).
ד. המוחק שלא על מנת לכתוב, אך יש במחיקה תיקון (כגון החייב לחברו ואחרי ששילם רוצה למחוק את הדברים) - חייב מהתורה (פמ"ג וביאו"ה).
ה. המוחק ביד שמאל. **האליה רבה** (סק"א) מסתפק האם פטור, ואילו **לאבני נזר** (אר"ח רט, ט) ו**שבט הלוי** (ח"ט, צא) פשוט שאינו נחשב שינוי.

❖ המוחק שעווה שעל הכתב (משנ"ב וביאו"ה)

◀ **ב"ח, ט"ז, עולת שבת ואליה רבה:** אמנם האותיות קיימות מתחת לכתב, ובכל זאת המגרד את השעווה חייב משום מוחק כי כך האותיות מתגלות ונחשב מוחק על מנת לכתוב.

Ⓢ כן פסק משנ"ב.

◀ **פמ"ג:** אין איסור לגרד את השעווה במקום האותיות משום מוחק (כי האותיות כתובות כבר), אך שלא במקום האותיות חייב משום מוחק (כי כעת נוצר מקום חדש שיכול לכתוב בו). הפמ"ג הוסיף שיש איסור בגירוד השעווה גם במקום האותיות משום מוקצה, ולמעשה לא הקל כך לדינא.

◀ **שבות יעקב ורעק"א:** בהסרת שעווה אין משום מוחק, כי הכתב מעולם לא התבטל מתחת לשעווה אלא נחשב כמונח בקופסה (השבות יעקב כתב שעדיין יש משום ממחק, ולכן התיר רק כשאינו מסיר בידיים. רעק"א כתב שיש בכך משום תיקון כלי ולכן למעשה אסר להסיר את השעווה).

ל הדיון הוא לעניין שעווה, אך אם נשפך דיו וכיסה את הכתב לכו"ע חייב משום מוחק כי האות מלמטה התבטלה לגמרי. לעניין דבק רעק"א כתב שדינו כמו דיו, ואף אם נדחוק ונאמר שאחרי קילוף הדבק האותיות נשארות, לכל הפחות דינו כשעווה (ביאור הלכה).

⊙ **כתב שעל עוגה (ב"י, משנ"ב, שש"כ פ"ט הערה נא, לוית חן קיט, פנה"ל, הערות על משנ"ב 'מתיבתא')**

מרדכי ורמ"א: אסור למחוק כתב הנמצא על גבי עוגה, כי אמנם אינו מוחק על מנת לכתוב אך עדיין יש בכך איסור מדרבנן⁴⁶⁰.

א. אותיות העשויות מאותו חומר של העוגה. הר"ש הלוי התיר לחתוך את העוגה (וכמותו פסקו דגול מרבבה, משנ"ב, חיי אדם, ערוך השולחן⁴⁶¹ ועוד), אך יש מהאחרונים שפקפקו בדבר (מג"א, לבוש, שו"ע הרב ועוד).

ב. חיתוך העוגה בין האותיות. הגרש"ז הוכיח מדברי רמ"א (בתשובה) שמותר, וכ"כ הרב עובדיה, וכן בפנה"ל. **ג. אכילת האותיות בפה.** הדגול מרבבה התיר לחתוך את העוגה מכיוון דהוי פסיק רישיה בדרבנן (ויש כאן תרי דרבנן, מכיוון שאינו מוחק ע"מ לכתוב ובנוסף הוי מחיקה כלאחר יד כי זאת לא הדרך למחוק). המשנ"ב סמך על דבריו לעניין אכילת האותיות בפיו (דהוי שינוי).

ד. חיתוך ציורים. האליה רבה החמיר ואסר ואילו תורת שבת התיר. שש"כ פסק לאסור.

ה. אותיות הכתובות על ראשי הדפים בספר. הלבוש והמג"א אסרו לפתוח ולסגור ספר כזה כי כל פעם הוא כותב ומוחק, אך רמ"א (בתשובה) התיר כי עשוי להיפתח ולהיסגר תמיד וכמו פתיחה וסגירה של דלת, שאין בה משום בונה וסותר. כמותו כתבו אחרונים רבים (כנה"ג, ט"ז, פרישה, רמ"ע, אליה רבה ועוד). למעשה המנהג להקל, אך נכון להחמיר כשיש ספר אחר (משנ"ב).

סעיף ד | כתב שאינו מתקיים

אור זרוע ותרומת הדשן: אסור לכתוב באצבע במשקים, ולא לשרטט באפר (אמנם זהו כתב שאינו מתקיים, ועדיין אסור מדרבנן). מותר לרמוז לצורת אותיות באוויר.

כך פסק שו"ע (ורמ"א הוסיף את הדין השלישי).

⊙ **יסודות מלאכת כותב (משנ"ב, ביאור הלכה ועוד)**

א. חיוב תורה בכותב הוא רק כשמשתמש בדבר המתקיים כדי לכתוב על גבי דבר המתקיים, וכן רק המוחק כתב כזה חייב מהתורה. מדרבנן אסור אפילו כשכותב בדבר שאינו מתקיים כדי לכתוב על דבר שאינו מתקיים (רמב"ם. הגדרת 'מתקיים' הוא אפילו כשלא מחזיק לעולם, אלא שאנשים כותבים בו דברים שצריכים להשתמר. רשב"א. לכן יש חיוב גם על כתיבה בעיפרון. ביאור הלכה).

ב. הכותב על עור האדם חייב, כי הכותב מתקיים (והכותב על בעל חי שאין לו עור אינו חייב מהתורה, כי חמימות הבשר מוחקת את הכתב תוך זמן קצר). הקורע בעור צורת אותיות חייב, ואילו השורט או רושם בעור פטור כי זאת לא דרך כתיבה (רמב"ם).

ג. הכותב על גבי כתב קיים פטור, כי לא הועיל כלום. אם כתב בדיו על גבי סיקרא חייב פעמיים, גם משום כותב (כי הכותב בדיו טוב יותר) וגם משום מוחק. אם העביר סיקרא על גבי דיו פטור מדין מקלקל (גיטין יט, א).

ד. חיוב תורה שייך רק כשכותב שתי אותיות, ומדין חצי שיעור גם כתיבת אות אחת אסורה מהתורה. על כתיבת אות אחת אין חיוב אפילו כשהיא סמוכה לכתב, אך אם השלים בכתיבתה את הספר - חייב (ולאו דווקא שהאות בסוף הספר, כל שבהוספתה הספר הושלם. ביאור הלכה). הכותב אות אחת והוסיף לה סימן (ככה: מ') פטור. המגיה אותה והפך אותה לשתיים (למשל חילק את האות ח' לשני ז') חייב. התכוון לכתוב אות אחת ובטעות כתב שתיים - פטור.

הערות

⁴⁶⁰ הרב עובדיה בלוית חן (קיט), וכן ביביע אומר (ח"ד, לח) האריך להוכיח שמעיקר הדין מותר לחתוך אפילו את האותיות עצמן, אך המחמיר שלא לחתוך בידיים תבוא עליו ברכה.

⁴⁶¹ והביאו כמה סברות מדוע הדבר מותר: זה כתב שאינו מתקיים על גבי דבר שאינו מתקיים (חיי אדם), נחשב כמו תמונת הפת ואין על זה שם כתיבה (חזו"א), מכיוון שכותב במאכל אין איסור, כי אין כותב באוכלים (ערוך השולחן).

ה. חייב על כתיבת שתי אותיות אפילו כשאין להן משמעות בתור מילה (למשל 'אג'), ואפילו אם כתב את אותה האות פעמיים ('תת', 'גג') גם אם דעתו הייתה לכתוב מילה שלמה ('תתנו', 'גגות'). לדעת הרמב"ם אם כתב את אותה האות פעמיים ואין לה משמעות - 'אא' - פטור, ולדעת רש"י, רבנו ירוחם ועוד רק אם כוונתו הייתה לכתוב מילה שלמה וכתב רק 'אא' פטור, ואם התכוון לכתוב רק כך - חייב. **ביאור הלכה**). חייב גם כשלא תייג את האותיות.

ו. חייב על כתיבה הוא בכל לשון ובכל כתב (רמב"ם, והביאו המשנ"ב. ראשונים ואחרונים רבים חלקו על כך. עי' ברמ"א (סימן שו, יא), שדי חמד (ח"ג, כג), יביע אומר (ח"ג, כג) ויסודי ישורון (ח"ה עמוד לח). ומכיוון שכך כתב בנשמת אברהם שניתן להקל ולומר לנכרי לכתוב בלועזית (במקום צורך), וכן אם יש צורך לכתוב לצורך חולה, עדיף לכתוב בלועזית).

ז. חייב גם על כתיבת שני מספרים (רמב"ם).

ח. חייב אפילו כשלא כתב את האותיות סמוכות זו לזו, כל שיכול לקרוא אותן יחד. אם כתב על שני דפים שונים חייב כי מחוסרים רק קירוב. אם כתב על שני קירות הבית הרחוקים זה מזה - פטור (ובביאור הלכה הסתפק מה הדין שכתב את שתי האותיות בסמוך, אך כתב את השניה מעל הראשונה).

ט. הכותב בשינוי (ביד שמאל, מאחורי ידו וכדו') פטור. שמאלי הכותב ביד שמאל חייב, וביד ימין פטור. השולט בשתי ידיו חייב בשתייהן (עפ"י הגמרא).

י. אדם המחזיק עט ואדם אחר אוחז בידו וכותב - השני חייב. אם הראשון התכוון לסייע - הראשון חייב.

יא. הכותב על מנת לקלקל את העור - חייב, כי במלאכת כותב מתחייב על הכתב ולא על מקום הכתב. לעומת זאת המוחק על מנת לקלקל - פטור (רמב"ם).

יב. הרושם צורות בכותל או בכלי - חייב משום תולדת כותב, והמוחק צורה חייב משום מוחק (ושיעור החיוב הוא צורה אחת, ואין צורך בשתי צורות. **ביאור הלכה**). אפילו אם לא סיים את הצורה אלא עשה אותה בצורה חלקית חייב, משום מכה בפטיש.

יג. כתיבה על אוכל. **ביאור הלכה** כתב שיש בזה חיוב מהתורה כי נחשב כתב על דבר המתקיים, אך **המנוחת אהבה** חולק.

יד. אסור לחבר אותיות לפרוכת מכיוון דהוי כעין כותב, וניתוק האותיות הוא כעין מוחק (האיסור הוא בחיבור האותיות לרקע, ולא בקירוב האותיות זה לזה. **גרש"ז** (שש"כ ט, הערה מח)).

טו. כתיבה במחשב. לדעת שבט הלוי (ח"ו, לז) יש בכך איסור תורה של כותב (כי זו הפעולה הנצרכת בשלמותה ונחשב שהיא מתקיימת), ולדעת הגרש"ז (הובא בנשמת אברהם ס"ק א) איסור דרבנן בלבד.

טז. כתיבה במחשב ביד שמאל. הגרש"ז הסתפק האם נחשב שינוי (שולחן שלמה סק"ד, ח). האגרות משה כתב שלחיצה על כפתור ההדפסה בשמאל אינו נחשבת שינוי כי אין הבדל בתוצאה (אבן העזר ד, עג. ולפי"ז נראה גם כתיבה במחשב בשמאל אסורה, וכ"כ בארחות שבת).

יז. שימוש ב'עט שבת'. לדעת המנחת יצחק מכיוון שהכתב יותר מיום אחד אינו מועיל ויש בו איסור תורה, אך הגרש"ז סובר שאפילו כתב שהמחזיק שלושה או ארבעה ימים אינו דאורייתא. (נשמת אברהם. הביא שם שמדברי הרמב"ם משמע שאפילו אם הכתב מתקיים רק בשבת חייב, ואילו מרש"י משמע שאין איסור תורה).

♦ יסודות מלאכת משרטט (משנ"ב)

א. המשרטט נייר וקלף כדי לכתוב בעזרת השרטוט חייב, וכן המשרטט כדי לקבוע איפה לחתוך. מאותה סיבה, גם נגרים שמותחים חוט כדי לסמן לעצמם היכן לחתוך - אסור משום משרטט.

ב. חייב של שרטוט בין כמשרטט עם צבע ובין כשמשרטט בלי צבע.

ג. מותר לעשות סימנים על פירות הדר כדי להקל על החיתוך, ואין בכך משום משרטט (גרש"ז, שולחן שלמה סק"ד, ד).

סעיף ה | רישום

◀ **אור זרוע:** אסור לעשות רישום בעזרת ציפורן על ספר.

ע"כ פסק ב"ח⁴⁶².

הערות

⁴⁶² וסברתו שרושם הוא כמו כותב, והרושם דבר בר קיימא חייב חטאת, וממילא אם אינו מתקיים אסור מדרבנן. סברת החולקים היא שרושם אינו ככותב לגמרי, והרושם דבר שאין לו משמעות אינו חייב מהתורה אפילו אם היה באופן שהוא בר קיימא. משום רושם חייב רק הצר צורות (**ביאור הלכה**).

◀ **טור:** מותר לעשות רישום בעזרת הציפורן על ספר, כשאינו דבר המתקיים.

כך פסק שו"ע.

- א.** דווקא קו או סתם סימן, אך אסור לעשות צורה אפילו של אות אחת (לבוש, ט"ז ומשנ"ב). לדעת הגר"א נראה שמותר, וצ"ע בדעתו (ביאור הלכה).
- ב.** ההיתר הוא דווקא כשאינו מתקיים, ולכן על נייר שהרישום נשאר אסור, ואפילו על קלף דוקא בציפורן מותר, ובכלי שעושה רישום עמוק יותר - אסור (משנ"ב בשם האחרונים).
- ג.** הפמ"ג סובר שאסור לסמן בעזרת רישום טעות בספר, אך האחרונים חלקו עליו כי אינו מתקן אלא רק מסמן היכן צריך לתקן (ביאור הלכה).

סעיף ו | מתיחת חוט תפירה

הגמרא בדה"ע (עמוד א) אומרת שהמותח חוט תפירה בשבת חייב חטאת. רש"י ביאר שהכוונה לשני חצאי בגד שמחברים בחוט רפוי, וכשהוא מותח את החוט הוא מהדק את החלקים זה לזה, וחייב על כך חטאת. בפירוש דעת הרמב"ם נחלקו הדעות: הב"י הבין שהרמב"ם מחייב על מתיחת החוט אפילו כשהוא בפני עצמו, אם מכין אותו לתפירה בכך, אך האליה רבה ונשמת אדם דייקו מדברי המגיד משנה שגם הרמב"ם פירש את הגמרא כמו רש"י, והשוני ביניהם הוא רק בהגדרה: רש"י מבאר שזו תפירה ממש, והרמב"ם מבאר שזה צורך התפירה.

טור ושו"ע: אסור למתוח חוט תפירה שנפתח.

ל משנ"ב: הכוונה לחוט המחבר שני חלקי בגד רפויים, ובמתיחה מצמיד את החלקים.

⊙ הגדרת מלאכת תופר (משנ"ב, ביאור הלכה בסעיף יד, פנה"ל)

- א.** הגדרת מלאכת תופר היא חיבור שני דברים באמצעות דבר שלישי, (ביאור הלכה בסעיף יד). מאותה סיבה חייב מהתורה גם על הידוק בעזרת מהדק (פנה"ל).
- ב.** חיוב משום תופר שייך גם בדברים קשים, ולכן גם אם מדביק שני עצים בעזרת דבק חייב (ביאור הלכה בסעיף יד).
- ג.** אין הכרח ששיעור החיוב בתולדה יהיה כמו שיעור החיוב באב, אלא בכל דבר לפי עניינו, מתי נחשב מלאכה חשובה. בהדבקה אין סיבה לחלק בין השיעורים, ולכן גם בה החיוב הוא כשיעור שתי תפירות (ביאור הלכה בסעיף יד).
- ד.** חיוב משום תופר הוא דווקא כשעושה קשר בסוף המתיחה, גם אם אינו של קיימא (הנהות מרדכי, וכו' משנ"ב). עם זאת, מדרבנן אסור אפילו ללא קשירה בסוף (אליה רבה).
- ה.** אם עשה שלוש תפירות או אפילו רק שתי תפירות אלא שהן סמוכות לתפירות קיימות - חייב גם ללא קשר (רמב"ם במשנ"ב ואליה רבה בשער הציון).
- ו.** מותר להשתמש בטיטולים בדרך הרגילה. בטיטולים שההדבקה נעשית ע"י סקוטש ודאי שאפשר כי הוא כמו פתיחת כפתור, אך גם בטיטולים שההדבקה באמצעות דבק מותר, כי ההדבקה מיועדת לשימוש חוזר במידת הצורך ולכן אין להגדיר כתפירה וקריעה את הפתיחה והסגירה. עם זאת, נכון שלא להדביק את הטיטול לעצמו כשזורק את הטלטול לפח (פנה"ל).
- ז.** מותר להשתמש בפלסטר, מכיוון שהדבקה על גוף האדם אינה נחשבת תפירה (פנה"ל).
- ח.** מותר להשתמש בסימנייה שמדביקים לספר, מכיוון שהיא מיועדת להדבקה חוזרת פעמים רבות נחשבת ככפתור וסקוטש (פנה"ל).

סעיף ז | הידוק בגדים

רבנו פרץ וסמ"ק: מותר למתוח חוט המהדק את הבגדים רק אם החוט נכנס לתוך נקבים רחבים ויש מסביבם תפירה.

כך פסקו טור ושו"ע.

ל **רי"ד ויראים** (בב"י): ההיתר הוא רק אם בוודאות יתיר את ההידוק. אם יש סיכוי שישאיר את הבגד מהודק באופן קבוע - אסור. כך פסק **המשנ"ב** (ואם מתכוון בפירוש להשאיר את הבגד מהודק באופן קבוע - יש בכך חשש חטאת. יראים).

סעיף ח | הכנסת מוכים לכרית

בדף מח (עמוד א) מסופר שרב חסדא התיר להכניס מוכים לתוך כרית בשבת. האמוראים הקשו מברייתא האוסרת זאת, וביארו שיש חילוק בין ההכנסה הראשונה של המוכים לכרית, ובין החזרה של מוכים שבעבר כבר היו בפנים. רש"י ביאר שהאיסור בהכנסה הראשונה הוא מפני שעושה כלי.

טור ושו"ע: אסור להכניס מוכים לכרית בפעם הראשונה, אך מותר להחזיר מוכים שהיו בעבר בתוך החבית ויצאו החוצה.

ל **משנ"ב**: כל דבר רך קרוי מוכים - צמר גפן, בגדים בלויים ונוצות (בשם רש"י). גם אם בעבר הכניס, יכול להכניס את המוכים דווקא לתוך אותה כרית ויזהר שלא לתפור (בשם הלבוש). אם מכניס מחדש עובר על איסור תורה (דעת רש"י **ורוב הראשונים**. **לרמב"ם** אין בכך איסור תורה אלא רק גזרה שמא יתפור).

סעיף ט | קיבוץ מלח

בדף עג (עמוד ב) רבה אומר שהאוסף מלח מהמקום ששם הוא נוצר - חייב משום מעמר. אביי חולק וסובר שאין מעמר אלא בגידולי קרקע. גם לדעת אביי אסור לעמר בדבר שאינו גידולי קרקע, אלא שאוסר מדרבנן בלבד (רמב"ם וטור). הראשונים נחלקו כמו מי נפסק:

◀ **אור זרוע ומאירי**: הלכה כרבה, גם במלח חייב משום מעמר.

◀ **רמב"ם ורא"ש**: הלכה כאביי, חיוב מעמר מהתורה הוא רק בגידולי קרקע.

☞ **טור ושו"ע**: אסור לקבץ מלח ממשרפות המלח מפני שדומה למעמר (איסור דרבנן בלבד).

◎ יסודות מלאכת מעמר (משנ"ב והלכות שבת לרב רימון)

א. איסור מעמר הוא דווקא ממקום הגידול⁴⁶³. אם מלח או פירות התפזרו במקום אחר מותר לאסוף אותם (תוס', רשב"א, ריטב"א וכן משנ"ב בשם סמ"ג).

ב. איסור עימור מהתורה שייך רק בגידולי קרקע. מדרבנן שייך גם במה שאינו גידולי קרקע (משנ"ב בשם אליה רבה).

ג. איסור מעמר שייך רק בדבר שלא עבר עיבוד, אך אם התבשל או נטחן - לא (ערוך השולחן).

ד. שיעור מעמר קטן מאוד - כגרוגרת, כמלוא פי הגדי או כביצה (תלוי לצורך מה מעמר). לכן אסור לקבץ מתחת לעץ אפילו שתי פירות למקום אחד (ערוך השולחן), ומותר לקחת רק אחד אחד (במידה והפירות נשרו מהעץ לפני שבת).

ה. למרות האמור, גם שלא במקום הגידול אם הפירות התפזרו במרחק גדול אחד מהשני או שהתערב בהם עפר - אסור לקבץ אותם (שו"ע בסימן שלה, ה עפ"י רבנו יונה ורמב"ן). במצב כזה אם כוונתו לסדר וניקיון ולא משום שרוצה את הפירות - יכול לקבץ אותם בעזרת מטאטא (שש"ב כו, כד).

ו. אם זרקו סוכריות על חתן - מותר לאסוף אותם גם אם התפזרו במרחק גדול אחת מהשניה, מכיוון שעושים זאת כחלק מהשמחה (אליה רבה).

הערות

⁴⁶³ קצות השולחן (קמ"ו, בדי השולחן סקמ"ט) מבאר ששאר המלאכות פועלות בגוף התבואה ולכן חייב עליהם בכל מקום, ואילו מלאכת מעמר אינה פועלת בגוף התבואה וחייבו עליה רק מפני שכך היה הדרך במשכן. מכיוון שכך חייבו רק באופן שעימרו במשכן - במקום הגידול.

הרב רימון מוסיף ביאור שבמקום הגידול יש משמעות לעימור כי בזמן שהתבואה מפוזרת קשה להשתמש בה וכך ניתן להשתמש. לעומת זאת במקום אחר העימור הרבה פחות מועיל ומשמעותי.

סעיף י | חיבור תאנים על חוט

רמב"ם ושו"ע: המדביק תאנים זו לזו או שקיבץ אותן על חבל עד שנעשו לאחד - חייב משום תולדת מעמר.
למעשה רוקח, נשמת אדם ומשנ"ב: בזה חייב אפילו בבית ולא רק בשדה, כי בצורה הזאת רגילים לעשות גם בבית.

סעיף יא | חיבוץ דבש

רמב"ם (בשם התוספתא): אדם הנותן שומשום ואגוזים לתוך דבש - לא יהדק אותם בידו (משום שעל ידי כך מפריד מהם את הדבש, וחייב משום בורר. משנ"ב).

כך פסק שו"ע.

סעיף יב | נתינת זרע פשתן במים

טור ושו"ע: הנותן זרע פשתן או זרע שומשום במים - חייב משום לש, כי הזרעים מתערבבים והופכים לעיסה.

סעיף יג | שבירת חרס וקריעת נייר

רמב"ם ושו"ע: אסור לשבור חרס או לקרוע נייר, מפני שהוא כתיקון כלי⁴⁶⁴.

⊙ הגדרת מלאכת קורע

- א.** מלאכת קורע היא מלאכת קלקול, ולכן חייב רק כשקורע על מנת לתפור, או על מנת לתקן (ביאור הלכה בסעיף יד).
- ב.** הראשונים נחלקו האם חייב משום קורע כשאין לו שימוש בשני החלקים: לרמב"ם פטור, ולרש"י עדיין חייב (גם לרמב"ם יש איסור, משום מכה בפטיש. לדעת רש"י, אם התיקון ניכר מיד בזמן הקריעה אין בו קורע אלא תיקון כלי).
- ג.** האחרונים נחלקו האם מלאכת קורע שייכת גם בדבר שהוא גוף אחד (חתיכת עור): לשו"ע הרב אין בזה משום קורע, ולביאור הלכה יש.
- ד.** המפריד ניירות מודבקים - חייב משום תולדת קורע (שו"ע בסעיף יד).
- ה.** חיתוך נייר טואלט אסור מהתורה משום קורע (ואם קורע במקום המיועד אפשר שחייב גם משום מחתך). בכל זאת, משום כבוד הבריות חכמים התירו איסור דרבנן ולכן מותר לקרוע את הנייר בשינוי, ולא יתכוון לקרוע במקום המיועד לקריעה (שש"כ כג, יט. ארחות שבת יא, מ. פנה"ל).

⊙ קורע בקריעת נייר לבישול (ביאור הלכה)

הראשונים נקטו שהאיסור בקריעת נייר לצורך בישול הוא רק משום תיקון כלי. המשנ"ב הוסיף שאין איסור מחתך מכיוון שאינו מקפיד על המידה⁴⁶⁵, אך עדיין צריך לבאר מדוע אין כאן משום קורע:

◀ **רמב"ם** (לפי הביאור הלכה): בכל המלאכות שקשורות בקלקול חייב רק אם יש לאדם שימוש בשני החלקים. כאן אין שימוש בשני הקרעים ולכן אין לדון מצד קורע אלא רק מצד תיקון כלי (אם נעשה כלי גמור יש חיוב מהתורה, ואם לא - איסור דרבנן בלבד).

כך פסק שו"ע⁴⁶⁶.

הערות

⁴⁶⁴ המעשה רוקח על הרמב"ם נותן דוגמאות לקריעת נייר או שבירת חרס לצורך - קורע את הנייר כדי להניח עליו דג בזמן החימום וכדי שהדג לא ישרף, לדוגמא.

⁴⁶⁵ חיוב מחתך שייך אפילו כשחותך בידיים. תפארת ישראל בשער הציון.

⁴⁶⁶ אמנם בלשון השו"ע לא מפורש, אך הוא נקט את לשון הרמב"ם ונראה שסובר כמותו.

- ◀ **רש"י** (לפי הביאור הלכה): אם התיקון ניכר מיד בשעת הקריעה אין בזה קורע אלא תיקון כלי.
 ◀ **שו"ע הרב**: קורע שייך רק בדבר שנתפר מחלקים רבים (כמו יריעות בגד), אך בדבר שהוא גוף אחד (כמו עור או נייר) אין איסור קורע⁴⁶⁷.

◎ פתיחת איגרת בשבת (משנ"ב וביאור הלכה)

תוס' (צד, אד"ה רבי שמעון) כתב שהקורע בחמתו פטור לדעת רבי שמעון כי אין שום תיקון בגוף הדבר הנקרע, והעובדה שבכך הקורע מרגיע את כעסו אינה סיבה לחייב.

לכאורה, ניתן ללמוד מכך שגם השובר חותם של איגרת פטור, כי אין תיקון בחותם ששבר. מאידך, ניתן לחלק בין המקרים: ניתן להסביר שאצל הקורע בחמתו הקריעה עצמה היא תיקון, כי בעצם הקריעה הוא מרגיע את הכעס ואילו בפתיחת איגרת אין שום רווח בשבירת החותם אלא רק מתוצאה נלווית, ולכן דינו קל יותר מפילול מהקורע בחמתו.

מאידך, ניתן לומר גם סברא הפוכה שבפתיחת האיגרת כל ייעוד החותם הוא שיפתחו אותו כדי לקרוא את תוכן האיגרת, ולכן שבירה שלו מוגדרת תיקון גמור, לעומת הקורע בחמתו שהקריעה היא כמובן לא הייעוד של הבגד, ולכן דווקא בזה פטור.

◀ **פרי חדש, ספר הזכרונות ומגן אברהם**: בפתיחת איגרת יש חיוב חטאת, כי נחשב מקלקל על מנת לתקן (כי ייעוד החותם שישברו אותו לעומת הקורע בחמתו שיעוד הבגד הוא לא שיקרעו אותו).

◀ **חכם צבי**: פתיחת איגרת היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, לרבי שמעון פטור ולרבי יהודה חייב (כי אין תיקון בדבר הנקרע, כדין הקורע בחמתו).

◀ **נשמת אדם**: לכו"ע הפותח איגרת פטור (אין שום תיקון או רווח נלווה בשבירת החותם ממש אלא רק מהתוצאה הנלווית, וקל יותר מדין הקורע בחמתו).

☞ **משנה ברורה**: אסור לפתוח איגרת בשבת, ואפילו לומר לגוי אסור (כדעת הפרי חדש וסיעתו). לצורך גדול יש להקל לומר לגוי⁴⁶⁸ (לסמוך בזה על החכם צבי ונשמת אדם), וגם אז ראוי להחמיר ורק לרמוז לו (עפ"י האגודה).

סעיף יד | הדבקה ניירות

במנחות (לד, ב) הגמרא אומרת שניתן להדביק את פרשיות התפילין, וההדבקה נחשבת כמו תפירה. הרמב"ם למד מכך שגם לעניין שבת הדבקה נחשבת כמו תפירה, וחייב עליה. מאותה סיבה גם המפרק דבק שמחבר ניירות חייב, משום קורע.

רמב"ם ושו"ע: המדביק ניירות חייב משום תולדת תופר, והמפרק דבק שמחבר ניירות חייב משום תולדת קורע.

◎ מקלקל על מנת לתקן (ביאור הלכה)

בדף קה (עמוד ב) הגמרא אומרת שהקורע על אחד משבעת הקרובים שצריך לקרוע עליהם - חייב. מהגמרא הזאת ניתן להוכיח שחייב על קריעה אפילו אם אינה על מנת לתפור מחדש את הבגד, מכיוון שיש לקריעה ייעוד אחר.

הביאור הלכה האריך לדרון בעניין זה, והוכיח שדעת רוב הראשונים שבמלאכות הקלקול (קורע, סותר, מוחק ומכבה) חייב אם עושה זאת לצורך תיקון, אפילו כשאינו על מנת לתפור (למשל):

◀ **רמב"ם, רש"י, תוס', מאירי ובעל המאור**: במלאכות הקלקול חייב כל שעושה זאת לצורך תיקון בגוף הדבר, אפילו כשאינו על מנת לתפור (לדוגמא. כגון אבל שקורע בגד וכך יכול ללבוש אותו, כי אבל על שבעת הקרובים יכול ללבוש רק בגד קרוע).

☞ כך נקטו **שו"ע, פרי חדש וביאור הלכה**.

◀ **ריטב"א**: חייב מהתורה שייך רק בקורע על מנת לתפור, ובתיקון אחר אין חיוב משום קורע.

הערות

⁴⁶⁷ וכמו שהוזכר לעיל, הביאור הלכה חולק וסובר שקורע שייך גם בגוף אחד, ואף הקשה על דברי שו"ע הרב מהירושלמי שכתב בפירוש שאיסור קורע שייך גם בעור.

⁴⁶⁸ הביאור הלכה הוסיף שאם האיגרת עטופה בנייר נוסף שהחותם מוטבע עליו - זהו סעיף להקל במקום צורך גדול וע"י גוי, כי לדעת הרמב"ם בזה הוא מקלקל ולא קורע (עפ"י האמור לעיל, כי אין לו שימוש בדבר שקרע).

כך סובר נשמת אדם.

◎ הפרדת דפי ספר שנדבקו (משנ"ב וביאור הלכה)

- א. דפים שנדבקו ע"י שעווה וכדו' - מותר להפריד אותם.
- ב. אם השעווה שמדביקה אותם היא במקום שיש אותיות - אסור להפריד.
- ג. ספר שיצא מהדפוס ויש בו דפים שעדיין לא נחתכו כראוי - יש חיוב מהתורה בהפרדת הדפים (משום מכה בפטיש, והפרי מגדים חייב משום קורע).

נספחים | תשובות שנענו באתר ישיבה

סימן רנד | חימום פירות על פלטה

שאלה:

האם מותר לחמם אגוזים טריים (הראויים לאכילה גם בלי החימום) על פלטה, כשבמהלך החימום הם גם קצת מתייבשים (לא ברור אם הם הופכים לקלויים)?
אם לדעתך אסור, בבקשה לציין אם יש גם דעות מתירות בנושא.

תשובה:

אסור להניח בשבת אגוזים לא מבושלים על פלטה, לכל הדעות.

הרחבה:

מדברי השולחן ערוך בסימן רנ"ד (סעיף ז) מבואר שיש איסור בבישול פירות בשבת, גם אם הם ראויים לאכילה עוד לפני שבת. מקור דבריו בדברי הטור בסימן רנ"ז, ושם מבואר שההבדל בין דבר שכבר ראוי לאכילה לשאר הדברים הוא רק שבראשון אין חשש חיתוי, אך גם בו שייך בישול. כך פסק גם המשנה ברורה בתחילת סימן ש"ח בנוגע לחימום מים, שמכיוון שהמים משתבחים בעקבות הבישול, יש חיוב חטאת על בישול מים.

אמנם הרמב"ם כתב (פ"ט, ה"ג) שהמבשל דבר שאינו צריך בישול כלל פטור, ומדבריו ניתן ללמוד שאין חיוב מהתורה בבישול שכזה, אך ביאר את דבריו בשער הצינון (ס"ק קיז) שכוונתו לדבר שאינו משתבח כלל על ידי בישול, ובפירות יש שבח בעקבות הבישול וגם הרמב"ם מודה שיש איסור מהתורה. בלשון הרמב"ם משמע כדברי שער הצינון, משום שהרמב"ם כתב "המבשל דבר שאינו צריך בישול כלל".

אמנם רעק"א ביאר בדברי הרמב"ם שאין חיוב מהתורה בבישול של דבר הראוי להיאכל כמו שהוא, וכך גם כתב הרדב"ז (ח"א סי' ריג), אך גם לדעות האלו יש לכל הפחות איסור מדרבנן, מה גם שההלכה בזה לא נפסקה כדעת הרמב"ם.

שאלה:

בהמשך לשאלה הקודמת, האם יש דרך מותרת לחמם אוכל לא מבושל על פלטה או בדרך אחרת? (אם רוצים רק לחמם ולא לבשל)

תשובה:

אין דרך להניח על פלטה מאכל שיכול להיות בו איסור בישול, גם אם הכוונה היא להוריד אותו מהפלטה אחרי שהוא יתחמם קצת.

האפשרות בכל זאת לחמם את המאכל היא על ידי שרייה שלו במים שנמצאים בכלי שלישי, או הנחה שלו במקום שלעולם לא יגיע לחום של יד סולדת בו (ליד הפלטה ולא עליה, במקום שהוא לא קרוב מידי, קומה שלישית או רביעית על הפלטה, תלוי בכל פלטה לפי החוזק שלה וכן הלאה).

סימן רנז | שימוש בתרמוס בשבת

שאלה:

האם מותר להכניס בשבת מים חמים לתרמוס כדי לשמור על חום המים?

תשובה:

מותר להכניס מים חמים לתרמוס, ואפשר גם לסגור את המכסה כדי לשמור על חום המים.

הרחבה:

באופן עקרוני, אסור להטמין בשבת אפילו כשההטמנה לא מוסיפה חום אלא רק שומרת על החום הקיים, והטמנה שמוסיפה חום במאכל או במשקה אסורה אפילו אם מטמין ביום שישי. כך מפורש בגמרא וכך פסק שו"ע בסימן רנז, א.

עם זאת, בסעיף ה שם השו"ע פסק על פי דברי רשב"ג בגמרא (דף נא עמוד א) שכל האיסור להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף חום הוא דווקא כשהמאכל נמצא בכלי שבו הוא התחמם, ואם העביר אותו לכלי אחר שוב אין איסור.

הראשונים נחלקו בפירוש דברי רשב"ג - לדעת רש"י דווקא אם העביר את המאכל לכלי אחר על מנת לקרר אותו הדין כך, אך אם העביר מבלי כוונה שיתקרר גם בכלי השני יש איסור הטמנה. הרמב"ם והר"ן חולקים, ולשיטתם לא משנה מה הסיבה שבגללה העביר, בכל מקרה בכלי שני אין איסור להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל. הבית יוסף והמשנה ברורה (ס"ק קט) פסקו כדעת הרמב"ם.

לכאורה נראה שזה בדיוק דין תרמוס, אך האחרונים חילקו בין המקרים:

שבט הלוי (ח"א, צג) מחמיר ואוסר להכניס מים חמים לתרמוס בשבת, וכתב שאפילו הרמב"ם והר"ן יסכימו לאסור מכיוון שההיתר שלהם הוא כשאינן לו כוונה לקרר את המים אך גם לא לשמור על החום שלהם, ובתרמוס שכוונתו לשמור על חום המים גם הם יודו שיש בכך איסור הטמנה.

מאידך, **החזון איש** (סי' לז, סס"ק לב) **והאגרות משה** (או"ח, ח"א, צא) התירו, וכל אחד נתן טעם אחר מדוע גם רש"י יסכים להתיר: החזון איש סובר שכל דין הטמנה הוא דווקא בבגדים שבהם רגילים להטמין, אך בכלים אין איסור הטמנה וממילא בתרמוס מותר גם לדעת רש"י. אגרות משה כתב שגם רש"י יסכים להתיר מכיוון שעיקר שמירת חום המים בתרמוס היא באמצעות סגירת הפקק, במציאות אדם סוגר את הפקק גם בשביל לשמור על חום המים אך גם בשביל שלא יכנס אליהם לכלוך וכדו' - ובסעיף ב השו"ע פסק עפ"י הר"ן שאם מכסה מאכל על מנת לשמור עליו מעכברים או מלכלוך מותר אפילו כשזו פעולת הטמנה (על פי אותה סברא האגרות משה מתיר לסגור מכסה של סיר, כי זו דרך שמירת אוכל מלכלוך).

למעשה שבט הלוי היא דעת יחיד וכדעת המתירים כתבו רוב האחרונים: ציץ אליעזר, יביע אומר, שמירת שבת כהלכתה, קצות השולחן, פניני הלכה ועוד, ולכן נראה שאין צורך להחמיר בדבר.

אגב, במידה ואינו סוגר את מכסה התרמוס גם שבט הלוי יסכים להתיר, כי הטמנה שאינה נוגעת באוכל מכל הצדדים אינה הטמנה - השו"ע בסעיף ח שם, עפ"י הרא"ש, תוס', מרדכי ועוד.

סימן שז | עיתונים וספרי חול בשבת

שאלה:

האם מותר לקרוא עיתון וספרי חול בשבת?

תשובה:

הדיון לגבי קריאת עיתון וספרי חול נובע מדין שטרי הדיוטות. איסור קריאת שטרי הדיוטות בשבת הוזכר בגמרא פעמיים (במסכת שבת, דף קטז, ב וכן קמט, א). בשתי המקומות הגמרא אומרת שיש דברים שנאסרו משום שטרי הדיוטות⁴⁶⁹, אך לא מפורש מהם שטרי הדיוטות ומה הסיבה ששטרי הדיוטות נאסרו. הראשונים נחלקו מה נכלל באיסור שטרי הדיוטות, ומה הסיבה שבגללה שטרי הדיוטות נאסרו.

מה נכלל באיסור שטרי הדיוטות?

רש"י (בדף קטז, ב, ד"ה שטר הדיוטות) כתב ששטרי הדיוטות הם שטרי חשבונות. ביאור זה מוסכם, ולכל הדעות אסור לקרוא בשבת מסמכים העוסקים בענייני מקח וממכר. רש"י מוסיף שגם אגרות השלוחות למצוא חפץ (אגרות שאלת שלום) נאסרו משום שטרי הדיוטות, בעניין הזה מצינו מחלוקת משולשת בראשונים:

א. ר"ת (הובא בתוס' שם) **ורמב"ן** (שבת קנא, א): חכמים אסרו רק ענייני מקח וממכר. אגרות בנושאים אחרים מותר לקרוא בשבת⁴⁷⁰.

ב. רש"י, רבנו יונה, רא"ש (שבת פכ"ג, א) **ור"ן** (שבת, דף מג, ב מדפי הרי"ף): בנוסף לענייני מקח וממכר, גם אגרות בענייני הרשות נאסרו משום שטרי הדיוטות⁴⁷¹ (אך קריאת דברים שיש בהם צורך - מותר).

ג. רמב"ם (בפירוש המשנה, שבת כג, ב) **ורז"ה** (שבת קטז, ב): בכלל שטרי הדיוטות נכלל כל דבר שאינו קודש, אפילו דברי חכמה ומדע (ורק דבר שיש בו לכל הפחות סדך קדושה מותר לקרוא - רז"ה).

השו"ע בסימן שז (סעיף יג) פסק כדעת רש"י וסיעתו, וכתב שגם אגרות של שאלת שלום נאסרו משום שטרי הדיוטות. עם זאת, במקום שאינו יודע מה כתוב באגרת שנשלחה אליו - התיר לעיין בלי לקרוא בשפתיים (בסעיף יד. כי פסק שבצירוף שני צדדים יש להקל - כשאינו יודע מה כתוב וגם אם מעיין ולא קורא בשפתיו. **שער הציון** ס"ק ס').

כפסיקת השו"ע בהגדרת שטרי הדיוטות כתבו אחרונים רבים (**ב"ח, שו"ע הרב, משנ"ב ושש"כ** בפרק כט, מז-מט ובהערות קכד וקכז).

עם זאת, בהמשך נביא שבמקומות אחרים יוצא ששו"ע פסק כדעת הרמב"ם, ונציע דרך ליישב את הפסיקות שנראות כסותרות.

מדוע אסור לקרוא בשטרי הדיוטות?

גם בעניין הזה נחלקו הראשונים, האם האיסור נובע מחשש שמא ימחק, או שמקור האיסור מדברי קבלה - "ממצוא חפצך ודבר דבר - חפצך אסורים, חפצי שמים מותרים" (הגמרא בשבת, קיג, א עפ"י הפסוק בישעיהו נח, יג):

א. רש"י (לביאור הפרי מגדים, אשל אברהם סי' שז, סקכ"א), **ר"י ורא"ש** (שבת פכ"ג, א): איסור קריאת שטרי הדיוטות נובע מאיסור "ממצוא חפצך".

הערות

⁴⁶⁹ בדף קטז רבי נחמיה סובר שאסור לקרוא בכתבי הקודש כדי שלא יבוא לקרוא גם בשטרי הדיוטות (אך ת"ק חולק עליו), ובדף קמט אב"י מסביר שהסיבה שהמשנה אוסרת לספור את האורחים מתוך הכתב היא שמא יקרא בשטרי הדיוטות.

⁴⁷⁰ ר"ת כתב שאם יודע מה כתוב באגרת - מותר לקרוא כי לא נחשבים שטרי הדיוטות, כי אינו צריך למה שכתוב באגרות, ואם אינו יודע מה כתוב באגרות - שמא מה שכתוב בהם הוא צורך הגוף או פיקוח נפש, ומותר לקרוא.

⁴⁷¹ **הרא"ש** כתב שאגרות בענייני שאלת שלום הן לא שטרי הדיוטות מצד עצמם, אלא נאסרו משום שטרי הדיוטות. הרא"ש גם הביא שתי ראיות לשיטה זו: הגמרא בדף קמט אומרת שאסור לקרוא כתב שמתחת לתמונה, מחשש שיבוא לקרוא שטרי הדיוטות, וכך פסק השו"ע בסימן שז, טו. אם מותר לקרוא שטרות העוסקים בענייני רשות - מדוע לאסור לקרוא כתב שמתחת לתמונה? מוכח שגם שטרות בענייני הרשות נאסרו.

הרא"ש מביא ראיה נוספת בשם רבנו יונה. בדף קטז רבי נחמיה אוסר לקרוא בכתבי הקודש, מחשש שמא יקראו גם בשטרי הדיוטות. פשוט שרבי נחמיה אסר גם שטרי רשות, ובכל זאת חכמים נחלקו על רבי נחמיה רק לעניין כתבי קודש ובשטרי רשות אין סיבה לומר שהם חולקים על רבי נחמיה.

ב. רמב"ם (פכ"ג מהלכות שבת, ה"ט) **ור"ן** (שבת, דף מג, ב מדפי הר"ף): איסור קריאת שטרי הדיוטות נובע מחשש שיבוא למחוק⁴⁷².

ניתן לתלות את הגדרת הדברים הנכללים באיסור שטרי הדיוטות בטעם האיסור, ועיין בהערה להרחבה בעניין⁴⁷³.

קריאת חכמות חול

כחלק מאיסור שטרי הדיוטות, הראשונים נחלקו האם מותר לקרוא ספרי חכמות חול בשבת:

א. רמב"ן ורשב"א (בש"ת, ח"ז, רפח): מותר לקרוא בספרי חכמות חול בשבת (כי מה שנאסר משום שטרי הדיוטות הם רק ענייני מקח וחובות).

ב. רמב"ם ורז"ה (שהזכירו לעיל): אסור לקרוא בשבת שום דבר, חוץ מספרי קודש.

לפי פסיקת ה**שו"ע** בהגדרת שטרי הדיוטות, היה נראה ששו"ע יתיר לקרוא בספרי חכמות בשבת מכיוון שיש חשיבות בקריאת הדברים ואינם כמו אגרות שאלת שלום שרק בהם הסכים לאסור מכיוון שאין בהם צורך.

אך כשהשו"ע הביא את דין קריאת חכמות חול (שז, יז) הביא את דעת הרמב"ם ב'סתם' לאסור, ורק הוסיף שיש מי שמתיר. לפי כללי הפסיקה המקובלים בשו"ע (המובאים בש"ך ביורה דעה, בסוף סימן רמב) - כשהשולחן ערוך מביא סתם ויש אומרים, כוונתו לפסוק כמו הדעה שהביא בסתם. אם כן, אם שו"ע פסק כדעת הרמב"ם בזה יוצא לכאורה שפסק כמותו גם בהגדרת הדברים שנאסרו משום שטרי הדיוטות?

אולי ניתן לבאר שבאמת השו"ע פסק כדעת רש"י וסיעתו בהגדרת שטרי הדיוטות, ובכל זאת התיר רק קריאת איגרת ולא קריאת ספר חכמות חול כי בקריאת איגרת יכול להיות צורך הגוף, ואילו בקריאת ספר חכמות אין צורך הגוף (בב"י הזכיר שצורך הגוף זו סברא להתיר לקרוא, ואפשר שזה ההבדל. **בהרחבות לפניני הלכה**, פרק כב, יב, ב הציע חילוק נוסף - בקריאת איגרת אין ביטול תורה, מה שאין כן בקריאת ספר חול). לפי הסבר זה יוצא שדעת השו"ע לאסור קריאת דברי חול כשאין בקריאה צורך הגוף.

יש להעיר שדברי השו"ע עדיין צריכים בירור, משום **שלאורה יש סתירה נוספת בפסיקת השו"ע**: בסימן שח העוסק בדיני מוקצה, השו"ע הביא שאותם הראשונים שנחלקו לעניין קריאת חכמות חול נחלקו גם לעניין **טלטול** ספרי חכמות חול (סעיף נ): לדעת רמב"ן ורשב"א מותר לטלטל את הספרים, ואילו בדעת הרמב"ם אפשר שהדבר אסור. שם השו"ע הביא את המחלוקת עם שמותיים של הראשונים - והביא את דעת הרמב"ן והרשב"א לפני דעת הרמב"ם, ונראה ששו"ע פסק כדעת הרמב"ן והרשב"א. כמה מהאחרונים עמדו על סתירה זו בדעת השו"ע (ציץ אליעזר חלק יז, נג. חזון עובדיה חלק ו, עמוד עב), ואכן נחלקו כיצד פסק השו"ע:

א. ציץ אליעזר: שו"ע מחלק בין טלטול הספרים לבין הקריאה בהם. לעניין קריאה החמיר ואסר כדעת הרמב"ם, אך לעניין טלטול הסתמך על דעת רמב"ן ורשב"א והתיר⁴⁷⁴.

ב. חזון עובדיה: השו"ע לא הכריע בצורה חד משמעית במחלוקת הראשונים, וסובר שאמנם ראוי להחמיר כדעת הרמב"ם, אך יש מקום להקל (והביא שיש אחרונים נוספים שכתבו ששו"ע לא אסר בצורה גורפת, ועל פי הסבר זה מבואר מהיכן למדו זאת).

הערות

⁴⁷² אך סובר שאחרי שאסרו באופן עקרוני בדברים שעלול למחוק - הרחיבו את האיסור לכל דבר שאינו קודש, ואפילו אם אין חשש מחיקה. כך ביאר **הרב ניסים קרליץ** בדעת הרמב"ם (הובא במקרא קודש, מילואים א), כדי ליישב מדוע אסור למעשה גם דבר שאין חשש שאדם ימחק.

⁴⁷³ הסוברים שמותר לקרוא אגרות רשות נוקטים שמקור האיסור הוא מדין 'ממצוא חפצך', ולכן בדבר שלא קשור למקח וממכר מותר (ואפשר שכך סובר **ר"ת**). מאידך, הסוברים שכל דבר כתוב נכלל באיסור סוברים שהאיסור מחשש שימחק, והחשש שייך בכל דבר כתוב (וכך נוקט **הרמב"ם**).

בדעת הסוברים שאגרות רשות אסור לקרוא ושאר הדברים מותר, יש מקום לשני הצדדים: ניתן לומר שהאיסור הוא מדין 'ממצוא חפצך' וגזרו בדבר שאין בו צורך שמא יבואו לקרוא בשטרי הדיוטות (**הרא"ש** כתב כך בפירוש, והפמ"ג ושער הציון כתבו שכך סובר **רש"י**), ואפשר לומר שהחשש הוא שמא ימחק - בדבר סתמי חששו, אך אם יש סיבה לקריאה הקלו ולא חששו (וכך סובר **הר"ן**).

⁴⁷⁴ והוסיף שאמנם רמ"א בסימן שז כתב שהמתירים קריאה יתירו גם לטלטל - ולהפך, אך אפשר ששו"ע חולק עליו בזה. ויש מקום לברר מדוע טלטול מוקצה שהוא דבר שיש לו יסוד מהתורה - קל יותר מקריאה, שלרש"י וראשונים נוספים האיסור הוא מדברי קבלה בלבד.

ג. ערוך השולחן (שז, יא): הרשב"א והרמב"ם בכלל לא נחלקו - לכל הדעות מעיקר הדין מותר לקרוא ספרי חול, אך מידת חסידות להקפיד שלא לקרוא ענייני חול, כי בשבת קודש ראוי לעסוק רק בענייני קדושה⁴⁷⁵.
ד. מהר"א מסאלוניקי (ספר יוקח נא, סי' שז סקכ"ג), **דברי יציב** (ליקוטים והשמטות ל), **אור לציון** (ח"ב, כה, ו) ו**מנוחת אהבה** (י, לה): דעת שו"ע שקריאת ספרי חול אסורה מעיקר הדין⁴⁷⁶.

עד כאן הדיון היה בדעת השו"ע. **הרמ"א** (שו"ת רמ"א, ז) כותב שהוא עצמו נהג לקרוא ספרי פילוסופיה בשבת, **והמשנ"ב** כתב (סימן שז, ס"ק סה, וסימן שח, ס"ק קסד) שהמנהג להקל בזה, והביא שכך סוברים **הגר"א, הלבוש, שולחן עצי שיטים ושולחן ערוך הרב**.

הלכה למעשה בקריאת ספרי חול בשבת:

- א. האחרונים נחלקו בדעת השו"ע**, יש הסוברים שאסור בצורה גמורה ויש הסוברים שלדעת השו"ע אמנם מעיקר הדין יש להחמיר, אך יש מקום להקל בדבר.
- ב. הדברי יציב, אור לציון, הרב מרדכי אליהו** (שו"ת קול אליהו, יב, ג) ו**מנוחת אהבה** אסרו קריאת דברי חול⁴⁷⁷.
- ג. האליה רבה** (הובא במשנ"ב) כתב שראוי לירא שמים להחמיר בזה.
- ד. הרב עובדיה** כתב שאמנם מעיקר הדין יש לאסור, אך למקלים יש על מי לסמוך.
- ה. ערוך השולחן** סובר שמעיקר הדין מותר, ויש מידת חסידות להחמיר בכך.
- ו. רמ"א, גר"א, לבוש, שו"ע הרב, שולחן עצי שיטים ומשנ"ב** פסקו שהמנהג להקל בזה, וכך נהג רמ"א עצמו.

קריאת עיתון

בקריאת עיתונים יש סברא נוספת לאסור שלא קיימת בספרי חול: כפי שהוזכר בהתחלה לכל הדעות אסור לקרוא עניינים של קנייה ומכירה. בעיתון מופיעות פרסומות על מוצרים העומדים למכירה, ובשו"ת **שאלת יעב"ץ** (א, קסב) כתב שבגלל הפרסומות המופיעות בעיתון - אסור לקרוא את העיתון כולו⁴⁷⁸. עם זאת, באחרונים הובאו כמה טעמים להתיר קריאת עיתונים בשבת⁴⁷⁹:

א. צורך לדעת את המתרחש. לפעמים בעיתונים מופיעות ידיעות חשובות שיש בהן צורך הגוף, ומכיוון שכך יש להקל (כפי שהוזכר לעיל שהב"י התיר קריאת איגרות שלום בשבת מכיוון שאולי יש בהם צורך הגוף). **השבות יעקב**

הערות

⁴⁷⁵ אמנם ערוך השולחן לא כתב את דבריו בדעת השו"ע, אך לפי הסברו גם דברי השו"ע מתבארים. יש הבדל גדול בין שיטתו לשיטת הרב עובדיה - לשיטת ערוך השולחן מעיקר הדין מותר ורק מידת חסידות להחמיר, ולרב עובדיה מעיקר הדין יש להחמיר, ורק יש מקום להקל.

⁴⁷⁶ בדברם לא נתבאר כיצד יש ליישב את הסתירה בין דברי השו"ע בסימן שז לבין דבריו בסימן שח, ואפשר שסוברים שאמנם השו"ע בסימן שח כתב את הראשונים בשמותיהם, אך יש לכך דין כמו מצב שהשו"ע מביא יש אומרים ועוד יש אומרים, שלפי כללי הפסיקה בזה הלכה כיש אומרים השני.

⁴⁷⁷ הרב אליהו הביא מספר **מור וקציעה** שהיסטוריה של עם ישראל אינה נחשבת חכמת חול ומותר ללמוד אותה בשבת, אך היסטוריה כללית או נושאים אחרים אסור ללמוד.

⁴⁷⁸ היעב"ץ מציע שאולי נתיר את קריאת העיתון עצמו כשהאדם נזהר שלא לקרוא את הפרסומות - והשיב שכמו שאומרים לנזיר לא להתקרב לכרם, כך יש להתרחק מדברים המביאים לאיסור. בשו"ת **אז נדברו** (ח"א, יב) ביאר שהיעב"ץ לא התכוון לחדש גזרה, אלא סובר שחכמים קבעו שצריך להתרחק מכל דבר איסור שנפש האדם חומדת.

יש להעיר שבעבר כל הפרסומות בעיתון הופיעו במרוכז בסוף העיתון (כפי שהזכיר היעב"ץ עצמו), ולעומת זאת היום הפרסומות מפוזרות לאורך העיתון כולו, ולכן היום הסברא לאסור לקרוא את העיתון כולו חזקה יותר, כי החשש שיבוא לקרוא גם את הפרסומות קרוב. כך כתב **המנוחת אהבה** (פרק י, הערה 88).

⁴⁷⁹ סברא נוספת לאסור את קריאת העיתון היא שלהלכה נפסק שמשום שטרי הדיוטות נאסרו גם אגרות שאלת שלום - דברים שאין לאדם צורך בהם, וגם עיתון נכלל בדברים שאין צורך בהם! **במנוחת אהבה** (פרק י, הערה 85) כתב שהמתירים סוברים שאם אדם ימנע מקריאת עיתון יהיה לו צער ויתבטל מעונג שבת, וממילא הקריאה נחשבת כצורך עונג שבת.

ג, כג) הוא הראשון שהביא סברא זו להקל, ואף **היעב"ץ** הזכיר אותה, (אלא שלמעשה נטה להחמיר בגלל הפרסומות)⁴⁸⁰.

ב. עיתון הכתוב בעברית. דעת **רמ"א** (בסעיף טז) שמוותר לקרוא ספרי חול אם הם כתובים בעברית, מכיוון שבלשון עצמה יש קדושה ומעצם הקריאה יכול ללמוד⁴⁸¹. בשו"ת **מנחת אשר** (א, יט) הביא שלמקלים לקרוא עיתון הכתוב בעברית מתוך סברתו של רמ"א יש על מי לסמוך⁴⁸².

ג. עיון בלבד, בלי לקרוא בשפתיים. הב"י בסעיף יג הביא שהראשונים נחלקו האם מותר לקרוא שטרי הדיוטות ממש אם מעיין בלבד ולא קורא בשפתיים, **המרדכי** התיר **והרא"ש** אסר. אמנם **שו"ע** הכריע שם לאסור, אך בהמשך (בסעיף יד) צירף סברא זו להתיר קריאת איגרת.

ד. עונג שבת. בסימן שא (סעיף ב) **השולחן ערוך** כתב שלמרות שאסור לרוץ בשבת, לנערים המתענגים בריצתם מותר לרוץ, משום עונג שבת, ומאותה סיבה מותר לאדם לראות דבר שהוא מתענג בו. **המגן אברהם** (שם ס"ק ד) ביאר שהכוונה לאדם המתענג לראות כתב שמתחת לצורה (שנאסר משום שטרי הדיוטות), והדבר מותר משום עונג שבת.

לפי דבריו יוצא שאם אדם נהנה מקריאת דברים שנאסרו משום שטרי הדיוטות - מותר לו לקרוא אותן⁴⁸³, ולעניין קריאת ספרי חול יש מהאחרונים שהקלו במקום שיש לאדם עונג שבת בקריאה⁴⁸⁴.

גם לעניין קריאת עיתון, **הרב אלישיב** התיר בדוחק גדול לאדם המתענג בקריאת העיתון (ארחות שבת כב, הערה רח).

ה. היום גם המודעות לא נחשבות שטרי הדיוטות. הרב אליעזר מלמד (הרחבות לפניני הלכה שבת, כב, יב, א) חידש סברא שהיום המודעות בעיתון אינן נחשבות שטרי הדיוטות מכיוון שהמטרה ברוב הפרסומות היא להחדיר את המוצר לתודעה ולא למכור בפועל, ופרסומים כאלה אינם דומים לשטרות. מכיוון שכך כתב שאם אדם נהנה מקריאת הפרסומות ואין לו כוונה לקנות את הדברים המתפרסמים בהם - מותר לקרוא אפילו את הפרסומות עצמן.

דבריו הם סברא מחודשת, סוף כל סוף מטרת הפרסומות בסופו של דבר לגרום לאנשים לקנות את המוצר, ומדוע הם שונים משטרי הדיוטות. על כל פנים, נראה שזו דעה יחידית.

לסיכום

ישנם כמה צדדים לאסור קריאת עיתון בשבת:

א. משום קריאת דברי חול. כאמור, האחרונים נחלקו האם מותר לקרוא דברי חול בשבת. בדעת שו"ע יש שאסרו בצורה גורפת ויש שכתבו שהשו"ע סובר שלמקל יש על מי לסמוך. רמ"א ומשנ"ב מתירים.

ב. בגלל שאין צורך בדברים המתפרסמים בעיתון. המנוחת אהבה כתב שהמתירים סוברים שמכיוון שיש עונג שבת בקריאה נחשב כדבר צורך. לפי סברת השבות יעקב שהקל מכיוון שאולי יש צורך לדעת את החדשות, כמובן שאין לאסור מטעם זה.

ג. בגלל הפרסומות המופיעות בעיתון. היעב"ץ כתב שבגלל הפרסומות המופיעות בעיתון - אסור לקרוא את העיתון כולו. האחרונים הביאו מספר טעמים להקל למרות שיש פרסומות לאורך העיתון, אך אף אחד

הערות

⁴⁸⁰ אך בשו"ת **אז נדברו** (ח"א, יב) כתב שבמקום שסברא זו לא שייכת כי יש לאדם דרכים אחרות להתעדכן על דברים חשובים - אין היתר, ובספר **שלמי יהונתן** (שז, טז, ב) כתב שסברא זו לא שייכת היום כי בעיתונים לא מופיעות ידיעות שהן צורך הגוף. עם זאת, הסכים שכתבות בענייני בריאות וכדו' הם דברים שיכולים להיות צורך הגוף, ובהם סברת ההיתר הזו שייכת. בכל מקרה מסתבר שגם אם מסתמכים על סברא זאת - דווקא חלקי העיתון שמכילים אינפורמציה חדשותית יש להתיר, ולא חלקים אחרים.

⁴⁸¹ יש להעיר שרמ"א התיר רק בדברים שנאסרו משום שטרי הדיוטות, ולא בשטרי הדיוטות ממש (כך כתב בשיטתו **הפמ"ג**, אשל אברהם ס"ק כד). לכן גם המקלים על פי דבריו יתירו את קריאת הכתבות ולא את קריאת הפרסומות.

⁴⁸² אך **במשנ"ב** (ס"ק סד) הביא שפוסקים רבים חלקו על היתרו של רמ"א וסוברים שאין הבדל בין דבר הכתוב בלשון לועזית ובין דבר הכתוב בעברית, וביניהם **האגודה**, **ט"ז**, **ב"ח**, **גר"א** ועוד.

⁴⁸³ **המשנ"ב** שם (ס"ק ו) חלק על המג"א בביאור דברי השו"ע, ופירשו שכוונת השו"ע שמוותר לאדם לרוץ כדי לראות דבר שמתענג בו - ומדובר על דבר שאין איסור לראות בשבת, ובשער הציון שם הביא **שהחמד משה ומאמר מרדכי** דחו את היתרו של המג"א, ולא התירו לראות דבר אסור משום עונג שבת.

⁴⁸⁴ **פמ"ג** (סי' שא, אשל אברהם ס"ק ד), **יעב"ץ** (שהתיר מטעם זה קריאת עיתון, ורק בגלל הפרסומות נטה לאסור למעשה), **ברכי יוסף** (שו, יא. להבנת המאמר מרדכי), **מהרש"ם** (דעת תורה שז, טו), **הרב אלישיב** (הובא במקרא קודש, עמוד כה) ועוד. לעומתם, **המאמר מרדכי** (שו, ט), **שו"ע הרב** (שא, קונטרס אחרון, ב) **והרב קרליץ** (הובא במקרא קודש שם) סוברים שגם בדברים שנאסרו משום שדומים לשטרי הדיוטות - אפילו כשמתענג בקריאתם אסור.

מהטעמים לא מוסכם על כל הפוסקים. גם המקלים למעשה לא מתירים לקרוא את הפרסומות עצמן וכתבות שעוסקות בענייני קנייה ומכירה⁴⁸⁵.

הלכה למעשה בקריאת עיתון:

הפוסקים נחלקו האם למעשה מותר לקרוא עיתון:

א. דעת תורה, שש"כ (כט, מח) **וילקוט יוסף**⁴⁸⁶ (שז, כג) כתבו שמעיקר הדין מותר לקרוא את הכתבות המתפרסמות בעיתון, אך לא בנושאי מקח וממכר ולא את הפרסומות. והוסיפו שראוי להחמיר לירא שמים שלא לקרוא בכלל⁴⁸⁷.

ב. בשו"ת אז נדברו התיר קריאת עיתון כל עוד יתכן ויצטרך למה שכתוב בשבת.

ג. היעב"ץ, משנ"ב (שז, סקס"ג), **הרב מרדכי אליהו** (בשו"ת קול אליהו, יב, ⁴⁸⁸), **מנוחת אהבה ואור לציין** אסרו קריאת עיתון בשבת בצורה גורפת, מדין שטרי הדיוטות או מדין קריאת דברי חול.

הערות נוספת בעניין זה

הפוסקים הזכירו מספר עניינים בהקשר זה:

א. גם בדברים שמותר לקרוא, יש להקפיד שלא לקרוא דברים המצערים את האדם כי אין להצטער בשבת (עפ"י **משנ"ב** בסימן שז, ס"ק ג).

ב. באופן כללי בקריאת עיתון יש להקפיד לקרוא רק עיתונים המכילים תוכן ראוי, וגם בימות החול אסור לקרוא עיתונים המכילים פריצות או כפירה. כך כתבו **המנוחת אהבה וילקוט יוסף**.

ג. גם לאוסרים קריאת עיתון בשבת - מותר לקרוא דברי תורה המופיעים בעיתון, אך יקפיד שלא לקרוא פרסומות. כך כתבו **אז נדברו, שש"כ וילקוט יוסף**. לדעת **הרב מרדכי אליהו** רק אם רוב העיתון מכיל דברי תורה מותר לקרוא את דברי התורה, וכשרובו מכיל פרסומות העיתון מוקצה.

הערות

⁴⁸⁵ רק לפי סברתו של **הרב אליעזר מלמד** מותר לקרוא את הפרסומות עצמן כשאינו מתכוון לקנות, אך כפי שכתבנו דבריו מחודשים וצריכים ביאור.

⁴⁸⁶ מסתבר **שהילקוט יוסף** לא אסר מדין קריאת ספרי חול על פי דבריו אביו, שביאר בדעת השו"ע שלא אסר בצורה גורפת אלא סובר שלמקל יש על מי לסמוך, אך צ"ע מדוע כלל לא הזכיר שמעיקר הדין יש להחמיר בכל קריאת חכמות חול כפי שכתב אביו.

⁴⁸⁷ **בשש"כ** הוסיף שאם קרא כבר את העיתון לפני כן, אין לקרוא אותו בשבת שוב. הסברא העיקרית שהסתמך עליה להקל היא הצורך לדעת את המתרחש, ולכן כתב שאם כבר קרא את העיתון לפני כן, אין לשוב ולקרוא אותו בשבת.

⁴⁸⁸ וכתב שלדעתו עיתון הוא מוקצה בשבת, מכיוון שהפרסומות ממלאות את רוב הדפים בעיתון.

סימן שיח | חימום חלב בשבת

שאלה:

שלום רב!

האם מותר לחמם חלב בכלי (קנקן או ספל) על גבי המיחם בשבת?
(אנחנו אוהבים לשתות קפה חם מאד).

תשובה:

באופן עקרוני אסור להניח חלב על גבי מיחם בשבת כדי שיתחמם.

בכל זאת, יש שלוש דרכים לחמם חלב באופן המותר בשבת:

- א.** ניתן להניח אותו במקום שיכול להתחמם רק מעט, ואין אפשרות בכלל שיגיע לחום של יד סולדת בו. לדעת הרב עובדיה מכיוון שחלב עובר פסטור אפשר להניח את החלב כדי שיתחמם קצת אפילו במקום שיכול להגיע לחום של יד סולדת, בתנאי שמקפיד להזיז אותו לפני שמגיע לחום הזה, כדבריו כתב גם בפניני הלכה. הרוצים להקל יש על מי לסמוך, ובמקום הצורך ניתן להקל בזה לכל הדעות.
- ב.** אם מרתיחים את החלב מערב שבת והחלב לא התקרר מאז, מותר לשים אותו על המיחם. לאשכנזים מספיק שהחלב נשאר אפילו קצת חם, ולספרדים רק אם החלב נשאר חם כל הזמן בשיעור של יד סולדת בו (הערה טכנית - חלב שנשאר על חום נמוך זמן רב עלול להחמיץ מהר).
- ג.** אפשר להניח את הכלי עם החלב בתוך קערה עם מים רותחים, ולמרות שהוא יתחמם מאוד מותר מכיוון שהחלב מפוסטר. האחרונים נחלקו האם מותר שהמים הרותחים יכסו את הכלי עם החלב לגמרי.

הרחבה:

- א.** המשנה בשבת (קמה, ב) אומרת שדבר שכבר התבשל לפני שבת מותר לבשל בשבת. מוסכם שבדבר יבש אין בישול אחר בישול, אך בדבר לח נחלקו הראשונים: לדעת הרמב"ם, רשב"א ור"ן גם בדבר לח אין בישול אחר בישול. רש"י, סמ"ק, רבנו ירוחם, רבנו יונה והטור חולקים וסוברים שבדבר לח יש בישול אחר בישול. שו"ע פסק כדעת רש"י וסיעתו (בסימן שיח, ז), ולכן גם אם החלב כבר התבשל בעבר אסור לבשל אותו שוב בשבת.
- יש להעיר שחלק מהתימנים פוסקים כדעת הרמב"ם שאין בישול אחר בישול גם בלח, אך רוב הקהילות לא פסקו כדעת הרמב"ם בזה ומי שלא נוהג כך לא יכול להתיר. בנוסף, אפשר שגם הפוסקים כדעת הרמב"ם יחמירו בחלב מפוסטר ורק כשהחלב עבר בישול גמור יתירו וכפי שיוזכר מיד.
- ב.** חלב, כמו יין, עובר תהליך של פסטור. במהלך תהליך הפסטור מרתיחים את החלב לחום של 73 מעלות כדי להשמיד חיידקים שיכולים להזיק. בנוגע לדין יין נסך האחרונים נחלקו האם פסטור נחשב בישול או שרק בחום של 100 מעלות היין נחשב מבושל ואין בו איסור יין נסך - האגרות משה (י"ד ג, לא) ומנחת יצחק (ז, ס"א) הקלו, ואילו המנחת שלמה (א, כה) ואור לציון (ב, כ) החמירו.
- בנוגע לדין בישול בשבת, אחרונים רבים כתבו שאחרי הפסטור חלב נחשב מבושל (יביע אומר חלק ז א"ח סימן מ וכך הוא כתב גם בחזון עובדיה חלק ד, הלכות בישול סע' ו. ציץ אליעזר ח"ד סי' לב. מנחת יצחק ה סי' קכז. אז נדברו ח"ה סי' נב. לעניין נתינת חלב בכלי שני רותח גם הגרש"ז ושש"כ [א, סא] התיירו).
- עם זאת, יכול להיות שרק בדיני דרבנן הפוסקים הקלו להחשיב פסטור כבישול ובדאורייתא לא. לכן גם לפוסקים כמו הרמב"ם שאין בישול אחר בישול בלח, צריך למצוא היתר מפורש לסמוך על פסטור כבישול גם לעניין הזה.
- ג.** בנוגע להנחת דבר שיש בו איסור בישול במקום שיכול לרתוח, מתוך כוונה להוריד אותו לפני שיתבשל (כלומר, לפני שיגיע לחום של יד סולדת) - נחלקו הראשונים: רש"י ורמב"ם סוברים שמותר להניח שם אם מקפיד להזיז לפני שירתח, ואילו תוס', רא"ש ורשב"א אוסרים להניח במקום כזה. במחלוקת הזאת שו"ע פסק כדעת

תוס' (סימן שיח, יד). לכן אם רוצים להפשיר דבר שיש בו איסור בישול, ניתן להניח אותו רק במקום שאפילו אחרי זמן רב לא יגיע לחום של יד סולדת בו.

ד. במקרה שהחלב כבר התבשל (לשיטות שפסטור מוגדר בישול וכן במקרה שבישלו את החלב) האחרונים נחלקו האם אחרי שהחלב התקרר ניתן להניח אותו במקום שיכול להתחמם מעל לחום של 45 מעלות כשמקפיד להזיז את החלב לפני שיגיע לחום יד סולדת.

הרב עובדיה הקל בזה (לוית חן שיח, נא), וכדעתו כתב **בפניני הלכה** (פרק י, הערה 3). סברתם שיש כאן ספק ספיקא להקל: א. סברת רש"י ורמב"ם שמותר להניח כל מאכל במקום כזה אם מקפיד להזיז, ב. דעות הסוברים שאין בישול אחר בישול בנוזלים.

מאיידך, **בשמירת שבת כהלכתה** (א, יד), **מנוחת אהבה** (ח"ב, י, ה) ו**ארחות שבת** (א, יח) החמירו בכך ורק במקום הצורך הקלו.

ה. במידה וחיממו את החלב מערב שבת והחלב עדיין חם - מוסכם שאין בו איסור בישול ומותר להניח אותו במקום שהוא יתחמם עוד. **שו"ע ורמ"א** נחלקו עד מתי נחשב עדיין חם: לדעת **השו"ע** (שיח, ד) רק כשנוזל עדיין חם בשיעור של יד סולדת אין בו איסור בישול, ואילו לדעת **רמ"א** (שם טו) כל שלא הצטנן לגמרי אלא עדיין קצת חם בעקבות הבישול הראשון, אין בו איסור בישול. יש להעיר שגם לדעת רמ"א אין בנוזל משום בישול דווקא אם עדיין קצת חם מחמת הבישול, אך אם הצטנן לגמרי ואחר כך חזר והתחמם - יש בו איסור בישול (שש"כ א, ח).

ו. בסימן רנח נחלקו האחרונים האם מותר להטמין בקבוק עם נוזל בכלי שני. לדעת **ט"ז, חיי אדם, ערוך השולחן ומשנה ברורה** הדבר אסור משום הטמנה, ואילו לדעת **האליה רבה, שו"ע הרב וחזון איש** מותר מכיוון שאין הטמנה במשקים או מכיוון שאין הטמנה בכלי שני.

על פי דעת המשנ"ב וסיעתו במחלוקת הזאת **השמירת שבת כהלכתה** (א, נ) החמיר ואסר להטמין בקבוק חלב בתוך כלי שני, אך **המנוחת אהבה** (ג, כה) ו**וילקוט יוסף** (רנז, ו) התירו. לכל הדעות אם לא מכסה את בקבוק החלב לגמרי מותר.

כתבנו שאפילו אם החלב יתחמם מאוד מותר מכיוון שהחלב מפוסטר, כמו שהזכרנו בסעיף ב שאפילו הגרש"ז והשש"כ החשיבו חלב מפוסטר כמבושל לעניין חימום שלו בכלי שני.

ז. האחרונים נחלקו מהו בדיוק שיעור יד סולדת: **האגרות משה** (או"ח, ח"ד, ג) כתב ששיעור יד סולדת נע בין 43-71 מעלות, **האור לציון** (ח"ב, ל, יב) כתב שהחום נע בין 40-80 מעלות, ו**שש"כ** (א, א) כתב שחום יד סולדת הוא לכל הפחות 45 מעלות.

יש אחרונים הסוברים שהגדרת חום יד סולדת היא האם רוב האנשים יכולים לשתות או לאכול משקה ומאכל כזה בבת אחת (בא"ח, מהרש"ם ויביע אומר).

למעשה בפניני הלכה סיכם (פרק י, ד) להחמיר ולהתייחס לחום שבין 45-71 מעלות כחום של יד סולדת, ובשעת הצורך למדוד לפי היכולת לאכול ולשתות בבת אחת.

(במקרה שלנו, רק אם החלב חומם מראש לחום של 72 מעלות ומעלה הוא נחשב מבושל וכן רק כשהוא מעל לחום כזה מותר לספרדים להניח אותו על המיחם, ומצד שני כשהחלב קר אפשר לשים אותו במקום שיגיע עד חום של 44 מעלות).

סימן שיח | שקדי מרק וקרוטונים בשבת

שאלה:

האם וכיצד מותר לשים בשבת במרק שקדי מרק וקרוטונים?

תשובה:

שקדי מרק עוברים טיגון עמוק בתהליך הייצור ולכן מותר לשים אותו אפילו בסיר שבו בישלו את המרק, אחרי שהורידו אותו מהפלטה.

קרוטונים: לספרדים הפוסקים כשיטת הרב עובדיה כך הדין גם בכל סוגי הקרוטונים, ולאשכנזים ולשאר הספרדים הדבר תלוי בתהליך ההכנה - במקרה שהקרוטונים לא עברו טיגון עמוק יש להקפיד שהמרק יהיה בכלי שלישי. אם לא יודעים איך הקרוטונים יוצרו, טוב להחמיר ולשים רק בכלי שלישי.

אם המצקת לא מונחת הרבה זמן בתוך סיר המרק (לא עלו אדים מהמצקת), היא נחשבת כלי שני והצלחת כלי שלישי ואז אפילו אם מעבירים מהסיר ישר לצלחת, מותר לשים קרוטונים בצלחת.

הרחבה:

א. בנוגע לשקדי מרק, בתהליך הכנתם מטגנים אותם בשמן עמוק הנחשב כבישול (שש"כ א, ע). אמנם, יש להעיר שאופן ההכנה יכול להשתנות, ואם כך אפשר שגם הדין ישתנה.

בנוגע לקרוטונים, ניתן להכין אותם בדרכים שונות - בטיגון או באפייה, ולכן יש לבדוק כל מקרה לגופו.

ב. מפורש בגמרא ובפוסקים שאין בישול אחר בישול (סימן שיח, סעיף ד), ולכן בדבר שכבר התבשל אין איסור בישול בשבת. אמנם, גם בדבר שאין בו בישול יש להקפיד לא לעשות פעולות שיש בהם 'מיחזי כמבשל' בכלי ראשון, ולכן אין להניח קרוב לאש ממש (משנ"ב ס"ק מא), ופשוט שאין להכניס דבר כזה לסיר שעל פלטה.

במידה ששקדי המרק או הקרוטונים היו מבושלים - וכאמור, טיגון עמוק מוגדר כבישול - שוב אין בהם איסור בישול ומותר לתת אותם אפילו בכלי ראשון, כשאינו נמצא על האש (שש"כ א, ע).

ג. מאידך, במקרה שבתהליך הייצור עברו אפייה או טיגון עם מעט שמן - נחלקו הראשונים האם שייך בהם איסור בישול (שיח, סעיף ה):

לדעת **ראב"ה ושו"ע** אין בהם איסור בישול (וכ"פ ילקוט יוסף ג, סא), ולכן מותר לתת שקדי מרק או קרוטונים אפילו בכלי ראשון, כשאינו על האש. **המשנ"ב** כתב שבדיעבד יש לסמוך על דעה זו, ולכן גם לאשכנזים אם נתן קרוטונים שלא עברו בישול בכלי שני, בדיעבד אין לאסור.

לדעת **היראים ורמ"א** שייך איסור בישול אחרי אפייה בכלי שני, ולעניין כלי שלישי כתבו **פרי מגדים ומשנה ברורה** שאין להחמיר, ולכן בכלי שלישי ודאי מותר לתת קרוטונים ושקדי מרק, גם אם לא התבשלו בתהליך האפייה.

יש להעיר שאמנם הרב עובדיה הבין בדעת השו"ע שפסק להקל כדעת הראב"ה, אך **הבן איש חי** (שנה שניה, פרשת בא, ו) **האור לציון** (ח"ב, ל) **וכף החיים** (אות עח) כתבו להחמיר ולאסור בישול אחרי אפייה.

יסוד המחלוקת היא בכללי הפסיקה של השו"ע: השו"ע הביא בתור יש אומרים ראשון את דעת היראים ויש אומרים שני את דעת הראב"ה - הרב עובדיה סובר שהלכה כיש אומרים השני, ואילו הבא"ח אור לציון וכף החיים סוברים שיש לחוש ליש אומרים הראשון, דעת היראים.

(בן איש חי כתב לאסור בסתמא, אור לציון כתב להחמיר לכתחילה ובכף החיים רק כתב שהמחמיר תבוא עליו ברכה).

ד. האם צלחת שהעבירו אליה באמצעות מצקת מהסיר מוגדרת כלי שלישי: **המשנה ברורה** (שיח, ס"ק פז) מביא בשם **הש"ך והט"ז** שמצקת נחשבת ככלי ראשון וממילא לכאורה הצלחת צריכה להיחשב כלי שני, אך במקום אחר (ס"ק מה) נקט שלעניין הזה המצקת נחשבת ככלי שני, והצלחת ככלי שלישי (עפ"י מהר"ל ופרי חדש). **שש"כ** מבאר שזאת לא סתירה בדעת המשנ"ב, אלא תלוי האם המצקת שהתה זמן רב בתוך הסיר. לכן דווקא כשהמצקת לא שהתה זמן רב יש לצלחת אצלנו דין של כלי שלישי, וכך פסק שש"כ (סעיף סח). יש להעיר שמשמע מדבריו שכדי להחשיב את המצקת ככלי שני צריך שני תנאים - מדובר על בישול אחרי אפייה, וגם שהמצקת לא שהתה. אפשר שבמקום אחר אפילו כשהמצקת לא שהתה הוא מחמיר), **ובפניני הלכה** הוסיף סברא להתיר שלא נוח לאדם ששקדי המרק יתרככו מהמרק (פרק י, הערה 10).

האור לציון (ח"ב, ל) **והחזון איש** (סי' קכב, סק"ג) מחלקים באופן שונה: אם מוציא במצקת מכלי ראשון שנמצא על האש אינה נחשבת כלי בפני עצמה, אך אם מוציא מכלי ראשון שכבר אינו על האש המצקת נחשבת כלי שני והצלחת כלי שלישי⁴⁸⁹.

ה. ההגדרה שמצקת מוגדרת כלי ראשון מאז שהיא מעלה אדים מוזכרת ב**ט"ז** ביוורה דעה (סימן צב, ס"ק ל) בשם **המהרי"ל**.

סימן שיט | ברירת פסולת מתוך אוכל

שאלה:

האם הגדרות של פסולת ואוכל לעניין מלאכת בורר בשבת נקבעות לפי כל אדם ואדם או באופן כללי? כלומר, כשיש תערובת של פירות וקליפות, ואדם מעוניין לקחת את הקליפות דווקא כי רוצה אותם לשימוש כלשהו (לאכילה או לכל דבר אחר) - האם מותר לו?

תשובה:

בבורר יש שתי נקודות שיכולות להשתנות לפי דעות האנשים, וכפי שיבואר בהרחבות. בנוגע לתערובת פירות וקליפות כשהאדם מעוניין בקליפות - לחלק מהאחרונים יש בכך איסור חטאת (אך במקרה שניתן להגדיר את הפסולת בתור אוכל התיירו, וכפי שיבואר), לאחרים מותר לגמרי (ויש שהתירו דווקא כשבורר בצנעה), ויש דעה אמצעית המתירה דווקא כשלא בורר את כל הקליפות אלא משאיר את חלקן.

הרחבה:

שני דברים יכולים להשתנות לפי מנהג העולם בבורר: א. חלוקה של מין אחד לסוגים שונים שבניהם יהיה איסור ברירה (כי אין איסור כשמפריד בין פריטים של אותו המין, אלא רק בין שני מינים). ב. הגדרת פסולת בתור אוכל בשונה מהמקובל בעולם.

לעניין הנושא הראשון, **הרמ"א** כותב (שיט, י) שמותר לסנן קיסמים קטנים מתוך המים, מכיוון שדרך בני אדם לשתות את הקיסמים יחד עם המים וּממילא נחשבים כמין אחד. כלומר, למרות שבצורה אמיתית קיסמים הם לא חלק מהמים, מכיוון שבני אדם לא מקפידים להפריד בניהם נחשבים מין אחד.

לכיוון השני, **הפרי מגדים** על דברי הרמ"א כתב (הובא בביאור הלכה, ד"ה הואיל) שאיסטניסט המקפיד תמיד שלא לשתות מים אם מעורבים בהם קיסמים - עבורו הקיסמים נחשבים מין אחר מהמים, ואסור לו לסנן אותם. כלומר, לאדם שבשבילו הקיסמים לא נחשבים חלק מהמים אסור לסנן אותם, מכיוון שעבורו אלו שני מינים ושייך בהם ברירה.

סברא דומה כתב הפרי מגדים גם לעניין תפוחים מתוקים וחמוצים (משבצות זהב, ס"ק ב). גם אם לרוב העולם התפוחים נחשבים מין אחד ולכן מותר באופן עקרוני לברור אותם אחד מהשני, לאדם השונא תפוחים חמוצים הם נחשבים פסולת ואסור לו להוציא אותם מתוך המתוקים.

הרב אלישיב (הובא בספר איל משולש, ו, הערה נד) סייג את דברי הפרי מגדים, וכתב שכך הדין רק אם דעתו של האדם לא חריגה באופן מיוחד. אם רק בודדים שונאים מאכל מסוים - בטלה דעתם אצל כל אדם, וגם עבורם אינו נחשב פסולת (כלומר, אם רק בודדים שונאים תפוחים חמוצים - גם להם מותר לברור אותם מתוך המתוקים, כי בטלה דעתם).

עד כאן יוצא שלעניין החשבת שני מינים כמין אחד אנו הולכים אחר דעת בני האדם. לעניין חומרה (להחשיב מין אחד כשני מינים) מתייחסים לנוהגים בצורה שונה משאר העולם (אסטניסט), אך מצד שני בודדים יוצאי דופן באופן חריג משאר העולם - בטלה דעתו אצל כל אדם אפילו לקולא (הרב אלישיב. שהרי יהיה מותר לו לברור את התפוחים החמוצים אפילו שהם פסולת עבורו).

אין בכך תשובה לשאלה על התפוזים והקליפות, מכיוון שאחרי שהפריד את הקליפות מהתפוזים אנו מתייחסים אליהם בתור שני מינים שונים.

הערות

⁴⁸⁹ יש להעיר שלדעת האשכנזים אסור להוציא במצקת מכלי הנמצא על האש, מדין מגיס, ואכן החזו"א הזכיר זאת לעניין הגעלת כלים לפסח. עכ"פ מדבריו יוצא שאם מוציא במצקת מכלי ראשון שאינו על האש, לכל הדעות המצקת נחשבת ככלי שני.

לעניין הנושא השני, הגדרת פסולת בתור אוכל. האחרונים נחלקו לעניין אדם שרוצה לברור בשביל הבהמה שלו את הפסולת מתוך האוכל (ובאופן עקרוני מותר לברור עבור בהמה כמו שמותר עבור חברו - פמ"ג):

א. הגרש"ז (שש"כ ג, הערה יד) אוסר לברור פסולת מתוך אוכל גם אם רוצה כעת להאכיל אותה לבהמה מיד. בשולחן שלמה (שיט, ס"ק טו) ביאר יותר: אסור להוציא פסולת מתוך אוכל עבור בהמה אם כוונתו גם שהאוכל לא יהיה מעורב בפסולת. כלומר, מכיוון שחפץ גם בתיקון האוכל - אי אפשר להחשיבו כבורר אוכל מתוך הפסולת כי בפועל הוא מוציא את הפסולת.

אמנם, הגרש"ז סובר שאם הבהמה יכולה לאכול רק את הפסולת ולא את האוכל - יכול לברור עבורה את הפסולת כדי לאכול לאלתר. נראה שסברתו שבמקרה כזה כבר ניתן להחשיב את הפסולת בתור אוכל.

ב. הרב עובדיה בחזון עובדיה (שבת חלק ד, בורר, ח) חולק על הגרש"ז וכותב שאם רוצה לברור את הפסולת כדי לתת אותה לבהמה, הפסולת נחשבת כאוכל ומותר לברור אותה.

הבן איש חי (בשלח, יד) ו**כף החיים** (ס"ק נא) פוסקים גם הם שבמצב כזה יכול לברור את הפסולת מתוך האוכל כי בשבילו הפסולת נחשבת אוכל, אך הוסיפו שיברור בצינעה מפני החשד כי הרואים לא יודעים שצריך את הפסולת בשביל הבהמה. הרב עובדיה האריך לדחות את דבריהם וכתב שאנו לא מוסיפים גזירות מדעתנו, ואינו צריך להסתיר את הברירה.

ג. הרב אלישיב נוקט בדעה אמצעית (בספר איל משולש ו, הערה כה): אם בורר את כל הקליפות מתוך התפוזים חייב חטאת, אך אם לא בורר את כולם וחלק מהקליפות נשארות מותר (וסברתו: עצם ברירת הפסולת אינה דרך ברירה אלא דרך אכילה ולכן היא מותרת, שהרי רוצה לאכול את הקליפות מיד. כשמוציא את כל הקליפות תיקן גם את האוכל ואז עיקר הברירה מתייחסת לתיקון האוכל).

יש להעיר שבעיון בדברים נראה שהמחלוקת בין הגרש"ז לרב עובדיה היא מחלוקת ב'מינון' ולא בצורה קוטבית, שהרי גם הגרש"ז סובר שבמקום שהבהמה אוכלת רק את הפסולת ולא את האוכל מותר להוציא עבורה את הפסולת מתוך האוכל, ונראה שסברתו היא שבמצב כזה יותר חל על הקליפות שם אוכל.

כלומר, המחלוקת היא עד כמה צריך שתחול על הפסולת שם אוכל - לרב עובדיה גם כשזאת 'פסולת' כל עוד צריך אותה כעת לצורך אמיתי חל עליה שם 'אוכל', ואילו לגרש"ז צריך ששם ה'אוכל' יחול על הפסולת בצורה חזקה יותר.

הגרש"ז הוכיח את סברתו מדין תורמוסים (סעיף ה) - למרות שמן הסתם מוציא את התורמוסים מכיוון שרוצה אותם, מכיוון שנחשבים כפסולת לגבי הקליפות שלהם, חייב.

לדעות המתירות, נראה להשיב על הראיה מדין תורמוסים שאינו רוצה לאכול את התורמוסים אלא מוציא אותם מסיבות אחרות, וגם עבורו אינם נחשבים לאוכל (ולפירוש הטור ורבינו הלוי שם גם מוכרחים לומר כך - כי ביארו שהתורמוסים נהרסים כשמוציא אותם ואין להם שימוש).

בספר איל משולש (שם, הערה כד) השיב על הראיה מדין תורמוסים לדעות המתירות, שברירת התורמוסים אינה דרך אכילה אלא הצלת התורמוסים לפני שהם מסריחים, ומכיוון שאינו דרך אכילה הוא חייב (וכתב שם שהסבר זה מוכרח, שהרי אם תמיד מוציאים את התורמוסים - זאת דרך אכילתם ומדוע מתחייב על כך? ועפ"י התירוף הנ"ל מבואר).

סימן שמ | סלוטייף בשבת

שאלה:

שלום הרב, האם מותר לתלות דף עם סלוטייף לפני שבת במטרה שיורידו אותו בשבת? (שואלת לצורך פעולה של בני עקיבא) תודה רבה מראש.

תשובה:

אסור להוריד בשבת דף המודבק בעזרת סלוטייף לקיר או לדבר אחר.

הרחבה:

הביאור הלכה (סימן שמ, יג, ד"ה הרי זה) כותב שיש איסור במלאכת תופר גם בהדבקה של דברים קשים, ועל פי דברי כתב **בשמירת שבת כהלכתה** (כג, מו) שאסור להצמיד מודעה לקיר או ללוח מודעות בעזרת דבק, סלטייפ או נעץ, ואסור גם להסיר מודעה המודבקת לקיר באחד מהאמצעים הללו.

בארחות שבת (יא, הערה י) האריך לדון בדיון זה, כי יש פוסקים הסוברים שאיסור תופר לא שייך בדברים קשים אלא רק בדברים רכים, ולפי סברתם אין איסור גם בהדבקה של דבר רך לדבר קשה. עם זאת, למעשה כתבו שאין להתיר להדביק או להוריד דפים הדבוקים לקיר בשבת.

תוכן עניינים

9 עבר והשהה
 19 עוף שלם
 10 על כירה גרופה וקטומה
 18 צלי
 7 קדירה מבושלת עם איבר חי
 7 של תבשיל חי'

ח

חימום אוכל
 13 הנחה על גבי תנור
 15 הנחה על פלטה בשבת
 13 להפחית את רמת החימום
 16 על גבי רדיאטור
 16 על ידי גוי
 14 על כיריים מכוסות
 14 פלטה

מ

מאכל בן דרוסאי
 6 שיעור
 מים
 14 חוספה לסיר העומד על האש

פ

פלטה
 15 הנחה עליה בשבת
 פלטה חשמלית
 14 הגדרה

ק

קטימת תנור
 7 בתנורים שלנו
 7 הגדרה

ת

תנור
 9 היתרים לחמם מאכלים בעזרתו
 13 הכנסת תבשיל לתנור שידלק בהמשך
 9 השהיה בתנורים שלנו
 תנורי חימום לבית
 6 האם חוששים לבישול

ב

בישול
 6 השהיית תבשיל מערב שבת
 בן דרוסאי
 ראה מאכל בן דרוסאי

ג

גוי
 16 חימום אוכל על ידו
 גריפה וקטימה
 14 בכיריים מכוסות
 14 פלטה חשמלית
 גריפת תנור
 7 ראה גריפה וקטימה
 הגדרה

ה

החזרה
 10 באיסור
 10 גוי שהחזיר
 11 טעם האיסור
 11 כשלא היה מבושל מבעוד יום
 12, 11 סמוך לשבת
 11 תנאי החזרה - גרוף וקטום
 11 תנאי החזרה - כשאין איסור בישול
 11 תנאי החזרה - כשחשב להחזיר
 11 תנאי החזרה - כשלא הניח
 12 תנאי החזרה - ע"ג הכירה
 הטמנה
 10 בכירה גרופה וקטומה
 10 במקצת
 הנחה
 14 על גבי סיר
 14 על תנור כשיש היכר
 השהיה
 9 בכופח
 8 בתנור
 19 גדי שלם
 7 כשהתחיל להתבשל ביום שישי
 8 כשיכול להתבשל עד סוף הסעודה
 7 לצורך הבוקר
 7 לצורך מוצ"ש
 8 מצטמק ורע לו
 19 סמוך לגחלים
 8 סמוך לכירה
 13 סמוך לשבת